

संक्षेप

श्री
ॐ
नमो
भू

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૮૩૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ રંગુણી રામચંદ્ર

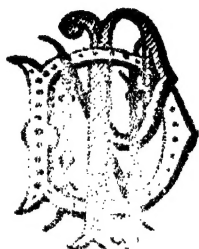
વિષય ૮૩૬૮ : ૬૨

સં ક્ષે પ

શા હ ના મું.

શાએરાંન શાએર ફેરફારીના શાહનામા
માહેલાં મુખ્ય દાસ્તાનેા.

રચનાર અને પ્રગટ કરનાર
ડી. એન. પટેલ, જી. બી. વી. સી.

સસ્તી આવૃત્તી

‘ ન ગુર્મ કે આતશ પરસ્તાં બૂદંન્દ,
પરસ્તાંન્દ એ પોક યઝદાં બૂદંન્દ. ’

અર્થ:—એમ ના કહો કે એ લોક (પારસીઓ) આતશપરસ્ત હતા,
પણ તેઓ પાક યઝદાંને માનનારા હતા.

કિમત રૂ. ૨.

મુ'બ. મ.

યઝદઝરદી ૧૨૮૬.

ઈ. સ. ૧૯૧૭.

પ્રજ્ઞાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
સામકાલિન
ગુજરાતી સાંપ્રદાયિક સંસ્કૃતિ

૩૮૩૯

કાયદા પ્રમાણે સર્વે હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

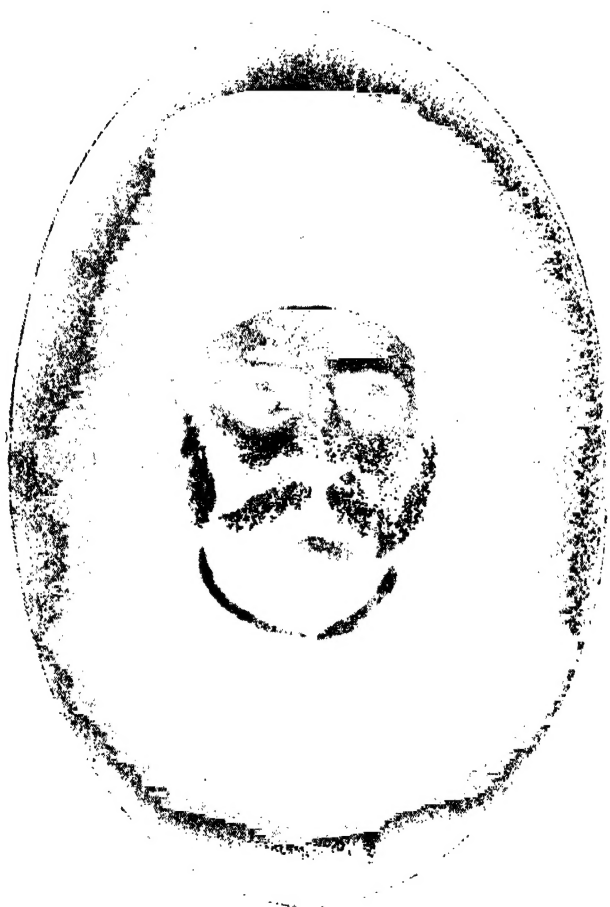
રચનાર અને પ્રગટ કરનાર.

ડી. એન. પટેલ.

મુકામ:—એડવર્ડ બીલડીંગ, ન્યું ફોરાસ રોડ, મુંબઈ.

ધી ફોર્ટ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં, માણેકજી જીવનજી તવરીઆએ છાપ્યું છે.
નં. ૧) પારસી બગીચા સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

મરહુમ ફરામજી સોરાબજી ભટ્ટા.

જન્મ:—
ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૯.

મરણ:—
ઓક્ટોબર ૧૯૨૨.

અર્પણ પત્રિકા.

મરહુમ ફરામજી સોરાખજી ભરૂચા.

જામનગરના માજી ચીફ જજ અને દિવાન,

શાહનામાના બચગીથી આશક,

ગૂજરાતી ભાષાના અચ્છા લેખક,

દેશી સંગિતના ઉત્તેજક અને શિક્ષક,

એમેચ્યુર નાટકના યોજક અને દર્શક,

ધાર્મિક સવાલોના ઉમંગી અભ્યાસી,

સંસાર સુધારાના સાચ્યા હિમાયતી,

અને

આપણા શહેરના આગેવાન અપક્ષપાત હિસાબી,

જેઓએ

પોતાની સારી જીંદગી

સાદાઈમાં, સાચવટમાં, નિતીમાં અને લોક સેવામાં

ગુજરેલી,

એવા નેક નરની નેક યાદમાં

આ પૂસ્તક અર્પણ કરું છું.

ધનજીભાઈ ન. પટેલ.

સંક્ષેપ શાહનામું.

સરસ્વતી આવૃત્તી.

ઘણીક વાર આ હુનિયામા આપણા હોસ્તો અને ખયેરખવાહો કરતાં, આપણા હુશમનોથી આપણને વધારે લાભ થાય છે. આપણા હોસ્તોથી જેટલો ફાયદો આપણને થતો નથી, તેના કરતાં વધારે ફાયદો કેઈ વાર આપણા હુશમનોથી આપણને થાય છે. હોસ્તોના કરતાં હુશમનો આપણો મુશ્કીલ રસ્તો સેહલ કરી આપે છે, કેમકે આપણી વિરૂધ્ધની તેમની વર્તણૂકને લીધે, આપણુ વધારે ખબરદાર બની ચાલીએ છીએ, અને તેથી આપણો મુશ્કીલ રસ્તો આપણુ સેહલથી વટાની જઈએ છીએ.

મારી છંદગીના મોટા ભાગનો આ એક ખરેખરો અને સાચો અનુભવ છે, અને તેથી જ હું મારી આજની હાલતને આભારી છું. આ શાહનામાની ધીજી આવૃત્તીની હસ્તી પણ તેમને જ આભારી છે, એમ હું ભાર મુકી જણાવવામા જરાબી સરાહગાત કરતો નથી.

વીસ વરસના અરસામા, મેં જાહેરમાં રજુ કરેલાં શાહનામાના સંગીત કિસ્તનોના અમુક લાગનો સમાવેશ, આ પુસ્તકમા સમાવેલો છે. મારાં નવાં કિસ્તનો આ પુસ્તકમાં આમેજ કીધાં નથી, સખખ તે માહેલાં કેટલાંક હજી જાહેરમાં રજુ થયાં નથી, અને કેટલાંક કિસ્તનો આ પુસ્તક છપાયા પછી તૈયાર થયાં હતાં. છપાયા વગર રહી ગયેલાં હાસ્તાનોમા. ૧, આતશપરસ્ત પારસીઓ, યાને આતશની સેતાયશ કરનારાઓ; ૨, જરથુશ્ત્રા, પારસી પેગંમ્બરની જીંદગી અને જમાનો; ૩, ફરીદુન અને ઝોહાક; ૪, રૂસ્તમ અને શધાદ, યાને ઇરાંનના પેહલવાંન રૂસ્તમનુ મરણ; ૫, સાસાંની પાદશાહ હોરમજદ; ૬ ખુશરૂ પરવેજ, યાને ખુશરૂ અને શીરીન; ૭, પાદશાહ બહેરાંમશુર; ૮, અરદશીર બાબેકાંન; ૯, શાહજાહે બહમન, યાને કીયાંની વંશની ખરાબી; તથા ૧૦, હારાખ અને ઇરાંનની રાંણી હોમાય.

આ છપાયા વગર રહી ગયલાં હસ હાસ્તાનો આ સંક્ષેપ-શાહનામાના બીજા ભાગમા પ્રગટ કરવા ધાર્યાં છે.

၆၇၁. အတိတ်ဦးနှင့်
 အနာဂတ်ဦးတို့၏ နှစ်ခြင်း

સંક્ષેપ-શાહનામું.

મુખ્ય દાસ્તાંનોનું સાંકળિયું.

શાહનામાના સંગીન દાસતાંનો.

તેની શરૂઆત અને પહેલની હકિકત.

સંગીત વાંચણો વીશે જાહેર છાપાના મત.

પાનું.

૧. જમશેદ અને ઝોરાક:—
પેશદાદી શહેનશાહતનું પડી બાંગણું. ... ૧—૧૬
૨. ઝોહાક અને એબ્લીસ. ... ૨૦—૨૪
૩. ઝાલ અને રોદાબે. ... ૨૪—૩૮
૪. રસતમ અને સોહરાબ. ... ૩૯—૮૦
- ૫ શિયાવક્ષ અને શીરંગીઝ. ... ૮૧—૧૧૨
૬. બેજન અને મનાબેહ.
ક્રિયાની મહોબતનો એક સંદેશ. ... ૧૧૩—૧૩૧
૭. ગુસ્તાસ અને અરફન્દીયાર.
જરથોસ્તી ધર્મની પવિત્ર લઘાઇઓ. ... ૧૨૨—૧૫૫
૮. રસતમ અને અરફન્દીયાર. ... ૧૫૭—૧૭૬
૯. દારા અને સીકન્દર.
હુખામની શહેનશાહતની પાયમાલી ... ૧૮૦—૧૯૫
૧૦. શાહજાદો એરચ.
ધરાંન અને તુરાંન વચેના મીનાકેસાનું બીજ. ... ૧૯૬—૨૧૨
૧૧. યલ્દઝદ શહેરીયાર.
પારસીઓનો છેલ્લો પાદશાહ. ... ૨૧૩—૨૩૮

તસવીરોની ટીપ.

૧	શાએરાંન શાએર ફરદોસી તુસી	૨
૨	સંગીત દારતાંના સાચા મદદગાર. મરહુમ મી૦ કે૦ ન૦ કાબરાજી.	૩
<hr style="width: 20%; margin: 10px auto;"/>		
૩	પાદશાહ જમશીદ.	૭
૪	ઝોહાક અને એબ્દીસ.	૨૦
૫	પાદશાહ મિનૂચહેર.	૩૬
૬	પાદશાહ કય કાઉસ.	૭૩
૭	રસતમ અને સોહરાબનુ જંગ. (રસતમ સોહરાબને કતલ કીધા)	૫૪
૮	પાદશાહ અક્રાસિયાબ.	૯૪
૯	શિયાવક્તને અક્રાસિયાબના હુકમથી કતલ કરે છે.	૧૧૧
૧૦	પાદશાહ કય ખુશરૂ.	૧૧૪
૧૧	કર્ગસારના મેદાંનમા આવેલા ઉંડા ગારમાથી રસતમ એજનને બાહાર કાઢે છે.	૧૩૧
૧૨	પાદશાહ યુસ્તારપ.	૧૩૨
૧૩ } ૧૪ }	ધરાંની અને તુરંની લશકરની ગોઠવણોના નકસા.	૧૩૭-૧૩૯
૧૫	શાહજહો બહમન. (અસ્ફન્દીયારનો દીકરો.)	૧૬૪
૧૬	શાહજહો બહમન અને જેહાં પેહલવાંન રસતમ. (રસતમને કચડી નાખવા બહમન પાહાડ ઉપરથી એક મોટા પથરને રસતમ ઉપર ગચડાવે છે)	૧૬૬
૧૭	રસતમ અને અસ્ફન્દીયારનુ જંગ. રસતમના હાથ ઉપર અસ્ફન્દીયારની કળા.	૧૭૭
૧૮	પાદશાહ દારા. (દરાયસ.)	૧૮૬
૧૯	પાદશાહ સીકન્દર. (એલેગઝાન્દર.)	૧૯૪
૨૦	પાદશાહ ફરીદુન.	૧૯૬
૨૧	શાહજહો એરચ, તુર, અને સેલમ. (ફરીદુનના બેટા.)	૧૧૨
૨૨	પાદશાહ યઝ્દઝર્દ શહેરીયાર.	૨૧૬
૨૩	બાકસાર સેવક પોતે...	

દોરે-ફાંની.

જમાનાની રેલ માહે ધસડાધ જગત,
 થયા તાંનમે ફલ તનાઈ જપત.
 ગયાં શાહોના કાંઠાં તાંને-તખત,
 ગયો કિયાનીઓના કહાં તે વખત.
 ગયા કાંઠાં પ્યારા દિલાવર સવાર,
 ગયા કાંઠાં ન્યાગાંનો જગ આશ્કાર.
 ગયા કાંઠાં હકીમો ભરમ જાણુકાર,
 ગયા કાંઠા તવારીખનવેશ યાદગાર.
 ગઈ કાંઠાં કોમળ દૂરી નાજનિન,
 સરોદે મનોહર માહેજળિન.
 ગયા કહાં તે કિર્તી ભરેલા મહાંન,
 ગયા કહાં જે લડતા સિંહની સમાંન.
 સુતા જઈ તે સધળા મળી પાકમા,
 બિઝાંના થયાં મીટી-એ-પાકમા.
 સિવા જેણે નેકી કિધું ના કંઈ,
 બલો તે સિવા કોઈ પલકમા નહી.

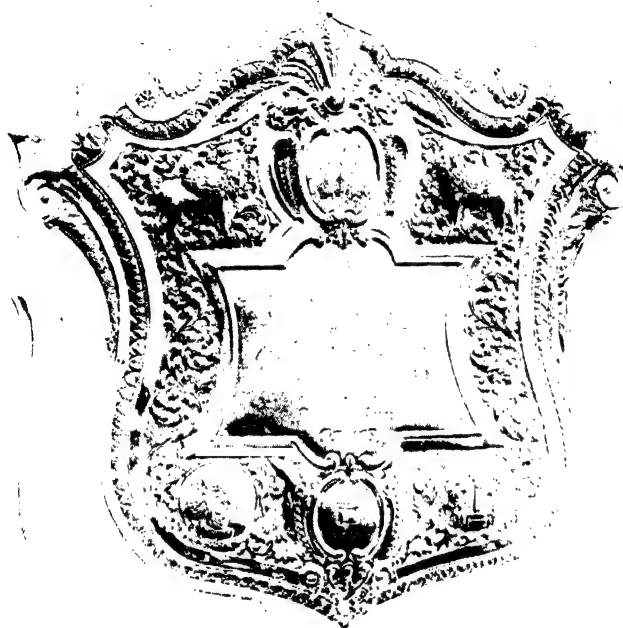
* * *
 ઉમર બહુ ગૂમાવી કરી બહુ તરંગ,
 ગયા છોડી સરવે સાથીઓ સંગ.
 જશે તુંબી દુનિયા તજ એક દંન,
 આ ફાંની નથી તાર કાયમ વતન.
 વખત રંગ રાગે કિધો બહુ પસાર,
 તે દાહડા રેલ્યા નહી આ પરવરદેગાર.
 ગયા ફલ જવાંની 'ને જોખનના દંન,
 દિસે આજ ડોળા ધૂરકતું કંદન.
 અરે ધન જોખન કદી નહી ઠરે,
 જવાંની ઉતરતાંજ જોખન મરે.
 ગુલ 'ને ગૂલાબો કરમાઈ ગયા,
 જંગલી ધતુરા ટુલાઈ રહ્યા.
 દાનાવો થાયા જમાનાથી દુર,
 જીવતા જગતમે રહ્યા બેશકુર.
 બલા બાઈ ના કર તું દોડધાંમ,
 પલકમા જવું છોડી છે આ મુકાંમ.

કરતા.

“ I expect to pass through this world but once, if
therefore, there be any kindneess I can show, or any good
thing I can do to any fellow-Human Being, let me do it
NOW: for I shall not pass this way again.”

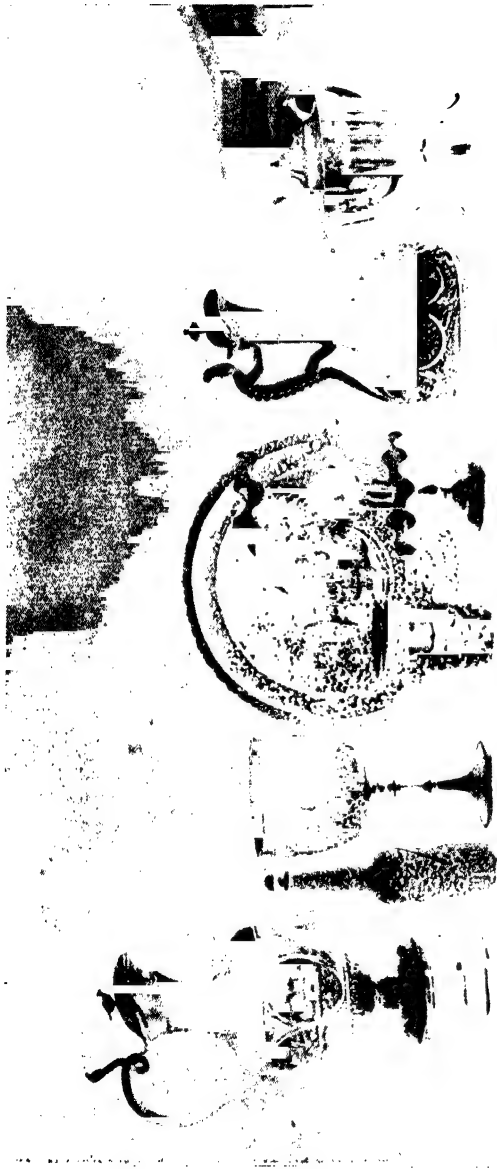
OMAR KHAYAM.

SOUVENIR.

શાહનામના કિસ્તનો ભંડ્યની પારસી અનજુમન વ્યાગલ રજુ કરવા
માટે મળેલી વાદગારીની ખેટ. (૬૦ રૂ. ૧૯૧૫.)

SOUVENIRS.

શાહનામાના કિસ્તનો રત્ન કરવા માટે જુદાં જુદાં કાદેજીની અનજુમન અને મંડેજો તરફથી

ડી. એન. પટેલનો, મજેલી યાદગારીની એટલ.

શાહનામાનો સંગીત દાસ્તાનો.

તેની શરૂઆત અને પહેલની હકિકત.

(મારો અદાર વરશનો ઉપર ટપકેનો ઇન્તેખાબ.)

શાહનામાના દાસ્તાનો સાંભળવાનો શોખ પારસીઓને આજ વરશે આગમચનો હતો. આગળા વખત મા એ દાસ્તાનો આજની કાંતી કાંઠ જાહેર દિવાનખાંનામા થતાં ન હતાં, પણ પાંચ પચીસની મજલીસ પતન ચક્રીના મેદાન મધે ખીજાવેલી “ સાદરી-ફાનસ ” વાળી “ કલમ ” આગળ મળતી હતી, અને ત્યાં શાહનામાં કે અરજનામાં વંચાતાં હતાં. કેટલીક વાર એવા મેળાવડાઓ રાતને સમે કાઢના મેદાન તરફ આવેલા પેલા જાણીતા બીખા બેઠરાં-મના કુવા આગળ થતા હતા, અને તે પ્રસંગે વંચાતાં દાસ્તાનો સાંભળવા જરથોસ્તીઓ ભેગા મળતા હતા. દાસ્તાન વાંચનાર જમીન ઉપર બેસી બતીના ઉંજસ વચે બુઝન્દ અવાજે રાગડા કાઢી ચોપડી વાંચતો, અને સાંભળનારાઓ તે અતી ઘણા ધ્યાનથી સાંભળતા. ઇરાનીઓની ફતેહના અહેવાલો સાંભળી તેઓ શાઆસ ! શાઆસ ! એવા હર્ષભર્યા અવાજો કાઢડતા, અને ટુરાનીઓની જીતના અહેવાલો જ્યારે વંચાતા, ત્યારે ટુરાનીઓને તેઓ “ ચોપરી કાઢડતા હતા. ”

મરહુમ મીં કેખશર કાખરાજીએ આગલા વખતમા વંચાતા કિયાંની કીસ્સાનાં વાંચણ પ્રસંગે બનેલા બનાવની આપેલી યાદ.

બીખા બેઠરાંમના કુવા ઉપર વંચાતાં એવાં વાંચનો પ્રસંગે એક રમુજ બનાવ બનેલો, મરહુમ મીં કેખશર નવરોજી કાખરાજીએ મારાં પેહલાં વાંચન પ્રસંગે, પ્રમુખપદ ઉપરથી જણાવ્યો હતો. તે બનાવ એ હતો, કે મજકુર કુવા ઉપર એક વખત રાતને સમે વાંચન સાંભળવા કેટલાક પારસીઓ ભેગા મળ્યા હતા, તેમા કેટલાકો કુવાની આસપાસ અને કેટલાકો કુવાની પાળ ઉપર બેઠા હતાં. એક વખતે ત્યાં ઇરાંન અને ટુરાંન વચે થતી લડાઇનો જુરસાદાર અહેવાલ વંચાતો હતો. એતેલાક ઇરાંનીઓની હાર થવાનું જ્યાંન વંચાવા લાગ્યું. પણ વાંચનમાં સમાયલી વીગત પુરી થાય તે આગમચ કુવાનો પાળ ઉપર બેઠેલા મીજલસીઓ ! માથી એક જને ટુરાંનીઓ ઉપર ખીજવાઇ જઈ ઇરાંનીઓ તરફથી શુમ પાડી કે—“ માર એને. ” આ “ માર ” શબ્દ પુકારનાર પારસી એટલો તો એસમા આવી ગયો હતો, કે તે પોતે કુવાની પાળ ઉપર બેઠેલો હતો તેનું પણ તેને ધ્યાન રહ્યું નહી, અને “ માર ” શબ્દ શોલતાં જ તેણે પોતાનું સમતોલપણ ખોઇ દીધું, અને તેજ વખતે તે કુવામા પડ્યો, પણ ટુરતજ તેને બચાવી લેવામાં આવ્યો હતો.

પચાસ વરશ ઉપર કિયાંની કીસ્સાઓ કેમ અને કેવી રીતે વંચાતા હતા.

આગના વખતમા પારસી કામના કિયાંની પેહલવાંનોનાં દાસ્તાંનો એવી રીતે મેહાનો અને ઘરોમા વંચાતાં હતાં. પારસી ગ્રહસ્થો તેમજ ખાંતુઓ એવાં વાંચણો ઉલટ્થી સાંભળતાં હતાં. અફરારીપાખના ભાઈ કસરેવજના રીતુગી કરતુકના ધાતકી ખ્યાંનો સાંભળી ખાંતુઓ કમકમી આલો દેતાં કે—“તું મરે રે નહી મુવા!” વિગેરે વિગેરે. તેમજ રસનમની દીલાવરીની હકીકત સાંભળી તેઓ શાખારીના ઉદગારો જાહેર કરતાં હતાં. કિયાંની પેહલવાંનોની કીસ્તીની હેકાયતમા ખરકે નામાં, સ્થાવક્ષનામાં અને ખીજાં એવાં પુસ્તકો વંચાતાં હતાં, અને જે લોકોને ત્યાં તેવી કીતાબોનો સંગ્રહ રહેતો હતો, તેઓ તે કીતાબો વાંચવા માટે લોકે આપતાં હતાં, એમ પણ જણાયું છે. કિયાંની પેહલવાંનોના દાસ્તાંનોનાં વાંચણો લગલગ પચાસ વરશ આગમય અને તે પછીના વખતમા એવી રીતે વંચાતાં હતાં. તે જમાનો આજે રહ્યો નથી.

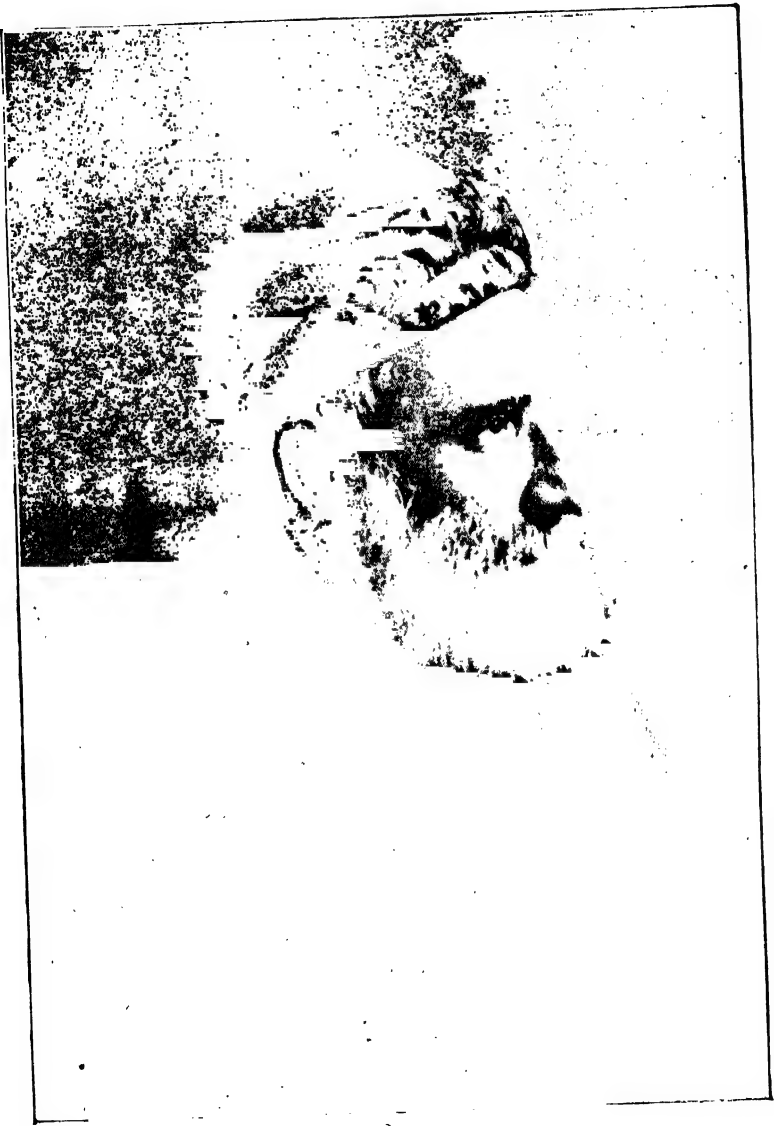
મરહુમ મનસુખ કિયાંની કીસ્સાઓ કેવી રીતે વાંચતા હતા.

વખત કાંઈ કાંઈને માટે થોભતો નથી. તેની ભરતીના રોહમા જે કાંઈ આવે છે, તે સવળું ઘસાઈ જાય છે. તેજ પ્રમાણે પારસી કામના કિયાંની નીયાગાંનોનાં દાસ્તાંનો વાંચવાની તે રીત, વખતના પેહલા સાથે બદલાતી ગઈ. થોડાંક વરસો વધી ગયાં આજે મરહુમ મનસુખ ૧ વાંચણો પારસી કામ આગળ વાંચવા માટે આકાર પડ્યા હતા. કોઈ વાર ૬૦ કાં હોતમા, તો કાંઈ વાર અંજીમનના આતર મેહરાંમમા તે વાંચણો વંચાતાં હતાં. મરહુમ મનસુખના વાંચણુ વાંચતા રીત ખુબી જ હતી. તેણે શાહનામા માહેલી ફારસી એતો પેહલા ફારસી લાખામા વાંચી જતા, અને ત્યાર પછી તે ફારસી એતોનો તરજુમો કરી સંભળાવતા હતા. મનસુખના શાહનામાના દાસ્તાંનો એવી રીતે તે વખતે જાહેરમા વંચાતાં હતાં.

શમ્સ-ઉલ-ઓલમા ૩૧૦ જીવનજી જમશેદજી મોદીની વાંચણો વાંચવાની રીત.

શાહનામાના દાસ્તાંનો વાંચવાની એ રીતમા પણ વખત જતાં ફેરફાર થયો. ૪૦ સં ૧૮૬૦ ના સાલમા એક ખીજા સાહેબે કિયાંની દાસ્તાંનો વાંચવાની શરૂઆત કરી. તે શરૂઆત કરનાર એવડ જીવનજી જમશેદજી મોદી (આજે શમ્સ-ઉલ-ઓલમા ૩૧૦ જીવનજી મોદી, હતા તેણે જાહેરમાં પેહલું દાસ્તાંન ૪૦ સં ૧૮૬૦ ના સાલમા સંખ્યા મસમાં આપ્યું હતું. ૩૧૦ જીવનજી મોદીએ દાસ્તાંનો વાંચવાની આમલી

શાહનામાના સંગીત વાંચણોના સાથે મદદગાર સ્નેહી.

મરાઠુમ મીઠ કેળુશરૂ નવરોજી કામરાજી.

રીતમાં કાર્મિક નવો ફેરફાર કીધો હતો. ૬૦ છવનજ મોદી પોતાના દાસ્તાંનો તવારીખ અને અવસ્તાની શાહકત સીક્રે રજુ કરતા હતા. વાંચણો માટે એ ધક્કિજ અગત્યનો સુધારો હતો. વળી પોતાના દાસ્તાંનોની વચ્ચે શીરદોસીની શાએરીને આધારે ૬૦ મોદી ગુજરાતી બેતો પણ વાંચતા હતા. કિયાંની કીસ્સાના વાંચણો જાહેરમાં રજુ કરવાની આ રીત, બેશક આગલી રીત કરતાં વધારે આવકારદાયક હતી.

**શાહનામાનો દુકાળ ! એકબી સચીત્ર શાહનામું પારસી
જખાંનમાં આજેબી ક્યાં છે ?**

પારસી ન્યાયાંનોના દાસ્તાંનોની તવારીખ રૂપી નોંધ રૂકત એકજ પુસ્તકમા નોંધાયેલી છે, અને તે પુસ્તક શાએરાંન શાએર શીરદોસીએ લખેલું જગ આરકાર પુસ્તક શાહનામું છે. શીરદોસીનાં શાહનામાનાં જે કે અનેક ઇંગ્લેન્ડ વિદ્વાંનોએ ઇંગ્લેન્ડ જખાંનમા તરજુમા કરેલા છે, પણ પારસી કોમને માટે તે વખતે એકબી શાહનામું પારસી જખાંનમા છપાઇ બહાર પડ્યું નહીં હતું. એકજ શાહનામું મુખ્તેસર શાહનામાને નામે મરહુમ મોખેદ ફરદુનજી મરજખાંને પ્રગટ કીધેલું મારા જેવામા આવ્યું હતું. કેટલાક ગણત્રીના સાહેબો પાસ શાહનામાની હાથની લખેલી ગુજરાતી નકલો હતી, પણ એકબી નકલ ગુજરાતી લીપીમા લખેલી જણાઈ ન હોતી. મરહુમ મોખેદ ફરદુનજીવાલું શાહનામું ગદ્ય (prose) માં છપાયેલું હતું, અને તેમા શાહનામા મધે સમાયેલા અનાવોનો ‘મુખ્તેસર’ સાર આપેલો હોવાથી જ “મુખ્તેસર શાહનામું” એવું નામ તે કેતાબને આપ્યું હતું. મરજખાંનવાલાં શાહનામા ઉપરાંત બીજું એક ઉમદા અને દલદાર શાહનામું આ અદના લખનારના મુરખી મરહુમ શેક નવરોજજી નાનાબાઈ પાસ હતું, જેમને કિયાંની નીયાયાંનોના કિસ્સાના દફતર વાંચવાનો અને જાળવી રાખવાનો અતિશય શોખ હોવાને લીધે, એક મોટું દફતરખાંનું મરહુમે અનાવ્યું હતું, જે માહેલાં ધણાક પુસ્તકો વાંચવા માટે લેઇ જનારાઓએ પાછાં ફેરવ્યાં નહી, અને જે બાકી રેહ્યાં હતાં તે પાછળથી નેટીવ જનરલ લાઇબ્રેરીને આ અદના લખનારે ભેટ આપ્યાં, કે જેથી ત્યાં તે વધારે સારી રીતે જલવાઇ રહે. મજકુર શાહનામાંની અંદર સુનેરી અને રંગીન સીદાઇથી હાથે રંગેલાં લગલગ ચાલીસ ઉપર દીલચરપ પીકચરો હતાં. હું જ્યારે નાંહનો હતો ત્યારે એ ચીત્રો હંમેશાં જોયા કરતો હતો. ઘણી નાંહની ઉમરથી એ શાહનામું વાંચવાનો મને શોખ લાગ્યો હતો. એ શાહનામું ચોક્કસ સંજોગ વચ્ચે અલોપ થયું હતું. એ રીતે ગુજરાતી જખાંનમા વાંચવા લાગ્યેક શાહનામાનો ગોચા તે વખતે દુકાળ હતો, અને વાંચનારને તે કીતાબ મેળવવી મુશ્કેલ થઈ પડતી હતી.

શાહનામાના દુકાળ પછી તેનો સુકાળ. ઉપરા સાપરી પ્રગટ થયેલાં શાહનામાં.

હું જરા આડો જતો હોઉં તો માફ કરવી. મારે કેહવું એ છે, કે શાહનામાનું એકબી ધરખમ પારસી ગુજરાતી પુસ્તક છેલ્લા દાયકા આગમ્ય પારસી કામની સેવામાં રજુ કરવાનું કોઈબી હમદીન લેખકને સુજ્યું નહીં હતું. મરજ્યાંનવાલું સુખ્તેસર પુસ્તક પ્રગટ થયા બાદ, મરહુમ મનસુખે શાહનામાના મુખ્ય અનાવો (episodes) બેનબાજમાં રચી તેને નાંહના નાંહના ભાગમાં ૩. ૧૧૧ ની કિંમતે વેચવા પ્રગટ કીધા હતા, જેના થોડાજ ભાગો પ્રગટ થઈ રહી ગયા હતા. ત્યાર પછી લગભગ પચીસ વરસ વીત્યા બાદ, પારસી સાહિત્યની વાતાવરણમાં કાર્થિક ચમતકારીક ફેરફાર થવા માંડ્યો. તે ફેરફાર જેટલો આવકારદાયક હતો, તેટલોજ અચ્ચુચ હતો. તે ફેરફાર એ હતો, કે નાન્ય દસ્તુર મીનોચેહર દસ્તુર જમારપણે શ્રીદોસીના શાહનામાનો તરજુમો પારસી-ગુજરાતી જખાંનમાં, જુદા જુદા ભાગોમાં પ્રગટ કરવાની ઇન સં ૧૯૧૧ ના સાલમાં શરૂઆત કીધી. આ શરૂઆત થયા પછી ઇન સં ૧૯૧૪ માં મેસર્સ કુટાર બિરાદરોએ શ્રીદોસીના શાહનામાનો તરજુમો જુદા જુદા ભાગોમાં પ્રગટ કરવાનું કાંમ શરૂ કીધું. કુટાર બિરાદરોની પછવાડે તુરતજ એક ઇરાંની જરથોસ્તીએ શરસી જખાંનમાં શરસી હરફે એક શાહનામું પ્રગટ કીધું. શાહનામાના બાજમાં પ્રગટી નીકળેલી આ સઘળી ચલવલ જેટલી વાંચક વરગ માટે અગત્યની હતી, તેટલીજ તે અચ્ચુચ હતી. પણ રહી રહીને છેલ્લાં દસ સાલમાંજ એ ચળવળ કેમ ઉભરી નિકળી ?

શાહનામાના કિર્તન કરવાની રીત મને કેવી રીતે સુજ પડી.

શાહનામાના ૬૦ મોદીના દાસ્તાંનો હું કોઈક વાર સાંભળતો હતો. તે દાસ્તાંનો સાંભળ્યા પછી એવાં દાસ્તાંનો જાહેરમાં કોઈ નવી રીતે રજુ કરવાની મને ચટપટ થવા લાગી. મને એવું લાગ્યું કે એક વાંચણ એક વખત જાહેરમાં વાંચાયા પછી, સાંભળનારાંઓ તે ફરી ફરી સાંભળે, એવી કોઈ રીતે એ દાસ્તાંનો પારસી કામ આગળ રજુ થવાં જોઈએ, કે જેથી નાંહના અને મોટાંઓના જગરમાં પોતાના નીયાંગાનોની કિર્તીના પરાક્રમની યાદ તાજ રહે, અને એક વાર સાંભળેલું દાસ્તાંનથી ફરી ફરી સાંભળવાનું દિલ થાય. હું એવા વિચારમાં હતો, તેવાંમા મારો એક દક્ષણી-મરાઠા મીત્ર, જેની સાથે હું દેશી ગાયણ કળાની “ પ્રેક્ટીસ ” કરતો હતો, તે ગણપતીના તેહવારો ઉપર, થકારદવારના રસ્તા ઉપર આવેલાં એક હિન્દુ મંદીરમાં થનારી કથાનું શ્રવણ કરવા, અને તેમાં ગવાણું સંગીત, મને સાંભળાવવા લાઈ ગયો. આ કથાનું

શ્રવણ કીધા પછી મને લાગ્યું, કે શાહનામાંના દાસ્તાંનો, હિન્દુ મંદીરમાં સાંભળેલી કથા પ્રમાણે જો પારસી કોમ આગળ રજુ થાય, તો જોશક તે પારસીઓને વધારે પસંદ પડે. આ વિચાર અને ખ્યાલની ધુનમાં, આ અદના લખનારે પ્રથમ રસતમ અને સોહરાયના દાસ્તાંનને કાંઈક નવાં રૂપમાં રચવાની ઇચ્છા ૧૮૬૫ ના સાલમાં તજવીજ કીધી. દાસ્તાંન જો રચવું તો શીરદોસ્તીના શાહનામાંની ૬૫ ઉપર જ તે રચવું, અને તેજ ૬૫ ઉપર તેને રજુ કરવું, એમ મારો વિચાર મેં નક્કી કીધો.

પેહલાં તો શીરદોસ્તીના શાહનામાંની જેતખાજના વજન પ્રમાણે જેત રચવાની મને મુશ્કેલી પડી. મારા મરહુમ મીત્ર ખુરશેદજી મેરવાંનજી બાલીવાલા, જેવણુ ‘રોશન’ ના તખલ્લુસ હેઠળ શાએરી કરતા હતા, તેણે “મસનવીની” જેતના વજનની તખ્તી, તેમજ “લઘુ અને ગુરૂ” શબ્દોના ઉપયોગ વીશે મને સમજણ આપી, મારી તે મુશ્કેલી દુર કીધી. એ રીતે રસતમ અને સોહરાયજી દાસ્તાંન મસનવી અને સંગીત સાથે મેં રચવા માંડ્યું, તે રચાવા લાગ્યું, અને અંતે તે રચાઈ રહ્યું.

સંગીતના જાણકાર મરહુમ મીં કૅખશાહ કાખરાજી મારાં પેહલલાં વાંચનના પ્રમુખ.

હવે એ દાસ્તાંન જાહેરમાં કેમ રજુ કરવું, તે સવાલ મારા મનમાં ઉભો થયો. મારા મીત્ર મરહુમ ડાં હોરમસજી કું તવરીઆ જેવણુ મારાં સંગીતના એક વખાણનાર હતા, તેણે “એ વાંચણ (Recital) જાહેરમાં મુકાવું જોઈએ,” એમ મારે મુકી મને કહ્યું. મીત્ર તવરીઆની એ સુચના અમલમાં મુકવા એકજ કારણે મેં ના પાડી. સખત એ હતો, કે દેશી સંગીત વિદ્યાના મારા અભ્યાસની શરૂઆત મરહુમ મીં કૅખશાહ કાખરાજીની બાંહેધરી હેઠળ વરસો આગમય મેં શરૂ કીધી હતી, અને ડાં તવરીઆની સુચના પ્રમાણે, રસતમ સોહરાયજી સંગીત વાંચણ જાહેરમાં રજુ કરતાં જો મારું સંગીત નિષ્ફળ જાય, તો રાત ગોફતારના અધિપતિ મીં કાખરાજીની સખત નુકતેચીનીનો હું ભોગ થઈ પડું. એ મારી દલીલ ડાં તવરીઆના ધ્યાનમાં ઉતરી નહીં, અને મને ખાતરી આપી કે “મારું સંગીત જરાખી નિષ્ફળ જવાનો સંભવ નથી. મારે એ વાંચણ જાહેરમાં કરવું જ જોઈએ, અને એ વાંચણ ફતેહમંદ નિવડવું જ જોઈએ, એવું મરહુમે ખાત્રી પુર્વક મારી લીધું. વાંચણને લગતી સઘળી ગોઠવણો એ મારા મરહુમ મીત્રેએ જ કીધી, અને અંતે એ વાંચણ તાં ૨૨ મી આગસ્ટ ૧૮૬૭ અને રવીવારને દાહડે સાંજના, ફરાંમજી કાવસજી હાલમાં, એક ખાસ મેળાવડા આગળ રજુ કરવાનું નક્કી કીધું. સઘળી સાંમગ્રી તૈયાર થયા પછી, મીંજલસના પ્રમુખ તરીકે મને અનેક નાંમ સુચવાયાં, પણ મને કોઈ

એવા પ્રમુખની જરૂર જણાઇ, કે જે સંગીત સમજી તેની કદર જુલ શકે. મરહુમ મીં ક્રેમુશરને પ્રમુખ તરીકે જોલાવવા સીવાય મારે છુટકો હતો જ નહીં, કેમકે સંગીત જેવી બાબતનું ટોળ કરવા માટે તેવજી કરતાં વધારે લાયક પારસી મને બીજને કોઇ જણાયો નહી. હું મરહુમ મીં કાબરાજને મળવા ગયો. વાંચણને લગતાં સંગીતની તમામ હકિકત તેવજીને મેં જણાવી દીધી, અને મારાં વાંચણ પ્રસંગે પ્રમુખ થવા માટે મેં તેવજીને જણાવ્યું. રસતમ સોહરાબનું વાંચણ તમામ સંગીતમા રજી થશે, અને તેમા લગભગ ૫૦ ગાયન હું ગાનાર છું, એમ સાંભળતાંજ મરહુમ હસી પડ્યા, અને બોલ્યા કે “ પચાસ ગાયન તમે એકલા ગાશો કે ? અને પચાસ ગાયન ગાતાં તમુને કેટલા કલાક થશે તેનું કંઈ ધ્યાન છે ? અને આખું વાંચણ કેટલા કલાક ચાલશે, તેના કંઈ વિચાર કીધાછ ? ” મેં કેટલીક બાબતનો ખુલાસો કીધો, અને કેટલીક મરહુમની સુચનાનો સ્વીકાર કીધો પછી, અંતે મરહુમે કહ્યું, “ હું તમુને લખી જણાવીશ.”

સંગીત વાંચણની મારી આ પેહલ મરહુમે તેજ વખતે પસંદ કીધી, અને પાછળથી મારાં સંગીત વાંચણો (જે પાછળથી કીરતનને નાંમે જણાવા લાગ્યાં, તે) ને હંમેશ મરહુમ ઉત્તેજન આપતા રહ્યા હતા. એટલુંજ નહી, પણ પાછળથી મારાં બીજાં વાંચણોમા મરહુમે અનેક વાર પ્રમુખ તરીકે હાજર થવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. રસતમ સોહરાબના કીરતનની ફતેહ માટે મરહુમ ધણા ઇતેજર હતા. હું એકલો પચાસ ગાયન એકકી વખતે બેતબાજી ઉપરાંત ગાર્ શકીશ કે નહી, તે માટે તેવજી ધણાજ શકમંદ હતા. અંતે મરહુમે નિચલો પત્ર મારી ઉપર જવાબ તરીકે મોકલ્યો.

Colaba, 6th August—97.

My dear Dhunjibhai,

The afternoon of Sunday the 22nd will suit me, and I agree to your proposal to hold your recital that after noon at the F. C. Institute.

Don't you think 50 songs to be too large a number to be sung at one recital ! I am afraid it will be a great strain on the Parsi children who are to assist you.

Yours sincerely,

Kaikhosrou N. Kabraji.

અંતે રસતમ સોહરાબનું પેહલું સંગીત વાંચણ બાવીસમી આગસ્ટે મરહુમના પ્રમુખપદ હેઠળ રજી થયું. પ્રમુખપદ ઉપરથી મરહુમે જે વિચારો એ કીરતન વિષે દર્શાવ્યા, તે પાછલા સદાચો ઉપર વાંચનાર બેઈ શકશે. આ સંગીત વાંચણો અપાયા

પછી જ અતરેની જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી તરફથી, સંગીત વિદ્યા ઉપર જાહેર બાષાણો આપવાની મને ફરમાસ થયે, લગભગ દોઢ દજન બાષાણો સંગીત વિદ્યા ઉપર જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી તરફથી મેં આપ્યાં હતા.

મારાં સંગીત વાંચણુ પર પડેલાં થોડાંક ચુંડણું.

મારી ગણતરી ખરી પડી. વાંચણુમા સમાચરું સંગીત મારા ધારવા પ્રમાણે એટલુ ખેચાંલુકારક થઈ પડ્યું, કે એક વાર સાંભળી ગયલાં સર્જનો ફરી ફરી આવતાં હતાં, અને કાં કાં હોલમા જ્યાં મેળવવા માટે કેટલાંકે સાડા સાત વાગ્યાથી આવી બેઠક રોકતાં હતાં. મારાં વાંચણુ શરૂ થયાં એટલે તે વારંવાર થતાં રેલાં, અને તે ફરી ફરી રણુ કરવા માટે જાહેર છાપા મારફતે લોક લાગણી રણુ થવા લાગી. લોક લાગણીને અનુસરી નવાં નવાં વાંચણુ રચાઇને રણુ થતાં ગયાં. સઘળાં વાંચણુમા મોટો ભાગ સંગીતનો હતો, અને તે ગાવા માટે વાળંત્રો તરીકે સારંગી અને તબલા સાથે ચંગનો જમાવ કીધો હતો, અને તે ઉપરાંત ઔરગનને સાથે રાખ્યું હતું. પાછળથી ખરચમાં ઘટાડો કરવા ચંગ પડતો મુકવો પડ્યો હતો. ત્યાર પછી સારંગી ઉપર લોકોની કમપસંદગી ઉતરી, એટલે સારંગી જેવું એક ઉમદા વાળંત્ર પાંછલથી મને કાઢી નાખ્યું પડ્યું હતું. ફક્ત ઔરગન અને તબલાથી જ મારાં સંગીત વાંચણુ થતાં રહ્યાં. એવાંમા મુ'બઇની જરથોસ્તી ધરમ ઉપર એતેકાદ વધરાવનારી મંડળી તરફથી સંગીત વાંચણુ રણુ કરવાની મને ફરમાસ થઇ. એતેકાદ મંડળના એક આગેવાંન ગૃહસ્થે મને અરજ કીધી કે:— “ મારાં વાંચણુ સંગીત સાથે રણુ થાય છે, પણ તે “ સેમી-રીલીજ્યસ ” તરીકે ગણાતાં હોવાથી, વાંચણુમા તબલાનો ઉપયોગ મારે કરવો નહી, અને ફક્ત ઔરગન સાથેજ કાંમ લેવું. ” એતેકાદવાલા સાહેબો ચોખ્ખા જુના વિચારવાલા હતા એમ હું જાણતો હતો, એટલે મેં તેમના વિચારને માંન આપી તબલાને પણ રખસદ આપી, એટલે ફક્ત ઔરગન સીવાય સંગીત માટે ખીજું એકબી વાળંત્ર રહ્યું નહીં. એ રીતે રફતે રફતે સંગીત સાથે વગાડવાના વાળંત્રો એક પછી એક ઓછાં થતાં ગયાં. એ મારી મોટી દલગીરી હતી. પણ ખીજા હાથ ઉપર વાંચનો માટે ખરચ પુરો પાડનારાઓને તે બારી પડતું હોવાને લીધે, તેમજ લોક લાગણીને માંન આપી મને તે વાળંત્રો પડતાં મુકવાં પડ્યાં હતાં. અને આજ સુધી તેમ ચાલુ રેહ્યું છે. છતાં તેના ઉપર પડેલાં અગણીત ચુંડણુંની યાદ આજ સુધી મને દલગીરી સાથે યાદ રહી ગઈ છે.

શીરહોસીનું શાહુનામું કેમ વંચાય છે.

મારાં સંગીત વાંચણુમાં સમાવેશ કરેલી “ મસનવી ” (ખેતખાણ) વાંચણુ દરમ્યાંન મારે

કેવી રીતે રજુ કરવી, તેનો હવે મને વિચાર પડ્યો. ફીરદોસીના શાહનામા માહેલી મેત ધરાંનીએ । અસલ કેમ ગાતા હતા, તેનો ખ્યાલ મને કાંઈપી આપી શક્યું નહીં. ઘણીક પુષ્પરજ કીધા પછી મને એવી ખબર એક ઇસ્લામી મીત્ર તરફથી મળી, કે જેલ રોડ ઉપર આવેલી મગોલ લોકોની મસજીદમાં એક મોગલ ફીરદોસીનું શાહનામું કાંઈ કાંઈ વખતે વાંચે છે, તેને સાંભળવાથી શાહનામું કેમ વંચાય છે, તેનો મને કાંઈક ખ્યાલ મળશે. આ મગોલને સાંભળવાની એક તક મને અંતે લેવી પડી, અને તેને શાહનામું વાંચનાં સાંભળી, મે તેની બેન ગાવાની રીતની કાંઈક નકલ કરવાનો ઠરાવ કીધો. જે રીતે સુર બેંચી તે મગોલ ગાતો હતો, તે રીતે હું અગરજે પારસી મજલીસમાં પારસી બેન ગાવા માહું, તો પારસીઓને તે પસંદ પડશે કે નહીં, તેના હું વિચારમાં પડ્યો. હું બીજકુલ ડામાડોળ હાલતમાં આવી પડ્યો. રસતમ સોહરાબનું સંગીત વાંચણ જે દીવસે મે પેહલું રજુ કીધું, તે દીવસની સાંજ સુધી કેવી રીતે એ બેતબાજી ગાતી તેના કાંઈપી સેવટ ઉપર હું આબોધો નહીં હતો. પ્રમુખ મી. કાબરાજીએ વાંચણ શરૂ કરવાની ફરમાસ કીધી ત્યાં સુધી, પેલા ધરાંની મગોલની ઢબે શાહનામાની બેત ગાવાની મારી હિંમત થઈ નહીં, કેમકે મને એક જ ખ્યાલ આવતો હતો કે:—“રબે મગોલને મોતે (પેહલી જ શરૂઆતમાં) મરવું થાય.”

પણ બેત રજુ કીધા વગર છુટક હતો જ નહીં. લગભગ ૮૦૦) બેત મને રજુ કરવાના હતા. એ બેત યા તો મારે “બોલવા” યા તો ધરાંની મગોલની ‘ ઢબે ’ ગાવા બેમાંથી એક રસ્તે ઉતરવાનો હું વિચાર કરતો હતો, તેવામાં પ્રમુખે વાંચણ શરૂ કરવાની મને ફરમાસ કીધી. તુરંતજ હું તખ્તા ઉપર ચઢ્યો, અને કાંઈપી નક્કી ઠરાવ કીધા વગર, મારી વાંચણની પોડી ઉંઘાડી તેમાં લખેલી બેતબાજી ઉપર મે નજર કીધી. એકજ ઉંડો દંમ ભરી શરૂ કરવા આગમ્ય મે વિચાર કીધો, કે “ગાવું કે બોલવું.” વાંચક રશીક, જે મજલીસ તે વખતે મળી હતી, તે મજલીસનો મહીમા બેતાં મારી હાલત ખરેખર દયાને પાત્ર હતી. મગોલની ઢબે ગાતાં રબે મીજલસમાં મારી હંસી થાય, અને જે લલી નેમથી વાંચણ કરવાનું કાંમ મે માથે લીધું હતું, તેની શરૂઆતમાં જ ઠેકરી થાય, એ વિચારથી જ હું ડર ખાઈ ગયો હતો. અંતે એ સઘળી ચટપટ એક પળમાં મારા મનમાંથી પસાર થઈ ગઈ, અને બીજી પળે ધરાંની મગોલની ઢબે મેં તે બેતબાજી લલકારવા માંડી. વાંચણ પછી મે જાણ્યું, કે ધરાંની મગોલની શાહનામા વાંચવાની જે મે કાંઈક નકલ કરી હતી, તે પારસી સાંભળનારાંઓની પસંદગી પામી હતી. આજ સુધી તેજ રીતે બેતબાજી ગાવી મેં આલુ રાખી છે. ઘણાંકે ‘ મગોલને મોતે ’ મરે છે, પણ મારા બાબમાં તેમ થયું નથી, કેમકે મગોલની નકલ કરવા છતાં, હું આજ સુધી વાંચણો કરવા માટે જીવતો રહ્યો છું,

જે માટે તે દાદગરના હું શુકર અદા કરું છું.

મદદગારોની ભલી યાદમાં.

મે હિન્દુ કિરતનો સાંભળી તેમની નકળ કરી હતી, માટે મે મારાં દાસ્તાંનાને “કિરતન” ને નામે પ્રથમથીજ ઓળખાવ્યાં છે. મારા વાંચણોને એવી ઉપમા આપવા માટે હું મગર છું, અને ઇચ્છુ છું કે તેની નકળ કરવા ખીજાઓ બાહાર પડે. એ સંગીત કિરતનો કરવાના કાંમમાં મારા કેટલાક ખેરખાહોએ કેટલાંક કિરતનો કરવા માટે મને ખાસ ભલાંમણુ કરી હતી. મરહુમ મી० કે० નં કાબરાજીએ જમશેદનું સંગીત વાંચણુ કરવા મને ભલાંમણુ કરી, પોતે લખેલા જમશેદના નાટકની એક ચોપડી મને આપી હતી, જે ઉપરથી જમશેદનું કિરતન રચ્યું હતું. મરહુમ મી० ખં ૩૦ કામા જેવણુ મારાં વાંચણોમાં હંમેશા હાજર થતા હતા, અને ધણીક વાર પ્રમુખપદે બેસતા હતા, તેવણે, તેમજ ખીરાદર બેહરાંમગોર તેહમુરરૂપ અંકલેસરીઆએ પેગમ્બર જરથોસ્તનું દાસ્તાંન સંગીત રૂપે પારસી કામ આગળ રણુ કરવા મને ખાસ આગ્રહ કીધા હતા. બાઇ બેહરાંમગોરે એ કાંમમાં મદદ કરવા કેટલાંક ખાસ પુસ્તકો મને સપુરફ કીધાં હતાં. મી० પાલનજી બરબેરજી દેસાઇએ યજ્ઞઋદ શહેરીયારનું દાસ્તાંન કરવાની મને યાદ આપી હતી. એ સધળા મેહરબાંનો મારાં વાંચણોના કામને ટેકવનારા સ્તંભ અને ઉત્તેજન આપનારા મીત્રો હતા. તે ભલા મીત્રોની ભલી યાદની આ પ્રસંગે હું નોંધ લેઉ છું. તેઓમાંથી જેઓ આજે હયાત છે, તે સધળાનો આ પ્રસંગે ઉપકાર માનુ છું, અને જેઓ જીવંતનશીન થયા છે, તેમની ભલાઇ અને મહોબતને યાદ કરી, તેમના રોશન રવાંનને હું હજારો શાંતી આહુ છું.

સંગીત વાંચણુ કરવામાં મારી નેમ શું હતી.

સંગીત વાંચણુ કરવાની મારી નેમ માટે હવે મારે બે બોલ લખવા છે. હું એકદમ કહી દેઉ છું, કે મારી નેમ એવાં સંગીત વાંચણુ કરવામાં એટલીજ હતી, કે આપણી કામનો જવાંન વર્ગ તેમજ મોટાંઓ આપણાં કદીમ વતન—ધરાંન સરજમીનની તવારીખ, તેમજ આપણા પાદશાહો, પેહલવાંનો, અને નીયાગાંનોની કિરતી અને શુરાતંનની ખીનાના બયાંનાથી જણીતાં થાય, અને તેમના જીગરમાં તેમની યાદ તાજ રહે. એજ નેમથી આ કિરતનો કથવાની જેહમતભરી જંગલને એક મોજભરી મેહનત સમજ, ઇ० સ० ૧૮૬૭ થી મે તેની શરૂઆત કીધી, અને સારે નસીબે શરૂઆતથીજ મરહુમ મી० કાબરાજી અને મી० ખં ૩૦ કામા જેવા મીત્રોની મને તેમાં મદદ અને સાંમેલ-ગીરીનું માન મળ્યું. જેમ જેમ એ વાંચણુ લોકપ્રીય થતાં ગયાં, તેમ તેમ તે વારંવાર

રજુ થતાં રેલાં, અને તે સાંભળનારાંઓની સંખ્યામા ચાલુ વધારો થતો ગયો. એ વાંચણો મુખર્ષમા કે દેશાવરોમા રજુ કરવા માટે મને જ્યારેખી ફરમાસ થતી, ત્યારે કાંઈખી સ્વાર્થની આશા વીના કે પૈસા મેળવવાની ઉમેદ વીના હું હમેશ તૈયાર રહેતો, અને આજે પણ હું તેજ રીતે તૈયાર રેલો છું.

એક ખીના જાહેર કરવા માટે આ તક હું જવા દેતો નથી. આજ ૧૮ વરસ થયાં આ સંગીત કિરતનો હું ચાલુ કરતો રહ્યો છું. જે નેમથી મે આ કાંમ શરૂ કર્યું હતું, તે મારી નેમ મે અતે આજે પાર પડેલી જોઈ છે. હું આકસાર પરવરદેગારના હજારો હજાર શુકર કંઈ છું, કે ૧૮ વરસની મારી ચાલુ કાશિશ અતે ફળદ્રુપ થઈ છે. કેમકે આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે ૧૮૬૭ ના સાલ પછી, પારસી નીયાગાંનોના દારતાંનો ઉપરાં સાંપરી ચાલુ થતાં રેલાં. પારસી છાપો મારાં એ કાંમને ઉત્તેજન આપતો રેલો. તેમા ખાસ કરી જમે જમશેદના અધિપતિ અને માલેકનો હું આ પ્રસંગે ઉપકાર માતુ છુ, કે મારા સંગીત વાંચણોના લખાણુ સારના અહેવાલો પોતાની કોલમોમા હંમેશાં છાપવાની મને જોગવાઈ કરી આપી હતી. સંકેડો નહી પણ હજારો પારસી ખાંતુઓ અને ગ્રહરથો, એ સંગીત કિરતનો સાંભળવા હર હંમેશ ઉલટ અને ઉમંગથી ભેગાં મળતાં રેલાં, અને અતે એક વખત એનો આવ્યો, કે એ સંગીત વાંચણો પ્રસંગે મળતી મજલીસનો સમાવેશ કરવા માટે ફૅ કાં ઇનરરીટ્યુટવાલું દીવાંખાનું નાંદનુ પડયું. પોતાના નીયાગાંનોના અહેવાલો સાંભળવાની પારસીઓની ઉલટ અને ઉમંગ છુપાં રેલાં નહી. એક વખત તો રંગમા ભંગ થતો સેહજમાં બચી ગયો. તાં ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૦ ને દીને રાત્રે, એ વાંચણુ તરફ પારસી કુટુંબોની લાગણી અટલી તો હદ બાહર પ્રગટી નીકળેલી જણાઈ, કે ભેગી મળેલી મીજલસ ફૅ કાં હોલમા સમાઈ શકી નહી. લોકોનો ચાલુ ધસારો થતો રેલો. દીવાંખાના માહેલી ચાલરી, ઓરાજનોની હદ બાહારની સંખ્યાના ભારથી જોખમાવાની ધારતીમા આવી પડી, અને તેવા સંજોગ વચે તે રાતના થનાઈ જમશેદ અને ઝોહાકનું કિરતન મને બંધ કરવું પડયું.

એ રીતે સંગીત વાંચણો વડે કોમની મંદ પડેલી લાગણી જાગૃત થએલી જાહેર થયા પછી, પારસી કોમને માટે શાહનામાની કીતાબો ઉપરાં સાંપરી છપાઈ પ્રગટ થવાનો પ્રસંગોપાત વખત આવી લાગ્યો હતો, અને એશક તે ઘણોજ આવકારદાયક હતો.

x

જવાંનીની ભરતી અને ઓટ ચાલુ રહે છે. તે કોમને માટે થોભતાં નથી, અને કોઈ તેને થાભાવી શકયું પણ નથી. ૧૮૬૭ પછી અઢાર વરસમા મારી જવાંની, મારી

શક્તી, અને મારી તખીયતમા જે કુદરતી ફેરફારો અવશ્ય થવાના હતા, તે થયા વીના રહ્યા નહીં, અને તે થયા વીના રહે પણ નહીં. છતાં મારે કાંમ મે આજ સુધી ચાલુજ રાખ્યું છે. અને હજીયી ચાલુ રાખવાની ઉમેદ છે. કાલની વાત કોણ જાણે ? આસ તો ઘણી છે, પણ સાસ પર આધાર છે. મુખ્યત્વે જશન કમીટીમાં ભાઈ જેહાંગીર જમશેદજી વીમાદલાલની સાંમેલગીરી છેલ્લા ૩-૪ વરસથી થયા બાદ, હવે તે મંડળે પણ પારસી કામના જીગરમા, તેમના પાદશાહો, પેહલવાનો અને નીયાગાંનોની તવારીખની યાદ તાજ રાખવી જરૂરતની છે એમ વીચારી, જાહેર મેળાવડા મેળવી એ ભલી હિલચાલ ચાલુ કરી છે. ભાઈ જેહાંગીરની એ હિલચાલ ઘણીજ સવખતે શરૂ થઈ છે, કેમકે મારી નેમને તેથી એક મોટો ટેકો મળેલો હું સમજી છું, અને તેજ કારણે મે મારાં સંગીત કિરતનો આજ ત્રણ વરસ થયાં લગભગ એ મંડળ તરફથી આપવા શરૂ કર્યાં છે.

**પારસી પંચાએતના ધર્મખાતાના ત્રસ્ટી સાહેબો તરફથી
બેટ મળેલાં પુસ્તકો માટે ઉપકાર.**

શાહનામાનાં સંગીત વાંચણો પારસી કામ સમક્ષ રજી કરવાના મારા કાંમને, અને મારી નેમને, ઉત્તેજન આપવા માટે પારસી પંચાએતના ધર્મખાતાના ત્રસ્ટી સાહેબો તરફથી નીચલાં પુસ્તકો મને જુદે જુદે વખતે બેટ મળ્યાં છે, તે માટે તે સાહેબોનો આ પ્રસંગે હું જાહેરમા ઉપકાર માનું છું.

૧. The Shah Namah. Translated By Alexander Rogers.

૨. શાહનામુ. નાયબ દસ્તુર મીનાએહર દસ્તુર જમારપજી જમારપ આસાના કૃત. ભાગ ૧ લો, ૨ જો, ૩ જો અને ૪ થો.

શમ્સ-ઉલ-ઓલમા કાં જીવનજી જમશેદજી મોદી B. A. તરફથી તેવણે રચેલાં પુસ્તકોમાંથી નીચલાં પુસ્તકો, મારાં એ કામને ઉત્તેજન આપવા માટે બેટ મોકલ્યાં, તે માટે તે સાહેબનો પણ આ તકે હું ઉપકાર માનું છું.

૧. શાહનામાની સુંદરીઓ.

૨. શાહનામાના દાસ્તાનો. ભાગ ૧.

૩. શાહનામાના દાસ્તાનો. ભાગ ૨.

એક હુમદીન ગ્રહસ્થે પોતાનું નામ જણાવ્યા વગર, મારે મકાંને, મારી ગેરહાજરી દરમ્યાન, અવસ્તાની શાહદતો વાંચણોમા મારે આપવી એવી ખાસ ફરમાસ કરી, મરહુમ એરવદ કાવસજી એદલજી કાંગાના નીચલાં પુસ્તકો મોકલી આપ્યાં, તેવણનો પણ હું ઉપકાર માનું છું.

૧. યશ્ત યા માએની.
૨. વંદીદાદનો તરબુમા.
૩. ખોરદેહ અવસ્તા યા માએની.
૪. ગાથા યા માએની.
૫. જામે જમશેદની ઝંદ અવસ્તા કિતાબ.

કિરતનના લીતરમા સોહજ નજર.

એક બાશાંણ કે દારતાંન જાહેરમા રણુ કરવું જેટલું સહેલ છે, તેટલું એક સંગીત વાંચણુ રણુ કરવું સહેલ નથી, એમ મારે બાર મુકી જણાવવાની હવે જરૂર રહી નથી. કેમકે બાશાંણો અને વાંચણો ઉપજવી કાહડેલી નોખ ઉપરથી જ્યારે જોષ્યે ત્યારે રણુ થઈ શકે છે, ત્યારે એક સંગીત કિરતન જાહેરમા રણુ કરવા પેહલાં, દારતાંનનુ ચોકડું ગોઠવવું પડે છે, ત્યાર બાદ તેને અનુસરતી બેતબાજી રચવી પડે છે, અને છેલ્લે જુદા જુદા જુસ્સા દાખવી શકાય એવું રાગ રાગણીવાલું સંગીત, દારતાંનની મતલબને અનુસરતું જોડવું પડે છે. પણ એટલેથીજ સંગીત કિરતન રણુ થઈ શકતું નથી. કિરતન જાહેરમા મુકવા સાડું કિરતન માહેલાં ગાયનો ગાવા માટે ઔરગન વગાડનાર સાથ કેટલાક દીવસો સુધી ચાલુ ‘પ્રેકટીસ’ કરવી પડે છે. કિરતનનો આ ભાગ જેટલો નાજુક, તેટલોજ તકલીફ આપનારો થઈ પડે છે. અને કિરતનો તરફ થતાં અસાધારણ ખેંચાણનો ભેદ પણ એમાજ સમાયલો છે. એટલું છતાં સઘળી મેહનત કાંધા પછી, ગળાંનો અવાજ જળવવાની કાળજી કથન કરનારને બેહદ પજવે એવી છે. જો સહેજથી સરદી ગળાંને લાગે, તો કિરતનની બરબાદી નક્કી થાય છે. તોપણ શુકર તે દાદગરના કે અદાર વરશની કિરતન કથવાની મારી કારકીર્દી દરમ્યાં, ફક્ત એકજ વખત મારાં ગળાંએ મને તકલીફ આપી હતી.

મારાં કિરતનોનો સંગીત ભાગ વગાડવા માટે, સારાં નસીબે સંગીતના એક શોખીન મીત્ર ભાઈ નસરવાનજી રતનજી નરીમાન આજ વરશેો થયા મારી સાથ વગર સ્વાથે ઔરગન વગાડતા રેહા છે. તેવન એક બાહોશ વાજીંત્ર શાસ્ત્રી છે, અને ઔરગન વગાડવાની તેવણુની કુનેહ બેશક વખાણુવા લાયક છે. રાગરાગણીની સુરાવટના હિસાબની માહિતી એ બાઈને હોવાથી, સંગીતના તુફાંની પ્રસંગે પણ શાંત રહી સીફતથી સમો સાચવી શકે છે. એ બાઈની વગાડવાની કુનેહની હું ખાસ કદર છું. મી. નરીમાનની સેવા માટે હું એ બાઈના આ પ્રસંગે ખાસ ઉપકાર માનુ છે.

એ અદાર વરશના અરસામાં મુંબઈ તેમજ દેશવરોમા, નીચલાં મંડળોની ફરમાસથી અનેક વાર જાહેરમા મે સંગીત કિરતનો આપ્યાં હતાં.

૧. મુંબઈના બ્રહ્મ રૂઝે બેહરામ તરફથી.
૨. મુંબઈની પારસી વેજીટેરીયન અને ટેમ્પરન્સ સોસાયટી તરફથી.
૩. જરથોસ્તી ધરમ ઉપર એતેકાદ વધરાવનારી મંડળી તરફથી.
૪. બેરામજી જીજીભાઈ કોલેજ યુનિયન તરફથી.
૫. બાંનુબેના જશનની મીજલસના કારોબારી બાંનુની ફરમાસથી.
૬. “માસીક મળદ” ના અધિપતિ મરહુમ મીં સોહરાય એવ. પાલમકોટની ફરમાસથી. (તેવણના ચોપાનીઆના ધરાકોના ભંગા કીધેલા મેલાવડા આગલ.)
૭. મરહુમ નસરવાનજી પીતીનના દીવાના પારસીઆ માટેના ફંડના લાભ માટે, ધી ડાયમંડ જ્યુબીલી કલ્પ તરફથી,
૮. નવસારીની ગ્રાંન પ્રસારક મંડળી તરફથી.
૯. ભરૂચની પારસી અંનજીમન આગળ, ભરૂચની પારસી અંનજીમનના તરફી સાહેબ બાં બાં શેઠ આદરજી મનચેરજી દલાલ, બી. એ તથા શેઠ મનચેરશાહ સોરાબજી વખારીઆની ફરમાસથી.
૧૦. કરાચીની ધી યંગ મેન્સ ઝોરાજીયન એસોસીએશન તરફથી.
૧૧. અમદાવાદની જરથોસ્તી અંનજીમન આગળ, અમદાવાદની બ્રહ્મે જશને રૂઝે બેહરામ તરફથી.
૧૨. વાંદરામાં વસતાં જરથોસ્તી કુટુંબોના મેળાવડા આગળ બેન્દોરા પારસી યુનિયન તરફથી.
૧૩. મુંબઈની જશન કમીટી તરફથી.
૧૪. મુંબઈની જરથોસ્તી ભાઈ બધુબેના મંડલી તરફથી.
૧૫. પારસી સંકટ નીવારણના લાભ માટે મારા પોતા તરફથી.

એ ઉપરાંત મારા પોતા તરફથી મુંબઈમાં અનેક વાર અનેક જુદાં જુદાં વાંચણો બેહરામ ધણીક વાર રજુ થયાં હતાં.

હવે બસ. સંગીત કિરતનોની કેશીયત ગોયા મારી જીંદગીના ૧૮ વરસના અહેવાલ સમાન છે. આ કિરતનો માટે બેત્યાજી તેમજ સંગીત જોડી એક શાએર હોવાનો દાવો હું જરાબી કરતો નથી. મે શાએર થવા કદીબી ચાહ્યું નથી, કેમકે હું કાંઈ શાએર નથી. એ મારો પ્રમાણીક એકરાર છે. મેં જે કાંમ શોખની સેવા સમજી માથે ઉઠાવ્યું હતું, તેને પોંહચી વળવાની ફકત મેં તજવીજ કીધી છે, અને તે કાંમ કેટલું ફતેહમંદ નિવડ્યું છે, તે મુંબઈ તેમજ દેશવરોની પારસી કામથી જરાબી ક્ષુધ્યું રહ્યું નથી.

વાંચણની ભાશા અને ખેતખાણ વિશે.

આ પુસ્તકમાં છપાયેલાં વાંચણો જાહેર તખ્તા ઉપર મેં જેમ વાંચ્યાં હતાં, તેમ તે પ્રગટ કીધાં નથી, પણ જે રીતે તે રચ્યાં હતાં, તેમ તે પ્રગટ કીધાં છે. કેમકે જાહેર સભામાં વાંચણો રજુ કરતી વખતે, વખતને અનુસરી મોટી કાપકુપ કરવી પડતી હતી. એ પ્રગટ થયેલાં વાંચણો મોટે ભાગે ‘પારસી-ગુજરાતીમાં’ છે, કેમકે તે સઘળાં પારસી કેમને માટેજ રચ્યાં હતાં. આ વાંચણોમાં ગદ્ય કે પદ્યનું લખાણ મેં સુધે ગુજરાતીમાં કીધું નથી, અને તેથીજ ‘થમ્મશ, જમ્મશ, કરીશ, મરીશ,’ વિગેરે ગુજરાતીને અદલે, ખેતખાણની રચનામાં ‘પારસી-ગુજરાતીમાં’ ‘થવસ, જવસ, કરસ, મરસ,’ એવી શબ્દ રચના કરી છે. તેમજ સંસ્કૃત શબ્દોનો ઉપયોગ કરવા અદલ, ફારસી અને ઉરદુ શબ્દોનો વિશેષ ઉપયોગ મોટે ભાગે ખેતખાણની રચનામાં કરતાં, તેના અર્થ મેં સમજાવ્યા છે.

વાંચણમાં સમાયેલી ખેતખાણની રચના “શબ્દાનના” કાએદાને અનુસરી, મસનવીના વજન ઉપર બાંધવાની પેહલેથીજ મેં તજવિજ કરી છે. વાંચક મેહરબાનોએ એ ‘મસનવી’ વાંચતા, જે રીતે કાવ્ય રચનામાં (લઘુ-ગુરુ) લખાઇ છે, તેમ વાંચવાની તસદી લેવી. છતાં દાનેશમંદ વાંચનારને કાંઇક “થડકાટ” કે “ખટકો” જે માલમ પડે, તેા ઉદાર નજરથી તે કસુર તરફ જોવું. વળી ખેતની રચનામાં ફારસી અને ઉરદુ શબ્દો વિશેષ જણાશે. ખેતના વજનનું સમતોલપણ જાળવવા, તેમજ રદીક અને કાશીઆં મેળવવા શાએરીના કાએદા પ્રમાણે ‘નાદાંન’ અદલ ‘નાદાં,’ ‘જેહાંન’ અદલ ‘જેહાં’ યા ‘જહાં,’ ‘જવાંન’ અદલ ‘જવાં,’ ‘આરમાંન’ અદલ ‘આરમાં,’ ‘અનજુમન’ અદલ ‘અન્જમન’ ‘યુલન્દ’ અદલ (ફારસી કાવ્ય રચના પ્રમાણે) ‘અલન્દ’ એવાં અનેક શબ્દો વાપરવાની ફરજ પડી છે.

ખેતમાં ખટકે ખટકે મુકેલાં આંકડાઓ કિરતનમાં ગવાતાં સંગીતની સંખ્યા દેખાડે છે, જેને અતરે દાખલ કરવાની જરૂર જણાય નથી. ખેતમાં મોટી સંખ્યાના આંકડા જે આખાં પુસ્તક દરમ્યાંન દર પચાસ અને સો ખેતને તફાવતે મુક્યા છે, તે આંકડા જોડેલી ખેતોની સંખ્યા દેખાડે છે. આ પેહલા ભાગના આખાં પુસ્તકમાં ૫૬૧૬ ખેત રજુ કીધા છે.

આ પુસ્તકમાં છાપેલા ચીત્રો મરહુમ અરદેશર ડોસાભાઇ મુનશીની પ્રગટ કરેલી પુરાતન પારસીઓની તવારીખ જે આજથી લગભગ ૪૦) વરસ ઉપર છપાઇ હતી, તેમાથી

અમર કિતાબ શાહનામાનો લખનાર.

શાવ્યશન શાએર ફરદઉશી તુશી.

પારસી કોમના ન્યાયાનેની કિતાબી ગાનાર.

લીધાં છે, અને બીજાં ચીત્રો મારા લાએકીવાલા મીત્ર એરવદ મણેકજી રસતમજી ઉનવાલાએ પોતાની એક પુરાણી ફારસી શાહનામાની કીતાબ મને ચીત્રોની નકલ કરવા મેહરબાની કરી આપી હતી તેમાથી લીધાં છે. એરવદ મણેકજી રસતમજી ઉનવાલાનો હું આ પ્રસંગે ઉપકાર માનુ છું. એક ચીત્ર, જે ઝોહાક પાસ એબ્દીસ હકીમનો વેશ ધારણ કરી ઉમેલો દેખાડે છે, તે મારા મરહુમ પીતા શેઠ નવરોજજી નાનાબાઇ પટેલના અલોપ થઇ ગયેલા ! શાહનામા માહેલાં ચીત્રો માહેલું એક રહી ગયેલું ચીત્ર છે.

અમર શાંતિ ફિરદોસી !

અને હવે પ્રિય વાંચકો, શાએરાન શાએર ફિરદોસી તુસીના જગ પ્રસિધ્ધ શાહનામાં ઉપર તમે જે ધડી નજર કરો; અને મરહુમના મહામારાત કાર્યનો કાંઇ કયાસ કરો!:-

ધરાંન સર જમિનનો ચિતાર આપનાર !
 ધરાંની શેહનશાહતની કથા ચીતારનાર !
 ધરાંની પેહલવાંનોની ખુબીનો ગાનાર !
 ધરાંની જંગોનું ખ્યાન કરનાર !
 ધરાંની અમલની કિમતનો આંકનાર !
 ધરાંની જીંદગીનો ખ્યાલ આપનાર !
 ધરાંની પાક લોહી ઉછળાવનાર !
 ધરાંની શેહનશાહતને અમર કરનાર !

ફિરદોસી, આફ્રીન તુજ ઉપર આ પાકઝાદ; આફ્રીન તુજના રોશન રવાંન ઉપર; રહેમત પરવરદેગારની હોએ તુજ તુરબત ઉપર સદ હજાર; હર વખત, હર ઘડી, હર જગે, હરએક જરથોસ્તી બુલે નહી તારી યાદ; કીધી કોમ જરથોસ્તી તુએ આસ્કાર, લખી અમર કીતાબ “ શાહનામા ” યાદગાર.

દાંનશમન્દ ! વાંચક ફિરદોસી તુસીના અશો ફરોહર ઉપર આફ્રીન પહડો, અને કદરવંત કિયાનીઓ લેએ તેના પાક રહ માટે શાંતિ માંગો ! અમર શાંતિ—ફિરદોસી !

પારસી કોમની બોલબાલા !

હા, પારસી કોમની બોલબાલા ! જે કોમના નિયાંગાનોએ પૂર્વમાં સુધારાની શરૂઆત કરેલી; જેઓએ ધરાંની શેહનશાહતનો સ્થાપના કરેલી; જે પાદશાહતની મહત્વતા અને મહાનતા જગ આશકારા બનેલી; જ્યાંના પાદશાહો અને પેહલવાંનોના સુધારા અને શરાતને ધરાંનવેજને શાંતિ, કિર્તિ અને આબાદી બક્ષેલી, તેવા બળવંત પાદશા-

હોની આલોદ આજે પરદેશમાં પણ, પરરાજ્યને આધારે પણ, હજી પહેલ્લી અને પ્રસિધ્ધ પદવી ભોગવે છે, તે જેમ તેઓના ક્રિયાની નિયામાંનોના આશિશને આધારે છે, તેમ તેઓના પોતાના પરમાર્થના પ્રતાપે છે ! એવી કિર્તિવંત તવારીખ ધરાવતી આપણી પૂરાણી અને પવિત્ર પારસી કોમ, જ્યોતનની કિમતી અને કદરવંત, આહોશ અને બળવંત બાંહેધરી હેઠળ ફરીને ધરાંન સર જમીનમાં દાખલ થાય; ધરાંનના સુધારા, વધારા, અને આબાદીમાં પોતાનો ઉમદા અને ઉદાર હિસ્સો આપે; અને ફરી એકવાર પારસી સંસ્થાંનની ધરાનમાં પાછી સ્થાપના કરી ક્રિયાની તવારીખના સોનેરી સફાઈ પાછા બોલે, એવી આપણુ દુઆ ગુજરશુ. અચ્ચે હમદિનો, તે વખત કાંઈ દુર નથી; તે માટે બિદાર થાવો. હમણાથીજ તૈયાર બનો. હર રીતે, હર ઠેકાણે, હર હંમેશ, તે પાક પરવર આપણી પારસી કોમની બોલબોલો કરે; અને હમદિનોને નૂરી આતશની પનાહમાં પાક-રોશન-અને પરમાર્થી જીંદગીમાં કાયમ રાખે ! આંમીન !

(૧૧. ૦ માર્ચ ૧૯૫૬)
 મહાશય ઇ. ઇ. પટેલ

OPINIONS OF THE PRESS.

સંગીત વાંચણો વીશે જાહેર છાપાના મત.

રસતમ સોહરાખનુ સંગીત વાંચણ.

[રાસ્ત ગોફતાર. તા. ૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૭ માંથી ઉતારો.]

ગઈ તારીખ ૨૨ મી અને ૨૩ીવારે સાંજે ૬૦ કા. ૦ ઇન્સ્ટીટ્યુટના દીવાનખાતામાં વેટરીનરી સરજન ધનજીભાઈ પટેલના સંગીત સંબંધી સહાસીકપણાથી એક શોષીન પારસી મંડળને નિર્દોષ પણ સુંદર ગમતનું એક રમણીક સાધન મળ્યું હતું. શાહનામા મધિનું રસતમ સોહરાખનુ અસરકારક દારતાનું સઘળું ગાયનમાં વાંચી જવાનું એ જીવાન ગૃહસ્થે જાહેર કરવાથી, તે વાંચણ સાંભળવાને મોત્રેલાં પારસી બાનુઓ અને ગૃહસ્થાની એક મોટી મિજલસ ભેગી મળી હતી, જેઓથી આખું દીવાનખાનું ચિત્કાર ભરાઈ જવા છતાં, અવલથી આખર સુધી સઘળું વાંચણ કશી પણ હરકત વિના ફતેહમંદી સાથે પસાર થયું હતું. સભાની ખુરશી મી. કેપ્પુશરો નવરોજી કાબરાજીએ લીધી હતી.

* * * મી. ધનજીભાઈએ વાંચણ શરૂ કર્યું, તેમાં ગાવાના આસરે ૫૦ જુદાં જુદાં રાગ રાગણીવાળાં ગાયનો ભેડેલાં, અને તેનાં છાપેલાં ચોપાનાં સભાસદોમાં આગમચથી વેંહચેલાં હતાં. ગાયન ગાવામાં મી. પટેલને મદદ આપવા માટે સાત નાહની પારસી કન્યાઓ રંગભૂમી ઉપર તૃપ્યાર બેઠેલી હતી, જેઓમાં એક તો ઘણીજ કુમળી વયના નાનકડાં બુલકાંને સુસ્વર મળી જવાથી, કામગી સરોદનું એક તીણુ ગીત મંડળ ગોઠવાયું હતું. મી. ધનજીભાઈ પટેલનો અવાજ ધણે પ્રદર્શન અને સ્વચ્છ હોવાથી, તેવણે સઘળાં ગાયનો મીઠાસથી સારા ભેસ અને ઝમક સાથે ગાયાં હતાં, અને ગીતોની વચે વચે, વાર્તાના ભાગની ફારસી ભેતની ગુજરાતી સેરો, શાહનામાની અસલી ઢગથી રાગ કાઢાડીને વાંચી સંભળાવી હતી. આ વાંચણ કરવાનો પોતાનો હેતુ મી. ધનજીભાઈ પટેલે શરૂઆતમાંજ સમજાવ્યો કે, દેસી રાગ વિદ્યા વિષેના પોતાના આગળાં ભાષણોમાં મી. કાબરાજીએ એવું સિધાંત આપ્યું હતું, કે જુદા જુદા રાગ રાગણીઓ, જુદા જુદા માણસાઈ જુસ્સાને સ્વરૂપ આપી શકે છે, અને જેવો જુસ્સો દેખાડવો હોય, તેવો તેને અનુસરતો રાગ અથવા રાગણી દેશી ગાયનમાંથી લાગુ પાડી શકાય છે. ત્યારે સંગીત શાસ્ત્રનું એ સિધાંત ધ્યાનમાં રાખીને, તેવણે રસતમ સોહરાખની કાહાણીમાના તરેહવાર જુદા જુદા જુસ્સાઓને જાજતા રંગોમાં તરેહવાર ગાયનો બનાવ્યા છે, અને તે આ મિજલસ આગળ રજુ કર્યાં છે.

એટલું કરી તેવજે વાંચજી શરૂ કરીશું, જે ઉપલા ખેલાસા પ્રમાણે જુદા જુદા જુસ્સાઓને લગતી જુદી જુદી રાગણીઓમાં જોડવાને લીધે. ધણું અસરકારક થઈ પડ્યું હતું. * * * રસતમ સોહરાબની વાર્તાના દીઠ ઉસ્કેરનાર બનાવો શરૂ થયા, તેના ગાયનો આવ્યાં, તો જો કે એટલાં સુધીના ગાયનોએ પણ તમાશગીરો ઉપર એવી સારી અસર કીધી, કે તેઓએ તાલીથી ખુશાલી બતાવવા માંડી, તેને વાંચજી કરતાએ શરૂઆતમાંજ અટકાવીને તમાશગીરોની ઉલટને ઠંડી પાડી નાખતાં કહ્યું કે, લગભગ ૫૦ ગાયન મને હજી ગાવાના છે, તેમાં તાલીઓ પાડવાથી વખત જતાં લાંબાજી થઈ જશે, અને હરકત થશે, માટે તાલીઓથી પોતાનો ચુકાદો તુર્તાતુર્ત નહીં આપતાં, તેવજે સભાને અરજ કીધી, કે તેઓએ પોતાની ખુશાલી કાંઈ ઉપજે તો, તથા પોતાનો ચુકાદો કાંઈ હોય તો તે સેવટ સુધી મુલતવી રાખવો. આંમ કહીને તાલીઓનો અટકાવ કીધાથી, બાકીના ગાયનો વાર્તાના ગંલીર પ્રકારના જોસ મુજબ ઘણીક ગંલીરાઈથી ગાવામાં અને ગંલીરાઈથીજ સાંભળવામાં આવ્યા. * * *

વારતાના જુદા જુદા બનાવોએ તેમને લગતાં ગાયનના જોસને લીધે, તમાશગીરો ઉપર સારી અસર કરી હતી, અને વારતાની સેવટે ઘણાક તમાશગીરોની આંખો બીગાયલી જણાઈ હતી. અગત્ય કરીને પાપએટાના એક ખીજા વિષેના અગ્નણપણા અને એકેકને પીછાનવાની નિવરણતાના ભાગ ઉપર તમાશગીરોની તિક્ષણ લાગણી ઉસ્કેરાઈ હતી, અને બાપે દીકરાની જાતીમાં ખંજર ભોંકી દેવાના ભાગ ઉપર તો કેટલીક તમાશગીર બાલુઓ પોતાનો ભરાઈ આવેલો ડીઓ કઠણાઈથી અટકાવી શકી હતી. સઘળું વાંચજી આસરે અઢી કલાકમાં, એટલે કે મી. ૦ પટેલે ધારવા કરતાં વેહતું પુરૂ થયું, અને તમાશગીરોએ તાલીના જોસબર ગગડાઈથી પોતાને થયલી અસર દેખાડી આપી.

વાંચજીની સેવટે મી. ૦ પટેલનો ઉપકાર માનવાની દરખાસ્ત કરતા સરનશીન મી. ૦ કાબરાજીએ સમજવું કે * * * * મી. ૦ પટેલે આજ વીસ વરસ ઉપર મારાજ હોય તજે ગાયનના પેહલા પાઠ હાંસલ કીધા હતા, તે વખતથી એવનની ગાયન શક્તી વિષે મેં સાડ મત બાંધ્યું હતું, અને તે લાંબા વખત ઉપર જે શરૂઆત કીધી તેનું આજે આવું સાડ કૃળ નિપજવા માટે મી. ૦ કાબરાજીએ પોતાની મગફરી જાહેર કીધી. એ દાસતાંન આવા અસરકારક આકારમા મુકીને મી. ૦ લસને ખમત આપવા માટે મી. ૦ ધ. ન. પટેલે જે રંજ અને મેહનત લીધી, તેને માટે તેવજીનો ઉપકાર માનવાની દરખાસ્ત સભાએ ઉલટથી પસાર કીધી. * * *

એક મહાવાદી ચોપાનીયાના ધરકોની મહેશીલમા રૂસતમ
અને સોહરાખનુ સંગીત કિર્તન.

[રાસ્ત ગોક્તાર તા. ૩૧ મી અક્ટોબર ૧૮૯૭ માંથી ઉતારો.]

* * * આગેવાંન શહેરી બાંનુઓ અને ગૃહસ્થોનો તે એક સુંદર અને ભપકાર
મેળાવડો નોતર્યો હતો. * * * આખું દીવાંખાંનુ એક ચીકાર ભરાય ગયું હતું,
કે આલરી ઉપર બાંનુઓને માટે બેઠક કરવી પડી હતી, અને ફા. કા. હોલના
દીવાંખાનામાં કદાચ નજરે પડે છે એવી એક મોટી તોપણ શાંત અને શાંતિસલુકવાલી
અને માંભરી મિજલસ હાજર થઈ હતી. * * * સભાની ખુરસી મી.
કેમશરૂ નં. કાજરાજીને આપવામાં આવી હતી. * * * મી. પટેલે પોતાની
સરેસ્તાની આલાકીથી અને સુસ્વરથી પોતાના અસરકારક ગાયનો ગાવા અને બેતબાજી
વાંચવા માંડી. * * * વાંચણના બીજા અને ત્રીજા ભાગની વચ્ચે એક
નાહની જેવી ક્રિયા થઈ હતી. તે એ કે મેલાવડો કરનાર મી. અને મીસીસ પાલમ-
કોટ તરફથી વાંચણ કરતાં મી. પટેલને એક રૂપાંતી પ્લેટ તથા તસ્વીર ભેટ આપવામાં
આવી હતી. * * *

વાંચણની સેવટે સરનશીન મી. કાજરાજીએ મી. પટેલનો ઉપકાર માનવાની
દરખાસત કરતાં સમજાવ્યું, કે દેશી રાગ વિધાની જે મુખ્ય ખુબીની મી. પટેલે
પીછાણ રાખી છે, તે એ કે જુદા જુદા રાગ રાગણીઓ જુદા જુદા માણસાઈ
જુસ્સાને રંગરૂપ આપી શકે છે. એ ઉપરથી આ અસરકારક દાસ્તાંનમાં ઉભા
થતા તરેહવાર જુસ્સાઓને લાગુ પડતી તરેહવાર રાગ રાગણીઓ શોધી
કાઠડવાનો જે ધણી કસદ કરે, તેનું દેશી સંગીત શાસ્ત્રના જ્ઞાનનું ધણું ઉંડું
ભંડોળ હોવું જોઈએ. મી. ધનજીભાઈએ દાસ્તાંનના જુસ્સાઓને લાગુ
પડતા જુદા જુદા રાગ રાગણીઓ ચુંટી કાઠડવામાં તેનું બોહલુ જ્ઞાન
દખાડ્યું છે, અને પોતાના તે જ્ઞાનનો બીજાઓને લાભ આપવાની ફતેહમંદ
કોશિશ કીધી છે. * * *

—:o:—

જમશેદી નવરોઝનું સંગીત કીર્તન. મી. ધનજીભાઈ ન. પટેલનું
શાહનામાનું વાંચન.

[જામે જમશેદ તા. ૨૩ મી માર્ચ ૧૯૦૪ માંથી ઉતારો.]

જમશેદી નવરોઝના તેહેવાર ઉપર જમશેદ અને ઝોહાકનું વાંચણ સાંભળવા

જરથોસ્તી ભાષ્યોની ખાસિયતે અનુસરીને બ્રહ્મે જશને રૂઝે અહુરમજ્દ મંડળી તરફથી સંગીતના અનુભવી મી० ધનજીભાઈ નવરોજજી પટેલે ગદ્ય પરમ દીને રાતના ૯ કલાકે ધાત્મીતલાવ આગળનાં ફરામજી કાવસજી ઇન્ડીટ્યુટમાં શેહેનશાહ જમશીદનું નસીયતરૂપી દીલ ખુશ દાસતાંન એતખાજી અને સંગીત રૂપમાં અસરકારક રીતે રજુ કરીયું હતું. * * *

આ જમશેદી સંગીત કારતન સાંભળવા માટે શ્રોતાજનોની ધધુખર રાતના ૮ કલાકથી શરૂ થઈ હતી, અને એક કલાકમાં તે ફરામજી કાવસજી ઇન્ડીટ્યુટનાં દીવાનખાનાંમાં શ્રોતાજનોની ધમાલ અસાધારણ થઈ પડી હતી. આગળની ખુરસીઓની આસરે દોઢ દજન હાર તે ખાનુઆથી ચીકાર ભરાઈ ગઈ હતી. જ્યારે છેક નાકા સુધી તેમજ આસપાસની ચારે બાજુએ જરથોસ્તી ભાષ્યોની મોટી સંખ્યા એકઠી થયેલી હોવાથી, વચેથી પસાર વટીક થવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું હતું. તખ્તના ઉપર પણ ખીશયાર બેઠેલા ગોઠવવામાં આવી હતી. આ પવીત્ર હિંગામનું વાંચણ સાંભળવાની શ્રોતાજનોની ઇતેખરી એ ઉપરથી માલમ પડતી કે તે માટે છેક વાંદરા, સાંટા કર્ઝ, માહીમ વગેરે દુરના ભાગોમાંથી પણ જરથોસ્તી કુટુંબો રાતના નીકળી આવેલાં જણાયાં હતાં. * * *

જરાજર રાતના ૯ કલાકે મી० ધનજીભાઈ પટેલે શાહનામાનું વાંચણ શરૂ કર્યું હતું. એતખાજીમાં રચાયેલું દાસતાંન, જેમ ધણા મીઠા સવરોથી મી० પટેલે ગાઈ બતાવ્યું તેમ વચે વચે સંગીતનાં ગાયનો જુદા જુદા રાગમાં તેવણે રજુ કર્યાં હતાં. * * *

— :૦: —

ભરૂચમાં પારસી આનન્દ.

‘ ફીરદોસી તુસીનું સોનેરી આવલું પારસીઓએ
કરવું જોઈએ.’ ૩૧૦ ધ. ન. પટેલને ભરૂચ અનજીમન
તરફથી ભેટ મળેલી શાલ.

[અખબારે સોદાગર. સોમવાર તા. ૨૬ મી એપ્રિલ ૧૯૦૬ માંથી ઉતારો.]
(હમારા ખબરપત્રી તરફથી)

સગભગ એક અઠવાડિયું હોય ભરૂચ વાસીને તમારા મુખ્યવાલા ૩૧૦ ધનજીભાઈ પટેલે અતર આવી આભારી કીધા છે. એવણનાં શાહનામાના વાંચણોના અહેવાલ મુખ્યદીના છાપામાં વાંચી એવણને ભેટવા અને સાંભળવા ભરૂચના પારસીઓ ઇતેખર હતા, તે અંતે હમારી પંચાએતના મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી ખાનખહાધુર આદરજી દલાલે એવણને બોલાવી હમુને એક કીમતી તક એવણને સાંભળવાની આપી છે. ૩૧૦ પટેલે જેમ ભરૂચાઓને

રડાવીયાં છે, તેમ હસાવીયાં પણ છે. અરથાંત એવણુના વાંચણોથી જ્યારે બધરાંચો રડીને ધરે ગયાં, ત્યારે એવણુના સંગીત ઉપરના (હાલરડાંવાલાં) ભાશાણુથી બધરાંચો હસી હસીને ધરે ગયા હતાં.

છેલ્લે દીવસે એટલે ૨૨ મી તારીખે “ જમશેદ અને જોહાક ” નું વાંચણ કીધું હતું. સભામાં ખાનખહાદુર શેઠ આદરજી દલાલ પ્રમુખ બનયા હતા. તેવણુ કાંઈથી બોલે તેટલાં એક સભાજન ડા॰ પટેલનાં વાંચણુથી એટલો તો જોસમાં આવી ઉસકેરાઈ ગયો, કે તે પોતાના મનનો જુરસો અટકાવી શકીયો નહી, અને પોતે વાંચણુ કરતાની તારીખમાં ત્યાંજ એક કીતા જોડી કહાડી, સભામાં બાજે બુલંદ ડા॰ પટેલનો ઉપકાર માની ગાવા મંડી ગીયો.

“ ધનજીશાહ પટેલને તશરીફ ફરમાયા
ભર્યમે આકે શાહુનામા સુનાયા ! ”

છેલ્લે દીવસે શેઠ આદરજી દલાલે શાહનામાની એ પારસી હકીકત ઉપર બોલતાં, ફીરદોસીની કવીતાઈ શકતીની તારીફ કરી, દક્ષીર થઈ જણાવ્યું, કે ફીરદોસીએ પારસી કોમને શાહુનામાં જેવી કીતાબ લખી અમર બનાવી છે. પણ ઘણું દલગીરી ભરેલું છે, કે તેના બદલામાં ફીરદોસીની યાદ જળવાય એવું પારસીઓએ જરાંબી કીધું નથી. ખરૂ જોતાં દરેક પારસીની ફરજ છે, કે બને તો ફીરદોસીનું સોનાનું આવલું બનાવી તેની યાદ સદાની કાયમ રાખવી. એ પછી ભર્યની પારસી અનજુમન તરફથી ડા॰ ધનજીભાઈ પટેલને શેઠ રસતમજી વખારીઆએ એક કીમતી શાલ ભેટ આપી હતી.

વળતો જવાબ દેતાં ડા॰ પટેલે સંગીત ઉપર ભર્યના બાંતુઓનો અતીશય શોખ જોઈ, સંગીતના કામનો અભીયાસ કરવાને પારસી શોખીન બાંતુઓને ઉલટ અને ઉતેજન મળે એવી નેમથી, પોતાના સંગીત ભાશણોના રૂ. ૧૦૦ ની કીમતના “ કલાવંત ” નામના પુસ્તકો ભેટ કરતાં બોલ્યા, કે તે પુસ્તકો ખાનખહાદુર શેઠ આદરજી દલાલે, એવાં લાગેક બાંતુઓને મારી બલી દુવા અને ઈચ્છા સાથે ભેટ કરવાં, કે જેઓ સંગીતનો અભીયાસ કરતાં હોય, અને તેનો તેઓ ઉપયોગ કરી શકે.

ભેસપતવારે મોડી રાત્રે ડા॰ ધનજીભાઈ પટેલ, શેઠ મનચેરશાહ વખારીઆને બંગલેથી હાર ગજરા અને પુલ તુરા લઈ મુંબઈ ઉપડી ગયા હતા.

૩૦ કાં હોલમા રંગમા થતો ભંગ સહેજમા ખચી જવાથી,
જાહેરમા થયેલી ચરચાનો ધ. ન. પટેલે
આપેલો જવાબ.

[જામે જમશેદ તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૦ માંથી ઉતારો.]

જામે જમશેદના અધીપતી જોગ.

* * * * ૫૦ કાં હોલ માહેલી ગાલરી ઉપર ૧૫૦ આદમીથી વધુ
આદમી બેસાડવાની મનાઇ છે, પણ કોઈખી વખત આગળ મેં ગાલરી ઉપર એટલી મોટી
સંખ્યામાં (લગભગ ૩૦૦) લોકોને ભેગાં મળેલાં જોયાં નહીં હોવાથી, કદાચ ગાલરી લગ્ની
જાય, એવી મને શંકા પડી. તેના અટકાવ તરીકે મેં ગાલરી ઉપર બેઠેલા સાહેબોને અરજ
કરી, કે થોડાકોએ નીચે ઉતરવું. * * * પણ તેમના ભેગાંમા એ વાત ઉતરી નહીં.
* * * એ પછી બરાબર નવ કલાકે વાંચણ શરૂ કરવાની જગ્યાએ મેં તળવીજ કાઢી,
ત્યારે સમાના દીવાનખાનામાં પારસી બાંતુઓ અને ગ્રહસ્થોની એક મોટી સંખ્યા મને
દાખલ થતી જણાઇ. * * * સવા નવે વાંચણ શરૂ થયું, * * * પણ
તેટલાંમા વળી એક મોટી સંખ્યામાં પારસી બાંતુઓ અને ગ્રહસ્થો દીવાનખાનામાં પાણીના
રેળા સમાન બેઠકક ચાલી આવતાં જણાયાં. દીવાનખાનાના બંને દાદરો આગળ
ગ્રહસ્થોની મોટી સંખ્યાને ઉભું રહેવું પડ્યું. બાંતુઓને માટે જગ્યા ફાજલ પાડી શકાઇ
નહીં. થોડાંક બાંતુઓને તખ્તા ઉપર ગોઠવ્યાં, એટલું છતાં બાંતુઓ દાા વાગ્યા પછી પાછાં
આવતાં જ ગયાં, અને સંવટે દીવાનખાનામા બેસવાની, તેમજ બિલુ રહેવાની જગ્યા વટીક
રહી નહીં. પાછલથી કેટલાંક બાંતુઓને એક ખુરસી ઉપર બે, અને બે ખુરસી ઉપર ત્રણ
ત્રણ ગોઠવી દીધાં. બાહારથી આવતાં નવાં તમાશગીરોને ના પાડવા છતાં તેઓ જાજરીથી
દીવાનખાનામાં દાખલ થતાં ગયાં, અને દીવાનખાનામા બેઠેલાંઓને બાહાર નીકળવા જોડલીખી
જગ્યા જગ્યાએ મળી નહીં, ત્યારે મામલો ગંભીર થઇ ગયેલો તેમને જણાયો. બાંતુઓની ધીરજ
હવે રહી નહીં, અને તેઓ ગભરાટમાં પડેલાં જણાયાં. આવા સંજોગ વચે * * *
મેં જાહેર કાઢ્યું, કે હું વાંચણ આપી શકતો નથી. * * * ખરી વાત છે કે બાંતુઓને
દીવાનખાનામા દાખલ થતાં, તેમજ દીવાનખાંતુ છોડી જતાં ધણીક અડચણ અને વેઠ
ખમતી પડી હશે. કેટલાંકોના ગળાંની સાંકળી તુટી જવાની ફરીયાદ થઇ હતી, અને
કેટલીક બાંતુઓના પોશાકની પણ બરબાદી થયેલી જણાઇ હતી. એવે સમે ધણીક
ગ્રહસ્થો તેમની મુશ્કેલીમાં તેમનો ખચાવ કરતા જણાયા હતા. * * * *

Extract From the Third Annual Report - 1912 - 13.

Young Men's Zoroastrian Association of Karachi.

(f) Shah Nameh Readings.

Dr. D. N. Patel of Bombay, the well known author and journalist, was invited by the Association in December 1912 for the Recital of Shah Nameh. He attracted a large audience, unprecedented in the History of Karachi Parsis. During his stay here, our community had the good opportunity of hearing a graphical description of the great deeds of our fore-fathers. He has rendered a unique service to the Parsis by reviving amongst them a taste for ancient history.

* * * *

Dr. D. N. Patel of Bombay.

As mentioned elsewhere in this Report, Dr. Patel was invited by the Association in December 1912, as the Karachi Parsi public was very anxious to hear Shah Nameh pieces, specially composed by him. He is so well known as an author and journalist that we do not see the necessity of any repetition. We, as it concerns us, take this opportunity of pointing out to the public his rare ability as a student of Shah Nameh. He deserves the thanks of all the Parsis of India for an amount of labour which he has apparently taken to put before the public the history of our ancestors in an impressive form. History has a very important moral value. Dr. Patel seems to have understood this very clearly, and hence he has devoted his time and energy to the pleasant task of writing "Shah Nameh Pieces." Fortunately for his hearers, Dr. Patel is a sweet musician and that adds immensely to the interest and instruction which a piece of Shah Nameh is meant to convey to the audience. Besides, to the astonishment of all his hearers, he sings, recites, and speaks continuously for 2 hours and sometimes longer, without faltering or even without so much as a little change in time and voice. He was presented with a silver cup by Mr. F. E. Panthaky on behalf of the Parsi Anjuman of Karachi, and thanked in

suitable words by Mr. K. H. Katrak on behalf of the Y. M. Z. A. We, in conclusion, heartily thank Dr. Patel once more, and sincerely wish that he should continue his activity in this direction and that undoubtedly would be a great gain to the Parsi community.

—:~:—

કરાંચીમાં શાહનામાના વાંચણો. ૩૦ પટેલના જુદાં જુદાં દીલકસ વાંચણોએ કરાંચીના જરથોશ્તીઓનું કરેલું મોટું ખેચાણ.
સ્તમ—સોરાળનું દીલકસ દાસતાન.

૧૦૦૦ બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થાનું રેકર્ડ ગેમરીંગ.

[ધી. પારસી, તા. ૬ ડી જાનેવારી ૧૯૧૩ માથી ઉતારો.]

(હમારા ખબરપત્રી તરફથી. કરાંચી, તા. ૨ ૭ જાનેવારી ૧૯૧૩.)

યંગ મેન્સ ઓરાસીયન એસોસીએશન તરફથી
થયલું ખાસ આમંત્રણ.

અત્રેની યંગમેન્સ ઓ. એ. તરફથી ૩૦ પટેલને અત્રે આવી પોતાના વાંચણો રજુ કરવા માટે ખાસ ઇજન કરવામાં આવ્યું છે, કે જે ૩૦ પટેલે માન સાથે સ્વીકાર્યું છે. ૩૦ પટેલ તા. ૧૬ મીના અત્રે આવી પહોંચ્યા છે, એટલે નજદીક આજ બે અઠવાડીયાં થયાં એઓના વાંચણો અત્રે ચાલુ થયાં છે. ગઇ કાલ સુધીમાં ૩૦ પટેલે ૮ દીલકસ વાંચણો રજુ કર્યાં, જે આ પ્રમાણેના હતાં:— ૧, અશે શ્યાવક્ષ યાને શ્યાવક્ષ અને ફીરંગીઝ, ૨, જમશેદ અને જોહાક, ૩, યઝદઝદ શહેરીયાર યાને પારસી શહેનશાહતનું પડી બાગવું, ૪, કુહે ગજ યાને આતશ પરસ્ત, ૫, પયગમગર જરથુસ્ત્રા, ૬, હાલરડાં, ૭, ઝાલ અને રોહાએ અને ૮, સ્તમ અને સોહરાળ. આવાં દીલપત્રીર શાહનામાનાં દારતાનો બેતબાજ અને ગાયનો સાથ કરાંચીમાં પહેલવહેલાં રજુ થયાં છે, અને તે માટે અત્રેનું લોક વગર શકે અસાધારણ ઉતસાહ અને ઉમંગ દેખાડે છે. દરેક વાંચણે નજદીક ૮૦૦ બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થો હાજરી આપે છે, કે જે કરાંચીની નાનકડી પારસી વસ્તી ધ્યાનમાં લેતાં, તે અલ્પતાં અસાધારણ કહી શકાય. આવાં વાંચણોથી અને લોકોની ગંજવર સંખ્યાથી જે મહેમાર થાય છે, તે પારસી તહેવારોનો ખ્યાલ આપે છે, અને પરકામવાલાઓ વટીક બપોરે પારસી બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થોનાં ટોળાંએ ટોળાં અને ગાડીઓની અલગારે અલગાર ઓરાસીયન કલ્પ તરફ કુચ કરતી જોય છે, ત્યારે પુછપરછ કરતાં જણાય છે, કે એ સરવે દોડા દોડી અને ચલવલ શા માટે છે. વાંચણ શરૂ કરવાને એક કલાક આગમ્યથી લોકોનો

ધસારો શરૂ થાય છે, અને થોડીક મીનીટમાં હોત એક નાકીથી ખીજે નાકે સુધી ખીચો ખીચ લરાઇ જાય છે, અને તેના પરીણામે એક મોટી સંખ્યાને બહુજ વેઠ થેંચી, કલાકો સુધી બહાર ઉછું રહવું પડે છે.

મીસીસ ધાલના પ્રમુખપણા હેઠળ બાંનુઓનો મેળાવડો.

તા. ૨૭ મીએ મીસીસ કુવરબાઈ માણેકજી ધાલના પ્રમુખપણા હેઠળ અત્રેના બાંનું મંડળ તરફથી ૬૦ પટેલે એક નવી આબત રજુ કરી હતી. તેણે “ હાલરડાં ” ઉપર એક બહુજ રમુજી બાજાંણુ કીધું હતું. શરૂઆતમાં ૬૦ પટેલે ગાયનની મધુરતા, ગાયનની ઉત્પત્તિ, અને ગાયનથી ઉપજતી અસર ઉપર એક લંબાણુ વીવેચન કર્યું હતું, અને ત્યાર પછી આપણા પારસી લગ્નો વેળા ગવાતાં બેહુદાં ગાયનો કેવાં ગવાય છે, અને તે ખરી રીતે કેવાં ગવાવાં જોઈએ, તે દાખલા દલીલો સાથે ખતલાવી આપ્યું હતું. એઓ બોલ્યા કે સર્વ ગાયનો કાર્ષ હાલરડાંની હરોલમાં આવી શકે નહીં. ચોક્કસ હપે ગવાયલાં ચોક્કસ રાગવાળાંજ ગાયનો હાલરડાં તરીકે ચાલી શકે. ત્યાર પછી જુદી જુદી ક્રમો વચ્ચે ગવાતાં, હાલરડાં, તેણે હાજર રહેલાઓની બહુજ રમુજ વચ્ચે રજુ કીધાં હતાં. ૬૦ પટેલે બાર મુકીને સમજાવ્યું કે હાલરડાંના ગાયનો જો ખરી રીતે ગાવામાં આવે, અને તેવાં ગાયનોનું બંધારણ પણ જો તેવું ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય, તો તે વગર શકે એક બાળક ઉપર બહુજ ઉંડી અસર ઉપજાવે છે, અને એક બાળકને ઉધારવા અને ઉછેરવા તે બહુજ મદદગાર થઈ પડે છે. આ દલગીરીભર્યું છે કે આપણા બાંનુઓનો મોટો ભાગ જેઓ આજે માતાની જોખમ ભરેલી જગ્યા ભોગવે છે, તેઓ હાલરડાં થું છે તે સમજતાં નથી. પણ તેમા કસુર જોટલો તેઓનો નથી. તેટલો તેઓના મમાઇ બપાઇઓનો છે, કારણ તેઓ તરફની કશી તાલીમની ગેરહાજરીમાં આખરે બચ્ચાંને ખમવું પડે છે. આજે મોટે ભાગે પારસી માતાઓ પોતાના પુલ બચ્ચાંઓને ગોવાનીઝ આયાઓને હવાલે કરે છે, અને તેમ કરી પોતાના બચ્ચાં પ્રત્યે હાલરડાં ગાવાની એક મોતેબર જોખમદારી તેઓ પોતાના બચ્ચાંનાં ગેરલાભે ત્યાગ કરતા જાય છે. આપણા કદીમ કીરતીવંત નિયામોનો કે જેઓની બાહદુરી અને દીલાવરીના બ્યાનો આજ એક અઠવાડ્યું થયું હું તમો આગળ રજુ કર તો આવશે છુ, તે બહાદુરી અને દીલાવરી કોણને આભારી હતાં? અલખતાં તેઓની માતાઓને, કે જેઓએ પોતાના બચ્ચાંઓને તેઓના શરૂઆતના તબક્કાથીજ હાલરડાં ગાઈ તેઓ ઉપર ગોયા એક ચમત્કારીક અસર ઉપજાવી છે. અને તેથીજ તેઓનું શુરાતન ખણવાને આપણે બાબજાળી નીવડ્યા છીએ. (જોશબર તાલીઓ).

રૂસ્તમ સોહરાબનું જાણીતું હાસ્તાન-૧૦૦૦ બાંનુઓ અને અહસ્થોનો જંગી મેળાવડો.

આતવાર તા. ૨૬ મીનો છેલ્લો દીવસ હતો. એ દીવસે રૂસ્તમ અને સોહરાબનું જાણીતું હાસ્તાન રજુ કરવામાં આવ્યું હતું. આ વેળાએ “ ફી ” રાખવામાં આવી હતી, અને તેથી ભેગી થયલી એક ધરખમ આવક, અત્રેની પારસી વીરબાઇજી સ્કુલ ફંડને એનાયત કરવામાં આવી હતી. આ વેળા કરાંચીની પારસી તવારીખમાં એક કદી નહીં બનેલા બનાવ બનવા પામ્યો હતો, અને તે એ કે નજદીક ૧૦૦૦ બાંનુઓ અને અહસ્થોનો એક જંગી મેળાવડો, આ વાંચણ વેળા ભેગો થવા પામ્યો હતો. હાલ ખીચો. ખીચ ભરાઇ ગયો હતો. તે એટલે સુધી કે ખુરસીઓ વચ્ચે એક પ્રાંચ બાર પણ જગ્યા ન હતી વાંચણ ૫ વાગે શરૂ થનાર હતું, પણ લોકોનો ધસારો ગા, વાગ્યાથી શરૂ થયો હતો. ઉપલું વાંચણ ૬૦૦ પટેલે બહુજ બાહોશીથી રજુ કીધું હતું, અને લોકોએ તે ધીરજથી, ધ્યાનથી, અને મોજ લઇ સાંભળ્યું હતું. વાંચણના પાછલા ભાગ ઉપર આવતાં, એટલે તે ભાગ ઉપર કે જ્યારે રૂસ્તમ અને સોહરાબ વચ્ચે તાનાબની થાય છે, અને સોહરાબ રૂસ્તમને હાથે અંગણપણામાં માર્યો જાય છે, ત્યારે હાલમાં એટલી શાંતી ફેલાઇ હતી, કે તે વખતે જમીન ઉપર એક ટાંચણી પડતે, તો તેનો અવાજ પણ અચૂક રીતે આવી શકતો.

મી. ફરામરોઝ પંથકીએ માનેલો આભાર.

વાંચણ પૂરું થતાં મી. ફરામરોઝ પંથકીએ અંજુમન તરફથી ૬૦૦ પટેલનો આભાર માન્યો હતો. તેવણ બોલ્યા કે ૬૦૦ પટેલના આજના વાંચણથી જે એક ધરખમ રકમ ઉભી થવા પામી છે, અને તેમ થવાથી પારસી વીરબાઇજી સ્કુલને જે ઉચ્ચકો મળ્યો છે, તે માટે ૬૦૦ પટેલનો કેમ આભાર માનવો તે હું સમજી શકતો નથી. ૬૦૦ પટેલે એક ગ્રંથ કરતા એક લેખક, અને ગાયનો રચનાર તરીકે જે નામના મેળવી છે, તેમાં કેટલું વળુદ સમાયલું છે, તે આપણે જોઇ લીધું છે. વળી દેશી સંગીત ઉપર એવણ કેટલો અસાધારણ કાચુ ધરાવે છે, તે પણ તમોએ અનુભવ્યું છે, એટલે મારે માટે વધુ બોલવાનું રહ્યું નથી. આજ નજદીક બે અઠવાડીયાં થયાં આપણા નિયામકોની દીલાવરીના હાસ્તાનો એવણે આપણને સમજાવ્યા છે, તે ઉપર આપણા જવાબોએ મનન કરવું જોઈએ * * * ત્યાર બાદ મી. ફરામરોઝે અંજુમન તરફથી ૬૦૦ પટેલને એક સુંદર ચાંદીની “ ડીકાંટર ” એનાયત કીધી હતી.

મી૦ કાવસજી કાત્રકનું વીવેચન.

યંગ મેન્સ ઝોરાશ્રીયન એસોસીશયન તરફથી મી૦ કાવસજી કાત્રક ડા૦ પટેલનો ઉપકાર માનતા બોધ્યા કે, બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થો, મારા એકરીસ વરણના કરાંચીના વસવાટમાં ધણુએક પારસી મેળાવડામાં મને હાજરી આપવાની તક મળી છે, પણ આવો એક ગંગવર મેળાવડો મેં કદી પણ અનુભવ્યો નથી. એજ બતલાવે છે, કે ડા૦ પટેલના વાંચણો માટે તમે કેટલી શીદાગીરી બતલાવો છો. * * *

* * * * *

—:૦:—

કરાંચીમાં શાહુનામાના કીરતનો.

[જામે જમશેદ. તા૦ ૩ જી જાનેવારી ૧૯૧૩ માથી ઉતારો.]

* * * * * મારાં ગયાં કાગલમા લખ્યા મુજબ ગઈ તારીખ ૨૭ મીએ કરાંચી જરથોસ્તી બાંનુ મંડળ તરફથી ડા૦ ધનજીભાઈએ ‘હાલ્ડાં’ ઉપર સંગીત સાથે બારાંણુ આપ્યું હતું, તે વખતે પુશકળ બાંનુઓ હાજર હતાં. * * * ગઈ કાલે પારસી વીરબાઈજી સકુલના લાભ માટે સોહરાબ અને રસતમનું દાસતાન બણી છટાથી ગાઈ સંભળાવ્યું હતું. એ વખતે બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થોની એટલી ગીરદી થઈ હતી, કે હિલા રહેવાની બીલકુલ જગ્યા બાકી રહી હતી નહીં, તે છતાં એ દીનની આવક, નજીવી શી હતી, તે છતાં રૂ. ૩૨૫ થઈ હતી. જે બધી રકમ ડા૦ ધનજીભાઈએ એ સકુલના ફંડમાં આપી હતી.

દાસતાન પુરૂ થવા પછી અનંબુનના સરનશીન મી૦ ફરામરોજ પંથકીએ અનંબુ-મન તરફથી ડોક્ટર ધનજીભાઈનો ઉપકાર માનતાં જણાવ્યું, કે ડોક્ટર ધનજીભાઈ એક જરનાલીસ્ટ તરીકે-એક સારા ગાનાર તરીકે, અને સંગીતપરના સરસ કાણુ ધરાવનાર તરીકે જાણીતા થયેલા છે, અને આજે દસ દીવસ થયા જે આપણે સાંભળ્યું છે તે દેખાડે છે કે એવનનો સંગીતપરનો કાણુ ધણો મજબુત છે. તેમના કીરતન અને વાંચણો દીલકસ અને જુસાદાર છે, અને એ સાંભળી આપણે ઇરાનપર ચઢાઈ લઈ જઈએ એવું જોમ આપણામાં આવે છે. આજ રોજની આવક રૂ. ૩૨૫ થઈ છે, તે ડોક્ટર ધનજીભાઈએ પારસી વીરબાઈજી સકુલના લાભ માટે આપી છે, તે માટે અને તેમના વાંચણ માટે આખી પારસી અનંબુમન તરફથી હું તેમનો આભાર માનું છું.

ડાક્ટર ધનજીભાઈ તરફ ફરીને મી० પંથકી બોલ્યા, કે ડાક્ટર ધનજીભાઈ, તમારાં રસીલાં કીરતનો માટે તમને બહુ મહેનત પડી છે, તે માટે તમારો ઉપકાર માનું છું, અને આખી પારસી અનજીમની કદરસનાશી તરીકે આ ભેટ તમને અનજીમન તરફથી આપું છું. એમ કહી મી० પંથકીએ એક અતી સુંદર નાદર કોતર કાંમનો રૂપાનો કુંજે ડાક્ટર ધનજીભાઈને એનાયત કાધી, અને પછી ધી યંગમેન ઝોરાસ્ત્રીયન એસોસી-એશનનો ઉપકાર માનયો.

મી० પંથકી પછી યંગમેન ઝોરાસ્ત્રીયન એસોસીએશનના વાઇસ પ્રેસીડન્ટ મી० કાવસજી કાત્રકે જણાવયું, કે મારા કરાંચીમાં વસવાટ પછી છેલ્લા દસ દીવસ જેવા મેળાવડા થયા, તેવા મેળાવડા મારા જોવામાં આવ્યા નથી. આ મેળાવડા ધણા ફતેહમંદ નીવડ્યા છે તેમાં કંઈ સરાહગાત નથી. તેનો દાખલો તો આ છે કે બાનુઓ જે ઘરમાંથી બહાર નીકળે નહીં તે બાનુઓ ત્રણ ત્રણ કલાક સુધી માંચીમાના માંકડ માફક અત્રે એસી કીરતનો સાંભળતાં હતાં, અને છોકરીઓ જે છાપરાંનાં નળોઆં નીચે લાવે તેવા, તેઓ પણ એક ચીતથી સાંભળતા હતા. આ દેખાડે છે કે એ બાથણો કેવાં અસરકારક હતાં. ડાક્ટર ધનજીભાઈએ આપણા અસલ-વારેના ન્યાગાનોની કીરતી અને તવારીખ સજીવન કરી છે, તે માટે અને ધી યંગમેન ઝોરાસ્ત્રીયન એસોસીએશનના ઇજનને માન આપી અગવડ ખમી, હજારો માઇલની મુસાફરી કરી દુરથી આવ્યા છે, તે માટે એસોસીએશન તરફથી તેમનો ઉપકાર માનું છું. ડાક્ટર ધનજીભાઈને એસોસીએશન તરફથી કુલના હાર પહેરાવી જણાવયું કે જેમ આ ટુલનો પમરાટ આજીબાજી મીંઠા પમરે છે, તેમ તમારી કીરતી વધતી જાય અને તમે જરથોસ્તીઓની સેવા બળવતા જાઓ એવી અમારી દુવા છે.

—:૦:—

પારસી પરાંમાં શાહનામાનું વાંચણ.

એન્ડોરા પારસી યુનીયન તરફથી મી० ડી. એન. પટેલે
આપેલું સંગીત કીરતન.

[ધી પારસી. તા० ૧૩ મી અકતોબર ૧૯૧૩ માંથી ઉતારો.]

આ એક ખુશી થવા જોગ બાબત છે કે, પારસી ન્યાગાનોની બહાદુરી અને હીમતના કીરસાનાં દાસતાં જ્યારેથી મુંબઈમાં મી० ડી. એન. પટેલ તરફથી રજુ થાય છે, ત્યારે તે સાંભળવા મોટી સંખ્યામાં પારસી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થો ઉતરી પડે છે. મુંબઈમાં અપાતાં મી० ડી. એન. પટેલનાં વાંચણોનો લાભ પરાંમાં વસતાં પારસી

કુટુંબો આજ સુધી લઇ શકતાં ન હોવાથી, બેનડોરા પારસી યુનીયન તરફથી મી० ડી. એન. પટેલને શાહનામાનું એકાદ વાંચણ આપવાની કરમાસ થવાથી, ગયા રવીવારે સાંજના વાંદરા મધ્ય આવેલી નસરવાનજી પીટીટ મયુનીસીપલ સ્કુલનાં કુસાદે દીવાન ખાનામાં રસતમ અને સોહરાબવાણું કરણરસીક દાસતાંન મી० પટેલે રજુ કરીયું હતું. સાડા પાંચ વાગતે વાંચણ શરૂ થનાર હતું, પણ સાંજનારાંઓએ સાડા ચાર વાગેથી આવવા માંડયું હતું, અને વાંચણ શરૂ થવા આગમ્ય યુનીયનના સભાસદોએ પોતાની બેઠકો મોડાં આવનારાંઓની સગવડને ખાતર તેમને ખાલી કરી આપી, પોતે વરંડા ઉપર જઈ ઉભા હતા. પ્રમુખ ખાનખલાદુર ડાકટર આર. આર. દાદીનાએ * * * મી० પટેલનાં સંગીત વાંચણોથી પારસી કામમાં પ્રગટી રહેલી ન્યાયાંગના તરફની જગરૂતી બાબે ઇશારો કરીધા હોતો, અને વાંદરાવાસી હમદીને તે એવાં વાંચણોનો ખ્યાલ આપવા માટે મી० ડી. એન. પટેલને યુનીયન તરફથી ખાસ આમંત્રણ કરીયું હતું. * * * વાંચણના છેલ્લા ભાગ ઉપર આવતાં ગ્રહસ્થા તેમજ બાંનુઓનો મોટો ભાગ આંખોમાંથી આંસુ ખેરવતો માલમ પડ્યો હતો. આ પ્રસંગે મી० પટેલને સાંજળવાને જે સખ્યામા વાંદરેના રહેવાસીઓ હાજર થયા હતાં, તેવો મોટો મેળાવડો પેદલીજ વાર જોવામાં આવ્યો હતો. ખતમ થતાં મી० ડી. એન. પટેલનો ઉપકાર માની હાર તુરા આપી મેળાવડો વીસરજન થયો હતો. રાતના યુનીયનનાં મકાનમાં મી० ડી. એન. પટેલને મેમબરો તરફથી ડીનર આપવામાં આવ્યું હતું.

—:૦:—

શાહનામાના સંગીત કીરતનો.

મી० ડી. એન. પટેલે એ વાંચણને લોકપ્રીય બનાવવામાં આપેલો કીમતી ફાળો.

[પારસી તા० ૬ ડી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪ માંથી ઉતારો.]

જશન કમીટી તરફથી મી० ડી. એન. પટેલે ગઇ કાલે શાહનામા માહેલું એક નવું વાંચણ, એક મોટા મેળાવડા સમક્ષ પહેલી વાર રજુ કરીયું હતું. બેજન મનીજેહુ દાસતાંન શાહનામામાં એક આગેવાન જગયા રોકે છે. એ દાસતાંન શાહનામામાં પાક અને પવીત્ર પયારનો એક જણવા બેગ ચીતાર રજુ કરે છે. હમો આજ લાંબી મુદતથી મી० પટેલને સંગીત વાંચણોને પારસી આલમ સનમુખ રજુ કરતા જોઇએ છીએ. એક જાહેર લેખક તરફે એ ગ્રહસ્થ જેટલા જણીતા છે, તેટલાજ શાહનામાના સંગીત વાંચણોના કરનાર તરફે મુખ્ય તેમજ બહારગામમાં તેવણે ત્યાંની આલમની અચુક

પસંદગી મેળવી છે. મી० પટેલ જેવી ખંતથી શાહનામાનાં વાંચણોને પારસી કામ સનમુખ આજે સતરથી અઢાર વરશ થયાં રળુ કરતા રહ્યા છે, તે ઉપરથી એવણુ એક વાંચણુ કરતા તરિકે પુરતી રવેસે જણીતા થઇ ચુક્યા છે. સંગીત વાંચણુની એવણુની પહેલ બેશક જેવીને તેવીજ એકલી ઉભી છે, અને સતર વરશની ચાલુ ખંતથી શાહનામાના વાંચણુ એટલે મી० ડી એન. પટેલ, અને ગી० પટેલ એટલે શાહનામાના વાંચણુ, એમ જો એવણુની ઓળખ અપાય તો તેમાં સહરાધાત જેવું કાંઈખી લેખાશે નહીં.

મી० પટેલનું પેહલું વાંચણુ ૧૮૯૭ ના સાલમાં શરૂ થયું હતું, તે દાસતાંન તમામ સંગીતમાં રળુ થયું હતું, અને જો હમો જીલતા નહીં હોઈએ તો તે દાસતાંન એક મોટી સભા સનમુખ મરહુમ મી० કેપ્પશર કાપરાજના પ્રમુખપદ હેઠળ થયું હતું. તે વખતે મી० પટેલના સંગીતની સીક્ષત મી० કાપરાજએ એટલી હદ સુધી કરી હતી, કે મરહુમે પોતાના એક ચેલા તરિકે મી० પટેલને જણાવી, જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી તરફથી તેમણે સંગીત વિદ્યા વીધે અપાતાં બાશણોની હારમાળા પોતાની નબળી તખીયતને લીધે બંધ કરી, જાહેરમાં સંગીત બાશણો એજ મંડળી તરફથી આપવાનું કામ મી० પટેલને સંપુરક કીધું હતું. મી० પટેલે તયાર પછી જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી તરફથી હીંદુસ્તાની રાગ વિદ્યા ઉપર લગભગ પંદરથી વીસ જાહેર બાશણો ચાલુ આપ્યાં હતાં. એ તેવણુનો સંગીત અનુભવ દેખાડવા પુરતું હતું. રસતમ અને સોહરાખનું સંગીત વાચણુ તયાર પછી અનેકવાર થતું રહ્યું છે, અને દર સાલ નવાં નવાં વાંચણો કરવાનું તેવણે આજ સુધી ચાલુ રાખ્યું છે. આજે એવણુની આ વાંચણોની કાશેશને સતર વરશ પુરાં થઇ અઢારમું વરશ ચાલે છે, તે જોઇ હમો બેશક ખુશી છીએ.

મી० પટેલ આજે લગભગ પચાસ વર્ષની બરતીએ આવયા છતાં એટલી મોટી ઉમરે એવણુનાં ગળાનો અવાજ અને તેમાં સમાયલી મધુરતા ધ્યાન ખેંચનારાં થઇ પડે છે. બેજન મનીજેહના સંગીતના ચોપાનીઆના છેલ્લા સફા તરફ નજર કરતાં માલમ પડે છે, કે મી० પટેલ લગભગ ૩૫ પુસતકોના કરતા છે, જેના નામોની એક લંબાણુ ટીપ એ ચોપાનીઆને છેડે જણાય છે.

મી० પટેલનાં વાંચણો માટે અને તે માહેલાં સંગીત માટે બે મત છેજ નહી. કુકુબો એ વાંચણો સાંભળવા હમેશાં મોટી સંખ્યામાં હાજર થાય છે, અને જો કે ખરચને પોંહચી વળવા લગતા વળગતાઓ નાની જેવી શી રાખે છે, છતાં મો

સંખ્યામાં જરથોસ્તી બાંનુઓ અને ગહસ્થો હમેશાં ભેગાં મળે છે. મુંબઈમાં તેમજ દુર દેશવરોમાં પણ એ વાંચણો સાંભળવાની ઉતકંઠા જેવામાં આવે છે. ગયે સાલ મીં પટેલને કરાંચી શહેર તરફથી ખાસ આમંત્રણ કરી એ સંઘળાં વાંચણો, વીદવાંન દસ્તુર ડકટર માણેકજી ધાલાના પ્રમુખપદ હેઠળ રજુ કરાવ્યાં હતાં, અને કરાંચીની પારસી અંગ્રુમન તરફથી મીં પટેલની કદરસનાસી સારી રીતે યુજવામાં આવી હતી.

—:o:—

કુરસદ.

[પુરસદ. માસ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૫ ના અંકમાંથી ઉતારો.]

* * * એ છેલ્લો, ઉપલી જશન કમીટીની આહેધરી હેઠલ થયેતા જંગી જરથેરી મેલાવડો જશન દીયામાં શામીત્ર થવાનું પુન હાંસીત કરવા, કાં તો પછીથી રજુ થયતી હમખંદગીમાં ભાગ લેવાજ જમાવ થયો હતો, એ માની શકાતું નથી. એ મોટા મેલાવડાના ધસારાનું “ સીકેટ ” (ખરો ભેદ) તો પછીથી ત્યાં રજુ થયલું મીં ધનજીભાઈ પટેલનું “ રસ્તમ—સોહરાય ” નું સંગીત કિર્તણ હતું. * * *

વધારે ખુશી થવાનું એ છે કે એવાં દીલર્યા દાસ્તાંનોના વાંચણો શાહનામાંમાંથી રજુ કરવા વાસ્તે જશન કમીટીને મીં પટેલ જેવા એક સૌથી લાયક જરથોસ્તી હાથ લાગ્યા છે. એ કાંઈ બધાજ ટુંક બેઠોલ્યાઓનું કામ નથી. એને વાસ્તે ધણુ અબ્યા નીજ નહીં પણ લગોલગ ધણુ મીઠા હલક ને જોરાવર અવાજની પણ જરૂર છે, ને તે આપણા વચ્ચે હાલ તો એકલા મીં પટેલમાંજ જેવામાં આવે છે. એ કાર્ય વાસ્તે મીં પટેલની લાયકાત ખેતકરાર કબુલ રહેલી છે, ને અમો તેને ખરાં દીલથી એકમત છીએ. એમના કથન શ્રવણ કરવા માટે પારસી કુટુંબોની જે ધમાલ વરસે છે, તથા તેના કરણુરસીક ભાગો એક ટાંચણી પડે તો તે પણ સાંભળી શકાય એવાં એકાગ્ર ચીતથી એ ધાર્મિક મિજલસો સમજે છે.

—:o:—

૩૧૦ પટેલ અને “ કુરસદ. ”

[જ્ઞાનવર્ધક. માસ મારચ ૧૯૧૫ ના અંકમાંથી ઉતારો.]

અમારા ભાઈખંધ “ કુરસદ ” ના ફેબ્રુઆરીના અંકમાં “ કાંઈ નવી જુની ? ” વાળી કોલમમાં, મુંબઈની જરથોસ્તી જશન કમીટી તરફથી ૩૧૦ ધનજીભાઈ એન. પટેલે તા. ૧૬-૧-૧૫ ને દીને “ રસ્તમ સોહરાય ” નાં આપેલાં સંગીત કીરતનના સંખ્યામાં કેટલીક નોંધો જોઈએ છીએ. જશન કમીટી અને ૩૧૦ ફી. એન.

પટેલના સંબંધમાં એ માધ્યમના સ્તુત્ય શબ્દો સાથે અમો જરાક પણ જુદા પડ્યા વિના એકમત થઈ શકીએ છીએ, અને જેમ પુરસદ કહે છે તેમ એવાં સંગીત કીરતનો માટે “ ધણા ગીઠા હલક ને જોરાવર અવાજ ” વાળા “ આપણા વચ્ચે હાથ તો એકલા મીઠા પટેલ ” જ છે. ડા० પટેલનું “ રસ્તમ સોહરાય ” નું એ પ્રખ્યાત દાસ્તન અમો જુવના ન હોઈએ તો, એમનું સૌથી પહેલું દાસ્તાંન છે, અને તેની હાયાલી ચોપડી ઉપર જે ૧૮૯૭ નું સાત છે, તે સાખી કરે છે કે ૧૮ વર્ષનું પુરાણું છે.

—:—

અમદાવાદમાં શાહનામાના સંગીત કીરતનો અને
ડા० ડી. એન. પટેલ.

[ક્યસરે હિન્દ. તા० ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૯૧૫ માથી ઉતારો.]

(હમારા ખાસ ખબરપત્રી તરફથી.)

અમદાવાદની બઝમે જ્યારે રૂઝે બેદરામનાં સેક્રેટરી મી० ફરામરોજ કેકાયાદે અમદાવાદની પારસી અનજીમનની આ સાત એક ખાસ સેવા એવી બજાવી છે, કે જે હમો કદીની બુલથું નહી. તમારી તરફના ડા० ડી. એન. પટેલ, જેવણ શાહનામાના સંગીત કીરતનો બેતબાજ અને ગાયણો સાથે ખહેરમાં રજુ કરવા માટે દેશ પરદેશ તેમજ મુબંધમાં જણીતા થયેલ છે, તેઓના સંગીત કીરતનોના લાહાવો ગયાં અઠવાડ્યામાં હમોને ચાલુ મળ્યો હતો, જેની લેહજત અમદાવાદીઓ રોજ યાદ કરે છે. ગોઠવણ પ્રેમાણે ડા० ડી. એન. પટેલ તારીખ ૨ જીએ સહવારના આવી પુગનાર હોવાથી તેમને માટે શહેરમાં ઠીક ચકચાર આવી રહી હતી. ડા० પટેલને સામા લેવા માટે હમારા જણીતા શેહરી શેઠ કાવસજી દાવર, મેસર્સ કેકાયાદ, જેહાંગીર રાવ, અને બીજા અરધા દળન અહસ્થો મોટાર ગાડી લઈ રોડેને ગયા હતા. તેજ દીવસે સાંજના અગીઆરીવાલા સુંદર હોલમાં ડા० પટેલે શીવાવક્ષનું વાંચણ રજુ કરીધું હતું. જેમ કરતાં વખતને પહોંચી વલવા એકાદ બે સંગીત છોડતાંજ મીસ—નામના પારસી બાંતુએ બુલંદ અવાજે ઠીકા કરીધા કે “ ગાયન મુકી ના દેઓ, હમો બાર વાગા મુધી બેસીશું.” શીવાવક્ષનું દાસ્તાંન સાંભળવા તમામ હોલ ચીકાર બરાબ જવા ઉપરાંત કમ્પાઉન્ડમાં અહસ્થોની એક મોટી સંખ્યાને સેવટ મુધી ઉભું રહેવું પડ્યું હતું.

બીજે દીવસે પ્રેમાભાઈ હોલમાં જમશેદનું કીરતન એક મોટી ગંજવર સભા સભા સમક્ષ રજુ કરીધું હતું, જે પ્રસંગે હમારી અનજીમનના સેક્રેટરી શેઠ અરદેશ્વર

દલાલ પ્રમુખપદે બેઠા હતા. તેવણે જાહેર કીધું કે આપણે ૬૦ પટેલ માટે ફક્ત છાપામાં વાંચી જે મત બાંધ્યું હતું, તેના કરતાં કાનેકાન તેમને સાંભળ્યાથી તે મતમાં મોટા વધારો થયો છે. જમશેદનું વાચણ સાંભળવા બાંનુંચો તેમજ ગ્રહસ્થાની જે ગંજવર મીજલસ પ્રેમાભાઈ હાલમાં બેગી મલી હતી, તેવી મોટી મીજલસ આગળ કદીખી મલી હતી નહીં.

ત્રીજે દીવસે રસતમ અને સોહરાળનું જગજાહેર દાસતાંન રજુ થનાર હતું એવું આગમચથી જાહેર થયલું હોવાથી આખો હોલ ઠેડવેલા વખતની આગમચ ચીકાર ભરાઈ ગયો હતો, અને ધણુકાને હાલની બાહેર ઉભું રેહવું પડ્યું હતું. એ પ્રસંગે હમારા શેહરના જાણીતા શેહરી ઓનરેબલ શેઠ રસતમજી વકીલ પ્રમુખ બનયા હતા. રસતમજી શેઠ પ્રમુખ તરીકે ૬૦ પટેલના ગુણ ગાઈ, વાંચણ શરૂ કરવા ફરમાસ કરી હતી. વાંચણ ચાલ્યું તો રસીલું હતું, અને ૬૦ પટેલનો સરોદ ચાલ્યો તો આકરશીત હતો, કે આખી મીજલસે પુર ચુપકીદીથી તેનું શ્રવણ કીધું હતું, તેમાં મુખ્ય કરી દાસતાંનના છેલ્લા ભાગ ઉપર આવતાં ૬૦ પટેલે મીજલસના મોટા ભાગના બાંનુંચો તેમજ ગ્રહસ્થાને રડાબ્યાં હતાં. હમારા પ્રમુખ સાહેબનું દીલ પણ કાંઈક તેવીજ રીતે ઉદાસીત થયું હતું. રસતમ સોહરાળનું દાસતાંન, રાતના સાડા આઠ વાગે પુરું થયું હતું.

ચોથે દીવસે વાંચણ સાંભળનારાઓની આતુરતાનો પાર રહ્યો નહીં હતો, કેમકે વાંચણની હારમાળાનો તે છેલ્લો દીવસ હતો, અને પટેલ સાહેબને તેજ દીવસે રાત્રે મુંબઈ પધારવું હતું. આગમચથી જાહેર થયું હતું કે ચોથે દીવસે બેજન મનીજેહ બા તો દારા અને સીકંદરનું કથન કરવામાં આવશે. કોઈએ બેજનનું કીરતન સુચવ્યું, તો કોઈએ દારા સીકંદરનું કીરતન સંભલાવો, એવા પુકારો સભામાં ગાજી રહ્યા. ૬૦ પટેલે કહ્યું, કે “એમ તો મારી હાલત સુડી વચ્ચે સોપારી જેવી થઈ પડે છે. હું મીજલસના એક ભાગને માન આપું છું, તો બીજા ભાગ નારાજ થાય છે, માટે સરસ અને સિધ્ધા રસતો એકજ છે, અને તે એજ કે મારે બંને કીરતનો તમને સંભળાવવાં.” આ જાહીરાત સાંભળી બાંનુંચો તેમજ જવાનો ધણુજ હરશીત થઈ ગયાં હતાં, પણ કમનસીબે ડાકટર સાહેબ બે વાંચણ કરી શક્યા નહીં, અને બેને બદલે એકજ વાંચણ ચોથે દીવસે સાંજના ત્રણથી પાંચ વાગે, બેજન મનીજેહનું વાંચણ કરી શક્યા હતા, જે વખતે હમારાં લોક પ્રીય તબીબ બાઈ મોતીબાઈ, જેવણને સરકાર તરફથી કચસરે હિન્દનો ચાંદ મળ્યો હતો, તેવણે પ્રમુખસ્થાન લીધું હતું.

ચોથા દીવસે ગંગાવર સભા ભેગી મલી હતી. જેમાં માનપાનની કાંઈક ક્રીયા થઈ હતી, અને વાંચણ ખનમ થતાં ૬૦ પટેલને એક કીમતી રૂપેરી ફલાયર વાઝ બઝમ તરફથી ધટીટ લેખો સાથે ભેટ કરવામાં આવ્યું હતું, જેને માટે તેવણે એક રમુજ બાપણ કરી સભાના આતુંઓને ખુશ હસાવી આભાર માન્યો હતો. એ રીતે શ્રીરદોસીના શાહનામાના કીરતનોનો સવાદ અમદાવાદમાં પારસીઓને પટેલ શેઠ સંભાળાવી તેમના દીલ હરણ કરી લીધાં હતાં. નાહના અને મોટાં સરવે એમને પુર સતોશ વચ્ચે સાંભલી વખણે છે, અને હજી પણ એમના આકી રહેલાં ખીજાં વાંચણો સાંભળવાની હવડેથીજ ગોઠવણ કરવા મડ્યાં છે. ૬૦ પટેલના વાંચણોએ પારસી લાગણીઓને મોટે ભાગે સતેજ કરી છે. મંગલવારે રાત્રે ૬૦ પટેલ મુંબઈ આવવા અત્રેથી પધાર્યા હતા, જે પ્રસંગે સ્ટેશને એમને વળાવવા સેઠ દાવર, શેઠ લાલકાકા, શેઠા કેકેબાદ, રાવ, પંથકી, પટેલ, અને કેટલાંક આંતુંઓ તેમજ જવાનો ગયાં હતાં, અને હાર તુરા તથા ગજરાથી વધાવી, ત્રેન ઉપડતાં હુરેરના પુકારો કરી છુટાં પડ્યાં હતાં.

—:—

અમદાવાદમાં ૬૦ ડી. એન. પટેલનાં કિર્તિના.

[જામે જમશેદ, મંગળવાર તા. ૬ થી ૧૯૫૫ માંથી ઉતારો.]

(અમદાવાદ, તા. ૪ થી એપ્રેલ)

અત્રે અમદાવાદની બઝમે જશને રૂઝે બેહરામના કાનેઆરીઓની એલતંમાસથી ૬૦ ધનજીભાઈ નવરોજી પટેલ અત્રેના જરથોસ્તીઓ સનમુખ પોતાનાં કીરતનો રજુ કરવા અત્રે તારીખ ખીજીએ સહવારે પધાર્યા છે. તા. ૨ જીએ સાંજે અત્રેના શેહેરી શેઠ કાસજી હોસાભાઈ દાવરના પ્રમુખપણા નીચે ૬૦ પટેલે “શાહઝાદા શયાવક્ષ” વીશેનું પોતાનું પહેલું કીરતન રજુ કર્યું, ત્યારે આંતુંઓ અને ગ્રહસ્થોએ ઘણી મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

અગીયારીનાં કમપાઉંડમાં આવેલો “લેકચર-હૉલ” ભરાઈ જવાથી જરથોસ્તીઓને મોટી સંખ્યામાં હોલની બાહરે ઉભું રહેવું પડ્યું હતું. ઓરગનનાં મ્યુઝીકના મધુર એકંખનીમેન્ટ સાથે ૬૦ પટેલ પોતાના સુરીલા હલકે રજુ કરેલાં કીરતનથી ઘણી સારી અસર ફેલાઈ હતી.

અગીયારીમાના કમપાઉંડમાનો હૉલ હાજર રહેલી મોટી સંખ્યાનો સમાવેશ કરવા માટે દેખીતી રીતે નાહનો પડવાથી ૬૦ પટેલના ખીજા દીવસનાં કીરતન માટે અત્રેના

“પ્રેમાભાષ હાલ” મેળવવામાં આવ્યો હતો. આ જાહેર કુસાદે હાલ પણ જરથોસ્તીઓની ગંજવર હાજરીથી ખીચોખીચ ભરાઈ ગયો હતો. ખીજ દીવસનું “જમશેદ અને ઝોહાક” વીશેનું કીરતન, અત્રેની પારસી પંચાચેતના માનવંત સેક્રેટરી મીં અરદેશર દલાલનાં પ્રમુખપણા નીચે થયું હતું, જે પણ વખણાયું હતું, અને જમશેદની ગરૂરીથી કદીમ વતન ઈરાંન ઉપર આવી પડેલી તારાણનું લાગણીભર્યું વર્ણન ડાં પટેલે કીધું ત્યારે ઘણી ગંભીર શાંતી ફેલાઈ રહી હતી. કીરતન પુરું થયા પછી પ્રમુખ મીં દલાલે ડાં પટેલને પારસી કીરતીની યાદ તાજ કરવાની તેઓની અંતઃકરણપુર્વક કાશેશો માટે મુબારકબાદી આપી હતી, અને પારસી ધાર્મીક જીવસાને સજીવન કરવાની જરૂર જણાવી હતી.

—:૦:—

ડાં પટેલના વધુ કીરતનો.

[જામે જમશેદ સુકરવાર તાં ૬ મી એપ્રેલ ૧૯૧૫ માંથી ઉતારો.]

(અમદાવાદ)

અગાઉ જણાવ્યા મુજબ અત્રેની બહમ તરફથી મુખ્યધવાળા ડાં પટેલે આપેલાં શાહનામાનાં પહેલાં બે કીરતનો પછી ગમ્ તારીખ ૪ થીએ તેવણે અત્રેના શહેરીઓનેબલ ખાં ખાં રસતમજી જહાંગીરજી વકીલનાં પ્રમુખપણાં નીચે “પ્રેમાભાષ હાલ”માં “રસતમ-સોહરાખ”નું કીરતન રજુ કર્યું હતું. જરથોસ્તી આંતુઓ અને ગ્રહરથોએ પહેલાં બે દીવસની માફક મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. એ દીવસનું કીરતન પણ ફતેહમંદ નીવડ્યું હતું, અને હાજર રહેલાંઓ ઉપર સારી અસર થયેલી જણાતી હતી. રસતમને હાથે સોહરાખનાં નીપજેલાં મોત ઉપર તેહમીનાનો વીલાપ ડાં પટેલે એવા તો શોકાતુર અને ગંભીર અવાજે રજુ કીધો, કે હાજર રહેલાં આંતુઓનીજ નહીં પણ કેટલાક ગ્રહરથો વડીકની આંખો આંસુથી ભીનાઈ ગઈ. કીરતન પુરું થયા પછી સરનશીન ખાં ખાં રસતમજીએ ભાશણ કરતાનો ઉપકાર માનતાં ડાં પટેલને તેઓના સુરીલા અવાજ માટે ખાસ મુબારકબાદી આપી હતી.

સોમવાર, તાં ૫ મીએ ડાં પટેલે “બેજન-મનીજેહ”નું કીરતન રજુ કર્યું હતું, અને તે પ્રસંગે અત્રેના લોકપ્રીય લેડી ડાકટર મીસ મોટીબાઈ રસતમજી કાપડયા પ્રમુખસ્થાને ખીરાજ્યાં હતાં. આ અસરકારક કીરતન પુરું થયા પછી સરનશીન આંતુએ તાલીઓના ગગડાટ વચે ડાં પટેલનાં કીરતનોની ભારે વખાણ કરતાં જણાવ્યું કે અમદાવાદના જરથોસ્તીઓ ઉપર શાહનામાનાં દાસતાનોથી ઘણી સારી અસર થઈ છે, અને ડાં પટેલ ફરીથી અમદાવાદ આવી પોતાનાં ખીજાં કીરતનો રજુ કરે એવી

સરવેની મળ્યુત ખાહેશ છે. ત્યાર બાદ બ્રજમના સેક્રેટરી મી॰ ફરામરોજ કેકાબાદની અરજ ઉપરથી ડાક્ટર મીસ મોટીબાઈએ અમદાવાદના જરથોસ્તીઓ તરફથી ડા॰ પટેલને ચાંદીના સુંદર વાજ ભેટ આપ્યાં હતાં.

—:—

ડા॰ ડી॰ એન. પટેલના કિર્તનો.

[પ્રમુખ ધુ તા॰ ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૯૧૫ માંથી ઉતારો.]

મુખ્ય અને દેશાવરમાં પોતાનાં શાહનામાંનાં સંગીત કિર્તનોથી જાણીના થયેલા ડા॰ ડી. એન. પટેલે અંગ્રેની બ્રજમે જરથને રૂઝે બેહરામના આશરા નીચે ચાર કિર્તનો રજુ કર્યાં હતાં. “ શાહઝાદા સ્યાવક્ષ ” વિષેનું ‘ પહેલું ’ કિર્તન પારસી અગીયારીના કમ્પાઝિનડવાળા હાલમાં શેઠ કાવસજી ડેસાભાઈ દાવરનાં પ્રમુખપણા નીચે અપાયું હતું. એ વેળાએ જરથોસ્તી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોએ ધણી ગંગવર હાજરી આપી હતી, અને તેટલી મોટી સંખ્યાનો હાલમાં સમાવેશ ન થવાથી ધણાકને હાલની બહાર ઉભું રહેવું પડ્યું હતું. આ કિર્તન ધણુંજ વખણાયું હતું. અગીયારીનો હાલ બહુ નાહનો પડવાથી બીજાં કિર્તનો માટે પ્રેમાભાઈ હાલ મેળવવામાં આવ્યો હતો, જે પણ જરથોસ્તી બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોના મોટા ધસારા માટે નાહનો પડી ગયો હતો. બીજાં કિર્તનો “ જમશેદ અને ઝોહાક ” “ રસ્તમ અને સોહરાય,” અને “ બેજન અને મનીજેહ ” વિષે કરવામાં આવ્યાં હતાં. જે વેળાએ અનુક્રમે પારસી પચાચેતના સેક્રેટરી મી॰ અરદેશર દલાલ, ઓનરેબલ ખા. બા. રસ્તમજી વકીલ, અને ડા॰ મીસ મોટીબાઈ કાપડીયા પ્રમુખસ્થાને બીરાજ્યાં હતા. ડા॰ પટેલનાં જુસ્સાબંધ અને અસરકારક કિર્તનોએ પારસીઓમાં ધણી ઉલટ ફેલાવી હતી, અને તેઓના મઝહબ અને નીયામોનો માટેની તેઓની લાગણી વધારે તીવ્ર બનાવી હતી. “ રસ્તમ-સોહરાય ” નું કિર્તન એવી તો અસરકારક રીતે રજુ કરવામાં આવ્યું હતું, કે હાજર રહેલાંઓમાંના બાનુઓજ નહીં પણ ધણાક ગ્રહસ્થો રડી પડ્યા હતા. છેલ્લા દીવસના મેળાવડા પ્રસંગે ડા॰ પટેલને જરથોસ્તીઓ તરફથી ચાંદીનું સુંદર વાજ વખાણ અને મનની પ્રધાણી તરીકે ભેટ આપવામાં આવ્યું હતું. ડા॰ પટેલ તા॰ ૬ ફીની રાત્રે મુખ્ય જવા ઉપડી ગયા હતા, જે વેળાએ તેમને ‘ વીદાયગીરીનું ’ સાદું માન આપવામાં આવ્યું હતું.

—:—

આતશપરસ્ત.

[જામે જમશેદ બુધવાર તા॰ ૨ જુન ૧૯૧૫ માંથી ઉતારો.]

ગયા શનીવારની સાંજના બેહરામજી જીજીભાઈ સ્કુલવાળા હાલમાં મી॰ ડી. એન.

પટેલે જશન કમીટી તરફથી એક નવુંજ વાંચણ સંગીત સાથે રજુ કરીધું હતું, જે પુરું થવા પછી સરનશીને નીચલું વીવેચન કર્યું હતું.

સરનશીન મીંઠ દાદાચાનજીનું વીવેચન.

મીંઠ પટેલનું ઉપલું આતશની સેતાયશ કરનારાઓનું દાસતાંન પુરું થયા પછી, સરનશીન મીંઠ ફરેદુન કેરસાસપજી દાદાચાનજી, બી. એ, એલ. એલ. બી. સાલીસીટર બાદ્યા કે મીંઠ ડી. એન. પટેલે હંમેશના રાખેતા મુજબ જે સુંદર કીરતન કરી બતાવ્યું છે, તે માટે તમારી નેમજ મુખ્યની જરથોસ્તી જશન કમીટી તરફથી હું તેમનો ઉપકાર માનું છું. જયજે જ એવું અને છે કે એકજ અહરથોના આવો મધુર હલક હોય, અને તેમનામાં મન મોહક એઆરતમાં બયતો બેડવાની કળા હોય. વળી તેમના ગાયનો કેવાં દબદબાવાળાં અને મનોરંજક છે. તે સરવે કરતાં વધુ સ્તુતીપાત્ર ગુણ જે મીંઠ પટેલ ધરાવે છે, તે એ છે, કે જ્યારે પણ એમને કામની સેવા કરવાને આમંત્રણ કરવામાં આવે છે, અને કામનો દીન પ્રત્યે અને ન્યાયાંગોના, પાદશાહો અને પહેલવાંનાના નામવર કામો વીશે જ્ઞાન ફેલાવવા માટે મદદ મંગવામાં આવે છે, ત્યારે એક બાલે તેઓ કાંઈની સવાર્ય યા હાંસલ વીના પોતાની આ દીલકસ શક્તીઓનો લાભ તરત આપે છે. આપણે ઇચ્છીશું કે પવીત્ર આતશ, જેની આપણે આરાધના કરી ચુક્યા છીએ, તે એમને લાંબા આયુષ્ય અને મનની વધારે અને વધારે ચપળતા અને ઝમક અને કામની સેવા બળવવાનું બળ આપે ! * * *

આતશ પરસ્ત ઉપર મીંઠ ડી. એન. પટેલનું નવું કીરતન.

[કયસરે હિન્દ તાં ૬ ડી જુન ૧૯૧૫ માંથી ઉતારો.]

ગયા શનીવારે સાંજના મીંઠ ડી એન. પટેલે જશન કમીટીની ફરમાસથી શાહનામા ઉપરથી થોમસ મુરના કાવ્યોવાલાં સાહીબની ઉપર એક નવી બાબત કીરતન રૂપે રજુ કરી હતી. થોમસ મુરની પ્રખ્યાત કવીતા લાલાઈખમાં આતશ પરસ્તને નામે જણાવલા કીસ્સાને, શાહનામાના દારતાંનાનું રૂપ આપવાની મીંઠ પટેલે કોશેશ કરી હતી, અને તેમ કરતાં એ નવું દાસતાંન પોતાના આગલાં કીરતનો, મીસાલ ગાયનો, બેનખાજી, અને જબાંનીમાં રચ્યું હતું. આ દાસતાંન પવીત્ર આતશની માવજત અને સેતાયશ કરવાને ભગતી હકાકતથી બરપુર હોવાથી, પારસી બાંનુઓ અને અહરથોની ગંબવર મીજલસ તે સાંભળવા ભેંગી મલી હતી. પ્રમુખપદ મીંઠ ફરેદુન કેરસાસપજી દાદાચાનજીએ લીધું હતું. લાલાઈખવાલા આતશપરસ્તોનો કીરસો રજુ કરતાં મીંઠ પટેલે થોમસ મુરના ગુણો

દરશાબ્યા હતા, આ વાંચણની મુખ્ય નેમ પવીત્ર આતશ તરફ જરથોસ્તીઓએ કેવી રીતે વરતવું જોઈએ, અને આતશને ખાતર આગલા જમાનાના પારસી જરથોસ્તીઓએ કેવાં કેવાં સંકટો વેઠેલાં હતાં, તે દેખાડવાની હતી. સાથે સાથે એક જરથોસ્તી પોતાના કસમ અને કાલ કેવી રીતે પાલે છે, અને આપેલા કાલ કેવી રીતે પાલવે, તે દેખાડવાની વાચણ કરતાંએ ફતેહમંદ કોશેશ કરી હતી.

આતશની સેતાયશનું આ કીરતન શ્રેષ્ઠ સાંભળવા લાગેક થયું હતું, અને તે ફરી રળુ થાય એવી ખાચેશ ઘણાંકોએ ત્યાંજ કરી હતી. કીરતન ખતમ થતાં, પ્રમુખ મીં દાદાયાનજીએ મીં પટેલને એ જશન કમીટી તરફથી ઉપકાર માન્યો હતો. તેઓ બોલ્યા કે જવલેજ એવું અને છે, કે એકજ ગ્રહસ્થનો આવો મધુર હલક હોય, અને તેમનામાં મનમોહક ઇઆરતમાં બેતો જોડવાની કળા હોય. જ્યારે પણ કામની સેવા કરવાને મીં પટેલને આમંત્રણ કરવામાં આવે છે અને કામ તથા દીન પ્રત્યે, અને ન્યાંગાનોના કાંમો વીશે જ્ઞાન ફેલાવવા માટે તેમની મદદ માંગવામાં આવે છે, સારે એક બોલે તેઓ સ્વાર્થ વીના તુરત મદદ આપે છે. મીં પટેલને પવિત્ર આતશ લાંબા આયુષ્ય બક્ષા, જેથી તેઓ કામની સેવા બળવવાને શક્તીમાન થાય.

સુદ્ધી પત્ર.

આ પુસતકમા છપાએલી બધાંમાં રહી ગએલી ખાંખીઓનું
સુદ્ધી પત્રક.

પાનું.	લાઇન.	ભુલ.	સુધારો.
૬	૪	આત્મીન.	આત્મીન.
૮	૨૮		કિંધા મુજ રૈયતના ચાર ભાગ.
૮.	૩૨		નજર કીધાં નજરાંના જમશેદ ગમી.
૧૦	૨૦		ખંદાસે મળી તું લડાઇને દવાર.
૧૦	૪૧		બલ્યુ બખ્ત માફ કેવું અભાગ.
૧૦	૫૦	એ ગુલબદન.	એ દમ-બ-દમ.
૧૧	૨		જમાને જમશેદ અહેરા ઉપર.
૧૧	૫૪		નાણુદ થયું જમશેદી રાજપાત.
૧૩	૪૫		દિહો નિન્દમા એક પડેલો મરદ.
૧૩	૫૨		ઉઠ્યો ઝપડી જમશેદ, દિહી અર્નવાજ.
૧૪	૪		દેખાડશે શું બનાવીને સંગ.
૧૪	૧૯		ઝૂપાવશ તહારી નીશાંણુ હું.
૧૪	૩૪		સિકલ ને સરતમાં દિસે છે મૂરાદ.
૧૪	૩૬		કદાવર કદે ને મહોબત પરસ્ત.
૧૪	૪૮		એ પીધાથી રીજે છે મનનો મિળજ.
૧૮	૧૫	ભટક્યો તે મંનમા.	ભટક્યો તે વંનમા.
૧૮	૩૮	હેમાકત નથી.	હેમાકતથી.
૧૮	૪૮		ઝેહાકસે લેવાને શાહી સન્માન.
૨૩	૩૦		ચૂમીને જૂમીનમા ગયો થઇ ગરત. (ગારત)
૩૩	૩૪		જીગર છે સદા ઝાલેઝર તું વડે.
૩૭	૨		રડી બંને ગાલો આંસુથી ધાય.
૪૦	૧૫		નિકલીયો રખશ શોધવા રસતમ
૪૬	૪૮	નિકલીયો.	નિકલીયો
૪૮	૧૮		કમન્દ પેચમા થઇ પકડાઇ ખંદ
૪૮	૫૩		અગર જાણશે વાત લશ્કર ધરાંન.
૫૩	૪		નથી કોઇ એવો બિડે જઇ બાથ.
૫૯	૨	જતા હોય.	જતો હોય.
૬૨	૪૮		છે કોઇ સરદાર એ મૂલકે-ચીન.
૬૭	૩૨		નથી આહતો કરવા જંગ તારી સાથ.

પાત્રું.	લાઇન.	જુલ.	મુધારો.
૬૭	૪૦	કિયું ગામે છે.	કિયું ગાંમ છે.
૬૮	૮	આજે બતગ.	આજે બતંગ.
૬૯	૨૪	કે સોહરાબને હાથે	કે સોહરાબ હાથે.
૭૦	૨૭	તીર ને કમાંમ.	તીર ને કમાંન.
૭૦	૫૦	જુવે નહિ પીરી મા તું.	જુવે નહિ પિરીમા તું.
૭૩	૪૪	પીસર દીલખન.	પિસર ગુલકાંમ.
૭૩	૫૦	જલમગાર.	જુલમગાર.
૭૪	૨૩	પકાર	પૂકાર
૭૫	૩૬		કે જઇને મળું જે પેદર નામદાર.
૭૭	૩૨	કાઉસનો હેવાલ.	કાઉસ હેવાલ.
૮૦	૬	બંધ તારે દમ.	બંધ તારો દમ.
૮૭	૧૫		ચક્કમ તારી ચીરે માથુક જીગર.
૯૫	૧૦		જોઇ ખાખ તાસીર થયા ગંભીર.
૯૬	૧૩	જીજીન.	જીજીન.
૧૧૭	૧૦	પીલું.	લીલું.
૧૧૮	૨૮	ખરી	ખડી.
૧૧૯	૪૫		પડ્યો બ્યારે બેજન થઇને બેલાંન.
૧૨૦	૨૦	ફર્યો.	ફર્યો.
૧૨૦	૩૨		દિસે માફ તુજ વંન સૂહતું ચમન.
૧૩૨	૨	ધમની.	ધર્મની.
૧૩૫	૨૭		હમારા નરો છે મિસલ માહેતાબ.
૧૪૨	૩૪	પલંગ.	પિલંગ.
૧૫૯	૨૫	છીનવી.	છીનવી.
૧૫૯	૩૩	ખરી.	ખડી.
૧૬૦	૪		જ્યાં કેમ કરી બોલે વાંછી રૂડી.
૧૬૦	૧૪		જરૂર રસતમને એ હાથે મરે.
૧૬૦	૩૬		મરે મારો દિકરો કેમ, કર તલાસ.
૧૬૫	૬૦	જોર્ગી.	જુજોર્ગી.
૧૬૬	૨૬	સફેદ.	સૂફેદ.
૧૭૧	૪	નેસાઈ.	નિસાઈ.
૧૭૭	૯		ફરે આસમાંન ને હવાળી ફરે.

 સંવળા મળી આ પુસ્તકમાં ૫૬૬૦ બચત છપાયા છે, પણ ઉતાવળના સખમે ગણતરીમાં તેમજ છાપાની જુલથી ૫૬૧૬ નો આંકડો છપાયો છે. કમલ.

પાદશાહ જમશેદ.

જમશેદ.

“કિંતુ જેઞ અંધ માન જગમે સદા,
 દરદીના દર્દાન કાયા દક્ષા.
 કિંધી દીન ભલી જેણે જગ આસ્કાર,
 ભલો જે પર દરયાં પરવરદેગાર.”

જમશેદ અને ઝોહાક.

જમશેદનો અમલ.

જમશેદનો ગૃહ.

પેશદાદી શેહનશાહતનું પડી ભાંગવું.

વતન ધરાંનનું આગમે ખાક થવું.

ઝોહાકની પાદશાહી.

જમશેદનું નાહાસવું.

જમશેદનું પકડાવું.

જમશેદની કતલ

પાદશાહ જમશેદ.

તેની મુખતેસર કારકાંદી.

પેશદાદી વંશના ત્રીજા પાદશાહ તેહમુરસ દેવખંદના મરણ પછી જમશેદ ધરિનના તખ્તો તાજનો માલેક થયો હતો. ખુઅસુરતી, અકકક, હોશ, અનુસવ, શાહ જમશેદ. અને સદગુણમાં જમશેદ ખીનહરીદ હતો, અને તેની બરોબરી કરી શકે એવો કોઈખી ઇનસાન કુલ ઇરાનવેજમાં શું, પણ કુલ જોહાનમાં નહી હતો.

ઇનસાનને દુઃખ દરદ અને મરણથી મુક્ત કરવા માટે પરવરદેગારની જનાબમાં શાહ જમશેદ બંદગી કરી, અને તે આરેહકતાલાની દરગાહમાં શાહ જમશેદને બંધ કીધું. શેદની બંદગી મંજુર રહી, અને કેહ છે, કે ત્રણ સો વરસ સુધી જમશેદના રાજમાં દુઃખદરદ અને મોત બંધ થયાં હતાં.

કુદરતના ભેદો શોધી કાઢવાનું કામ જમશેદે માથે ઉઠાવ્યું હતું. દરીઆવ અને જમીન ઉપર જે જે નવી વનસ્પતીઓ દસ્તી ધરાવતી હોય, તે જમશેદે કહેલી મેળવી તેને ઉગાડવાની શરૂઆત જમશેદે કરી હતી, અને દરેક વનસ્પતીના પુલ ફૂલાના ગુણ દોશ અને ખાસીયતો તેણે શોધી કાઢ્યાં હતાં. પાહડો અને ખાણોમાં દટાએડી ધાતુઓ જમશેદે પેહલ પેહલથી ખોદી કાઢી હતી. લોખંડમાંથી ભાક્ષા, અરંજી, અખતર વીગેર લગાઇનાં હથિયારો, તથા ખેતી કરવાના એજરો બનાવવાનો હુંનર પોતાની રહ્યેતને જમશેદે શીખવ્યો હતો. હીરા, લાઝ, યાકુત, અમરદ વીગેર કીમતી પથ્થરોની શોધખી જમશેદે કરી હતી, અને તે સરવેના ઉપયોગ કરવાનું કામખી પોતાની રીયતને જમશેદે દેખાડ્યું હતું. રેશમ બનાવવાનો, રંગવાનો, તેમજ કપડાં વણવાનો હુંનર જમશેદે પેહલે શોખી કાઢ્યો હતો. દુનીયામાં પેહલો તખીમ શાહ જમશેદ હતો, કેમકે તખીમી ઇત્તમ તેણે શોધી કાઢાડેલો હતો. ગરમ પાણીથી આંગ ધોવાની પેહલ જમશેદે લોકોને શીખવી હતી, અને તેથી થતા ફાયેદા તેણે જાહેર કીધા હતા. ખેતીવાડીનો હુંનર તથા પાહડો અને વેરાંન જંગલોમાંથી રસ્તાઓ બનાવવાની પેહલ વેહલ્લી શોધ જમશેદે કરી હતી.

શરાબની પેહલા શોધ જમશેદના વખતમાં થઈ હતી. ઠંડી અને ગરમીની અસરથી દરાખનો સવાદ ઉતરી જતો હોવાથી, શાહ જમશેદે દરાખને એક મોટા શરાબની શોધ. શીસામાં ભરી રખાવી, તે ફૂલાની બંદરથી નીકળતો રસ ચાખી તેની તપાસ કરતો હતો. તપાસ કરતાં જમશેદને પાછતથી તે રસ એટલો તો કડવો અને તત્તખ થઇ ગયેલો માલુમ પડ્યો, કે તે ઉપરથી જમશેદે તે રસને ‘ઝેહર કાતીલ’ સમજી, તે શીસાઓના મોહડાં બંધ કરી, તે ઉપર પાદશાહી મોહોર મારી,

‘ ઝેહર ’ એવા શબ્દો તે ઉપર લખી, તેને કોઇ પીએ નહીં એટલાં માટે તે શીસાઓને અલડાઇ ઉપર ચઢાવી દીધા.

એતેશક એવો બન્યો, કે શાહા જમશેદના મેહલમાં એક નાઝનીન માયાના દરદે બાદ મુદતથી હેરાન—પરેશાન થતી હોવાથી, તેણીએ જીંદગીથી કંટાળી આપઘાત કરવાનો વીચાર કીધો, અને તેમ કરવા માટે પેલું બાદશાહી ઝેર તેણીએ નોશ કીધું. તે ઝેર પીધાથી પેલી નાઝનીનનું દુઃખ એાધુ થાંધુ તેણીને લાગ્યું. એ ઉપરથી તે શીસામાંથી થોડું વધારે ઝેર તેણીએ પીધું, અને તેથી તેણીને ખુશ કેફ ચઢી. તે કેફની ખુમારીમાં તે બેફામ થઇ પડી. જંગમ થતાંજ તેણીએ પોતાની તખીયત ખીલકુલ સુધરેલી જોઇ, તે ખુશી થઇ ગઈ. આ ખબર તે નાઝનીને શાહ જમશેદને કહી, અને તે દીવસથી જમશેદે શરાબની શોધ કરી, તેની બનાવટમાં સુધારો કરી તેને વપરાસમાં લેવાનો હુકમ કીધો.

જમશેદે પોતાનાં રાજના અમલ : શરૂઆતમાં ચેહલમીનાર નામની એક ગંજવર ઇમારતનો પાયો પોતાને હાથે નાખ્યો હતો. કેહજે કે એ મેહલનો ચેહલ મીનાર. પાયો શેહરે ફારસની પડોસમાં આવેલાં ખફરાકનાં મેદાંન આગલથી શરૂ થઇ શેહરે શીરાઝના રામજર્દે જીલ્લા સુધી લંબાયો હતો. એ ચેહલ મીનારની લંબાઇ બાર ફરસંગ જેટલી ગંજવર કેહવાય છે. એ ઇમારત જેવી કોઇખી ગંજવર ઇમારત આજે દુનીયામાં હોય એમ માનવામાં આવતું નથી. હજીખી એ ઇમારતના ગંજવર થાંભલા અને મસ્ત બુલંદ ગુંબજો મુસાફરોનું ધ્યાન ખેંચે છે.

ચેહલ મીનાર તૈયાર થયા પછી, જે દાહડે બુલંદ આકૃતાય પેહલવેહલો મેસ રાસીમાં તલુ થયો, તે મુબારક રોજને શાહ જમશેદે નવરૂઝનું નામ આપ્યું હતું. તે મુબારક દીવસે શાહ જમશેદ મોટી ધામધુમ અને ખુશી ખુશાલીથી પોતાની દરબાર બરતો, અને નાંહનાં તેમજ મોટાં તથા અદના અને આલાઓને પોતાની દરબારમાં પોતાની રૂબરૂ બોલાવીને તે મુબારક રોજ તમામ ખુશી ખુશાલીમાં ગુંજારતો હતો. હાલમાં એ તહેવાર દુનીયામાં ‘જમશેદી નવરોજ’ ને નામે ઓલખાય છે.

જમશેદે પોતાના રાજનો વહીવટ સુધારવા માટે પોતાની તમામ રઇયતને ચાર ભાગમાં વેહચી નાંખી હતી. ૧. આથોરનાન, જેમાં દસ્તુરો, રઇયતના ચાર ભાગ. દાવરો અને ઓલમાઓ હતા. ઓલમાઓના વરગમાં લેખકો અને નવીસંદાઓને મુક્યા હતા. ૨. રથેસ્તારાન, જેમાં લકકરીઓ અને લડવઇઆઓ, તથા શમશીરનો ઉપીઓગ કરનારા અમલદારો હતા. ૩. વાઝીઓસાન, જેમાં તમામ ખેડુતો અને ખેતી કરનારાઓ, અને ૪. હુતોખશાન, જેમાં તમામ કારીગરો, કીસખીઓ અને ખીજ ધધાદારીઓ હતા.

એ વરગમાં આવી ગએલા સરવે માટે જમશેદે એવાં નસીહતના સખુનો કેહ્યા છે, કે ઓલમાઓ, દસ્તુરો અને દાવરોનો દરજ્જો બેહતર અને આલા કરવા માટે તેમને સદા માન આપતા રહેવું. ઓલમાઓ પેગંમબરના નનએનશીન જેવા છે. નવીસંદા અને લેખકો એજ

વરગમાં આવી જતા હોવાથી, શાહ જમશેદ એવા સખુનો કેહવા છે કે, લેખકોની કલ-
મથી જે કાંઈ બની શકે છે, તે બાજે વખત તલવારથી બની શકતું નથી. તલવાર અને
કલમ બેડયા બાધ છે. જે પાદશાહ એ બે ચીજ ઉપર આધાર રાખે છે, તે સદા
સરસરાજ રહી શકે છે.

એ વરગ રખતતુ રક્ષણ કરનાર છે, અને પોતાની તલવારથી શીસાદીઆ અને
શીતનગેબેની મરદન સુલેહસંપજની સાંકલથી કબજ કરી જકડી
રથેસ્તારાન.
લીએ છે. પાદશાહ અને શહેનશાહાતનુ રક્ષણ કરનાર, સુલેહસંપજને
ટેકવી રાખનાર, અને બલવા તથા ફેસાદને નાશુદ કરનાર રથેસ્તા
રાનનો વરગ છે.

શાહ જમશેદ આ વરગને સરવેથી આસા દરજ્જે આપેલો હતો. શાહ જમશેદ
કહ્યું છે, કે શેહનશાહતમા થતા સઘળા સુધારાઓ ખેડુતોને
વાજીઓસાન આભારી છે. રાજનીતીની ફતેહ, સંસારનો આધાર, અને આદમીનુ
પોશાણ ખેડુતોને આભારી છે. રાજની દોલત અને મેહસુલનો સુધારો
અને વધારો ખેડુતને આધાર છે. ખેડુતોની રંજ બીનહરીફ છે. કકડતી ઠંડીમાં તેમજ
ઉકળતી ગરમીમાં મીસકીન ખેડુત પોતાની જમીનની વ્યવસ્થા કરવા સદા તૈયાર રેહ છે.
જે વેળા ગરમીના જોશથી પથ્થરનુ સીનું પીગળી પાણી ચાય છે, અને નાઇલ
નદીમાં મગરમચ્છ ગરમીના ઉકળાતથી તરફડી રેહ છે, તેવે સમયે ગરીબ ખેડુતો કાપણી
કરવા અને પાક ઉતારવા સદા રોકાયલા રેહ છે. તેટલાં માટે શેહનશાહતે ખેડુતોને હંમેશાં
માન આપવું જોઇએ છે.

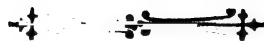
યાને કારીગરો અને કીસખાઓ તથા ધંધાદારીઓ તરફ માયા અને મેહરબાની
બતાવવી સળવાર છે, એવું જમશેદ શાહે કહ્યું હતું. વેરા અને
હુતોકશાન જગાતથી તેમના ધંધાને ઠાંઈથી હાણી નહી પુજે તે માટે રાજ
કરતાઓએ તકદારી રાખવી જોઇએ છે.

શાહ જમશેદની પાસે ચાર વીટીઓ હતી, અને તે ચાર વીટીઓ ઉપર ચાર લેખ
કેતરેલા હતા. પેહલી વીટી ઉપર 'પાકટ વીચાર અને નમ્રતા'
જમશેદની ચાર એવો લેખ હતો. બીજી વીટી ઉપર 'ઈનસાફ અને બરતરી'
વીટીઓ. એવો લેખ હતો. ત્રીજી વીટી ઉપર 'સચ્ચાઈ અને શીતાબી,' અને
ચોથી વીટી ઉપર 'સજ્જ અને દાદ' એવા લેખ હતા. પેહલી વીટી
હંમેશાં બઝાઇના મંદાનમાં ઉતરતી વખતે શાહ જમશેદ પેહડતો હતો. બીજી વીટી
રખતતો ઇનસાફ કરતી વખતે પેહડતો હતો. ત્રીજી વીટી ઉપરનો લેખ શાહ જમશેદને
પોતાના રાજના બધાં માટે રોકેલા એલચીઓ તથા જસુસીથી માહીતગાર રેહવાની બચા-
વત કરતો હતો. તમની તરફથી મળતી ખબરો 'શીતાબીથી' અને 'સચ્ચાઈથી'
બરપુર હોવી જોઇએ, કેમકે જસુસો અને એલચીઓ તરફથી મળતી ખબરો રાજ્યમાં
થતા ધણાક ધાંડાલાને દુર કરી શકે છે. ચોથી વીટી ઉપર 'સજ્જ અને દાદ'ના લેખ હતા.

પોતાનાં રાજની આબાદી, પોતાની રમ્યતની દુર થયેલી ખીમારી અને નાતવાની,
 પોતાનો બેસુમાર ખાઓનો, પોતાના દરબારીઓ અને લશ્કરની બુલંદ
જમશેદનો ખુદાઈ જાહોજલાલી, એ સરવે જોઈ જમશેદનું દેમાગ ગરૂથી પુલા ગયું,
 દાવો. અને ‘હું પોતે આ દુનીયાનો માલેક છું’ એવો દાવો તેણે જાહેર
 કીધો. કુદરતના માલેક દાદગર ધણાહીની ખીદમતમાં સર ઝુલાવવાને
 બદલે, ખુદાને તજ પોતાને ખુદા તરીકે માનવાનું તેણે ફરમાન જાહેર કીધું. તેણે પોતાની
 મુરતી બનાવી તેની પુંજ અને પરસ્તેશ કરવાનો પોતાની રમ્યતને હુકમ કીધો. તકો-
 ખરી અને ગરૂમાં જમશેદ એટલો તો ગુન્યવાન ગયો, કે પોતાના રાજકારોબાર ઉપર
 તેનાથી જોઈતું ધ્યાન અપાયું નહીં. બેદાદીનો શોર ઉઠ્યો, રમ્યત બેદીલ બની, શેહરમાં
 બંદ અને બલવો ઉઠ્યો. આબાદીની બરબાદી થઈ. ઝોહાક તેના રાજ ઉપર ચહાઈ
 લાગ્યો, અને જમશેદ ગરૂથી ખુવાર થઈ રાજપાત છોડી, જંગલમાં બટકતો થયો.

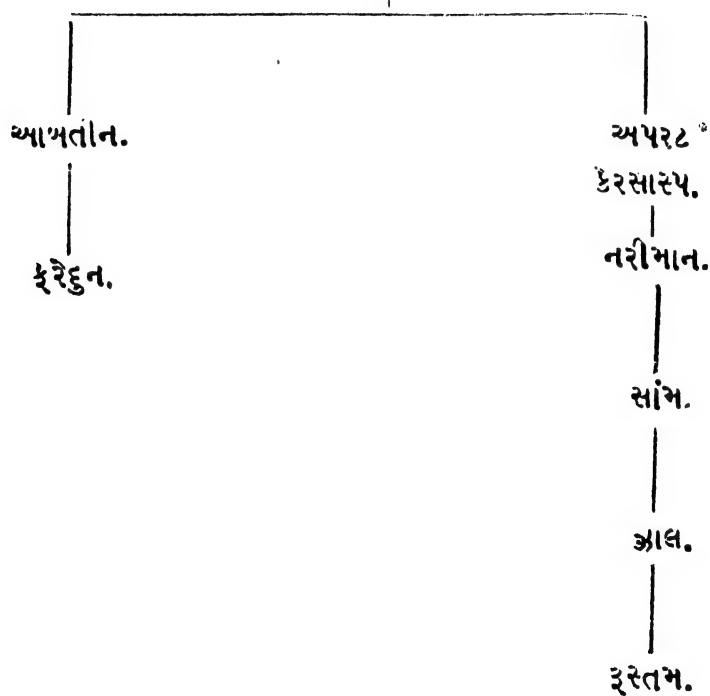
ઝોહાકથી હારીને જમશેદ વન જંગલમાં બટકતો થયો. એવી હાલતમાં તે સંકડો
 વરણ બટક્યો હતો. અંતે તે ઝોહાકના આદમીઓને હાથ પકડાવો અને
જમશેદનું મોત. ઝોહાકે તેને બે લાકડાં વચ્ચે જકડી, કરવતથી વેહરાવી તેના બદ
 નની બે-ફાડ કરાવી તેને જળેહ કીધો.

શાહ જમશેદને એક નવી પેગમબર તરીકે ઘણા અંચકારો જણાવી ગયા છે. તેની
 ઉમર કેટલાક અંચકારોના કેહવા પ્રમાણે એક હજાર વરણ, અને
જમશેદનો અમલ. તેનો અમલ સાત સો વરણ ચાલ્યો હતો.

જમશેદ અને જેહાંપેહલવાંન રૂસ્તમ
વચ્ચેનો સંબંધ.

જમશેદ અને સીસ્તાંનની શાહજદી.

બનામે યજ્ઞદાં.

જમશેદ અને ઝોહક.

હવે લાવ સાકી શરાબી તું જાંમ,
કરે યાદ જમાને જમશેદનું નામ.
જે અફલાકી દારથી તારાજ થયો,
'ને દાદાર જેનાથી તારાજ થયો.
ગરૂરી ગુમાંની ચહડી તેને સર,
પલકમાં થયો ખાક તે ખીસતર.
અગરેબને મગરેબનો માલેક શાહ,
કુલ દાનવ 'ને માનવને જેની પનાહ.
કીધું જેને બંધ મોત જગમે સદા,
અને દરદીના દરદાને કીધાં દશ.
કીધી દીન ભલી જેને જગ આશકાર,
હતો જે પર કુરબાન પરવરદગાર.
કીધી બંદગી જેને આંઠો પહર,
ન ભુલીયો ખુદાને તે શાંમો સહર.

હતું જેને ચેહરે ઇલાહીનું નુર,
જે બળમા ને કળમા હતો વીર સુર.
એવો તે નુરમંદ પયંખર નખી,
ન થાયો ન થાશે ખીજે જમ કખી.
એવો તે શાહનો શાહ જમશેદ,
ખુલંદ જેની બાણુ 'ને નુર ખુરશેદ.^૩
કીધા અલખરૂઝ 'ને હુકેરે^૪ પસંદ,
કરવા સેતાયશ આતશ રેશાંન.
ખુશી થાઈ ખલકત અરપણુ કરે,
લાખો ફુવા દઈ તન મન ધરે.^૫
એવો જમાનાનો શાહ જમશેદ,
પાખ્યો હતો સરવે આસ્માની બેદ.
ખડી કુલ ખલકત તખતની પાસ,
ધરી આરણુ દીલમાં લાખો ખાસ.

૧ જમશેદ અને ઝોહકનું આ સંગીત વાંચણુ, તારીખ ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૩,
(ગાઠા ૫) ન દીને રાત્રે, મુંબઈમાં ફ. કા. હાલમાં બ્રજમ રોજે અહુરમઝ મંડલી
તરફથી મેં પેહલીવાર રણુ કીધું હતું, જે વખતે પ્રમુખસ્થાને મરહુમ શેઠ ખુરશેદજી રસતમજી
કામા બેઠા હતા. ત્યાર પછી એ વાંચન મુંબઈમાં સરઅવસરે જુદે જુદે ઠેકાણે જુદી
જુદી મંડલીઓની ફરમાસથી, તેમજ મારી પોતાની તરફથી, સુમારે બે દુનથી વધારે
વાર રણુ થવા ઉપરાંત, ભણ્ય અને નવસારીમાં તથા સીધમાં કરાંચી શેહર મધે રણુ
કરવામાં આવ્યું હતું.

ધ. ન. પટેલ.

૨ જમશેદને કેટલાક ગ્રંથકારો પેગંખર તરીકે પણ ઓળખાવ્યો ગયા છે.

૩ જમશેદના ચેહરા ઉપર પ્રકાશનું ખોરેહ.

૪ અલખરૂઝ પાહડનો ખલખની નજીકનો ઝોહો, જે ઉપર પાંચાહ જમશેદ
આતશ રેશાન કરી બંદગી કરી હતી.

કરતાં સંઠ ગોહરનો જમ પર નીસાર,
બલકતો તે ખુરશેદ સમ નામદાર.
હતો દીન નૌરોબનો બરકરાર,
હતો રોજ અવલ અહુરમઝદ દાદાર.
હતો માસ ફરરોખ ફરવરદીન,
ખુશીમાં હતી કુલ ધરાંન સર જમીન.

**જમશેદે ગરૂર કીધો, અને
જમાનો તેનાથી ફર્યો.**

ઉચ્ચો એકરોજ એવો તુરમંદ ખુરશેદ,
ધરાંન પર આવ્યાં સંકટને ખેદ.
સવાર થાયો જમશેદ ઉપર ગરૂર,
કુલ બંદગી ધ્યાદત થઈ તેની ધુર.
થયો મસ્ત ગરૂરે તે શાહે-ધરાંન,
ભુલ્યો તે ખુદાને બની બેધીયાંન.
જમીન 'ને જમાનાને મારી પુકાર,
બોલ્યો 'તમ છે મુજ ફરમાબરદાર.
છે ધરતી 'ને આસ્માંન મારાં નફર.
સંઠમાનવ 'ને દાનવ 'ને કુલ જનવર.
આ જગને જમાનાનો હું છું ખુદા,
મુજથી છે હસ્તી 'ને નીસ્તી સદા.
મુજથી છે દીન અને ફનીયા તમામ,
મુજથી કુલ કુદરત 'ને હસ્તી મુદાંમ.
મે માનવ 'ને દાનવને દીધાં જ્ઞાન,
ન થાયો ન થાશે બીજો મુજ સમાંન.

આ ખલકતનો ખાવિંદ હું છું ખુદા,
કરો બંદગી મારી સંઠ તમ સદા.
પડો પાંઉ પર મુજ ધ્યાદત થકી,
છે લાજમ તમને નમો સર મુકી.
બખશ્યા મે એશ અને અસરત 'ને રાગ,
કીધા મુજ રધિતના મે ચાર ભાગ.
તે ચારો રધિતને આપાદ કરશ,
થશે નાફરમાન તો બરબાદ કરશ.
એ સુની ચારો અનબુમનો એ નમી,
નજર કીધાં નજરાંના નૌરોજ ગની.

* * *
ચહકી જમને સર ઉભું અલીમાંન,
તોડ્યાં તે દાદારના ફરમાંન.
કહ્યું એમ પુકારી છું હું તાજદાર,
આ જગમાં નથી મુજ સમ નામદાર.
ગણો મુજને સાહેબ, પરવરદગાર,
ગણો મુજને અહુરમઝદ, કીરતાર.
દોણ છે જગતમાં મુજ સમ આજ,
વીવંધાંનનો ખેદો જમ સરફરાજ.
ગરૂરી ગુમાની નીકળતાંને વાર,
કશ થાયો જમશેદ પર પરવરદગાર.
થયુ નાખુદ યઝદાંનું એજમતી તુર,
અમકતું જે જમશેદના ચેહરા પર પુર.
જેઈ જમની હાલત થઈ આજેજ તમામ,
રધિત, ખલકત, અને ખાસો આમ.

૨ જમશેદ પોતાની રધિતના ચાર ભાગ કરેલા હતા. અથોરનાન જેને શીરદોસી કાવુલઅન કહે છે, તે ધરમગુર હતા. ૨. રથેસ્તાર, જેને શીરદોસી નીસારીઅન કહે છે, તે લડાએક લોક હતા. ૩. વાસ્તરીઆશાંન જેને શીરદોસી 'નુમદી' કહે છે, તેઓ ખુરજગરો હતા. ૪. હતોકશાન, જેને શીરદોસી 'અહનોખુશી' કહે છે, તે કારોગરો હતા.

૩ શીરદોસીના લખ્યા પ્રમાણે જમશેદ તેહમુરસનો દીકરો હતો, પણ અવસ્તામાં જમશેદને વીવંધાંમનો દીકરો બન્યાવ્યો છે.

૪ કહે છે કે જમશેદના પીતા વીવંધાંમે હોમની કીયા કીધાથી તેને ત્યાં જમશેદ નેવા બેટાનો જન્મ થયો હતો. જેના ચેહરા ઉપર એજમતી તુરનો પ્રભાવ દીપી રહ્યો હતો. [જમશેદને ૬ મો હા.]

પડી પાંઉ સંઉએ કહ્યું કરગરી,
ઝો શાહોના શાહ ના કર તકોબરી.
બની આકેલ ફાજેલ કરે એમ ગરૂર,
જમશેદ શાહને શું એવી જરૂર.

યઝદાં નિરંજન નિરાકાર છે,
બંદા સદા તો ગુનાહગાર છે.

પડી પાંઉ હમ તુજને કરીએ અરજ,
વફાદાર ઇરાંનને છે તુજની ગરજ.

કહ્યું કુલ વણરોએ ઝુંકી સલામ,
ઝો દાવરના દાવર શહા નેકનામ.

બને જો ખુદા ફાંની આદમ એક,
ખુદા બને દુનીયાંમાં આદમ અનેક

ઝો જમાને જમશેદ શાહોના શહા,
કરેછે તું કેમ એવો અઝીમ ગુનહા.

ખુદાનો ખુદા કેમ ગયો તું બની,
નથી જોનો જગમા બીજો કોઈ ધની.

નથી થાચો કોઈથી પચેદા ખુદા,
ખુદા વન સંઉ કોઈ છે આખર ફના.

ખુદાની છે લાખો મંજલ નજર.
છે આદમમાં કયાં એવી તેજ અસર.

ખુદા રહે છે હાજર સદા હર જગે.
બશર ત્યાં રહે તો નહીં ત્યાં રહે.

ખુદા રેહશે કાયમ, ફના સંઉ થશે,
ફના થાશે આદમ, રહ ત્યાં જશે.

એવો તે રાસ્તીનો શાહ દાદગર,
જમશેદ તુંએ કેમ ફરવ્યું સર.

શએર.

‘આદમને ખુદા ના કહો
આદમ ખુદા નથી,
મગર ખુદાના નુરથી
આદમ ખુદા નથી.

કેમ બને આદમ ખુદા,
આદમમાં દમ નથી,
નુર ધલાહીતુ જીવો,
આદમમાં કમ નથી.’

ખુદા કર મેહર કાંઈ ઇરાંન ઉપર,
સુની આ અરજ તું બુજ કાંઈ કદર.’

* * *

ખતમ થઈ નબી પરથી યઝદાંની મેહર,
મેહર થઈખતમ, આચો સુલતાંની કેહર.

ઉડી રેહ્યા બંદના ઇરાંનમાં પુકાર,
કુલ અદના ‘ને આલા થયાં જોસદાર.

અમીરો ‘ને ઉમરાવો ગરદનફરાજ,
વળી રૂડીયાં ચો તરફના રાજ.

જગે જગ બલવો, જગે જગ પુકાર,
ઇરાંન જમશેદથી થયું બેકાર.

નારાજ ‘ને તારાજ થયાં લાખો જન,
હજારો વતનથી થયાં બેવતન.

* * *

**ઝોહાકે મોકલાવેલો જમશેદ
ઉપર પેગામ.**

ખખર જયારે પોંહચી ઝોહાકને કાંન,
કે જમશેદને સર ચહડીચો શયતાંન.

ગયો છે તે ગુમાંન ગરૂરથી કુલી,
ગયો છે તે ખુદ બસ ખુદાને ભુલી.

રઈયત તેનાથી થઈ છે તખાહા,
ઇરાંનીઝો માગે છે બીજો શાહા.

ચહડીચો જગે ઝોહાકખખર એ સુની,
લશ્કર લઈ ચાલ્યો તે ઇરાંન ભની.

શેહરોના શેહરો ‘ને ગાંમોના ગાંમ,
હુદીને કીધાં તારાજ તમાંમ.

કુચ કરતું ઝાહાકી લશ્કર જબર,
જઈ યુગું એકદમ ઇરાંન ઉપર.

ઝાહાકે જઈને મોકલીયો પેગાંમ,
લખી જમશેદ પર એવા કલાંમ.

“ઓ ગુમરાહ, ગાર્લ જમશેદ શહા,
નીકલીયો તું બનવા જગતનો ખુદા.

જે જીંદગી ‘ને જીવનો તું છે કરતાર,
‘ને દાનવને માનવનો સરજનહાર.

તો કેહ તારા તનમા કેટલા છે જાંન,
તુજમા ખુદાઈની શું છે નિશાંન.

ગરૂરી ગુમાંનીથી ફાલી ફૂલી,
ગયો તું ખુદાને એકદમ બુલી.

ઉઠાવ્યો છે ઇરાંને જગમા પુકાર,
નથી રેહ્યો કોઈને તું પર ઇતબાર.

ખુદાથી તું ખેઠો છે ફરવીને સર,
સજાંને સજાવાર તું છે બદગોહર.

ઉઠાવ્યો મે જગમા લડઈનો પુકાર,
કે જમશેદને પકડી કરે હું ખુવાર.

અગર છે ખુદા તું નિકલ ઝટ બહાર,
બંદા સે મેળવ તું લડઈમે હાથ.

થશે જગને જાહેર તહારી ખુદાઈ,
કરાંઉ મોત સંગ હું તુને આશનાઈ.

છુટે તારી જાંબલથી રૈયત તમામ,
ઇરાંનમાંથી નાખુદ કરૂં તારૂં નામ.”

* * *

ગયો લઈને કાસદ ઝાહાકી પેગાંમ,
જમશેદને સંભલાવ્યો હેવાલ તમામ.

સુનીને ઝાહાકના એ સખુન,
રગોમા ઉકલ્યું જમશેદનું ખુન.

નીકલીયો તે ગુસ્સાથી એકદમ બહાર,
પકડીને ઝાહાકને કરવા ખુવાર.

જઈ ઉઠો લડવા ઝાહાક સંગ જાંમ,
ધરી દીલે કીનો અને બહુ ગાંમ.

ઉડી રહી તે જાંગથી ગીરદ બીશીઆર,
સીહા થઈ સુરેદી, ગગન અંધકાર.

ઝાહાકના હાથ ઉપર જમશેદની હાર.

થઈ એ લડાઈમા જમશેદની હાર,
પરાગંદે લશ્કર થયું બીશીઆર.

જોઈ જયારે જમશેદે એવી પેલાંન,
થઈ નાઉમેદ થાયો બહુ પશેમાંન.

ઝાહાકી ડરથી થયો નાસિપાસ,
વતન તાજ અને તખ્તની છોડી આસ.

“બલ્યું મારૂં બખ્ત અને તખ્તો તાજ,
ખુદાના કિનાની આ સલગી છે આગ.

થયું ખવાર મારૂં વતન શેહર આબાદ,
થઈ મારી વરતી મુજ હાથે બરબાદ.

નથી જીંલમી ઝાહાકનો મુજને ડર,
પણ રૂડીયો ખુદાવંદે કસીને કંમર.

થયો જયારે કોફનાક પરવરદેગાર,
જગતમાં રહ્યો કોણુ જીવાડનાર.

* * *

વહરો અમીરો કરે સઉ ગાંમ,
રડે બેહનો નવંબાર બે ગુલબદન.

મુકી તું વતનને જશે કયાં આ લાઈ,
હમારી હવે કરશે કોણુ રહાનુમાઈ.

મુકી હમને તન્હા ના તું સિધાર,
અરે લાઈ મારા તું કર કંઈ વિચાર.

પડી એટલામાં વજરની નજર,
જમાને જમશેદના ચેહરા ઉપર.
પુકારી તે રહ્યો 'આ શાહોના શહા,
થયો છે અહુરમઝદ તુજ પર કદા.
થયું નાખુદ ચેહરાંતુ એજમતી નુર,
જે હજૂરત નખીને દીપાવતું પુર.
ક્યાં છે તે યઝદાંના નુરનો પ્રકાશ,
જે જમશેદના ચેહરાને દીપાવતો ખાસ.
ક્યાં ગયું જમશેદ તે તારૂં નુર,
જલાવતું દરેક મીસલ કોહેતુર.'
સુની હજૂરતે મારી એક સદ્ હાય,
ગયું નુર મહારૂં હવે કેમ થાય.'

* * *

જમશેદનું તાલે તખ્ત છોડી
ગુમ થયું.

એ રીતે હારીને હજૂરત રૂવે.
'ને નહાસવાની હરદમ તકને જીવે.
એકાએક વેશ બદલી થાયો તે ગુમ,
પડી રહી ઇરાનવેજમે જમશેદની ખુમ.
મુકી તાલે તખ્ત ને વતનને તણ,
રખડતો થયો વેશ ફકીરી સણ.
ગરૂરી ગુમાનીથી થઈને હેરાંન,
લટકતો થયો તે જંગલ વેરાંન.
ફના થાયો પેશદાદી શાહ સરફરાજ,
થયો તે ગરૂરીથી એકદમ તારાજ.
વતન થાયું બરબાદ ઇરાંન આગમાં,
ખીલેલો ગુલાબ હતો બાગમાં.'

* * *

અરે આ જમાના તેં શું કીધું કાંમ,
વતન ખ્યારૂં કાં તુએ કીધું તમામ.

ખીલેલું ચંમન જે હતું બહારમાં,
ધબ જમશેદી ઉડતી લાકમાં.
વતન વાહલું બેમુલ ગયું થઈ ખુવાર,
રડે કુલ ઇરાંનીઓ મારી પુકાર.
ઇરંમ સમ ઇરાંન હતું ગુલઝાર,
કીધું આગ અંદર ઝાહાકે ખુવાર.
થઈ ખવાર કમબખ્ત હમ સરજમીન,
હજૂરોના રેહાયાં ખુનો રંગીન.
મુવા લાખો બાપો ને દીકરા હજૂર,
રડે માત નવધાર બની બેજૂર.
વતન ખાક થઈને બન્યું આગમાં,
કહેરે-ઇલાહી ઇરંમ બાગમાં.

* * *

ગરૂરી ગુમાનીનો જોયો આ સાર.
પડ્યો તખ્ત પરથી થઈને ખુવાર.
કરે પાપ કોણુ માફ, ગુનાહે-અઝીમ,
રખે થાતો બંદાથી નારાજ કરીમ.
ન તન પર વસ્તર કે ખાવાને અંન,
વીના અંન પાણી લટકતો તે વંન.

શએર.

'યારો સુનો હમદીનો, સુની સંઈ લેવો
કાંન ધરી-મયું વતન પારસી,
ખોયું વતન બેમુલ ઇરાંન, ગરૂરે મસ્ત
થાયો જમશેદ-ખોયું રતન પારસી.
ડરી કુશમનથી તે નાહો સીતાબ,
તણ અંન પાંણી, તણ દઈ ખાબ.
લટકીયો તે વંનમાં વરશ બેમુમાર,
પડ્યો નહી નજર કોઇનેથી એક વાર.
ગઈ શાહી ઇરાંનની ઝાહાક હાથ,
થયું જગથી નાખુદ જમશેદી રાજ.

થયો જગમાં જાહેર ઝાહાકી જીલંમ,
થયો નેકી નાખુદ, ભલામ, ને રહંમ.
ખુરાઈ, બદી, ને બેદાદીનો શોર,
ફરેખ ને ફિતુરનો થયો ચાલુ દોર.
નેકોની નેકીને નહિ મલી રહાત,
જગે જગ થતી બસ પલીદીની વાત.
સરજત એવી બની 'એશરમ,
તુરી શાહિ પેશદાદી કીવી ખતમ.
જોઈ હાલ હજરત રહે ખાસોઆમ,
ખોઈ શાહી દોલત દરજ્જે તમામ."^૯

* * *

અરે બંદા કર તું જમાનાનુ ધ્યાન,
સાંભલ જમશેદના દુખ દેઈ કાંન.
ખબરના પેગાંમે ગયા ગાંમેગામ,
જમશેદની હાલત, નિશાંન, ને નામ.
મોકલાવ્યાં સરવે ને એવાં ફરમાન,
કે જમશેદને પકડી કરે બંદીવાંન.
રખડતો રઝડતો છુપાતો ફરે,
આવે જો મોત તો ખુશીથી મરે.
છુપાઈ તે વંનમા ફરતો હતો,
પાણી વંન તરસે રખડતો હતો.
કઠક કરતી વીજળી ચમકતી ગગન,
કુંકતો તો વંનમા તુફાની પવન.
વરસાદ પુર જોરે પડતો હતો,
ભુખો પ્યાસો જમશેદ ફરતો હતો.
ખોઈ હકની ચારી ખોઈ ઇતખાર,
ખોઈ દીલદારી, ખોઈ રખ પ્યાર.
જોઈ ખુદ ખુવારી કીધો યાદ ખુદા,
કે, કર માફ મારા અઝીમ છે ગુનાહા.
અગર ખાકી આદમ ન ગફલત કરે,
ફરેસ્તાઓ જગમા હર આદમ ઠડે.

પુગ્યો જઈ જમશેદ એકંડુપડીની પાસ,
સરદીથી કાંપી, જીવથી ઉદાસ.
પડી ખેડુતોની જંમપર નજર,
પીછાંણી નહિ તે સીકલ નામવર.
નિરખતાં ઉભાં સંઉ બની બેસખર,
મચી રહીતી ગડબડ ગગનની ઉપર."^{૧૦}
જમશેદનું ફકીરી હાલે અખુલ
જઈ પુગવું. કુરંગશાહની દીકરી
સાથ તેનો મીલાપ થવો, અને
જમશેદનું ત્યાં જાહેર થવું.

મુદત એક સંકટમાં વીતી. ગઈ,
પુગ્યો એક દંન જંમ જખુલ જઈ.
દીકું શેહર જખુલ બહુ આખદાર,
ખાજો ખગીચાની હારો કઠાર.
હવા દીલ પસંદ ખુબ ખાજો-ચમન,
ચમનમાં દીલો રહે હરદમ મગન.
જમીન કુલ ફલવંત, પાણી બીલોર,
દુખખાંને દરદીને દેતાં જોર.
હતો શાહ ત્યાનો કુરંગ જેનું નાંમ,
હતો જેના લશ્કરનો ભારી દમાંમ.
હતી ગુલખંદન દીકરી તેની એક,
રૂપે રૂપાલી ને દામનની નેક.
હતી તનમને બલવંત બીશીઆર,
નેકીમાં આલા ને દીલકસ દીદાર.
અકલ જેની પુરી, અજબ જેનાં કાજ,
હતું નામ શાહજહાનું સમંનનાજ.
નજુમીએ આપીતી એવી વંધઈ,
કે જમશેદ થાશે કુરંગનો જમઈ.
મુની એવી જમશેદ શાહાની વખાંન,
થઈતી સમંનાજ તે પર કુરખાંન.

સુની જમની ખ્વારી તે થઇ નામુરાદ,
કરતી સદા બસ જમશેદ યાદ.^{૧૨}

* * *

સુનો હમદીનો તમ જમાનાનો કહેર,
લીધું કેમ જમાનાએ જમશેદ પર વેર.

ધરી ધ્યાન સુનો પારસી આએ વાત,
ફના થઇ જમશેદની કેમ ઓલાદ.

ગઈ શાહી જમની, બનીચો તે ફકીર,
હતી એ બહેનો, ખરી દીલપઝીર.

હતી બેહન વડી જે અર્નવાજ એક,
રૂપે રૂપાલી ને નેકોમા નેક.

બીજી જે હતી નામની શેહરનવાજ
હતી પાક અસમત ને બોલી દરાઝ.

પડી થઇ ગીરફતાર તે બંદીવાન,
ઝાહાકે છતીયું જ્યારે ધરાંન.

ગઈ નહાસી બીજી બહેન અર્નવાજ,
રખડતી રઝડતી થઇ લાઇલાજ.

વસી મેહલે હરદમ જે કરતાં ચમન,
રહ્યાં તેઓના નહિ તન પર કદન.

ગઈ નીકલી શાહઝાદી બદલી લેબાસ,
છુપાવી ઓલાદ અને નાંમ ખાસ.

જઈ તે વસી જબલુસ્થાનમાં,
હતો લાઇ જમશેદ જીવ-જાનમાં.

બની બાંદી રહી શાહી-દરબારમાં,
બુલી લાઇને નહિ હર-કારમાં.

સમનાજની તે બની એક નફર,
હજુરીમાં રહેતી, ઝુકાવીને સર.

બની બેહન જમશેદની અદના ગુલાંમ,
વસી રંગ મેહલે જે કરતી દમાંમ.

બની બાંદી દીન-રેન ખીદમત કરે,
કરી યાદ જમશેદ હરદમ રડે.

* * *

જઈ લાગ્યો જમશેદ ત્યાં હાલે ફકીર,
બુખો 'ને ખ્યાસો દીલે દીલગીર.

એઈ બાગે શાહી દીલકસ તમાંમ,
બેઠો ત્યાં પળબર કરવા આરાંમ.

ગઈ ગુજરીની પડી તેને યાદ,
તે દાવરની દરગાહમાં કીચી ફરીયાદ.

પુકારી તે બોલ્યો, આ રખ મેરખાંન,
ખતા બક્ષ મારી, છું હું પશેમાંન.

* * *

સુનો આવી ફરીયાદનો આ પુકાર,
સમનાજ બોલી, 'ખબર બાંદી કાહાર.

છે બેતમીજ કોણુ કરે છે અમલ,
કરે મારી અશરતમે એવી ખલલ.'

હુકમ એ સુની ગઈ તુરત અર્નવાજ,
છે કોણુ મુફ્લીસ કરતો અવાજ.

દીઠો એક નિન્દમા પડેલો મરદ,
ચેહરા પર ગમગીની, દીલમાં દરદ.

પેશાંની તુરમંદ, સીકલ પુર દમાંમ,
દીડી રંજ ભારી ચહેરે તમાંમ.

જગ આ મુસાફર અરે ગમખાર,
ઉકે કાં તું ચમકી આ બેકરાર.^{૧૩}

સુની આ સુરીલા સુખનનો અવાજ,
ઉઠ્યો ઝપકી જમશેદ છોડીને ખાખ.

કરાવ્યો જમાનાએ લાઇનો મિલાપ,
મલી બેહન સંગ લાઇ કરતાં વિલાપ.

અરે બેહન મારી! આ શું તારા હાલ,
અરે! શાહઝાદી આ શું તારો કાળ.

અરે રંગ મેહલે તું કરતી ચમન,
હવે તું ગુજારે આશ્તમાં દન.

ખીદમતમાં જેની કંઈએક નરૂ, ખુદાની ફરી કેમ તું પરથી નજર.
જમાનાએ દખાડીયો આવો રંગ,
દખાડશે શું બનાવી આ સંગ.
નથી કંઈ મળહ જીવવામાં રહી,
ફના એશો અસરત 'ને શાહી થઈ.^{૧૪}
જોઈ હાલ લાઈ રહી અર્નવાજ.
'આ શું હાલ તારા, આઈરાંનના તાજ.
ગયું તાજે તખ્ત સંગ વહાલું વતન,
વતનથી થયાં પરવતન સંઘ જ ન.
કુટું તુંજ કરમ જે હતું આખદાર,
બન્યો તું ફકીર, જે હતો તાજદાર.
પડ્યો માર તુજ પર ખુદાનો અજબ,
રહ્યો પાર નહીં ખવારીનો 'ને ગજબ.
ગરૂરી ગુમાનીનો આવ્યો આ સાર,
ઈરાંનનો શાહ તું થયો એમ ખુવાર.^{૧૫}

* * *

કહ્યું બેહને લાઈ, આ જમશેદ જમાન,
કુરંગશાહ છે આપણો મહેરબાન.
છુપાવશ તાહરી નિશાન હું,
જણાવશ નહિ તહારી પીછાન હું.
સમનાજ જમશેદ ઉપર છે ફીદા,
લરે તુજ ગમમાં જીવઈની સદા.
બની બેફીકર હ્યાં રહે મહેમાન,
રૂડો રંગ દખાડશે આસમાન.
સુની બેહન ખ્યારીના એવા સુખન,
કહ્યું જમશેદ મને દે વચન.
કદી બોલતી ના મહારો લરમ,
થયો જો હું જાહેર, તો કુલશે કરમ.

ગયો બેહન સંગ તે સમનાજ પાસ,
દખાચો તેણીને તે બહુ ઉદાસ.
સીકલ જોઈ જમની 'ને રોશાન દીદાર,
સમન્નાજે દીલમાં કીધો બસ વીચાર.
છે આ તો નર કોઈ બુલંદ બુનીઆદ,
સીકલને સુરતમાં અજબ છે રૂબાબ.
ફરાખ સીનો, ને બાબુઆ મસ્ત,
કદાવર કદે ને સીકલ દીલચસ્પ.
મને મનમાં છે, બસ એ ગુમાન,
છે એજ જમશેદ, શાહે ઈરાંન.
જોઈ એની મજબજ હેરાંન છું,
અગર હોય એ જમશેદ હું કરબાંન છું.
શરાબના ગુણ જમશેદે સમ-
નાજ આમલ ખ્યાન કીધા.
થઈ બ્યારે બંનેની આલખ પીછાંન,
જમશેદ બોલી પોતાની જબાંન.
'અએ નાર ગુણવંત સુન મુજ કલાંમ,
મને પા તું થોડી, શરાબી જાંમ.
છે દુખીઆના દુખનો સાથી શરાબ,
છે લુખીઆનું બોજન, ખ્યાસાનું આબ.
જગમાં છે ગમનો એ દારૂ ઇલાજ,
એ પીધાથી મનને મત્તે છે રહાત.
હદમાં એ હરદમ છે અકસીર આબાદ,
બેહદ જો પીધો તો ખાંતુ-ખરાબ.
નામદો નાહિંમતનો છે મદદગાર,
નસલ આદમની છે પરખાવનાર.
મને આપ બાંતુ એક જાંમ સીતાબ,
છે શાહ જમશેદની શોધ શરાબ.
* * *
હકિકત શરાબની સુની દીલબર,
સમજી ગઈ કોણ છે આએ નર.

બની દીલે દલગીર જોઈ આવો ભેદ,
ઝાહાકથી છુપાય છે જમશેદ.
મંગાવી શરખ 'ને હાજર કીધો,
'ને જમશેદ તેમાંથી લેઈને પીધો.
જોઈ હાલે તખીયત જમશેદની,
સમનાજ ખોલી દીલગીર બની.
“સન્ધન નુરમદ, રૂપાળ આબદાર,
અવલાદે અવલ દીસે તાજદાર.
નથી એને ચહેરે ગમીની કમી,
વિના નુર ચહેરે નુરાંની રમી.
ગમને અલમથી તનમન ગરે,
દીસે છે ભડકતો બંનબંન રે.
દીસે રમ રમમાં રમતી ગમી,
નથી એને મંન કંઈ ગમીની કમી.
વિના નુર ચહેરે નુરાંની ઘણી,
કોણ હોય એ જમવન બીજો ઘણી.”^{૧૧}

* * *

કહ્યું જમશેદ “સોભાવંત નાર,
ના થા તું જમશેદ થકી ગમખાર.
નથી ચાહતો હું કે ખુરે મુજ ભરંમ,
રખે આવે મુજ પર નવા કંઈ સીતંમ.
ખુજોગાંએ કહેલા છે એવા કલાંમ,
છે ઐરતને ભેદ કેહવો હરાંમ.
ખુરં મારં કીસમત છે કંગાલ,
દખાડે મને કંઈ નવી જંજલ.
ચહડી યાદ વતંનની સુની તુજ સુખંન,
થયું ખવાર મુજ હાથ પ્યાર વતંન.
કહું હાલ સુન બાંતુ જમશેદનો,
ધરી ધ્યાંન સાંભલ ભરમ ભેદનો.
કે ‘મને ચાહી દાદારે ચહા કીધો,
મને બક્ષી શાહી, શેહનશહા કીધો.

મીનાઈ, અસોઈથી આગાહ કરી,
મને આપી આલમ ઉપર સરવરી.
મને શાહી સંગ બક્ષી પેગમબરી,
નુરી નુર સંગ આપી આલમગરી.
એક રોજ આવી વતંન પર બલા,
જોઈ થઈ ગયો જમશેદ ગુમરહા.
ગયો જમ મુલી બસ ખુદાની ખુદઈ,
મલી ગઈ ખુદાથી તેને બુદઈ.
વતંન પ્યાર તારાજ થયું આગમા,
તખતે જમશીદ પડ્યું પાકમા.
ખોઈ રાજ જમશેદ નાથો વેરાંન,
ઝાહાકી મુંડો ગળવે ધરાંન.
પુઠે મારે લાગા બહુ દુશમંન,
મુલી રાહ આવી પડ્યો તુજ વતંન.”^{૧૨}
ખુશી થઈ સમંન જોઈ જમશેદને,
મગર થઈ દુખી બહુ સુની ભેદને.
કહ્યું મહાખુએ શહા નામદાર,
ખર માંન તુજ પર હું છું નીસાર.
મુદતથી તારી છું ઉમેદવાર,
તુને જોઈ નજરથી થયું દીલ ફીગાર.
છે તું મારો શાહ, છું હું તાબેદાર,
તું મારો સાહેબ અને ભરથાર.”^{૧૩}
થયો રાહ જમશેદ સમંનને સુની,
ખુશી દીલમે હાસલ થઈ રહી ઘની.
કહ્યું જમશેદ ઓ ખુખ રૂપ નાર,
તુજસે પરનવા છું હું તૈઆર.
મગર તું છુપાવજે મહારી નિશાંન,
નહિ તો તું કરશે મને હુઝેરાંન.
થયાં જમશેદ સંગ લગનના કરાર,
સમંનની ખુશીનો રહ્યો નહિ સુમાર.

* * *

જમશેદની નહાસ ભાગ-અને
તેનું ઝોહાકના હાથ ઉપર પક-
ડાવું. જમશેદની કતલ.

મુદત એક અસરતમા થઈ પસાર,
જમશેદથી થઈ સમંન હમેલદાર.
પડી એ બીનાની કુરંગને ખબર,
પડ્યો તે વીચારમે નામવર.
કે દીકરીએ છાડી છે દુનીયાની લાજ,
ઝોલાદની કિરતી કીધી તારાજ.
જવાને નિકલીયો પેદર તેની પાસ,
ગીબત સાંભલીને થયો તે ઉદાસ.
ગુસ્સાથી લાલ અને પીલો થયો,
મલવા તે દીકરીને મેહેલે ગયો.
જોતાંજ પુછ્યું થઈને ગરમ,
કે અએ બેહુયા બદ અશંમ બેશરમ.
આ શુ તારી હાલત, ને શું કીધું કાંમ,
ગુમાવ્યું તુંએ મારી ઝોલાદનું નાંમ.
બની કેમ એટલી બધી બેહુયા,
શુંએ ખાતર રેહતી હતી હીયાં તનહા.
થયું શું અગર ખોલતી નહિ ભરમ,
મગર નહી છુપી રેહતી તારી શરંમ.
હતી તું સીધી સરોવર સમાંન,
બની કેમ કંમર તારી મીસ્લે કમાંન.
હતો તારો ચેહરો જે ખીલતો ગુલાબ,
લુટી કોણે લીધું ગુલાબોનું આબ.
ભમી કોઈ ભમરે તુને આપી શેહ,
હતી એક અવ્વલ બની કેમ તું બે.¹

રખે રેહતાં ગફલતમે દીકરીના બાપ,
ના દીકરીથી બદનામ થતી અવલાદ.
કેહા દાનાવોએ છે એવા કલાંમ,
રખે થાતી બેટી ખુરી બદલગાંમ.
કોણુ તારો સાથી, છે કોણુ તારો ચાર,
કોણુથી થઈ છે તું હમેલદાર?
હતી તું પરણવાની જમશેદ સાથ,
કીધો કોણુ પાપીને તે તારો નાથ.²
થયો જયારે જમશેદ ફના ને ખુવાર,
કીધો તેની માથુકે ભલતાને ચાર.
ગયા કહાં નજીમીના કહેલા સુખાંન,
કહ્યું એક, બીજું બન્યું આજ દન.

* * *

પેદરના સુખાન, મીસલ તીર પેકાંન,
સમન્નાજે ખોલી અદબથી જ્યાંન.
ચહડ્યું ઝેન સતનું સુંદરને બદન,
કહ્યું આ પેદર હું નથી બદબન.³
નથી હું બની આજ નિમખહરામ,
નથી ખોયું મેં મારી ઇજ્જતનું નામ.
નથી તુંને રાખ્યો મે ગફલતમે બાપ,
નથી પડીયો મુજ પર કલંકનો છાપ.
નથી કીધી બદનામ મે મારી ઝોલાદ,
ના કર મારી દાંમન થકી ફરીયાદ.
નથી મારી દાંમન કોઈએ લુટી,
નથી મારી ઇજ્જત જરાખી ખુટી.
નથી મારો દીલદાર બીજો કોઈ,
ખરી છે નજીમ જે નજીમીએ જોઈ.

¹ યાને પેહલે તું એકલી હતી, અને હાલમાં તું હમેલદાર બની એક બીજા જીવને તારા શીકમમાં સમાવે છે.

² નાથ યાને ભરથાર. ³ બદબન યાને ખરાબ આરતના જેવી.

રખે પકડતી પયદા બેઠી બદજાત,
 ઉઠાવે જે માખાપના હુકમથી હાથ.
 થયો જ્યારે જમશેદ ફનાને ખુવાર,
 કીધા તેને ત્યારે મે મારો ભરથાર.
 નહિ સાચી દીલદાર વચનથી કરે,
 કુલ ઇરાંની ખાંતુ વચન પર મરે.
 ખુશી થા ઝો પેદર સુની આ ખબર,
 જમઇ તારો થાયો છે જમ નામવર.
 રેહો છે મુદત થઈ ત્યાં મેહમાન,
 કરાવશ તુજ સંગ હું તેની પીછાન.
 એ જમ જેવો મલીચો છે તુંને જમઇ,
 વચન પાલી મારો. કીધી મે સગઇ.

* * *

ખુશીની ખબરથી થયો શાહ શાહ,
 કુરંગશાહે બેઠીના ચુમીયા બે હાથ.
 પછી બોલ્યો કે 'ઝો મારાં જગર,
 ખુશી છું કે પામી તું જમ જેવો વર.
 ખરેખર તોં આપી છે મુજને વધઈ,
 કે જમશેદ જેવો થયો મુજ જમઇ.
 હવે મારી ઇજ્જત ને વધશે દમાંમ,
 ખલકતમા થાશે ખુલંદ માડ નાંમ.
 નીકલીયો છે ઝાહાકનો એ હુકમ,
 કે પકડવો જમશેદને એકદમ.
 ફનીયામા જે કોઈ કરશે એ કાજ,
 થાશે તે ઝાહાકથી સરકરાજ.

કિસ્મત માડું તોં બીદાર કીધું,
 હવું મંદ તેને હુશીઆર કીધું.
 હવે જમશેદને કરી બંદીવાંન,
 મેલવશ હું ઝાહાકથી માંન-પાંન.

સુખન આ સુની ને ઉડી ગઈ હોશ,
 સમંનાજ પડી થઈ જમીનપર બેહોશ.
 તુરત એ ખબર પુગી જમશેદને કાંન.
 કે બહેર થયું તેનું નામ ને નિશાંન.
 કહ્યું જમશેદ કે, મોહન નાર,
 હવે નહાસતું છે મને સજાવાર.
 પેદર તારો એકદમ પકડશે મને,
 કરી કેદ મોકલશે ઝાહાક કને.
 મલીએ ઝો મહાબુબ હવે આ જેહાંન,
 ફરી મલશું આપણુ મીનાઇ મકાંન.
 રાહા તુજની જોવશ હું કયામત તલક,
 મલજે ઝો માહાબુબ તું પેલી ફલક.

દુખી ના થતી મુજ થકી દીલજાંન,
 તપાસી તું જાળવજે મુજની નિશાંન.
 થશે એક પયદા બેઠો જવાંન,
 વધારશે તે જમશેદની ઝોલાદતુ માન.

* * *

કુટી સર સમંને પીખ્યા સરના બાલ,
 ઝો આંખોના તારા, ઝો જગરના લાલ.
 કહે તારું જમશેદ હવે શું થશે,
 રખે તું દુશમનને હાથે ફસે.
 ઝો જમાનાના હજરત, શાહે ઇરાંન,
 રૂઝું કેમ તુજપર આ આસમાન.

* * *

પડી પેચ ખાઈ જમીનપર તે ગુલ,
 ઉમેદ થાઈ ખરબાદ, અરમાન ધુલ.
 ગયો શહા જમશેદ સમંનને તણ,
 હતી એવી દાદારની મરણ.

૧ આ ઇસારો જમશેદની ઝોલાદના સંબંધમાં છે. સમનનાજને રહેલા હમેલના બાબમાં જમશેદ કહે છે, કે તેણીને પેટ જે બેઠો પયદા થાય, તેની તું જાળવણી કરજે.

કીધી તેણીએ હા-વ-જારી રૂઢન,
જળાવતી, દિનરેન નખીની અગન.^{૧૯}

ખખર લે મસીહા ફરી એકવાર,
મરે તુજવન તરફથી દીલદાર.

મરે કુલ ખલકત ને હસ્તી તમામ,
મને સારી આલમથી શું છે કાંમ.

થયો જમ આવી તું કાં દીલદાર,
કીધું આવી મુજ મોતને તેં બીદાર.

મને ખાકપર તેં કીધી મુજ્જીઆર,
કફનમે દફન તું થશે દીલદાર.

ગયો તું સનમ મુજ જીવને લુટી,
ઉમેદ સરવે દીલની મહારી તુટી.

ગયો નીકલી જમશેદ જંગલ તરફ,
લીધો વેશ ફકીરી ન બોલ્યો હરફ.

ભટકીઓ તે મનમા મુદત એક તુલક,
હતી પુઠે તેની ઝોહાકી ખલક.

દીવસે છુપાતો 'ને રાતે ફરે,
રખડીને દીવસો પુરા કરે.

ન ખાવાને અંન નહિ પીવાને આખ,
ન નીરાંત દીવસે ન રાતે ખુવાખ.

જોઈ કહેર ખુદાનો જમશેદ ઠરે,
રખે જઈ તે ઝોહાકને બસ પડે.

હતો એ ફીકરમા જમાનાનો શહા,
મુતેલો તે ઠાકી જઈ ખાકમા.

પુગ્યા જઈ જગે ત્યાં ઝોહાકી સીપઈ,
નજર પડતાં હજરત ગયા આલખઈ.

લીધા જકડી હાથો કરી બંદીવાંન,
ઉઠ્યા ઝપકી જગી નખી મુલતાંન.

જોઈ ખુદ હાલત મારી એક હાય,
કે રોજે કીયામત આવી છે હાય^{૨૦}

હવે બાપ કર માફ ગુન્હા છે અઝીમ,
કીધોછે મે નારાજ તુને આ કરીમ.

કીધા છે ગુનાહ બહુ બની બેઈમાન,
ખુદાની ખુદાઈથી ફરવીને ધ્યાન.

મને રાખી મેહરો ઇફ્રાજીતથી,
દેખાડી ફુનીયા નઝાકતથી.

ગુજરી ઉમર મે ઇબાદતથી,
થઈ જવારી પળની હેમાકત નથી.

ઇલાહીમા મહોબત પડી બસ રહી,
તૂરીમા નજર મુજ ઠરી બસ રહી.

કર અશ્મો બંધ તો દીસે તું હજુર,
વડીબી નહી મુજથી રહેતો 'તો ફુર.

ખુદાનો ખુદા હું થવાને ગયો,
ખુદા મુજથી બીલકુલ બીગાનો થયો.

થયો 'જોશે જુતું?' બદન આગમા,
ગરૂરીથી જમશેદ પડ્યો ખાકમા.

* * *

લીધો પકડી જમશેદ કીધો બંદીવાંન,
ઝોહાકસે મેલવવા શાહી ઇનામ.

જોઈ જમને મારી ખુશીથી પુકાર,
બોલ્યો ઝોહાક 'આ શાહા ગુન્હાગાર.

બની ખાકી આદમ ઉઠાવ્યો પુકાર,
આ જગમા થવા રહાયું પરવરદેગાર?

હતો તું ખુદા તો થયો કેમ આ હાલ?
હતો તું ખુદા તો બન્યો કેમ કંગાલ?

અગર હાય ખરો જો તું પરવરદેગાર,
થઈ એક બંદાથી કેમ તારી હાર?

થયા ગુમ કહાં તારા હુંનર પ્રલમ,
ગઈ કહાં તહારી ઇસમ ને અસમ,

ચહડી તુજ મગજમે ગરની ખુબાર,
કીધાં દેશ રઈયત વતનને ખુવાર.

જગત તારાં પાપે થઇ ભારી બહુ,
જમીનપર રેડાયાં લાખો લહુ.

પ્રુદાને ભુલીને ભુલ્યો તું ઇમાંન,
ચહડ્યો તારા સરપર ખુરો શયતાંન.

* * *
કરી લાખો અફસોસ હજરત રહે,
હરે નહી અજલથી, ગુન્હાથી હરે.^{૨૧}

હતો નહિ નખીને મરવાનો ગમ,
પણુ હરતો પ્રુદા સાંમે ધરવા કદમ.^{૨૨}

જોઇ જમશેદને મરવા તૈયાર,
ઝોહાકે ગુસ્સાથી મારી બરાર.

અરે દરબારીઓ જુવો છો શું,
નાખો એ શયતાંનના મોહડાંપર થુ.

જઈ મારા જલ્લાદને લાવો સીતાબ,
એના બદનની કરાવો બે ફાડ.

દારીથી તાંન એવુ ખુબ જકડે,
ને કરવતથી કાપી બે તુકડા કરે.

* * *
ઉભી સામે જમશેદની આવી અજલ,
જોઇ તેને કુખ તેનાં થાયાં ફજલ.

નમાવીને સર તેને કીધી અરજ,
ઝોખલકતના ખાવિંદ મુનમુજ ગરજ.

થયાં પાપ મુજથી છે લાખો હજાર,
ખતા બક્ષ મારી ઝો પરવરદીગાર.

* * *
કતલથાચો જમશેદ ખતમ થાયું રાજ.
ખતમ થાઇ પેશદાદી શાહી ને તાજ.

વતન દીલચમન થાયુ વેરાંન તમાંમ,
બાગો બગીચાને મેહલો એવાંન.

ગરેરે થયા ખાક હજરત નખી,
હતું જેને ચેહરે નૂર એજમતી.

કીધી જેને કુનિયા આરાસ્ત તમાંમ,
હુંનરને ઇલાંમના શીખાડ્યા કલાંમ.

નથી કોઇ થયો એવો પાર્સિ શહા,
ઉડી હોય જમ જેવી જેની ધજા.

લખાઇ હકીકત તવારોખે યાર,
ગરેરે થયો શાહા જમશેદ ખુવાર.

(સાર.)

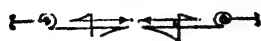
ના કરતો તું બંદા આ જગમાં ગરેર,
મીસલ છે જમશેદ ને ઝોહાક મશહુર.

જશે કુલ જગત લોભ ગરવે જખી,
તજ કોધ કર તું ભલાઇ ભલી.

કલમથી કસું યાદ નીયાંગાંનની,
વધો કીરતી પારસીઆંનની.

ઝોહાક અને એબલીસ.

એબલીસનું વેશ બદલી ઝોહાક પાસે જવું.

સુનો હમદીનો એક નવું દાસ્તાંન, કરે 'એબલીસ ને ઝોહાક' બયાંન.

જ્યાં પર લઈ નામ પરવરદેગાર, કરે તે સફલ મારૂં મુશ્કીલ કાર.

હતો એક જમાનામાં નર નામદાર, દીલે બહુ દીલાવર, 'ને સુરો સવાર.

મદાંસ તાઝી હતું તેતું નામ, રાસ્તી સખાવત હતાં તેનાં કાંમ.

મદાંસને ત્યાં હતો એક પીસર, હતું નામ ઝોહાક^૧ બહુ બદતર.

પડી એક રોજે ખુરી બામદાદ, કીધો એબલીસે બરપા ફેસાદ.

ગયો વેશ^૨ બદલી ઝોહાક રૂબરૂ, બનો બહુ હુશીયાર, અને ખુબરૂ.

સખુનો ફરેબી કહ્યા બંધને, સુનીયા ઝોહાકે તે હરખાઈને.

સુની એબલીસને થયો તે ખુશાલ, કહ્યું બોલ શું છે તહારો સવાલ.

નમી એબલીસે ખોલી જ્યાંન, અયે ઝોહાક સાંભલ ધરી તું ધીયાંન.

કહું ફાએદાના તુને હું મુખાંન, ભરમ રાખવાનો મને દે વચાંન.

કદી કેહતો ના કોઈ ધનસાંનને, રશિક, દોસ્ત યા કોઈ દિલખાંનને.

સદા રાખજે મનમા મારી વાત, વચન તોડતો ના તું આ નેકખાત.

સાંભલ અએ મદાંસના તું પીસર, જરા કર વિચારી તું ઉંડી નજર.

કે તું જવો બેઠો જીવે આ જહાંન, પેદર તારો મદાંસ રહે સુલતાંન.

૧ શાહનામાના દાસ્તાંનનો આ ભાગ મુબખરી 'ધી પારસી વેજીટરીયન એન્ડ ટેમ્પરન્સ સોસાયટીની' ફરમાસથી તારીખ ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૦ ને દીને (શેહનશાહી ગાથા ૪ થો, ૧૨૭૯ વઝદેજરદીને દીને) રાતે ૯ વાગે, ફ. કા. હોલમાં, મારાં જમશેદ અને ઝોહાકના કિર્તનમા ખાસ આમેજ કરેલો હતો એ કિર્તન સાંભલવા માટે તે રાત્રે જરથોસ્તી બાંનુઆ અને ગ્રહસ્થોનો જે અસાધારણ સારો થયો હતો, અને જેને માટે જામે જમશેદમાં ચક્રચાર જન્મ પામી હતી, તેને લગતો ખુલાસેવાર જવાબ, આ અદના લખનારે જામે જમશેદમાં આપ્યો હતો, તે આ પુસ્તકના આગલા ભાગમાં પ્રગટ કીધો છે.

ધ. ન. પટેલ.

૨ અવસ્તા પ્રમાણે ઝોહાક એક ખુરો પાદશાહ થઈ ગયો છે.

૩ એબલીસ એક રોજ એક નેક અને બલા આદમીનું રૂપ ધારણ કરી ઝોહાકની આગલ ગયો.

તું જોવો જગમાં છે એવતો પીસર,
તો શું કાંમ એવે તહારો પેદર.

અરે આ અકલમંદ સુન આ કલાંમ,
લેઈ લે મુલકની તું એકદમ લગાંમ.

બુજોગોના આયુશ રહેછ બરકરાર,
કરતો નહિ કેમ તું તેનો વિચાર?

આ દાલત, શાહી, દરજ્જો 'ને તાજ,
એ સર્વે છે લાયક હવે તારે કાજ.

સાંભલ શીખામણુ અએ નેકશાલ,
એકદમ કર તું પેદરનો નિકાલ.

* * *

કીધો આ સુખન પર ઝોહાકે વિચાર,
દરદમંદ થયો તે બનીને બેચાર.

કહ્યુ એબલીસને બહુ કરગરી,
ખુને પેદર હું કરું કેમ કરી.

જગર માડું ધડકે સુની તુજ સખુન,
કર નહિ કદીબી એ કારે જખુન.

કહે તું બીજી જાણી કરવા મને,
કરીને બતાવું જરૂર હું તને.

* * *

કહ્યું એબલીસે, થઈ બહુ નિરાસ,
કરે કાં આ નાદાંન તું તારો નાસ.

સદા તારી ગરદન ઉપર રહેશે ભાર,
તોડીને સઉગંદ થશે તું ખુવાર,

સુખી તુ થશે કોઈબી દીન નહિં,
મદાંસ જ્યાં સુધી જીવશે અંહિં.

શીખામણુ માની કહ્યું તેમ કર,
થશે તારી ખવારી જો એવશે પેદર.

* * *

જીકર સાંભલી તે થયો કાજવાબ,
થયો ચિતભમ તે અતિ બેહિસાબ.

સુની એબલીસના ફરેબી સુખાંન,
થયો અંતે ઝોહાક તેને શરણુ.

કહ્યું એમ ઝોહાકે, અએ નેકજાદ,
કહી દે ધલાજ હોય તુને યાદ.

બને કેવી રીતે કીયામત જખુન,
કરે કોણુ મહારા પેદરતું ખુન.

કહ્યું એબલીસે ફિકર ના તું કર,
હું પોહોચાડું આફતાબ સુધી તારું સર.

કરશ એકલો હું વીના કોઈ મદદ,
તું જો કે કરે છું હું કેવો કસદ.

* * *

ઝોહાકે પાતાના પેદરતુ ખુન કરાવવું.

હતો એક મદાંસનો ખુશ ચમન
તે કરતો ઇબાદત જઈ ત્યાં મનન.

હરચંદ જતો ત્યાં બડી બામદાદ.
ઇબાદતથી રહેતો તે હરદમ શાદ.

હડી બામદાદે તે અંધકારમા,
હરદમ જતો 'તો તે ગુલબારમા.

ન ચેરાગ, ન ચાકર, તે લેતોતો સંગ,
પરસ્તેશ કરતો, તે ઘોઈને અંગ.

કીધું એબલીસે જઈ એવું કાર,
ખણ્યો તે જગે એક અતી ઉંડો ગાર.

કીધો ગાર તૈયાર કરી ખૂબ વિચાર,
'ને મુખ બંધ કીધું ઢાંકીને ચાર.'

એકાએક તે નેક યજદાં પરસ્ત.
પડ્યો ગારમા, ને મુવો પાંમી કબૂ.

હતી આ દગાની ન તેને ખબર,
કળ ગારમા થઇ, બની તે કબર.

* * *

બીજી વાર વેશ બદલી એબ્લી.

સનુ ઝોહાક પાસ જવું.

રખે કોઇ જનતી જને એવો પુત,
બને બાપના મોતનો તેજ દૂત.^૧

અગર બદ ફરજદ નરે શેર હોય,
કદી નહિ પેદરના ખુને હાથ ધોય.

મગર એ જન્મમાં છે ન્યારો ભરમ
છુપાયો છે માદરનો એમા મહુરમ.^૨

લિધું તપ્ત ઝોહાક બેદાદગર,
નવાજેસ કિધી ચોતરફ સરખસર.

થયો ખુશ એબલીસ મનમા અતી,
નવાં ફંદની બસ ચલાવી ગતી.

નવો વેશ લઇ તે બન્યો નાજવાંન,
જઈ પાસ ઝોહાક દીધું સનમાંન.

કરીને નમન કિધી તારિક અનેક,
કહ્યું 'હું હું બાવરચી લાખોમાં એક.

હું જાણું છું પકવાંન અનેક જાતનાં,
અબજોબ મુખવાસ, અજબ ભાતનાં.

ન ખાધાં તો શું પણ ન જોયાં હશે,
જગતમાં ન કોઈએ પકાવ્યાં હશે."

સાંભલી હુનરમંદીના એ સુખંન,
ઝોહાકે બાવરચી કીધી પસંન.

હતો તે જમાનો અનફળો,^૩
અનફળ છતે પણ બહુ બળનો.

ઝોહાકનો એબલીસ બની તાબેદાર,
અબજોબ ભોજન કીધાં તઈયાર.

મુરગનાં ઇંડાં, ને જરદીનો પાક,
ગોરખરના ગોશતના કીધા કવાબ.

તીવર ને મુરગ ને હલવાંનનું ગોસ,
મેંઠાં ને બકરાં ને કરતો તે 'રેસ.'

૧ દુત યાને પેગમ લઇ જનાર.

૨ શીરદોસી ઝોહાકના આવાં ઘોર કર્મ માટે નીચલા સખુનો લખે છે.

"ફર્જંદે બદ ગર યુવદ નરે શીર,

બખુને પેદર હમ નખાશદ દેલીર.

મગર હર નેહાની સખુન દીગરસ્ત,

પેઝહન્દહરા રાઝ બા માદરસ્ત."

બીજા બોલોમાં ખુલાસો એવો થઇ શકે છે, કે ઝોહાક એના બાપની તોખમથી પેદા પડેલો નહિ હતો.

૩ શાહનામું અત્રે ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવે છે, કે તે ધણુજ દુરના સોનેરી જમાનામાં જ્યારે ધરાનમાં જમશેદ પાદશાહ રાજ કરતો હતો, તે વખતમાં લોકો અબફળશાકનો ખોરાકજ ખાતાં હતાં, પણ પાછળથી હારેમને ઝોહાક જેવા બદ પાદશાહ મારફતે, ગોશતના ખોરાકનો ખુરો રીવાજ ધીમે ધીમે દાખલ કીધો. શાહનામાના તે શબ્દો આ રહ્યા.

"તે જમાનામાં ધણી જાતની ખાવાની ચીજો નહી હતી, કારણ કે ખાવાનો ખોરાક ઘણો કમી હતો. તે વખતના લોકો અનાજ તરકારી સીવાય અને જમીનમાંથી ઉગેલા ચીજો સીવાય બીજી ચીજ ખાતાં હતાં નહી. પછી ખુરી કરણીના હારેમને જનવરને મારવાનો (અને તે રાંધી ખવાડવાનો) પોતાના દીલ સાથે વીચાર કીધો.

ઝોદાક અને ઐઝીસ.

“બની એક ખુજરોગ કાગેલ તળીય,
ગયો પાસ ઝોદાક મિસલ એક દળીય.”

જંગલની ખુરગી ને મેના ને મોર,
બાજ અને સકરા ને લક્ષ્મીજાર.
એ સરવેને કાપી તે કરતો હલાલ,
પકાવતો તે બોજન લાલમલાલ.
કસ્તુરી કેસર ને નાંખી અંબર,
ઝોહાકના કરતો તે પકવાંતો તર.
પાતો તે ઉપરથી જલ્લદ શરાબ,
કરવા ઇન્સાની ખસ્લત ખરાબ.

**ઝોહાકના ખભાં ઉપર બે
કાળા નાગનુ પેદા થયું.**

પકવાનની લહેજતથી થઈ ખુશ હા,
ફીદા થઈ ઝોહાકે કીધા સવાલ.
‘કે અએમદ-બાહોશ અને નૌજવાંન
હું નરપર તારા છું હું કુરખાંન.
કહિ દે ચહાતો હોય જે ઉમેદ,
કરું દુર તહારાં હું સંકટ ને ખેદ.
કહ્યું એબ્લીસે “ઓ આલમપનાહ,
છવજો જગતમાં તું વરશેલ ઘના.
અએ મુલકે અરબના માલેક ખુદા,
જગતપર કાયમ રહો તુંજ ધજા.
મને તારી ઉપર બહુ ધ્યાર છે,
જવ મારો તુંજપર નીસાર છે.

મને મારાં દીલમાં છે એવી ઉમેદ,
લેઉ તારી બાબુપર ચુખન એક.
હુકમ હોય તો હું ચુખું એકદમ,
હું સમજશ કે મુજપર તે કીધું કરમ.”
ઝોહાક ફરેખથી હતો બેખબર,
હતી નહિ તેના દીલમાં ફિકર.
ખુશી થઈ એબ્લીસને આપી રજા,
બે ચુખનમાં એવી તે શું છે મજાહ?

લીધાં એબ્લીસે બે ચુખન તરત,
ચુંમીને જમીનમાં ગયો થઈ ગરક.
સલગી રહિ ઝોહાકને તાંન આગ,
નિકલ્યા ખાંધોપર બે કાળા નાગ.

**ત્રીજી વાર વેશ ખદલી એબ્લીસ-
સનુ ઝોહાક પાસ જવું.**

વણરો, અમીરો, કરે લાખ ઇલાજ,
હકીમો, તબીબો થયા લાઘલાજ.
મલી નહિ જગતમાં કંઈબી દવા,
કરે કોણુ હવે આ ફરદને સફા.
લીધા એબ્લીસે ફરી એક વેસ,
ધરી છલકપટ ને કીનાતો દવેસ.
બની એક ખુઝરોગ કાબેલ તબીબ,
ગયો પાસ ઝોહાક મીસલ એકહબીબ.

એબ્લીસના ફરમાવ્યા મુજબ ઝોહાક દરરોજ બે માણસોનાં ભેજાં કાપી કઢાવી
પોતાની બંને ખાંધ પરના નાગોને ખવાડતો હતો. સેતાંને આવી રીતે યુક્તી માંડીને ઝોહાકને
પહેલાં ઇડાં, ગોસ્ત, મછીનો ખોરાક ખવરાડીને પાછળથી માણસને ખાવાનો ઘાટકી રીવાજ
(Cannibalism) પણ દાખલ કીધો. (શાહનામાંનાં શબ્દોમાં બોલ્યે તો) “તે નર
દેવોના સરકારે (વાને એબ્લીસે) આવી યુક્તીથી શું તાલ શોધી હતી, તથા એ વાતમાં
શું મતલબ જોઈ હતી? સીવાય કે તેણે છુપી યુક્તી રચી હતી, કે જોઈ કરીને આ
જેહાં માણસથી ખાલી થાને વેરાંન થાય”

કહ્યું કે “થવાનું થઈ બસ ગયું.
આ દુઃખ તો સદાનું રહી બસ ગયું,
દરદ છે કાતીલ તે કરશે તબાહ,
ન મરશે કદીબી એ મારે સીયાહ.”
મુંજ પાસ છે એક એની દવા,
સિવા તે દવા વન ન થાશે સફા.

અએ ઝાહક ઈલાજ તું જલદ કર.
મગજ આદમીના તું બે રોજ ધર.
કર રોજ બે આદમીની કતલ,
મગજ તેમનાથી થશે દુઃખ સફલ.
મગજ ખાઈ નાગો જશે બસ મરી,
થશે દુઃખ દશ ન થશે તે ફરી.”

૨ ઝાલ અને રોદાબે.

મારંભ.

હમદીન મહારા સુનજો પ્યારા,
આ મહારા કલાંમ છે,
કયાંનીઓની કહાંણીથી
પથરના દીલ મુલામ છે.
નામ કરી ચાલી ગયા,
જરથોસ્તીના ન્યાગાંન છે,
મુકી ગયા જે કિરતી પાછલ,
તેથી તમને માન છે.

ઝાતનો જન્મ અને તેને અલ-
બરૂઝ પહાડ ઉપર સામે
જઈ મુકી આવવું.

કર યાદ અવલ દાદારને,
પછી મારા ન્યાગાંનો સરદારને.
સુનો હમદીનો પ્યારનું એક પ્યાંન,
કર ૨ ઝાલ-રોદાબેનું દાસ્તાંન.
હતો કીયાંનીઓમાં સુરો એક જવાંન,
મશહુર નામ જેનું સાંમ-નરીમાન.

૧ મારે સીયાહ યાને કાળા નાગ.

૨ આ ઝાલ અને રોદાબેના દાસ્તાનનું વાંચન પ્રથમ સીંધમાં કરાંચી મધે ત્યાંની
‘યંગ મેન્સ ઓરાઝીયન એસોસિએશન’ની ખાસ ફરમાસથી તા. ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી
૧૯૧૨ ને દીને સાંજના ઓરાઝીયન કલબના મકાનવાળા હોલમાં રજુ કીધું હતું, જે પ્રસંગે
સીંધના દસ્તુર ડાક્ટર માજેકજી નસરવાનજી ધાભા, એમ. એ., પીએચ. ડી. પ્રમુખ તરીકે
ખોરાજ્યા હતા. કરાંચીની મારી એ પહેલી મુઝાકાત હોવાથી શાહનામાના મારાં ખીજાં
સધળાં કિરતનો આખું અઠવાડ્યું ત્યાં મેં ચાલુ રજુ કીધાં હતાં. ત્યારબાદ મુંબઈની ભાઈબંધ
મંડળીની ફરમાસથી એ કિરતન ફ. કા. હોલમાં ખીજ વાર રજુ થયું હતું. ધ. ન. પટેલ.

૩ ‘ઝાલ’નો અર્થ ધરડો થાય છે. એને ‘ઝાલેઝર’ (ઝેટલે સોનેરી બાલવાલો ઝાલ)
કરીને પથુ કહે છે. (કુદારવાલુ શાહનામું.)

હતો તે મીનોચહેરનો પહેલવાંન ખાસ,
હતી શાહિ બબુલની તેની પાસ.

હતો રંગ મહેલે એક દીન સામ,
મલ્યા ત્યાં તેને વધાઈના કલાંમ.

બાંનુને પેટે છે લીધો જન્મ,
સુંદર એક બેઠો પુરશેદ સંમ.

* * *

ખબર આ સુનીને થયો તે ખુશાલ,
મગર થાયો દિલથી દુખી જોઈ બાળ.

જોઈ દિલથી ફરજંદ થયો નામુરાદ,
પુકારી ખુદા પાસ કીધી ફરીયાદ.

આકુનિયાના માલિક, નિરંજન પીતા,
એવી તે શું થઈ મહારી ખતા.

કરી એવી બક્ષેસ તૂએ દાદગર,
થયું રંછદા તેથી માફ યગર.

બદન બાળનું છે અજબ પીલતંન,
ખરેખર દીસે 'બચ્ચ-એ-હેરેમંન.'

અજબ તારી કુદરત અજબ છે કળા,
એ બાળક છે, યા છે કોઈ બલા.

તાંન છે તમામ રંગે લાલમલાલ,
બદનપર છે સઘલા સુફેદ^૧ રંગ બાલ.

કદમા છે આલા ચહેરો ગુલશંમ,
મગર છે બદનપર અબજબ ખાંમ.

જગત સારી જોઈ એને હસશે મને,
રખે એને ફરજંદ-એબલીસ^૨ ગને.

મને એવો વારસ છે ના કબુલ,
થઈ છે તે દાદારની કંઈબી ભુલ.

ખુદ માફ કિસમત, ખુદો મારો કાળ,
પડ્યો મારે પેટે હેરેમન ઝાલ.

ઝુકાવીને ગરદન કીધી નમાજ,
ખુદા મારી રાખે જગત માહે લાજ.^૩

દૂખી થાયો દિલથી સામે સવાર,
પીસરને થકી કરે કંઈ કંઈ વિચાર.

હવે મારી ધજજત રખ તારે હાથ,
તું મારી લાજ અંજુમંન માહે રાખ.

કર કેમ એ બાળકને વસ્તીથી ફર,
મને એવાં ફરજંદની શું છે જરૂર.

કીધો સામે વિચાર એવો કરૂર,
કે કરતું તે બાળકને ફનીયાથી ફર.

રવાના તે બાળક કીધું એક રૂજ,
પડ્યું જઈ તે તનહા કુદે અલ્પરૂજ.

પડ્યું જઈ ત્યાં તે માસુમ બાળ,
જુદું થઈ જગતથી બન્યું કંગાળ.

નહિ ગોદ માદર, ન પેદરનું વહાલ,
રડે ચીસ પાડી નિરાધાર ઝાલ.

ઘડીમાં રડીને તવલતું તે બાળ,
કદી ચુંસી ઉંગલીને કરતું વખાલ.

હતી નહિ તે દુધમળને એવી ખબર,
કે બનીચો જીલમગાર તેનો પેદર.

ન કોઈ તેની ચિસને હતું સુનનાર,
ફકત એક હતો, ત્યાં પરવરદગાર.

લખેલા કરમના ન લેખો ટલે,
કરે બંદો તદખીર હજરો ભલે.^૪

૧ ઝાલતું તમામ બદન સુફેદ બાલથી બરેલું હતું, તે જોઈ સાંમ ધણોજ નારાજ થયો હતો.

૨ ફરજંદે એબલીસ યાને શયતાનનું ફરજંદ. સામે આ બાળકને માટે પરવરદગાર બાગલ ફરીયાદ કરી, કે આ ફરજંદથી હું જગતની નામોસીમા આવી પડીશ.

હતો તે જગે સીમુરગને વાસ,
 સુની બાળની ચીસ ગયું તેની પાસ.
 જઈ પાસ તેને ઉઠાવી લીધું,
 લઈ જઈને માળામાં સાંતી દીધું.
 દયા સીમુરગને દિલે ઉતરી.
 અવાજ એક ગેબી થયો તે ઘડી,
 કે 'સાંભલ અએ સીમુરગ નેક ફાલ,
 આ કુધમલ બાળકને પોશી તું પાલ.
 એ બાળકથી થાશે એક એવી તોખંમ,
 જેહાં પહેલવાનોને દેશે જનંમ.
 સંભાલી કરજે તું એની જતન,
 તું જોકે જમાનાની થું છે વલન.
 દયાલુ થયો જાલ પર દાદગર,
 કરાંમત ભરી થઈ મુરગપર અસર.
 જતન લઈને પોશણ કીધું માનથી,
 કીધી ચાહો-મોહબત દીલોજનથી.
 એ રીતે ઉઘરી થયો મોટો બાળ,
 રહ્યો સીમુરગ સંગ કંઈ એક સાલ.
 કહે અલ્પરૂજ પર રહેતો મગન,
 દરંદાં-પરંદાંસે કરતો ચમન.
 ફૂનીયાંની વસ્તીથી રેહ્યો અંજન,
 બાણી નહિ માબાપની કંઈ નિશાન.
 સાંમે પોતાના બેટા જાલને
 ખુવાબમાં જોવું, અને તેની
 શોધમાં નીકળવું.
 તથા જાલ જેવો પીસર નેકનાંમ
 હરદમ રહેતો પરેશાન સાંમ.

પીસરને તથા તે જળતો હતો,
 હેડાંના ડંખથી તે બળતો હતો.
 દીદો સાંમે એક રાતે એવો ખુવાબ,
 ભડકી ઉઠી બહુ બનીયો બેતાબ.
 નજીમી બોલાવી કીધું કુલ બયાંન,
 ભવિષ વરતો માફ આપીને ધ્યાન.

* * *

સુની દાનાવોએ કહ્યા બે સુખન,
 અરે સાંમ! કીધું તેં કારે-જખુન.
 દરંદાં-પરંદાંને જંગલી હેવાંન-
 બી આપે છે ફરજન્દ ખાતર જાન.
 કીધું તુંએ એવું છે કારે જખુન,
 કીધું તારી જોલાદતું તેંજ ખુન.
 એ ડાગે-દિલ તારો ઘોવાશે નહી,
 એ દૂખ તારાં ફુનિયાથી જોવાશે નહી.
 કહે અલ્પરૂજ પર શોધાવ જાલ,
 મબાદા તે બવતો હશે નેકફાલ.
 દિસે તેની પર મહેર યજ્ઞદાંનની,
 એ બાળક છે ઉમેદ ઇરાંનની.

* * *

સુની આ સુખન સાંમ ઉઠ્યો એકદંમ,
 ફરજન્દની શોધ અંદર ધરીયાં કદમ.
 ગયો તે તુરત અલ્પરૂજની ઉપર,
 મદદ ચાહિ રખની ઝુંકાવીને સર.
 'ખુદાવંદ કર માફ મારી ખતા,
 થયો છે બંદાથી કાતાલ ગુનાહ.

૧ સીમુર્ગને માટે એવું કહે છે કે તે કાંઈ પક્ષી નહીં હતું, પણ અલ્પરૂજ પહાડ ઉપર વસતો એક પરહેજગાર આગેદ હતો, જેને જાલને પોતાના આશરામાં લઈ જત-
 નથી ઉધારી મોટો કીધો હતો. અલંકારીક લખાણો કરનારાઓએ એક ગીરીનીવાસી
 આગેદને 'પહાડી પક્ષી' તરીકે વર્ણવ્યો હોય એ બનવા ભ્રમ છે.

અગર મારી આલાદથી હોય ઝાલ, | તો આલમ પનાહ દાવરે દાદગર,
અગરને એ ના હોય હરેમનનું બાળ. | ખતા માફ કર 'ને બક્ષ બાલેઝર.'

સીમુર્ગનું ઝાલને તેના પેદરને સ્વાધીન કરવું.

એવું કહે છે, કે સામે આવી રીતની બંદગી પરવરદેગારને કાધી, અને તેજ વખત તે બંદગી કબુલ થઇ. સીમુર્ગે જ્યારે સામને અદબરૂઝ પહાડ ઉપર આવેલો નેયો, ત્યારે તેણે જણવ્યું, કે તે પોતાના બચ્ચાંની શોધમાજ ત્યાં આવ્યો છે. તેણે સાંમના બેટાને કહ્યું:— “કે આજ સુધી મેં તુને પાળીપોશી એક દાઢ તરીકે ઉધાર્યો છે. મેં તારું નામ ‘દસ્તાંને ઝંન્દ’ રાખ્યું છે. તારો પેદર આ અદબરૂઝ પહાડ ઉપર તુને શોધવા આવ્યો છે. તે એક જોહાંપહેલવાં છે. તેનું નામ સાંમ છે. વારતે હું તુને તેની નજદીક લેઇ જાઉં છું.”

સીમુર્ગની જાણાંથી આવા સખુનો જ્યારે તે જવાંને સાંભળ્યા, ત્યારે તે ધણેજ દીલગીર થઇ, આંખમાં આંસુ લાવી બોલ્યો, કે:— “મને લાગે છે કે, તું મારી હાજરીથી હવે ધરાઇ ગયો છે.” * * * સીમુર્ગે કહ્યું:— “તું જે હિંયાં રહે તો હું ધણેજ ખુશી થાઉં, પણ તારે માટે આ પહાડી વનના કરતાં વધારે સારી જગ્યા સરજાવેલી છે. તારાથી છુટું પડવા મને બીલકુલ ગમતું નથી, કેમકે મેં તુને મારાં બચ્ચાં મીસાલ ઉધારી મોટા કાધો છે. માટે તું મને છુટી જતો ના.” એવા મીઠાં અને મહોબતથી બરેલા સખુનો કેહી તે જવાંને સીમુર્ગ પોતાની પાંખ ઉપર ઉઠાવી, હવામાં ઉંચે ઉડ્યું, અને તેને તેના આપની નજદીક લેઇ જઇ હાજર કાધો, અને નીચલા સખુનો સીમુર્ગે તેને કેહ્યા.

હતો જ્યારે તું એક દુધમલ બાળ,
પ્રીતે મે પાળી કીધું તુંને વહાલ.
ચલન તુંજ પેદરની ખુરી તારી સંગ,
મે નામ તારું રાખ્યું ‘દસ્તાંને ઝંન્દ.’
કીધી રાતો દન મે તહારી જતન,
હવે તું જશે કહાં તજ મનમોહન.

કુવા છે તુને મારી રહેજે ખુશાલ,
થજે તારા કુશમન સદા પામાલ.
અગર કંઈ પડે તુંપર રંજે અલમ,
તો કરજે મને યાદ તું એકદંમ.
જલાવજે તું આતશ ઉપર માફ પર,^૧
તુરત તારી ઉમેદ લાવીશ હું બર.

એવી રીતના દીલાસાના સખુનો કહી ઝાલને પોતાનું પીછ આપી તે સીમુર્ગ પહાડ ઉપર ઉડી ગયું, અને દીલાવર સાંમ પોતાના ફરજન્દને ભેટી, તેને પગથી માથાં સુધી બેજોતો રેહ્યો. સાંમ પોતાના બેટાનો ફરાખ સીનો, કદાવર આંધો, અને રોશન પેશાંની બેઠ, બેહદ ખુશી થયો. ફક્ત બદન ઉપર સુફેદ બાલ સીવાય, બીજી કોઇબી ખામી સાંમને જણાઇ નહિ.

સામે કહ્યું કે “બેટા, ગુજરેલી બીનાને તું છુટી જા, અને મારી ઉપર દયા કર. હું તુને કાલ આપું છું, કે હવેથી તારા દીલની જેબી મુરાદ-બલી તેમજ ખુરી-હશે, તે હું બર લાવીશ. સાંમ પોતાના બેટા ઝાલને મોટી ધામધુમ સાથે પોતાને શેહર જણુલ બંધ ગયો.

ઝાલનું શાહ મીનાચેહરની દરખાસ્તમાં જવું.

ધરાનના તખ્ત ઉપર એ વખતે મીનાચેહર શાહ પાદશાહી કરતો હતો, તેને આ વાતની ખબર પડી. મીનાચેહરે તુરતજ પોતાના દીકરા નવદરને સામ પાસ મોકલી ઝાલને ઈરાંન લાવવા ફરમાવ્યું. શાહ મીનાચેહરના હુકમ પ્રમાણે સામે ઝાલને મીનાચેહર આગલ હાજર કીધો, અને અદખર પહાડ ઉપરથી તેણે તેને કેવી રીતે મેલવ્યો, તે ખીના જાહેર કીધી. મીનાચેહર ઝાલને જોઈ ધણેજ ખુશી થયો, અને તેને પાદશાહી રીતભાત તથા લડાઇનો હુનર શીખાડવાની સાંમને તાકીદ કીધી.

જોઈ ઝાલ થાયો મીનાચેહર ખુશાલ
કીધો જરગોહરથી વધાવી નેહાલ.
હુકમ કીધો જોવા નજુમીને ફાલ,
જુવો ઝાલેઝરનાં સીતારાની ચાલ.
ભવિષ થાયું ખુલ્લું રમલથી તમાંમ,
એ પહેલવાંનથી સરશે ઇરાંનનું કાંમ.
થશે એની ઝોલાદ એવી આપાદ,
કરશે કુલ ઇરાંના મુદદધ ખરખાદ.
થશે કુલ જમીન 'ને જમાનો નફર,
થશે તાજનો તે બક્ષેસગર.
થશે જોરે આલા 'ને બખ્તે ખુલંદ,
થશે એની ઝોલાદ ખરી દેવખંદ.
થશે કુલ ફુનિયાના આજેજ દલેર.
દરીઆની માહી, 'ને જંગલના શેર.

* * *

મુનીને મીનાચેહર થયો ખુશ અપાર,
ઉમેદ બાંધી ભવની અનેક બિશીયાર.
કીધાં જરને ગોહર ઇનાય : હજાર,
બખ્તર 'ને ઘોડા, 'ને હિન્દી તલવાર.
ચાકુત 'ને હીરા, 'ને જરીન લેખાસ,
રૂમી ગુલામો, બખ્શીયા ખાસ.
ખંજર 'ને ભાલા, 'ને નેજ કટાર,
ગુરજ કંમરખંધ, તીર નોકદાર.

જખુલથી કાખુલ, 'ને હિન્દુસ્તાંન,
'ને, સીંધુ નદીપરના સરવે મકાંન.
કીધાં બેટ સરવે લખી સાંમને,
કીધું એમ જાહેર કુલ આમને.

* * *

કાખુલના પાદશાહ મહેરાબ સાથ
ઝાલની મુલાકાત થવી, અને
મહેરાબની બેટી રોદાબેની
તારીફ સાંભળી ઝાલનું
આશક પડવું.

સુનો હમદીનો ઝાલેઝરનું બયાંન,
પેદર સંગ જઈ કિધું જખુલ મકાંન.
નિકલ્યો તે એક રોજ કરવા સફર,
લઈ સાથ બૂઝોર્ગો રફિકો-નફર.
કિધી કુચ એકદમ બાંધી કંમર,
હતું સાથ લશ્કર બહુ જોરવર.
પુગ્યો જઈ એક રોજ કાખુલ શહેર,
ગમી ઝાલેઝરને હવાની લહેર.
હુકમ ત્યાં કીધો ઝાલે કરવા મુકાંમ,
પડ્યા સરવે ત્યાંનાખી તખ્તુ તમાંમ.

* * *

હતો શાહા કાખુલનો મહેરાબ નામ,
ઈરાંનને તાબે હતું તેનું ગાંમ.

પાદશાહ મિનૂચહેર.

મિનૂચહેરના યુગ્મન:—“સંસાર જે છે તે ઉનાળાના વાદળ,
તથા શીયાળાના તડકાં સમાન છે, જે હમેસ
સુધી રહેતાં નથી.”

હતો તે જાતે અરખ પહેલવાંન,
હવું તેનું ઝોહાકથી ખાંદાંન.
'તે દતો 'તો ચોથાઈ હર સાલ સાંમ,
સખખ નહિ હતી તેમાં લહવાની હાંમ.

પુગી જયારે મહેરાખને એ ખખર,
કે આઘ્યો છે કાબુલ તરફ બાલેબર.
નિકલ્યો તે એકદંમ મલવાને કાજ,
લશ્કરને નજરાંનું લઈ સરવે સાજ.

ઝાલે મહેરાખની ખુશી સાથ મુલાકાત લીધી અને તેને બેહદ માન સાથ આવકાર આપી પોતાના તખ્તની પાસે એક જડાવદાર બેઠક ઉપર બેસાડ્યો, અને મહેરાખનું નજરાંનું તેણે ખુશીથી કબુલ્યું. અરસપરસની વાતચીત થયા પછી ઝાલથી મહેરાખ છુટો પડી પોતાને મકાને ગયો, અને ઝાલ તેની તારીફ પોતાના દરબારીઓ આગળ જખજખ કરવા લાગ્યો.

એ વખતે ઝાલની મહેશીલમાં એક બુલ્તેર્ગ દરબારી હતો, તે મહેરાખની બેટી રોહાબેની ખુબસુરતીની જખજખ તારીફ નીચે પ્રમાણે કરવા લાગ્યો.^{૧૫}

રોહાબેની ખુબસુરતીની તારીફ વીશે.

મુન ઝો દિલાવર, ઝો જંગી જવાંન,
ઝો દરતાંને બંદ તું બુલદ પહેલવાંન.
છે કાબુલમા એવી કબુલ એક મુરત,
નથી શાંની તેની બીજ કોઈ મુરત.
બદન જેનું રંગે, મિસલ હાથી દાંત,
અજબ જેનો ચહેરો ઘટમ 'ને ઘાટ.
તાંન જેનું સીધું, સરવની સમાંન,
બુલ્કે એ તેણીના મિસલે કમાંન.
એ તેના ગાલો છે ગુલાબી લાલ,
શરમિન્દાં રહે છે રંગે ગુલાલ.

એ તેના હોઠો છે રંગે પરવાલ.
દાંતોની હારે છે મોતી મિસાલ.
લખ સંગ રખસાર ખુબ લાલદાર,
સિના પર છે ખિલ્યાં બે નાનુક અનાર.
એ તેની ચશ્મો છે નરગીસ ફુલ,
સરોદ છે મુંદર મિસ્લ બુલબુલ.
ભવાં જેના જાલંમ છે મિસ્લે કમંદ,
નિગાહ જેની કાતિલ છે પુર ફંદ.
જો ધરતી પર જોવો હોય મહાતાબને,
તો છે એવી મહાબુબ કાબુલ કને.
ગરજ હોય દરશન જો મહાતાબના,
તો જોઈ લેવું નુર, તેણું રોહાબમા.
હશે નહિ જગતમા બીજ એવી નાર,
તલખાગાર હજારો ગયા થઈ ખવાર.^{૧૬}

રોહાબેની આવી તારીફ સાંભળી ઝાલનું દીલ તેના હાથમાં રેકું નહિ. બીજે દાહડે મહેરાખ પાછો ઝાલની મુલાકાતે આવ્યો, અને ઝાલને પોતાને ત્યાં જમવાનું ઈજન કીધું, પશુ ઝાલે તે ઇજન માન સાથ ના પાડી જવાબ દીધો, કે મારો બાપ અને પાદશાહ જો જાણે, કે મે એક બુતપરસ્તની સાથે શરાબખાણ કીધી, અને તેની સાથે ખાનું ખાધું, તો તેઓ નારાજ થાય. આ સખન સાંભળી મહેરાખ દલગીર થઈ પાછો ફર્યો, અને ઝાલ, રોહાબેની તારીફ સાંભળી દીવાના જેવો થઈ ગયો.

૧ શીરદોસ્તીની આ બે લાઇનો નીચે પ્રમાણે છે:-

'રોખાનશ મુ બુલનારો લખ નરવાન--જે સીમીન બરશ રોસ્તહ ફુ નાર ઝાન.'

સુની મહાપ્રુષની સિક્તના કલાંમ,
થયો ઝાલ દિલથી બેતાબ તમામ.
છગર માહે લાગી મહોબત અગાંન,
અગાંન માહે જલતું બદન રાતો દન.
થયો ઇશક રોદાબેથી બેકરાર,
કહ્યો કોઇનેથી નહિ ઇસરાર.

નિસદ્દીન પ્રિતમા તે જળતો રહે,
બુદ્ધના જખમોથી બળતો રહે.
કહે કોણુને જઈ ભરમની એ વાત,
બની કેવી કયાંમત ખુરી કમજાત.
ખુરી થાઇ હાલત, હતી જે ખુશાલ,
બન્યો જાણુ આરત જવાંમદ્દ ઝાલ.

પ્યારથી ભલા ભલા નામદારો જીંદગીથી હાથ ધોઇ બેઠા છે, એ વાત અંગણી નથી.
ઝાલની હાલત રોદાબેની તારીફ સાંભળી દીવાની થઇ ગઈ હતી. શાએર શીરદોસી
એ ઉપરથી સીની સંગતથી દુર રહેવા માટે એક અરબ પહેલવાનના શબ્દોમાં કહે છે કે:-

મને રહેશે નફરત જગમા સદા,
કુલ દુન્યાની આરતથી છું હું તખ્લા.
થશે મારો ધોડો મહારો ગુલાંમ,
મિસ્લ મારી મહાપ્રુષ કરશે તે કાંમ.

થશે મારી ખીલવતગાહ આસમાંન,
રહિશ હું સદા તેનો થઇ મહેમાંન.
મને નથી આરતસે કરવી સગઇ,
થશે મારી દાનાઆમે રૂવઇ.

એક દીવસ મહેરાબની રાણા સીનદોખતે રોદાબેની રૂબરૂ મહેરાબને ઝાલેઝરની
ખબર પુછી. મહેરાબે તેનું બયાંન કરતાં જણાવ્યું કે:-

રોદાબેનું ઝાલ ઉપર આશક પડવું.

કહું શું સીનદોખત અએ દીલજાંન,
કર કેમ તે ઇરાંનીતું હું બયાંન.
મે જોયો છે આજે તે દસ્તાંને અંદ,
અજબ તેની પેશાંની છે નુરમંદ.
જગતમા ન કોઈ જોડી એની હશે,
ઇરાંનમે એવો ન નર કોઇ થશે.
છે હિંમતમે આલામિસલ શેર-દીલ,
બે હાથો છે તેના દરીયા-એ-નીલ.
દિસેછે તે બળવંત બહુ જોરવર,
ગૂરજ મારી તોડે છે પહાડોના સાર.

જમીન જેના જોરે પુકારે છે હાથ,
દુશમનો લરજને મારે છે હાથ.
સિકલમા છે સુંદર લાલ-મ-લાલ,
તન પર છે સઘળા સુરેદ રંગ બાલ.
એ બાલોથી બહેતર દીપે છે નુર,
દીલે દીલાવર છે અકકલે પુર.
સિક્ત સુનીને થઇ રોદાબે ખુશાલ,
કરે યાદ મનમા સદા ઝાલ, ઝાલ.
ખોઈ સુખને લુખ બની ગઇ બિમાર,
દિલ માહે વસીયા તે સાંમે સવાર.
પડે નિસદ્દીન કંઈ નહિ એન જરી,
ગઇ ઝાલ ઉપર રોદાબે મરી.

સુની ઝાલેઝરની જવાનીનો હાલ,
ભૂલી ગઈ તે ખસલત, ભૂલી ગઈ ચાલ.
થઈ દિલથી આશક સુની હાથે ઝાલ,
હસતી રોદાબે બની હાલ હવાલ.
કહે આ ભરમની જઈ કોણુને વાત,
રખે થાય પ્યારીના જીવની ઘાત.^{૨૭}

* * *
જોઈ દુખતરે કાબુલની વલાંત,
સખીઓએ જાણી લિધી મ્હોકાંત
ચિત જોયું ચક્ર લમ, દિલ બહું ઉદાસ,
તરસે પળ પળ, મળવાની આસ.^{૨૮}

રોદાબેનું પોતાની સખીઓ
સાથ મસ્લત કરવું.

સાંભલો સખીઓ કહું એક વાત,
કદી મારો ના કરતી વિસ્વાસ ઘાત.

સખી નેક મારી, વફાદાર તમ,
સુનો હાથે દિલ મુજ, સુનો મારો ગમ.

સુનો મારા દિલના ભરમની વાત,
રખે કહેતાં કોઈને થશે મારો ઘાત.

દિલ્લ લાગીચો છે દરદનો ડાગ,
જગર માહે લાગી છે, ધરાંની આગ.

રખે થાતી મુજ સંમ દુઃખી કોઈ નાર,
મને ઝાલ જાણુલીની છે ખુખાર.

પડી છું હું મોહી, તે નરની ઉપર,
મને ચેન નથી રાતો-દીન પળ ભર.

નથી મુજ દરદની ખીજ કંઈ દવા,
ફકત ઝાલ કરશે, દરદ મુજ સફા.

રોદાબેને મોહોડેથી તેની સખીઓ આવા સખુન સાંભળી અજબ થઈ બોલી કે:- ‘અએ જોહાંની બાંતુઓની સરતાજ, તારા જેવી બાંતુ, જે હીંદુસ્થાનથી ચીન સુધી પોતાની ખુબસુરતી માટે વખણાઈ છે, તેને એવો ખ્યાલ કરવો છાજે નહિ. તારા જેવીએ ઝાલને માટે એટલી બધી મોહોબત રાખવી નારવા છે. જેને તેના આપે પહાડ ઉપર ફેંકી દીધેલો, તેને તું તારી મોહોબત આપવા તૈયાર થઈ છે? કાઈગી માદરને પેટે કાઢખી દીકરો ખુદો જનમ્યો નથી તારા જેવી સુંદરનો આવો એક વરડો ખાવિંદ કેમ બની શકે! તારો ખાવિંદ કાઢ સાહામણો અને સુંદર ચેહરાનો હોવો જોઈએ.

પણ રોદાબેને પોતાની સખીઓની શીખામણુ પસંદ પડી નહિ, અને તે બાંતુ ગુસ્સે થઈ બોલી કે:-

કરો બંધ સખીઓ તમારા કલાંમ,
મને છે તમારી શીખામણુ હરાંમ.

થયુ દિલ દિવાનું સિતારાને જોઈ,
પડું કેમ ત્યારે કમર પર હું મોહિ.

નથી મુજને દરકાર, ગુલાબ ગુલની,
મને છે ખાએશ ફકત ધુલની.^{૨૯}

ખુજે ખેખખર થું કદર પ્યારની,
ખુજે થું કદર તે વફાદારની.

મને જોઈ તો નહિ કએસરનો હાથ,
મને જોઈતી નહિ ફગફૂરની સાથ.

મને જોઈતો નહિ ધરતીનો શહા,
મને જોઈતો નહિ સિતારો કે મહા.

મને જોઈતો નહિ કોઈ તાજદાર, અગર હોય ખુદો, અગર હોય જવાંન,
મને પ્યારો છે મારો સાંમે સવાર. વિના જાલ મુજને અકારી જોઈન.

રોદાએનો આવો મકમ વિચાર જોઈ સખીઓએ તેણીને વચન આપ્યું, કે તેઓ તેની ખાએશ બળવવાની દરેક તર્જવિગ કરશે, અને જાલ સાથ તેણીનો મીલાપ કરાવવાની દરેક કોશિશ કરશે.

ફરવરદીન મહીનાનો તે વખત હતો, એટલે બહારની મોસમ તે વખતે ચાલતી હોવાથી; કુલો ચોતરફ ખીલી રહેલાં હતાં. નદીને કીનારે, જ્યાં જાલનું લશકર છાંવણી નાખી પડેલું હતું, ત્યાંની સાખી ખાજુએ રોદાએની સખીઓ કુલ ચુંટવા જઈ લાગી. જાલની નજર તે બાંનુઓ ઉપર પડી, અને પોતાના નોકરોને સવાલ કીધો કે:—“પેલી બાંનુઓ કાણ છે ? તેઓ આપણા આગમાંથી કુલ ચુંટવાની કેમ હિંમત કરે છે ?”

તેઓ રોદાએની સખીઓ છે, એવું જાણતાં જાલ ધણેજ ખુશ થયો, અને તુરતજ પોતાના તીર વડે નદીના પાણી ઉપર ગેલ કરતાં મુરગોમાંથી તેણે એકને એવી રીતે વીંધ્યું, કે તે મુરગ ઉંડી પેલી બાંનુઓ જ્યાં ઉભી હતી, ત્યાં આગલ જઈ પડ્યું.

તે વીંધાયલાં મુરગને લેઈ આવવા, જાલે પોતાના નોકરને મોકલ્યો, અને તે નોકર સાથે પેલી રોદાએની સખીઓને વાતચીત થઈ. રોદાએની સખીઓ અને જાલના નોકરોએ જાલ અને રોદાએની અરસપરસ તારીફ કીધી, અને એ બંને જન એ સાથે મળે, તો તેઓએ પોતાની ખુશી જણાવી.

જાલને એ ખબર તેના નોકરે કહી, અને જાલે તે સખીઓને પોતાની પાસે ઘોલાવી, તેમના વીચારો જાણી લીધા. જાલે રોદાએ માટે તે સખીઓ સાથે એક કિમતી વીટી, લુલક અને બીજા બેમુલ્ય ભેટો મોકલી આપી.

રોદાએએ તે સખીને ભેટ ખુશીથી સ્વીકારી, અને જાલની મુલાકાત લેવાની ગોઠવણ રચી. તે ગોઠવણ પ્રમાણે રાત પડતાં રોદાએના મહેલ તરફ જાલ જવા નીકળ્યો. બંને જના એક મીઝને મળવા અધીરાં થઈ ગયાં હતાં. મહેલના ઝરખા ઉપર ચાંદની રાતના ચલકાટ વચ્ચે, રોદાએ ઉભી રહી અધીરી બની જાલની રાહ જોતી હતી. એવામાં જાલને આવતો જોઈ રોદાએ બોલી:—

**જાલ અને રોદાએનો
મીલાપ થયો.**

લલે એ જવાંમદ બહાધુર સિધાર,
ખુશી છું જોઈ તારાં રોશન દિદાર.
મુખારક તુને દિલપત્રીર આએ રાત,
મુખારક તુને આજની મૂલાકાત.

મુખારક આ કાબુલની તુને સફર,
મુખારક આ મહાતાબની તુને નજર.
ચમનમાં તું રહેજે સદા શાદ શાદ,
થજો તારા મુદઈ સદા બરબાદ.
તડકતાં આ દિલની વહિ ગઈ છે ઘાત,
ચલકતી થઈ છે સિદા મારી રાત.

* * *

ખુશી થઈ જવાં મદદ ખોલી જખાંન,
મુખારક આ મહાતાબ નૂરી ખેગૂમાન.

તુને જોઈ વેરાંન મુજને ચમન છે,
મુખારક મુલાકાત મુજ મન જશન છે.

તુજ વન ખાલી ચર્ખે કોહન છે,
સિવા તુજ મહોબત મુજનુ કશન છે.

સિતારાની ચાલે મલીમન મોહન છે,
તું ઉપર હું નિચે, એ ઉત્તર દખન છે.

અગર મારી મહોબત જો તારે મન છે,
તો સર ઝાલેજરનુ ત્હારે શરણુ છે.

તું ઉભી ઝરખે, આરામ ફરશ પર,
ખડો છું હું રસ્તે, ત્હારાં દરસ પર.

અગર પ્યાર મારો તુને મંજુર છે,
તો કાં ઝાલેઝરથી રોદાબે દુર છે.

જગરના જળનની તુજમા દવા છે,
તો રોદાબેનો આ જુલમ નારવા છે.

રોદાબેના ખાલની તારીફના બાબમાં.

મુખન સાંભલી થઈ પરી બહુ અધીર,
વીરાને મળવા કિધી તદખીર.

કિધા ખાલ ખુદલા સરના તમામ,
હતા બહુ તે લાંબા વિના કંઈ ખામ.

બનાવી તે ખાલોની લાંબી કમન,
દિધી વિંટ ઉપર વિટ આપી વલન.

ફકી તે ખાલોની સુંદર લડી,
ઉપરથી તે નિચે જઈને પડી.

હસી ખોલી મહાખુબ સાંભલ આ ઝાલ,
પકડી લે મજખુત આ મારા ખાલ.

એ ખાલોને પાળી મે કીધી જતાંન,
મને કાંમ લાગ્યાછે તે આજ દાંન.

કંમર બાંધ ત્હારી સિંહની મિસાલ,
ને લંબાવ તારી કિઆની ચુંગાલ.

પકડી એ ખાલોને ઉપર તું આવ,
પ્યાર અને મહોબતને સાથે તું લાવ.^{૩૧}

રોદાબેએ પોતાના પેચદાર ખાલોને મહેલના ઝરખા ઉપરથી નીચે નાખ્યા, અને
ઝાલ જ્યાં ઉભો હતો, ત્યાં તે જઈ પડ્યા. ઝાલે ખુશખોથી મધમધતા તે બાળને
ચુબન ઉપર ચુબન કરી રોદાબેને તે નીચેથી કહેવા લાગ્યો કે:—“તારા આ ખાલ
ઉપર હું આવી રીતની સખ્તી કદીથી ચુગર નહિ.”

એટલું ખોલી, તેણે પોતાની કમંદને વળ આપી ઝરખા ઉપર ફેંકી, અને તે તુરતજ તેમા
ભેરવાઇ ગઇ. ઝાલ તે કમંદ પકડી રોદાબેના ઝરખા ઉપર ચઢી જઈ, રોદાબેની પાસે જઈ
ઉભો, રોદાબે તુરતજ માન અને ચઢાથી ઝાલનો હાથ પકડી તેને દીવાંનખાનામાં સમારેલી મહેશીલ
તરફ લેઈ ગઇ, અને ત્યાં ઝાલને પોતાની પાસે મહેશીલમાં બેસાડી વહાલભરી નજરથી બોલી કે:—

નજર જ્યાં કરે, ત્યાં નજર તું પડે,
જગરમા સદા ઝાલેઝર તું વસે.
મહોબત ઉપર તારી જીવ છે નિસાર,
મુખારક છે મુજને તું સામે સવાર.

થયું છે જગર આ તુંને જોઈ શાદ,
થઈ છે ઉમેદ મારાં મનની આબાદ.
નિરાસીના સંકટ કાલાં ગયા,
મુખના ભરાતાં નાળાં થયાં.

તું મારી મ્હોબતને આંખોતું તુર છે,
તું મારી સરજત અને સુખ મધુર છે.
બની રહે મુજનો સાહેબ છતર તું,
હવે ના જગરથી જુદી મુજને કર તું.
કહ્યું ઢાલે 'સુંદર તું મન મોહન છે,
બેશક રોદાએ મને તું પસંન છે.
અજબ તારાં ઝુલ્ફો એવાં તો છે બસ,
પલકમાં કરે કેદ ફરેસ્તાઓને વસ.^{૩૨}

* * *

બતાવો જગતમાં કોઈ સંગદીલ,
થયું હોય ન ઘાયલ મ્હોબતથી દીલ.
સુનો સહ રક્ષિકો કહું છું જે હાલ,
ખરા પ્યારની જડ પડી છે પતાલ.
સખી જોઈ સુંદર દિલ બાગ બાગ,
ચમનમાં વસંતનો ખીલ્યો જેમ ફાગ.
મલ્યાં દિલ-સે-દિલ એક એક સાથ,
મલ્યા લબ-સે-લબ, હાથો-સે-હાથ.
મલી ચાર ચરમો, બની મદહોશ,
થયાં બંને મ્હોબત અગનથી બેહોશ.
મગર શેરે કિધો ન ગોરખર શિકાર,
રહિ હદ અંદર કિધો પાક પ્યાર.
કહ્યું ઢાલે મહાપુખ અએ ગુલોઝાર,
રાખે સદા તુને રખ બરકરાર.
દીલદાર રોદાએ મીઠી મધુર,
થયો તારી મ્હોબતમે હું ચકચુર.
રહું તુજ બગલમાં આ કાબુલી ગુલ,
મખાલ પડે મારી ઇજ્જત મે ધુલ.
ગરમ તારી મ્હોબતનું છે બઝાર.
હુદું નહી દાંમન, વિના હકદાર.
કરું તારી સંગે જો કારે હરાંમ,
કફા થાય મુજપર પેદર મારો સાંમ.

હું યઝદાપરસ્તનો તું લે વચન,
કે બાલ 'ને રોદાએના થાશે લગન.

* * *

ગઈ એવી ગૂંફતગુમા સારી રાત,
પુરી થઈ નહિ તોખી બંનેની વાત.
કહ્યું ઢાલે અંતે બની ના શાદ,
જવા દે આ મહાપુખ થશે બામદાદ.
થયો છે જુલમગાર ખુરશેદ યઝદ,
જુદાં પાડવાનો કરે છે કસદ.
સખરકર આ ખુરશેદ, જરાકર સખર,
જખમી જગરપર જરા મેહર કર.

* * *

સુની આ સુખનને રોદાએ રહી,
રહતી આંખોએ સુંદર ખડી.
ઘડકતે દિલે બોલી આપી વચન,
તું મારો ખાવિંદ 'ને તું મુજ જીવન.
ગવાહ છે મહારો તે રખ દાદગર,
તું મારો ખાવિંદ થશે ઢાલેઝર.^{૩૩}

* * *

કહ્યું ઢાલે મહાપુખ તું જો મુજ ગમી,
રહીછ તું મહારાં જગર રમી.
રજાથી હું રાજી-તુને છે સલાંમ,
મને રહેશે તુજ વંન સહ ચીજ હરાંમ.
કરશ યાદ તુજનો મધુર સુખવાસ,
કરશ યાદ તુજના લખોતો મીઠાસ.
કરશ યાદ તુજની બગલગીર મધુર,
કરશ યાદ તુજના નૈનોતું તુર.
કરશ યાદ તુજનો મીઠો અવાજ,
કરશ યાદ તુજના નખરાંને નાજ.
કરશ યાદ તુજના બાલોતું તુર,
ભરેલો છે જેમા તલેસમ પુર.^{૩૪}

ઝાલનુ પોતાના રફીકો સાથ મસલત કરવું, અને
સાંમ ઉપર ઝાલે પેગાંમ રવાના કરવો.

રોદાળેથી છુટા પડી ઝાલ પોતાની છાવણીમાં ગયો. બામદાદ થતાંજ તેણે પોતાના રફીકો અને સલાહકારોની એક દરબાર ભરી, અને તેઓ આગલ પોતાની ખરી હકિકત જાહેર કરી કહ્યું કે:—“મહેરાબનાં મેહલમાં મારો જીવ અને જીવન છે, અને તેની દીકરી રોદાળે મને બેહદ પસંદ પડી છે. હું તેના પ્યારમાં પડ્યો છું, અને તેની જીદાઈ મારાથી સહેવાતી નથી. હું તમે જેવા દાનેશમંદોની સલાહ પુછું છું.”

ઝાલને મોહોડેથી આવ્યા સખુનો સાંભળી તેના દરબારીઓ વિચાર અને વમાસણમાં પડ્યા, કેમકે તેઓ સારી રવેસ જાણતા હતા, કે કાબુલના પાદશાહ મહેરાબને ઝોહાક સાથ અતલગની સગાઈ હતી, અને તેથી પાદશાહ મીનોચહેર તેને ધણેજ ધીકારતો હતો. દરબારીઓએ વિચાર કરી ઝાલને એવી સલાહ આપી, કે તેણે એ વિશે એક ખુલાસાવાર રફીકો, સાંમ ઉપર લખવો. દરબારીઓ અને રફીકોની સલાહને માન આપી, ઝાલે નિચે પ્રમાણે એક રફીકો સાંમ ઉપર લખી તુરતજ રવાના કરી.

સરતાજ મહેરાબનાં પેદર નામદાર,
સાંમ બીન નરીમાન જગ આશકાર.
સદા રહેજો સાહેબની તું પર મહેર,
રહેજો તુંથી દુર બલા ‘ને કહેર.
કુલ મુજ હકિકત તુને છે ખબર,
ગુજરી મુસિબત શું છે મારી પર.
પેદર મારો કરતો ‘તો જ્યારે ચમન,
હતું અલ્પરૂજ પર મહારૂ વતન.
પેદર મારો સજતો તો શાહિ લેબાસ,
હું ત્યારે ભોગવતો ‘તો વનવાસ.
તું જ્યારે પીતો ‘તો જાંમે-શરાબ,
હું ત્યારે પીતો હતો ખુને-આબ.
ભવિશમા લખેલા ન લખેા ટલે,
લખ્યું હોય તેથી ન જયાદા મલે.
ગમે હોય જોરાવર, ગમે હોય દલીર,
ગમે હોય જવાંમર્દ, ગમે હોય પીર.¹

ફરમાને યઝદાં કદી ના ચૂકે,
નમાવીને સર કુલ આલમ યુકે.
કહું શું પેદર જાનેમન હાલે દિલ,
વરશે છે મુજ નૈનાથી આપે નીલ.²
નિકલ્યો હું કરવા હીન્દની સફર,
હું ટાયું છે કાબુલમા મારૂં જગર.
છે તે હુટારો કાબુલી ચાંન,
નથી કોમ સિતારો તેની સમાન.
ગમ જોઈ મારો રડે આકતાબ,
નહી ચેન દીવસે નહી રાતે ખાબ.
નહી ચાહું જાંની વિના જાંનને,
નહી ચાહું ઈરાંનના માંનને.
છે રોશન તે બાંતુનુ રોદાળે નાંમ,
અવાજ છે શીરીન અકલમંદ કલાંમ.
નથી તેના આશકને જગમા કરાર,
કુલોનુ બીછાંનું, છે દોજખનો ગાર.

ગરજ છે મને તારી મંજુરીઆત, | ભુલીશ નહિ રેવાજ દીનને રસમ.
કરે શાદી ફુજતરે મહેરાખ સાથ. | ભુલીશ નહિ કદી હું ઇરાંની ધરમ.

આ પેગામ જાલે પોતાના એક ખાસ નોકર પાસ પોતાના પેદર સાંમ ઉપર તાકીદે મોકલાવ્યો અને તે કાસદ પવન વેગે કાબુલથી સાંમને મળવા જાબુલસ્થાન નીકલી ગયો. સાંમને તે નામુ મળતાજ તે શીકકો પડી ગયો, અને તે વીચારમાં પડ્યો. તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે:-

“મેં જાલને વચન આપ્યું છે, કે તેની દરેક મુરાદ હું ખર લાવશ. જો આ લગન માટે હું ના કહું છું, તો મારું વચન હું તોડું છું. જો હું આ લગન માટે મંજુરીઆત આપું છું, તો આ બંને જુદી જુદી ખાસીયતના જોડાણથી કેવી આલાદ જનમશે, તેનો વીચાર મને દીવાનો બનાવે છે.”

આ ગુચવાડો દુર કરવા સામે તુરત નજુમીઆને બુલાવી, તેમને સરવે હકીકત કહી, અને તેઓને જાલનું જાવિશ જોવા ફરમાવ્યું. નજુમીઆએ નજુમ જોઈ જણાવ્યું કે:-

પુશી થા તું દીલથી આ સામે સવાર, છે કીરતીની નોખત ઉભી તારે દવાર. અગર જાલ-રોદાબેના થાશે લગાંન, તો ઇરાંનના થાશે દરે કુલ વધાંન. એ શાદીથી પેદા થશે એક પુતર, કરશે કુલ દુનીયા તે છરોજખર.	કરશે તે ઇરાંનના મુદ્દ ઘેરાંન, ફના કરશે સગસાર ‘ને માછંદરાંન. કરશે કુલ તુકસાંનના દરવાજા બંધ, કરશે તે તુરાંનની હાલત બતાંગ. દુનીયામાં રહેશે અમર તેની યાદ, ઇરાંનની કરશે તે હાલત આખાદ.
--	---

આવી પુશ ખબર નજુમીઆને મોહોડેથી સાંભળી સાંમે જાલને કહેવાડ્યું કે:-

“આવી મોહોતમા તેં હાપણુ વાપડ્યું નથી, પણ હું લાચાર છું. મેં તુને તારી મુરાદ પાર પાડવાનું વચન આપ્યું છે. હું મીનોચહેર શાહા પાસે જાઉં છું, અને એ બાબતમાં તેની મરજ મેળવવાની તજવીજ કરું છું. પેલો કાસદ આ વધાઇનો પેગામ લઇ જાલ પાસે નીકલી ગયો.”

પેલી તરફ જાલની હાલત જુદાજ પ્રકારની હતી. રોદાબેની મોહોતમાં તેની ઉંઘ અને ભુખ જનાં રેહાં હતાં, અને દરેક પળ તે રોદાબેનેજ યાદ કરતો હતો. એવે સમે પેલો કાસદ જઈ લાગ્યો, અને તેણે જાલને પુશ વધાઇની ખબર આપી.

જે ચોરસ જાલ અને રોદાબેની વચે પેગામ લાવતી અને લઇ જતી હતી, તેની પાસે જાલે આ પુશ ખબર રોદાબેને કહેવાડી. તે ખબર સાંભલી રોદાબેની પુશાલીનો પાર રેહો નહી. તુરતજ રોદાબેએ જાલ માટે એક કિમતી તાજ, એક કિમતી પોશાક, અને

એક બેમુલ વીટી વીગેરે પેલી ઓરત પાસે છુપી રીતે મોકલ્યાં. પણ તેવામાં રોદાળેની માદર સીન્દોખતે તે ઓરતને પકડી પાડી, અને તેણીને સજ્જ કરવાની ધમકી આપી, જેથી રોદાળેનો ભરમ તેણીએ જાહેર કરી દીધો. રોદાળેના ભેદની વાત જાણી સીન્દોખતે રોદાળેને બોલાવી સખત ઠપકો આપ્યો, જેથી તેણીએ પોતાના દીલની ખરી હકીકત પોતાની માદર પાસે જાહેર કરી.

નશ્વર ખેંચી નિચે રોદાળે રોય,
રડી ને ગાલો બંને આંસુથી ધોય.

“ સાંભળ અકલમંદ મા મહેરબાંન,
અરજ મારી સાંભળ જરા દર્દ કાંન.

કહું છું હકિકત જુઠી નથી,
યકીનથી માન હું બુઝી નથી.

છે મન મુજ અશો ‘ને તાંન માડ પાક,
કદરવંત થઈને મૂરાદ મારી આપ.

ચીત માડ બેચેન મન છે ફુખી,
હાલત છે તનની અતી અસુખી.

કહું શું આ માદર દીલની હું વાત,
ફુખીયારી કહાકું છું હું મારી રાત.

નથી રહી પરવા મને જાનની,
ઉમેદ છે મને એક અરમાનની.

રખે રહેતું જગમાં કોઈ પ્યાર વન,
રખે તેનો ભવ જતો દિલદાર વન.

જે દિનથી જોયો મે ધરાંની ઝાલ,
થઈ છું હું તનમનથી હાલહવાલ.

સલગી છે સીનામાં મહોબત અગાંન,
બલા છે એ મહોબત કે માડ કાંન.

કહું રાસ્ત માદર હું ખોલી જુખાંન.
મને તે ગયો છે મળી દિલજાંન.

હમોએ કીયા છે કોલોકાર,
તે મારો ખાવિંદ હું તેની નાર.”

સીન્દોખતે આ ખબર મહેરાબને બીહીતાં બીહીતાં જાહેર કરી. પહેલાં તો મહેરાબના ગુસ્સાનો પાર રહેો નહી, પણ સીન્દોખતે તેને સમજાવી કહ્યું કે:—
“ઝાલના પેદર સામે એ વીશે પોતાની બહાલી આપી છે” ત્યારે મહેરાબ શાંત પડ્યો.

સાંમનો બેટો ઝાલ રોદાળે સાથ પરણવા નીકળ્યો છે, એવી ખબર જ્યારે શાહા મીનોચહેરને પડી, ત્યારે તેના ગુસ્સાનો પાર રહેો નહી. ઝાહાકની ઓલાદની એક ઓરત સાથ ઝાલ જો જોડશે, તો તેનું પરીણામ ધરાંન માટે કદીથી સારૂ આવશે નહી, એમ ધારી તે ધણોજ દલગીર થયો.

શાહ મીનોચહેરે તુરતજ સાંમને બોલાવી હીન્દુસ્થાનને આગ લડવાનો, અને મહેરાબની તમામ ઓલાદને ખુવાર કરી, કાબુલને વેરાંન કરવાનો હુકમ કરી. મીનોચહેરે શાહાના એ હુકમ પ્રમાણે સામ એક મોટું લશ્કર લઈ કાબુલ તરફ ચાલ્યો.

મહેરાબને તેમજ ઝાલને જ્યારે એ વાતની ખબર પડી, કે સાંમ મીનોચહેરના હુકમથી કાબુલને વેરાંન કરવા આવે છે, ત્યારે ઝાલે જીવવા કરતાં મરવું વધારે પસંદ કરી. તે તરતજ પોતાના બાપ પાસે ગયો. સાંમ તેને જોતાંજ બેટી પડ્યો, અને પોતાની

પાસે બેસાડી તેની ખબર પુછવા લાગ્યો. જાણે સામની આગલ પોતાની તમામ હકિકત જાહેર કીધી, અને બચપણમાં પોતાને થયેલા ગેરઘનસાક્ષની યાદ આપી, તેણે આપેલા વચન યાદ કરાવી, તે વચન પાર પાડવાની અરજ કીધી, અને જો તેમ તે નહિ કરે તો પોતાના તંત્રના બે ટુકડા કરવા જાણે અરજ કરી, અને કાબુલને બચાવવા સમજાવ્યું.

સામે ધીરજથી જાલતું બોલતું સાંભળી, તેણે પોતાનું વચન પાલવા કબુલ્યું.

એ પછી શાહ મીનોચેહર ઉપર સામે એક અરજ પતર જાલની મુરાદ પાર પાડવા માટે લખ્યું. તેમાં જાલને પોતે આપેલાં વચનની બાબત દરજાવી, અને તે રકકો જાલને આપી સામે મીનોચેહર પાસ તેને રવાના કીધો.

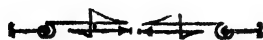
ખીજા હાથ ઉપર કાબુલને તારાજ કરવા સામ આવ્યો છે, એવી ખબર મહેરાબને પડતાંજ, મહેરાબે પોતાની દીકરી રોદાબે અને રાણી સીન્દોખત ઉપર ગુસ્સે થઈ કહ્યું કે:—“કાબુલ ઉપર આવી પડેલી આ આફતને દુર કરવા માટે તમે બંને મા-દીકરીઓને સાંમની નજર સામે કતલ કરવા વગર છુટકો નથી, જેથી કાબુલનો બચાવ થાય, અને તે તારાજ થતું બચે.”

પણ સીન્દોખતે મહેરાબનો ગુસ્સો નરમ પાડી તેને સમજાવ્યો, અને સાંમને સમજાવી કાબુલને તારાજ થતું બચાવવાનું કામ, તેણીએ પોતે માથે લીધું. એ પછી સીન્દોખત બેસુમાર ખજાનો લઈ સાંમની દરબારે ગઈ. સામે તેણીની બાઈજૂજત મુલાકાત લીધી. સીન્દોખતે સઘળો ખજાનો સામને નજર કીધો, અને સામે તે સઘળો ખજાનો જાલને નામે મંજુર કીધો. સામે તે બાંનું નામ પુછતાં સીન્દોખતે પોતાનું ખરૂં નામ જાહેર કીધું, અને કાબુલને તારાજ નહિ કરે, એવી સાંમને અરજ કીધી. સીન્દોખતની એ અરજ દીલાવર સામે મંજુર કીધી, અને કાબુલને બચાવવાની તથા જાલ સાથે રોદાબેની શાદી કરવાની કબુલત આપી.

પેલી તરફ જાલ મંજૂલ કાપતો ઇરાંનના પાદશાહ મીનોચેહરની પાસે જઈ પુગ્યો, અને સાંમનો રકકો શાહ મીનોચેહરને આપ્યો. મીનોચેહર જાલને જોઈ ઘણો ખુશ થયો, પણ સાંમનું નામ વાંચી તે દલગીર થયો. તોપણ તેણે વિચાર કરી જાલને જવાબ દીધો કે:—“તુંએ મારાં જુનાં દુખને તાજું કીધું છે, પણ સાંમને ખાતર હું મારી મંજુરીઆત આપું છું.”

ખીજે દીને દરબારમાં મીનોચેહરે નજુમીઓને બુલાવી જાલતું બવિશ જોવા ફરમાવ્યું. નજુમીઓએ જાલના સીતારાની ગતીની બારીક તપાસ કરી જાહેર કીધું કે:—“જાલ અને રોદાબેના લગનથી એક અકલમંદ અને જોરેમંદ બેટો અવતરશે, કે જેના જેવો ખીજો આસમાન હેઠલ કોઈખી અવતરેલો નહિ હશે.” મીનોચેહર આ વધાઈ સાંભળી ખુશ થયો, અને જાલને પોતાની મંજુરીઆત આપી.

એ પછી જાલ કાબુલ તરફ પાછો ફર્યો, અને મીનોચેહરની મંજુરીઆતવાલું નામ, જે શાહ મીનોચેહરે સામને માટે આપ્યું હતું, તે જાલે સામને સ્વાધીન કીધું, અને સેવટે કાબુલના શાહ મહેરાબની બેટી રોદાબે સાથે જાલની શાદી થઈ.

૧ રસ્તમ અને સોહરાબ.

રસ્તમનું શોકારગાહે જવુ, અને
ત્યાં તેના રખશનું ચોરાવું.

ખલકના ખાવંદ અએ દત્તગીર,
ઝુંકાવે છ સર તારો બંદો હકીર.
જખાંપર તહારાં ધરી નાંમને,
ખાદઝ શરૂ મુજ કરે કાંમને.
લખું એક હકિકત અતી પુર ગાંમ,
દાંસ્તાંને સોહરાબ 'ને રસ્તમ.
કીધો રસ્તમે એક રોજ એમ વિચાર,
નિકલીયો શહેરથી કરવા શિકાર.
કિંથી તંગ કંમરને લિધાં હથીયાર,
રખશ પર ધરી છન થાયો સવાર.

લિંથી રાહ તુરાંન જમીનની તરફ,
કપટાવ્યો ઘોડો બસ પુર ઝરફ.
દીકું એક જંગલ હતું ખુબ ગીચ,
શિકારોથી ભરપુર હતું ખિચખિચ.
ગોરખર, 'ને ચીતા, 'ને શીરો પનંગ-
થી ખીલિયો જોયો તે જંગલનો રંગ.
જોઈ એવું જંગલ ખુબ રંગદાર,
કીધો રસ્તમે ગોરખરનો શિકાર.
ગોરખરને ભુંછને કીધા કબાબ,
ખાઈને કીધો તે જંગલમે ખાબ.
રખશ પણ બેકોફ ચરતો રહ્યો,
બેતરમાં ખુશાલ ફરતો રહ્યો.

૧ શાહનામાના સંગીત કિર્તનો (યા 'વાંચનો) ની પ્રથમ પહેલ પારસી કોમ આગલ
આ વાંચનથી મે કરી હતી. આ વાંચન પેહલ વેહલું મુબરકમા તા. ૨૨ મી આગસ્ટ ૧૮૯૭ ને
દાહડે સાંજે, ફ. કા હોલમાં થયું હતું, જે પ્રસંગે મરહુમ મીં કંખશર નવરોજી કાખરાજી,
પ્રમુખતરીકે મેલાવડામાં હજર થયા હતા સંગીતના સમજદાર વર્ગમાં મરહુમ મીં કંખશરના
જેવા સમજદાર વળુજ થોડા હતા, એ પાત ગણીતી છે. મરહુમે આ કિર્તન સાંભળી
તેના સંગીતના જે વખાણુ કીધાં હતાં, તે હજી રાસ્ત ગોફતાર પત્રની કોલમોમાં જળવાઈ
રેહ્યાં છે. આ કિર્તનનું સંગીત મરહુમને ઓટલુ તો પસંદ પડ્યું હતું, તે કે સાંભળ્યા પછી તેવને
જમશેદ અને ઝોહાકનું કિર્તન કરવાની મને ખાસ યાદ આપી, પોતાની કલમથી લખેલા
'જમશેદ' નાટકની એક ચોપડી તેવને મને ભેટ આપી, તે પુસ્તકની મદદ લેવા મને જણાવ્યું
હતું. જમશેદના તેમજ પાંખાં કિર્તનો મરહુમ હ મેશ સાંભલવા હાજર થતા, અને અનેકવાર
પ્રમુખસ્થાન પણ લેતા હતા. રસ્તમ અને સોહરાબનું આ કિર્તન મુબરકમાં તેમજ દુર દેશા-
વરો-નવસારી, બરૂચ, કરાંચી, વિગેરે પારસી કોમથી વસાયલાં શહેરોમાં છેલ્લાં સતર
વરશની મુદતમા લગભગ સાઠથી વધુ વાર રજુ થયું હતું. ધન નં પટેલ.

૨ વાઘ અને સિંહ.

જતા 'તા ત્યાંથી તુરાંની સવાર,
રખશ જોઈ પકડવાનો કીધો વિચાર.
પકડતાં પકડતાં મુવા એ સીપાઈ,
ત્રીજો જમીનપર મુવો પટકાઈ.
થઈ જોર અંતે ગયો તે ફસી,
ગળે બાંધી ત્હેને મજબુત રસી.
રખશ લેઈ તેઓ ગયા શહેર ગમ,
ચહાતા 'તા મેળવવા તેની તોખમ.'^૧

* * *

જેહાંપેહલવાં રૂસતમનું
રખશની શોધમાં સમનગાંન
જઈ પુમવુ.

થયો ખાખથી જ્યારે રૂસતમ બિદાર,
થવા ચાહ્યું રખશપર પોતે સવાર.
રખશ મારો ક્યાં છે પડી એમ ફિકર,
નથી કેમ મને પડતો આજે નજર.
સમનગાંનના^૨ ચારાથી આસુદો થઈ,
હશે ઉભો દરખતની નીચે કોઈ જઈ.
નિકલ્યો રખશની શોધમાં રૂસતમ,
બેઠો 'તો હેડાંમાં ઘોડાનો ગમ.'^૩

* * *

નેજો ને તલવાર ને ગુરજ ને તીર,—
થી રૂસતમે લાઘ્યું પોતાનું શરીર.
ને ચાલ્યો સમનગાંન શહેરની તરફ,
કોધમાં ને કોધમાં ન બોલ્યો હરફ.

પુગો જ્યારે રૂસતમ શહેરને કિનાર,
ચાહ્યું મુક્યું પેદલ તે દરબારને દ્વાર.
તાજખખશ રૂસતમને આવતો ત્યાં જોઈ,
હેરત થયો પાદશાહ ને અમીરો મોહિ.
એસ્તેકબાલ ગયા તે નામવરની પાસ,
ઈજતે દરબારમાં લઈ આયા ખાસ.
બોલ્યો રૂસતમ કે “શાહ તાજવર,
થાયું છે ગંભીરયું માફે” છગર.
સમનગાંનનાં વેરાંનમાં કરી શિકાર,
કરી ખાખ જ્યારે થયો બિદાર.
નહિ પડ્યો વહાલો રખશ મુજ નજર,
બન્યોછ મારો છવ તેથી બહુ બેસબર.
આ ધરતીનાં માનવીનું કરતુક છે આ,
છુપાવાની રખશની એજ છે જગાં.
અગર મારો રખશ નહિ આવશે હાથ,
તો જરૂર ઉઠાવશહું જંગ તારી સાથ.”
કહ્યું શાહે, “રૂસતમ, આ તાજના દેનાર,
જરા આપ તું શાન્તીથી દિલને કરાર.
સખર કર, હું ચાંપતી કરુંછું તલાસ,
ને મોકલુંછું નોકર વફાદાર ખાસ.
રેહ મારે મેહગે તું તેટલાં મહેમાન,
મળશે તું લાયકનું સઘળું સન્માન.”
સમજવી લઈ ગયો મહેલની અંદર.
તાજખખશનું શાંત થયું તેથી છગર.

૧ આ રખશની પીઠથી એ રખશના જેવીજ ચોલાદ મેલવવાની મતલબથી તુરાંનીઓ તેને પકડી લઈ ગયા હતા. કહે છે કે રૂસતમનો રખશ ચાલીસ ઘોડીઓના સમાંગમમાં આવ્યા છતાં, પ્રકત એકજ ઘોડી એ રખશથી હમેલદાર થઈ હતી. આ રખશની પીઠથી અવતરેલાં જનવર ઉપર પાછલથી સોહરાયે સવારી કરી હતી.

૨ તુરાંનની નજદીકમાં આવેલો એક મુલક. એ શહેરનો પાદશાહ અફરાસીયાબને ચોઠાઈ આપતો હતો.

તહેમીનાનું રસ્તમ પાસે જવું,
અને પોતાની મોહબતનું
રસ્તમ પાસે જાહેર કરવું.
રસ્તમના તહેમીના સાથે લગન.

કિથો રસ્તમે તે શબ્દે? ત્યાં કરાર,
થયો ખાખમાં લીન તે નામદાર.
ગયો નિંદમાં પહેર ત્યાં એક જયાર,
દિડી સાંમને ખુખસુરત એક નાર.
હતો ચહેરો સુંદર મહાતાબ સમ,
નમેલી નમનતાઈ સાથે ચશમ.
સરવ સંમ સિધ્ધી સુલ્ક પેચદાર,
ખાલો ચસિયાહ અખરૂ કમાનદાર.
ચશમ તેની કાતિલ વિંધતી જગર,
ફરેસ્તાઓ જોઈ બને ખેસખર.
ગાલોના ગુલ 'ને મુખની વલાંન,
જોઈ લાગે તીર જેમ છુટી કમાંન.
હોઠોના રંગને સીનાની ધલાંણુ.
હતું સદકે તેપર કુલ્લે-તુરાંન.
થયો તહેમતન જોઈ તેને ખુશાલ,
ભલા આવિયા તેહને તુર્ત ખ્યાલ.
અજબ હુશન ને આ અજબ બહાર છે,
અજબખ ખરે કોઈ દિલદાર છે.
અજબ રૂપ ને રંગ ને ગાલ લાલ,
રખે છાંટિયો છે સિક્તથી ગુલાલ.
પડી મોહી સુંદર. તહેમતાંને જોઈ,
વમામણુ અંદર અકલ સર્વ ખોઈ.^{૩૭}

* * *

પછી પુછીયું રસ્તમે તુર્ત એમ,
“અએ નાર મોહન અહિં આવી કેમ.
કહિ દે શું રાખે છે મુજથી મુરાદ,
કહિ દે કરી હું દેખાડું સીતાબ.
કહે તારું શું છે મુખારક નાંમ,
સિદ્ધા રાતે આવી, ત્યાં છે શું કાંમ.”
સુની સુંદરે મુખ ખોલી જખાંન,
કિથો હાલ જાહેર કરીને બયાંન.^{૩૮}
“સુન હાલ રસ્તમ જરા આપી ધ્યાંન,
સુની હાલ મારો પછી તું પીછાંન.
છે મારૂ તહેમીના રોશાંન નાંમ,
શાહે સમંત મુજ પેદર નેકનાંમ.
નથી કોઈ ખલકમાં બીજી મુજ સમ,
મેં લિધોઈ ખહાધુર કુળથી જનંમ.
સિક્ત તારી સુની કહાંણી મીસાલ,
ગજબ છે કિયામત તહારી ચુંગાલ.
બને તારી શમશિર ગુરજથી બતાંગ,
પલકમાં ધુન્જે તુંથી ‘શીરો પલંગ.’^૪
બનીછ તારી મોહબતની હું ગુલાંમ,
કરૂં હું સદા યાદ તહારૂં નાંમ.
અગર જો બને મારો તું ભરથાર,
બનુ તહેમતાંન તારી હું તાખેદાર.
શોધાવી આપું દલેર અસ્પને,^૫
કરી દઉ હવાલે દિલચસ્પને.”
* * *
સુની રસ્તમે આ સિક્તના મુખાંન,
ખિલાવ્યું ખુશીથી ખિલીને બદન.
તુરત ચેતિયો તે જહાંપહેલવાંન,
કિથો છે હુરીએ ફિદા સર્વ જાંન.

૧ શબ્દે યાને રાત્રે. ૨ સિયાહ યાને કાળા. ૩ અખરૂ યાને ભવાં.

૪ શીરો પલંગ યાને વાધ અને સિંહ. ૫ અસ્પ યાને ઘોડો.

ખુશી તે હજારમાં થયો નામવર,
ને બોલીયો તહેમતન કરી નેક નજર.”

“સુન તું શીઆણી અકલમંદ નાર,
ખુશી છું તુજનો થવા ભરથાર.

રખશ લાવવાનો તું આપે વચન.
છે મારે મનથી એ રૂડા સુકન.

ફિદા હવ મારો થયો તું ઉપર,
હવે નહિ રૂસ્તમ હવે તું વગર.

હજારમાં તેં મારી મહોબત છરી,
અજલ જાણે રૂસ્તમની છે ખરી.

તુંસે ના પરછું તો જીંદગી બળી,
વિના તારી મહોબત ફકિરી બલી.

મોખેદ એક ‘પુર-હુનર’ જો જશે,
જરૂર તુજ પેદરને તે સમજવશે.”

* * *

પછી પાદશાહને ખબર વાત જ્યાર,
નિહાયત ખુશીમાં ખિલ્યો નામદાર.

મળે તહેમતન નેક જોવો જમાઈ,
કબુલે નહીં કેમ તેની સગાઈ.

* * *

ચમનમા મુદત એક ત્યાં થઈ પસાર,
ધરાયો પછી અયશથી નામદાર.

કહ્યું તહેમિનાને પછી એક દન.
“કિધું સાથ તારી ઘણું મેં ચમન.

તને આજ આપું છું એક નંગ,
ખગરદારિથી રાખજે તહારિ સંગ.

ખુદાએ તને બક્ષિ છે આ ઉમેદ,
લવિષમાં થશે સર્વ જાહેર બેદ.

અગર જન્મ લે પેટ તારે પિસર,
આ નંગ બાંધજે તેની બાજુ ઉપર.

અગર એક બેઠી લિયે જો જનમ,
મુખારક ગણી તેહના તું કદમ.

આ નંગ તેના ગુલ્ફા અંદર બાંધજે,
અને મુજ સગાઈ ખરી સાંધજે.

કદાવર થશે મુજ સમો તે પુતર,
પિછાનસ તુરત જોઈ બાજુ ઉપર.

રખે ભુલતી આ ખબરદાર નાર,”
સુણી આ સુખન થઈ પરી બેકરાર.”

* * *

ભરી હાથ રડે, તહેમીના જાર જાર,
“મને છોડી રૂસ્તમ, ના તું સિધાર.

અરે સંગદિલ આ સિતમ તું કરે,
જુદ્દથી રખે તારી મહાખુબ મરે.

જલ્યું આ હજારને રહ્યું ફકત તાંન,
સુખો શાંમ મરસ માડું મારીને મન.

સિધારે સનમ કાપી મુજ ગર્દન,
થશે તહારી કુરકત મહાડું કદન.”

સિતારા કરે શોક જોઈ તેના હાલ,
ગયો ભુલી ખુરશેદ પોતાની ચાલ.

* * *

સુની તહેમીનાના એવા સુખન.
મનાવ્યું તહેમતને પ્યારીનુ મન.”

રડે તહેમીના જોઈ કિસમતને,
જુદ્દની જોઈ આવી અરજતને.

કરે રાતોદન તે જુદ્દના રૂદન,
ભુલે નહિ જરા રૂસ્તમ તહેમતન.”

રડી બેસખર તે બની બેહિસાબ,
તાન મન બળીને બન્યું બસ કબાબ.

હજાર તહેમતન તું ફરી આવજે,
મુખારક મુખ તારે બતલાવજે.

કિધો તહેમીનાએ રજુ રક્તને,
હવાલે કિધો તે તાજખક્તને.

સિધાર ઝો સનમ મુજ દુવા નેક લઈ,
રૂસ્તમની સવારી સમનગાંનથી ગઈ.^{૪૩}

સોહરાખનું જનમ પાંમવું, અને
પોતાના બાપની નીશાણુ
માટે તહેમીનાને પુછવું.

ગુજર્યો નવ માસનો જયારે વખત,
જન્યો તહેમીનાએ સપુત નેક બખત.

નરો જાણે પીલતાં રૂસ્તમ જવાં,
દિસે જાણે બીજો સામ-નરીમાં.

સિકલમા હતો તે સુરો તહેમતાં,
મહાતાબી ચહેરો 'ને તાલે રોશાં.

મુખ તેનું મોહન ને ગાલો ગુલાબ,
નામ તેનું રાખ્યું સુરો સોહરાખ.

લગાવીને લાડો કરી બહુ જતાં,
તહેમીનાએ પાળીયો તે સુંદર બદનાં.

થયો જયારે મોટો તે બહાદુર જવાં,
ગયો તહેમીના પાસ કરતો તુકાં.

ધાંધલથી પુછ્યું, “ઝો માદર નેકજાદ,
પેદર કોણુ મારો 'ને શું ખુનિઆદ.”^{૪૪}

મને પુછે સર્વ પેદર ને તોખમ,
કહિ દે તું બોલી એ શું છે ભરમ.

અગર રાખશે એ છુપી મારી વાત,
કરશ તારા જીવની બેશક ઘાત.”

* * *

સાંભલીને તહેમીના થઈ દર્દમંદ,
બોલી કે સાંભળ પિસર દીલબંદ.”^{૪૫}

“કર ના તું તુંન્દીથી એવી ક્યાંદ,
છોડી દે તુંન્દી તું ધીરે કર વાત.”

સોહરાખ, બોલ્યો ઝુંકાવી સર,
“અરજ છે મહારી સુન નામવર.

સાંભળ ઝો માદરેમંત મેહરખાં,
પૂછું બેદ તુંને ખરું કર બયાં.

કસમ તુંને માદર ખુદાવંદે પાક,
કહે કોણુ છે નામવર મારો બાપ.

કોણુ મારી ઝોલાદ, શું છે તોખમ,
શા કાજે છુપાવે તું એ ભરમ.

કોણુ મારો પેદર, શું છે નિશાં,
વતાં તેનું કહાં છે, કીયું ખાંદાં.”

કહ્યું તહેમીનાએ સાંભળ પીસર,
“હકિકતથી તું છે પુરો બેખબર.”^{૪૬}

સોહરાખ સાંભળ છે તારો પેદર,
તહેમતાં રૂસ્તમ સુરો નામવર.

જગતમાં નથી કોઈ તેની સમાં,
તે ઝોલાદે અવ્વલ છે પહેલવાં.

તું ઝોલાદે સામો-નરીમાન છે,
અને ઝાલેજર તારો ન્યાગાં છે.

નથી થાયો જગમે બીજો કોઈ સવાર,
કિધો હોય રૂસ્તમને બેકરાર.

અગર તુંજ પેદરને પડે જો બખર,
કે સોહરાખ, રૂસ્તમનો છે પીસર.

તો બોલાવી લે તુંને તે સીસ્તાં,
સિહા થાય મહારૂં રોશાં મકાં.

અગર વાત જાણે જો અફરાસિયાબ,
કે બેટો છે રૂસ્તમનો સુરો સોહરાખ.

તો ધરશે તે દિલમા કિનો ને દવેસ,
કરશે હલાક તું કોઈબી રવેસ.”

* * *

બખર સુની ખુશી થયો તે દલેર,
હવે જાઉં છોડી સમનગાંન શહેર.

શું રૂસ્તમ પહેલવાંન મારો પેદર,
ને ન્યાગાંન મારો ખુઝેગિ ઝાલેઝર.

જગાડું ધરાંનમે રસ્તાખેજ,
હરં નહિ જોદઝં જેવથી હરજેજ.

ગુરજ મારો ભારી, ખંજર આખદાર,
ફુશમંનના સીનાને કરશે ફિગાર.

શમશીર મારી, 'ને ભાગો ખુલંદ,
ખજતર, નેજે, તીર ને કમંદ.

જો બાપ અને દીકરા મલશું સંગાય,
તો ફુનીયાની શાહી કરશું હમ હાય.

છિનવી'લધ શાહેના તાજ અને તખ્ત,
તહેમતન પેદરનુ ખુલંદ કર ખજત.

પટકું જમીન પર હું અફરાસિયાબ;
કર તખ્ત કાઉસનુ હું ખરાબ.

બનાઉ તુંને રાંણી ધરાંનની,
બક્ષુ તુંને શાહિ કુલ જહાંનની."

* * *

સાંભળીને, તહેમીના થઈ દર્દમંદ,
ને બોલી કે "સુન દિલખંદં ફરજંદ."

પહેલવાંન રૂસ્તમ છે તારો પેદર,
મગર છે તું રૂસ્તમથી બેખબર.

તું બુનિયાદે સામોનરીમાં છે,
અને ઝાલેઝર તારો ન્યાગાંન છે.

આ મોહોરા પર બેઠા તું કર નજર,
રાખજે સદા તારી બાબુ ઉપર.

એ રૂસ્તમની આપેલી નિશાંન છે,
એ નિશાંન રૂસ્તમની પિછાંન છે.

દખાડી મોહોરા તું કરજે પિછાન,
બાપ અને બેઠાની થાશે આળખાંન.

આપું છું રંજમને? હું તારી સાથ,
મેળવશે રૂસ્તમને તે તારી સાથ."

* * *

સજ શસ્ત્ર સુરો નિકલ્યો બહાર,
ભરી દીલમા આરબુ બીશીયાર.

તજ્યાં સોહરાબે વતન દશ-ખેશ,
ધર્યો દિલમા જંગનો ચોક દવેસ.

દુખી થાઈ માદર બની બેસબર,
ભવિશ સુજિયું શું ખુદાને ખબર.

કિધી તહેમીનાએ ખુશાલી હરાંમ,
કરી ઉઘને ભુખનેબી સલાંમ.

દિવાંની બની તે પિસર વહાલમા,
ફસી ગુલબદન, દુખની બલમા."

* * *

અફરાસિયાબનું સોહરાબને
ધેરવા, અને ધરાંન વીરધ
લડવા માટે ફીતુર

રચવું.

થઈ તી તુરાંનમે એવી ખબર,
કે સોહરાબ છે તહેમીનાનો પિસર.

રૂસ્તમની તહેમીના છે દિલબર,
ને સોહરાબથી રૂસ્તમ છે બેખબર.

તુરત એ ખબર પુગી અફરાસિયાબ,
કે ચહડીયો છે જંગે સુરો મોહરાબ.

નત્રું તેણે કિધું છે બરપા તુકાંન,
ચાહે છે ધરાંનને કરવા હરાંન.

હજી તો છે બાળક ખિલતો જવાંન,
હજી દાંતો પર દુધની છે નિશાંન.

તોળી છે બળમા, 'ને કળમા પુરે,
 દિસે છે સોહરાબ બેશક સુરે.
 બુલાવી હોમાનને? કિધો વિચાર,
 “જમા કર લશ્કર તું બાર હજાર.
 લેજે તું લશ્કરની સરદારી હાથ,
 લઈ જજે બારમાનને? તું તારી સાથ.
 સાંભળ આ જંગી તું મારો હુકમ,
 ફરેબના ભરજે તું સાબુત કદમ.
 સાંભળી લે ભરમ ખુબ ધ્યાન આપ,
 જાણુલી રસ્તમ છે સોહરાબનો બાપ.
 પડે નહિ સોહરાબને રસ્તમની જાણ,
 ને જાણે નહિ પીઝરની રસ્તમ નિશાન.
 લઈ જ તું લશ્કર, ને સોહરાબને ઘેર,
 ઘેરી ફરેબની ચલાવજે તું નેહર.
 હિકમતથી દેજે તું સોહરાબને થાપ,
 બાપ અને બેટાનો નહિ થાય મિલાપ.
 મેલવજો ઈતબાર ખુશ ચાલથી,
 દખાડજો હેત ઘાથું વહાલથી.
 ઇરાંન સંગ લડવાને લાંબેરજો,
 કુલવી ફરેબે સદા છેરજો.
 અગર બાપ બેટા જો જંગે ચહડે,
 તો બેશક બેમાંથી એક તો મરે.
 અગર જો એ જંગે રસ્તમ મરે,
 તો કાઉસની શાહિ પલકમાં પરે.
 અગર બાપને હાથ બેટો મરે,
 તો રસ્તમ જગતમાં નહિ ઠીર ઠરે.

ભરમ રાખ દીલમાં સુની સઉ લઈ,
 છુપી રાખજે વાત જે છે કહી.
 બાતેનમાં જહેરને મોહડે મીઠાસ,
 સોહરાબને દેજો ઉલટ ને આસ.
 સિધારો દલેરો લશ્કરની સંગ,
 ને બેમાંથી એકને કરજો બતંગ.
 ઘરી ધ્યાન સાંભળ તું આજે વાત,
 કે બાપ અને બેટા જો થાશે સંગાત.
 તો કરશે પલકમાં તુરાંન તારાજ,
 ઇરાંનીઆ જગમાં થશે સરફરાજ.”

* * *

કંમર તંગ કરીને નિકલીયા બહાર,
 બંને તુરાંની જંગી સવાર.
 લિધી રહા ઘેરી ને કીધો મિલાપ,
 જઈ પાસ સોહરાબ દિધી ઉલથાપ.
 પાદશાહી હદીયો કીધો નજર,
 કહ્યું બારમાને “સુન નામવર.
 અગર ચાહે કરવા તું ઇરાંન હાથ,
 તો બેશક દશે જમાનાને રહાત.
 અગર જોઈતું હોય લશ્કર સવાર,
 તો ત્રણ લાખ લશ્કર છે તથિયાર.
 ખિદમતમે રહેશે તહારી મુદાંમ,
 હકિકતમે રહેશે તે તારા ગુલાંમ.”

* * *

સિતારાની સરજત હતી બહુ ખરાબ,
 ફરેબમા ફસીયો નિરદોશ ગુલાબ.
 ઉમંગથી ઉઠાવી લડાઈના પુકાર,
 કંમર તંગ કરી તે થાયો સવાર.

૧-૨ હોમાન અને બારમાન પાદશાહ અફશિયાબના બે માનીતા સિપેહસાહારો હતા.
 ૩ જેહાંપેહલવાંન રસ્તમ બેબુલસ્થાનનો જે વતનદાર હોવાથી ઘણી વાર તે ‘બેબુલા’
 ની અઢકે ઝાળખાતો હતો.

ધુંજી રહી ધરતી ને લશ્કરની સફ,
સોહરાબ ચાલીચો ધરાંન તરફ.
કરનાયા, ભુંગલ^૧, ને પઘમ અવાજ,
લશ્કરના સીપાહ, ને જંગીના સાજ-
સાથે તે મંજલ કરતો પસાર,
પકડતો જરાબી નહિ તે કરાર.

શેહરોના શેહરો, ને ગાંભોના ગાંમ,
હુથીને, બાળીને, કરતો તમાંમ.
કિલ્લા, ને ગુંબજ, ને મહેલો અએવાંન,
હિંમતથી સઘળું તે કરતો વેરાંન.

પુગ્યો તે ધરાંનની સરહદ બાંધ,
જોયો 'દેઝ-સપીદ'^૨ હરખાઇ.

'દેઝ-સપીદ' હતો બહુ ખુલંદ,
બાંધેલો મજબુત હતો જોરમંદ.

બેશક હતો તે કીલ્લો અછત,^૩
ખુલંદ, ને ભારી હતી તેની ભીત.

**દેઝ-સપીદ ઉમર સોહરાબે
ચહુડાઈ કરવી, અને દહેર
હજરનુ બંદીવાન થવું.**

હતું નામ તેનું 'દેઝ-સપીદ,'
ધરાંનના બચાવની મોટી ઉમીદ.

નિજેહબાન હતો તેનો નામે હજર,^૪
જંગે જોરાવર, ને દીલે દલીર.

વળી રહેતો કિલ્લામા કોટવાલ એક,
ગઢદંમ દિલાવર, સુરો, ને નેક.

એ કિલ્લામા રહેતી હતી એક નાર,
ગઢદંમની બેઠી, અતી હુશીયાર.

હતું નામ 'ગોરદાઆફરીદ' જોરવર,
હુંનરમંદ, બહાધુર, અને બેખતર.

લડના હુંનરમા પુરી હતી,
લડવામા બહુ તે સુરી હતી.

એ કિલ્લા પર સોહરાબે કીધી ચઢાઈ,
બરપા કિધી ત્યાં પહેલ્લી લડાઈ.

ઉડી ગીદ આસમાંને જઈને પુગી,
જમીન તેથી ધુંજી, થઈ ગઈ મુગી.

ગયો જંગી સોહરાબ ગુરજ હાથ લઈ,
નેજો, ને જમંદર, શમશીર સહી.

કિલ્લામા ફેલાઈ રેહો ઘભરાટ,
કિધો છે કોણે આ બરપા ફેસાદ.

નિકલીચો લડવાને સુરો હજર,
પહેડીને બખતર લિધી શમશીર.

નેજો, ને ગુરજ તીર, ને કમાંન,
લેઈને તે પડીચો લડવા મેદાંન.

તુરત તે ઘોડા પર થાયો સવાર,
જઈ કિધો તુરાંનીઓ પર પુકાર.

"કોણુ છે, તમારો સુરો સરદાર ?
શું તેનું નામ, ને શું તેનું કાર ?

શું તેની ખુનિયાદ, ને શું છે હેવાલ ?
કે આવ્યો છં કરવા આ નવી જંગલ ?"

સુનીને હજરની આવી તકરાર,
નિકલીચો સોહરાબ એકદંમ બહાર.

૧ ભુંગલ યાને ખુગલ. ૨ દેઝ-સપીદ, યાને સફેદ કીલ્લો.

૩ અછત યાને છતી શકાય નહીં એવો.

૪ હજર ગોદર્જનો દીકરો થતો હતો.

ठोला जर्ध सोहराण मेदांनमा,
पोलीचो पुकारीने जुण तांनमा.

“केअये येअदण, जेशरम, जेशदुर,
तुं जे के केम कडाकुछ हुं तारे गर.
झाणु तारी आलाद, नेथुं ताई नांम,
पलकमां करश तारे किस्सो तमांम.”

अ सांललीने हजरे किषो अवाज,
आ जवांन तुं आचोछे भरवाने काज.

सांलल आ सरकश तुरकी जवांन,
हुं अवलादे केशवावादे जोदरेअआंन.

छुं जोदरेजतो जेठो नांम हजर,
पेदर भारो धरांनतो छे वजर.

वतन भाई धरांन, धरांन नसल,
तुण्मे हुं धरांन, धरांन असल.

हवे भारा नेज्जतो सांलाल भार,
अकज जरणथी कइ तुने डार.”

धरी धुंन हजरे जनीने गरम,
शई किधुं नेज्जतुं जंग अकदम.

* * *

सोहराणे कीषो हसीने पुकार,
“वाह! तारे नेजे, ने नेज्जतो भार!

सांलल आ धरांनी सरदार हजर,
कइछ केवी रीते हुं तुने असीर.

अपरदार थधने रहे दुशीयार,
जे भारा नेज्जतो केवो छे भार”.

ठोलीने नेजे ते जनीचो गरम,
नापुद करी दिलमांथी रहम.

धुंभावी नेज्जते कीषो जणंम,
ते जणंमथी इढाचो हजरतो दंम.

तुरत अक सोहराणे भारी छलंग,
ठोल्या हजरने भीसावे पतंग.

जमीन पर पटकी किषो अंहीवांन,
लेछ गयो वसडीने लश्कर मकांन.

* * *

सोहराणनी सांभे गोरदाक्षरोदतुं
भरदांनो वेशे लडवा नाकडवु
अने गोरदाक्षरोदतुं आरत
तरीके जहेर थवु.

पुगी आ आकतनी जयारे अपर,
जअदमनी जेटीने किस्ला अंदर.

थध त्यारे दिलगीर दिलथी अहु,
उकणियुं तेना अदनतु लहु.

रडी जोडी मोहंन गोरदाक्षरीद,
“किधीछ आ जनावे मने नाउमीद.

किषो ते आंतुअ जेवो वियार,
हजरना कीनामा पडतुं अहार.

अपतर पर आंधी, गुरज, ने धाल,
छुपावी माथांना जुझी, ने पाल.

भरदांनो वेशे कंभरने कसी,
सोहराण सांभे गध ते धसी.

पुकारीने गरज ते वादल सभांन.
गरजनाथी धुंछ रह्यु मयदांन.”

* * *

सोहराणे जेथो आ सुंदर सवार,
पडीचो ते मेदांन लछ हथीयार.

जेथ तेनी सुरत, अने ढपछण,
सोहराणने जेथ थध ते अजण,

धरी डाम-डिंमत जेथी कमांन,
परसावा लागी ते आंणु उपर आंणु.

डिकमत, ने हुंनरतो हतो ते दाव,
सोहराणथी थयो नहि तेना अटकाव.

જોઈ લીધા સોહરાએ હું નરના રંગ,
 ડપટાવી ઘોડાને મારી છલંગ.
 ઉઠાવી નેજા, ને મારી બરાર,
 “સાંભલ આ જંગી, થઈ દુશીયાર.
 કડ તારું જંગર આ નેજાથી ચાક,
 લહેજમા તુને ચખાડું હું ખાક.”
 ઘુંભાવી નેજા, ને કીધા જખમ,
 કંમર તેની નાજુક થઈ ગઈ કલમ.
 પેચ ખાઈ ઘોડાની ઉપર વગી,
 મુરઝાવા લાગી તે નાજુક કળી.
 જખમ લાગે જાલમ, થઈ નાસિ પાસ,
 જીતવાની છોડી તેણીએ આસ.
 જોઈ હાલ જંગનો, થઈ નાઉમીદ,
 સિતાબીથી નાહથી ‘ગોરદાદરીદ.’
 સોહરાએ ઘોડાને સોંપી લગામ—
 પકડીને પુઠ, તેને ઘેરી મુદામ.
 ઘેરીને સરપર ફેકી કમન્દ,
 પકડાઈ પેચમા થઈ ગઈ તે બન્દ.
 પટકઈ જમીનપર નાજુક નાર,
 આફત આ જોઈ, થઈ બેકરાર.
 ઉડી ગઈ કોલાહ, ને ખુલ્લો ભરમ,
 શરમાતી ઉભી, તે નીચી ચશમ.
 ભરમ થાયો જાહેર, થઈ પાયમાલ,
 લટકતા દખાયા સરપરના બાલ.
 સોહરાએ જાણી હકિકત તમામ,
 કે આ તો છે બહાધુર આરતનુ કામ!
 જોઈને આ ખેલ, તે થાયો અજબ,
 કે ધરાંની આરત શું કરેછ ગજબ.
 છે ધરાંની બાંતુ એવી જોરવર,
 તો કેવા હશે તે નારોના નર.

પડ્યો જંગી સોહરાએ તે પર મોહી,
 સિકલ તેની જોતાં અકલ તેણે ખોઈ.
 મહાતાબ સંમ જોઈ મહાબુબ પરી,
 કમાનદાર બાત્રોની સુંદર લડી.
 ખોલ્યો સોહરાએ “મને નહિ બબર,
 હરીફ મારો હશે એક બાંતુ સુંદર.
 તુને જોઈ જંગરથી કુરખાંન છું,
 જોઈ તારી હિંમત હું હેરાંન છું.
 કરી કેદ તુને પરેશાંન છું,
 અએબાંતું હું તારો બંદીવાંન છું.”

* * *

સુખન સુની ધુંજ તે ધરાંનની નાર,
 રૂપે રૂપાલી પરી મ્હેરનિગાર.
 ખોલીને મુખ કિધું ખુલ્લું તદન,
 ને ફરેબ દઈ ખોલી તે મીઠા વચન.
 “આ જવાંમદ બહાધુર તુરકી દત્તેર,
 તુને જોઈને હું બુલું મુજ કહેર.
 અજબ તારું જંગ, અજબ તારું જોર,
 એક ધરાંની બાંતુની મ્હોબતનો ચોર.
 ખુશીથી કબુલ છે તહારી આ વાત,
 ખુશી છું હું તુંજ પર, લે મારો હાથ.
 લશ્કરે તારાં સમારી છે સફ,
 જીવે છે સઘળા તહારી તરફ.
 અગર જાણશે વાત લશ્કર તમામ,
 એક આરતને જીતી શું મેળવશે માન.
 કદીબી ન રાખું હું એવી વકી,
 સહે તું ખેજલત મહારે થકી.
 હું તારી, તું મારો જીવજાંન છે,
 મને તારે ખાતર બહુ માંન છે.
 આ કિલ્લો છે મારો, ને લશ્કર તમામ,
 હવે એ છે તારું, મને છે હરાંમ.

હું હારી, હવે તારી નારી થઈ,
તું જ વાંન જીંદગી અકારી થઈ.

હવે ચાલ મુજ સંગ તું 'દેઝ' પાસ,
હું લેઈ આવું જઈને મહારી મિરાસ."

* * *

ફસાચો ફરેબે સુરો પહેલવાંન,
સુંદરના બોલોપર લાગ્યો ઇમાન.

કિલ્લાની પાસે ગયાં બેઠ સાથ,
વચન લિધો સોહરાબે સુંદરને હાથ.

ગઈ 'દેઝ' અંદર કરીને કરાર,
ઉભો જંગી દરપર ખનીઈ ને તેજર. ૧૨

* * *

મુરખ મદ્દ તું આ લખી રાખ વાત,
જગે નારીઆથી સદા થાઈ ઘાત.

અએ બંદા તું સમજ લે રાખીને ધ્યાન,
છે આરત દગાખોર, સદા બેઈમાન.

રખે ફસતો જગમા તું આરતને હાથ,
રખે હાથ પકડી કોઈ આરતને વાત.

વચન જેના જુઠ્ઠા, બિલકુલ નકામ,
મિસલ રેતી ઉપર લખેલા કલાંમ.

વચન એક આપી કરે બીજું કાંમ,
ફરેબી મકરથી ભરી છે તમાંમ.

વચન પર ગઈ થાપ આપી ખરી,
નહિ આવતી જોઈ તેણે ફરી.

ઉભો મુર જંગી તહિં રાહ જોઈ,
શુરાતાંન છોતે પ્યારમા હાથ ધોઈ.

ઉભો જંગી સોહરાબ ઉમેદમા હસી,
વચન પર લોભાઈ, ગયો તે ફસી.

હતો ખ્યાલમા ચીડમા એટલાં,
ખુરજ પર પુકારો થયો તેટલાં.

હતી કોટની તે જખરદસ્ત દિવાલ,
ગયો જંગીનો ત્યાં પુકારેજ ખ્યાલ.

નજર ફેંકી જોયું ખુરજની ઉપર,
હસ્તી જોઈ ગૂલબદન બેફિકર.

બોલી તે સુંદર ઝુંકાવીને સર,
અરે જ સોહરાબ! કંઈ કાંમ કર.

બધી તહારી બહાધુરી લીધી મે જોઈ,
એક આરતને ખાતર અકલતું એ ખોઈ.

તું છે તુરાંની, હું જાતે ધરાંન,
મળી નહિ શકે, બંનેના ખાંદાંન.

પણુ પુછું હું તુંને સોહરાબ એક વાત,
કહે તારું વતન, ને શું તારી જાત.

આ તારી ધાંધલ, આ તારું જોર,
આ તારી સુરત, ને આ તારો શોર.

આ તારી હિંમત, ને તારી અકકલ,
દખાડેછે તારી કોઈ ઉમદા નસલ.

સાંભળ સોહરાબ જંગી જવાંન,
નિકલી જા હિંયાંથી તું છોડી મેદાંન.

ખખર તારી પડશે, જો શાહે ધરાંન,
તો પકડીને તુંને તે કરશે બેજાંન.

જો આવશે આ જગે રૂસ્તમ સુરો,
તો પકડીને તારો તે કરશે ચુરો.

* * *

એ સાંભલીને સોહરાબ થયો બેબાક,
સલગી જગરમાં મહોબતની આગ.

ગુસ્સાથી મારી સિંહ પેરે બરાર, | દગાબોર, દગલબાજ ગઈ તું છુટી,
કે આ બેવફા, ને ફરેબી તું નાર. | મગર જો કે કેમ તું રહે છે સુખી.^{૫૩}

ગઝદમે શાહ કાહિસ ઉપર સોહરાબ વીશે નામું લખ્યું.

ધરાનીઆ ઉપર આવી પડેલી આ અચબુચ આફતથી કીલ્લાનો કોટવાલ બુઝોર્ગ મઝદમ ધણેજ ચીંતાતુર થયો, અને પેહલવાંન સોહરાબના હાથ ઉપર હજૂર જેવો જંગી કેદ પકડાયલો જોઈ, તે ધણેજ રંછદા થતાં ગઝદમે આવો મામલો જોઈ શાહ કાહિસ ઉપર એક નામું લખ્યું, જેમાં ‘દેઝ-સપીદ’ ઉપર ઘેરો નાખી સોહરાબે બરપા કરેલા નવા ફેસાદનો તમામ હેવાલ જણાવ્યો, અને સોહરાબ સાથે લડાઈ કરતા હજૂર તેના હાથ ઉપર બંદીવાન થઈ પડવાની ખતર જણાવી. આ નામામા ગઝદમે સોહરાબને મટે તેની દેવાવરી અને લડાયક કુનેહ તથા હુન્ગરની જાળ તારીફ કરાવ્યાં ક્રે:—

“લશ્કર સંગ આવ્યો છે એ પહેલવાંન,
કદમા કદાવર, સરોવર સમાંન.
ફરાખ છે સીનો, ને બાબુ બુલંદ,
સુરત, ને સીકલ, અતી તુરમંદ.
હું નરમે આલા બહુ જોરદાર,
નથી એવો ધરાંનમે કોઈ સવાર.
ઉંમરમા દીસે છે ચૌદક સાલ,
ધુંજવી રેહ્યો છે ધરતી-પતાલ.
લડવાની રહી નથી કોઈનામા તાબ,
નામે છે બહાધુર, સુરો સોહરાબ.
દિસે આબેહુબ જાણે રસ્તમ છે,
યા તો નરીમાનની તોખમ છે.

મેં જોયા છે તુરકી હજૂરો સવાર,
એવો મેં જોયો નથી કોઈ વાર.
સિવા રસ્તમ નહિ થશે બરદાસ,
હમારી હવે છે રસ્તમ પર આસ.
નથી કંઈ હમેમા તાકત રહી.
નથી ધીર ધરવાની હાલત રહી.
અગર જલદ રસ્તમ નહી આવશે.
તો કીલ્લા પર સોહરાબ જરૂર ફાવશે.
હમારી અરજ સુન આ નામવર,
સિતાબીથી રસ્તમ રવાના કર.

આં નામાંની ઉપર કીલ્લાની મોહોર કરી ગઝદમે શાહ કાહિસ ઉપર તે રવાનાં કીધા. નામું રવાના કીધા બાદ, કાસદની પાછલ, અંધારી રાતને વખત ગઝદમ કીલ્લાની પાછલી બાજુએ આવેલા એક ગૃમ દરવાજાને રસ્તે, પોતાનો અસમાજ ઉઠાવી, પોતાના કુટુંબ અને કબીલા સાથે ગુપચુપ કીલ્લા છોડી નીકલી ગયો.

સોહરાબે બામદાદ પડતાંજ ‘દેઝ-સપીદ’ (કીલ્લા) ઉપર હુમલો કરી તેને સર કરવાનો, અને તે માહેલા પેહલવાંનોને પકડી બંદીવાન કરવાનો ઠરાવ કીધો. તેણે તેમ કરવાનો હુકમ કીધો, અને ‘દેઝ-સપીદ’ તેણે ફતેહ કીધો. કીલ્લામાં તલાશ કરતાં તેણે માલમ પડ્યું, કે તમામ

પાદશાહ કયકાહિસ.

કયકાહિસના સુખન - “સઉથી સુખ વસ્તુ એ છે, કે અદલ
ઇન્સાફથી ચાલવું [૧] ધરમ દાન કીધાથી દુખ દુર
થાય છે. [૩] માનસ જેવો વિચાર દીલમા રાખે,
તેવું કામ તેનાથી થાય, ”

કીસ્કો ખાલી થઈ ગયો હતો, અને સઘળા ઇરાની પહેલવાનો રાતોરાત કીસ્કો છોડી ચાલી ગયા હતા સોહરાયે ‘ઝોરદાશરીફ’ ની તપાસ કીસ્કામાં ધણીબી કીધી, પણ તેણીને કંઈબી પતો મળ્યો નહી. અંતે તે તુરેલા દીને નીરાશ થઈ બોલ્યો કે:—“મહાતાય ખુપાયો વાદળાંમા.”

“છુપો મારો મહાતાય વાદલ અંદર,
કરે શોધ તારી કહાં દીલબર.
મને એવી લાગી કોઈની નજર,
ગયું હાથમાથી એમુલ જોહર.
ગઈ કહા મહાબુબ, આ દીલરૂબા,
થયો તારી મોહબતમે હું મૂતલા.
કિધું બહુ એવું, આ હાલે પુજો,
ઝોકાઝોક બાલતાને કીધો મુજો.
કહે કાંહાં શોધું હું અંનજાંબો છું,
આ ચેરાગ તારો હું પરવાંનો છું.”

* * *

બેબરીથી બેબર થઈને રડે,
આશક બિચારો તવલતો કરે.
બૂરી થાઈ મહોબત, પુરે દર્દ,
થયું લહુ બદનતું બળીને જર્દ.
કહે હાલ જઈ કહાં, કહે કોણુને વાત,
નિકલતી વમાસણુમે સારી રાત.
થયો એવો ગાર્ફલ જંગી જવાંન,
ગયો હાલ પામી તુરકી હોમાંન.
જોઈ હાલે સોહરાય અતી હાલહવાલ,
હોમાંને કીધો એક રોજ સવાલ.
“આ શેરદીલ બહાધુર ગરદનશ્રાજ,
મને કહેતો કેમ તું નથી તારો રાજ.”

કહે કોણુ હુદીચો છ તારો કરાર,
કહે કોણુની પ્રીતે થયો બેકરાર.
ખરા પેહલવાંનો શું એવા હશે,
કે પરીચહેર આરતને ફંદે ફસે.
કદી એમ કરે નહિ ખરા પેહલવાંન,
પડી ખ્યારમાં એમ ગુમાવે માન.
ખરા પેહલવાંનો નહિ એમ કરે,
તણ જંગ આરતને ખાતર મરે!
સાંભલ સોહરાય દલેર નેકનામ,
મુશ્કીલ છે લીધિયું માથે તેં કાંમ.
‘દરૂ-સપીદ’ તે કીધો છે હાથ,
લડતું હવે તો છે જંગીઆ સાથ.
જરા કર સોહરાય મનમા વિચાર,
કરવો છે લોહીનો દરીઆ પસાર.
તું જો આ જગોપર છે ઇરાંનની હદ,
ઉભી ત્યાંજ થાશે હવે હરકત.
હિંયાંજ કરવી પડશે લડાઈ જબુન,
હીંયાંજ તુને કરવાં છે ખવારી ને ખુન.
હિંયાંજ હવે આવશે શાહે ઇરાંન,
ગોદર્ઝ, ગેવ, ને બિબ પેહલવાંન.
ફરામર્ઝ, બહેરાંમ, ને ફરહાદ દલીર,
મીલાદો ગોરગીન ને ગોરાઝે શીર.^૧
સુરો રહાંમ, ને દીલાવર તુસ,
લાખાના લશ્કર સંગ જબુલી રસ^૨

૧ રાજ યાને બરમ. ૨ શીર યાને વાધ.

૩ જબુલી રસ, યાને રસતંમ પેહલવાંન.

નિકલશે જ્યારે એ સઘળા મેદાંન,
સિહા થાશે ધરતી, અને આંસમાંન.

એ જ્યાં મહાપ્રુથ ન કરશે તું ફર,
તો ખેશક આ જંગ હારશે તું જરૂર.

હજી છે જવાંની ધીર લે ધરી,
ફુનીયા પડીછ મહાપ્રુથોથી ભરી.

અગર જીતી ધરાંન બને સરદરાજ,
કરશે કુલ મહાપ્રુથ તહારી નમાજ.

સોહરાખ જ્યારે હોમાનને મોહોડેથી આવી રીતની શીખામણના સખુનો સાંભળ્યા,
ત્યારે તેણે પોતાના દીલમાંથી ગોરદાફરીદની મોહબતનો ખ્યાલ દુર કરવાનો ઠરાવ કીધો,
અને મનમાંથી તેની મોહબતનો વિચાર દુર કરી, પોતે માથે ઉઠાવેલું કાંમ બળવવા
બીધાર થયો, અને લડાઈની ગોઠવણો ઉપર તે ધ્યાન આપવા લાગ્યો.

બીજા હાથ ઉપર કીલ્લાના કોટવાલ ગઝદમતું નામું જ્યારે પાદશાહ કાઉસને
પોહોંચ્યું, ત્યારે નામામા લખેલી બીના બણી તે ધણેજ ઉદાસ અને ગમગીન થયો.
તેણે તુરતજ પોતાના વજીરો અને પહેલવાંનોની દરખાસ્ત ભરી મસલત ચલાવી. ગઝદમતું
નામું વાંચી, ગોદર્જ, તુસ, કેશ્વાદ, ગેવ, ગોરગીન, બેહરામ તથા રેહાંમ અને ફરહાદ
પેહલવાંનો વિચારમાં પડ્યા, અને તુરકી સોહરાખને માટે તરેહવાર અટકલ અને જણતરી
કરવા લાગ્યા, કે આ નવો પેહલવાન કાણુ છે, અને તે કયાંથી આવ્યો છે. ગઝદમતી
હકીકત ઉપરથી તેઓ સઘળાઓએ એક મતે જેહાંપેહલવાંન રૂસતમની મદદ, આવા
મામલામાં મેળવવાની ખાએશ જણાવી. પેહલવાંનોની આ ખાએશને શાહ કાઉસે પણ
મંજૂર કીધી, અને જેહાંપેહલવાંન રૂસતમને મદદે આવવા માટે, તેમજ ધરાંન ઉપર
આવી પડેલી આ નવી આફતને દુર કરવા માટે, તેને સમજવવા ગેવને બહુલસ્થાન રવાને
કરવાનું નક્કી કીધું. એવી મતલબનું એક નામું શાહ કાઉસે નવીસંદા પાસે નીચે
પ્રમાણે લખાવી, તે ઉપર પોતાની શાહી મોહોર કરી, તે ગેવને સ્વાધીન કીધું, અને ફરમાવ્યું કે,
તે નામું વીજલીની ઝડપે બહુલ જઈ રૂસતમને આપી, તુરતજ તેને સાથે લઈ ધરાંન આવવું.

સોહરાખ સાથે લડવા
માટે બહુલથી રૂસતમને
બોલાવવા કાઉસે
નામું મોકલવું.

બુલંદ બખ્ત સદા ખુશ જેહાંપેહલવાંન,
દિલાવર રૂસતમ રોશાંન રવાંન.
રહો તારૂ દાયમ મુખારક નાંમ,
કાઉસની તુને હજારો સલાંમ.

સદા રાખે યઝદાંન તુને ખુશાલ,
રહે તારૂ રોશાંન સદા એકબાલ.
ચહડીયા છે જંગે કોઈ તુરકી સવાર,
'દેઝે-સપીદ' ને આપી છે હાર.
કીધો છે દેઝે-સપીદને કબજ,
નથી પડતી ધિલાજની કંઈ સમજ.
ગયો હાથમાંથી છે દેઝે-સપીદ,
એ બણીને ધરાંન થયુંછ નાઉમીદ.

દિલાવર છે જંગી, બદન પીલતન,
હિંમતમા દીસે બિન્ને તહેમતન.
લડે કોણુ જંગી જઈ તેની સાથ,
નથી કોઈ એવો, ભીડે જઈને બાથ.
નહિ અનંતુમનમા દિસે કોઈ આજ,
રૂસ્તમ સિવા નહી કરે કોઈ કાજ.
નથી કોઈ ઇરાંનમે એવો સવાર,
કરે તે તુરકીને જઈને ખુવાર.
છે તારે આધારે કુલ અનંતુમન,
હમારી છે આસા તું પર તેહમતન.
છે તે તુરકીનું સોહરાબ નાંમ,
ઉમર છે નહાંની પણ મોટાં છે કાંમ.
છે ઇરાંનની નજર તું પર રૂસ્તમ,
આવી તું સોહરાબનુ સર કર કલમ.

વાંચી આ પેગાંમ નિકલજે તુરત,
ખાતો ના બિલકુલ જરાખી વખત.
અગર કરતો હોય જો 'તું' સચેરે ચમન,
તજ દઈ નિકલજે તુરત તેજ દન.
અગર હાથમાં હોય ગૂલાખી જો ગૂલ,
સુંવવા તે થોભશે, તો કરશે તું જુલ.
નિકલજે તું જખુલથી એકદમ સિતાબ,
તરસ લાગી ત્યાં હોય તો ત્યાં પીજે આબ.
જો જખુલમાં ખાતો હોય ખાંતુ અગર,
તો ગળજે તે ખુક^૧ આવી ઇરાંન અંદર.
અગર નિન્દમા હોય તો ઉઠજે સિતાબ,
ઇરાંનમે તું કરજે આવીને ખાબ.

આવી રીતનું એક અતી તાકીદનું નામું શાહા કાઉસે જેહાંપેહલવાન રૂસ્તમ ઉપર મોકલાવ્યું. ગેવને શાહા કાઉસે ખાસ તાકીદ કરી કહ્યું કે:—“રૂસ્તમને આ સઘળા મામલાનું ગંભીરપણુ સમજવી તુરતજ સાથે લેઈને નીકલી પડજે”.

પોતાના શાહના ફરમાન મુજબ દીલાવર ગેવ જખુલ તરફ પવન વેગે નીકલી ગયો, અને જેહાંપેહલવાન રૂસ્તમને જઈ મળ્યો. ગેવે જતાંને વાર શાહા કાઉસનું નામું રૂસ્તમને સ્વાધીન કીધું, અને સોહરાબની સરવે હકીકતથી રૂસ્તમને વાકેફ કીધા.

જ્યારે જેહાંપેહલવાન રૂસ્તમે શાહા કાઉસનું નામું વાંચ્યું, ત્યારે તે ધણોજ વિચાર અને અંદેશમાં પડ્યો, અને ગેવને તે કેહવા લાગ્યો કે:—“પેહલવાંન ગેવ, સોહરાબની તમામ હકીકત સાંભલી હું વીચારમાં પડ્યો છું, કે એવો જવાંન, એવો હિંમતવાંન, અને એવો જ્ઞેરાવર પેહલવાંન તે કોણુ હશે ? તે ક્યાંથી આવ્યો હશે ? આપણી ઇરાની કામની કોઈ નામચીન બુનીયાદથી એવો નામીચો પેહલવાંન પેદા થાય, એ કદાચ બનવા બેગ હું ધારું છું, પણ કાઉસ લખે છે તેવો પેહલવાંન તુરાંનીઓમાથી કદીખી પેદા થયો હોય એમ હું માનતો નથી. સમનગાંનના પાદશાહની બેટીથી હું એક દીકરો ધરાઉ છું, પણ મને જણાવવામાં આવ્યું છે, તેમ તે દીકરો હજી તો એક બાળક છે. તે બખતાવર બેટો લડાઈની વાત શું બજે ? તે બહાધુર જ્યારે મોટો થશે, ત્યારે હજારોના સર કલમ

કરશે, અને લગાઈમા મારી બાજુએ રહી મારો તે બચાવ કરશે. પણ હજી તો તે ધણો નાહ્યો છે, અને મોજમગ્નહમા પોતાનો વખત ગુજારે છે.”

ગેવે જવાળા દીધા કે:—“અંચે નામના ઉઠાવનાર જેહાંપેહલવાંન, શાહ કાઉસે મને ખાસ હુકમ ફરમાવ્યો છે, કે મારે તારી સાથે પાછા ફરવામા જરાખી ધીલ કરવી નહી. તુરકી સોહરાયે હજીર જેવા પેહલવાનને આસાનીથી કેદ કરી બંદીવાંન કીધા છે. દેએ સપીદનો તેને કપડો લીધા છે. હજી તો તેની ઉંઘર ચાંદ વરસાની પણ નથી, અને તેટલાંમા તેણે જમાનાને જેર કીધા છે.”

પેહલવાંન ગેવને આવી રીતે અધીરો પડેલો જોઇ, જેહાંપેહલવાંન રૂઝનામું હસીને બોલ્યો કે:—“લશ્કરની સફતે તોડનાર ગેવ, તું જરાખી રીકર ના કર. શાહ કાઉસને હમેશાં એવીજ ટેવ પડેલી છે, કે નજીવી વાતને મોટું રૂપ આપી ગભરાટ કરી મુકે છે. વાસતે આજે તો ખુશાલીમાં હિંયા વખત ગુજરીએ. તું હિંયાં બે દીવસ આશાએસ લે, અને ત્યાર પછી આપણુ ઉઠાવલે ધરાંન તરફ નીકલી જઇયું. * * *

રૂઝનામું સંખ્યુને માન આપી, ગેવે જે ત્રણ દીવસ એશ અસરતમાં રૂઝનામું સાથ ગુજરીયા, અને ચોથે દીવસે રૂઝનામું ગેવ સાથ ધરાંન જવા તૈયારી કરવા લાગ્યો.

રૂઝનામું પોતાનું ગંજવર લશ્કર તૈયાર કીધું. તે લશ્કરની સરદારી પોતાના બાઇ જવારેહને આપી, અને પોતે ગેવની સાથે ધરાંન તરફ જવા નીકલીયો.

અંતે રૂઝનામું ગેવની સાથ પોતાના લશ્કરને લઈ ધરાંન જઇ પુગ્યો. રૂઝનામું આવેલો જોઇ ધરાંની પેહલવાંનોના ઈન્તેજાર દીલ ખીલી નીકલ્યાં, અને તુસ, ગોદર્જ અને ખીજ પેહલવાંનોએ રૂઝનામું ભેટી પડી, બગલગીરી કીધી. રૂઝનામું એ પછી શાહ કાઉસની મુલાકાત લેવા તેની દરબારમાં ગયો, અને નમીને શાહી માન પ્રમાણે નમન કીધું. પણ કાઉસ રૂઝનામું કરેલી ધીલને લીધે એટલો તો ગુસ્સે થયો હતો, કે રૂઝનામું કાંઈખી જવાળા કે આવકાર આપવાને બદલે, ગેવ ઉપર તે પુકાર કરી બોલ્યો કે:—

“અરે બેહયા, બેશરમ, ગુન્હાગાર, ધીક તારી પર છે, હજારો હજાર. મે કહેતા નહિ તુંને આવા કલાંમ? કે તાકીદનો છે બહુ મારો પેગાંમ? મોકલ્યો શા માટે તુંને સીતાબ, કે, ઉડતો જઈ લાવે તું મારો જવાબ.

આ સરકશ તેં કીધું છે એવું તો કાંમ, કુલ ધરાંનને થયો તું નમકહરાંમ. હિંયાં બેહા હમ, સઉ દિલ દર્દમંદ, ને તું કરવા બેઠો, ત્યાં એશો—અમન. કિંથી સરકશી એવી તેં બદગોહર, નહિ તારા શાહાનો કિધો કાંઈ કર.

છે, એવો રૂસ્તમ કોણ બેતમીજ,
કે ફરમાનને મારાં તે ગણે નાચીજ.
અગર પાસ મારી હતે તલવાર,
તો સર તનથી જુદુ કરતે આ વાર.
હિંયાં સરવે હમદીનો ખત્તા જગર,
ને ચમનમા તું બેઠો બની બેઝિકર.
સજાને તું સરકશ સજાવાર છે,
કસુર તારી ભારી, ગુનહાગાર છે.
દિલાવર જંગી તુસ-નામવર,
કતલ કર આ બંનેના એકદમ સર.
સુણી આ સુખન થાયો રૂસ્તમ બેબાક,
દિલ માહે લાગી ગુસ્સાની આગ.
ઝટક એક મારી કિધો તુસ ફર,
પડ્યો તે જમીનપર વિના કંઈ કસુર.
પુકારીને બોલીયો જેહાં પેહલવાંન,
કે અએ બેહયા, બેશરમ, બેઈમાંન.
નથી તુંને લાજમ આ તખ્તો તાજ,
નથી તુંને લાજમ ઇરાંનતું રાજ.
નહી તારી ચશ્મોમે રાખી શરમ,
કે થયો મારી ઉપર તું એવો ગરમ.
નથી તારો હું કાંઈ નોકર-નફર,
કે સાંભલું હું તારા સુખન બદતર.
મને તારી કંઈબી નથી દરકાર,
નથી તારો હું કંઈ ફરમાંબરદાર.
મને તારી શાહીતું શું કાંમ છે,
મને મારું પ્યારું સદા નાંમ છે
છે આ જમીન મારી હંમેશ નફર,
તખ્ત મારું છે મુજ રખશ નામવર.
છતી મેં લીધાં છે ચીન, ને મિસર,
કીધાં છે તેમને મેં મારા નફર.

રૂમ, ને સગસાર, ને હામાવરાંન,
ફતેહ મેં કીધાં છે માજીદરાંન.
આજે તે સરવે છે મારાં ગુલામ,
તેને તું કહે આવા ખુરા કલાંમ ?
અગર જઈ જંગે જો પકડે સોહરાબ,
જોઉ તારી હિંમતનો ત્યારે હિસાબ.
શું મારી આગલ છે તારી બિસાદ,
જો ચાહું તો એકદમ કરું બરબાદ.
તે દાવરે કીધો છે મુજને ફિરોજ,
નથી કાંમ લાગી શાહી કે ફોજ.
નેજો, ને ગુરજ છે મારા યાર,
આ બાબુ, ને હિંમત મુજ શેહરિયાર.
થઈ કેદ પડ્યો તું માજીદરાંન,
છોડવીને હું તુને લાયો ઇરાંન.
શું આ તેનો બદલો, ને આતું ઇનામ ?
જો ચાહું તો લઈ લઉ રાજની લગામ.
જો ચાહું તો લઈ લઉ હું તારું રાજ,
જો ચાહું તો કરું હું તુને તારાજ.
કોણની છે શાહી, ને કોણનું તખ્ત,
કોણથી થયું તારું બુલંદ બખ્ત.
બની બેશરમ તું થયો કમઅકલ,
કરાવે તુસ પાસ રૂસ્તમ કતલ ?
ગયો તું રૂસ્તમને એટલો બુલી,
નિકલીયો દેવડાવા તેને સુઝી ?
સલાંમ સરદારો! સલાંમ પેહલવાંન!
ઇરાંનના થજો, તમે નિજેહવાંન.
સુખન મારા આબેરના લેઓ સુણી,
દિલ માહે રાખો શીખામણુ યુની.
રણુધીર સોહરાબ હવે આવશે,
નાંહના કે મોટાં ઉપર ફાવશે.

સદા એકસંપે જો રહેશો મલી,
તો હરએક ઉમેદ ફળશે ભલી.
ધરી ધીર રહેજો સંકટ સમે,
ઘરાંન પર આશ્રત ભારી ભમે.
સોહરાબથી રહેજો સદા હુશીયાર,
ગફલત જો ખાધી તો થાશે ખુવાર.
નહિ જોશો ઘરાંનમાં તમ મને,
મુખારક છે ઘરાંન જમીન તમને.
કહીને શીખામણના એવા કલાંમ,
બેઠો રખશપર, ને પકડી લગાંમ.
પવન વેગે નિકલી ગયો રૂસતમ,
કરે કોણુ ખરદાસ, નવો આ સિતમ.

* * *

મળી સરવે સુરા કરે એમ વિચાર,
હવે કોણુ સુધારે આ બગડેલું કાર.
કહ્યું ગોદર્જને સંઉએ મળી,
આ આશ્રત નવી નહિ જશે એમ ટળી.
કહે તે દીવાંનાને? ખોલી જખાંન,
સાંભળશે તારૂં તે આપીને ધ્યાંન.
સઉ કોઈ સરદારો કરતા ફરીયાદ,
કે કાઉસે કીધો નવો આ ફેસાદ.
કીધું રૂસતમને અજબ અપમાન,
હરગીજ હવે તે ન જોશે ઘરાંન.
મળી સંગ જંગી જવાંનાને પીર,^૧
રૂસતમને લાવવા કરે તદખીર.

* * *

વજ્રીને લાયક ગોદર્જ વજ્રર,
અકલમા પુરો, ને પીરોમા પીર.

મળીયો તે કાઉસને તુરત જઈ,
ઘરાંનની હાલત હકિકત કહી.
સમજવી કાઉસને કેહા સુખન,
રૂસતમ વિના થાશે ઘરાંન શરણુ.
કીધો નહિ રૂસતમનો કંઈખી વિચાર,
ગયો ભુલી તું તેના સઘળા આભાર.
કિધું રૂસતમનું તુંએ અપમાન.
આશ્રતમા પડ્યું છે આખું ઘરાંન.
નથી આજ ઘરાંનમાં કોઈ સપુત,
કે પુરે લડાઈમાં તે રૂસતમની ખુટ.
અગર વાત સોહરાબને કાંતે પડે,
તો એકદમ તે ઘરાંન ઉપર ચહડે.

કરશે તે તારાજ કુલ રાજપાત,
રૂસતમ વિના નહિ થશે તે મહાત.
ધરી ધીર ગોદર્જને સાંભળી,
પસતાયો કાઉસ બહુ કકલી.
કહ્યું એમ ગોદર્જને કરગરી,
સુખન તુજમા છે બહુ બહેતરી.
ભૂરો કોફ મારો, ને ખુરો મીજજ,
બેશક થયો તેથી રૂસતમ નારાજ.

તુને મારું એ છે ફરમાંન ખાસ,
એકદમ તું જ નિકલી રૂસતમ પાસ.
જઈ તેને કોઈખી તરેહ સમજવ,
સાથે લેઈ રૂસતમને જલદી તું આવ.

* * *

પસતાઈ હાથોને શાહ મલમલે,^૨
વજ્રર ગોદરેજને બહુ કરગરે.

૧ કાઉસને માટે આ ઇશ્વારો તેના સરદારોએ કીધો છે.

૨ પીર યાને ખુદા. ૩ હાથોને મલમલે યાને હાથોને ધસે.

મલી સર્વ સાથે કરે તદબીર, | ગયા ગોદરેજ સંગ કુલ પેહલવાંન,
કરે માફ રસતમ મુજ તકસીર.^{૫૬} | કે લાવે મનાવીને રસતમ ધરાંન.

રસતમને મનાવીને ધરાંન પાછો લાવવા માટે ગોદર્જ અને બીજા
પેહલવાનોનું તેની પાછલ જવું.

આ શાહી ફરમાનની રૂએ ખુઝોર્ગ ગોદર્જ અને બીજા પેહલવાંનો રસતમને સમ-
જીવીને ધરાંન લાવવા માટે એકઠા થઈ સાથે જવા નીકળ્યાં. તેઓએ રસતમને રસતામાજ
પકડી પાડ્યો. ગોદર્જે રસતમને બંધી દુવાઓ દઈ તારીફના સખુનોથી તેને વધાવી લીધો, અને
ત્યાર પાદશાહ કાઊસને નામે તે તેને સમજાવવા લાગ્યો એ પછી ગોદર્જે રસતમને કહ્યું કે:—
“કાઊસ ધણોજ પાછા ખવાસનો છે. તુન્દી કરવાનો તેનો ખવાસજ છે. તે ધણોજ આકરા
સ્વભાવ અને તેજ ગુસ્સાવાલો જાહેલ શખ્સ છે, પણ તેનો ગુસ્સો નરમ પડતાંજ તે
પશેમાંન થઈ જાય છે. વળી તે ધણોજ ભોટો અને મીલનસાર છે. આ જોહાંને પનાહ
આપનાર રસતમ, હમો સધળા શાહ કાઊસના ફરમાનથીજ તુને મનાવવા અને તુને પાછો
ધરાંન લઈ જવા આજ્ઞા છીએ. રસતમ, ધરાંનનો મામલો ધણોજ ખારીક થઈ પડ્યો છે,
અને આ નવાં જંગમા તારી હાજરીની ખાસ જરૂર છે. આ દલેરાના દલેર, આ ખારીક
સમે તું હમુને છોડી ના જા. આ તહેમતન, અગર જો તું શાહ ઉપર ગુસ્સે થયો હોય,
તો તેમાં હમારો શું કસુર છે, કે તું ધરાંનને તરછોડી જાય છે? કાઊસ પાદશાહ તારી
સાથ જાહેલીથી વરતીયા પછી ધણોજ પસતાય છે. * * * ”

રસતમે આ સખુનો સાંભળી જવાખ દીધો કે:—“મને કાઊસની તેમજ તેના ગુસ્સાની
જરાળી દરકાર નથી. કાઊસમા અગર જો દાનાઈ હોતે, તો કદીયી મારી સાથ આવી
જાહેલીયતભરી ચાલ ચઢાવી તે મને બદલ્યાંન કરતે નહી. હું કાંઈ તેનો નોકર નથી, કે આવી
રીતે મારી ઉપર તે તકાળે અને હુકમ કરે. હું યઝદાંન સીવાય કાંઈયી કરતો નથી. * * * ”

ગોદર્જે જવાખ દીધો કે:—“આ નામના ઉઠાવનાર પીલતન, અગર જો તું આ
નવાં જંગમાં હાજરી નહી આપશે, તો પાદશાહ અને પેહલવાંનો તારી ગેરહાજરીનો જુદોજ
અર્થ કરશે. તેઓ એવું સમજશે, કે તું પેલા તુરકી સોહરાબથી ડર ખાઈ ગયો, અને
તેથી આવી રીતનું એક બહાનું શોધી ધરાંનને છોડી ગયો. વાસતે આ જોહાંપેહલવાંન
તારા દીલમાંથી કાઊસ તરફનો કોઈ દુર કર, અને હમારી સાથ પાછો ધરાંન
તરફ ચાલ.” * * * ”

ગોદર્જના આ સખુનોમા રસતમે બેશક બારી વળુદભરી દલીલ જોઈ, અને તેણે
ગોદર્જ સાથ ધરાંન તરફ જવું વાજબી ધાર્યું. રસતમે ગોદર્જ અને બીજા પેહલવાંનો સાથ

કાકસની દરબારમા પાછો જવાનો ઠરાવ કીધો, અને પોતાના રખશાની લગામને ધરાંન તરફ પાછી ફેરવી.

જેવા તે દરબારમા દાખલ થયો, તેજાજ શાહ કાઉસે પોતાના તખત ઉપરથી ઉઠી, તેને માન આપી પોતાની પાસે આરાસ્તા કરેલી એક બેઠક ઉપર બેસાડ્યો, અને પોતાના જાહેલ ખવાસ અને ચુસ્સાને માટે તેની દરચુજર ચાહી, ધરાંન ઉપર આવી પડેલી આફતને લીધે પોતે કંટલો બેચેન થઈ ગયો હતો, તે સ્થળું જણાવી, રસતમને પાછો મનાવી લીધો. * * *

શાહ કાઉસે એ પછી એક મોટી દબદબાભરી ખુશીની મીજલસ બનાવી, તેમા શરાબ અને ખાશુપાશુનો દોર ચાલુ કીધો, અને બીજે દીવસે લડાઇ ઉપર કુચ કરવાની આમત્રી તૈયાર કરવાનો હુકમ જાહેર કીધો. * * *

ધરાંન અને તુરાંન વચ્ચે જંગ

નિકલીચો ખુરશેદ એક બામદાદ, થઈ તેથી કુનીયા બિલકૂલ આબાદ. કાઉસે ફરમાવ્યો એવો હુકમ, કે તઇયાર લશ્કર કરો એકદમ. એક લાખ લશ્કર તઇયાર કરો, સહ શસ્ત્ર ઉઠો રણધીર નરો. ઉભા સંઉ પલકમા સહ હુથાઆર, એક લાખ જંગી, સૂરા-સરદાર. નિકલ્યુ શેહરમાંથી લશ્કર બહાર, વાહવાહ, ને હોહોના ઉઠીયા પુકાર. ગીરદથી છુપાઈ ગયાં ઝાડ-પાહાડ, હવા થઈ ઘંમઘોર અને અંધકાર. પુગ્યું જઈ લશ્કર સરહદ ઉપર, પડી તેની તુરાંનીઆને ખબર. હતી ત્યાં કરેલી ખડી દીદગાહ,^૧ કરતા ત્યાં ચોકી તુરાંની સીપાહ

પડ્યો દીદગાહ પરથી એવો પુકાર, કે આવે છે ધરાંની લશ્કર સવાર. ખબર કાંને પડતાંજ દોડ્યો સોહરાબ, સફિલપર ચહડી જોઈ લિધો ઇન્તેખાબ. ગયો જંગી હોમાન સોહરાબ સંગ, જોતાંજ લશ્કર ગયો થાઈ ડંગ. સોહરાબે ખૂશ દિલ મજલીશ ભરી, ભવિશની ઉમેદાને દિલમાં ધરી. કીધો ચાલુ મહેશીલમાં રંગરાગ, ખુશીથી સોહરાબ થયો બાગબાગ.

* * *

ખીલ ખાનુ ચાલી ખીલ ધુમધાંમ, ધરાંની લશ્કરે કીધું મુકાંમ. હાથીને ઘોડાને તાંમ્યુ હજાર, મયદાંને પડીયા તે હારો કટાર. થયો અસ્ત ખુરશેદ પડી જ્યારે રાત, કિધી રસતમે કંઈ નવિ એક વાત.

૧ દીદગાહ યાને કુશમનોની હીલચાલ જેવા માટે ઉભા કરેલા માત્રા.

સજી શસ્ત્ર અંગે કંમર કીધી તાંગ,
જતા હોય કરવા સિદ્ધા રાતે જંગ.
જઈ શાહ કાઠસને કીધું નમન,
કહ્યું 'શાહે આલમ, સુણુ મુજ સુખન.
પેહડીને તુરકી સિપાહનો લેખાસ,
જાઉછુ કરવા હું છુપી તલાસ.
સિદ્ધા રાતનો છે વખત આએ હાલ,
જોઈ આવું દુશમનની હિલચાલ.
જોઉ મારી નજરે હું તુરકી સોહરાબ,
કેવી છે સીકલ, સુરત ને રૂપાબ.'
કહ્યું કાઠસે 'જા સૂણે તું સિંધાર,
થજે તારો રહાબર પરવરદીગાર.'
લિધો તેહમતને એક તુરકી લેખાસ,
ગયો ગુમ વેશે દુશમનની પાસ.
ધરી હાંમ કીલ્લામાં થાયો પસાર,
કિધી કોઈની નહિ જરા દરકાર.
ધીમાં ને ધીરાં તે ભરતો કદમ,
નજર રાખી જોતો તે હરગમ.
જોઈ તેના તનપર તુરકી લેખાસ,
ગયો કોઈનેથી નહીં શક ખાસ.
હરગમ નજર કરતો ઉમેદબર,
કે જોઈ લેઉ સોહરાબ નજરો નજર.
ધુંડતો હરીફને હતો રસતમ,
પુગ્યો જઈ તેનાજ તંમ્બુની ગમ.
દીકું ત્યાં તખ્ત એક રૂપાબદાર,
સવારો દીઠા ત્યાં કંઈક નામદાર.
હતી તેજ સોહરાબની દરબાર,
હતો તે તખ્તપર સજી સંગાર.

દિહો તે તખ્તપર સૂરો નવજવાન,
દિસે જેમ ગગન પર તુરતનો ચાંન.
પડી રસતમની તે પર નજર,
સોહરાબને જોયો તખ્તની ઉપર.
અજબ તેની ઢબછબ સાથે રૂપાબ,
અજબ તેનો બાંધો, અજબ તેનો તાબ.
એક હાથ ઉપર રજમ દલેર,
હતો બીજો બાણુ હોમાન શેર.
હતો એક બાણુ સૂરો બારમાન,
હતા આણુબાણુ બીજા પેહલવાન.
સઉમાં ચમકતો દિહો સોહરાબ,
હતો તેનો ચહેરો મીસલ એક ગુલાબ.
કદમા કદાવર, ને બાણુ બુલંદ,
રૂપે રૂપાલો, મીસલ એક ચંદ.
ઉભો રસતમ દૂર જગે એક છુપઈ,
પુગો ત્યાં અચબુચ રજમ જઈ.
લિધો પકડી રસતમ, ને કીધો પુકાર,
'અરે કોણુ છુપાઈ ઉભો છે આ ઠાર.'
જોઈ મામલો રસતમે બહુ તાંગ,
તુરત તેણે એકદમ મારી છલંગ.
કૂદીયો તે જંગી મીસલ એક પીલંગ,^૧
કિધી તેણે રંજમની છંદગીને તાંગ.
કૂદી રસતમે એક મારી તારાપ,
ગરદન ઉપર મારી કકડાવી ઠાપ.
પડ્યો ત્યાં રંજમ થઈને બેજાન,
ગયું તેના તાંનમાથી નીકલી રવાન.
થઈ તેની જહમતને છંદગી તમામ,
ગયો પુગી રંજમ 'મુલકે-આરામ.'^૨

૧ પીલંગ યાને સિંહ.

૨ 'મુલકે-આરામ' યાને હમેશગીની આરામ આપનારો મુલક. મીનાઈ જોહાન.

પડી જ્યારે સોહરાબને એ ખબર,
કે બચ્ચંબ છે ખાલી રંજમ વગર.

હુકમ કીધો તેણે કરવા તલાશ,
ખબર કહાડો જમને જુઓ આસપાસ.

તુરત એક જણુ આવીને બોલીયો,
કજ્જની ખબરનો ભરમ બોલીયો.

ખબર સાંભળી તે થયો બહુ બેતાબ,
દોડીયો તે રંજમને જોવા સિતાબ.

જમીનપર મુલો દીઠો તે દલેર,
વરસી રહ્યો તો કજ્જનો કહેર.

સોહરાબ પુકાર્યો ‘ખામેસ તમામ,—
કરો બંધ એશ અને અસરત આરામ.’

ગરજને સોહરાબે મારી બરાર,
‘કોઈ દુશમન આવી ગયો નાબકાર.

મુજો તમ રક્ષિતો, દલેરો સવાર,
રહેશે ના ગાર્દલ, રહેજો બિદાર.

બચવા સિતમગરથી કરતા ના ખાબ,
રાખજો તમ ઘોડાની તૈયાર રિકાબ.

જસુસે કીધીછ શરૂઆત શરૂ,
એક ગોસ્પંદને મારી ગયું છે વરૂ.’

રંજમના મરણથી સોહરાબનું તેના ગંભીર ગીરફતાર થયું.

રંજમના આવી રીતે આવેલાં અકાળ મરણથી સોહરાબની ફિકર અને દીલગીરીનો પાર રેહ્યો નહીં, કેમકે સોહરાબ જ્યારે જંગ ઉપર જવા માટે સમંતગાંનથી નીકળ્યો, ત્યારે તેની માદર તેહમીનાએ, રંજમને તેના સલાહકાર અને રાહબર તરીકે તેની સાથે રવાના કીધો હતો. રંજમને સોહરાબ સાથે મોકલવાનું મુખ્ય કારણ એ હતું, કે તેહમીનાનો તે બાધ થતો હતો, અને રસતમ જ્યારે સમંતગાંન તરફ આવ્યો હતો, ત્યારે રંજમે તેને નજરે બેઠો હતો, અને તેથી તે રસતમને પીછાંતો હતો. તેહમીનાની મુખ્ય નેમ રંજમને સોહરાબ સાથે મોકલવાની એટલીજ હતી, કે જ્યારે રણ પર ચઢેને સોહરાબ ધરાંન જઈ પુગે, ત્યારે આપની સાથે તેના બેટાની તે પીછાં કરાવી મીલાપ કરાવે. પણ સરજતના લેખ જુદાજ હતા. એવા એક બલા અને પોતાના નેક રનેહી—મામા—ના અચ્ચુચ મરણથી સોહરાબ ઠી ઉમેદોનો ભંગ થયો, અને પોતાના બાપ રસતમની પીછાં અને ઓળખ કરાવવાનું એક પુરું અને એકલું સાધન તે હંમેશાનું ખોઈ બેઠો.

બીજા હાથ ઉપર જ્યાં પેહલવાં : રસતમ, રંજમને મારી નાખી, ગુપ્તગુપ્ત તુરાંની ઊવણી-માંથી ધરાંની ઊવણી તરફ નીકળી ગયો, અને સીધી પાદશાહ કાઠિસની આગળ ગયો. તેણે તુરાંનીઓની ઊવણીમાં શું શું બેયું, અને શું શું અતુલબયું, તેનું વીગત વાર બયાંન કરી, રંજમના બાબમાં બનેલા બનાવનું તેમજ સોહરાબના કદ, બાંધા, અને બાજબાનું બયાંન કીધું. રસતમ બોલ્યો કે:—

“ સોહરાબના જેવો દીલાવર, બેરાવર, કદાવર અને મસ્ત બાંધાનો મરદ તુરાંનીઓમાં

પેદા પડેલા આજ સુધી મેં જોયો નથી. ધરાંન તેમજ તુરાંનમાં એકબી એવો પેહલવાંન નથી, કે જેને સોહરાબની સાથે સરખાવી શકાય. * * *

એ પછી શાહ કાઢિસના તાંમ્બુમા રંગરાગ સાથે શરાબનો દોર ચાલી રહેો, અને લગાઇની તઇયારીઓ આખી રાત ધરાંની લશકરમાં થવા માંડી.

સોહરાબનું ધરાંની પેહલવાંને વીશે હજરને બોલાવી તલાશ કરવી.

થઇ જગથી જયારે સીહાઇ દુર,
ને ફેલાયું રોશાંન આફતાબી તુર.
પડી જયારે વળતી બડી બમદાદ,
સોહરાબે કીધો હજરને યાદ.
ઉભો એક ઉંચી જગો જઇને,
તપાસ્યું લશકર ઉભો રહીને.
ધરાંની લશકરની કીધી તપાસ,
હજરને બોલાવીને કીધી તલાશ.
કહ્યું તેને સમજાવી સોહરાબે એમ,
'અગર હોય જો મારી ચહાતો રહેમ,
તો પુછું હું જે કાંઇ તુને સવાલ,
સાચોજ કહેજે તું તેનો હવાલ.
અગર કરશે જુઠ્ઠી તું ઝુજ સંગ વાત,
તો બેશક કરશ હું જરૂર તારો વાત.
અગર હોય ચાહાતો છવની અમાન,
અગર હોય ચાહાતો ઇજતને માન.
અગર હોય ચાહતો દાલત ને જર,
યકિનથી કહીને ખુલાસો તું કર.'
નમીને હજરે કીધો જવાબ,
'લલે પૂછ ગમે તે મને સોહરાબ.

સખુન રાસ્ત સીવા ન બોલુ બીજું,
સિવા રાસતી હું કદી નહી રીજું.'
સોહરાબે કીધો હજરને સવાલ,
કે, 'કહે મને ધરાંની લશકરનો હાલ.
જો પેલો તાંમ્બુ જે રંગે છે લાલ,
ને દીસે છે કદમાં જબરો વિશાલ.
દિસે છે ઉભેલા સેંકડો પીલ,^૧
જરીન ત્યાં તખત છે મીસાલે નિલ.
તે તાંમ્બુપર દીસે છે સિંહનો ચીતાર.
ને ઝુંદો છે ખુરશીદ પયકર^૨ બાહાર.
એ કોણનો તાંમ્બુ ? શું તેનું નામ ?
કોણ છે તે નર ? શું તેનું કાંમ ?
કહ્યું એમ હજરે કે 'અએ પેહલવાંન,
એ તાંમ્બુનો સાહેબ છે 'શાહે ધરાંન.'
સોહરાબે પુછ્યું હજરને ફરી,
'હવે જમાણી બાબુ નજર કર જરી.
જો પેલો તાંમ્બુ છે રંગે સિહા,
ઉભા છે ઝુંકાવી સરને સિપાહ.
પાસે પડેલા છે તાંમ્બુ અનેક,
ઉડે છે ધળ^૩ પીલ પયકર^૪ એક.
ધરાંનીઓમાં એનું શું નાંમ છે ?
શું એનું ખાંદાંન, અને કાંમ છે ?
'એ તાંમ્બુનો માલીક છે તુસ નામવર,
ધુંજે જેને નામે પહાડી જગર.

૧ પીલ યાને હાથી.

૨ ખુરશીદ પયકર યાને આફતાબના ચીતારવાલો.

૩ ધળ યાને ઝુંદો.

૪ પીલ પયકર યાને હાથીના ચીતારવાલો.

છે ખાંદાંને શાહી, એ સુરે સવાર,
લડાયક ભારી, બહુ નામદાર.
'હવે અએ હજાર તું જરા કર સખર,
જો પેલા તાંમ્બુ તરફ કર નજર.
તે રંગે છે રાતો, ઝલકદાર છે,
ઉભેલું લશકર : બિશીયાર છે.
ધળ ઉડતી જે દિસે છે ખુલાંદ,
સજેલાં દિસે છે ગોહર નુરમંદ.
સિકલ શેરનો તે ઉપર છે ચિતાર,
કોણનો છે તાંમ્બુ, એ કોણ નામદાર?
ખરી વાત કેમ ખોલતો તું નથી ?
ખરો ભેદ કેમ ખોલતો તું નથી ?
'અએ જંગી સોહરાખ સાંભળ મને,
સુખન મારા જુઠ્ઠા કાં તું ગણે ?
કહું રાસ્ત ખોલી હું મારી જખાંન,
એ તાંમ્બુ છે ગોદરેજ વજરનો જાણુ.
છે એ અકલમંદ અને જોરવર,
એ નરના છે એંસી પીલસમ' પીસર.'
સોહરાખે પૂછીયું હજારને કરી,
'કહે તું મને મહેરખાંની કરી.
જો પેલા તાંમ્બુ, રંગે છે સખર
ઉભા છે ખૂંડોગોં કરી દસ્ત કખર
તખત એક દિસે છે, બેમુળ બરીન,
ને ટાંગેલા પરદાઓ રંગ ખેરંગીન.

ઉભા આબુખાબુ દિસે પહેલવાંન,
ને ઉડતી રહી છે. 'ધળ કાવેયાન.'^૪
ખિરાજેલો કોણ નર તખત પર છે,
દરેક જાંન ઝુંકાવી ઉભો સર છે.
અજબ દખદખાનો દિસે પેહલવાંન,
દિસે છે ખરો અખતરે^૫ કોઈ ધરાંન.
ખુલાંદ તેની પાસે ઉભો અસ્પ છે,
ખરેખર તે દખાવે દિલચસ્પ છે.
જો તેનો ઝુંદો છે 'અઝદાહ-પયકર',^૬
મચેલો દિસે ત્યાં ઉમંગ જોસભર.
કહે કોણ છે પહેલવાંન એ દલીર,
પુકારે છે બહાધુર, મીસલ એક શીર^૭.
નથી કોઈ દીસતો મને એ સમાંન,
શું નામ એનું, ને શું છે નિશાંન ?
વમાસણમે પડીચો હજાર બંદીવાંન,
કહું કેમ એને ખરું હું બયાંન.
અગર જો કહેવશ ખરી એને વાત,
ખેશક એ કરશે ફસતમની ઘાત.
અગર રાસ્ત ખોલશ હું જો વચાંન,
હયરાંન એ કરશે જરૂર પીલતાંન.
વિચારીને દીધો હજારે જવાબ,
'બહાદુર, બળવાંત, સુરા સોહરાખ.
હું ધારૂ છું એવું મને છે ચકીન,
છે કોઈએ સરદાર 'મુલકે-ચીન.'

૧ એંસી પીલસમ પીસર, યાને હાથી જેવા એંસી દીકરા. ગોદરેજ માટે કહે છે,
કે તેને એંસી દીકરા હતા, અને તે સધળા હાથી જેવા મસ્ત અને જોરાવર હતા.

૨ 'સખર' યાને લીલા રંગનો.

૩ 'દસ્ત-કખર' યાને હાથ બેડી.

૪ 'ધળ કાવેયાન,' યાને કાવેયાની ઝુંદો.

૫ 'અખતરે-ધરાંન,' યાને ધરાંનનો સીતારો.

૬ 'અઝદાહ-પયકર' યાને અઝદાહની સીકલના ચીતારવાલો.

૭ શીર યાને વાઘ.

દિસે છે એ ધરાંતનો નેકખાહ,
આવ્યો છે નજદીક કાઉસ શાહ.
ખુદાને ખબર શું હશે એનું નામ,
નથી પડ્યું કોઈ દીન મને એનું કામ.
'નજર કર જરા તું હવે આ તરફ,
ને બોલજે તું સાચા, ને સાચાજ હરફ.
અલાહેદા છે તંમ્યુ જો પેલો એક,
ઉભેલા સવારો દિસે છે અનેક.
નિકલે છે કરનાયના કંઈ અવાજ,
ઉડે 'ગોરગ પયકર' ધબ ધબ સાંગ સાજ.
સમારીને સફને ઉભા છે સવાર,
એ તંમ્યુનો માલેક કોણુ નામદાર?
'એ તંમ્યુનો માલેક છે ગોવ નેકનાંમ,
દલેરોને અશ્કાર છે એના કાંમ.
તહેમત ન રસતમાંનો છે એ જમાઈ,
દરજો છે આલા, નોખત સવાઈ.'
ફરી કીધો સોહરાબે બીજો સવાલ,
'કસમ પર કહેજે હજીર તું હેવાલ.
તંમ્યુ જો પેલો, જે રંગે છે ઝંદ,
મળી સાંગ ઉભાછે દિલાવર મદદ.'

ઉડે છે ધબ એક 'પયકર-ગોરાજ',
કોણુ નામવર છે, એ ઉમરદરાજ ?
'એ તંમ્યુનો માલીક છે ગોરાજે બાંણુ,
એ પેહલવાંન ઐલાદ છે કાવેયાંન.'
થયો બહુ ગમગીન સોહરાબ દલીર,
પેદરને મળવા તે બનીયો અધીર.
હજીરે નહિ આપી કંઈબી નિશાંણુ,
હવે કોણુને જઈ પૂછે ઓળખાણુ.
હજીર પર હતી તેને ઉમેદ ખાસ,
તેમાબી અંતે થયો તે નિરાસ.
રહ્યો સાથી નહિ કોઈ કરાવે મિલાપ,
દખડાવે સોહરાબને તેનો આપ.
તડપતો તે હરપળ જંગમે રહે,
નહી ચેન દિન રેન અંગમે રહે.
'અરે આ પેદર તુને શોધું કાંહાં,
મને કોણુ બતાવે તારી નીશાં.
બુંમતી 'તી સરજત ભરમ બેદભરી,
ઇનસાંન એમા શકે શું કરી.
કરી શું શકે બંદા ફાંનીમે,
અજલ પાસ અકળ પાંણુમે.

* * *

૧ 'ગોરગ પયકર,' યાને વરૂની સુરતના ચીતારવાલી ધબ.

૨ 'પયકર ગોરાજ' યાન હુકમની સુરતના ચીતારવાલી ધબ.

૩ કાવે નામનો લુહાર શાહ ફરેદુનના વખતમાં એક પેહલવાંન તરીકે જાણીતો થઈ ગયો હતો. કાવેયાંની ઝુંદાની હસ્તીને જન્મ આપનાર એજ મહાંન મદદ હતો, જેણે પેહલવેહલો ઝુંદો બનાવી, ઓહાક સાંમે જંગ મચાવવા ફરેદુનને તે જઈ મડ્યો હતો, અને ફરેદુને ઓહાકને કેદ કીધો હતો. કાવે લુહારે ઉભા કરેલા એ ઝુંદાને શાહ ફરેદુને, તેના નામ સાથે બેડી 'કાવેયાંની ઝુંદા' તરીકે જાહેર કીધો હતો, અને તે પ્રખ્યાત ઝુંદાને, સેવટ સુધી ધરાંતી શેહનશાહે જાળવી રાખ્યો હતો, જે અંતે યઝદઝદ શહેરીઆરે ગુમાવ્યો હતો. પેહલવાંન ગોરાજે, એ કાવેની ઐલાદનો હતો.

૪ નીશાં યાને નીશાંણી.

સોહરાબ બોલ્યો, ‘અરે ઓ હજીર,
હજીબી કહે તું ખરું ઓ દલીર.

જો પેલો તંબુ ફરી એકવાર,
જો પેલો ઘોડો, ને કર કંઈ વિચાર.

જો પેલો બેઠો છે, મિસ્લે પલંગ,
ઉછળે જીગર માહે જોતાંજ ઉમંગ.

શું તેની સજધજ! અજબ છે રૂપાબ!
ખરે કેમ દતો નથી તું જવાબ ?’

ફરીને હજીરે દીધો જવાબ,
‘ખરું જ હવું તે કહ્યું સોહરાબ.

નથી જાણતો કોણ છે એ સવાર,
હું તો છું કીલ્લામા, એ તો છે બહાર.’

ચીરકાઠને સોહરાબે મારી ખરાર,
‘અએ હેમક કરે છે, તું જુઠ્ઠી તકરાર.

શું સમજે છે મુજને તું એટલો નાદાંન,
ને દખાડે રસતાંમ વિનાતું મેદાંન.

આવ્યો છે ત્યાં જયારે શાહે ઇરાંન,
તો રસતાંમ હોય નહિ જંગને મેદાંન?

ખિરાજેલા જંગે છે કુલ પેહલવાંન,
ને દરેકની આપે છે તું ઝાળખાંન,

જ્યાં કેમ તારી નહીં ખોલતો,
ને રસતાંમ વિશે કેમ નહીં ખોલતો?

થશે જંગ ભારી બહુ ખુનખાર,
ત્યારેજ રસતાંમ પડે નહીં બહાર.

મને લાગે છે તારી વાતો ગલત,
શું સમજે છે નાદાંન મને કમખખત?

સમજ, ઓ દીલાવર હજી કર વિચાર,
કહે છે કહાં રસતાંમ નામદાર?’

હજીરે કહ્યું એમ ખોલી જ્યાંન,
‘તુંને મારીપર છે ગલત બસ ગુમાંન.

હું ધારૂ છું રસતાંમ નથી આંખે જંગ,
તે કરતો હશે બખુલે રાંગરંગ.

વસંતનો ખિલેલો હશે ત્યાં બહાર,
ખુશીમા રસતાંમ હશે ખરકાર.’

પૂકારીને બોલ્યો, સોહરાબ કલાંમ,
‘ને કર વાતો એવી બેહુન્ધી તમામ.

શાહા અને સરદારો જંગમે લડે,
ને રસતાંમ બખુલમે જયાફત કરે ?

એ વાતો છે જુઠ્ઠી, નિશ્ચિંત જાણુ,
હસી કહાડે દુનીયાના પીરો જવાંન.

સાંભળ હું આપુ છું તુને વચંન,
વાયું ખોલતું નહિ હું કરતો પસંન.

દખાડે અગર જો મને રસતાંમ,
હું સમજશ મુજપર તેં કીધું કરમ.

કરશ તુને આલંમમે હું સરફરાજ,
રહેશે તું દુનિયામા નહિ મોહતાંજ.

અગર ખોલશે જો નહિ તું ભરમ,
તો સર તારું એકદમ કરશ હું કલંમ.

હવે કહે હજીર તારો શું છે વિચાર,
પસંદ કર બેમાથી એકબી કરાર.

અગર કરતો હોય, જો અજલને પસંદ,
તો કર મન ગમતાં ફીતુરને ફંદ.

નમંનતાઈથી ખોલીયો એમ હજીર,
‘જવાંમદ’ સોહરાબ શેરદીલ દલીર.

નાહક તૂં રસતાંમનો કર ના વિચાર,
રસતાંમ કહાં છે જંગને દૂવાર.

અગર જીંદગીથી ગયો હોય ધરધ,
તો કરજે તું રસતાંમ સાથે લડધ.

દવો, ને શેરો, પલંગ, અજદહા,
નથી તેને હાથે જીવતા રેહા.

જખમ એક ગુરજનો! જો તે કરે,
બેશક પલકમા સેંકડો મરે.
નથી કોઈ તેનો હમનબદ્ધ આજ,
કરી જંગ તે સંગ બને સરકરાજ.
ધરી નહિ શકતા પલંગ, પીલ તાબ,
રખશની ગરદ છે મીસલ 'નીલ-આબ.'
લઈ હિન્દી તલવાર, કરે જ્યારે જંગ,
નિભે નહિ સોહરાય તું તેની સંગ.
નથી જોયા દૂનીયાના પેહલવાંતો તેં,
ને ગરજના ગૂરજની મયદાંતો મે.
મશહૂર જંગ જગમા છે રસતમનુ,
લડે જે જીવે મુખ માહેતમનુ.'

* * *

સુણી હાલ સોહરાય કહે પેહલવાંત,
'આફ્રીનતું જ પર આ ગોદરેજીઆંત.
કેશવાદનો ગોદરેજ, અકલથી પુર.-
તે કમખજતને શું પડીતી જરૂર,-
કે તું જેવા 'હરપોંક' ને આપી જનમ,
કિધો દુનીયા પર નાહક સીતમ.

સાંભળ અએ નામદ જંગી હજાર,
નથી જોયા તુંએ ખરા શુરવીર.
હરદમ તું ગાયે છે રસતમ વખાંત,
પણ જોયા છે કાંઠાં તેં ખરા પેહલવાંત.
દરીઆના પાંણી કરે જો ફિસાદ,
તો આતશના શોલા શું છે બિસાદ.
નિકલે છે આફતાબનુ જ્યારે ગુર,
નાહાસે છે રજનીની' અંધારી ફર.
કાં થાય સોહરાય મુજ પર ગરમ,
ચાહે તો ગુજાર મૂજ પર સિતમ.
અગર તુંને કરડું જો હોય માડું ખુન,
તો શા માટે કાહાડે છે બહાનાં જબુન.
મગર આખરી કહુ સુખન હું ફરી,
કે, રસતમસે લડતાં જશે તું મરી.'
ગુસ્સાની ગરમીથી થઈને બેધ્યાંત,
પૂકારી તે બાલ્યો, 'બંધ કર જખનાં.'
તુરત મારી કકડાવીને એક ઝપાટ,
પડીયો જમીન પર તે ચતોપાટ.

સોહરાયનું ઇરાંની લશ્કર ઉપર ધસી જવું; અને શાહ કાઉસને

પોતાના હમનબદ્ધ તરીકે બોલાવવું, અને છેડાઈ પડી,

તેના તંખુનો ખુંટીઓને ઉખડી નાખવું.

હજરથી નાસીપાસ થયેલા સોહરાયના ગુસ્સાનો પાર રહો નહી. પોતાના પેદર રસતમની નીશાંચુ મેળવવાની સધળી ઉમેદોનો જ્યારે બાંગ થયો, ત્યારે તે હથીઆર સજી, કીલામાંથી એકદમ ઇરાંની લશ્કર ઉપર ધસી ગયો, અને શાહ કાઉસના તંખુ આગળ જઈ પુકાર મારી તેને હમનબદ્ધ તરીકે મેદાંતમા પોતાની સાંમે લડવા માટે બોલાવ્યો. સોહરાયની આવી હિંમત અને બહાદુરી જોઈ, ઇરાંની લશ્કરમાંથી કોઈથી પેહલવાંતની તેની સાંમે જવાની હિંમત ચાલી નહી, અને તેઓ હેબતી ગયા. શાહ કાઉસ પણ આ ધુળરો જોઈ ગાફેલ થઈ ગયો, અને દંમ મારવાની ગણુ તેનામાં તાકાત

રહી નહી. જ્યારે સોહરાયે કાઠનેખી પોતાની સાંમે આવેલો જોયો નહી, ત્યારે તે પુકાર મારી બોલ્યો કે:—“ ગેઠ રાતના મારી જાવણીમા કાઠ નાતરસ વરજે આવી, મારા નિરદોષ પેહલવાન રંજમનુ ખુન કીધું છે, અને મે કસમ લીધા છે, કે તે મારા પેહલવાંનના કીનામા એકખી ધરાંની સવારને હું આ મયદાંનમાથી જીવતો જવા દેઘશ નહી, અને કાઠસને જીવતો પકડી જાણેહ કરીશ. કહાં છે તમારા નામીઆ ધરાંની પેહલવાંનો, ગેવ, ગોદરેજ, તુસ અને ફરીજુરજ ? કહાં છે તમારો ધસ્તમ, અને ફરહાદ ? કેમ તેઓ બહાર નીકલતા નથી ? કહાં છે તમારો જેહાંપેહલવાંન રૂસતમ, અને ખીન જંગીઆ.”

સોહરાયની આવી તાણાજની સાંભળી ધરાંઆ ચુપ થઈ ગયા, અને કાઠસ વમાસણમા પડ્યો. જ્યારે સોહરાયે પોતાની સાંમે કાઠનેખી બહાર પડેલો જોયો નહી, અને કાઠજેખી તેને જવાખ આપ્યો નહી, ત્યારે તેણે કાઠસના તંમ્બુ ઉપર એકદમ હુમલો કરીધો, અને પોતાના બાલાની નોક વડે કાઠસના તંમ્બુની એક પડી એક સીતેર ખુટીઆ ઉખેડી નાખી, જેથી તે શાહી તંમ્બુ લચી ગયો. આવો મામલો જોઈ કાઠસ બેધ્યાંન થઈ ગયો, અને પોતાના પેહલવાંને કહેવા લાગ્યો, કે:—“ તમારામાથી કાઠ જાદી જઈ રૂસતમને આ હુમલા વીશે ખબર કરો.”

પેહલવાંન તુસ, જેહાંપેહલવાંન રૂસતમના તંમ્બુ તરફ આ અચચુચ આવી પડેલા હુમલાની ખબર આપવા દોડીયો, અને રૂસતમ તે સાંભળી તુરતજ પોતાના બાઈ જવારેહને પોતાના લશ્કરની સરદારી આપી, પોતે હથીઆર સજી સોહરાયની તરફ જવા નીકલ્યો.

રૂસતમ, પોતાની સાંમે તુરજી પેહલવાંન સોહરાયને ઉભેલો જોઈ બોલ્યો કે:—“ અજે જવાંન આ જગ્યા આપણી લડાઈને લાયક નથી, માટે કાઠ એકાંત અને કુસાદે જગ્યા ઉપર આપણુ જઈને લડાઈ કરીએ.”

રૂસતમની આ માંગણી સોહરાયે તુરતજ મંજુર કરીધી, અને બંને જંગી પેહલવાંનો લશ્કરની સફ્રમાથી બહાર નીકલી લડાઈના મેદાંન તરફ આલ્યા. લશ્કરની ચલવલ અને દોડધાંમનો કાંઈખી પાર રેહો નહી.

ગજબ હતો કહેરનો જંગને મેદાંન,
ધુંજી રહિ ધરતી, ને કાંપતું આસ્માંન.
હજારોની સફ્ર પર સોહરાય સવાર,
સિંહ પેરે ઉછળી મારતો બરાર.
તો પાહડોના જગરખી કાંપતાં તમામ,
અજબ તોર તેનો, ને ન્યારો દમામ.

ગુરજ, ને બરછી, ને નેજે શંમશીર,
બખતર પર બાંધી કમાંન ને તીર.
ગયો જંગી લડવા ધરાંનીઆ સંગ,
થયું તેનુ બરગીસ્તા બખત ખુલંદ.
ગયો તે મેદાંને કંમર કસી,
પુકાર્યો તે લશ્કર ઉપર જઈ ધસી.”

કે 'અએ દિલ દલેરો સુરા પેહલવાંન,
કહાં છે તમારો નરેશોર ઇરાંન.
કહો જઈ રસતંમને મારા સુખન,
થઈ તેની ચઢતી સોહરાબ વન.
ગુરજ મારો ભારી છે ખુન્ખાર,
જખરદસ્ત શેરો બને ખાકસાર.
આ બરછી, ને ખંજરના પેકાંન તેજ,
ગુખર હું ઇરાંનમે રસ્તાખેજ.
શંમશીર મુજની છે આબદાર
કરશે કુલ ઇરાંનને તે ખૂવાર.
કહાં છે બુલાવો તે ગરદનફરાજ,
બચાવે છે કોણુ આજ ઇરાંનની લાજ.
છે કોણુ માદરનો પુત એવો આજ,
બચાવે જે ઇરાંનનુ આજ તાજ.'
જોઈ તેને રસતંમ નિકલ્યો બહાર,
સોહરાબસે લડવા થયો તે તૈયાર.
જોઈ તેને બળવંત, અને સરફરાજ,
જોઈ તેનો ચેહરો, ને ગરદનફરાજ.
જોઈ તેની સજ્જજ સિકલ આબદાર,
વીચારમે પડીયો તે સામેસવાર.
કહ્યું રસતમે કે 'સાંભળ જવાંન,
તજ દે તું તારા મનનુ ગૂમાંન.
જગતમા કિયાં છે મેજંગ બીશીઆર,
કિયા છે આ હાથે હજારો ખૂવાર.
નથી કોઈએ જંગમા મને આપી હાર,
નથી કોઈ મુજથી છુટો જીનહાર
અગર મારે હાથે જો ના તું મરે,
તો આલંમની ઉપર તું શાહી કરે.

મગર જોઈ જવાંની ઉપજે દયા,
અજબ ઉછળે છે જગરમે મયા.
નથી ચાહતો કે તું મરે મારે હાથ,
નથી ચાહતો કરવાહું જંગતુંજ સાથ.
નથી કોઈ દિસતો તું તુરકી જવાંન,
નથી કોઈ ઇરાંનમે તું સમાંન.
જોઈ તારી જંગમા હિંમત અકલ,
નથી દીસતો તું તુરકી નસલ.'^{૧૮}
સોહરાબે સાંભળીને કીધો સવાલ,
'પુછુ તેનો કહે તું મને રાસ્ત હાલ.
કહી દે મને તહાર' શું નામ છે ?
કોણુ તારી ખુનિયાદ, કિયું ગાંમે છે.
ધારે છું એવું તું રસતંમ છે,
શું સામે નરીમાનની તોખંમ છે ?^{૧૯}
હસી બોલીયો રસતમ, 'આ જવાંન,
ખિલકૂલ તહાર' ગલત છે ગુમાન.
નથી રસતંમ જંગી પેહલવાંન હું,
નથી તૂજમે સામેનરીમાન હું.
તે પેહલવાનનો હું છું બંદા ગુલાંમ,
તે પીલતંન આગળ છું હું નકાંમ.'
સોહરાબે સુણ્યા સુખંન જયારે એમ,
વિચાર્યું થશે મુજનુ હાય કેમ.
બંધી દીલની દીલમા રહી ઉમેદ,
નહી ખોલતું કોઈ પેદરનો ભેદ.
અરે આ પેદર તુંને શોધું કહાં,
બતાવે મને કોણુ તારી નીશાં ?
લીધી ખુશ મીજજે હવે ત્યાં રજ,
ઉભી સર ઉપર આવી તેની કજ.

સુખન સાંભળીને થયો તે ગરમ,
નહી રહેવાનો હવે હું નરમ.
થવાનું કરમમા હશે તે થશે,
લખેલા કિસમતના લેખ હશે.
પૂકાર્યો સોહરાબ બનીને ગરમ,
'નથી ખોલ તો તું ભલે એ ભરમ.
હશે જો નસીબ તુજ સંગ બુરૂં જંગ,
કરૂં તારી હાલત હું આજે બતંગ.'^{૧૦}
કીધું જંગ ભારી, ખલક અંધકાર,
લડે ખેડ જંગીઓ મારી પુકાર.
થયો શોર એવો, કુલ જેહાંન બુવે,
એ આફત જોઈ ગોયા અસ્માંન રૂવે.
મઈ તુટી નેજની નોકો તમાંમ.
તલવારો ભાંગીને થઈ મઈ નકાંમ.
જખમનો રેહો તાંનપર નહિ સુમાર,
થયું લહુ જરી, મીસલ નીર ધાર.
નેજ, ને શમશીર, ગુરજ, કમાંન,
તુટાં સર્વ શસ્ત્રો, ન તુડું ગુમાંન.

થઈ ગુમ અકળ, ને માયા છુપઈ,
નહિ કોઈનીખી પુરી થઈ લકઈ.
થાકીને બાંને ઉભા પેહલવાંન,
એક ગમ બુઢો, બિલ્લ ગમ જવાંન.
મુકી બાબુ હથીઆર, કંમર કસી,
ગયા બાંને જંગી એકએક પર ધસી.
કમરબાંધ પકડી, કરે જોર હજાર,
કોઈખી હિલે નહિ, કંઠખી લગાર.
કસી દમ રૂસતમ, કરે બહુ જંગ,
સોહરાબ લાગો મીસલ એક સંગ.^૧
ઉઠાવી પટકવાને પકડી કંમર,
મીસલ પહાડ લાગો જમીનની ઉપર.
પવન જો પાહાડને હીલાવી શકે,
તો સોહરાબને રૂસતમ ઉઠાવી શકે.
નીમા શામે^૨ સોહરાબે મારી પુકાર,
કહ્યું રૂસતમને 'આ જંગી સવાર.
થયો છે રોશાંન રોજ આજ તમામ,
જઈ તારાં લશ્કરમે કર તું આરામ.
ફરી કાલે અજમાવીશુ બળ-કળ,
જોઈશું કે કોણુ થાશે તેમા સફળ.'

જેહાં પેહલવાંન રૂસતમે સોહરાબના જંગથી નામુરાદ થઈ,
જવારેહની પાસે પોતાના માખાપને પેગાંમના
સખુનો કહેવડાવવા.

એવી રીતના એક મહાભારત જંગમાથી ફારેગ થઈ, બાંને પેહલવાંનો પોતપોતાના
લશ્કર તરફ ચાલ્યા. સોહરાબ પોતાના હમનખરદનુ જોર અને હુંનર જોઈ વીચારમા પડ્યો,
અને તેને શક પડ્યો, કે "આવાં દીલાવર કદ અને જોરવાલો પેહલવાંન રખે તેનો બાપ
રૂસતમ હોય. પણ બીજા હાથ ઉપર તે મનમા વીચાર કરતો, કે જો તે ખરેખર રૂસતમ
પોતે હોય, તો મારી આજે છતાં તે શા માટે પોતાનું નામ છુપાવે."

બીજા હાથ ઉપર રૂસતમ પોતાની છાવણીમા નામુરાદ દીલે અને તુંટેલાં જીરે

ગયો. તેણે કાઉસને તેમજ ખીજ પેહલવાંનને પોતાની લડાઇનો હેવાલ વીસ્તારીને જણાવ્યો. શાહા કાઉસે રસતમને હિંમત આપી, આવતી કાલના જંગમા તે ફતેહમંદ થાય, એવું આહવા ખુદાતાલાની બંદગી કરવાની ખાચેશ જણાવી. રસતમ સરગરદાંન દીલે ત્યાંથી નીકળી પોતાના તંબુમા ગયો, અને ત્યાં જતાંજ તેણે પોતાનાં બાઇ જવારેહ આગળ જંગનું બયાન કરી, પોતાના દીલનો હાલ જાહેર કીધો, અને સોહરાળના જંગની વાત જણાવી કહ્યું કે:—“ અગર જો આવતી કાલના જંગમા હું મારીયો જઉં, તો આ લડાઇને તમે કોઈથી આગળ ચલાવતા ના, પણ તમે સધળા જામુલ જલની તરફ નીકળી જા, આખાં કુટુંબને દીલાસો દેજો.”

થયો રસતમ જંગથી નાસીપાસ, ને જીવવાની છોડી સધળી આસ. કહ્યા રસતમને લાઇને આ કલાંમ,—
“સાંભળ બિરાદર મારો પેગાંમ.

અગર જંગે કાલે હું જાઉં મરી, તો કરશે રૂદન નહિ હરગેજ જરી. વધુ જંગ એકદમ કરજો ખતમ, લડાઇમે આગળ ન ધરતા કદમ. જજો લઇને લશકર ‘દસ્તાંન’ પાસ, ને કહેજો કજાનો પેગામ ખાસ. માદર ને પેદરને કહેજો પેગામ, કે રસતમનો થાયો જમાનો તમામ.

માદર રોદાળેને કહેજો સલાંમ, ને ગોસરપ બેટીને કહેજો કલાંમ— કે, કરી જરી ના કરતી હયરાંન જાંન, થશે તેથી નારાજ માડે રવાંન. જનંમ લેવો જગમા છે મરવાને કાજ, રહ્યો નહિ જમાને જંમ સરફરાજ. રહ્યો નહિ એરચ, તુર, ને સલમ, રહ્યો નહિ ફરેકુન, થાયો ખતમ. રહ્યો નહિ કેરસરપ જેવો સવાર, રહ્યો નહિ નરીમાંન સાંમેસવાર.

હશે હકતાલાનો એવો હુકમ. કે, સોહરાળને હાથે મરે રસતમ. તો ઇલાજ ઇનસાંનના શું કરે, લખેલા કરમના ન લેખો કરે.

જગમા નથી કોઇ રહ્યું જાવેદાંન, મને કેમ જીવાડી શકે આસમાંન. અગર જો જીવે આદમી સાલ હજાર,— આખર છે એક રોજ અજલનો શેકાર.”

રસતમનુ સોહરાળ સાથ ખીજ વાર કુશ્તી લડવું, અને ફરેળ કરી રસતમનુ છુટી જવું.

કરી રસતમ સાથ સોહરાળ જંગ, થયો દિલ અંદર તે બહુ ખતંગ. હોમાનને ખુલાવી પુછીયું સિતાળ, ‘ખરો કર ખુલાસો, ખરો દે જવાળ. લડે છે જે જંગમા શુરો મારી સાથ, રખે પાંમે એલજાંમ તે મારે હાથ. મને તહેમીનાએ જે કહી છે નિશાંન, દિસે તેને મળતોજ એ પેહલવાંન. રખે-હાય, એ મારો પેદર નેકનાંમ. રખે મારે હાથે પૂજે એલજાંમ.

રખે કરતો હોઉ તેની ઉમેદ ભંગ,
કરે કોણ ખૂલાસો, નથી કોઈ સંગ.

અગર જંગે મુજ હાથ મરે જો પેદર,
તો લ્યાંત ન જગતની પડે મારીપર.

અગર મારીયો નહિ જતે જો રજમ,
તો આળખાવતે ખેશક મને રૂસતંમ.^૧

મુખન મુણી હોમાને દીધો જવાળ,
“કહ્યું કેટલી વાર તૂને મેં સોહરાળ.

કિંધી છે લડાઈઆ મેં રૂસતંમ સંગ,
હું જાણું છું રૂસતંમનું રૂપ-રંગ.

હું જાણું છું રક્ષ, ને રખશની રીકાળ,
હું જાણું છું રૂસતંમનો અસબાળ.

કહાં છે રૂસતંમ આ જંગ દવાર,
દિસે છે આ તો નવો કોઈ સવાર.”

કપટી હોમાને ન આપી પિછાંન.
વાતો ગલત કહી છુપાવી નિશાંન.^૨

* * *

થઈ રાત પુરી, પડી બામદાદ,
શરૂ થાયો જંગનો ફરીને ફેસાદ.

લીધું રૂસતંમે પેહડી બધેબધાંન,
પૂકારતો તે પાછો પડીયો મેદાંન.^૩

જોઈ તેને સોહરાળ થાયો સવાર,
ફરી જંગ કરવા નિકલ્યો બહાર.

નીરખીને બોલ્યો સોહરાળ હસી,
“શું જંગ તારા દીલમે રહ્યું છે વસી?

કેમ તારી કેવી છે આજે પ્રભાત?
ગુજરી તે કેવી રીતે તારી રાત?

ફેકી દે બાબુએ તીર ને કમાંમ,
ને લડવાનું છોડી દે દિલથી ગુમાંન.

ખરાં દીલે કરીએ કોતોકરાર-
કે લડીએ કદી નહિ આપણ છનહાર.

તુને જોઈ દિલમા છલકે છે પ્યાર,
આંખોથી વહે છે, શરમ ખીશીયાર.

કિંધી તારી તેહકિક સૂખો ને શાંમ,^૪
નથી કોઈબી કહેતું મને તારું નાંમ.

કહે નાંમ તારું તું ખોલી જ્યાંન,
તું છે યા નહી રૂસતંમ પેહલવાંન.”

* * *

કહ્યું રૂસતંમે “આ તુરાંની જવાંન,
જરા રાખ તારું કીકાણી ધીયાંન.

ગઈ કાલે કીધો તો એવો કરાર,
કે લડતું પાછું પડતાં સવાર.

કરે કેમ આજે ફિતુરી જ્યાંન,
શું સમજે છે બાળક મને, તું જવાંન.

ઉતર જંગમા ઝટ જણાઈ જશે,
થશે તેજ હકનો^૫ હુકમ જે હશે.”

દિધો રૂસતંમે નહિ સિધ્યો જવાળ,
પૂકારીને બોલ્યો, જંગી સોહરાળ.^૬

કિંધો મારી ઉમેદનો તુએ નાસ,
થયો છું હું તુજથી સદાનો નિરાસ.

હતી તારે માટે મયા મારે મન,
જીવે નહિ પીરીમા^૭ તું કુખીઆરા દંન.

લાચાર કીધો તે કરીને છકર,
કરી લે તું ફનીયાને છેલ્લી નજર.

અગર હોય મૂજ હાથ તહારી કજા,
ચખાડું તુને મોતની હું સજા.

કિંધી બહાધુરી તે જગતમા હજાર,
હતો જયારે સોહરાળ નહી આશકાર.”

૧ સુખો ને શાંમ યાને સવાર અને સાંજ.

૩ પીરીમા યાને ઘડપણમા.

૨ હકનો હુકમ, યાને ખુદાતાલાનો હુકમ.

તુરત ઘોડા પરથી ઉતરીયા દલેર,
કિધું જંગ જરી, ધરી દીલ કહેર.

થયાં જંગે જખમી બંને શરીર,
બદનમાથી વહેતાં લહુ જેમ નીર.'

કુદી એક સોહરાબે મારી છલંગ,
લિધો પકડી રસતાંમ, કિધો ખુબ તંગ.

હતી ગોયા કિયામત, હતું નહિ જંગ,
જોઈ રંગ સોહરાબ, જમીન થાઇ ડંગ.

કરી જોર ઉચકીયો, રસતાંમ અધ્ધર,
ને પટકીયો જમીન પર જાણે પથર.

ચહડી બેઠો સોહરાબ છાતી ઉપર,
ને ચીરતો 'તો ખંજરથી તેનું છગર.

તુરત બોલીયો રસતાંમ નામવર,
"સખર કર જંગી, જરા કર સખર.

અએ રણુધીર દિલાવર શંભશીરગર,^૧
જંગની રસંમથી દિસે બેખબર.

કરે છે તું ખંજરથી મુજને કતલ,
કહાં ગઈ જંગી તહારી અકલ.

બની સુર જંગી છકી જાય તું,
પટકી જમીન પર ખુશી થાય તું.

નથી કુશતીના કાયદાની એ રીત,
એકજ પટકમા તું સમજે છે જીત.

બે વાર પટકે હરીફ સર-બ-સર,
કરે બીજી વખતે જુદું તેનું સર.

હમ પહેલવાંતોની છે એ રસંમ,
દિસે તું અનુભવથી બિલકુલ કમ."

* * *

દલેરે કિધી વાત તેની કબુલ,
ગુમાનીની હુંઈમા કિધી ભારી ભુલ.

ફતેહથી કુલી કિધું મોટું મંન,
કબુલ કીધા રસતાંમના તેણે મુખંન.

હતી નહિ ખબર કોણુ હતો તે પીર,
પિછાંની ન શકીયો હરીફને તે વીર.

ઉઠી છાતી પરથી ઉભો તે દલેર,
કિધો દુર દિલથી કિતોને કહેર.

કહ્યું "રસતાંમને હવે તું સિધાર,
ગરમ કાલે કરશું જંગનું બઝાર.

લડતાં લડતાં પડી આજે શાંમ,
જઈને જરા કર જરૂર તું આરાંમ."

* * *

ગયો જંગી સોહરાબ લશકર બની,
કહી વાત જંગમે હતી જે બની.

હોમાન જાણી થયા દીલગીર,
કહ્યું "કીધી ગફલત તુએ આ દલાર.

અફસોસ! ગફલત કિધી તેં જખુન-
કે નહિ કીધું તુએ તે બુઢાનું ખુન.

બનિયો તું ગાફીલ, ને છુટો શીકાર,
હવે હાથ આવવો છે મુશ્કીલ કાર.

હવે જોને મયદાંનમા શું બને,
હવે જો તે બુઢો, કોણુને હજી."

કહ્યું ખુબ હસીને સોહરાબે એમ,
"તું જો જો હું જંગે કંઈ કાલે કેમ.

ના થા તું દલગીર, જરા ધીર ધર,
મીસલ શેર પકડશ હું તે ગોરખર."

રસતંત્રે પોતાનું આગ્રહું જોર
પાછું મેળવવા બંદગી
કીધી.

હવે રસતંત્રે છોડી જીવવાની આસ,
હારીને જંગથી થયો બહુ ઉદાસ.
હતું તંન જખમી, બદનપર ખાક,
થતો તે જખમની અગંનથી હલાક.
દરદ તંન બદનમા થતું ખીશીયાર,
બિલકુલ જંગથી થયો તે બેખર.
સોહરાબસે લડવા તે ડરતો હતો,
ફિકર કાલની તે કરતો હતો.
ગયો ત્યાંથી એકાંત જંગે વનમા,
ધરી યાદ યમદાંનની મનમા.
જોઈ એક નીરમળ ઝરણુનું નીર,
સક્ષ તેણે કીધું પોતાનું શરીર.
બુજવી તરસ પીઈ પાંછી ઝરણુ,
કિધી તેણે બંદગી ધરી ધ્યાંત મન.^{૬૧}
નયાયશ કરીને કિધી ફરીયાદ,
“ ઇલાહી હવે લે તહેમતંનની દાદ.”
કહે ફિરદાસી સુણુ વાંચનાર,
કે રસતંત્રનું જોર હતું બેસુમાર.
હતું જોર એવું વીના કંઈ ફરક,
કદમ જ્યાંખી મુકતો, તો થાતો ગરક
જંગલના પહાડો, ને પથ્થર સંગીન,
તડકી જતી તેના ભારે જમીન.
કુખી તેથી રસતંત્ર થતો દીન રાત,
ને ચાહતો હતો જોર બને સમઘાત.
કિધી બંદગી ચાહી એવી ઉમેદ,
કે, “ યમદાંન ફર કર આ માડે બેદ.

લેઈ લે તું થાકું બદનમાનું બલ,
થશે મારી તેથી મુશ્કીલ હલ.”
અરજ સુણી મેહરબાંન થયો ફેરદગાર,
બળવંત બંદનનો કિધો ઓછો ભાર.
પડી આજ તેને તે બળની ગરજ,
કિધી દાદગરને તેણે અરજ.
કે, “ઐ માલિક જગતનાથા મેહરબાંન,
જીતી જય જંગે, મને એક જવાંન.
કર મેહર મુજ પર, અએ યમદાંન,
મને આગ્રહું જોર બક્ષ મેહરબાંન.
કર મારી ઇજત ઉપર કંઈ નિગાહ,
આ જઈશીમા મારો તું થા બેરખવાહ.”
કિધી અર્જ યમદાંને તેની કબુલ,
ઘટેલું મલ્યું આગ્રહું જોર અમુલ.
બદનમે પડી તેને માલુમ અસર,
થયો તે હવે જંગથી બેફીકર.

સોહરાબને રસતંત્રનું જંગ.
રસતંત્રના હાથ ઉપર
સોહરાબનું માર્યા
જવું.

ફરી જયારે ઉગ્યો બૂબંદ આફતાબ,
ધરી રસતંત્રે રક્ષ ઉપર રીકાબ.
કરી તંગ કંમરને થયો તે સવાર,
ગયો જંગે પાછો કરતો પુકાર.
સજી શસ્ત્રો અંગે કમંદ બાબુ પર,
તીરો-તબર સંગ શમશીર કંમર.
જોઈ જંગે પાછો રસતંત્ર વીર,
લડવા નિકલ્યો સોહરાબ દલીર.
પુકારીને બોલીયો સોહરાબ શીર,^{૬૨}
“ ફરી આવીયો કેમ આજે ઐ પીર.

“થયો રોજ રીદા યુવનંદ હરનીનો,
હતો દીન કળા ॥ જંગમરૂપીનો,
થયો રોજ તેની પ્રતંમ મરતીનો.”

જશ તારી પીરીનો કર તું વિચાર,
ગરમ કાં કરે 'છે, કિનાતુ બઝાર.
ગયો છે તું શું કાંમ જીવથી ધરાઈ,
કરે જઈશીમા શેર સાથે લડાઈ.
નથી જઈશ ચશ્મેમા તારી શરંમ,
જવા દીધો બે વખત કરીને રહંમ.
છુટો ત્યારે આવ્યો તું લડવા ફરી,
કેમ આવતે બે જતે તું મરી.”

કહ્યું રસતાંમે “આ દિલાવર જવાંન,
જવાંનોમા હંમેશ રહે છે ગુમાંન.
અફસોસ ગરે ગયો તું કુલી,
ગયો છે તું ખેશક તમીજને’ બુલી.
કહેર મારો બલંમ છે એવો ખુરો,
પલકમા તે ગરજને કરશે ચુરો.
બની પેહલવાંન એમ કરે તું મફર,
મિસલ એક ચોરત કરે તું છકર.
કરી લે તું બંદગી ઉભી છે કજ્જ,
ચખાડું તુને તુજ ગરની સજ્જ.”

* * *

ફરી ચાલીયું ભારી કુશીતું જંગ,
થયું બખત બંનેતું રોશાંન ભંગ.
પકડીને બંને કરે બેંચ તાંન,
હતા એકએકથી વધુ મસ્તાંન.
થયો રોજ સીહા બુલંદ હસ્તાનો,
હતો દીન કજાની જખરદસ્તાનો.
હતો કાળ સોહરાબની નિસ્તાનો,
થયો રોજ તેની ખતાંમ મસ્તાનો.
હદી જઈ મોહરાબ છટકતો હતો,
તુરત તેને રસતાંમ પટકતો હતો.

ઘડીમા તે ધસતો, ને ખસતો હતો,
તુરતજ પકડાઈ રસતો હતો.
તાંગ થાયું તંન તેનું, ગુમ થાયું જોર,
રોશાંન થયો દીન સિહા ધંનધોર.
બેઈ એવો સોહરાબનો સુસ્ત હાલ,
ગરદન ઉપર મારી રસતાંમે ફાળ.
કમરબંધ પકડીને ગરદન ધરી,
બગલમા જકડી ખુબ જોર કરી.

દબાવી હફાવી કિધો બહુ ખતાંગ,
ઉઠાવ્યો પકડી મિસલ એક પતાંગ.
ઉઠાવી હવામે અધ્ધર અતરંગ,
પટકીયો જમીન પર તે જંગી પલાંગ.
ચહડી બેઠો રસતાંમ છાતી ઉપર,
ને ચીરીયું સોહરાબનું કોમળ જગર.”

અરેરે! રસતાંમ, કીધું તે શું કાંમ,
એ સોહરાબ હતો તુજ પીસર દીલબાંન.

ચિરીયું તેં તેનું નાજુક જગર,
કિધી નહિ મેહર, તેં કિધી નહિ ફિકર.
દશે તું જવાબ શું દાદાર દવાર,
સવાલ થાશે જ્યારે, ‘રોજે-શુંમાર.’”

કળ ખાઈ સોહરાબે મારી બરાર,
ને બોલ્યો કે “બુઠા અરે જાલમગાર.”

મરવાનો મુજને નથી કાંઈ ગમ,
કિધો મુજ અજબે ઉપર તેં સિતામ.
હશે મારી સરજતની એવી ચલાંન,
હશે તારા હાથોમે માફ કશંન.

ઉમેદો દિલની દિલમા રહી,
નિરાસી જગતમા ઘણી મે સહી.

મૂળ જેવા હાલ તારા આખર થશે,
મૂળ લોહીની નહેરનો સાગર થશે.
છુપાશે અગર જઈતું દરીઆં લિતર,
યા સંતાશે ધરતીતું ફાડી જગર.
સંતાયો સંતાઈ શકશે નહીં,
પાતાળે છુપાઈ બચશે નહીં.

યા ગગાંન પર જઈને તું તારો થશે,
નહી મૂળ પેદરથી તું ન્યારો થશે.
કિધું મુજ જગર તુંએ એકદમ ચાક,
કિધી મુજ ઉમેદો, તેં એકદમ ખાક.

લરી મૂળ દિલમા ઉમેદો હજાર,
જવાંનીમા નાહક થયો હું ખૂવાર.
પેદરની મુલાકાત ન આખર થઈ,
ઉમેદ મારા દિલની દિલમા રહી.

મળવા પેદરને તલબગાર થયો,
કિધી જુસ્તજુ બહુ લાચાર થયો.

નહી આપી કોઈએ પેદરની પિછાંન,
પેદરના દરશન, વિના જાય જાંન.
ખખર રૂસતમને જશે જયારે કાંન,
કિના મારો લેશે, કરીને બેજાંન.

* * *
સુખન સુણી તુઠો રૂસતમનો જોશ,
પડીયો જમીન પર થઈને બેહોશ.

કુટી સર ને છાતી, મારીયો પકાર,
જોઈ લે આ કમબખ્ત રૂસતમ દિદાર.
મને આપ સોહરાબ કંઈબી પિછાંન,
કોણુ તારી માદર, ને શું છે નિશાંન.”

* * *
જોઈને પેદરની સિકલ આબદાર,
રડે પેચ ખાઈ, પીસર જાર-જાર.

“અરે આ પેદર તેં ન ખોલી જખાંન,
દગાથી તેં મારી, લિધો મારો જાંન.

ઘણી વાર પુછી મે તારી નિશાંન,
નહિ કીધી જાહેર, તહારી પિછાંન.
ખોલ મારી બાજુને જો તારું નંગ,
કિધો છે તેં કેવો પિસરને બતાંગ.

નિકલીયો હું જ્યારે જવાને ધરાંન,
મને તહેમીનાએ એ બાંધી નિશાંન.
કહ્યું એ મને છે ઘણી કાંમની,
એ પીછાંન થકી છે, વિના ખાંમની.

નિશાંણી કરે શું કજ્જ જયાં લમે,
પડીયુ કાંમ એતું મરણને સમે.

ખખર કોઈ કરે તોહમીનાને જઈ,
કે, સોહરાબની જાંદગી છે પુરી થઈ.”

ખોલીને ખખર રૂસતમ જુવે,
નિશાંણી પિછાંની પૂકારી રૂવે.

સોહરાબને જોઈ થયો તે બેબાક,
ગીરેખાન ખૂદતુ કરે ચાક-ચાક.

પટકીને સર તે રૂવે જાર-જાર,
“જો બેટા કમબખ્ત પેદરના દિદાર.

ઉમેદ લર તું આયો મળવા પેદર,
ખુંની તારા બાપેજ ચિરીયું જગર.

મૂળખાંદાંનતું કીધું મે ખાંતુખરાબ,
કિધો જાણુલ ઉપર મે બુરો અજાબ.

મને નહિ ખખર કાંઈ તારી જગર,
કે, બનશે આ મેદાંન તારી કબર.

મુવો કમબખ્ત રૂસતમ પેહલવાંન,
અરે મારા બેટા સૂરા બળવાંન.

જલો કુલ ધરાંન અને સિસતાંન,
મુવો બાપને હાથ બેટો અજાંણુ.

મને તહેમીનાએ ન આપી ખખર,
થયું જંગ મયદાંન તારી કબર.”

* * *

કહે એમ સોહરાખ, “પેદર રૂસતમ-
હવે કાં કરે તું રહી હાય ગમ.
કરે કાં તું નાહક છાંદગી હલાક,
ના કર તું તારૂં ગીરેખાંન ચાક.
બનવાનું જે કાંઈ હશે તે થયું,
બનીયા વિના તે ન આંતે રહ્યું.
મે સમજાવી તુંને વાણું પુછ્યું,
નહિ નાંમ તારૂં મને તે કહ્યું.”

* * *
થયો અસ્ત ખુરશેદ, પડી જ્યારે શાંમ,
થયા ફૂલ ધરાંની ફિકરમંદ તમામ.
પડી શાહ કાઉસને એ ખખર,
પૂકારી તે બોલ્યો, બની બેસખર.
“રખે જંગે રૂસતમ મુવો જો હશે,
તો ધરાંની શહેનશાતનુ થું થશે?
થશે હાલ રૂસતમ વિના બહુ ખરાખ,
નથી કોઈમા રૂસતમ જેવી તાખ.
રખે થાય જમશેદ સમ મારો હાલ,
તણ સલતનત હું બનુ પાયમાલ.
ધરો નાંમ જખાંપર યજદાંનનુ,
નાબુદ કરો નાંમ તુરાંનનુ.
કરો જંગ મળી કુલ લશ્કર વેરાંન,
નહિ તો તમે બોધે દેશો ધરાંન.”

* * *
કહે એમ સોહરાખ, “સાંભળ પેદર,
હવે હા-વ-જારી, જરા બંધ કર.
જનમ લેઈ મરતું, જાયું તે જાય,
ખિલેલું ખરે છે, લીલું સૂકાય.
નથી અવનીમા અમર કોઈ ભૂપ,
સૂરા કે રૂડા વીરા અનૂપ.
અરજ એક ગુજારૂ હવે તારી પાસ,
કે, દેતો ના તુરાંની લશ્કરને ત્રાસ.
એ લશ્કરને રાખ્યું તું મે મારી પાસ,
રહ્યા છે સંઘ કોઈ બની મૂજ દાસ.

નથી તેઓની એમા કંઈબી કસુર.
થતો ના તું તે પર જરાબી કુર.
મે આસા ને ઉમેદો બાંધી હજાર-
કે જો મળ્યું જઈ પેદર નામદાર,
તો ફુનિયામા રાખું નહી તાજવર,
હતી મોતની નહિ, મને કંઈ ખખર.
અકસોસ હજાર આપતે જો ખખર,
થતે છવ મારો ન હરોખખર.

વણી વાર પુછી મે રૂસતમ નિશાંન,
જરાબી હજારે ન આપી પિછાંન.
હજારે કીધો બિલકુલ નાઉમેદ,
કીધો છે સિહા તેણે દિન મુજ મુરેદ.
પૂછજે તે જંગીને મારો હિસાખ,
પણુ દેતો ના તેને તું કંઈબી અજાખ.
હું આચો મિસલ વીજળી આ જેહાંન,
હું જાઉં છુ જગથી હવાની સમાન.
હવે લે પેદર મારી છલ્લી સલાંમ,
ફરી મળશું આપણુ મીનાઈ મુકાંમ.

* * *
એ સાંભળીને રૂસતમનો રૂઢાચો દમ,
કુટી છાતી સર, તે કરે માહેતમ.
છલાંગ મારી થાંચો રખસપર સવાર,
ને દોડ્યો તે લશ્કર તરફ નામદાર.
જોઈ સંઘ રૂસતમને ખસ્તા જગર,
સિતમ ચશ્મો અંદર, પુર ખાક-સર.
કુટી સર પૂકારી રડ્યો પેહલવાંન,
“મુવો મારો બેટો મુજ હાથે જવાંન.
દગાથી મે કીધો જખેહ મારો જાંન,
જીવો જઈ મરે છે, પુનમનો ચાંન.
હવે મારી હિંમત છે બિલકૂલ ખૂટી,
ઉમેદ મારા દિલની સરવે પુટી.

ખુઠાપામા મારીચો મે મારો પિસર.
દગાથી મે ચીરીયું છે તેનું જીગર.
મોકલાવો હોમાન ઉપર પેગાંમ,
જણાવો અહેવાલે સોહરાખ તમામ.
કહેજો કે બર આવી છે તૂજ મુશદ,
થયું તારૂં અરમાન બિલકૂલ આખાદ.
બુરો નેમ તારી પડી પાર છે,
ખુદાનો તુજ પર ફિટકાર છે.
સોહરાખને આપી નહિ મુજ પિછાંન,
કરતૂકથી તારાં થયો તે બેખાંન.
સોહરાખની મરજીને આપીને માંન,
કીનાની કીધી છે શમશીર મેયાંન.”
બિરાદર જવારેહ ફેરવી લગાંમ,
કેહો જઈ હોમાંનને સઘળો પેગામ.
કરતુકી હોમાંને દીધો જવાબ,
“ બેશક આ બદનામી છે બહુ ખરાબ.
સજાને છે લાયક ધરાંની હજીર,
છુપાવી ભરમને કિધી તકસીર.
સોહરાખે રૂસતમની પુછી પિછાંન,
જરાબી હજીરે ન આપી નિશાંન.
ખતાવાર તો છે હજીર બદગુમાન,
કતલ થાયો નાહક તે રોશાંન રવાંન.”
બિરાદર જવારેહ પાછો ફરી,
કેહો હાલ રૂસતમને આંસુ ભરી.
નવી આ ખબરથી થયો તે બેયાંન,
દાડયો તે કરવા હજીરને બેખાંન.
પકડી પટકીચો જમીનની ઉપર,
ને કરતો હતો તે કલમ તેનું સર.
તુરત પેહલવાંનોએ વચે પડી,
હજીરને બચાવી લિધો તેજ ઘડી.

હજીરને મુકી દાડીચો તે મેદાંન,
જઈને જોયો તે મરતો જવાંન.
જોઈ હાલે રૂસતમ કરે સંઠ ગમ,
ગયા જંગીઓ સંઠ મળીને બહમ.
અફસોસ કરતા તે જોઈને સિતાંમ,
તુસ સાથ ગોદરેજ અને ઘસતમ.
કરે કુલ લશ્કર, રડી માહોતમ,
ધરી ખાકમા સર, કરતા અલમ.
રડી કુલ લશ્કરે કીધી નમાજ,
આ આફતાનો કર તું યબદાંન ધલાજ.
રડી રૂસતમ બહુ થયો લાઈલાજ,
સરપરથી ફેકી દિધું તેજી તાજ.
ધરી હાથ ખંજર લિધું એકદમ,
ને ચાહ્યું કે ખુદનુ કરે સર કલમ.
તુરત હાથ પકડી લિધો ઘસતમ,
કહ્યું “ એ ઘટે નહી તુંને રૂસતમ.”
કહ્યું ગોદરેજ “ આ રૂસતમ દલીર,
જરા માડું સાંભળ ધરીને ધીર.
અગર સળગાવી મુકે તું જેહાંન.
અગર તું હલાવે જમીન આસમાંન.
અગર ખુદ પર તું ગૂજારે અજાબ,
તો હાંસલ શું કરશે તેથી સોહરાખ?
અગર જો કજા એની એમજ હશે,
તો જીવતો એ જંગી કહાથી થશે?
નથી કોઈ જગમા રહ્યું હિંયાં સદા,
મુકલિસ, તવંગર, ગની કે ગદા.
જવું છે એક રોજ ‘મુલકે-અદમ,’
ખબર એનો કોઈને ન પડતો ભરમ.”
કહે રૂસતમ, “ સુણુ વજીર નેકનામે,
જલ્દીથી લઈ જા તું મારો પેગામ.

જઘને તું કાઉસને કહે મારો હાલ,
 થયો છું જમાનાથી હું પાયમાલ.
 ઈરાંનને ખાતર મેં બાંધી કંમર,
 દગાથી મેં ચિરીયું પિસરનું ઇગર.
 જઘને એ સઘળું તું તેને સમજાવ,
 તુરત 'નુશદાદ' તું માગીને લાવ.
 અગર લાવે દાદ તું સોહરાય કાજ,
 અજમાવવા ચાહુ છું છેલ્લો ઇલાજ.
 એ દાદથી બચશે જો મારો પીસર,
 તો થઈશું હમ બંને તહારા નફર.
 જો મારો તફડે છે લોહિમા વીરો,
 મુજ આસાનો કોઠ, ને એમુલ પીરો.
 જમાનાએ રૂસતમને કીધો હેરાંન,
 થયો બાપને હાથ એટો બેજાંન."
 ગયો ગોદરેજ લઈ રૂસતમ પેગામ.
 કીધો હાલ કાઉસને જાહેર તમામ.
 પણ કપટી કાઉસે કીધી તકરાર,
 કે, "સોહરાય છે હુલ્લડ અને જોરદાર.
 જો રૂસતમને સોહરાય મળે એક સાથ,
 તો ઈરાંનની શાહી ન રહે મારે હાથ.
 અગર નુશદાદથી હવે સોહરાય,
 તો બેશક પોંહચાડે મને તે અજાબ.
 સોહરાયે ખાધાતા એવા કસંમ,
 કે કાઉસને નેજાથી કરવો બેદમ.
 અગર નુશદાદથી હવે તે નર,
 તો કરશે કદીબી શું તે મારો ડર ?
 કિધું રૂસતમે છે મને અપમાન,
 કિધું તેણે દરબારે કેવું પુશાંન ?
 નહિ નુશદાદ હું આપું જીનહાર,
 બલે જંગી સોહરાય મરે નામદાર."

* * *

ગયો ત્યાંથી ગોદરેજ પવંનની મિસાલ,
 કહ્યો રૂસતમને કાઉસનો હવાલ.
 સુણી રૂસતમ બહુ થયો નાસિપાસ,
 દિધી છોડી સોહરાયના જીવની આસ.
 થયો બહાવરો નર, નહિ કંઈ સુજે,
 જમીન ને જમાનો રૂદનથી ધુજે.
 કહ્યું ગોદરેજે "દલેર પહેલવાંન,
 જરા ધીર ધરીને કહ્યું માડું માન.
 બદબખ્ત કાઉસ છે એકદર,
 સંગદિલ હેકું મિસલ છે પરથર.
 નથી તેની આંખોમા કંઈબી શરમ,
 બુજે તે કદર જોઈ તારો સિતમ.
 રૂસતમ તું જ તેની પાસે સિતાબ,
 ને કહે તારાં કુખનો તું તેને હિસાબ.
 અગરજો તે સંગદિલ તુંથી ગળે,
 અને નુશદાદ જો તુને મળે,
 તો બેશક બચે તારો પીલતાં પીસર,
 ઉમેદ લાવે બર તારી તે દાદગર."
 પસંદ ગોદરેજનો કીધો એ વિચાર,
 જવા શાહની પાસે થયો તે સવાર.
 કિધી આવી પેશકારે એવી બબર,
 કે પીલતાન સોહરાય પામ્યો ગુજર.
 નથી માંગતો તે મેહલ કે ચમંન,
 હવે જોઈએ છે ફકત એક કશંન.
સોહરાયની કબ ઉપર રૂસતમનું
માહેતમ, અને સામે
સવારના ખાંદાનનું
કલખાંત.
 સુણી આ બબર રૂસતમ મારી હાય,
 "હવે માડું જગમે ગમે તે થાય."

दिधुं सर उपरथी ईकीने ताज,
उतरीयो रपशपरथी ते सरकराज.
रडीने पुजोगी जरी करे,
कुटी सर इसतंभ पूकारी रडे.

“सपुत मारा भेटा, ओ जंगी जवांन,
द्वेरे, ने दिलावर, शूरा पेहलवांन.
आ धरती, सितारा, ने पुरशीदा-भाह,
आ अजतर ने शस्त्र ने तपतो कोलाह.

जेशे न तुं जेवा नरने कही,
गुजरे जे दुनियाभे लाओ सही.
नपीरो तुं दीकरा नरीमानतो,
वीरो ने शूरो समनगांनतो,
द्वेरे मारा भेटा, जंगी जवांन
इसतंभना बेराग, तहेभीनाना ज्ञान.

ओ जंगी जेरावर शाणुा द्वेरे,
ओ सांभो नरीमानना नादर उवेर.
ओ धरांनना हीरां, ने जपुलना लाल,
छीने भारो तुं कर कंधं निकाल.

सोहराण शाणुा, ओ दिकरा सपुत
ओ सांभो नरीमाननी तोज्मना सुत.
पुनियादे आला, ने तुज्मे दलीर,
भुवो भारो हाथे, तुं ओ जेनछर.

हतुं जेर तनमा अहु ओहीसाण,
किधो तुं ओ इसतंभने लाजवाण.
करे कोणु जर्ध तहेभीनाने अणर,
के इसतंभने हाथे भुवो छे पीसर.

कज तारी जेध इवे आसमांन,
पेदरना दगाथी थयो तुं जेजान.
पडयो महेल छाडीने तुं आकभा,
जले तन इसतंभनु आगभा.

हती नही मने तारी जेवी अणर,
के, दीकरो छे भारो पीलंग शीर नर.
हती नही मने तारी जेवी अणर,
के आंधरो तुं इसतंभनी सांभे कमर.

थयो गुम महारो रेशान बेराग,
लगाडी गयो इसतंभ तन आग.
भेटा तुं आयो अतवा धरांन,
थयुं भोत तारं तुं पर कुर्यांन.

अतवाने आयो तुं तपतो ताज,
तपतनी जगे आयुं तापुत आज.

* * *

सरदारो: शूरा थयो शोकभंद,
अरम आंजुथी पुर, दिल दहभंद.

अस्ता अजर थाध कुल अनजुमन,
हुकमथी किधुं ओक तैयार कश्न.
गया सर्व सोहराणने लध धरांन,
बरी आक सरभे, रडे कुल भेदान.

किधो आक सजगापी तंभु तमाम-
सानेरी तपतो, ने अररीन कांम.

रडी छाती कुटे, कमजपत पेदर,
“अइसोस ओ दुनिया वरणुना पीसर.

अइसोस करमायो पिलतो गुलाण,
जरा जे पेदरने तुं छाडीने आण.”

ओ रीते इसतंभ गंभ अहु करे,
करी याक गीरेयांन ने अहु रडे

मजी संठ कहे हीलसोअ सुभन,
सुछे नहि जरापी, दिवे दुप अगान.

कहुं शाह काउसे “अओ इसतंभ,
ना कर वधु पुद पर तुं सितंभ.
आ अरपे कोहाननी छे ओकज रसंभ,
रापे जरापी न कोधनी शरंभ.

હુનિયાની માયા છે જુહી તમામ,
 નથી આવી કોઈને જરાબી તે કાંમ.
 ખિલેલાં ફૂલો ખિલતાં નહિ ફરી,
 મુવેલાંઓ જીવતાં થતાં નહિ જરી.
 મોડે કે વહેવે મરે સઉ સદા,
 તવંગર ને મુફલીસ, રાંક ને ગદા.
 સેવટ સદા સર્વતુ એક છે,
 ફકત એક કાયમ તે માલેક છે.
 સદા મોત જગમે રહ્યું છે અછત,
 પલકમા તે તોડે છે ફાંનીની ખીત.
 કજ્ર આવી હોય, તે કદી ના ફરે,
 હિકમત હજારો નકામી કરે.
 જમીન પર ગગાંનને અગર લાવે તું,
 અગર ચાહે હુનિયાને સળગાવે તું,
 નહી થાય જીવતું જે પામ્યુ મરણુ,
 કિધી તે રવાંને મીનોઈ પસાંન.”

* * *
 પુગો આવી એકદમ ખુઝરોગ બાલ,
 જોઈ રસતમ સંગ લશ્કર બેહાલ.
 કફન બોલીને એમ કહે રસતમ,
 “અરે બાપ મારા તું જો એની ગમ.
 જો આ કફનમે છે મારો પીસર,
 કલમ કર ખંજરથી તું મારું સર.
 હું કમબખ્ત રસતમ છું ખારબાર,
 કતલ થાયો મૂજ હાથ સામે સવાર.”

* * *
 બાંતુ રોદાબે રડે જાર જાર,
 સોહરાબતુ જોઈ રૂપાહું દીદાર.
 ‘જરા બોલ મારા ઝો થુરા દલેર,
 તું પર કોણે ગૂજારીયો કહેર.
 જરા તો ઊઠી વાત મુજ સાથે કર,
 કહે કોણે ચીરીયું તહાર’ જગર
 અરે કોણની લાગી તુને છે નજર,
 કે, કરમાઈ ગયો એમ જલ્દી જગર.

જરા બોલ દિકરા તું બોલી ચશમ,
 કહે કેમ રૂઢાઈ ગયો તારો દંમ.
 રીસાઈ મુતો કાંચ સામે સવાર,
 કહે તારી નિન્દના શું છે ઉતાર.”

* * *
 પડી તહેમોનાને ખખર જ્યારે વાત,
 કે મુવો છે સોહરાબ રસતમને હાત.
 રડીને કિધું તેણીએ તાંન હલાક,
 ગીરેબાંન ઝરરીન કિધું ચાક ચાક.
 પિખી સરના બાલો કિધું માહેતમ,
 ભરી ખાક સરમા કરતી સિતમ.”
 “અએ જાને-માદર કહાં તું ગયો,
 લપટાઈ લહુમા બેજાન થયો.
 હું કરતી તો રાતો દિન એજ ફિકર,
 રખે નહિ મળે તુને તારો પિદર.
 લડાવીને લાડો તુને રાતો દાંન,
 કિધો મોટો દિકરા કરી બહુ જતાંન.
 નહિ કીધી રસતમ તારી કદર,
 ને ચીરીયું તે ખુનીએ તારૂ જગર.
 તું વસનારો મહેલે પડ્યો ખાકમા,
 પડી તારી માદર અગાંન આગમા.
 ગયો મળવાને તું તારો પદર,
 પદરને બદલે તું પાંચો કપ્પર.
 દખાડી નહિ કાં તે દિકરા નિશાંન,
 કે થતે રસતમ સાચ તારી પીછાંન.
 અગર તારી સાથે હું કરતે સફર,
 તો બોલખાવતે તુને હું તારો પદર.
 આ સપુત સુરા, માદરના જાંન,
 કાં મુવો નહિ મારીને બેટા જવાંન.
 અફસોસ દિહાં નહિ છેલ્લાં દિદાર,
 મુવો જઈ તું બેટા વતાંનની બહાર.

અક્ષોસ મારો કિધો નહિ વિચાર,
અક્ષોસ મારી કિધો નહિ દરકાર.

દિલની ઉમેદો તો દિલમાં રહી.
માયા ને મોહખતની ખરબાદી થઈ.

જરા બોલ કોણનો તુને લાગો ગમ,
કીધો કોણ જીલમગારે બંધ તારે દમ.

થયો તારો આશક જલંમ જમ.
ગયો છોડી માદર તું 'મુલકે અદમ,'

મને તારા મોતની જરા કહે દવા,
મરવામાં લાગી તુને શું મજાહા.

કહે કોણ પર તું થયો છે કફર,
ગુજારી તે દિકરા મુજ પર જફર.

ફના થાવ ખલકત, ફલક અંધકાર,
સિદ્ધ થાવ ધરતી, ગગન આખદાર.

ગયો મારો સોહરાખ પ્યારો પિસર,
ભણે થાવ ફુનીયા જોરેજખર."૭૧

જમીન પર પડી તે રડે જરજર.
કેસોના તોડે તે હર તાર તાર.

* * *

હડી તહેમીના ત્યાંથી નિકલી બહાર,
કિધો અરપે-સોહરાખને? ખુબ પ્યાર.

કરી વહાલ ચુંબન લિધાં મુખને,
ઘડી ચુમતી સર, ઘડી રખને.^૨

હડાવીને ઘોડાના પાંઉની નાલ,
ચુમી નાલ, તે પર મસલતી કપાલ.

લઈ મૂખ બગલમાં પુછીયું રહી,
“રખશના બેટા,^૩ કહે તો જરી.

કહે કેમ મૂવો તારો સોહરાખ સવાર,
કહે કેમ થયો તે જંગો ખુવાર.”

* * *

રહ્યો તહેમીનાના ન ગમંતો સુમાર,
કરે હા-વ-જરી જોઈ હથીઆર.

જોઈ તેનો પોશાક, બખતર, કમાંન,
જોઈ તેનો નેજો, શમશીર ને બાંન.

જોઈ તેનો ગુરજ ને લાંબી કમંદ,
કિધું તહેમીનાએ મરકું પસંદ.

ધરી હાથ શમશીર, પાડીને ખુમ,
કાપી રખશની, ચાલ અને ફુમ.^૪

બાદજી કિધો કુલ ફના જર ને માલ,
મહેત્રો બગીચા કિધા પાયમાલ.

ધરી શોક લીધો કાળો લીબાસ,
થયો જીવ ગેતીથી બિલકૂલ નિરાસ.

રાતે કે દિવસે સુખો કે શાંમ,
સોહરાખની યાદ કરતી મુદાંમ.

મુલી તે ભવંનને, મુલી તાંનમન,
મુલી દિલથી તે નહી ફરજાંન.

વરશ એક તક તે જીવી આ જોહાંન,
ગુજર પામી બાદજી તે રોશાંન રવાંન.

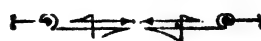
(શબ્દોર ૮૭૪.)

૧ અરપે-સોહરાખ યાને સોહરાખના ઘોડો. સોહરાખના ગુજર પામ્યા પછી તેના રવાંનની સાથે તેના ઘોડાને, નેમજ તેનાં તમમ હથીઆરો અને લડાએક બખતર અને પોશાકને ધરાંન લઈ જવામાં આવ્યાં હતાં. ૨ રખ યાને ગાલ. ૩ સોહરાખના ઘોડાને માટે કહે છે, કે તે રસતંત્રના રક્ષની જુનીયાદ હતી. ૪ ફુમ યાને પુછડી

શબ્દોર-જમશેદ જોહાક ૬૮૦. શબ્દોર-જોહાક અને એબ્લીસ ૧૬૪.

શબ્દોર-ઝાલ રોદાબે ૪૫૮. શબ્દોર-રસતંત્ર અને સોહરાખ ૮૭૪.

કુલે સબ્દોર ૧૧૭૬.

શિયાવક્ષ અને કીરંગીઝ.

શિયાવક્ષ, ધરંનના પાદશાહ કેકાઉસનો દીકરો હતો. એના જન્મની હકીકત, તેમજ એની જીવંતીના હેવાલ ઉપરથી માલંમ પડેછે, કે એ ધણો નેક, બલો, અને અશોષથી ભરેલો શહાજાદો હતો.

શિયાવક્ષના ફરોહરને ફરવરદીન યસ્તના ૧૩૨ માં ફકરામાં આરાધવામાં આવ્યું છે.

શિયાવક્ષનું દાસ્તાન, શીરહોસીની આગલ એક દહેકાનીએ વર્ણવ્યું હતું, અને શીરહોસીએ તે કથાને આધારે પોતાની રસીલી એઆરતમા તે પાછલથી રચ્યું હતું. શિયાવક્ષનું દાસ્તાન કેટલું પુરાણું હશે, તે એટલાં ઉપરથીજ જણાય છે, કે ફરવરદીન યસ્ત જે જમાનામા લખાઇ, તે આગળ એ શહાજાદો થઇ જવો ભ્રષ્ટ્રએ એમ લાગે છે, કેમકે ફરવરદીન યસ્તના ૧૩૨ માં ફકરામા કીયાંની વંશના ધણાક પાદશાહો, કએકાબાદ, કએકાઉસ, કએપુશર, વિગેરેના ફરોહરોને જેમ આરાધવામા આવેલાં છે, તેમ શિયાવક્ષના ફરોહરને પણ ફરવરદીન યસ્તના એજ ફકરામા આરાધેલું જોવામા આવેછે.

“ કવોઇશ સ્યાવપાનો અષઓનો ફવપોમ યજમઇદે ” યાને અશો શીયાવક્ષના ફરોહરને હંમે આરાધીએ છીએ.

અવસ્તામાંથી શીયાવક્ષને માટે મળતા ઇશારા.

શીયાવક્ષને કીયાંની ખોરેહ, યાને તેના ચેહરા ઉપર તુર હતું, કે જેવું તુર, પાદશાહ જમશેદ ધરાવતો હતો. (જમયાદ યસ્ત ફકરો ૭૧). શીયાવક્ષ અસાધારણ ખુશસુરતી ધરાવતો હતો, અને તેના ચેહરા ઉપર કીયાંની ખોરેહ હતું. લગનના આશીરવાદોમા, એજ ઉપરથી પરણ્યા છોકરાને દુઆ ગુજારવામા આવે છે કે:—“ હુદીદ એદ ચુન શીયાવક્ષ,” યાને શીયાવક્ષના જેવો સારા દેખાવવાલો થજે.”

૧ આ દાસ્તાનનું સંગીત કીર્તન, મુજબમા પેહલ વેહલું ખુધવાર, તારીખ ૨૦ મી મારચ ૧૯૦૭ ની રાત્રે, નવ કસાકે, ધોભીતલાવ ઉપર આવેલા ૬૦ કાં હાલમા ઠરતાએ રજૂ કીધું હતું. ત્યાર બાદ એજ વાંચન, મુજબ, વાંદરા, નવસારી, ભરચ અને કરાચી ખાતે જુદે જુદે વખતે જુદાં જુદાં મંડલોની ફરમાસથી, લગભગ ત્રણ દજનથી વધારે વાર રજૂ કરવામા આવ્યું હતું. (કરતા.)

૨ શાહનામાના દાસ્તાનો ૩૦ ૭૦ જ૦ મોદી. ખી. ઝે.

ખીન્ને ધશારો જે અવસ્તામાથી મળે છે, તે એ છે કે:—શીયાવક્ષ એચુનાહ હતો, અને પોતાના કોલને ખાતર તેણે પોતાનો જીવ ખોયો હતો. તેને તુરાંનના પાદશાહ અફરાસીયાએ કતલ કીધો હતો, જેના કીનામાં શીયાવક્ષના દીકરા કચ્ચેખુશરએ અફરાસીયાએ “ઉર્મીઆના” સરોવર આગલ મારી નાખ્યો હતો.

શીયાવક્ષને માટે એટલું બોલ્યા પછી, હવે શીયાવક્ષના દાસ્તાંનની શરૂઆત ઉપર આપણુ આવ્યે છીએ.

તુસ અને ગેવનુ ગોદરેજ સાથ
શીકારગાહે જવા નીકલવું,
અને ત્યાં એક પરીચેહર
ઔરતને મળવું.

ગુલાબી એક રોજ હતી ખામદાદ,
હતી હર તરફ કુદરત શાદ-શાદ.
નિકલીયો ફજરમાં તુસ નામદાર,
ગેવ સંગ ગોદરેજ કરવા શિકાર.
લઈ સાથ થોડા ચુનંદા નર,
દ્યુધના જંગલની કીધી સફર.
ભરપુર હતું તે શિકારોથી વંન,
કિધું જંગીઓએ તે વંનમે ચંમન.
કરી ખુબ શીકાર ફરતા હતા,
નહી કોઈથી તેઓ ડરતા હતા.
એકાએક વંનમા દિઠી એક નાર,
સિકલમા પરી સમ રોશાંન દિદાર.
જમાનામાં તેની ન જોડી હતી,
જગતમાં તે સમ થોડી હતી.
સરવ સમ સીધી હતી ગૂલબદન,
મૂખ તેનુ મહાતાબ સમ મનમોહન.

થયો ખુશ જોઈ નાર તુસ નામવર,
સિકલ જોઈ આશક પડીયો તે પર.
જઈ પાસ તેણીને કીધી સલામ,
પૂછ્યું “શું છે મૂબારક નામ.
ફરે આએ વંનમા અકેલી તું નાર,
નથી તુંજ સંગ કોઈ મદદગાર યાર.
રહા છે ખતરનાક આશતભરી,
જશે વંનમાથી બહાર કેમ કરી.”
નમીને તે બાંતુએ ખોલી જબાંન,
“સાંભલ ઓ જંગી તું મારું બયાંન.
પેદર મારો છે ખેરહેમ બહુ ખરાબ,
બને મસ્ત હરદમ પીઈને શરાબ.
કિધું તેણે ગઈ કાલ રાતે તૂફાંન,
અહાતોતો લેવાને તે મારો જાંન.
તજ ઘર લિધી આએ વંનની પનાહ,
પડી છું હું બુલી આ વંનમે તનાહ.
છે મારી તોખમ બુલંદ બુનથી,
છે મારી ઓલાદ ફરેફાંનથી.
ખેશી છે મારો ગસરવજૂ સૂરો,
મુકીયો એ સરવે ઉપર મે પૂરો.

તુસ અને ગેવ બને પેહલવાંનો આ ઔરત ઉપર મોહી પડ્યા, અને આ ઔરત સાથ પરખુવા માટે, તેઓ પોતપોતામાં તકરાર કરવા લાગ્યા. પેહલવાંન તુસે તે ઔરત ઉપર પેહલ્લા હક તેનો પોતાનો લાગુ પડે છે એવી તકરાર કીધી, અને ગેવ પેહલવાંને

પેહલો હક પોતાનો છે એવી દલીલ કીધી. આંતે આ કંકાસનો ફરિયાદ એક અમીરે એવી સુચના કરી કીધી, કે તે આરતને શાહ કાઉસની દરબારમાં લઇ જરી, અને જે હુકમ તે ફરમાવે તે પ્રમાણે બંને જને વર્તવું. આ સુચના ગેવ અને તુસને પસંદ પડી, અને તેઓ સધળા પાદશાહ કાઉસની દરબારમાં ગયા.

શાહ કાઉસની દરબારમાં પેલી આરતને રજુ કરવામાં આવી, અને તુસ તથા ગેવે પોતાની ફરીયાદ શાહ કાઉસ આગલ જાહેર કીધી. દરબારમાં હાજર રહેલા સધળા પેહલવાંનો આ આરતની ખુબસુરતી જોઇ છક થઈ ગયા. સરવેથી વધારે જાણુવા જોગ બનાવ તો એ બન્ને, કે તે આરતનો ચેહરો જોતાંજ શાહ કાઉસ પોતે તેણીની ઉપર આશક પડ્યો. શાહ કાઉસે સધળી હકીકત સાંભલી, તુસ અને ગેવને સમજાવી એવો હુકમ કીધો, કે અગર જો તે આરત ઉપરથી તેઓ બંને જાણુ પોતાનો હક ઉઠાવી લીએ, તો તે પોતે તેણીની સાથે શાદી કરવા રાજી થાય. બંને પહેલવાનોએ કાઉસના સુખનને સર ઉપર ચઢાવી, તે આરત ઉપરથી તેઓએ પોતાના હક ઉઠાવી લીધા, અને શાહ કાઉસે તે બંનુને પોતાના શાહી જનાનખાનામાં મોકલાવી.

શીયાવક્ષનો જનમ.

મૂદત માસ નવની પૂરી થઇ તમામ, ખુશી થઇ હાંસલ ફૂલ ખાસો આંમ.
કિધી શાહ કાઉસને એવી ખબર, પડીચો છે તુરમંદ પયદા પીસર.
૨૨૧૬

જેહાંદારે' રાખ્યું 'શીયાવક્ષ' નાંમ, મચી હર જગે રહી ખૂબ ધુમધાંમ.

ગુજર પાંમી બાદજ કંઈએક મૂદત, વરસ સાતનો તે થયો નેકબખત.

સીતારેશનાસોએ દીધી ખબર, એ નરથી થશે એક પયદા પીસર.

કરશે તે ઇરાંનનો રોશાંન રૂબાબ, કતલ કરશે તુરાંની અફરાસિયાબ.

જોઇ તેને રસતાંમ થયો શાદમાંન, દિઠી તેને ચેહરે મૂબારક નિશાંન.

કહ્યું શેહનશાહને કરીને નમંન, "મને કર હવાલે તું એ મનમોહન.

મોટો કરશ હું ઉધારી એ બાળ, જતનથી કરશ કેળવીને વહાળ."

અરજ કીધી મંજુર શાહે સિતાબ, "લેઇજ તું જાણુલ એ ખીલતો ગુલાબ.

ઇફાજત રાખીને કરજે જતન, બનાવજે તું એને બિલો તહેમતન.

શિખાડજે તું એને હું નર 'ને ઇલમ, તાજમ તવાળે 'ને શાહી રસંમ.

બલઇ 'ને ખુરઇનો શિખવજે ફરક, મીનોઇ અશોઇનો તું દજે સખક.

શિખવજે તું ઇનસાફ કરતાં અદલ, | તુંને આપુ છું દિલપછીર નક્ષને,
કરે નહિ બેદાદી હરજોજ અમલ. | લઈ જ તું મારા શીયાવક્ષને.”

એ રીતે શીયાવક્ષ સાત વરશની ઉમરનો થતાંજ, તેના બાપ શાહ કાઠિસે જ્યાં પેહલવાન
ઇસતમને સ્વાધીન કીધા, અને ઇસતમ શીયાવક્ષને પોતાને વતન જાણુલ લઈ ગયો. ઇસતમે તેને
બારે ધક્કાઝત અને વાહલથી પાળી મોટા કીધા, અને દરેક જાતના હુનર ઈલમ તેને શીખવ્યા.
હાડાબના હુનરની શીયાવક્ષને બધીજ ઉત્તમ પ્રકારની તાલીમ ઇસતમે આપી. ઘોડેસવારી કેમ
કરવી, તીર કમાનનો ઉપોગ કેમ કરવો, કમંદ કેમ ફેંકવી, ઘોડાને બેલાંબુ કેમ આપવું, ચુરઝ
અને શમશીરને કેમ ધ્રુંભાવવાં, નેજનો ઉપોગ કેમ કરવો, વીંગેરે સઘળા હુનરમાં શીયાવક્ષને
ઇસતમે કેળવીને હુશીયાર કીધો. ત્યાર બાદ શાહ કાઠિસના ફરમાન મુજબ ઇસતમે શીયાવક્ષને
શાહી તાજીમ તવાબે અને રીતભાતની કેળવણી આપી. દરબાર કેમ ભરવી, મેજબાનીઓ
કેમ આપવી, શીકાર કેમ કરવા, અદલ ઇનસાફ કેવી રીતે કરવો, રઘયત ઉપર કેવી રીતે
અમલ કરવો, જાહેરમાં બાષણો કેમ કરવાં, વીંગેરે હુનરોની સંપુર્ણ તાલીમ ઇસતમે
શીયાવક્ષને આપી, તેને તઈયાર કીધો.

શીયાવક્ષનું દીલ એક દાહાડો પોતાના બાપના દીદાર જોવા થયું. શીયાવક્ષે પોતાનો
તે વીચાર ઇસતમને જણાવ્યો, અને ઇસતમે શીયાવક્ષને તેના બાપ પાસે રવાના કરવાની તૈયારી
કીધી. મોટી ધુમધામ અને ખુશાલીનો મહીમા મચી રહ્યો, અને ઇસતમ પોતાની
સાથે શીયાવક્ષને મોટાં નજરાનાં સાથ લઈને ધરાંનના શાહની દરબારે ગયો. શીયાવક્ષની
સવારી ધરાંનમા દાખલ થઈ. શહેરમાં રઘયતની ઉલટ અને ઉમંગનો પાર રહ્યો નહીં.
સરવેની નજર શીયાવક્ષ ઉપર ઠરી રહી. કાઠિસ પોતાના દીકરા શીયાવક્ષનું ઉછળી રહેલું
કદ, અને દબદબા સાથે તેના ચહેરા ઉપરનું નુર (ખોરેહ) જોઈ અબજોબીમાં ગરક થઈ
ગયો, અને યઝદાંનની જનાબમાં તે શુકરચુગારી કરવા લાગ્યો.

શહેરના જગીરદારો, માનવંતો, અમલદારો, અને અમીરો સરવે શીયાવક્ષના દરશન
કરવા નજરાંના સાથ દરબારમાં આવવા લાગ્યા, અને તેનું ‘રોશન નુર’ જોઈ સરવે તાજુબ
થયા. કાઠિસે ખુશાલીની એક મોટી ગાંજલસ ભરી, અને નાચ રંગની મોટી ધુમધામ
ચાલી રહી. ખાં-પાં ચાલુ થયું. શીયાવક્ષને જાહેરમાં કાઠિસે મોટું માન આપી
નવાજ્યો, અને ઉંમરે પુગતાંજ તેને તાજ આપવાનું જાહેર કીધું.

શીયાવક્ષની મરદાંનગી અને હુનરમંદીના ખેલો ખલકતને જાહેરમાં દેખાડવા કાઠિસે
એક જાહેર મેલાવડો પોતાના મેહલની સામે આવેલાં ચોગાંનમા કીધો. તમામ ધરાંની

ખલકત, તેમજ મહેલના અરખા ઉપર શાહી કુટુંબની બાનુઓ શીયાવક્ષની મરદાનગીના ખેલ જોવા ભેગી મલી હતી.

શીયાવક્ષની મરદાનગીના ખેલો જોઇ કાઉંસે રસતંમની જાળના તારીફ કીધી, અને તેને ખેસુમાર જર અને ગોહરથી વધારી લીધો. તેજ વખતે મહેલના અરખા ઉપરથી રાણી સોદાખેહ શીયાવક્ષની હુનરમંદી અને તેની ખુબસુરતી જોઇ તેની ઉપર મોહી પડી.

જોઇ નુર હુગરના લાગી અગનં,
ભૂલી ગઇ સૂધ્યખૂધ્ય ભૂલી ગઇ ચમનં.

જૂદાઇના મરજથી તવાતી ગઇ,
ખરફની મિસાલે ગજાતી ગઇ.

શિયાવક્ષને મળવા બની તે અઘીર,
હુગર માહે લાગો મહોબતનો તીર.

જૂદાઇમા તે કરતી વિચારો હજાર,
સિકલ જોઇ શીયાવક્ષ ખોચો કરાર.^૧

ગઇ શાહાની પાસે કરી ખુબ વિચાર,
નજકતથી ખોલી કરી સતકાર.

“ખુશી રહે સદા શેહરીઆરે સિપાહ,
રહે રખની દાયમ તુજ પર નિગાહ.

રહે તારો શિયાવક્ષ સદા શાદમાનં,
‘પરદે જમીન’ પર નથી તે સમાનં.

૨૨૫૬

અગર આવે મુજની મૂલાકાત કાજ,
વધાવું ગોહરથી તે ગરદનફરાજ.

તલબગાર બનાનો છે જોવા દિદાર,
કરે શાહી નારો તે પર નિસાર.”

ખુશી થાઈ કાઉંસે લીધો જવાબ—
“અએ માહેતાબાં, ન કર પેચોતાબ.

તું માદર છે તેની, તે તારો પિસર,
રહો તારી દાયમ મહેર તેની પર.”

ખૂલાવી શીયાવક્ષને કીધો હુકમં,
“જઈ તારી માદર સોદાખેહને નંમ.

દિધું છે તુને એવું યજદાંએ નુર,
પડે તુજ ઉપર મોહી ‘મલાયક હુર.’

મુલાકાત બહેનો ઘણી ચાહે છે,
ગુણ તુજ કિરતના સંડ ગાયે છે.

ખીલવતમં જા ભયે તું પિસર,
ખુશી તારી માદરનુ થાશે હુગર.”

અદબથી નમીને કહે એમ અશો:
“બનાને જવામા નરો નહિ કરસો.

નવો શું શીખશ જઈ બનાને હુંનર,
કરશે શું હાંસલ નારોથી નર.

મને છે અકલમંદ ખુઝોગોંસે કાંમ,
ખુઝોગોંની સંગમા બનું નેકનાંમ.”

કહ્યું શાહે, “એઠા રહે તું ખુશહાલ,
રહેજો ચમકતું સદા એકબાલ.

કરી દિલથી ફર ગમ કહ્યું મારં માન,
જઈને તૂં મલ માદરે દીલજાનં.

ખૂશી થાશે જોઇ તુંને માહેજબીન,
તલબગાર જોવા છે હર નાજનીન.”

મુખન સર ચઢાવીને કીધું નમંનં,
શીયાવક્ષ પેદરને પડીચો ચરનં.

અનાને જવાને કપ્પુલ તે થયો,
માદર સોદાએહને મળવા ગયો.

ઉઝો જઈ શીયાવક્ષ દરની ઉપર,
પલકમા કિધી તેણે હરગમ નજર.

દિકો હર તરફ તેણે ખુબ રાગરંગ,
સીતાર, સરનઈ, અને મોરચંગ.

પરી રૂપ સખીઓ થઈને મગન,
વધાવાના તઈયાર કીધા સગન.

કુલોના ગજરા અને ગૂલ ગૂલાબ,
કરતુરી, અંબર, મુગંધ એહિસાબ.

ચંપા, ચંબેલી મહેકથી ભરી,
હરગમ વરસતી ખૂશખો ઝરી.

મહેફીલ હતી તે અજબ ધુમ ભરી,
બને મસ્ત દેમાગ અતી યુમ ધરી.
૨૩૦૦

હતું તે શયેસ્તાન^૧ ગોયા ઇરંમ,
પરી સમ મહાખૂબ દિસે હર કદમ.

બફરમાને પેદર ગયો નેકનાંમ,
મુંકી સોદાએહને કીધી સલાંમ.

રાણી સોદાએહથી આવા સખુનો સાંભલી, અને તેણીની હીલચાલ જોઈ અશો
શીયાવક્ષ સમજી ગયો, કે તેણીની મહોબતમાં કાતીલ ઝેર સમાયલું છે. તુરતજ તે
ત્યાંથી નીકલી પોતાના પેદર કાઉસ પાસ ગયો, અને શીયાવક્ષની તારીફ આખા જનાન-
ખાનામાં હરએક ખાતું કરવા લાગી.

ખીજ હાથ ઉપર પાદશાહ કાઉસ જ્યારે સોદાએહને મળ્યો, ત્યારે તેણીએ શીયા-
વક્ષની જાણ તારીફ કરી કહ્યું કે:—“શીયાવક્ષને શાદી કરવાની જરૂર છે. તેને એક
એવી ઈચ્છા તોખમની બાનું સાથ પરજાવવો, કે જેનાથી એક નામદાર બેટાનો જન્મ
થાય.” કાઉસે સોદાએહના એ વીચારને ટેકો આપ્યો, અને સોદાએહએ કાઉસને ફરમાસ

તાખત એક સુંદર હતું ખુબ બરશીન,
હતી તે તખત પર ઝોરાજખીન.

લાખોમા તે એક સિતારો હતો,
નહી, તેણી સમ કોઈ તારો હતો.

શીયાવક્ષને જોઈ હસી તે પરી,
ઉતરી તખત પરથી નખરાં કરી.

લટકતી મટકતીએ કીધું નમન,
બગલ માહે પકડી કિધું આલિંગન.^૨

ઘડીમા તે યુમતી ચરમને દિદાર,
ઘડીમા તે યુમતી મુખ-રૂપસાર.^૩

ખુબઈ નહી તેના દિલની અગન,
બોલી તે મૂખ બોલી સુંદર બદન.^૪

“શુકર હું કર છું હજારો હજાર,
નિસદ્દિન યજદાનના વાર વાર.

કરું શું શીયાવક્ષ હું તુજસે જુકર,
નથી કોઈએ જનીચો તુજ સમ પિસર.

રૂખાએ તું આલા, નુર દિલપજાર,
સૂરત તારી મીઠી, કરે દીલ અસીર.

૧ દરની ઉપર યાને દરવાજાની ઉપર.

૨ શયેસ્તાન યાને અનાનખાતું.

૩ આલિંગન યાને કોઢી કાપી.

૪ મુખ-રૂપસાર યાને મોહોહું અને ગાલ.

કરી કે “અમરજે શીયાવક્ષને તું મારી પાસ જનાનખાનામાં અવારનવાર મોકલ્યા કરે, તો હું તેને સમજાવી, કોઇ નામદાર નાજનીનની મોહજતમાં તે ગીરફતાર બને એવી તકનીક કરું.”

સોદાબેહની આ વાત કાઠિસને પસંદ પડી, અને કાઠિસે વલતે દીવસે પોતાના દીકરા શીયાવક્ષને તનાહીમા તેની શાદી વીશે વાત કરી કહ્યું કે:—“ તારા સીતારાની ચાલ જોઇ, નજીમીઓએ આગાહી કરી છે, કે તારી તોખમથી એક એવો નામદાર દીકરો પેદા પડનાર છે, કે જે દુનીયામાં પોતાનું નામ અમર કરી જશે. માટે તું જનાનખાનામાં તારી માદર સોદાબેહ પાસે જ, અને એ વીરો તું તેણી સાથે કાંઇ વાતચીત કર.” શીયાવક્ષ મોટી આનાકાનીથી પોતાના આપ શાહા કાઠિસના હુકમને તામે થઇ, બીજી વાર સોદાબેહની પાસે જનાનખાનામાં ગયો.

શીયાવક્ષની સોદાબેહ સાથે બીજી વારની મુલાકાત.

શીયાવક્ષને ફરીથી જનાનખાનામાં આવેલો જોઇ, રાણી સોદાબેહ નાજબરી નજીકતે તખ્ત ઉપરથી નીચે ઉતરી, અને પોતાના ચેહરા ઉપર ઢાંકેલો ખારીક રેશમના કપડાંનો નિકાળ ઉઠાવી પોતાનો ખુશસુરત મુખડો ખુલ્લો કરો, શીયાવક્ષની સામે આવી ઉભી. એકજ ધસારે સોદાબેહ તરફથી ચતાંજ, દીવાનખાનામાં હાજર રહેલી તેણીની સઘળો સખીઓ તેમને એકલાં મુઠી જતી રહી, અને સુંદર સોદાબેહ મીઠા હલકે પ્રાતભરોયા દીલથી શીયાવક્ષને સમજાવવા લાગી કે:—

“ભલે આચોં, તું ઓ નુરમંદજવાંન,
તુંને જોઈ સોદાબેહ છે શાદમાંન.

જરા બેસી મુજ પર કર તું નિગાહા,
દિપે કેવો ખુરશીદ પાસે માહા.

જોઈ લાખો નારોની ચતારાઈ ગઈ,
ગૂલોનીબી ગરદન કતારાઈ ગઈ.

સહ મારો સુંદર સંગાર સાજ,
હું બેસું તખ્ત પર પેહડીને તાજ.

મિસલ મુજ ચમકે નહી કોઈ નાર,
મરે મારી સુરતને કરવા પીયાર.

મુજથી ના ફરવ તું તારી નજર,
તું પર ફીદા છે, આ માફે હગર.

જરા બોલ બોલીને તારી જખાંન,
દિસે તારી ઓલાદ પરીની સમાંન.

ચશમ તારો ચીરે માશૂકના હગર,
સિકલ જોઈ તારી બને બેસખર.

મૂખ તારું મિસલે મહાતાબ જોઈ,
પડે પેચ ખાઈ પરીઓ મોહી.

સાંભલ ખ્યારા શીયાવક્ષ જવાંન,
ફિદા તારી ઉપર છે મારો જાંન.

હવેથી તું મારો, હું તારી નાર,
મને તારે એકદમ ગલે તું લગાર.

જશે જ્યારે મારો ખાવંદ મરી,
થશે શાહી તારો ‘ને મારી ખરી.

જે તારી સનમુખ નમી હું ખડી,
દિધું તુંને તનમન અર્પણુ કરી.
નથી કોઈનો ડર મને આ સમે,
મને તારી સુરત શીયાવક્ષ ગમે.”
૨૪૫૦

બની પ્રિત અગનથી દિવાંની તે નાર,
થયું ‘તું’ ગરમ તેનું એરકે-અઝાર.
ભૂલી ખૂદને તે બનો હાલહવાલ,
પકડીને શીયાવક્ષ, ચૂમીયા એ ગાલ.
શરમ લાજ છાંડી, બની મદ્દ હોશ,
રહ્યો કાણુ ઉપર નહીં મનનો જોશ.
સૂણી દિલરૂખા દેવાણીના મુખન,
અશોએ કહ્યું “બંધ કર તું વચન.”
કદી કાંમ એવું ન મુજથી થશે,
જગર માહે તારાં શયતાન વસે.

હું છું તારો બેથો અદના ગુલાંમ,
બની મારી માદર કરે બદકલાંમ.
પેદરથી પિસર કેમ બને બેઠમાન,
પેદરની છે બાંતુ માદર સમાન.
જગત એવાં પાપે ભારી થશે,
કુનિયાની નારોની ખવારી થશે.
લાજમ છે આરતને રાખે શરંમ,
નજર પાક રાખે, ‘ને નૈનો નરંમ.
સજાવાર છે નારોને એક ધરંમ,
એકજ ખુદા, ‘ને બસ એકજ સતંમ.
કદી પાકદામન નહીં એમ કરે,
હલક પર અગર તેના ખંજર ફરે.”

શીયાવક્ષ ઉપર સોદાબેહનુ બોહતાંન મુકયું.

શીયાવક્ષ ગુસ્સાના આવેશમાં આવા તીક્ષણ સખુનો કહી સોદાબેહ આગલથી આલી જતો હતો, પણ સોદાબેહ તેને જતો અટકાવી કહ્યું કે:—“શીયાવક્ષ અગરજે તું મારી આજેજ ઉપર ધ્યાન નહીં આપશે, અને જે મારી મહોબત તું નામંજુર કરશે, તો તું પોતા ઉપર મોટી બદા ખેંચી લેશે. પાદશાહ કાઉસે તુંને જે કાંઈ બક્ષ્યું છે, તે કરતાંખી હું તુને વધારે આપી નેહાલ કરશ. જે તું મારીથી સર ફેરવશે, તો શાહી તખ્ત મેળવવાની તારી આશાનો નાશ થશે, અને તારો જીંદગી જેખમમાં આવી પડશે.” એવી ધમકી આપી સોદાબેહ તેને ફરી મનાવવા અને સમજાવવા લાગી.”

આ સઘળી ધમકીને શીયાવક્ષે તરછોડી કાઢી, અને સોદાબેહના હાથમાંથી છુટી, તે પોતાના મેહલ તરફ નીકળી ગયો. પોતાના છુપા બેદને આવી રીતે જ્યારે સોદાબેહએ જાહેર થઈ ગયો જોયો, ત્યારે તે પોતાના મનમાં તરેહવાર અદેશા કરવા લાગી. શીયાવક્ષ ઉપર વેર લેવાની તેણીએ તુરતજ એક તદ્દમીર કીધી, અને તે અશો શાહજાદા ઉપર તેણીએ એક ખોટું બોધતાંન બેડી કાઢાડ્યું. જેવો શીયાવક્ષ સોદાબેહને તરછોડી મહેલમાંથી ગયો, કે તેણીએ તેજ વખત એક જખરી ચીસ પાડી, મેહલનું દીવાનખાનું ગખરી મેથું. પોતાના તન પરનો કિમતી પોશાક તેણીએ ચીરીને ફાડી નાખ્યો, અને પોતાના માથોને તેણીએ નખ વડે જખમી કીધા. સર પરથી તેણીએ તાજને ફેંકી દીધું, અને માથાના બાહોને પીખી નાખી, શોર અને પુકાર કરતી તે જમીન ઉપર પછડાઈ પડી.

સુખશાંતીના મકાનમાં આવી રીતે માહેનમ અને શારનો પુકાર ઉઠેલો સાંભળી સોદાએહની દાસીઓ અને મેહલના નકરો દોડી આવ્યાં, અને રાણી સોદાએહની આવી હાલત જોઈ તેઓ હેરાત થયાં. આ ખબર પાદશાહ કાઉસને પુગતાંજ તે તુરતજ રાણી સોદાએહ પાસ ગયો, અને સોદાએહનો આવી રીતનો પરેશાન હાલ જોઈ, તે ઇતેજાર બની પુછવા લાગ્યો. ઠગારી સોદાએહ, પોતાના ખાવીદ પાદશાહ કાઉસને પોતાની આગલ ઇતેજાર ઉમેરો જોઈ, મક્કર કરી રડતી આંખે હા-વ-અફસોસ કરતી બોલી કે:—

“ખબર શું કહું શાહ મુજ હાલની, નજરથી જો હાલત આ કંગાલની. જફાકાર પિસર તૂજ જફા એમ કરે, બની બેટો માદરથી કંઈ નહિ ડરે. શીયાવક્ષ તારો બની બદલગાંમ, કિંધા આવી મૂજ સાથ પુરા કલાંમ. ગઈ તેની ચશ્મોથી નિકલી શરંમ, હવસના મરજથી બન્યો તે ગરંમ. બની મસ્ત હવસે, પીઈ ને શરાબ, આંચો મૂજ દાંમન તે કરવા ખરાબ. બની બાવરી જોઈ તેની સિકલ, પડી સૂજ મને નહિ, ગઈ મુજ અકલ. જકડી મુજ હાથોને, પકડી મને, કરી જોર જબડ, કચડી મને. બની ધ્યારમા લીન થયો બેશરંમ, હવસની અગંનમા થયો તે ભસંમ. બગલ માહે પકડી, કહ્યું એમ મને—મને કાં તું સુંદર, બિગાનો ગણે. નથી કોઈ તુજ સમ બીજું કમલ, નથી બાજે મહેફિલમા તુજ નકલ. નથી ચાહતો તું વન બિહ કોઈ નાર, તું એ વીંધીયું મુજ જગર આરપાર.”

જોઈ તેની ધાંધલ હું ધરકાઈ ગઈ, હું નારી બિચારી ગભરાઈ ગઈ. પડી પેચ ખાઈ હું જમીનની ઉપર, લચકઈ ગઈ મારી નાજુક કંમર. ટંગ મારા કુટા, ‘ને છુટા બાલ, છુટી હાથમાથી બની હાલહવાલ.

૨૪૦૦

જતી ‘તી હું નહાસી, પણ પકડાઈ ગઈ, હું નાજુક નવેલી પછડાઈ ગઈ. સૂણી ચીસ મારી થયો તે બેકાંમ, ગયો હિંચાંથી નહાસી, તે નીમકહરાંમ.” સૂણી રાંણીની આ હકીકત ‘ને હાલ, કિંધા દિલમે કાઉસે કંઈ કંઈ બિયાલ. અગર હોય હકીકત એ સઘળી ખરી—તો કલમ સર કરું એનું હું આ ઘડી. બાદશ કીધો શાહે એવો વિચાર—કે ગુસ્સો કિંધાથી થશે બહુ બિગાર. ગુસ્સો છે કરવો મને નારવા, ગુસ્સો કરે છે અકલને હવા. ધીરજથી કરવી થટે છે તપાસ, ગૂંહાગાર કોણ છે કરે હું તલાશ. બૂલાવી શીયાવક્ષનું સુંઘીયું બદન. હાથો ‘ને છાતી ‘ને બાજુ વદન.”

બાદ્ય સોદાએહનુ સૂંઘીયું શરીર,
હતી ખુશખોથી ભરી તેની ચીર.^૧
પમરતું હતું તેણીનું તંન તમામ,
તર મુશ્કેલ ખુથી^૨ પમરતી^૩ તી ચાંમ.^૪
નિકલતી મુખમાથી બુઝે^૫ શરાબ,
બદન પર બહેકતો ખાલેસ ગુલાબ.
અગર નાર તનથી લુટાઈ હતો,
તો ખેશક સૂગંધની ગવાહી હતો.

અગર તંન સંગ ધુમ રમાઈ હતો,
તો શયાવક્ષ તંન બુ લુછાઈ હતો.
મગર તંન હતું તેનું નિર્મળ તમામ,
હતું નહિ જરાખી ખુશખોનું નામ.
કરી શાહે ખાતરતસદલી ઘની,
દિધી વાત દાખી, ગણી નાખની.

* * *

શીયાવક્ષનું નીરદોશપણ સાબિત કરવાનું ફરમાન.

સોદાએહની ફરીયાદવાલા બનાવને જોકે શાહા કાઠિસે દાખી દીધા હતાં, છતાં તે બનાવની યાદ તેના જીવનમાં હરદમાં ખટકયા કરતી હતી. તેણે પોતાની દરબારના દાનાવ અને અકલમંદો સાથે એ વીશે મસલત ચલાવી, અને શીયાવક્ષનું નીરદોશપણ કેવી રીતે સાબિત કરી શકાય, તે તેઓથી જાણવા ચાહ્યું. એક અકલમંદ ફાઝલે શાહા કાઠિસને કહ્યું કે:—

“અરે આલમ પનાહ, અગર જે તું એ વાતનો સંતોષકારક નિવેડો લાવવા ચાહતો હોય, તો બેગુન્દાગારોનું નીરદોશપણ સાબિત કરવાનો જે એક જ માર્ગ છે, તે તારે અખત્યાર કરવો ઘટે છે. જ્યારે એ બંને નામદારો પોતાને બેગુન્દા જણાવે છે, ત્યારે બેમાંથી એકજને આતશની ચેહમાંથી પસાર થઈ પોતાનું નીરદોશપણ જાહેરમાં સાબિત કરવું જોઈએ. શીયાવક્ષ જે બેગુન્દા હશે, તો આતશની ચેહમાંથી પસાર થતાં તેને જરાખી એલજનમ પોહાયશે નહીં.

આ ઉપરથી કાઠિસે શીયાવક્ષને પોતાની પાસ બોલાવી, તેને તેનું નીરદોશપણ સાબિત કરવા માટે આતશની ચેહમાંથી પસાર થવા તેણે ફરમાવ્યું. શીયાવક્ષ પોતાના પેદરને મોહોડેથી આવ્યા સખુનો સાંભલી બહુ દુઃખી થયો, પણ પોતાનું નીરદોશપણ સાબિત કરવા તે ઘણોજ ખંતી હોવાને લીધે, તે આતશની ચેહમાં જવા તૈયાર થયો.

શાહી હુકમ થતાંજ જંગલમાં એક ગંજવર મોટી આતશની ચેહ સલગાવવામાં આવી. કુલ ધરાંન શેહેર શીયાવક્ષનું નીરદોશપણ જેવા જમાવ થયું. શીયાવક્ષે પોતાના બાપને કહ્યું કે:—

૧ ચીર, યાને ઓરતોના બદન ઉપર નાખવાનો સારી જેવો લેખાસ.

૨ મુશ્કેલ ખુથી યાને કસ્ટુરીની સુગંધથી. ૩ ચાંમ યાને શરીરની ચાંમડી.

૪ બુઝે શરાબ યાને શરાબનો વાસ.

“સાંભલ સુખન તું પેદર મેહરખાંન,
ગલત આંખે છે મુજ પર ખોહતાંન.

કરું કેમ પેદર એવું હું નીચ કાંમ,
ખતે સંગ માદર ખેટો હરાંમ.

કદી નરને લાજમ નથી એવું કાંમ,
કરે પર નારીસે એવા કલાંમ.

છે લાજમ નરને કરે નહિ નજર,
દોલત પરાઈ, ‘ને પર ઘન ઉપર.

પર નારી પર જે નજર બદ કરે,
જઈને તે આખર દોજખ પડે.

હશે જો ખરા મુજ વચન ‘ને ધર્માંન,
થશે ચેહ આતશની પાણી સમાન.

* * *

ખુલંદ ચેહ સલગી ભલુકથી ભરી,
કૂલ ધરિંની આલમ જોવા ખડી.

ગરમીથી ઘરતી તપી થઈ લાલ,
પુગી આસમાંને જઈ તેની ઝાલ.

ઉભો આવી શિયાવક્ષ હસતો આણુંદ,
કિંધો ગંમ નહી જોઈને આ ગઝાંદ.

મિસલ થાતી હોય જમ રસ્મે કરૂંન,
કિંધું તર છાંટી કપુરથી બદન.

જઈ પાસ પેદર કીંધી નમાજ,
કહ્યું કે “તું” રહેજો ઉમરદરાજ.

રજા દે મને તું, હું રાજ થવશ,
આતશની ચેહમાં ખુશીથી જવશ.

ગુન્હાગાર હોવશ તો થાવશ ભસંમ,
નિરદોશ ઉપર છે રખતી રહંમ.”

ગયો તે કહી એમ આતશ તરફ,
નહી ખોલીચો તે બિજો કંઈ હરફ.

કિંધી અજી હકને, “અહો દીન દયાલ,
હું નિરદોશ ઉપર છે કેવો જવાલ.

જો નિર્દોશ હોઉં હું તો અંખે દાદગર,
થવા દેજે આ ચેહમાંથી ગૂજર.

થશે દુર તેથી પેદરનો વહંમ
ગુન્હાગાર હોઉ તો કરજે ભસંમ.”

ખડી કૂલ રઈયત, રડે જૂર-જૂર,
ખોઈ કૂલ ધમંદ થાચો મંદ શહેરીયાર.

કસી તન ધસી તે ગયો આગમાં,
અલમ જોઈ પડી કૂલ ફલક ફાગમાં.

અજબ રંગ રાતો કહેર અગનીનો,
થયો ભોગ નિર્દોશ ગઝબ ઠગણીનો.

નજરથી થયો આગમાં ગુમ સિતાબ,
પડીચો અશો પર ગઝબ બેહિસાબ.

૨૨૭૨

ફિકરમંદ બની કૂલ આલમ ધરિંન,
દિડી આગમે નહિ શીયાવક્ષ નિશાંન.

નિગાહખાંન હતો તેનો પરવરદિગાર,
ઉભો આવી હસતો ચેહમાંથી ખાહાર.

નહી આગના ડાગ અંગે જરી,
નહી તેનો જમો ગયો તો ખરી.

૧ અવસ્તાના જમાનામાં ગુનેહગારોનું નીરદોશપણ સામેત કરવા માટે આતશની ચેહમાંથી તેમને પસાર થવું પડતું હતું એવું ઇબ્નશનેમાંથી તેમજ પેહેલવી કીતાબોમાંથી માલમ પડે છે. (નાયબ દસ્તુર મીનોચેહેર દસ્તુર જમારપણનું શાહનામું.)

હિન્દુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે, ગુનેહગારોને પોતાનું નીરદોશપણ સામેત કરવા માટે, રામના જમાનામાં એવીજ રીતે “અગ્ની પરીક્ષા” આપવી પડતી હતી. કહે છે કે, રાજ

હોઁ આવી હસતો મિસલ ગુલ કલી,
રહો મેહેરે ચઢદાંનથી ઝલઝલી.

જેઈ સારી આલમ થઈ ખૂશખૂશલ,
કિધા કિમ્તી નીસાર, કરીને વહાલ.

જઈ સર નમાવી હોઁ આપ પાસ;
બોલ્યો તે, “ફરમાવ હુકમ હોય ખાસ.”

લગાડી ગલે પુત પસ્તાય પિદર,
મને માફ કરજે તું મારા પિસર.

બેશક તું છે બેગુનહા બેગુમાન,
પાકી જેહ તન છે, તું રૌશાન રવાન.

મને મળ તું મારાં આ લખતે ઝગર,
ખરો છે તું નીરદોશ મારા પીસર.

દગાબોર છે ફુનિયામે નારો તમામ,
વચન જેના જુઠ્ઠા, મહોબત હરાંમ.

દગાબોર ડાકણથી રહી બેખબર,
મરદો થયા છે હરોબર.

નથી કીધી ઓરતે કોઈસે ભલાઈ,
ગઈ છે હજારોની ગરદન કપાઈ.

કસમ જેના જુઠ્ઠા પાપી તમામ,
મિસલ રેતી ઉપર લખેલા કલાંમ.

તન જેનું પાપી, ને મન માહે ઝેર,
નજરમાં હવસ અને દિલ માહે વેર.

૨૪૦૦

નથી રહેતી ઓરત અંદર રાસ્તી,
વસે દમ હરએકમા કાસ્તી.^૧

સજ્જતે છે લાએક ડડી નાપેકાર,
હવે ના બચે મૂજથી એ જીનહાર.

વાંચક આ વાંચીને કર તું વિચાર,
વિચારીને જો કે શું નિકલે છે સાર.

વિશ્વાસ લાયક નથી કોઈ નાર,
ઘટે નહી નરને કરે ઇતખાર.

સિવા પાક દામન ન ધરતો તું હાત,
સદા નામોશી જો હશે કમજાત.

ખુરી નાર અને અઝદહા બે બલા,^૨
એ બંને ઝમીનમાં ડટાયલા ભલા.^૩

દશરથની પુત્રી સીતા, રામ સાથ પરણી વનવાસ ભોગવતી હતી, ત્યાંથી લંકાનો રાજા રાવણ, તેણીને જોગી વેશે આવી ઉઠાવી ગયો. સીતાના આવી રીતે થયેલા હરણના પરીનાંમમાં રામ અને લક્ષ્મણે હતુમાનની મદદથી લંકાપતી રાવણ સાથે યુદ્ધ ચલાવી રાવણને માર્યો, અને સીતાને પાછી મેળવી. પણ સીતા લાંબી મુદત સુધી રાવણને ઘરે રહેલી હોવાથી, રાંમે તેણીને પોતાનું સત દેખાડવા કહ્યું. આ ઉપરથી સતી સીતાને પોતાનું સત દાખવવા વીના બીજા ચારો હતો નહી. તુરંતજ એક મોટી અગ્નીની ચીતા (ચેહ) સજાગવવાનો હુકમ ફાધો, અને સીતા તે ચેહમાં જઈ પડી. પણ તેણીનું સત ખરું હતું, તેથી સીતા તે ચેહમાંથી જીવતી નીકલી રાંમની પાસે આતરી કરી આપી હતી.

૧ કાસ્તી યાને જુઠ્ઠાઈ (સ્ત્રી-ચરીત્ર.)

૨ શીરદોસ્તીના કહેવા પ્રમાણે ખુરી ખસલતની ઓરત, અને સાંપ (અઝદહા) એ જગતમાં બે મોટી બલા સમાન છે, માટે એ બંને (બલા) જમીનમાં ડટાયલી રહે તેટલું સાફ:—

“ઝનો અઝદહા હર દો દર ખાક બેહ,
જહાંન પાક અઝીન હર દો નાપાક બેહ.”

તુરંતના પાદશાહ અક્રાસીયાખની ધરંન ઉપર ચહુડાઇ.

ધરંનમાં જ્યારે એક હાથ ઉપર એવી રીતનો મામલો ચાલતો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર તુરંતનો પાદશાહ અક્રાસીયાખ, એક લાખ આદમીનું લશકર લેઇ ધરંન ઉપર ચહુડાઈ લાવવા નીકળ્યો. આ ખબર ધરંનના શાહ કાઠિસને પડતાંજ તેણે પોતે અક્રાસીયાખ સાંમે લડાઈમાં જવાનો વીચાર પોતાના વઝીરો અને દરબારીઓને જાહેર કીધો. પણ વઝીરો અને દરબારીઓએ એવી હુલ્લડાઇ કરતાં તેને અટકાવી, કાંઇ લાએક પેહલવાંનને અક્રાસીયાખ સાંમે લડાઈમાં મોકલવાની અરજ કીધી.

શીયાવક્ષ આ વાત સાંભળી વીચારમાં પડ્યો. સોદાએક રાણીની ચાલુ સનાવણીથી તે ધરંનમાં કંટાળી ગયો હતો, તેવામાં આ લડાઈની ખબર તેને પડતાંજ તે બાહાને ધરંનમાંથી નીકળી જવાનો તેણે નક્કી દરાવ કીધો. તુરતજ તે કંમર કસી પોતાના આપ શાહા કાઠિસ પાસ ગયો, અને કેલું કે:—“અક્રાસીયાખની લડાઈમાં ધરંનના શાહને જવાની જરૂર નથી, કેમકે હું ધરંનના શાહનો દીકરો, એ જંગમાં જવાને લાએક છુ. બ મેહરે યઘદાંન દુશમનોના સરને હું ખાકમાં નાખી ફતેહ કરશ. જ્યાં સુધી સીપાહ-સાલારો અને પેહલવાંનો લડવા તખયાર છે, ત્યાં સુધી શેહનશાહે લડાઈમાં ઉતરવું ઘટે નહી. કાઠિસે તુરતજ સીસતાંનથી જેહાં પેહલવાંન રસતમને બુલાવ્યો, અને તેની બખબ તારીફ કરી, અક્રાસીયાખે ઉઠાવેલી લડાઈની ખબરથી તેને વાકેફ કીધો, અને શીયાવક્ષ એ લડાઈમાં જવા માગે છે, એમ તેને જણાવી શીયાવક્ષ સાથે રસતમને એ જંગમાં જવા અરજ કીધી.

જેહાં પેહલવાંન રસતમે શીયાવક્ષ સાથે જંગમાં જવા તુરત કબુલ કીધું, અને શીયાવક્ષની જંગમાં રાહાખરી કરવાની, તથા તેની દરેક સંભાલ લેવાની રસતમે કાઠિસને કબુલાત આપી.

બાર હજાર જંગી સીપાહોની એક ગંજવર ફોજ હુકમ થતાંજ તખયાર થઈ. ધરંતી પેહલવાનો કંમર કસી આં જંગે જવા બાહાર પડ્યા. કાવેયાંતી ઝું-દો લશકરની હરોલમાં પાંચ બાહાધુર પેહલવાંનોએ ઉઠાવ્યો, અને તમામ લશકર કરનાયાના અવાજ વચે શેહરમાંથી કુચ કરતું બાહાર પડ્યું. તમામ લશકરની સરદારી શીયાવક્ષે લીધી. રસતમે શીયાવક્ષનો ખાસ સલાહકાર અને રહાખર થયો, અને તમામ લશકર કાબુલ અને હેરાતને મારગે પસાર થઇ, બલખના મેદાંનમાં જઇ પુગ્યું.

૧ આપણા આ ધરંતી લશકરે પોતાની કુચ દરમ્યાંન પસાર કરેલાં શેહેરોને

જેહાં પહેલવાંન રસતમ લગાઇના મેદાંનમાં ચુનંદા ધરાંની સવારો અને પહેલવાંના સાથ આવી પુગ્યો છે, અને લશકરની સરદારી શાહઝાદા શીયાવણે લીધી છે, એવી ખબર પડતાંજ ગરસીવેઝે તુરાંનથી વધુ લશકર મદદ માટે મંગાવવા તુરતજ કાસદને રવાના કરીધા. એક મોડું જંગ ત્રણ દીવસ સુધી ચાલ્યું, અને તે જંગમાં તુરાંનીઓની જબરી ખુવારી થઇ. ચોઠ દીવસે તુરાંનીઓની હાર થઇ, અને તેમનું લશકર પરાંગનું થઈ નહાસવા લાગ્યું.

અફ્રાસીયાએ જોયેલો ખાખ, અને તે ખાખનો ભેદ.

જયારે તુરાંની લશકર લગાઇના મેદાંનમાં હાર ખાઇ ધરાંનીઓના હાથ ઉપર મારીયું જતું હતું, ત્યારે અફ્રાસીયાખ પાદશાહે એક રાતે એક ડરામણો ખાખ જોયો.

હતી રાત કાળી, સીંહા ઘંઘીર,
ગૂજરીયા હતો રાતનો એક પોહોર.
હતો ફરશ્પર સુતો અફ્રાસિયાખ,
હતો ચીસ પાડી જોઇ એક ખાખ.
પડ્યો ફાલ ખાઇ જમીનની ઉપર,
ઉભા આવી ખિદમતમે ફૂલ નફર.
વઢીરો અમીરોએ કીધી જીકર,
હકિકત કહો ખાખની બેફિકર.
કહ્યું શાહે “કહું ખાખનું શું બયાંન,
લરજે છે કહેતાં હકિકત જખાંન.
દિઠું ખાખમાં એક બીયાખાંન વન,
હતું સાંપોથી તે ભરેલું તદન.
જમીન ધુલથી બહુ ભરેલી ખરાબ-
હતો દિઠાં કંઈ હઠારો ઝોકાખ.”
હતું મારા તંમ્બુમે માડું મકાંન,
થયું ત્યાં એકાએક જખડું તુફાંન.

પડ્યો મારો ચુનંદા ઉડી ખાકમાં,
નહિ માડું લશકર રહ્યું ધાકમાં.
ગયો ફાટી તંમ્બુ ‘ને તુટી રસી,
ગજબની દહેશત મનમાં વસી.
કતલ થાતું દીઠું મેં લશકર તમાંમ,
ગઈ મારી કિરતી થયું ચુંમ નાંમ.
દિઠી હર તરફ મેં લોહીની નહેર,
ધસી આવતી જાંજો કરતી કહેર.
પડી મારે કાંને એકાએક ખુમ,
જોઇ મેં ધરાંની લશકરની ધુમ.
ધસી આવી ઉભા લેઇને કમાંન,
હાથોમાં નેજા શમશીર મેયાંન.
ઉઠાવી તખત પરથી મુજને લિધો,
હાથો બે બાંધીને કેદી કિધો.
ગયા મુજને લેઇ તે લોક ધરાંન,
ઉભો કીધો કાઉંસ શાહા દરમીયાંન.

વંદીદાદની પેહલી પરગરદમાં યાદ કરેલાં છે. વંદીદાદમાં બલખ શહેરને “ખાખધીમ શ્રીરાંમ અયેરેદેવો પ્રકશાંમ” યાને ઉચ્ચી ધળવાલું બલખ શહેર, એ નામે ઓળખાવ્યું છે. શાહનામુ કા. ૭. જ. મોદી, બી. એ.

૧ ઝોકાખ યાને ગરૂડ પક્ષી.

તુરાંનનો પાદશાહ અક્રાસીયાખ.

“રહો જગમા નહી ઝોહાડી બુલંમ,
થઈ શાહી તેનીખી એક રોજ ખતમ.”

* * *

બદીનુ જમીનમા તું રોપે છે ઝાડ,
ઉગશે કિનાના ફળ બેશુમાર.”

દિઠો તે જગે ખૂબસુરત એક જવાંન,
વરણ ચાદનો તે હતો પેહલવાંન.

મને જોઈ ગુસ્સાથી પાડી બરાડ,
કિધી રામશિરે મુજ તાંતની બે શડ.

જખમના દરદથી કિધો મેં પૂકાર,
થયો ખાખમાંથી તુરત હું બિદાર.”
૨૪૫૦

કિધો એકદમ શાહે એવો હુકમ,
ખૂલાવો નજીમી કે ખોલે ભરમ.

નમી કુલ નજીમી ઉભા બાણુકાર,
જોઈ તાસીરે ખાખ થયા ગમખાર.

અવતદાંન ચાહી ને માગી અમાંન,
કિધો બેદ બહેર ખોલી જખાંન.

ભરમ ખાખનો મુણુ શાહે જોહાંન,
ધરી ધીર સાંભલ કરે જે બયાંન.

છે તાસીરમાં ખુબ ભરેલો ભરમ,
કહું લેખ છુપા લખ્યા જે કરમ.

નિકલ્યો છે જંગી જે મયદાંનમાં,
થશે તે કતોહમદ તુરાંનમાં.

બહાધૂર છે, બળવંત બખતે ખુલંદ,
સિકલમાં છે સુંદર મીસલ એક ચંદ.

અગર સંગ શીયાવક્ષ કરે જો તું જંગ,
થશે તારું તુરાંન કુલે બતંગ.

અગર તું ધરાંનીઆસે જંગ કરે,
અને તે લડધમે જો શિયાવક્ષ મરે,

થશે તેથી તુરાંન બિલકુલ તખાહ,
જશે રાજ તારું, થશે તું રનાહ.

ખાખની તાસીરનું ખરું પડતું.

સૂણી તાસીરે ખાખ અફાસિયાબ,
હાથે હાથ તેની થયો લાજવાબ.

નહી તાખો-તાકત રહી અંગમાં,
થયો ભંગ ભારી ખુશી રંગમાં.

કિધી આવી ગસરીવઝે એ બખર,
હકિકત જંગની મુણુ નામેવર.

બરહમ થાયું લશકર બની ખારખર,
થયા કુલે તુરાંનીઆ છે ખૂવાર.

નિકલીયો છે શીયાવક્ષ મયદાંનમાં,
નથો કોઈ તે સંમ તુરાંનમાં.

સુરતમાં તે સુંદર દિસે નૌજવાંન,
બળમાં છે પુરો રસતાંમ સમાંન.

ગૂરજના જરબથી તુટે પાહાડ સર,
પૂકારે ધુન્ને છે જમીનતું અગર.

પરાગંદે લશકર કિધું એકદમ,
હજારોના સરને કિધાં છે કલમ.

અજબ છે તદખીર, ગજબ છે કહેર,
જમીન પર ચલાવી લોહીની નહેર.

હાડી એક જગે તે રહેતો નહીં,
ઘડીમાં લડે ઘ્યાં, ઘડીમાં તાંહીં.

ગજબ છે કે યા કોઈ ધનસાંન છે,
અકલ મારી જોઈને હયરાંન છે.

**શીયાવક્ષ સાથ અફાસિયાબે
સુલેહ કરવા માગી.**

હકિકત બાંણી થયો બહુ નિરાસ,
દિઠો તેણે ચારો તરફ નાશ-નાશ.

કરી ખ્યાલ દિલ માંહે કીધો ઠરાવ,
તણ દઈ લડાઈ ને કરવો બચાવ.

અગર હું લડું નહિ શીયાવક્ષ સાથ,
કદી ભીડશે તે નહી મૂજસે બાથ.

થશે મારાં મુલકોમે શાંતી તમામ,
મુધરશે સુલેથી દુનિયાનું કાંમ.
૨૫૦૦

કિધો ગસરીવજને તૂરત એ હુકમ,
શિયાવક્ષસે સુલે કરો એકદમ.

સફરનો તું અસખાખ તર્જ્યાર કર,
વગર હીલે બાંધી લે એકદમ કમર.

ખતમજંગ કરો તમ બની હમસંગ,
લખો એક પયગાંમ રસતમ પીલંગ.

નિકલ તું ઉતાવલથી કરવા સફર,
જઈ કર તું બેમૂલ હદીઓ નજર.

કહેજે તું શિયાવક્ષને મારો પેગાંમ,
મને તારી સાથે છે લકવું હરાંમ.

ચીનથી જીજુન^૧ તક છે મારી મિરાસ,
નથી રાખતો હું વધુ એથી આસ.

વળી કહેજે રસતમને બે સુખંત,
તજ દઈ કુસંપ કર ખુશી આ ભુવંત.

ઈશજતથી રસતમને કરજે નજર,
ને સમજવી સુલેહની કરજે જકર.

રવાના તું થા એકદમ ભાઈ જાનં,
નિકલી પવંત સમ જા તું ધરાંત.

સુલેહ કરવા માટે શીયાવક્ષે અફ્રાસીયાખ સાથ કરેલી સરતો.

અફ્રાસીયાખના હુકમને સરપર ચહડાવી, ગસરીવેજે તુરત સફરનો અસખાખ તર્જ્યાર કરાવ્યો, અને રસતમ તેમજ શીયાવક્ષ માટે બેમૂલ હદીઓ પોતાની સાથે લઈ, જીજુન નદી પસાર કરી, બલખમાં ધરાંતીઓએ નાખેલી ઊંવણીમાં દાખલ થઈ, શીયાવક્ષ દરબારમાં તે હાજર થયો. શીયાવક્ષે તેને માન સાથે આવકાર દીધો. ગસરીવેજે પોતાના પાદશાહ અફ્રાસીયાખનો પેગાંમ રસતમ તથા શીયાવક્ષને કહી સંભલાવ્યો, અને અફ્રાસીયાખે મોકલેલો કીમતી હદીઓ તેણે દરબારમાં રજુ કરીધો. આ ભેટ રસતમને તેમજ શીયાવક્ષે કબુલ રાખી, અને સુલેહની સરતો ઘડી કાઢાડવા માટે એક હફતાની મહેતલ શીયાવક્ષે માગી, કેમકે અફ્રાસીયાખની દરખાસ્ત ઉપર તેઓ વીચાર કરવા ચાહતા હતા.

અફ્રાસીયાખની દરખાસ્ત ઉપર શીયાવક્ષ અને રસતમ એક મત થયા બાદ, ગસરીવેજે શીયાવક્ષે જાહેર કરીધું કે:—“ સુલેહની દરખાસ્ત ઉપર હું તેમજ જોહાં પેહલવાંત રસતમ એક મતે એવા ઠરાવ ઉપર આવ્યા છીએ, કે પાદશાહ અફ્રાસીયાખની દરખાસ્ત કબુલ રાખવી, લડાઈને બંધ કરવી, અને કીનો છોડી દેવો. મગર અફ્રાસીયાખની આ દરખાસ્તની પાછલ કાંઈ દોષ કે છળ કપટ જો ન હોય, તો આ લડાઈથી ધરાંતને જે નુકસાંની ગઈ છે તેના બદલામાં અફ્રાસીયાખે પોતાના અતલમના એકસો બેશીઓને હમારી નજદીક જમીનગીરી તરીકે મોકલી આપવા, અને જે જે ધરાંતનાં મુલકાં તુરાંતીઓએ જીતી લીધાં છે, તે તુરત પાછાં ધરાંતને સ્વાધીન કરવાં.

૧ ચીનના મુલકથી તે જીજુન (ઓક્સસ) નદીના કીનારા સુધી તુરાંતની સરહદ કહેવાતી હતી.

આ સરતનો પેગાંમ ગસરીવેજે તુરતજ અક્રાસીયાબની ઉપર રવાના કીધા. અક્રાસીયાબે આ સઘળી સરતો તુરતજ મંજુર કીધી. તેણે તેજ વખતે પોતાના એક સો નજદીકના ખેશી પેહલવાંનેને જમીનગીરી તરીકે શીયાવક્ષ ઉપર રવાના કીધા. અને બોખારા, સમરકન્દ અને પંજબના કેટલાક મુલકો, અક્રાસીયાબે શીયાવક્ષને પાછા સ્વાધીન કાધા.

શીયાવક્ષે સુલેહનો પેગામ શાહા કાઠિસ ઉપર રસતમ સાથ રવાના કીધો.

તુરાંન સાથ સુલેહની સરતનો પેગામ શાહાજાદા શીયાવક્ષે તુરતજ પોતાના બાપ કાઠિસ ઉપર રવાના કરવા જેહાં પેહલવાંન રસતમને સમજાવ્યું, અને આ અતી અગત્યનો પેગાંમ કાઠિસ પાસ લેઇ જવા રસતમ પોતે તઈયાર થયો, કેમકે રસતમ સીવાય બીજે કોઇખી પેહલવાંન કાઠિસને આ સરતો કબુલવા સમજાવી શકે એમ લાગ્યું નહી. રસતમ આ પેગામ સાથ તુરતજ ઈરાંન તરફ નીકળી ગયો, અને શીયાવક્ષ પોતાના પેદરના ફરમાનની રાહા જોતો બેઠો.

પણ રસતમ કાઠિસને મક્કે તે આગમજ અક્રાસીયાબના ખાખની, અને તે ખાખની તાસીરની ખખર ઈરાંન જઈ પુગી હતી. આ સમયને લીધે જ્યારે રસતમે અક્રાસીયાબની સરતો કાઠિસ આગલ રજુ કીધી, ત્યારે લોબી કાઠિસે તે સરતો કબુલવા ના પાડી. રસતમે ધણુખી સમજાવ્યું, કે સુલેહના કરાર મેં અને શીયાવક્ષે ઘડી કાઢાયા છે, અને હવે જો એ કરાર તું નામંજુર કરશે, તોપણ શીયાવક્ષે તુરાંનને જે કાલ આપ્યો છે, તે કાલ તેનાથી હવે તોડાએ એમ નથી. વળી એ કરાર ઈરાંનને લાભ કારક છે, કેમકે બુખારા, સમરકન્દ, અને પંજબના મુલકો ઈરાંનને પાછાં મલ્યા છે પણ કાઠિસના ધ્યાનમાં એ દલીલ ઉતરી નહી, અને રસતમ ઉપર તે ગુસ્સે થઇ પુકાર કરી બોલ્યો કે:—

બંધ કર એ બકવા, બંધ કર એ વાત,
બંધ કર જુબાં તુજની વાહિયાત.
ભાવી તેં બોલવ્યા નાદાંનને,
બનાવ્યા તેં મુરખ બેધ્યાંનને.

લિધા સો અમાનતમે^૧ બદ નેઝાદ,
નથી નામે-પેદર જેઆને યાદ.
નથી લેતું મજને હવે તુંસે કાંમ,
થયો છે તું^૨ ઈરાંનને નીમકહરાંમ.

૧ રસતમે જમીનગીરી તરીકે અક્રાસીયાબ પાસથી મંગાવેલા એક સો પેહલવાંનો માટે કાઠિસ આ ઈશારો કરે છે, કે 'એવા એક સો આદમીઆને તુંએ જમીનગીરી યાને અમાનતમાં લીધા છે, કે જેઓ પોતાના બાપ કાણુ છે, તેના નામો વટીક જાણુતા નથી, યાને 'હરાંમ બુનીયાદના છે.'

દલેર ને દિલાવર તુસ પેહલવાંન,
સાંભલી લે માફ તું શાહિ ફરમાંન.
સિતાબી કરી જા જંગને મેદાંન,
ને મોકલ તું શીયાવક્ષ પાછા ઇરાંન.
કહેજે તે નાદાંનને મારો પેગાંમ,
“નથી રેહ્યું તારું લડાઇમે કાંમ.
સોંપી ફૂલ લશકર, ને અસ્ખાબ તુને,
પડ આવી ઇરાંનમાં એક ખુને.
કહેજે કે ફેરવશે મૂજથી જો સર,
કરશ તારી હાલત હું જીરોજીબર.
નથી રસતાંમની મને દરકાર,
એક તુસ આગલ છે રસતાંમ હજાર.”

* * *

ચહી ઝેન સરમા, મુખાંન એ સુણી,
ઝનુની થયા સુરવીર તે ગુણી.
ગરજ મીસલ શેર મારી પૂકાર,
“અરે બેવફા શાહા કર કંઈ વિચાર.
શું જસ પાછલ આપે છે આવો કજસ,
વસે તૂંજ જગરમાં કજસનો હવસ.
મને તારી કંઈબી નથી દરકાર,
છે સર સલાંમત, તો નોખત હજાર.
અગર જંગી તુસને તું રસતાંમ ગણે,
તો ફુનિયાંમે રસતાંમ હજારો બને.”
બનીને ગજબનાક કીધું તુશાંન,
ગયા નિકલી બાદઝ વતાંન સીસ્તાંન.
૨૫૫૦

* * *

તુરત કીધો કાઉસે તુસને હુકમ,
જા તું બલખની તરફ એકદમ.

જઈને તું લશકરનો સરદાર થા,
તુરાંનસે લડવા તું તઇયાર થા.
પવન વેગે જા જલ્દી કરતો ઝરફ,
જઈ કર તું શ્યાવક્ષને બરતરફ.
કહેજે શીયાવક્ષને મારો પેગાંમ,
હુકમ તોડી ઉલટું કિધું છે તેં કાંમ.
કિંવા વન હુકમ તુંએ કોલો-કરાર,
ગયા ફેરવી સર સત્તા બહાર.
અગર ચાહતો હોય તારી તું અંબુમંન,
અને ચાહતો હોય નહિ થવા બેવચન.
તો લશકરને છોડી તું ફરજે ઇરાંન,
તુસના હુકમને દેજે તું માન.
* * *
ગયા તુસ પયગાંમ શાહાનો લઈ,
હકિકત શીયાવક્ષને કહી જઈ.
બેદિલ થયા તે સૂણી દિલગીર,
નાખુશ થયા ફૂલ રફીકો અમીર.
“અગર કોલ આપીને જો તોડું છું,
તો યજદાંનથી મુખ હું મોડું છું.
જો ફરમાને પેદર ખુરાઈ કરે,
જગતમાં છવીને મુઝાઈ મરે.
નહી માફ કરશે ગુનાહ યજદાંન-
વચન આપી તોડું જો મારી જુબાંન.
ચલન મારી કરશે ન યજદાં પસાંન,
જગત મૂજ વચનને ન દેશે વજાંન.
અગર છોડી લશકર જાડે ઇરાંન,
સોદાબેહ કરશે નડું કંઈ તુશાંન.”
કરતો તે મનમા કંઈ કંઈ વિચાર,
પડે સુજ કંઈબી નહી એક સાર

બુલાવી રશીકોને એ દીલજાન, | તનાહીમાં મસલત કિધી તેઓ સંગ,
બહેરાંમ, અને ઝંગ-એ-સાવરાંન. | દેખાડે છે કિસમત, નવો કાંઈ રંગ.

શીયાવક્ષે પાદશાહ અફ્રાસીયાળ ઉપર પયગાંમ મોકલાવ્યો.

પોતાના એ દીલોજાન રશીકો, બહેરાંમ, અને ઝંગ-એ-સાવરાંનને શાહ કાઠિસના પેગામની તમામ હકીકતથી જાણીતા કીધા, અને એવા સંજોગ વચ્ચે કેવી રીતે કાંમ લેવું, તેના સેવક ઉપર શીયાવક્ષે આવ્યો. શીયાવક્ષે કહ્યું કે:—“ સુલેહના કરાર મંજૂર કરાવવાનું મેં અફ્રાસીયાળને જણાવ્યું હતું. સુલેહ કરવી યા લડાઈ ચાલુ રાખવી, તે લશ્કરના વડા સીપાહસાલાંર તરીકેના મારા ઓધાની રૂએ માફ કાંમ હતું. અને તેથીજ મેં અફ્રાસીયાળને એ કરાર મંજૂર રહેશે એવો કોલ આપ્યો હતો. પણ હવે જો મારો આપેલો કોલ ફોક્ત જાય, તો બવીશમાં મારા સુખન ઉપર કાછળી ઇતખાર રાખશે નહીં.”

શીયાવક્ષે પુરતો વીચાર કરી એવાં સેવક ઉપર આવ્યો, કે શાહ કાઠિસના હુકમ પ્રમાણે ધરાંની લશ્કરની સરદારી તુસને સ્વાધીન કરી દેવી, પણ એવા સંજોગ વચ્ચે ધરાંન જવું તેણે પસંદ કીધું નહીં.

શીયાવક્ષે પોતાના રશીક સાવરાંનને ફરમાવ્યું કે:—“ મારો એક રોકો તું એકદમ પાદશાહ અફ્રાસીયાળ પાસે તુરાંન લેઈ જા. શીયાવક્ષે તે રોકામાં પોતાની સઘલી હકીકત લખી પોતાની હાલત દરશાવી, અને પોતાનો કોલ તે અદા કરી શકતો નથી, માટે તેણે પોતાની લાચારી જણાવી. પોતાનો સુખન હેઠલ પડ્યાથી હવે તે પોતાના આપ કાઠિસ પાસે ધરાંન જવા ચાહતો નથી, અને તેના કોઈથી બચવા, તે તુરાંન આવી વસવા રાહ છે, એવું તે રોકામાં તેણે જાહેર કીધું.

એ રોકો, તેમજ અફ્રાસીયાળે જમીનગીરી તરીકે મોકલાવેલા એક સૌ પેહલવાંનને શીયાવક્ષે સાવરાંન સાથે તાકીદે પાછા તુરાંન રવાના કીધા, અને પોતે અફ્રાસીયાળના જવાંબની ઇન્ટેન્જરીથી રાહ જોતો બેઠો.

આ રોકો મળતાંજ, અને તે માહેલી બાબત જાણ્યા પછી અફ્રાસીયાળની ખુશીનો પાર રેહ્યો નહીં. શીયાવક્ષેનો રોકો વાંચતાંજ અફ્રાસીયાળે જવાબ આપ્યો કે:—“ હું તારા પેદર સાથે સુલેહ કરવા માંગતો નથી, પણ તારી સાથે સુલેહ કરવા માયું છું, માટે તારી દરખાસ્ત હું મોટી ખુશી સાથે કબુલું છું. તુરાંનમાં તારે માટે હમે દરેક સગવડ કરીશું. આપું તુરાંન તારી ખીદમતમાં હાજર રહેશે, અને તુને હું મારાં ફરજ

કરતાંખી વધારે વાહલથી ગણીશ. જ્યારેખી તુ તારા પેદર પાસ પાછો જવા માગશે, ત્યારે હું તુને બાઇજતથી રવાના કરીશ. * * *

અક્રાસીયાખનો આ પેગામ, ઝંગ-એ-સાવરાંને વીજળીની ઝડપે શીયાવક્ષને પોહોચાડ્યો. શીયાવક્ષ આવા સંતોશકારક જવાબથી જેટલો ખુશ થયો, તેટલોજ તે દલગીરખી થયો.

અક્રાસીયાખનો જવાબ મળતાંજ શીયાવક્ષ પોતાના આધાનો તમામ અધીકાર અને અખત્યાર તુસને સ્વાધીન કીધા, અને પોતાની સાથે પોતાના માનીતા ત્રણ સો સવારોને લેઇ છૂટું નદી પસાર કરી, તે અક્રાસીયાખના સુલક તરફ જવા નીકળ્યો. પણ જવા આગમજ તેણે પોતાના પેદર ઉપર એક રૂકો લખી રવાના કીધો.

“મુજ પર જન્મથી પડ્યો છે સીતમ, ગજબ ને અલમનો નથી કાંઈ ગમ. તુજના અમલમે નથી જોયું સુખ. પડ્યાં તુંથી મુજ પર હજારો છે દુખ. ઠગારી સોદાબેહથી ગાફેલ બની, દિકરાની કિરતો ન બાપે ગણી, બની એક ઓરત થકી ખેરહમ, કિધી મુજ મોતનો જરાખી ન ગમ. હતો દાદગર મુજનો મહેરબાન, કિધી ચેહે-આતશ પાણી સમાન.

હતી જંગ કિધા મેં તૂરાંની ખુવાર, સુલેહના કીધા મેં કોલો કરાર. શું આ તેનો બદલો, ને આતું ઇનાંમ, રહ્યું નહી વફાઇતું ફનિયામે નાંમ રહી રાસ્તીની ન તૂજમે નિશાંન, ને દીકરાની મહોબતની નહિ પીઝાંન. રખે રહેતા મતરઈના એવા ખસંમ, કે ફરજન્દથી ફેરવે પોતાની અશંમ. સલાંમ આ પેદર તુને મારા શાહ, મેં ફુશમંનની લીધી છે ચારી પનાહ.”

શીયાવક્ષનુ તુરાંન જઇ પુગવું.

છૂટું નદી પસાર કરી, પોતાના માનીતા સવારો સાથ શીયાવક્ષ તુરાંનમાં દાખલ થયો. તુરાંનમાં દાખલ થતાંજ તુરાંની રહયતે મોટાં માન અને મોટી ધાંમધુમથી શીયાવક્ષને વધાવી લીધા. શહેરનાં દાખલ થતાંજ જર અને ગોહરનો તેના ઉપર નેસાર થયો, અને રહયતે ખુશાલીના પુકારોથી શહેરને ગળવી મેલ્યું. અક્રાસીયાખે એક જાહેર દરખાસ્ત બરી પોતાના તખતની પાસે એક ખાસ ઝરીન સોનેરી તખત મુકાવી તે ઉપર શીયાવક્ષને બેસાડી તેને માંનથી નવાજ્યો, અને શીયાવક્ષની ખુબસુરતી અને અશોષની તેણે જાહેરમાં જાખજ તારીફ કીધી.

શીયાવક્ષના શાહુબાદી શ્રીરંગીઝ સાથે લગન.

તુરાંનમાં શીયાવક્ષને જઈ વસ્ત્રાને એક વરશ વહી ગયું. એ મુદત વહી ગયા પછી, પીરાંને શીયાવક્ષને કહ્યું કે:—“શાહુબાદી શીયાવક્ષ, પાદશાહ અક્રાસીયાબની નજરમાં તું બેશક એટલું બધું માન ભાગવે છે, કે તેટલું માન દરબારમાં કાઢને મલતું નથી. પાદશાહને તારી એટલી બધી તો મહોબત લાગી છે, કે ઉંઘમાં પણ તે તુંને ઘણીક વાર યાદ કરે છે. તારો પેદર કાઢિસ બેશક મોટી ઉમરે પુગ્યો છે, માટે હવે તુંને ઘટે છે, કે કાઢ લાવેક બાંનું સાથ સુખ અને ચેનમાં વસે. પાદશાહ અક્રાસીયાબના મહેલમાં ત્રણ પુબસુરત બેટીઓ છે, જેઓ ફરેદુનના ખાંનદાંનથી ઉતરેલી છે. તે ત્રણ નાજનીનામાથી જેબી એકને તું પસંદ કરે, તેની સાથ તારી શાદી કરવાની હું તજવીજ કરું. * * *” વઝીર પીરાંનની સમજવટથી શીયાવક્ષે અક્રાસીયાબની બેટી શ્રીરંગીઝ સાથે શાદી કરવાની પોતાની આગ્રેશ પીરાંનને જણાવી.

પીરાંન વઝીર આ ખુશ ખબર, પાદશાહ અક્રાસીયાબને જણાવી, પણ અક્રાસીયાબે એ લગ્ન માટે સાફ ના પાડી પીરાંનને જણાવ્યું કે:—“મેં એ વાત કુપર અગાઉ પણ વીચાર કીધો હતો, અને પાછલથી તે વીચાર છોડી દેવાની મને દુખભરી ફરજ પડી હ”!, કેમકે નજીબીઓએ એવી આગાહી કરી છે, કે “મારો નજીરો મારું તાજ, તખ્ત અને મારો મુલક તથા ખજાનો વેરાંન કરી મારા જીવનો ઘાત કરશે”

પણ અક્રાસીયાબના વીચારો વઝીર પીરાંનની સમજવટ અને દલીલ આગલ ટકી શક્યા નહીં, અને અંતે અક્રાસીયાબે પોતાની બેટી શ્રીરંગીઝને શીયાવક્ષ સાથે લગનના ગાંઠથી જોડી આપવા કબુલ કીધું.

શીયાવક્ષ અને શ્રીરંગીઝના લગન તુરાંનમાં મોટી ધાંમધુમથી થયાં. અક્રાસીયાબે પોતાની દીકરીના લગન પ્રસંગે શીયાવક્ષને બેસુમાર ગંજ અને માલ ભેટ તરીકે આપ્યો, અને પોતાની રાજધાનીવાસી શહેરથી ચીનના દરીઆ સુધી આવેલા મુલક માહલાં તમામ શહેરો, લગનની રીત તરીકે તેને ભેટ આપ્યાં. શહેરમાં એ પ્રસંગે રંગરાગ અને ધાંમધુમનો પાર રેહ્યો નહીં. આખાં શહેરને જીઆફત આપવામાં આવી, અને તે જીઆફત આંઠ દીવસ સુધી ચાલુ રહી.

શીયાવક્ષની સફર.

આ બનાવને એક વરશ વહી ગયા બાદ, શીયાવક્ષ પાદશાહ અક્રાસીયાબની સુચનાથી પોતાને બહેસ મહેલાં શહેરો નજરે જોવા માટે સફર નીકળ્યો. બાંનું શ્રીરંગીઝને તેણે

પોતાની સાથે લીધી, અને એક મોટા ભપકાદાર રસાલા સાથે તેઓએ પોતાની સફરની કુચ શરૂ કરી.

સફરની મંજલ કરતો શીયાવક્ષ પોતાના રસાલા સાથે એક રોજ એટી જગ્યાએ જઈ પુગ્યો, કે તે જગો જોતાંજ તેનું દીલ ખીલકુલ ખુશ થઈ ગયું. આ જગ્યાની ચોતરફ નજર કરતાં શીયાવક્ષને તે ધણીજ પસંદ પડી, અને જેમ જેમ તે જગ્યાને તે વધારે જાંતો ગયો, તેમ તેમ તેની તખીયત વધારે ને વધારે ખુશ થતી ગઈ. હીયાં તેણે પોતાનું વતન કરવાનું પસંદ કરીધું. હીયાં તેણે એક મેદલ બાંધી તેમાં વસવાનો વીચાર કરીધો. એ મથક તવારીખમાં “ગંગદેઝ” ને નામે જણાયલું છે.

દુનીયાની નાપાયદારી દાસ્તાને ગંગદેઝ.

કરું ગંગે શીયાવક્ષનું હું બયાન,
કિધું યાદ અવરતામે જે છે મકાન.
જમાનાની રેલ માહે ઘસડાઈ જગત,
થયાં તાંતમે કૂલ તનાઈ જપત.
ગયાં શાહોના કાંઠાં તાજો તખત,
ગયો કીયાંનીઆનો કહાં તે વખત.
ગયા કાંઠાં પ્યારા દિલાવર સવાર.
ગયા કાંઠાં ન્યાંગાનો જગ આશકાર.
ગયા કાંઠાં હકીમો ભરમ જાણુકાર,
ગયા કાંઠાં તવારીખનવેશ યાદગાર.
ગઈ કાંઠાં કોમળ નૂરી નાજનીન,
સરોદ મનોહર માહેજબીન.

ગયા કહાં તે આબેદોર કહે વતન,
પહાડી વતનમાં જે કરતા ચમન.

ગયા કહાં તે કીરતી ભરેલા મહાન,
ગયા કહાં જે લડતા સિંહની સમાન.

સૂતા જઈ તે સઘળા મળી ખાકમાં,
ખિછાતા કિધાં મીટ્ટી-એ-પાકમાં.

સિવા જેણે નેકી, કિધું ના કંઈ,
લલો તે સિવા કોઈ ખલકમાં નહી.

(આ ખાકસાર લેખક પોતા માટે
ગમ કરે છે કે:—

ઉમર બહુ ગુમાવી કરી બહુ તરંગ,
ગયા છોડી સરવે સાથીઓ સંગ.

જશે તું બી દુનિયા તજ એક દન,
આ ફાની નથી તારું કાયમ વતન.

૧ અવરતામાં એ જગ્યાને ‘ગંગદેઝ’ કહે છે. કહે છે, કે હીયાં શીયાવક્ષ એક અજીત કાલેલો બાંધ્યો હતો. એ શહેર તેણે અતી રાણકદાર બાંધ્યું હતું. ખુંદેહશ પ્રમાણે ‘ગંગદેઝ’ માં પાદશાહ ગુરતારપનો બેટો પેશોતન, જે પેગંમબર હજરત જરથોસ્ત સાહેબને હાથે અર્પણી પડ્યો હતો, તે હજી હઈયાત હતો કહેવાય છે. ગંગદેઝને અવરતામાં પણ યાદ કરીધો છે. (શાહનામું. કુતાર ખીરાદરો.)

૨ પાહાડોમાં વતન કરી રહેલા પરહેજગારો, યાને આબેદો.

વખત રંગ રાગે કિધો બહુ પસાર,
તેદાહડા રેલ્યા નહી, ઓ પરવરદેગાર.

ગયા કુલ જવાંની ને જોખંનના દંત,
દિસે આજ ડોલા ધુરકતું કંદંત.

જવાંની રૂઆંનીના દિવસો ગયા,
કરતાં'તાં સંઉ કોઇ મહોબત-મયા.

સદા ધંત જોખંન કદી નહિ ઠરે.
જવાંની ઉતરતાંજ જોખંન મરે.

ગુલ ને ગુલાબો કરમાઇ ગયા,
જંગલી ધતુરા ફૂલાઈ રલ્યા.

દાનાવો થાયાં જમાનાથી ચુર,^૧
અવતાં જગતમે રલ્યા બેશહુર.^૨

બલા ભાઈ ના કર તું દાડધાંમ,
પલકમાં જતું છોડી છે આ મુકાંમ.

જે ઘર થતા'તા છત્રીસે રાગ,
પડ્યાં આજે ખાલી વસે ત્યાં કાગ.

* * *

હવે કંગદેઝતું કયું દાસ્તાંન,
હકિકત સાંભલ ધરીને ચિયાંન.

ખનાવી દિધું તેણે પાહાડી ચમંન,
કિધું ત્યાં શીયાવક્ષે કાયમ વતંન.

હતી તે જગાની એવી હવા,
તબિયત રહેતી ખીલકૂલ સવા.

૨૬૫૦

હતું નહી દરદ ને બિમારીનું નાંમ,
પડતું કદીખી દવાનું ન કાંમ.

રહેતો સદા ત્યાં વસંતનો બહાર,
નિરમળ નીરના ઝરા ઠાર ઠાર.

ખનાવી દિધો ત્યાં ખાગે ઇરંમ,
ખાગો ખગીચા કદંમ હર કદંમ.

મહેલો હવેલી દિસે ઠાંમ-ઠાંમ,
નહેરો ને નાળાં ને સુંદર હમાંમ.

હતી નહિ ગરમી, કે સરદી સદા,
દિલખુશ રહેતી કાયંમ હવા.

ચારો તરફ ત્રીસ ફરસંગ હતા,
ભરી ખુબ લીલાતરીની ઘટા.

જમીનથી હતો બહુ ખુલંદ તે પાહાડ,
ઉંચો હતો દોઢ ફરસંગ આખાદ.

જોઈ આ જગો ખુશ થયો નેકનાંમ,
હતી તેને લાઝેક કરવા મૂકાંમ.

લિધો ઘેરી કીદલાથી તે પાહાડને,
ખર લાવીચો દીલ મુરાદને.

વસાવી શહેરને કિધું ગુલઝાર,
થયું દુનિયામે બહુ આશકાર.

નિસદિન વસો ત્યાં કરે સંઉ રંગ,
કહ્યું, “એ જગાને કહો દેઝે-ગગ.”

કિધો એક તઈઆર ત્યાં રંગમહેલ,
ખાગો ખગીચાની બહુ રેલ છેલ.

ગુલાબ, સંમ્યુલ, નરજોસ લાલ,
કુલોની ખુશબો કરતી કમાલ.

મહેલની દિવાલે કિધા સણગાર-
ન્યાગાંનોના ચીતરાવી ચિતાર.

૧ જમાનાથી ચુર થયા. યાને જમાનાએ જેટર કીધા, યાને મરણ પામ્યા.

૨ બેશહુર યાને શરમ વગરના માનસો., જેઓએ ઉપકારનો બદલો અપકારથી,
અને જસનો બદલો કજસથી વાલ્યો હતો.

કોબાદ, કાઉસ અને બાલ નેક, | વતંનની નિરાસી, પેદરનો પીયાર,
રસતાંમ, ગોદરેઝ ને બીજા અનેક— | મનને જલાવીને કરતો બેજાર.
સિકલ જોઈ કરતો વતંનને યાદ, | કદી ગમ કરી, ખાતો ગમને તે વીર,
કહે કોણુને જઈ દીલની મુરાદ. | હરદમ ચશ્માથી વેહતાં'તાં નીર. ૫૫

કંગદેઝની તારીફ અફ્રાસીયાબે સાંભલી તેણે ગસરીવેજને શીયાવક્ષની પાસે મોકલ્યો.

કંગદેઝની રચના અને આખાદીની તારીફ જ્યારે અફ્રાસીયાબે સાંભલી, ત્યારે તેણે ગસરીવેજને ફરમાવ્યું, 'કે એક એમુલ નજરાંનું તમચાર કરી, શીયાવક્ષને મુબારકબાદી આપવા 'કંગદેઝ' તરફ નીકલી જવું. એક વેરાંન જગ્યાને શીયાવક્ષે બાગે બેહરત જેવી ઝુલવાડીમાં ફેરવી નાખી છે, અને શીરંગીઝને ખાતર તેણે એક એવા મેહલ બાંધ્યો છે, કે જે ને બેડી હોય એમ પીરાંન પણ માંનતો નથી. માટે તું જા, અને શીયાવક્ષને તેના આ કાંમ માટે મારી તરફથી મુબારકબાદી આપી, હદીઆ નજર કરી આવ.

ગસરીવેજની અદેખાઇ અને તેના કારસ્તાંન.

એક પરદેશી પેહલવાંન ઉપર પોતાના ભાઇની એટલી બધી મહોબત બેઠ, કારસ્તાંનથી બંરેલા ગસરીવેજ પોતાના દીવમાં અદેખો થવા લાગ્યો. તેના દીવમાં અદાવતની ચીંગારી પડી, અને તે ચીંગારીમાંથી વેરનું બડકું સલગી ઉઠ્યું.

ગસરીવેજ દુકમ પ્રમાણે કંગદેઝ તરફ નીકલી ગયો. અને શીયાવક્ષને જમ મલ્યો. પોતાના ભાઇ શાહા અફ્રાસીયાબની મુબારકબાદીનો પેગાંમ તેણે શીયાવક્ષને નજરાના સાથ પોહોચાડ્યો. શીયાવક્ષ આ નજરાંનાની ભેટથી ધણોજ ખુશી થયો, અને ગસરીવેજને પોતાના મહેમાન તરીકે બાઈજત મેહલમાં ગાખી તેની ઇફાજત કીધી. શીયાવક્ષના મેહલની રચના, શેહરમાં તેણે કરેલા સુધારા, અને શીયાવક્ષની જોહોજલાલી જોઈ, ગસરીવેજ પોતાના મનમાં ધણોજ બળવા લાગ્યો. જ્યારે કંગદેઝથી ગસરીવેજ પાછો તુરાંન ગયો. ત્યારે તેણે અફ્રાસીયાબને જણાવ્યું કે :— "અચ્ચે શાહા, તુએ શીયાવક્ષ માટે જે આસા રાખી હતી, તે બીલકુલ ફેકત ગઇ છે. મને તેની રીત બાત ઉપર બીલકુલ બરસો આવતો નથી. અમાઉના જેવો તે મીલનસાર અને નમાનો નથી. તે ધણોજ ફેરાઉન, સરકશ, અને તુમાખી થઇ ગયો છે. પાદશાહ કાઉસના એક કાસદને મેં ધરાંનથી શીયાવક્ષ પાસ આવેલો જોયો, જેની સાથ તે લાંબો વખત વાતચીત કરવામાં રોકાયો હતો. તપાસ

કરતાં મને એવી ખબર મળી છે, કે શીયાવક્ષે કંગદેઝમાં એક મોટું લશકર એકઠું કીધું છે, અને જે વખત જાય છે તેમાં તે તુરાંન ઉપર ચઢાઈ લાવવાનો વીચાર રાખે છે.”

અ: સમાચાર ગસરીવેજને મોહોડેથી સાંભળી, અક્રાસીયાબ વીચારમાં પડ્યો, અને બોલ્યો કે:—“ભાઈ ગસરીવેજ, તુએ આપેલી ખબર જોકે બરવખતની છે, મગર શીયાવક્ષ પોતાનું આપીકું વતન, દેશ, અને ખેશ છોડી, મારે આસરે આવી વસ્યો, અને મેં તેને મારા જમાઈ તરીકે સ્વીકારી, ખખનો અને મુલક આપી સગાઈનો ગાંઠ બાંધ્યો, અને હવે હું તેની સાથે ખુરાઈ કરું, એ બનેજ નહી. બહેતર તો એ છે, કે હું શીયાવક્ષને તેના આપની પાસે રવાના કરું.”

પણ અક્રાસીયાબની આવી વધાણી ગસરીવેજને ગયે ઉતરી નહી, અને તેથી તેણે અક્રાસીયાબને વધુ ભમાવવાની તજવીજ કરી કહ્યું કે:—“આવી ગંભીર બાબતને તું એટલી બધી નજીવી ના ગણ. તું જે શીયાવક્ષને તેના બાપ પાસે રવાના કરશે, તો જરૂર તે આપણો મુલક વેરાંન કરશે. શીયાવક્ષ તુરાંનની અંદરના તેમજ બાહારના તમામ રાહઘાટથી જાણીતો છે, તેમજ તુરાંની લશકર ની બખલાઈ અને કારસાજથી તે પુરેપુરો ખબરદાર છે, અને જે તે ધરાંન ગયો, તો ખેશક રસતમની મદદ લેઈ તુરાંનની શાહી જરૂર તારાજ કરશે. માટે આવા સંજોગ વચે શીયાવક્ષને ધરાંન જવા દેવો નહી જોઈએ. બહેતર તો એ છે, કે કંગદેઝથી તેને હીયાં ખુલાવી કેદ કરવો, કે જેથી તુરાંનની શાહી વેરાંન થતી બચે, અને તુરાંન ઉપર તે હુમલો કરતો અટકે.

કહું ભાઈ બોલી શું જાણા જાણાં,
બનીયો છે શ્યાવક્ષ બહુ બદગૂમાન.

નથી તેની આંખોમે રહી કંઈ શરમ,
ભૂલી તારી મહોબત, થયો ખેરહમ.

ફુજતર ફિરંગીઝ છે લખ્તે જગર,
જગરથી કીદા છે શિયાવક્ષ ઉપર.

મળી સંગ ખાવિંદ કીધો છે વિચાર,
કરે તારી શાહી ને અમલ ખૂવાર.

કરી મુલક તારાજ તુરાંનનો,
હડાવે તે યુંન્દો ધરાંનનો.

જો જવતો અગર હ્યાંથી શીયાવક્ષ જશે,
જરૂર તારો વેરાંન મુલક થશે.

ખિગાનાને કીધો તેં તારો સગો,
સીનામે કીધો તેં તેની જગો.

૨૭૦૦

અફસોસ નહી ચેતીયો તું શાહા,
ફુશમંનને આપી તેં તારી પનાહા.

કહ્યા છે દાનાવોએ આ સુખંન-
કે ઘરમાંથી નિકલી ગયલા પવંન-

ને બંધ કરવાનો નથી કોઈ ઈલાજ,
રખે થાય ફુશમંનથી તારો પરાજ.

* * *

આ ફિતના ઉપર શાહ ગયો બોલવઈ,
સમજ્યો નહી ભાઈની તે ઠગઈ.

હુકમ ગસરીવેજને કિધો એકદમ,
લઈ જા તું પયગાંમ કંગદેઝ ગમ.
કહે જઈ શિયાવક્ષને મારી સલાંમ,
ને સમજાવી કહેજે તું મારો પેગાંમ.
“ચશાંમ છે ઉમેદવાર જોવા દિદાર,
મલવા તુને શાહા છે ઇન્તેજાર.
ફુજતર ફિરંગીઝ આંખોતું નુર,
તેળી પડી છે, મુદત થાઈ ફુર.
ભલે લઈ ફિરંગીઝ ત્યાં તું સીધાર,
ખુશી દિલ થશે જોઈ રોશાંન દિદાર.
ત્યાં આવી મારો તું થા મહેમાન,
મળી સંગ કરશું હિયાં ખાંનપાંન.”

રહી સાથ થોડા દિવસ તું ગુજાર,
બાદઝ ભલે ‘કંગદેઝ’ સીધાર.”
આ પયગાંમ લઈને તે નિકલી ગયો,
ઉભોબી રાહામા નહી તે રહ્યો.
મળીને શિયાવક્ષ કીધું નમન,
કિધાં તેણે ચાલુ કરતુક-ફન.
પૂગાડી શ્યાવક્ષને પેગાંમ ખાસ,
મનાવીને મેળવી લિધો વીશ્વાસ.
ખુશી થાચો શિયાવક્ષ સૂણીને ખખર,
મળવા શાહાને થયો ખેસખર.
તૂરત તેણે હુકમ કીધો સિતાખ.
તઈયાર કુચનો કરો અસખાખ.

ગસરીવેજે શીયાવક્ષને નવો ફરેખ આપવો.

શિયાવક્ષનો કુચ કરવાનો ઇરાદો જોઈ ગસરીવેજ વીચારમાં પડ્યો, કેમકે તેણે શિયાવક્ષને ફસાવવા જે કરતુકની જાળ બીછાવી હતી, તે જુદીજ હતી. ગસરીવેજે જોયું, કે અગરજે શિયાવક્ષ અફ્રાસીયાખના પેગામને માંન આપી તેની પાસે તુરાંન જશે, તો તેની રચેલી બાજી બીલકુલ બગડી જશે. એટલાં માટે ગસરીવેજે શિયાવક્ષને તુરાંન જતો અટકાવવાનું નવું કાવતરું રચવા માંડ્યું. તેણે શિયાવક્ષને સલાહ આપી, કે:—“મુસાફરી માટે એટલી ઉતાવળ કરવાની જરૂર નથી.” શિયાવક્ષે જવાબ દીધો કે:—“મારું દીલ શાહા અફ્રાસીયાખને મળવા તલપી રેલું છે, અને તેના સખુનોને માંન આપવાની મારી પેહલી ફરજ છે.”

આ જવાબ સાંભળતાંજ ગસરીવેજે પોતાના કરતુક ચલાવવા શરૂ કીધાં. તેણે શિયાવક્ષ તરફ જોઈ દયા અને પ્યારનું ડોલ ધાલી, આંખોમાં આંસુ લાવી રડમસ અવાજે કહ્યું કે:—“મારા ભાઈ અફ્રાસીયાખની ચાલ ઉપર મને અફસોસ કરવો પડે છે. શિયાવક્ષ મને તારી દયા આવે છે. માટે ભાઈ અફ્રાસીયાખ એક એવું હીચકાઝ કાંમ કરવા તમચાર થયો છે, કે જેથી મારાં ખુઝેર્ગ ખાંનદાંનની કીરતીને કલંક લાગશે. શું કહું શિયાવક્ષ, ખરી હકીકત તારી આગલ બાકતાં મારી જ્યાંન લરજે છે. અફ્રાસીયાખનો વીચાર તુને તુરાંન બુલાવી કેદ કરવાનો છે. તેથીજ હું તુને તુરાંન જતો અટકાઉં છું. શિયાવક્ષ, હાલ ઘરત થાચો ગુસ્સો નરમ પડે ત્યાં સુધી તું હીયાંજ રહે. હું પોતે તુરાંન જઈ શાહાને

સમજવી કહીશ. કે આંતું શ્રીરંગીજી ખીમર છે, તેથી શીયાવક્ષ હાલ તુરત આવી શકે એમ નથી.”

આ ફરેખથી શીયાવક્ષ, ભોલવાયો, અને ઠગાયો. ગસરીવેજના સમજાવ્યાથી શીયાવક્ષે અક્રાસીયાખ ઉપર તેવીજ મતલબનો એક રૂકો લખી ગસરીવેજને સ્વાધીન કીધા, અને કરતુકી ગસરીવેજ તે રૂકો લેઇ અક્રાસીયાખને પોહોઆડવા એકદમ તુરાંન તરફ નીકલી ગયો. શીયાવક્ષે ગસરીવેજને પોતાના વફાદાર રશીક તરીકે માની લીધા.

ગસરીવેજે અક્રાસીયાખને ભંભેરવો.

કંગદેજથી નીકલી પવન વેગે ગસરીવેજ તુરાંનમાં શાહા અક્રાસીયાખને જઇ મળ્યો, અને શીયાવક્ષનો રૂકો, અક્રાસીયાખને તુરતજ સ્વાધીન કીધા. રૂકો પુગાડી ગસરીવેજે પોતાના શીતુર ચલાવ્યાં. તેણે કહ્યું કે:—“અએ શાહા, તુરાંન ઉપર આફતનું વાદલ ઘેરાવા માડ્યું છે. શીયાવક્ષની આંખોમાથી શરમ ખીલકુલ નીકલી ગઇ છે. કંગદેજમાં તેણે મને મોડું અપમાન કીધું છે. તારો પેગાંમ વાંચવાની પણ તેણે દરકાર કીધી નહી. દરખાસ્તમાં તેણે મને એક ખુનામાં ગેસવા માટે જગા આપી. તેણે લશકર જમાવ કરવા માડ્યું છે, અને તુરાંન ઉપર ચહાડાઇ લાવવાની તખ્તઆરી કરવામાં તે રોકાયો છે.” આ વાત સાંભલતાંજ અક્રાસીયાખના દીલમાં ગુસ્સો બડકી ઠહ્યો, અને શીયાવક્ષની સાંમે લશકર લેઈ જઇ તેણે તેને પકડવાનો એકદમ હુકમ કીધો. એ લશકરની સરદારી તેણે ગસરીવેજને આપી, અને હુકમ મુજબ ગસરીવેજ તે લશકર લઇ કંગદેજ તરફ જવાની તખ્તઆરી કરવા લાગ્યો.

શીયાવક્ષની સરજત.

અક્રાસીયાખનું લશકર કંગદેજ તરફ ધસ્યું આવે છે, એવી ખબર જ્યારે શીયાવક્ષને મળી, ત્યારે તેની ખાતરી થઇ કે ગસરીવેજે તેને અક્રાસીયાખ વીશે ખબર આપી હતી, કે “તે તેને કેદ કરવા માગે છે,” તે ખબર ખરી પડે છે. તુરાંની લશકરના ધસી આવવાની નાખુશ ખબર શીયાવક્ષે તુરતજ શ્રીરંગીજીને જાહેર કીધી. તે નેક આંતુના ગભરાટનો પાર રેહો નહી. આ ન ધારેલી આફતમાથી પોતાના ખાવીંદને બચાવવા માટે શ્રીરંગીજી એકજ ધલાજ, તેને ઇરાંન તરફ નહસાડી મુકવાનો જોયો. તેણીએ શીયાવક્ષને જીવ બચાવવા લાજુગી સમજાવ્યું, પણ શીયાવક્ષે શ્રીરંગીજીને એકલી મુકી જવા ના પાડી. શ્રીરંગીજીથી શીયાવક્ષની સાથે નહાસી જવાય તેમ હતું નહી, કેમકે તે નેક આંતુ તે વખતે હમેલદાર હતી, અને તે સખથે રસતાની મુસાફરી અને ઠાક તે નાજુક નાર ઉઠાવી શકે એમ હતું નહી. શીયાવક્ષની સરજત બદલાઇ જવાનો વખત આવી લાગ્યો હતો, એમ તેણે હવે

નકી જાયુ. શ્રીરંગીઝના વીલાપનો પાર રહેો નહી.૯૧ શ્રીરંગીઝનો વીલાપ જોઇ શીયાવક્ષે કહ્યું કે:—

“ દગલખાજ ગરદિશનો છે એ ધરમ,
ઘડીમાં હસાવી ને પાડે સીતમ.
ઉતું આવી રહેશે લશકર તમાંમ,
નથી કોઇ મદદગાર કે આવે કાંમ.
તણ કેમ જાતું તુંને ગુલખદન,
થતી કેમ નહી આજમીન મુજ કશન.
નથી કોઇ જીવવાનું જગમે સદા,
દશન છે આખર, અમીર કે ગદા.^૧
થયું તે થયું, ના થયું નહિ થશે,
ગયું તે ગયું, જો રહ્યું તે જશે.
કળા જોઇ મારી તું ના ગમ કર,
ધરી હાંમ હિમત ગમ કમ કર.
વક્ષદાર મહાપ્રુખ તુને છે સલાંમ,
સંભાલી લેજો પેદર સાથ કાંમ.
ના થા તું દિલગીર અએ જાંનેમન,
જરા તું સૂણી લે છેલ્લા સુખન.
જનશે પીસર એક તું ખુબર,
જરૂર રાખજો નાંમ ‘કએખુશર.’^૨
નથી મારી જીવવાની કંઇખી વકી,
જરાખી ન કરતી તું ગમ મુજ ઠકી.
૨૭૫૦
સદાની નિન્દમાં નચિંત હું પડશ,
તુરાંની જલ્લાદોથી હું મરશ.

જકા પાડશે તારો તૂજ પર પેદર,
થશે તારો પીરાંન-પીર રાહાખર.
થશે તારો બેટો જગત આશકાર-
કએખુશર પાદશાહ નામદાર.
કિતો મારો લેવાને બાંધી કંમર-
નિકલશે મયદાંને મારો પિસર.
મને કર તું મહાપ્રુખ છેલ્લી સલાંમ,
પુરૂં મારૂં થાયું છે, ગેતીમાં કાંમ.”^૩

* * *

કુટી સર ફિરંગીઝ રડે ઝાર ઝાર,
કહાં જાય શીયાવક્ષ તણ દિલદાર.
ગયો ત્યાંથી શીયાવક્ષ બહેજાદ^૪ પાસ,
સીનામે દાખી રડતો નિરાસ.
કહ્યું તેણે હલવે રહી કાંનમાં,
“બહેજાદ સૂખન રાખજો ધ્યાંનમાં.
થવા દે તો કોઇનેખી ના તું સવાર,
થજો કએખૂશરનો તું તાબેદાર.
કિતો મારો લેવા તે આવે તુરાંન,
તેને તું દેજો સવારીતું માન.
ભલા મારા સાથી હવે હિયાંથી જા,
ચરાગાહે^૫ જઇને છુટો તું થા.”

૧ ગદા યાને ગરીબ, મૂકલીશ.

૨ અવસ્તા, તેમજ બુંદેહેશમાં કએખુશરને શીયાવક્ષના બેટા તરીકે જણાવ્યો છે. અવસ્તામાં કએખુશરને ‘કવીહુસવંધ’ ને નામે ઓલખાવ્યો છે.

૩ શીયાવક્ષનો માનીતો ઘોડો, જેનું તેણે ‘બહેજાદ’ નામ આપ્યું હતું.

૪ ચરાગાહ યાને જનવરો માટે ચારો ચરવાની જગ્યા.

શીયાવક્ષનું પેનાહસયું.

બહેનદેવ ઘોડાના કાંનમાં શીયાવક્ષે એટલા સખુનો કહી, તેને તળેલામાથી છાડીને છુટા કીધો, અને તેજ વખતે તે સમજદાર જનવર, જાણે પોતાના માલેકનું કરમાં સમજી ગયું હોય, તેમ તળેલામાથી છુટા થતાંજ ખીયાખાંન વાંન તરફ તે નીકળી ગયો.

એ પછી શીયાવક્ષ પોતાના મેહલ અને બાગોચીયાને, તેમજ પોતાની મોહારદાર શ્રીરંગીજીને છેલ્લી સલામ કરી, પોતાના ત્રણસો ધરાંની સવારો જેઓને તે પોતાની સાથે તુરાંન લઈ આવ્યો હતો, તેઓ સાથે નહાસી ધરાંન તરફ જવા નીકળ્યો. ખાંતુ શ્રીરંગીજી પોતાનો ખાવીંદ સલામત ઈરાંન જઈ પુગે એવી દુવા તે ગરહકતાલાની જનાબમા વીલાપ કરતી યુગ્મરવા લાગી.^{૯૩}

શ્રીરંગીજીની અક્રાસીયાબને મીનત.

પણ શીયાવક્ષની સરજતના લેખ જુદાજ હતા. ગસરીવેજ કંગદેઝમા દાખલ થયો, અને તેને તુરતજ ખબર પડી, કે શીયાવક્ષ ધરાંન તરફ નહાસે છે, તેવીજ તેણે પોતાના લશકર સાથે તેની પુઠ પકડી, તેને પકડી પાડ્યો. એક મોટું જંગ શીયાવક્ષના ધરાંની સવારો અને ગસરીવેજના લશકર વચ્ચે થયું, અને અંતે શીયાવક્ષ જીતેલા કેદ પકડાયો. એટલામા અક્રાસીયાબ ત્યાં આવી લાગ્યો. શીયાવક્ષને જોતાંજ અક્રાસીયાબ ખુન પર ચઢી તેને બેગાન કરવા જતો હતો, પણ વઝીર પીરાંનના ભાઈ પીલસમે વચ્ચે પડી, શીયાવક્ષને કેદ કરવાની સલાહ આપી. શીયાવક્ષને તે ઉપરથી જાંજરથી જકડી કેદ કીધો, અને ખુવારીથી ઘસડતા તેના મેહલમા તેને પાછો લઈ ગયા.

આવી ખુવારી ભરી હલતમા પોતાના વાહલા ખાવીંદને જોઈ, ખાંતુ શ્રીરંગીજી હા-વ-આરી કરી પોતાના પેદર શાહા અક્રાસીયાબને તે સમાનવવા લાગી.^{૯૪}

પેદર કાં કરે આ જફા ને જુલમ,
થયો કાં તું શીયાવક્ષ પર ઘેરહમ.
અરે દાદખાં તું જરા કર વિચાર,
કરે કાં નિરદોશને તું ખૂવાર.
કિધો શું શીયાવક્ષે તારો ગુનાહ,
કે ખોઈ તારી મહોબત, ને માયા પનાહ.
નથી એને એવી કિંધી કંઈ કસુર,
થયો કેમ શીયાવક્ષ પર તું કુર.

તજ તારે ખાતર તે આયો વતંન,
ગુજારે તું તે પર આવાં વિધંન?
જરા કર, આ બેઠંગી જગનો વિચાર,
થયા તાજુદારો છે કેમ ખૂવાર.
નિરાધાર થઈ બેઠી તારી રહે,
અરજ એમ ગુજારી પત્રો પર પડે.
રહ્યો નહી જગમાં ઓહાકી જુલમ,
થઈ શાહી તેનીબી એક રોજ ખતમ.

વળી તુર સલમના થયા કેવા હાલ,
કિંધું શું ધરાંને તું કર તેનો ખ્યાલ.
અગર જો શીયાવક્ષ થાશે બેખાન,
કિનામે ગજબનાક થાશે ધરાંન.
જરા કર રસતમના કીનાનો ખ્યાલ,
ધુળવશે તે ધરતી, ગંગને ને પતાલ.
તુરાંનમે ચલાવશે લોહીની નદી,
ન બુલશે શીયાવક્ષનો કીનો કદી.
ફરીબુર્ખ, ગોદરેજ, ગેવ પેહલવાંન,
તુસ ને ફરાંમર્ઝ પડશે મેદાંન.
બદીતું જમીનમાં તું રોપે છે ઝાર,
ઉગશે કિનાના ફળ એસુમાર.
૨૮૦૦
શીયાવક્ષનો કીનો ન બુલશે ધરાંન,
તુરાંની શેહનશાહ કરશે વેરાંન.

ફુખી તારી ફુખતર ઉપર મેહર કર,
વિના કારણે ના તું એમ કેહર કર.

* * *

આ આદીલ અદલ મારા ખાવિંદ ખુદા,
બુલશ તુજ કજ્જનો નહી ગમ સદા.
અફસોસ કિધો તારો વિશ્વાસઘાત,
દગો તુને દીધો આપીને હાત.
તુટા તારા સોગંદ અફાસીયાબ,
ગંગાંન પર ધુજસે સૂરજ-માહેતાબ.
કુટી મારી આંખો જતી કેમ નહી,
કજ્જ તારી જોઈ શકું એમ નહી.
લગાડી પેદર તુંએ તાંન માહે આગ,
થયો ગુલ મારા જગરનો ચેરાગ.

શીયાવક્ષને જખેહ કરવાનો હકમ.

શીરંગીઝની આબુજ અને કલખાંતથી અફાસીયાબના ઘાતકી દીલ ઉપર જરાખી અસર થઇ નહી. શીરંગીઝને શીયાવક્ષની આગલથી કુર કરી, મેહલના એકાંત દીવાંન ખાંનામા તેણીને બંધ કરવાનો તેણે હુકમ કીધો, અને શીયાવક્ષને એકદમ જખેહ કરવા ગસરીવેજને ફરમાવ્યું. પણ શીયાવક્ષને જખેહ કરવા આગમજ અફાસીયાબે ખાસ હુકમ કીધો, કે તેના લોહીતુ એકખી દીપું તુરાંન જમીન ઉપર પડે નહી, તેની સંબાલ રાખવી, કેમ કે શીયાવક્ષના લોહીના ડાઘ જો તુરાંન જમીનને લાંગશે, તો તુરાંનમા શીયાવક્ષના કીનાનો પુકાર ઉઠશે.

નીરદોશ શીયાવક્ષ. તેને કીયાં કારણ અને કીયા ગુનાહ માટે જખેહ કરવામા આવતો હતો, તેની પણ તેને ખબર આપી નહી ના તેના ધનસાફ થયો, ના તેનો કોઈ ચાર થયો. ના કોઈએ તેની હાથ લીધી, ના કોઈએ તેનો પુકાર સાંભળ્યો. શીયાવક્ષે અફાસીયાબને મનાવવા આબુજથી કહ્યું કે:—

“અરે આ તુરાંની શાહ જુદમગાર, | જરા સૂણુ હકીકત કહું જે ખરી,
કરે કાં તું નિરદોશને એમ ડાર. | નથી મેં કિધી કંઈ સુખનપરવરી.

શીયાવક્ત્રને અકાસીયાખતા હુકમથી કસરીવેજ કતલ કરાવે છે.

“અગર મુજને નાલક કાતલ તું કરે,
તું ભેશે કે ધરાંન તુને શુ કરે.
દુનિયામે છવવું છે મરવાને કાજ,
કાષ્ટ આજે, કાષ્ટ કાવે, અંતે તારાજ.
નેકાલી નેકાતી રહી જનશે શુ,
ફના સર્વ ખાકિ, સિવા પાક રહ.”

જુદા કર નજર તારી કુખતર ઉપર,
પઠી કેવી બેઠોશ, કર કંઈ કદર.
નથી મારો કોઈથી મદદગાર હિંચાં,
નથી મારા પેહલવાંન, હથિયાર હિંચાં.
અગર મુજને નાહક કતલ તું કરે,
તું જોશે કે ધરાંન તુને શું કરે.
અફસોસ થઈ મારીથી ભુલ જપ્તુન,
કે કુશમંનનો માની લિધો મેં સખુન.
અફસોસ વતંનથી થયો બેવતંન,
વતન ખ્યારાં તુજની ન કીધી જતંન.
અફસોસ જવાંની ને જોખંન ઉપર,
અફસોસ ભવિશની ન રાખી ખબર.
કુનિયાંમે જીવણું છે મરવાને કાજ,
કોઈ આજે, કોઈ કાલે, અંતે તારાજ.

નેકીની નેકીની રહિ જશે ખુ,
ફના સરવે ખાકી, સિવા પાક રહ.
આખીર સલાંમ, આ ખ્યારાં વતંન.
આખીર સલાંમ, તુને તહેમતંન.
કલ ધરાંની પેહલવાંને છે સલાંમ,
ખતા માફ કરજો મહારી તમામ.
ઉમેદ મારાં દિલની રહી દિલ અંદર,
કરી લે ફિરંગીઝ, છેલ્લી નજર.
હવે મલથું મહાબુખ મિનોઘ જોહાંન,
તૂટી સરવે ઉમેદ અને અરમાંન.
લઈ જા તું મુજનો પયગાંમ હવા,
રહેજે તું મારા ખુનનો ગવાહ.
અરજ એક મુજરૂં ખુદા તારી પાસ,
લિખે માફ કરજાંન કિનો મારો ખાસ.

૨૮૪૬

શીયાવક્ષનુ સેવટ.

ગસરીવેજ જેણે જલ્લાદોને તથા આર રાખ્યા હતા, તેણે જલ્લાદોને ઇશ્વારત કીધી.
જલ્લાદોએ તેજ વખત શીયાવક્ષના સર ઉપરથી તેનું તાજ બેચી કાઢાડી ફેંકી દીધું,
અને શીયાવક્ષને જખરીથી જખીન ઉપર પડકી, તેનું સર તેના બદનથી જુદું કરી,
જખેહ કીધો.

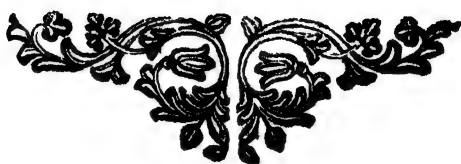
હુકમ પ્રમાણે એક સોનેરી તથા શીયાવક્ષનું લોહી કીલી લીધું, કે જેથી તુરાંન
જખીન ઉપર તે પડે નહી. પણ ઘણીબી તજવીજ અને સંભાલ રાખવા છતાં, શીયાવક્ષના
લોહીના છાંટા તુરાંન જખીન ઉપર પડ્યા, અને પાછત્રથી તે જગ્યા ઉપર એક કુલનું
ઝાડ ઉગ્યું, જે કુલને શીયાવક્ષનું નામ આપવામા આવ્યું.

કહેછે કે શીયાવક્ષને જેવો જખેહ કીધો, તેવુંજ એક સખત તુરાંન એકએક આખા
શેહરમા થયું. આખા શેહરમા એવું તો અંધારું ફરી વધ્યું, કે આદમીઓ એક બીજાંના
શેહરા પણ જ્નેઘ શક્યાં નહી. અફ્રાસીયાબ આ બનાવને ખુદાઈ કેહર સમજી ગભરાવા

લાગ્યા, અને તુરંતની રક્ષણ અક્રાસીયાએ તરફ ધીકકારથી જોવા લાગી. કંબોજની તમામ રક્ષિત શિયાવક્ષના કવચનના મોત ઉપર મહોત્સવ કરવા લાગી.

શિયાવક્ષે એક છેલ્લી ચીસ પાડી પોતાનું પાક રહ તે દાદગરને સ્વાધીન કીધું. તે ચીસ બેહોશ શીરંગીઝને કાંને પડતાંજ તે હોશમાં આવી દીવાની મીસાલ દોડી ગઈ, અને શિયાવક્ષને જ્યેષ્ઠ થયેલા જ્યેષ્ઠ, તેના રવાંન ઉપર મહિતમ કરવા લાગી. ૮૧

શીરંગીઝના કલપાંતનો પાર રેલો નહી. અક્રાસીયાએ શીરંગીઝને બેખન કરવાનો હુકમ કીધો, કેમકે નજીમીઆએ કરેલી આગાહી પ્રમાણે, તેણીને પેટે અવતરનાર ફરજાન્દ અક્રાસીયાબનો છવ લેશે, એમ તે ગણી ચુક્યો હતો. પણ પીરોન વઝીરને અક્રાસીયાબના વીઆરની ખબર પડતાંજ એનેક રીતે તેને સમજાવી શીરંગીઝને તેણે પોતાને સ્વાધીન કીધી, અને એવી કબુલાત પીરોને અક્રાસીયાબને આપી, કે “જ્યારેખી શીરંગીઝને પેટે બાળક જનમશે, ત્યારે તેને હું પોતે તારી આગ્રહ હાજર કરશ.”

ક્રાંતિનો પાદશાહ ક્યમુશર.

ક્યમુશરના સુખુન—“ યઝદાન જે છે તે આસમાનનો પાદશાહ

છે, અને પાદશાહ છે, તે જમીનનો હાકમ છે.

[૨] નાદાન તે શખ્સને જાણવો કે જેનું

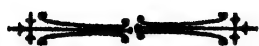
દીસ પરવરદેગાર તરફ એપરવા હોય

[૩] દાનાવ તે શખ્સ જાણવો, કે

કાઠની પણ ધાસતી કાઢા વગર

પાપના કાંમથી શરમાય

બેજન અને મનીજેહ.

બેજનના દાર્તાન ઉપરથી મળતો બોધ.

આ દાર્તાન એક દલેર ધરાંની બચાની દલેરી સાથ તેની પાક મોહબતને લગતું છે. બેજનનું દાર્તાન જો કે પ્યાર અને મોહબતની એક કહાણી છે, પણ તે ઉપરથી આપણા આજના સંસારને કાંઈક બોધ મળે એવી એ કહાણી છે. બેજન અને મનીજેહનું દાર્તાન મોહબતના મુદ્દા ઉપર રચાયું છે. ઇનસાનની બહેતરી માટે પ્યાર અને મોહબતની દસ્તીની જગતમાં ખાસ જરૂર છે, એ કદી બી જુલ્લી જવું નહીં જોઈએ. એ નજરથી જોતાં માલમ પડે છે, કે પ્યાર અને મોહબત દુનીઆઈ સંસારમાં સર્વથી જુલ્લંદ ફરજને ધરાવે છે. આ દાર્તાન પરથી માલમ પડશે, કે પ્યારને ખાતર એક સદગુણી બાતું થું થું સંકટ ઉઠાવી રહી છે. સદગુણી નારોએ દુનીઆઈ સંસારમાં પોતાના ખાવિદો તરફ કેવી ફરજ બજાવવી જોઈએ, તે બેજનની મહાયુગ્ય મનીજેહ શીખવે છે.

ધણીક વાર આપણુ એવું સમજવાની જુલ્લ કરીએ છીએ, કે આપણા ન્યાયાંગીના બાલાં કાંમે ઉપરથીજ આપણને બોધ અને નસીહત મળી શકે છે, માટે તેવાજ બનાવોને ચાનક રૂપી સમજી રજી કરવા. પણ આ બીના ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરની છે, કે બાલાં કાંમેના દાખલાઓ ઉપરથી આપણને જેમ બોધ મળે છે, તેમજ આપણા ન્યાયાંગીએ કરેલી કસુર અને જુલ્લ ગમે એવી ગંભીર પ્રકારની હોય, તો તેવી જુલ્લવાલા બનાવો ઉપરથી પણ આપણને બોધ અને ચાનક મળી શકે છે. એના પુરાવા તરીકે મારાં આજના દાર્તાનના નાયક—બેજન—તરફ જોઈશું. બેજન એક ધણીજ ગંભીર જુલ્લ કાઢી હતી, અને તે જુલ્લના પરીણામમાં તેના જીવ જોખમમાં આવી પડ્યો હતો. પોતાના આપની મંજુરીઆત વગર બેજન એક પારકી ઓરતની મોહબતમાં પડ્યો, અને તેણે તેણીને પરણવાનો કેલ આપ્યો, અને તેમ કરી તે એવી આદતમાં વિંટળાઈ ગયો, કે

૧ આ વાંચન કુખંધમાં તા. ૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪ ને ઈને કુખંધની જશન કમીટીની ફરઆસથી, ફરેસ્ટી દુસીના મરજી દીવસની યાદમાં થયેલાં જશન પ્રસંગે, રોઠ બેસામજી જીજીયાં ઇન્સ્ટીટ્યુટવાલા હાલમાં સાંજના ૭ વાગે એ પહેલી વાર સંગીત સાથે રજી કીધું હતું. કરવા.

જેમાંથી તેનો છુટકો પાછળથી રૂસતંમ પેહલવાને કીધો. કોઇ બી રીતે જોતાં બેજને જુલ કીધી હતી, એ તો નક્કીજ હતું. તેની એ જુલ ઉપરથી જે કાંઇ દુખ તેને વેઠવું પડ્યું, તે ઉપરથી પણ મોટો બોધ મળી શકે છે. હવે આપણુ આજના દારતાનની બાબદ ઉપર આવ્યા છીએ.

સાકી ગુલાબી ભરી પા તું જામ,
ધરં હું જ્યાં પર ચઢદાંતું નાંમ.
સંતાપ અને સુખનો તે ધણી,
આબાદી વયરાંની છે તેહની.
કસું મુજ કલંમ યાદ તેની કરી,
ચિતાડું ચિતાર એક નવો હું કરી.
બુલંદ શાંત તેની, બુલંદ જેના કાંમ,
રાસ્તીનો માલેક દિસે હર કાંમ.

* * *

એક રોજ કેપુશર તાજદાર,
બેઠો ભરીને હતો દરબાર.
બુજેરગો, જવાંનો, બિજ નેકનાંમ,
ગોદરેજ કરીબરજ અને ઘસ્ટહાંમ.
કેશવાદ, ફરહાદ, ને ગેવ નેક,
મીલાદનો ગુરગીન, ને બીજ અનેક.
હતો જંગી બેજન જંગ હતનાર,
દરબારે શાહીમા દિલખૂશ અપાર.
હતો શાહે ઇરાંન અતી ખૂશ ખૂશાલ,
હતા સરવેના દીલમા ખૂશ ખીયાલ.
ચાકુતી જાંમે શરાબે ભરી,
ફરતીતી સાકીઓ શીશા ધરી.
ખિલેહું સરોહતું હતું ખુબ બઝાર,
એકાયક ફરિયાદનો આવ્યો પૂકાર.

નકીબને કિધી શાહે એવો હુકમ,
તુરત લાવે દૂખીયાને ત્યાં એકદમ.
ઝુંકીને નકીબે હુકમ માનીચો,
દાખલ કિધા દુખી અરમાનીઓ.

* * *

કહ્યો સર નમાવી દૂખીઓએ હાલ,
“રહો શાહે ઇરાંન, સદા ખૂશ ખૂશાલ.
રહો તારે કાયમ રેશાંન રવાંન,
જીવો હક્ટકેશ્વર ઉપર જાવેદાંન.
હમ છીએ અરમાનીઆના રઇસ,
દૂખી થઈ પડીયાં છીએ રાત દીસ.
ભારી છે પડીચો હમો પર ગજબ,
ગજબ છે ખૂરો પારવંનનો અજબ.
હમો ત્યાંના પુરજગરો ખેતિકાર,
હમારાં દુખ સંકટોને નિવાર.
ખેતી હમારી રસીલી રસાળ,
જંગલના ભુંડો કરે પાયમાલ.
ભુંડો છે ભયંકાર, નથી કંઈ સુમાર,
મુદત થઈ કરે છે ખેતી ખૂવાર.
તારાજ કિધી છે ખેતી તમાંમ,
નથી રાખીયું ફલ ફલતું નાંમ.
બલા છે કે આફત ખૂરી બદ ખિસાલ,
બદન પાહાડ સમ, દાંત હાથી ખિસાલ.

કાયર છે અરમાની રૈયત તમામ,
અરજ છે હમારી એજ નેકનામ.”

* * *
સુણી આવી આફતને ગંભીરો હવાલ,
દૂખી થયો કે.ખુશરૂ નેકશાલ.
નવાજી રવાના કિધા ખેતિકાર,
બાદશાહ બોલ્યો, તે શહેરીયાર.

“કે અએ નામદારો સૂરા પેહલવાન,
છે કોઈ આ મિજલસમા એવો જવાન.
કે, તે મારાં દૂખને પોતાનું ગણે,
દૂખી જોઈ મુજને દૂખી તે બને.
૨૯૦૦

છે કોઈ આ મિજલસમે એવો દરેર,
આ ભુંડોને મારી, કરે દુર કહેર.
કરે મારી રૈયતના દૂખનો નિકાલ,
કરે જર જોહરથી હું તેને નિહાલ.
કરે દુર બલાને જે બક્ષે કરાર,
કરે માન શાહી તે ઉપર નેસાર.
કરે મારી દરબારમે સરકારજ,
ઉઠાવે જે સરપર મહારો અવાજ.” ૨૯૦૦

* * *
સુણી શહેનશાહની અરજના કલાંમ,
થઈ કુલ્લે દરબાર ખાંભોશ તમામ.
નહિ એવી દરબારમે રહી તાબ,
ઉઠી કોઈ પહેલવાન દીધે જવાબ.
જોઈ હાલ દરબારનો બહુ કઠણુ,
એકદમ ઉઠીયો, દિલાવર બેજાન.
રૂપે રૂપાળો, બળ બીશીયાર,
હિંમતમે પુરો, હિંમત અપાર.
નબીરો તે જોદજી, ગેવનો પેસર,
કહ્યું શહેનશાહને, સુકાવીને સર.

કે, “અએ શાહે ઇરાંન, હું તારો દાસ,
ફરમાવ મુજને હુકમ તારો ખાસ.
કરે તારી ખિદમતમે સર નિસાર,
રજા હોય તો જઈ, કરે ભુંડો ઠાર.
કરે દુર અરમાનીઓની બલા,
કરે મુજ ફરજ, તુજ તરફની અદા.”

* * *
પોસરની જોઈ આવી હિંમત ને હાંમ,
કહ્યું ગેવે, “દીકરા, એ શું કીધું કાંમ?
જવાની ઉપર તેં કિધો કાં ગરૂર,
આ બલામે જવાની તું ને શું જરૂર.
હીંમત તો છે, પણ તું નાદાંન છે,
અનુભવથી દીકરા તું અંજાણુ છે.
ભુંડોના જંગથી તું છે બેખબર,
શું કરશે તું જઈને જંગલ અંદર.
અએ જાહેલ કિધું છે તું એ એવું કાંમ,
લુટીયું તેં ઘડપણમાં મારું આરાંમ.”

* * *
કહ્યું બેજાનને, “ સુણુ ધ્યારા પેદર,
નાહિંમત મુજને એ રીતે ન કર.
જવાન હું ખરો, પણ નાદાંન નથી,
અકલ હાશથી હું અંજાણુ નથી.
દૂખી છું સુણી તારો એવો વિચાર,
શું બેસી હું ઘરમા કરે દીન પસાર ?
ના કર પેદર મારી તું કાંઈ ફિકર,
ના કર તું રંજીદા મારું યગર.
નરે શેર હોય મારો જો બાપ તું,
રજા જંગે એકદમ જવા આપ તું.”

* * *

ખૂશી થાયો શેહેનશાહ સૂણીને જવાંત,
બેજનની તારીફમા ખોલી જવાંત.

“ખૂશી છું જોઈ તારી હિંમતને હાંમ,
બેજન તું કરશે, ફતેહ મારું કાંમ.

મને તું દિસે છે હું નરમંદ પૂરો,
ખુરદને પલકમા તું કરશે ચૂરો.
૨૬૫૦

બેજનની હિંમત, ન કર ગેવ ખરાબ,
જવા દે તું જંગે ખૂશી થઈ સિતાબ.

મગર તું છે મંજલથી બેખબર,
થશે તારો ગુરગીન બલો રાહબર.

રાહ છે ખતરનાક, મુશકિલ હજાર,
થશે તારો ગુરગીન મદદગાર ચાર.

સદા રહેજે ગુરગીન, બેજનની સાથ,
કદી રહેતો ના દુર, શું દિન કે રાત.”

પલકમા થઈ ફોજ ઘોડે સવાર,
બેજન નિકલીયો વતનની બહાર.”

* * *
મંજલ મંજલની કરતો સફર,
ઉભો જંગી જઈ એક જંગલ અંદર.

જોઈ બેજનને ત્યાં બલા બીશીઆર,
ભયંકર ભુંડો ને કુકર હજાર.

બલા જોઈ બેજન થયો બહુ કંદા.
ગુજારી ભુંડો પર કંઈ કંઈ જંદા.

જંદા જોઈ ભુંડો થયાં પુર જોશ,
કરી શોર ભારી, થયાં ફૂલ બેહોશ.

ઘણાંકો ગયાં મારથી બહુ ડરી,
ઘણાંકો બિહીકથી ગયાં બસ મરી.

ઘણાંકો થયાં જોમ ધરી મસતાંન,
ઘણાંકોએ નાહસી ને કીધું તુફાંન.

જોઈ હાલ બેજનને બેચી કમાંન,
વરસી રેહ્યા ચોતરફ ખાંત-ખાંત.

પંલગ શીર જંગીએ થઈ બેફિકર,
કેંકોના વિંધીયાં, તિરોથી જગર.

કેંકોને મારી કિધાં મુરદાલ,
કેંકોનો કીધો ગુરજથી નિકાલ.

નેજની નોકે કિધાં બહુ ફના,
કતલ થઈ મુવાં શંમશીરથી ઘના.

ગરજનાથી ગરજ રહ્યું વંન તમાંમ,
કિધું બેજનને એકલે હાથે કામ.”

બેજનની દલેરી અને ફતેહ જોઈ ગુરગીનનું અદેખું બનવું.

એવી રીતે દીલાવર બેજનને અરમાનીઆના જંગલમાં ગુરગીનની મદદ વગર
જ્યારે એકલે હાથે જંગલી ભુંડો અને કુકરોનો નાશ કીધો, ત્યારે બેજનની ફતેહ જોઈ
ગુરગીન પોતાના દીલમાં બળવા લાગ્યો. બેજનને ગુરગીનને કહ્યું, કે:—“ જંગલને એક છેડે
તું ઉભો રહે, અને હું જંગલના બીતરમાં જઈ સઘળાં ભુંડોને ઠાર કરે. પણ જે ભુંડો
મારા હાથમાંથી છટકીને નાહસે, તે જ્યારે તારી આગલથી પસાર થાય, ત્યારે તું તારા
તીરોથી તેમને વિંધી નાંખી ઠાર કરજે.”

પણ ગુરગીને બેજનને કાંઈ બી મદદ આપવા સાફ ના પાડી,
અને કહ્યું કે:—“ પાદશાહની દરબારમાં માનપાંત મેળવવાતું જ્યારે એકલો

તકયાર થયો, ત્યારે ભુડોને ઠાર કરવાનું કાંમ પણ તુંએ એકલેજ હાથે કરવું જોઈએ. પાદશાહનું ફરમાન એટલુંજ છે, કે મારે તારો રાહબર થઈ, તુંને જંગલની રાહ દેખાડવી. એથી વધારે મદદ હું તુને કાંઈ બી કરી શકનાર નથી. ”

ચુરગીનના એવા સુખનો સાંભળી બેજાન જરાબી નીરાસ થયો નહી, અને અરમાનીઆના જંગલ માહેલાં તમામ ભુડોનો તેણે એકલે હાથે મારીને નાશ કીધો. બેજાનની આવી ફતેહ જોઈ ચુરગીન પોતાના દીકરામાં અદેખાઈથી બગવા લાગ્યો. રાત્રે બેજાન પાદશાહ પાસ તેની ફરીયાદ કરે, અને તેથી તે શાહી હપકા અને નામોસીને લાગ્યેક થઈ પડે, તેના ખ્યાલથી હવે તે દીકરામાં ખીડીવા લાગ્યો. એવા વિચારમાં તે હતો, તેવામાં હરેમેને તેના દીલમાં એક ખ્યાલ સુજ પાડ્યો. બેજાનને કોઈ બી રીતે ફરેખના ફાંદામાં ફસાવી તેને દુર કરવાની યુક્તિ તેણે રચી. ભુડો સાથનું જંગ પુરું થતાંજ બેજાન સાથ ચુરગીન પાછો મળી ગયો, અને ફરેખી સખુનોથી બેજાનને પોતાની મતલબના પેચમાં લાવવા તેણે કહ્યું કે:—

ફતેહ જોઈ ચુરગીન ઉઘાઈ ગયો,
અદેખો બની ફાલ ખાઈ ગયો.

મનશની ખુરી જઈ ચહડી તેને સર,
પરીણામની નહિ કિંધી કંઈ ફિકર.
ફરેખ દીધો બોલી મધુર પુર વેન,
સિફત ગાઈ ચુરગીને મલકાવી નેન.

“સાંભલ અએ બેજાન જંગી જવાંન,
આ રસ્તો છે સિધ્ધો મુઠ્ઠે તુરાંન.
હ્યાંથી છે દૂર એક જશનગાહ આનંદ,
અજબ છે બગીચા, કુલ ફલ સંગંધ.
દિસે ચોતરફ સર્વ પીલું ને લાલ,
કુદરતે ગોયા કરી છે કમાલ.

હવા છે સૂગંધીલરી તેજદાર,
વસે તે જગે છે પરી સમ નાર.

એ નારોમા રહેજ, એક તુરાંની કમળ,
તે મહાબૂબ નામે મનીજેહ અસલ.
સરવ સંમ સિધ્ધી, ચંદર સમ તે નાર,
સજની સુંદર સંગ કરે ગેલ હજાર.

૩૦૦૦

હસતી ને ફરતી જગેજગ દિસે,
રમતી ને લમતી કદી નહી રિસે.
જેખાંનમાં જાણુ છે ખીલતો ગૂલાબ,
પેદર છે મનીજેહનો અફરાસિયાબ.
લાખોમાં છે એક તે સરવરી,
મહેકે બદન જેમ મૂશક અંબરી.
કરે શું સીફત ગાઈ તેની વખાણુ,
છે લાઈલાજ આએ મારી જખાંન.”

ચુરગીનને મોહડેથી મનીજેહની તારોફ સાંભળી બેજાનનું લલચાવું.

અફરાસિયાબની દીકરી મનીજેહની ખુશસુરતીની તારીફ ચુરગીનને મોહડેથી સાંભળી,
બેજાન પોતાના દીકરને કાણુમાં રાખી શક્યો નહી, અને મનીજેહને નજરે નજર બેવા તે લલચાયો. તુરખ બેજાનને ઠરાવ કીધો, કે એ મનમોહન મહાબૂબને નજરે જઈ જોવી. તેણે

તરતજ પોતાનો દરબારી પોશાક મંગાવી પેહડ્યો, અને પોતાના સર ઉપર શાહી કાલાહ મુખી, કંમરબંધ સજી મનીજેહના જશનગાહ તરફ જવા તે ઘોડેસવાર થઇ નીડ્યો. અંતે તે પોતાની ધારેલી જગ્યાએ જઇ પુગ્યો. સાં જતાંજ તેણે પોતાના ઘોડાને ચરતો મુરી, પોતે જરાનગાહની બાહાર આવેલાં એક મોટાં ઝાડનાં છાંયાં હેઠળ બેસી, આસપાસ નજર કરી જોવા લાગ્યો. બાંતુ મનીજેહનું એવામાં ત્યાં આવવું થયું, અને બેજન ઉપર તેની નજર પડતાંજ તેની ઉપર તે આશક પડી. મનીજેહએ પોતાની એક વિશ્વાસુ દાસીને પોતાના વિશ્વાસમાં લીધી, અને બેજન પાસ તેણીને પોતાનો પેગામ આપી તેણીએ રવાના કીધી.

સિકલ જોઇ બેજનની થઇ તે અજબ,
સૂરતમા દિઠો કંઇ પ્રિતનો ગજબ.
તૂરત દાસીને કીધો એવો હુકમ,
“જઇને તું કર ઝટ તલાશ એકદમ.
છે કોણુ બિગાનો, દિપે ચંદ્ર સંમ,
ચિરે મુજ હગરને કરીને જખમ.
અજબ નતો તેના બદન રૂપ રંગ,
દિસે છે બદન બળ ‘શીરો પીલંગ’.
સિકલમાં પરીજાદનો નકસ છે,
યા હવતો થઇ આચો રયાવક્ષ છે.”

હૂ હર સાલ વસંતમા કરું ત્યાં જશન,
કિંધું આ બિગાનાએ આજે વધન.
દીલમા લગાડી બિગાનાએ આગ,
કિંધો મારો વેરાંત ખિલ્લો બાગ.
સખી જઇને પુછ તેની જદદી પિછાંત,
અદબથી પુછી જો, કરેછ શું બયાંત.
પછી કહેજે તું તેને મારો પેગાંમ,
અગર ચાહતો હોય ત્યાં ભલે કર મુકાંમ.
કરી કોઈ તદબીર સમજાવી લાવ,
બને તો વીરાને લઇને તું આવ.”

બેજનનો મનીજેહ સાથે મીલાપ થયો.

મનીજેહની દાસીએ પોતાની મહેકનો પેગાંમ તરતજ જઇને બેજનને સંભલાવ્યો, અને બેજનના દીલનો ખરો ભેદ જાણી લેવાની તેણીએ તદબીર કીધી. બેજને પેલી ચંચલ દાસીના સવાલના જવાબમાં જણાવ્યું, કે:—“હું નથી શીયાવક્ષ, કે નથી પરીજાદ. હું ગોદરેજના બેટા ગેવનો દીકરો બેજન છું મારા પાદશાહ કેપુશરના હુકમથી અરમાનીઆના જંગલમાં જંગલી ભુંડોના વંધી પડેલા ત્રાસથી હેરાંત થતી રખતને બચાવવા માટે, ભુંડોનો શીકાર કરવા આવ્યો છું. ભુંડોનો શીકાર કરી હું મારે વતન પાછો ફરતો હતો, પણ તેવામાં તુરાંનના પાદશાહ અફરાસીયાબની દીકરી મનીજેહની ખુબસુરતીની તારીફ સાંભળી, તેણીને નજરે જોવા આ તરફ હું નીકળી આવ્યો છું.” મનીજેહની સખી સાથે બેજનને લંબાણ વાતચીત થયા પછી,

તે દાસી બેજાનને પોતાની સાથ જશનગાહ મધે લઈ ગઈ, અને ત્યાં બંને દીલદારોની મુલાકાત થઈ. એ મુલાકાત ત્રણ દીવસ અને રાત સુધી ચાલુ રહી. રંગરાગ અને ખાંખાંનનો મહીમા તે જશનગાહના દેરામાં ચાલી રહ્યો. ચોથે દીવસે બેજાન મનીજેહને કહ્યું કે:—

“મનીજેહ, મહાપ્રભ, આ ગુલકળી, ખુલંદ મારાં બખ્તે તું મુજને મળી. સાંભલ મહાપ્રભ દિલદાર મોહન, લગાડી તેં દીલમાં પ્રિતની અગન. સોહલ સોતારા દિપે જેમ ગગન, બગલમાં તું બેજાનની દીપે મોહન. દીલ માડે તુજપર થયું છે નિસાર, ખૂબી શું વખાણું પરી ગુલોઝાર. સિકલ મન મોહન તું આ સુંદર પરી, દીપે તેજ તારું મીસલ મુશ્તરી. સિકત મુણી તારી હું માઈલ થયો, નજરથી તુંને જોઈ ઘાઈલ થયો. કહું રાસ્ત મુણ તુજને મુજ બયાંન, મનીજેહ વીના છે બેજાન બેજાન. મનીજેહ તું લે આ મહારો વચન, કે બેજાન મનીજેહના થારો લગન.”

* * *

મળી સંગ પ્રીતે હસી ગુલકળી, બેજાનની સઘળી ઉમેદો ફળી. કિંધી ખુબ અશરત, કરી ત્યાં વતાં, ગુજરીયા અમનમે દીવસ એમ ત્રણ. જુદાઈનો વખત જોઈ મનીજેહ રડે, કરે બહુ વિચારો, નહીં મુજ પડે.

૩૦૫૦

સખી સંગ મળીને ઘડીયા એક ઘાટ, કે લેઈ જવો બેજાનને તુરાંન સાથ.

થઈ જ્યારે હસ્તી ખુલંદ રાતની, કિંધી એક તદખીર નવી જાતની. મળી સંગ સખીઆએ મજલિશ ભરી, બેજાનની પ્રિદમતમે સૌ કોઈ ખરી. મચી હર તરફ બઝમમાં ધાંમ ધુમ, નાચી રહી હર સખી છુંમ છુંમ. બિરાજી તખતપર મનીજેહ નાર, લઈ સાથ બેજાન કરે ખુબ પ્યાર. હસાવી મનાવી લિધો મનમોહન, લટાવી ભમાવીને કીધો શરણુ. રિજવી રિજવીને કીધી ડગઈ, દાડમે મેળવી બેહોશ દવઈ. બેજાનને પાચો દગાથી શરાબ, બની તેની હાલત તે પીતાં ખરાબ. ચહડી ઘેન ધુંમરી, મગજ બહુ ફરે, થયું શું એકાએક નહીં મુજ પડે. પડ્યો પેચ ખાઈ જમીનપર બેહોશ, રહી નહીં સૂઘી, રહી નહીં હોશ. થઈ તેની હાલત બિલકુલ બેકાંમ, દગલખાજ શરાબે કિંધું કાંમ તમાંમ. પડ્યો જ્યારે બેજાન થઈ પુર બેલાંન, મનીજેહ ઉઠાવીને લઈ ગઈ તુરાંન.

* * *

પૂરી થઇ બેહોશીની જ્યારે અસર,
ઉઠી બેજન કીધી સૌ પર નજર.

જૂંકી સાહેલીઆએ કીધી આદાબ,
મનીજેહ દીધા નમીને જવાબ.

“દિલદાર બેજન એ છે મૂજ મકાંન,
હું લાવી છું મૂજ સાથ તુને તુરાંન.
આ રંગ મહેલ મારો સજ્યો તું થકી,
નથી ત્યાં ફિકર કે દગાની વકી.
બેજન તું છે મારો સાહેબ ઘણી,
મનીજેહ હવે તારી દાસી બની.”

* * *

ચહડ્યો જોશ ભારી મુણી આ ખખર,
પૂકારીયો બેજન બની બેસખર.

અરે આ દગલાજ, દગો તેં દિધો,
મને તેં ફસાવીને તારાજ કિધો.

મદદ તારી યઝદાંન ! દુશમન મકાંન !
થશે કેમ છુટકો ! મુલક છે તુરાંન !

અએ ગુરગીન નાપાક, આ બદસીફાત,
મને તેં ફસાવી વડ્યો મારો ઘાટ.

દખાડી મને જશનગાહની રાહા,
ફર્યો મોહેનીમા, થયો હું તખાહા.

કિના મારો તે પર લે દાદગર,
તે હિચકારો મુજ સંગ રમ્યો મક્કર.

અફસોસ પ્રીતપર હજારો હજાર,
અફસોસ પ્રીતપર ફિતકાર અપાર.”

જોઈ હાલે બેજન, બોલી તે નાર,
“કરે કાં તું બેજન, ખોટા વિચાર.

૩૧૦૦

નથી મે દિધો તુંને કંઘળી દગો,
નથી મુજ સિનામા કપટની વગો.

ખરા ખ્યાર ખાતર, કિધું મે એ કાંમ,
ના બોલ બેજન, તું કડવા કલાંમ.

વાહલા મુણી લે તું મારા મુખન,
દિસે મૂજને તુંજ વન સુહુતુ ચમન.

જગરમાં લગાડી તેં મહોબત અગન,
રખે તારી મોહોબત, બને મુજ કફન.

ખરા ખ્યાર ખાતર તુંને લાવી સંગ,
હવે તું કરે મુજ ઉમેદાનો ભંગ.

ખુશી થા તું દીલબર, ખુરા તજ વિચાર,
નરે શેર થઈ કેમ બને બેકાર.

ખુશી થા આ બેજન, જરા પીછ શરાબ,
ફર કર દિલથી કહેરને સિતાબ.

મનીજેહ છે દાસી તહારી નફર,
કસુર હોય જો થઈ, કતલ મુજને કર.

અગર તારો જાહેર થશે ઇસાર,
તો તુજને બચાવા કરશ જીવ નીસાર.”

બેજનના આવવા વીશેની ખખર અફાસીયાબને કાંને પડવી.

લાંબે વખતે આ બનાવની ખખર મનીજેહના મેહલના દરયાંને પડી, કે એક ઈરાંની બચ્ચાને બાંનું મનીજેહ પોતાની સાથે જશનગાહ તરફથી લઇ આવી છે. પોતાની પુરેપુરી ખાતરી કીધા પછી દરયાંને એ ખખર કસરેવેજને જઈ કહી, અને કસરેવેજે તુરતજ એ ખખર પોતાના ભાઈ અફાસીયાબને જઈને જાહેર કીધી. અફાસીયાબ આ ખખર

સાંભળી બહોળ ગુસ્સે થયો, અને બોલ્યો કે:--“ જો ત્યાં છોકરી હોય, તે જો કે પાદશાહ ની હોય, તોપણ તેના જોવો કમનસીબ બીજો કોઈ બી હશે નહીં.” તુરત અક્રાંસીયાએ કસરેવેજને હુકમ કીધો, કે:--“સવારોની એક ટુકડી લેખ, મનીજેહના મેહલ તરફ ધસી જા, અને પેલા છરાંની બચ્ચાને પકડી મારી પાસ લેખ આવ.”

પોતાના ભાઈ અને પાદશાહના હુકમ પ્રમાણે કસરેવેજ તુરતજ લશ્કરી સરદારોની એક ટુકડી લઈ મનીજેહના મેહલ તરફ ગયો, અને મહેલને ચોતરફથી ઘેરી લેખ, પોતે અંદર દાખલ થયો. દાખલ થતાંજ તેણે જણ્યું, કે દીવાંનખાંનાના દરવાજા અંદરથી બંધ હતા, અને અંદર રંગ રાગ અને ખાંન પાંનની ધુમ મચી રહી હતી. વગર ધીલે તેણે દીવાંનખાંનાના દરવાજા ભાંગ્યા, અને પોતે અંદર દાખલ થયો. તેણે તખ્ત ઉપર એક છરાંની બચ્ચાની ગોદમાં મનીજેહને બેઠેલી જોઈ. મહેશીલના રંગમાં અચ્ચુચ ભંગ થયો. રંગ રાગ બંધ પડ્યો, અને મનીજેહ મજરાટમાં પડી. સરવે કોઈ શીકાં પડી કાંપવા લાગ્યાં. કસરેવેજે પુકાર મારી કહ્યું કે:—

પૂકારી કહ્યા કસરીવેજે કલાંમ,
કે, “અએ બેહ્યા બદનસલ બદલગાંમ.

વીના હક પર ઘર વુસે ચોર તું,
કરે એશો અશરત, આ સરજોર તું.

નથી નહાસવાની રહી એક રાહા,
કરી લે તું ફુનિયાને છેલ્લી નિગાહા.

લિધો છે મેં ઘેરી મહેલ ચોતરફ,
શરણુ થા વિના બોલવે એક હરફ.”

* * *

પલકમાં પડ્યો ફૂલ બંધ રાગ રંગ,
બેજને ગરજને મારી છલંગ.

કિધી ચોતરફ તેણે એકદંમ નજર,
અચાંનક આક્રમ દિઠી સર ઉપર.

“ખુદા થા તું મુજનો મદદગાર હ્યાં,
લડસ કેમ નથી પાસે હથીઆર હ્યાં.

કહાં છે પેદર મારો ગેવ મહેરખાંન,
બચાવે કોણુ આ સમે મારો જાંન.

નથી મારો ઘોડો, નથી તલવાર,
પરાયા મુલકમાં નથી દાસ્તદાર.

આ સાહેબ ખલકના, કરીમ દાદગર,
મૂજ આક્રમ રસીદા ઉપર કર નજર.”

* * *

હતો તે વમાસનમાં નેકજાદ,
પડી તેટલાં તેને અચ્ચુચ યાદ.

છૂપાવી તે રાખતો'તો ખંજર એક,
પગનાં મોજાંની અંદર છેક.

તુરત બેચુ' તે ખંજર આબદાર,
ને બોલ્યો બહાધુર મારી પુકાર.

કે “આ બેહ્યા બેશરમ બદગૂમાંન,
અગર હોય લડવું નિકલ મયદાંન.

ગેવનો છું બેજન હું ગોદરેજીઆંન,
નરે શેર કેશવાદ મુજ ખાંનદાંન.

અગરચાહતો હોય જંગતું મારી સાથ,
તો તૈયાર છે બેજન ભીડવાને પાથ.

૩૧૫૦

કરશ મારાં ખંજરથી સો સર કલાંમ,
દખાડશ તુંને હું નવો કંઈ સિતાંમ.

અગરચાહતો હોયજો તું કરવા ભલઈ,
તો કર આ સમે મારી તું રહાનુમઈ.

મને પાદશાહ પાસ લેઈ જા સિતાળ,
ખરી વાતનો તેને આપું હિસાળ.”

કસરેવેજે ફરેખ આપી બેજનને કેદ પકડવો.

કસરેવેજે જ્યારે બેજનનું નામ સાંભળ્યું, અને તેને હથીઆરખંધ અનેલો ભેજો,
ત્યારે તેણે લડાઈ કરવાથી હાથ ઊઠાવવાનો એકદમ ઠરાવ કીધો, અને કંઈ તથા મકકરથી
તેની સાથ કાંમ લેવાની તજવીજ કીધી. તેણે બેજનને નરમાસથી સમજાવી કહ્યું કે:—“ અગર
જો તું તારા હાથ માહેલું હથીઆર નાખી દીએ, તો હું કસંમ ખાઈ તુંને કોલ આપું
છું, કે હું તારો એક વફાદાર દોસ્ત અને રહાનુમા થવશ. વળી અફ્રાસીયાળ પાસ
તારે માટે સારા બોલો બોલી, તુંને મારી અપાવવાની હું દરેક તજવીજ કરશ. * * *” બેજને
તેની મીઠી મીઠી વાતો ઉપર વીસ્વાસ મુક્યો, અને તુરતજ પોતાના હાથ માહેલું ખંજર
ફેંકી દીધું. આવો મામલો જોઈ કસરેવેજે તુરતજ પુકાર કરી બેજનને ઘેરી લેવા
પોતાના સવારોને ફરમાવ્યું, અને તેજ વખતે દીવાંખાંનામાં બેજન ઉપર તુરાંની સવારો
ધસી ગયા, અને તેને કેદ કરી જંજીરથી જકડી, ધસડતા અફ્રાસીયાળની આગલ તેની
દરબારે લઈ ગયા. બેજન જ્યારે અફ્રાસીયાળની આગલ જઈ પુગ્યો, ત્યારે તેણે
અફ્રાસીયાળને કહ્યું કે:—

“કહું હાલ તુંને રાસ્ત અફ્રાસિયાળ,
કર રાસ્ત મનસાફ સૂણી ફરીયાદ.

હકિકત એ છે અવલ શહેરીયાર,
નિકલ્યો હું ઇરાંનથી કરવા શિકાર.

લડી સંગ ભુંડો કિધાં સરવે ઠાર,
પડી રંજ ભારી, બહુ બેશુમાર.

નિકલ્યો તે જંગલમાં કરવા સફર,
પૂજા જઈ એકાએક જશંનગાહ ઉપર.

તપતો’તો સરપર બુલંદ આફતાળ,
થયો છવ ગરમીથી બિલકુલ બેતાળ.

બુલંદ એક દરખત પડીયું નજર,
સિતાલ છાંયડે જઈ પડ્યો બેફકર.

પરી એક અચબુચ હાજર થઈ,
મને ગોદમાં લઈ ઉડી તે ગઈ.

ચહડી નિન્દ મગજે બેહોશીભરી,
ખુલી આંખ તો જોઈ મનીજેહ પરી.

મલાકાત થઈ કોઈ કંમળપત ઘડી,
બલા મારે સર આસમાંની પડી.

વિચાર દીલમાં કરે જો જોહાંપનાહ,
નથી તારી બેઠીનો કંઈ બી ગુનાહ.

નથી એમાં મારી જરાબી કસુર,
મળી ગઈ મને કોઈ પરી બેશકુર.”

હસી બોલીચો શાહ અફરાસિયાબ,
“અરે કમસમજ શું જૂવે છે તું ખાબ.

કિધી છે ગૂનાહ એવો નહિ થાય માફ,
કરે ખાલી બકબક મારીને લાફ.”

ગલત વાત સવલી, ખરી નહિ જરી,
બચાવા જીવને ખતાવે પરી.

સફર તારી દૂનીયામે થઈ છે ખતમ,
પલકમાં તું પુગશે ‘મુલકે-અદમ.’”

કહ્યું બેજનને બહુ બનીને નિરાસ,
“અરે નાતરસથી શું રાખું હું આસ.”

* * *

અએ શાહે આલમ જો તાજદાર,
કરે કેમ એવા બેહુન્દા વિચાર.

જંગલના શેરોને ભુંડો હેવાંન,
પંખને દાંતે કરે છે તુફાંન.

પેહલવાંનો બી તેમ કરે છે જંગ,
શંમશીર ગૂરજથી કરે છે ખતંગ.

ખંજર ને નેજ, તીર ને કમાન-
થી લડીને કહાડે છે કુશમનનો ઘાન.

દગાથી કિધી છે મને બંદીવાંન,
લડે કેમ હથીઆર વિના પેહલવાંન.

અગર જોતું હોય જો તૂને મારું બળ,
તો કર મુજને છુટી તું થોડીક પળ.

૩૨૦૦

ફકત એક ઘાડો ને ગુરજ તું આપ,
દખાડું દલેરીનો તું ને હિસાબ.

હજાર એકમાંથી જીવે એક જંભુ,
તો બેશક તું બેજનને નામદં જંભુ.

અફ્રાસીયામે બેજનને ફાંસી ચડાવવાનો હુકમ આપવો.

બેજનના આરી રીતના સખુનો અફ્રાસીયાબને ગમ્યા નહી. તેણે ગુસ્સે થઈ બેજનને તરેહવાર અપમાનભરોયા સખુનો કેલા, અને કસરેવેજને હુકમ કીધો કે:—
“આ ધરાંની બચ્ચો ચોરી ઉપર સરજેરી કરે છે, અને મારી સાંમે આવા નાલાએક સખુનો બોલવાની હિંમત કરે છે, વાસતે એને એકદમ ફાંસી દે, કે જેથી ભવીશમાં કાબજી ધરાંની એવું નાલાએક કાંમ કરવાની હિંમત કરે નહી.” બેજનને સખત પાહારા હેઠલ કસરેવેજ દરબારમાંથી બાહાર લેઈ ગયો, અને બેજન પોતાના જીવવાની આશા છોડી સંતાપ કરવા લાગ્યો.

ફિકરમંદ બનીને બેજન રડે,
નહિ કોઈ કદરદાંન રફિક ત્યાં જડે.

“અગર દાદગરનો હશે એજ હુકમ,
તો નથી મુજ કજ્જનો મને કાંઈ ગમ.

મગર છું દૂખી કે મરૂ પરદેશ,
નહિ પાસ મારી પેદર કે ખેશ.
ખૂરી કોઈ ઘડીએ પડ્યો હું બહાર,
જોવા ન પામ્યો માદર દિદાર.
અફસોસ ! હું પડીયો વતનથી દુર,
અફસોસ ! જવાની થઈ ગઈ દુર.
અફસોસ પેદરના ન જોયાં દિદાર,
ખબર મારી સુણી થશે બેકરાર.
અફસોસ ! પેદરના થશે કેવા હાલ,
અફસોસ ! દુશમન થશે ખુશહાલ.

તુને કોણ કહેશે ઓ મારા પદર,
ગૂજરી જશ શું શું મારી ઉપર.
ખબર કોણ પૂગાડે તૂને ઓ પદર,
કે, બેજન મરેછ થાઈ છરેખબર.
વતન મારે લઈ જા તું પયગામ હવા,
ને રહેજે તું મારા ખુનનો ગવાહ.
તુસ અને રસતમને દેજે ખબર,
કે કીનામા મારા તે બાંધે કંમર.
ગુરગીન નાપાકે કીધું છે કાંમ,
ગઈ મારી છંદગીને ઓલાદનું નામ.”

ફાંસીની સજામાંથી બેજનનું છુંડું થવું.

શાબર કહે છે કે, બેજનનો આ વિલાપ પરવરદેગારે સાંભળ્યો, અને તેની ઉપર તે મેહબૂબ થયો. અફરાસીયાબના વઝીર પીરાંનનું તે જગે એકાએક આવવું થયું, અને ફાંસીને લાકડે ચઢડના એક જવાનને જોઈ, તેણે તલાશ કીધી. કસરેવેજે બેજનને એળખાવી તેની સઘળી હકીકત પીરાંન વઝીરને જાહેર કીધી. બેજનનું નામ સાંભળી પીરાંન તુરતજ તેની આગલ ગયો, અને તે ઈરાંનથી શા કાજે ત્યાં આવ્યો હતો, તેનો ખુલાસો પુછ્યો. બેજને સઘળી બીના પીરાંન વઝીરને જણાવી, અને પીરાંનને તેના હાલ ઉપર દયા આવી.

તુરાંનના પાદશાહ અફરાસીયાબનો પીરાંન વઝીર હતો. તે દાનાવ વઝીર ઉપર અફરાસીયાબનો મોટો વીસ્વાસ હતો. પીરાંને તુરતજ હુકમ કીધો, કે:—“હું શાહા અફરાસીયાબને મળી બેજનના બાબમાં તેનો સેવકનો હુકમ મેળવું, ત્યાં સુધી બેજનને ફાંસી દેવાતું મોકુફ રાખવું.” પીરાંન તુરતજ અફરાસીયાબ પા. ગયો. તેણે અફરાસીયાબની મુલાકાત લીધી, અને બેજનના બાબમાં અફરાસીયાબને અરજ ગુજરી સમજાવ્યું કે:—

“સદા રહે સલામત શાહ તું ખુશાલ,
થજો તારા નાબુદ રંજો મલાલ.
ઉભો સર ઝુંકાવી હું તારી હજુર,
ગૂજારે અરજ માફ કરજે ફસૂર.

કિધો જ્યારે શ્યાવસને તેં કતલ,
કિધો મૂજ શિખામણુ પર નહિ અમલ.
વતન છોડી શ્યાવસ આયો તુરાંન,
પનાહ આપી તેને કિધો તેં બેજન.

હજી તો છે શ્યાવક્ષનો કીનો ગરમ,
જગાડે નવો તું ફિતનો અલંમ.
હવે જો તું બેજનને કરશે બેજન,
તો ઉઠશે કિનામાં કુલ્લે ઇરાંન.
તુસ જેવા જંગી ને ઘસ્તાંમ દલેર,
ગેવ અને રૂસતમનો બુલીચો શું કહેર?

બુલશે ન ગોદરેજ નખીરાતું વેર,
ચલાવશે તુરાંનમે લોહીની નહેર.
ગયો કેમ તું રૂસતમનો ગુસ્સો મુલી.
કે નિકલીચો તું બેજનને દેવા સુલી.
કરે કાં તું નાહક કારે જખુન,
ના કર તું બેજનતું નાહક ખુન.”

પીરાંનની સમજાવટથી બેજનની સજામાં ઘટાડો થયો

પીરાંન વઝીરની સમજાવટથી અફરાસીયાબના ઘાતકી દીલ ઉપર અત્તર થઇ, અને પીરાંનને તેણે જવાબ દીધો કે:—“ અએ વઝીર દીલપઝીર, તું જાણતો નથી કે બેજનની આવી ચાલથી ઇરાંન અને તુરાંનમાં મારી અને મારાં કુટુંબ ॥ રૂસવાઇ થઇ છે. મારાં કુળની તમામ બાંતુઓની ઇજતને બેજનને કલંક લગાડ્યો છે. માટે એને સજા તો થવીજ જોઈએ. ” પીરાંને જવાબ દીધો કે: —“ અએ ચાલમપનાહ, જો તેમજ હોય, તો તું એને મોતની સજા ના કર. એની સજામાં ઘટાડો કર. બહેતર તો એ છે, કે એને કેદની સજા કર, જેથી ઇરાંનીઓને હડો મળશે, અને ફરીથી તેઓ તુરાંની બાંતુઓ તરફ એવી આડી નજર કરતા અટકશે. ” આ સમજાવટથી અફરાસીયાબે ફાંસીનો હુકમ ફેરવી, બેજનને મજબુત સાંકલથી જકડી એક ઉંડા કુવામાં બંદ કરવાનો હુકમ કરીધો, અને તે કુવાના મોહડાં ઉપર એક જખર-દસ્ત ભારી પથ્થર ઢાંકવા ફરમાવ્યું, કે જેથી તે ગારમાં દીવસ ॥ રોશબી કે આફતાબનુ એકબી કીરજી દાખલ થઇ શકે નહીં. વળી બાંતુ મનીજેહના બાબમાં તેણે એવો હુકમ કરીધો, કે તેણીના મહેલને એકદમ તારાજ કરવો, અને તેણીનું તાજ છીનવી લેઈ તેણીને શહેરબદર કરી તેજ કુવા આગળ તેણીને રખડતી મુકવી.

અફરાસીયાબના આ હુકમ પ્રમાણે કસરેવેજે બેજનને ગારમાં કેદ કરીધો, અને મનીજેહને તાજ અને સાજથી બેતાજ અને સાજવનાની બનાવી બેજનવાલા ગાર પાસ જંગલમાં એકલી રઝડતી મુકી.

મનીજેહની મોહબતતું આવું પરીણામ આવ્યું. તે દરરોજ રખડી રઝડી કાંઈક આવતું મેળવતી, અને તે ખાંણ બેજનને તેના ગારમાં એક સુરાખમાંથી પહોંચાડતી. એ રીતે મનીજેહ પોતાની જીંદગીના કુખી દીવસો બેજનના બચકર બંદીબાના આગલ પદી રહી ચુકતી હતી. ૬૮

બેજનના ગુમ થવાની ખબરનું ધરાંનમાં જઈ પુગવું.

એક હાથ ઉપર દીલાવર બેજન, બ્યારે તુરાંનના જંગલમાં આવી આપ્તમાં પડ્યો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર બેજન મનીજેહના જશનગાહ તરફથી હજી સુધી પાછો નહીં ફરેલો હોવાથી, ગુરગીનની ઇન્તેજરીનો પાર રહ્યો નહીં. બેજનને પાછો ફરેલો બ્યારે ગુરગીને જોયો નહીં, ત્યારે તે ગભરાવા લાગ્યો, અને તેની શોધમાં તે વેરાંન જંગલમાં ફરવા નીકળ્યો. બેજનને શોધી કાઢવાની તેની તમામ મેહનત ફેકટ ગઈ. તેની કાંધબી નીશાંચુ કે પતો તેને મળ્યો નહિ. એવામાં બેજનના ઘોડો તે વેરાંન જંગલમાં પોતાના સવાર વગર ભટકતો ગુરગીનની નજરે પડ્યો. ગુરગીને તે ઘોડાને તુરતજ ઓળખ્યો, અને બેજન વગર બેજનના ઘોડાને જોઈ તે રડવા લાગ્યો.

ગુરગીનના પસતાવાનો હવે કાંધબી પાર રહ્યો નહીં. અંતે ગુરગીન બેજનનો ઘોડો લેઈ રડતી આંખે ધરાંન જઈ પુગ્યો. પેહલવાંન ગેવે બ્યારે ગુરગીને બેજનના ખાલી ઘોડા સાથે પાછો ફરેલો જોયો, ત્યારે તેના ત્રીવાપનો પાર રહ્યો નહીં. ગેવે તુરતજ ગુરગીનને બેજન વીશે પુછ્યું, અને ગુરગીને બેજનના ગુમ થવાની ખબર આપી. ગેવે તેની વાત બીલકુલ માની નહીં, અને ગુસ્સામાં આવી તેને ઘસડતો પાદશાહ કેબુશરની દરબારમાં લેઈ ગયો.

બેજનના કેહખાનાનો પતો શાહા કેબુશરએ જાંમે જોહાંનુંમાં મારફતે મેળવવો, અને બેજનના છુટકારાની તદખીર કરવી.

બેજનના ગુમ થવાનો હેવાલ ગુરગીનને મોહરેથી સાંભળી પાદશાહ કેબુશર ગુરગીન ઉપર ઘણોજ ક્રોધ થયો. શાહા કેબુશરએ ગેવને સમજાવી કહ્યું કે:— “ દીલાવર ગેવ, તું ફિકર ના કર. મને લાગે છે, કે તારો દીકરો બેજન જીવે છે, સખખ નામીયા મોબેદો અને નજુમીઆએ એવી આગાહી કીધી છે, કે હું બ્યારે અશો શીયાવજ્જના કીનામાં તુરાંન જમીન ઉપર ચહડાઈ લેઈ જવશ, ત્યારે તે લડાઈમાં તારો દીકરો બેજન મોટો બાગ લેશે. ”

ગુરગીનની શીતુરી ચાલ માટે શાહા કેબુશરએ તેને બંદીખાંને નાખવાનો તુરત હુકમ કીધો, અને ગેવને જાહેર કીધું કે:— “ બેજન જીવે છે, પણ તે ક્યાં છે તેની ખબર હમણા મળી શકે એમ નથી. માટે ગેવ તું ફરવરદીન મહીના સુધી સજુરી પકડ; કારણ કે તે વખતે આફતાબનો પ્રકાશ દીપી રહેશે, જહારની મોસમ ખીલી

રહેશે, અને તમામ કુદરત યોલતી થશે, સારે હું મારી ‘ જામે ગેતીનુમાં ’ (યાને જામે જેહાનુમાં) માં તમામ હકીકતો જોવશ, અને તેમાંથી તારો દીકરો જાળી હશે, ત્યાંથી તે મને દેખાશે. ”

આ સખુનોથી ગેવને ધીરજ મળી, અને ઉમેદવાર દીલે તે ફરવંદીન મહીનાની રાહ જોતો રહ્યો. અંતે નૌરોજનો મુખારક દીવસ આવી લાગ્યો. તે દીવસે પાદશાહ કેપુશરએ બંદગી કરી પોતાની “ જામે જેહાનુમાં ” નજર કાઢી, અને સઘળા ખંડોમાં જામ મારફતે તપાસ કરી જોયું તો અંતે બેજન કર્કસારના વેરાંનમાં, એક ઉંડા સીંહા મારમાં જંજીરથી જકડાઈ ઢંદ પડેલો, અને દુખથી બેજર થતો તેને દેખાયો. વળી તેજ ગારની આગસ એક ખાંદાંની સીકલની ખાંતું, બેજનની પાસખાંની કરતી દેખાઈ. આ ખબર શાહ કેપુશરએ દરબારને ખુશી સાથ જાહેર કાઢી, અને ગેવ તેથી ધણેજ ખુશાલ થયો. પાદશાહે કહ્યું કે:—“ બેજન જીવતો છે, માટે હવે તેને છોડવવાની તજવીજ કરવી ઘટે છે. મને લાગે છે, કે એ કાંમ રસતમથીજ પાર પડશે. ”

બેજનના છુટકારા માટે જેહાં પેહલવાંન રસતમને યોલવવાનો
કેપુશરએ હુકમ કર્યો.

પાદશાહે તુરતજ રસતમને યોલાવવા તાકીદનો પેગાંમ રવાના કાઢ્યો, અને તેમાં બેજનની ગીરફતારી વીશે જણાવી, તેનો છુટકા કરવાની રસતમને અરજ કાઢી. રસતમ પેહલવાંન બેજનની આફત સાંભળી ધણેજ દલગીર થયો, કેમકે ગેવ તેની દીકરી ખાંતું ગોસરૂપ સાથ પરજેલો હતો, અને એ લગનથી બેજન ખાંતું ગોસરૂપનો દીકરો થતો હતો. રસતમ તુરતજ પાદશાહની દરબારમાં આવી ઉભો, અને બેજનને છોડવવાની યોજના તેણે ધડી કાઢી.

ગુરગીનને જેવી ખબર પડી, કે જેહાં પેહલવાંન રસતમ આવી પુગ્યો છે, અને બેજનના છુટકારાની તે તજવીજ કરે છે, ત્યારે તેણે રસતમને આજીજી ભરેલો પેગામ કહેવાડી પોતાનો છુટકારો કરવા અરજ કાઢી. તેણે પોતાના કરતુક માટે માફી ચાહી, સઘળી ખરી ખીના જાહેર કાઢી.

રસતમે પેહલ્લાં ગુરગીનને બંદીખાનામાંથી છોડવી પોતાના કબજામાં લીધો, અને પોતાના રસાલામાં તેને દાખલ કાઢ્યો. એ પછી પાદશાહે પુશકલ ખજાનો અને મુસાફરીનો અસખાળ રસતમને સ્વાધીન કાઢ્યો, અને રસતમ વેપારી વેશ ધારણ કરી, એક મોટા રસાલા સાથ બેજનને છોડવવા ગુપ્તગુપ્ત તુરાંન તરફ નીકળી ગયો.

વેપારી વેશે રૂસતમનું બેજનને છોડવવા તુરાંન તરફ જવું.

રૂસતમે છુપે વેશે અને છુપા નામે બેજનને કેદખાંતામાંથી છોડવવાનું વધારે પસંદ કહ્યું, કેમકે તે એવું ધારતો હતો, કે લાડાઇ કરી બેજનને છોડવવાની તબવીજ કરવા જતાં, મયાદા અફરાસીયાખ તેના જીવને હલાક કરશે. એ સખખને લીધે રૂસતમે પોતાના રસાલાના તમામ આદમીઓને વેપારી વણજારનું રૂપ આપી, પોતે પણ એક વેપારીનો વેશ સજી તુરાંન સરહદમાં દાખલ થયો, અને ત્યાં વેપારના સાંમાનની તે એક પેહડી ખોલી બેઠો. ખુતનના મુલકમાં જ્યાં વઝીર પીરાંન રહેતો હતો, ત્યાં રૂસતમે છુપા વેશે જઇ પીરાંન વઝીરને મેટ સોગાન નજર કીધી, અને ખુતન શેહરમાં વેપાર ચલાવવાની તેણે રળ માંગી, જે પીરાંન વઝીરે તુરતજ તેને ખુશીથી આપી.

એક ધરાંનનો શાહ વેપારી ધરાંનથી મોટી વંજીર લેઇ આવેલો છે, એવી ખબર જ્યારે ફકીરી હાલે બટકતી મનીજેહને કાંને પડી, ત્યારે તે જાનું તુરતજ તે ધરાંની વેપારીની પેહડી ઉપર દોડી ગઇ, અને રૂસતમ જે છુપા વેશમાં પેહડી ઉપર બેઠો હતો, તેને તેણીએ અરજ કરી કહ્યું કે:—

“ધરાંન સરજમીનના સખી દીલ મદ્દ,
સદા રહેજે સુખી ને ખિલકુલ બેદદ્દ.”

૩૨૫૦

દીલની પડો પાર ઉમેદો ખુલનદ,
જમાનો દેખાડે ન કુખ કે ગજનદ.

રહેજો ખુશીમાં તમારું ધરાંન,
સદા શાદ રહેજો તમારા જવાંન.

કેવી છે શાહ ખુશરૂની ખબર ?
કેમ છે પહેલવાંન ગેવ નામવર ?

ધરાંનીઓને છે ખબર કે નહી,
બેજનની ફીકર કરેછ કે નહી ?

પડેલો છે તે સિદ્દા ગારમાં,
રડે રાતો દીન તે અધકારમાં.

પડી છે ભારી પગે જંજીર,
દૂખમાં ગીરફતાર છે રણધીર.

બદન તેનું લહુથી થાયું છે તર,
રૂદન સાંભળી તેનું ફાટે જગર.

પુરી તું કરે જ્યારે તારી સફર,
તુરત જઇને ધરાંન કરજે ખબર.

કે, પડીચો છે બેજન થઇ બંદિવાંન,
નથી રહી તનમાં તાકત કે જાંન.”

રૂસતમ અને મનીજેહનો મીલાપ.

વેપારી વેશમાં જેહાં પેહલવાંન રૂસતમે ખુતનમા જે પડાવ નાખ્યો હતો, તેની મતલબ એટલીજ હતી, કે કોઇથી રીતે બેજન વીશે ત્યાંના લોકોની અંદર થતી ચરચા જાણી કાંઇક ખાતમી મેળવવી. એક બીખારી હાલતમાં આવી રીતે એક ચોરતને બોલતી સાંભળી, રૂસતમે પેહલાં તો તેણીનું કાંઇથી સાંભળવા ના પાડવાનું ડાળ

ધાત્રી તેણીને ત્યાંથી ચાલી જવા હુકમ કીધો. ફસતમે કહ્યું કે:—“બાઈ, હું તો એક વેપારી છું, અને બેજનન અને એવા મીઠાઓ સાથે મને શું કાગે વાગે, કે તું એ વીશે મને કંટાળો આપવા આતી છે !” મનીજેહ આવા સખુનો સાંભળી વચ્ચેનું નિરાસ અને રંજા થઈ બોલી કે:—૯૯.”

“ના કર સખી મદદ એવી જ્યાંન, હું દૂખીઆતું સૂણુ તું જરા દાસતાંન. મગર કમનસીએ કૂટી તફદીર, હું દરવિશ નથી, કે નથી હું ફકીર. છું અફરાસિયાબની હું દિકરી દૂખી, મનીજેહ મહેલમાં હતી જે સૂખી. નથી તેને વસતર પુરાં આજ અંગ, ભટકતાં રખડતાં ગયાં નુર-રંગ. બેજનન થકી છે ખૂરા મૂજ હાલ, બેજનન થકી આએ રંજો મલાલ.

બેજનન થકી મારી ગઈ ઉંઘ મુખ, બેજનન થકી વેડું છું આએ કુખ. બેજનન છે મારાં સૂખની સુરખ, છે પાસ તેની આ દૂખની દવખ. તવલતો રહે તે વીના પાંખી-અંત, સિહા ગારમાં તે રડી કાહડે દંત. છે ગાર પર એક ભારી પથ્થર, ઉડાવી શકે તે નહીં કોઈ નર. હું કમબખ્ત દૂખો નાર શું શું કરું, અગર મોત આવે ખુશીથી મરું.”

ફસતમે પોતાના આવી પુગવાની ખબર બેજનનને પુગડાવી.

આ આફતરનીઠા ઓરતને મોહડેલી આવા સખુનો સાંભળી ફસતમે તેણીને ટીકાસો કીધો, અને બેજનનને માટે ખાંણ તમબાર હોય તો તે લાવવાનો ફસતમે પોતાના ખાવરચીને હુકમ કીધો. ખાવરચીએ મસાલેદાર પકવાંન લાવી હાજર કીધું, અને ફસતમે મનીજેહની નજર ચુકાવી, ખાણુ માહેલા મુરગની એક ટાંગમાં પોતાની નીજાંચુવાલી વોંટી બેમાલુમ ખોસી, તે પકવાંન મનીજેહને સલાધીન કરી કહ્યું કે:— “ખાન આ ખાંણુ તું લઈ જા, અને તારા બેજનનને ખવાડ.”

મનીજેહ તે પકવાંન તુરતજ બેજનનના ગાર આગલ લઈ ગઈ, અને ગારના મુખ આગળ આવેલી એક સુરાખને રસતે તેણીએ તે ખોરાક બેજનનને સલાધીન કીધો. બેજનન તે ખોરાક લીધો, અને તે ગારમાં મોટે અવાજે હસવા લાગ્યો. બેજનનને આવી રીતે બેઘડક હસતો જોઈ મનીજેહ અજબ થઈ તેના હસવાતું કારણ પુછવા લાગી. બેજનન ખરો બેઘ કેહવાની આનાકાંની કીધી, અને તેણે મોટે અવાજે હસવું ચાલું કીધું. આવો મામલો જોઈ મનીજેહ રડમસ થઈ બોલી કે:—

“એજન રે એજન! બોલ આ છગર!
શું કાંમ હસે છે? શું છે ખખર?
કુશમંન શું અંતે જમાનો થયો?
શું દૂખ વેકતાં તું દીવાંતો થયો!
જરાદે આ એજન તું સિધ્ધો જવાબ,
મિહા ગારમાં કાં હસે બેહિસાબ.”

* * *

હસી બોલીયો, નેક એજન ફરી,
“મનીજેહ મહાબુબ, સૂણુ મુંદરી.
કહું કેમ હસવાંતો બોલીને બેદ,
હવે ફર થશે મારાં સંકટ બેદ.
કહું કેમ તૂંને આ છગર ગુપ્ત વાત,
થઈ છે નારોથી નરની ઘાત.

૩૩૦૦

લંબો પર લગાડી દિધું હોય ‘સાલ,’
રહે બેદ કદી નહિ મીસલ આ મેનીલ.”

* * *

રડી બહુ મનીજેહ, સૂણી આ ગૂમાંન,
થઈ દદમંદ બહુ, સૂણી બોહતાંન.
“એજન મે દીધું તુંને મારું દેલ,
તજ્યાં તુંજ થકી મેં વનંને મહેલ.
જે થકી કાડા મેં શાહી ને તાજ
જે થકી તારાજ કિધો મારો સાજ.
તે જ્યારે મુજથી છુપાવે ભરંમ,
આ દાવર તું કેમ એટલો બેરહંમ.”

* * *

કહ્યું એજને, “અએ મોહંન મનો,
છંદગીથી યાદા મેં તુને ગણી.

ખરેખર થઈ મૂજ થકી તું ખુવાર,
તજ તુંએ શાહી, તજ્યો સંજુગાર.
કસુર માફ કર જે થઈ હોય ખતા,
હવે જોઉં છું મારાં સૂખની ઘટા.
સાંભલ મનીજેહ, ધરીને તું કાંન,
આવી પૂજોછં રસતમ પેહલવાંન.

જલ્દી મનોજેહ તું જઈ તેને મલ,
કરશે તે મારી ઉમદો સફલ.

જઈને તનાહીમાં પુછ એકદંમ,
કે, અએ નામવર તુંજ છે રસતંમ.
સિધારી સંગ તેને જલ્દી તું લાવ,
કુવા જઈને એજનની તેને સૂણાવ.”

મનીજેહ પવન વેગે ગઈ નીકલી,
ઉમદ છાતીમાં રહી ખીલી કુલ ભલી.

મલી રસતંમને કહ્યો સર્વે હાલ,
ખશીથી ખીલી બે રહ્યા ગાલ-લાલ.

કહ્યું રસતંમ, “નાર આ નામદાર,
રહો રહેમ તુંજ પર પરવરદગાર.

બાંતું મનીજેહ, જોઈ લે મને,
ઉભો છે રસતંમ તું સાંમને.

એજન થકી છાડી જખુલ શહેર,
પૂજો આવી ઘ્યાં, હું ધરી દીલ કહેર.

હવે જા મનીજેહ હીંયાંથી સિધાર,
આવશ હું રાતે લઈને સવાર.”

* * *

કર્જસારના જંગલમાં આવેલા ઉંડા ગારમાંથી રૂસતમ બેજનનો
છુટકારો કરે છે.

“થયો અસ્ત ખુરશીદ પડી જ્યારે રાત,
નિકલીયો રૂસતમ સવારોની સાથ.
સજી શસ્ત્ર અંગે, ને અખતર તમાં,
મદદ માગી રખતી, પહુડી નેક કલાંમ.

તવાના, ઝો દાના, કરીમ, દાદગર,
અરજ એક ગુજાર જાંઘવીને સર.
મને દે તું દાવર બળ બિશીયાર,
છુટે મુજથી બેજન, સીદા તોડું ગાર.”

થયો અરત ખુરશેદ, પડી જ્યારે રાત,
નિકલીયો રૂસતમ સવારોની સાથ.

સજ શસ્ત્ર અંગે ને બખતર તમામ,
મદદ માગી રખતી, પહોડી નેક કલામ.

તવાના ઓ દાના, કરીમ દાદગર,
અરજ એકે ગૂજરૂં જૂંકાવીને સર. ૧૦

‘મને રૂતું દાવર, બલ બીશીઆર,
છૂટે મુજથી ખેજન સીહા તોડું ગાર.

૩૩૪૪

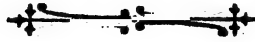
કર્કસારના જંગલમાં આવેલા ગારમાં કેદ પડેલા બેજનને
જેહાંપેહલવાન રૂસતમે છોડવવો.

કર્કસારના જંગલમાં રાતની સીહાડ વચે બેજનને તેના બંદીખાનામાંથી છોડવવાનું કાંમ મુશકીલ જેવું લાગ્યાથી, બાનું મનીજેહએ તે જંગલમાં પડેલાં લાકડાંને એક મોટો જોડો એકઠો કરી રાખ્યો હતો. રાત પડતાજ જેહાં પેહલવાન રૂસતમ પોતાના ચુંનુંન્હા પેહલવાનો સાથ હથીઆરબ ધ ચપ્ત તે જંગલમાં ગુપચુપ જઇ પુચ્યો. મનીજેહએ એકઠાં કાઢેલાં લાકડાંની એક ચેહ બનાવી સલગાવી, જેથી રાતની અંધારી રોશનીમાં ફેરવાઇ ગઇ. બેજનને જે ગારમાં કેદ કીધો હતો, તે ગારના મોહડાં ઉપર રૂસતમે એક ગંજવર કદનો પથ્થર ઢાકેલા બેથો. રૂસતમે તે પથ્થર ઉઠાવવા પોતાના પેહલવાનોને કહ્યું, પણ તે પથ્થર વજનમાં એટલો તો ભારી હતો, કે સવળા પેહલવાનોએ સાથે મલી ઉઠાવવાની તજવીજ કીધા છતાં, તે હીલી શક્યો નહી. જ્યારે રૂસતમે એવો મામલો બેથો, ત્યારે તેણે પોતે તે પથ્થર ઉઠાવવનું કાંમ માથે લીધું. દાદગર દાદારની જનાબમાં તેણે સર જુંકારી મદદ ચાહી, અને એક ભેર કરી, ગારના મોહડાં ઉપર ઢાકેલા તે પથ્થરને તેણે ઉઠાવી ફેંકી દીધા, અને બેજનને તે સીહા ગારમાંથી બાહાર કાઢવાની તજવીજ કીધી.

પણ બેજનને બાહર કાઢવા આગમજ રૂસતમે બેજન પાસ ગુરગીને માટે મારી મેળવી. રૂસતમનો સુખન બેજને માંન સાથે કબુલ કીધો, અને ગુરગીને કરેલી કસુર માટે બેજને તેને મારી બક્ષી. રૂસતમે તુરતજ પોતાની કમંદ તે ગારની અંદર ફેંકી, અને બેજન તે કમંદ પકડી ગારમાંથી બાહર આવ્યો. બેજનને હથે અને પગે પડેલી બારી જંજીર રૂસતમે તોડી નાખી, અને ગુરગીને બેજન પાસ પોતાની ચપલી કસુર માટે મારી ચાહી. બાદજ બેજન ધરાંન તરફ પોતાની માનીતી મહાશુબ મનીજેહ સાથે ગયો, અને ત્યાં બેજને મનીજેહને આપેલા કોલ પ્રમાણે, મનીજેહ સાથે શાહા કેખુસરની મંચુરીઆતથી તથા પોતાના પેદરની રાજપુશીથી શાદીના ગાંઠથી બેઠાયો.

* ગુસ્તાસ્પ અને અસ્ફંદીયાર.

જરથોસ્તી ધમની પવિત્ર લડાઈઓ.

જરથુસ્ત્રા.

અહુરમઝદની પાક દીન લાવનાર હજરત જરથોસ્તે કીસમ કીસમના કરેલા મોજેબની હકિકત ધરાંનથી ઉડતી તુરાંન શહેર તરફ જઈ પુગી. શાહા ગુસ્તાસ્પના ફરમાનથી ધરાંનીઓએ જરથોસ્તી દીન કબુલ કીધી, અને જરથોસ્તી દીનનો નવો જમાનો ગુસ્તાસ્પના અમલ નીચેના તમામ મુલકોમા ચાલુ થયો. પેગમ્બર જરથોસ્તના ફરમાનને માન આપી શાહા ગુસ્તાસ્પે શહેરમાં નવાં આતશકદેહ બધાં-યાં, અને જે જુનાં હતાં, તેમને આરાસતે કરાવ્યાં. જમશેદનો આતશ, જે “ખોરાસીમયામા” હતો, તેને ત્યાંથી મંગાવી ગુસ્તાસ્પે “દારાબર્ગદ”મા તખતનશીન કીધા. સીસ્તાંન, રૂમ, (કાન્સ્તેન્તીનોપલ) બગદાદ, યુનાંન અને હિન્દુસ્થાંન વીએરે મુલકોના આતશકદેહને આરાસ્તા કરવાના નવાં ફરમાનો ગુસ્તાસ્પે બહાર પાડ્યાં.

બાર હજાર બલદોના ચાંમડાં ઉપર અવસ્તા લખાઈ.

એજ વખતે પેગમ્બર જરથોસ્તે જમારપ વજીરને બાર હજાર બલદોના ચાંમડાં ઉપર સોનેરી હરફે પવિત્ર અવસ્તા લખાવ્યા, જે લખાણોને સલામત રાખવાની મતલબથી, ગુસ્તાસ્પે “દરબીસ્ત”ને નામે જણાવલી જગ્યામાં મોકલાવી આપ્યાં હતાં.

જરથોસ્તી દીન ધરાંનમાં ફેલાઈ રહી. હજરત જરથોસ્ત દસ્તુરાંન દસ્તુર, દાવરાંન દાવર અને ધરાંનના પેગમ્બર તરીકે એકમતે મંજુર થયા.

બંદગીથી કુખ દરદ કદે કીધાં.

એજ વખતે ગુસ્તાસ્પનો બાઈ ઝરીર, તેમજ તેનો બાપ પાદશાહ લોહોરાસ્પ જે પોતાનું તખત છોડી એકાંતમા પોતાની છંદગી ચુગરતો હતો, તેઓ બંને એક એવાં

* આ વાંચન ૪૦ સ. ૧૬૦૬ ના એપ્રેલ માસમાં લેખની પારસી અનુમતીની પ્રમાણથી, ત્યાંની પારસી પંચાયતના વડા ત્રસ્ટી ખા. ૧૦ શેઠ આદરજી મંચરજી દલાલના આમંત્રણને માન આપી, શેઠ મંચરજી વખારાઆના બંધામાં, તેમજ ૪૦ સ. ૧૯૦૭ એપ્રેલ માસની ૨૨ મી તારીખે નવસારીમા લક્ષ્મન હોલમા, ત્યાંની જ્ઞાન પ્રસારક મંડલોની પ્રમાણથી, તેમજ કરાંચી અને બીજે રજુ કીધું હતું. કરેલા.

છરાંનનો પાદશાહ ગુસ્તાસપ.

મુશીકશીપ.

જરથોસ્તી દીન પહેલ વેલણી કયુલ કરનાર છરાંનનો પાદશાહ.

ધુરં દરથી પીડાતા હતા, કે તેમના સાળાં થવાની આશા તપ્તીઓએ છોડી દીધી હતી. એ દ્રવ્ય હજરત જરથોસ્તે મંદગી કરી સાળા કીવાથી, પેહલવાન ઝરારે અને શાહા સોહોરાસ્પે જરથોસ્તી દીન કથુલ કીધી હતી.

“ કિશમરનુ ઝાડ. ”

ગુસ્તાસ્પે જરથોસ્તી દીન કથુલ કીધી તેની યાદમાં હજરત જરથોસ્તે ધોરાસાંન મધે એક સરવતું ઝાડ રોપ્યું, જેનો ઉધર ભાવ દુક વખતમાં અજળ જેવી રીતે વધી ગયો હતો. તે ઝાડ માટે કહે છે કે “ તેના દરેક પાતરાં ઉપર “ ગુસ્તાસ્પે બલી દીન કથુલ કરી છે ” એવા લેખ કાતરાએલા હતા. આ ખતર જેમ ઈરાંનથી તુરાંન ગઇ હતી, તેમજ તે હિન્દુસ્થાન પણ જઇ પુગી હતી

હિન્દુ ફિલસુફ “ ચંદ્રધાત્. ”

હિન્દુ ફિલસુફ ચંદ્રધાત્, હિન્દુસ્થાનથી મુસાફરી કરતો જરથોસ્તી ધરમનું ખંડણ કરવા ગુસ્તાસ્પની દરબારે ગયો હતો. એ ચંદ્રધાત્ આખા ભરતખંડમાં જાણીતો હતો. કહે છે કે વજીર જમાસ્પના આ ચંદ્રધાત્ ગુર હતો. એ ખબર ચંદ્રધાત્ને પડતાંજ, જરથોસ્તને નજરે જેવા, તથા તેની સાથે વીચારોનો આવજો આવજો કરવા, પોતાના ચેલાઓના એક મોટા રસાલા સાથે, તે બલખ શેહર ગયો હતો. બનેની મુલાકાત થતાંજ, અને ચંદ્રધાત્ જરથોસ્તને કાંઈપી સવાલ કરે, તે આગમજ ધરાનના પેગઝબરે તેના મનના વીચારો જાણી લઈ, તેના સવાલના જવાબો જાહેર કરી દીધા એ તકશરમાં ચંદ્રધાત્ શીકસ્ત પામ્યો, અને તે પોતાની હાર કથુલી જરથોસ્તનો ચેલા બન્યો. ત્યાર બાદ જરથોસ્ત પાસે અવરતાવાળીના કલામોની એક નકલ મેલવી, તે પાછો હિન્દુસ્થાન ફર્યો, અને ત્યાં જઇ એસી હજર આદમીએને જરથોસ્તી દીનમાં દાખલ કીધાં.

ગોસ્તેક્રયાંન.

એ પછી તુરાંની ખાનદાંનના એક નખીરા “ગોસ્તેક્રયાંને” બલી જરથોસ્તી દીન કથુલી હતી. એ ગોસ્તેક્રયાંનના ફરોહરને ફરવરદીન યસ્તમાં ધુરી મનરાનીના અખ્ત નામના જાદુગરનો જન લેવા માટે આરાધેલું છે.

અખ્ત જાદુગર.

અખ્ત નામનો એક જાદુગર લોકોને ભેદી સલાહો એવી સરતે પુછતો હતો, કે જેના જવાબ આપતાં તે સખસ નીરાશ થતો, તો તે તેના જીવ લેતો હતો. એવી રીતે સલાહો પુછી તે જાદુગરે ધણકોના જીવ લીધા હતા. એ ખબર ગોસ્તેક્રયાંનેને થતાં,

એ અખત જાદુગરની સામે તેના સવાલના જવાબ આપવા તે ગયો. એ તકરારમા ગોસ્તે-
ક્રયાને અખત જાદુગરના ૨૭ સવાલોના જવાબ આપ્યા, અને ૨૮ મા સવાલમા વાંધા
પડ્યો. અખત જાદુગરનો ૨૮ મો સવાલ એ હતો, કે :--

“ઐરાતની મોટાંમા મોટી ખુશાલી શાંમા હોય છે ?”

ગોસ્તેક્રયાને જવાબ દીધો કે :--

“ઐરાતની મોટાંમા મોટી ખુશાલી તેના ખાવીંદની સંગતમા હોય છે.”

આ જવાબ પેલા જાદુગર અખતે ના કબુલ કીધો, અને કહ્યું કે :--

“ઐરાતની મોટાંમા મોટી ખુશાલી સારાં સારાં કપડાં અને ઘરેણા પહેરવામાં હોય છે.”

ગોસ્તેક્રયાને આ જવાબ કબુલવા ના પાડી, અને બંને વચ્ચે વાંધા પડ્યો. અખત જાદુગરે આ
વાંધાનો નીવેડો લાવવા, ગોસ્તેક્રયાંને સમજાવી કહ્યું કે :--“તુને જે મારો ખુલાસો નામંજુર
હોય, તો એ સવાલનો ચુકાદો તારી બેહન જે મારી બાઇડી છે, અને જે કદીખી
જુહું બોલતી નથી, તેની પાસે મેલવ્યે જે ચુકાદો તે બાંતુ આપે તે મને કબુલ છે.” બંને-
જન તે નેક બાંતુ પાસ ગયા, અને તકરારી સવાલથી તેણીને રોશન કીધી. તે નેક બાંતુએ
વીચાર કીધો કે, “ જે ધણીની વંરૂધ બોલીશ, તો તે મારી ઉપર જુલમ ગુજારશે, અને જે
બાઇની વીરૂધ બોલશ તો તે તેનો જીવ લેશે. વળી જુહું બોલશ તો ગુનેહગાર થવશ, પણ
સાચું બોલતાં જીવ જશે, તો પવીત્ર થવશ.” એમ વીચારી તે નેકઅખત નારે જવાબ
દીધો કે :--“ઐરાતની મોટી ખુશાલી જનત જનતના કપડાં અને ઘરેણા પહેરવામાં છે,
પણ ખાવીંદની સંગતમાં મલતી ખુશાલી સૌથી મોટી છે.”

આ ચુકાદો સાંભલી, બદમનશનીના અખત જાદુગરે તે નેક અખત નારનો જીવ લીધો.

સરવે સવાલો આપ્યા બાદ, ગોસ્તેક્રયાને કરાર મુજબ અખત જાદુગરને સવાલો
પૂછ્યા, તેના જવાબ તે આપી શક્યો નહી, અને તે ઉપરથી ગોસ્તેક્રયાને સરત મુજબ
તેનો જીવ લઇ, પોતાના દેશીઓને તેના જુલમાતમાથી બચાવી લીધો. તે ગોસ્તેક્રયાને
જરથોસ્તી દીન કબુલી, કે જે એક જાણીતાં તુરાંની ખાંદાંનનો નખીરો હતો

જરથોસ્તી ધરમની જીહાદ.

અહુરમઝદનું ફરમાન જરથોસ્ત સાહેબને એવું હતું, કે બલી મઝદીયશની દીન
દુનીયાંમે ચારો તરફ ફેલાવવી. એટલે જરથોસ્તની બલાંમણથી પાદશાહ યુસ્તાસ્પે તે
કાંમ મોટા પાયા ઉપર ચલાવવાની શરૂઆત કરવા માંડી. પેહલાં યુસ્તાસ્પે દીનનો
ફેલાવો કરવા માટે તુરાંન તરફ નજર ફેરવી, અને ધરમની જીહાદનો જરથોસ્તી દીન
ખાતર પુકાર ઉઠાવ્યો. ૧૦૨

જરથોશ્તી દીનની જીહાદનો
પેગાંમ તુરાંનમાં પુગવો.

પુગી જ્યારે એવી તૂરાંને ખબર,
કે થઈ છે ધરમની નવી કંઈ જીકર.
જીકરનો છે કરનાર જરથોશ્ત એક,
નવો છે ધરમ ને વિચીત્ર વિવેક.
ગયા દેવયશનીઆ લાખો ફરી,
ગયા તેઓ જરથોશ્તી દીનપર મરી.

ધરી હાથમે દિન અને તલવાર,
લડીને ઉઠાવ્યો ધરાંને પુકાર.
ખની લાલ ગુસ્સાથી શાહ તુરાંન,
હુકમ કીધો લશ્કર જવાંને ધરાંન.
કિંથી રીજ તૈયાર પચદલ સંગ,
કરવા જરથોશ્તીઆને ખતંગ.
રવાના લશ્કર કિંધું લાખ ત્રણુ,
ધરી દીલે કીના કપટની અગન.^{૧૦૩}

ગુસ્તાસ્પનો અરજાસ્પને પયગામ.

જરથોશ્તી દીનની તવારીખ કહે છે, કે ગુસ્તાસ્પ શાહે જરથોશ્તી દીન કબુલ
કીધા પછી સત્તર વરશે ધરમની આ પવીત્ર લડાઈ તેણે ઉઠાવી હતી. એ લડાઈનો
પેગાંમ અરજાસ્પને મક્કતાંજ તેણે એક જગર લશ્કર ધરાંન તરફ મોકલવાનો હુકમ
કીધો. અને ગુસ્તાસ્પે મોકલાવેના પેગામનો જવાબ મોકલ્યો કે:—

“અએ ગુમરાહ અને ગાફેલ ગુસ્તાસ્પ શાહા, તુંએ ખરી દીનથી તારું સર ફેરવ્યું
છે, અને પેલા તરા નવા પેગમ્બર જરથોશ્તની શીખવણી પ્રમાણે ચાલી મારા જેવા
મીત્ર તરફ તું બેવકા થયો છે, તો તુને તારી એવી સરકશીનો બદલો એકદમ હું
ચખાડું છું. તારો બાપ લોહારાસ્પ ખુદાની સીતાયેશ કરવા રાજ છોડી એકાંતમા અંધા,
ત્યારે તુંએ આવો પાપી અને પાંખડી સારય અખત્યાર કીધો? એ તારી ગુસ્તાખી તોડવા
હું તૈયાર છું, અને તારાં રાજ અને તુને પાયમાલ કરવા હવે હું જરાખી વિલમ્બ
લગાડનાર નથી.”

ગુસ્તાસ્પનો જવાબ.

અવલ જખાં પર ધરી રખ નાંમ,
બાદલ લખું આ તૂંપર પયગાંમ.
“કરી દંમ તૂમાખી તૂં મુજસે કરે,
નહિ શાહ ગુસ્તાસ્પથી તું કરે.
કરે બંધ તુજનો હું એકદમ ગરર,
નાખુદ કરે તારી ઓલાદે તુર.
હવે દાર ભેઈ લે તું જરથોશ્તીનો,
ખતમ કરશું દીન તારી કુલ હસ્તીનો.”

જગાડું છું ચઢદાં પરસ્તીતું જંગ,
જે નામે ને કાંમે છે શીરો પીલંગ.
હમો છેએ તૂખમે ફરેફુનથી,
નથી હમ ધરાંની તૂરક ખુનથી.
હમારા છે પહેલવાંન મિસલ માહેતાખ,
સાચા ને સીધા બળ બેહિસાખ.
સદા જેની જંગે સાખૂત રકાખ,
જોઈને ફરીફી અને લાજવાખ.

છે તેઓ જરથોશ્તી દીન પાલનાર,
દૂખીઓના દૂખને છે તાલનાર.
નવી દીન કરે છે ફરમાન એક,
મનશની, ગવશની, કુનશની નેક.
જરથોશ્તી દીનનો છે એવો કરાર,
વિચારો, ઉચારો, કરો નેક કાર.
હસ્તી ને નિસ્તીનો એકજ ખૂદા,
જાહેર ને ખાતેન વસે છે સદા.
નહી દીન હમારી કરે જો કબુલ,
થશે તારી શાહી ને ઇજત ધુલ.

અગરહોય ચાહતો નહિ દુખ ગમનંદ,
કબુલ કર તું યજ્ઞદાંપરસ્તી પસંદ.
અગર તું કરે દેવયશની મનનં,
આ ફાંનીમે મલશે ન તૂજને કફન.
ઝરીર મારો ભાઈ છે નામી સવાર,
રૂઝનતાંન બેઠો છે અસ્ફન્દીયાર.
સજી અંગ બખતર નિકલશે બહાર,
કરશે ખલક તારી કુલ ખારખાર.
જગાડી છે જરથોશ્તી દીનની જહાદ,
છે મારી આગલ શું તું બિશાદ.^{૧૦૬}

જરથોશ્તી લશકરની મોઢવણ.

આ સધાળાંતું પરીણામ જરથોસ્તી દીનને માટે ઉઠાવેલી જહાદની લડાઈમાં આવ્યું.
તુરાંનના પાદશાહ અરબસ્પે

ત્રણ લાખ સવારો.

એકઠા કરી એક લશકર ભેગું કીધું, અને જીહુન નદીના કીનારા તરફ તે લશકર
રવાના કરવાનો હુકમ કીધો.

જરથોશ્તી લશકર.

જરથોશ્તીઓ કાંઈ બેસી રહ્યા નહી હતા. શાહ ગુસ્તાસ્પે પણ એક મોઢું લશકર
ઉભું કીધું, અને દીનની જહાદને ખાતર તે તુરાંનીઓ સામે થવા મયદાન પડ્યો.

- ૧ પાદશાહ ગુસ્તાસ્પે પોતાના ભાઈ ઝરીરને બોલાવી મંગાવી, ગાવેયાંની ઝુન્દો
તેને સવાધીન કરી, તેને લશકરનો વડો સીપાહસાલાર નેમ્યો, અને પચાસ હજાર
સવારોનું લશકર તેને હસ્તક સોંપ્યું.
- ૨ પોતાના દીકરા અસ્ફન્દીયારને બીજા પચાસ હજાર સવારોનું એક બીજું લશકર
સોંપ્યું, અને તે લશકરની જમણી બાજુએ મયદાન ઘેરી ઉભો.
- ૩ તેવીજ એક નાંમીયા સવારોની ટુકડી ગુસ્તાસ્પે પોતાના બીજા દીકરા શેદરૂપની
સરદારી હેઠળ મયદાનની દાબી બાજુએ રવાના કીધી, અને તેની સાથે વજીર
બામરપના બેટા ઝેરામી અને પોતાના દીકરા અરફશીરને રાખ્યા.

‘જરથોશ્તી લશ્કરનાં કુચ.

લશ્કરના ગોઠવણનો નકશો.

ગુસ્તાસ્પનો } અઈશીર
 ફીકરો } અને
 શેદાસ્પ.

અસ્ફંદીયાર.

(ગુસ્તાસ્પનો ફીકરો.)

ગેરાંમાં, બજાર જામાસ્પનો ફીકરો.

(લશ્કરની સંખ્યા આપી નથી)

૫૦૦૦૦ લશ્કર સાથે

અરીર (ગુસ્તાસ્પનો ભાઈ)

લશ્કરનો સીપાહસાલાર.

૫૦,૦૦૦ લશ્કર સાથે.

લશ્કરનો મોહુટો ભાગ

નશ્તુર અરીરનો ફીકરો.

(હરોલના લશ્કર સાથે.)

- ૪ * “નસ્તુર” જે ઝરીરનો દીકરો થતો હતો, તેને લશ્કરનો પાછલો ભાગ સ્વાધીન કીધો.
૫ આ સધલી લશ્કરનો ગોઠવણ કીધા બાદ શાહ ગુસ્તારપ પોતે એક ઉંચી જગે પોતાના લશ્કર સાથે જઈ જંગ મયદાનનો મહીમા જોતો ઉભો.

તુરાની લશ્કર.

- ૧ તુરાનીઓનું લશ્કર સુમારે ત્રણથી ચાર લાખનું હતું. અરઝરપે એક બ્રાખ સીપાહોને આગળી હરોલ્લમા લશ્કરને મુખડે રાખ્યા.
૨ બીદ્રક્ષ નામના પેહલવાનને વરતી આકૃતીવાલો ઝુન્દો આપી, એક લાખ સવારોના લશ્કર સાથે, તેને મયદાનની દાબી બાજુની સરદારી આપી.
૩ ગુર્ગસાર પેહલવાનને બીજી એક લાખ લશ્કર સ્વાધીન કરી, તુરાની ઝુન્દા સાથે જંગના મયદાનની જમણી બાજુ ઘેરી લેવાનો હુકમ કીધો.
૪ અરઝરપે પોતાના બાઇ અંદ્રીમાંને પચાસ હજાર લશ્કરનો સરદાર બનાવ્યો, અને લશ્કરના મધ્ય ભાગમાં તેને પોતાના દાલા હાથ ઉપર રાખ્યો.
૫ કાહરમ નામના પોતાના ખીજે ભાઇને તેટલુજ લશ્કર અને ઝુન્દો આપી તેને પોતાના જમણા હાથ ઉપર રાખ્યો, અને પોતે બંનેના લશ્કરોની વચ્ચેમાં રહ્યો.
૬ હુશદીય નામના પેહલવાનને તમામ લશ્કરની પાછલતા ભાગ ઉપર દેખરેખ રાખવા મુકર કીધો.

જીહાદની પેહલવી લડાઈ.

જરથોસ્તી દીનની આ પેહલવી લડાઈ “જીહુન” નદીના કીનારા ઉપર થઈ હતી. આજના જમાનામાં એ “ઑકસસ નદી”ને નામે જણાઈ છે. એ પેહલવી લડાઈમાં ઝરીર, તેનો દીકરો “અસ્તવર” અને “શાહજીદો અસ્ફન્દીયાર” મોટી નામદારી મેળવે છે.

જમારપે લડાઈના પરીણામ માટે આગાહી વર્તવી

જંગનું મેદાન ગાજી રહે છે. ગુસ્તારપનું લશ્કર જંગનું મેદાન ઘેરે છે. લડાઈની શરૂઆત આગમજ, શાહ ગુસ્તારપ વજીર જમારપને નજીમ જોઈ આગાહી વર્તવા હુકમ કરે છે. વજીર જમારપ દલગીર થઈ આગાહી વર્તવા ના પાડે છે, અને કહે છે, કે:—“એ આગાહી બરયાથી તું બણો નારાજ થશે, અને મને તું નુકસાન કરશે.”

શાહ ગુસ્તારપ પોતાના દીકરા અસ્ફન્દીયારના જીવના કસમ ખાઈ જમારપને

* નસ્તુર અવસ્તાનો “અસ્તવઝરી.” ૧, ૨, જરથોસ્તી, અને તુરાની લશ્કરની કુચના ખંને (આનો) નક્શા ૬૦. જેકસનના Zoroaster The Prophet Of Ancient Iran માંથી ઉતારી લીધો છે. કરતા.

તુરાની લશકરની કુચ.

લશકરની ગોઠવણનો નકશો.

ખરાણા.

અરબસ્પનો દીકરો.

લશકરના આગલા ભાગ સાથે.

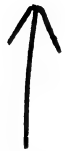
એક લાખ સવારોનું

લશકર.

ખીદ્રકપ.

એક લાખ લશકર અને
ઝુંદા સાથે.

ગુર્ગસાર.
લશકરનો વડો
સીપાહસાક્ષાર.

એક લાખ લશકર સાથે.

અંદરીયાન.

અરબસ્પનો ભાઈ.

૧૫૦૦૦૦ લશકર સાથે.

અરબસ્પ.

તુરાનનો પાદશાહ.

વચલાં મોટાં લશકર
સાથે.

૧૫૦૦૦ લશકર અને ઝુંદા સાથે.

કુહરમ.

અરબસ્પનો ભાઈ.

હરોલનાં લશકર
સાથે.

કુશહીવ.

કાંઈખી નુકસાન નહી કરવાની ખાતરીકું આપે છે, અને વજર જમારપ નીચે પ્રમાણે લડાઈનું બવીશ વરતે છે :—

અફસોસ! ગજબ છે એ ચરખે કહન,
દેખાડે છે સરજત, આ શું ગજબંદ.
અફસોસ, અલંમની પડી છે પ્રભાત,
થયો કાં ન મારો જન્મતાંજ ધાત.
બહેતર થતે હું ન લેતે જનંમ,
નહી આજ જોતે હું આ સિતાંમ.
અરે દાદગર શું સરજ્યો મને—
કહેવા ભવિશનો સિહા આ સને.
૩૪૦૦

કહું હું ભવિશને સૂણુ શાહે-દીન,
સિહા મામલો મૂજ જીવે દુરખીન.

* * *

જાગી છે જરથોશ્તી દીનની જીહાદ,
થશે આ જગે ભારી ખરપા ફિસાદ.
થશે આ જગે એક જખરી લડઈ,
એ જગે જશે નામીયા નર કપઈ.
હજારો એ જગે મરશે પેદર,
મરશે હજારો નારીના નર.
રડશે હજારો બેહન ભાઈ વંન,
મુવેલાંઆને નહિ મલશે કફન.
પેદર પુત ખાતર રડશે હજાર,
વેહશે લહુની નદી ખુનખાર.
સિહા થાશે રોશાંન રૂઝે સપીદ,
લરજશે અખરમે છુપઈ ખુરશીદ.
નિકલશે મયદાંનમે અર્દેશર,
ઐલાદે કિયાંની તારો પેસર.

સિતારાની ચાલે જશે તે મરી,
નહિ તેને ઇવતો તું જોશે ફરી.
નિકલશે સીહા અસ્પવાલો સવાર,
શેદસ્પ તહારો પેસર નામદાર.
થશે તેનું કિસ્મત રોશાંન સેયાહ,^૧
કજા જંગમાં તેને કરશે તખાહ.
બાદબ મારો પેસર દીલજાન—
ઝેરાંમી^૨ નિકલશે રોશાંન રવાંન.
તારાજ કરશે કુલ લશ્કરી,
કરશે તુરાંની તખાહ કેશ્વરી.
જમીન પર પડશે ઇરાંની ધજા,
બચાવતાં ઝેરાંમીની થાશે કજા.
બરીર ભાઈ તારો નિકલશે બહાર,
ચલાવશે રણુમે લોહી નવધાર.
થશે આંતે તેનુખી જગે મરણુ,
પડી ખાક થાશે કજાને શરણુ.
કજા જોઈ બરીરની નિકલશે પેસર.
હજારોને કરશે તે જીરોખર.
બરીરના કિનાનો ઉઠશે પુકાર,
સૂણુ બહાર પડશે અસ્ફન્દિયાર.
જમીન કરશે જગે લોહીથી ભરી,
એ જગે જશે તુજ પહાલાં મરી.
ફતેહ જંગ કરશે અસ્ફન્દિયાર,
થશે દીન જરથોશ્તી આશ્કાર.

૧ અખરમે યાને વાદલમે. ૨ અર્દેશર-ગુસ્તાપનો દીકરો.

૩ સીહા અસ્પવાલો યાને કાલા ઘોડા ઉપર સવાર થયેલો સવાર. ૪ શેદસ્પ-ગુસ્તાપનો દીકરો.

૫ સેયાહ યાને કાહ. ૬ ઝેરાંમી-વજર જમારપનો બેઠો.

જમારપ વશ્પરને માહડેથી લડાઇની આગાહી સાંભલી પાદશાહ ગુસ્તાસપ બીલકુલ બેકાંમ થઇ ગયો, અને જ્યારે તે હૃદયમાં આવ્યો ત્યારે બોલ્યો કે:—

“ જ્યારે એ જંગલું પરીણામ એવું ખાનાખરાબી ભરેલું આવનાર છે, અને મારા દીકરાઓ, અને બાઇ તથા ખેશીઓ સાથે મારા નામીયા નદરા બેગન થનાર છે, તો પછી શા અપની મને મારી શાહી, અને સલતનત. જે ઝરીર જેવો મારો જંગી બાઇ મારીયોજ જવાનો છે, તો તેને તેમજ મારાં દીકરાઓ અને ખેશીઓને હું જંગમાં જવા ન દઉં, તો પછી દુશ્મનને હાથ લેવો મરજ કયાંથી ?”

જમારપે દલીલ કરી શાહને સમજાવ્યું, કે “તારા એ ખ્યાલ મહાલ છે. જે તારા એવા પેહલવાનો જંગમાં જશે નહીં, તો લડાઇમાં તુરાંનાંઓ સામે કોણ લડશે, અને જરથોશ્તી દીન કેમ આસ્કાર થશે? માટે એવો વાત્યાર દીલથી તું દુર કર. બનવાના જે બનાવો, તે બન્યા વગર રહેતા નથી. પરવરદગાર કાંઇ જીલમગાર નથી, તેના ઇનસાફ રાસ્ત છે.”

જમારપની દાનેશમંદી આગલ ગુસ્તાસપ લાત્યાર થયો; અને હકતાલાના ઇનસાફ ઉપર તેણે રાજી ખુશીથી સંતોશ પકડી જંગની તખયારી કરવાનો હુકમ આપ્યો.

જરથોશ્તીઓનું જંગ.

ગુસ્તાસપ પાદશાહ પાતાના બાઈને તુરત બોલાવી લશ્કરની સરદારી તેને સ્વાધીન કાઢી, અને લડાઇ શરૂ કરવાનો હુકમ કરી, પોતે એક પાલાડ ઉપર પોતાની બેઠક લેઇ, લશ્કર અને પેહલવાનોની હીલચાલ જોવા લાગ્યો.

“નિકલીયા જંગે ઇરાંની તમામ,
ધરી દાદગરવુ, જબાં પર નાંમ.
ભલી દીન ખાતર પડીયા બહાર.
જરથોશ્તી દિનનો ઉઠાવી પૂકાર.
મચી જંગીઓની જંગે લકઈ,
હજારો ગયા જરથોશ્તી કપઈ.
મુવા કંઈ કતલ થઈ શંમશીરથી.
હજારો મુવા કંઈ વિંધઈ તીરથી.
જંગેજંગ લોથો દિસે સમ પહાર,
હજારો જખમી મારે ખરાર.”

હતું જંગ ગોયા ગએબી કહેર,
જમાન પર ચાલી લોહીની નહેર.
નિચે ધુન્ન ધરતી ને ઉપર ગગન,
ખરખર હતો તે કિયામતનો દંન.
આવી હરોલમે ઉભો અદ્દશીર,
બલવાંત, બહાધુર, રૂપે બેનજર.
હતો શાહ ગુસ્તાસપનો તે પેસર,
કળએ ઇલાહી હતી નહિ ખબર.
તુરાંની તીરથી વિંધાઇ ગયો,
આધીન અજલને તુરત તે થયો.

કરમ. કમ્પખત બાપનુ કુટીયું,
પલકમા બલખનુ લાલ લુટીયું.
થયો મસ્ત શેદસ્પ^૧ જોઈ આ મહંન,
કિનામે નિકલીયો તે લશ્કરશેકંન.
મિસલ-આબે નીલતે ગયો બસ ધસી,
પરાગંદે કરવા કંમરને કસી.
કહ્યું એમ પૂકારી બાગેબુલંન્દ,
કહાં છે “કોહરમ”^૨ બહુ જોરેમંન્દ.
કમંદ લઈ કોહરમ પડીયો બહાર,
ઉભો સાંમને જઈ મારી બરાર.
હતો તે કિનાનો દિવસ યાદગાર,
કોહરમનું વિંધીયું તંન આરપાર.
જોઈ હાલે કોહરમ તુરાંની રડે,
નહિ તાબ શેદસ્પ સાથે લડે.
થયો હા-વ-જરોનો જબરો પૂકાર,
છુટા તીર શેદસ્પ ઉપર ખેસૂમાર.
છુટો એક તીર કોઈ તૂરકીને હાત,
વિંધાયો શેદસ્પ, થઈ તેની ઘાત.
એ જોતાંજ નિકલાંયો એક નામંવર
જંગી “જેરાંમી”^૩ જમાસ્પ પેસર.
ધરી ધુંધ કિનાની બનીને નિડર,
પડ્યો જઈ તૂરકી લશ્કર ઉપર.
કતલ ચાલી ચોમર! લડે જંગજોય,^૪
જમીન કાંપી લરજે, જમાનો રોય.
ગીરદથી સિહાઈએ છાંઈ વઢા,
પડી ખાકમે ગાવેઆંની ધળ.^૫

ઉઠાવી ધળને જેરાંમી લડે,
નહી ખાકમે કોઈથી તે પડે.
હતી હાથમાં જે ધળને ધરી,
કિધી કોઈ તૂરકીએ શંમશીરગરી.
કપાઈ પડ્યો હાથ ત્યાં વાટમાં,
જેરાંમીએ પકડી ધળ દાંતમાં.
લડી એક હાથે કિધું ભારી જંગ,
લડ્યો રણમાં જેમ દિવાનો પલંગ.
બચાવી ધળ તે મુવો નામવર,
કિધું નાંમ જરથોશ્તીઆમે અમર.
* * *
ચહડયું જંગ રણપર, બુમ એક પડી,
થયા તંગ તૂરાંની, ગયા કુલ ડરી.
૩૫૦૦
પડ્યો જઈ નસ્તુર^૬ તૂરાંનીઆ પર,
કતલ થઈ મૂવા ચાર શાહી પૂતર.
ઉઠીયો ગજબનાક ગમનો પૂકાર.
કરે ચશ્મગીરીયાં,^૭ શહા શહેરીયાર.
ચહડ્યો જોશ બરીરને^૮ જોઈ હાલ તંગ.
તૂરત બેઠો ઘોડે મારી છલંગ.
ધરી હાથ શમશીર, બની મસ્ત પીલ,
ધસી તે ગયો જેમ દરીઆએ નીલ.
હવા થાઈ વંધાર, જમીન સુખ લાલ,
હજારોને કાપી તે કરતો નિકાલ.
જવાંનોને બુઢા કરે શોરોશાર,
બરીરે કિધું એવું મરદાંને કાર.

૧ ગુસ્તાપનો બોલે દીકરો. ૨ અરબરપનો લાઇ. ૩ વજીર જમાસ્પનો બેટો.

૪ જંગજોય થાને લશ્કરને છતનાર. ૫ જરથોશ્તીઆનો વાવટો થાને કુંદો, જે શરદનના રાજમાં કાવે નામના લોકારે ઉભો કીધો હતો, અને જે ચઢઢજર શેદસ્પઆર, જેલા પારસી પાદશાહના રાજમાં જ્યારે પારસી પાદશાહ પડી ભાગી ત્યારે લુહાઈ મયો હતો. ૬ બરીરનો દીકરો, જેને અવનતાઆ “અવતવહરી”ને નામે બોળાનાયો છે. ૭ ચશ્મગીરીયા-આંખમાં પાણી લાવી રહ્યા હાથે.

૮ બરીર, પાદશાહ ગુસ્તાપનો ભાઈ.

જરથોસ્તી મીપાહસાલાર ઝરીરનું માયાં જવું. ઝરીરની દીલાવરી.

જ્યારે દીલાવર ઝરીરે એવો મામતો જોયો કે ગાવેઆંતી ઝુંદો અચાવતાં વજૂર જમારપના દીકરા ગીરાંમીનો એક હાથ કપાઈ ગયો છે, અને તે છતાં ગીરાંમી દાંન વચે તે ઝુંદાને પકડી, એકજ હાથે દુશમનો સાથ એકલો લડે છે, અને વળી તેનો દીકરો નશ્તુર પણ અહાર પડ્યો છે, તેમજ ગુસ્તારપના ચાર ચાર જવાન બેટા, અરદશીર, શેદસ્પ, હોરમઝદ અને નવઝર લડાઈમે માર્યા ગયા છે, ત્યારે પોતાની કાંઈ પણ દરકાર કીધા વગર તેણે તુરતજ જંગના મેદાનમાં ઝીપલાબુયું, અને ચોમર તુરાંની લશ્કર ઉપર ખુનરેણ ચલાવવા માંડી. તુરાંની લશ્કરની એક આજુના ભાગ ઉપર જ્યારે નશ્તુર પોતાના પીત્રાઈ ભાઈઓનું વેર લેતો હતો, ત્યારે બીજી આજુના લશ્કર ઉપર દીલાવર ઝરીર ગોસ્પંદ મીસાલ તુરડીઓને કતલ કરતો હતો.

બે અઠવાડીયાં ચાલુ રહેલું જંગ.

આ જંગ બે અઠવાડીયાં સુધી ચાલુ રહ્યું. અગશ્વિત સંખ્યામાં તુરાંની લશ્કર કપાઈ જતું જ્યારે અરજસ્પે જોયું, અને તુરાંનીઓમાંથી કોઈમી પેહલવાન ઝરીરને જેર કરવા તેની સામે જઈ શક્યો નહી, ત્યારે અરજસ્પે પોતાના લશ્કર ઉપર પુકાર મારી કહ્યું કે:--

“અરે પેહલવાનો, તમે જાગો છો કે ઊંઘાઓ છો? આજ બે અઠવાડીયાં થયાં તમારા ભાઈપણો કપાઈ ગય છે, છતાં આ જંગમાં તમે કાંઈ પણ દીલાવરી કરી પેલા મુજી ઇરાંની બચ્યા ઝરીરને જેર કરી શકતા નથી? શું તમે તુરાંન શેહરનો નાશ કરવા ચાહો છો? પેહલવાનો, તમે જુવો કે ઇરાંનીઓ આપણા લશ્કરનો નાશ કરી રહ્યા છે, અને મરા સવળા નામોચા નરોને ગોસ્પંદ મીસાલ તે લોકે જમે કીધા છે. તમારામા શું કાંઈમી એવો માયનો પુત નથી, કે જે પેલા ઇરાંની ઝરીરને જેર કરે, યા બેજન કરે, યા તેને ઘોડા પરથી જમીન પર પટકે? તમારામાંથી જેમી કોઈ ઝરીરને જીવતો યા મુવેલો મારી આગળ લેઈ આવશે, તેને હું ખમ્મનાથી બરપુર કરી, મારી દીકરી સાથ તેને નેકાના પેવંદથી બાંંશ.

બીદફશ.

આ દરખાસ્ત સાબત્રવા છતાં, કોઈમી તુરડી ઝરીર સાંમે જવા બાહાર પડ્યો નહી. બખ્ષે વાર અરજસ્પે પોતાની આ દરખાસ્ત લશ્કરમાં બાપુકાર જાહેર કીધી, પણ ઝરીર સામે જઈને લડવાની કોઈએમી હીંમત કીધી નહી.

અંતે આ લાલચના સખુને સાંભરી બીદ્રશ નામનો એક તુરખી બાહાર પડ્યો, અને તેણે અરગસ્પ આગલ પોતાની મરજી ઝરીર સામે જવાની જણાવી. અરગસ્પે તેની હીમનની જાગજાગ વખાણ કીધી, અને બીદ્રશ લડાઇના મેદાનમાં ઝરીરની સામે થવા ગયો.

બીદ્રશની હિયકારી લડત.

ઝરીરની તરફ બીદ્રશ ગયો, પણ દુરથી તેને જોતાંજ, નેમજ તેની આજુબાજુ પડેલાં તુરખીઓની લાસના ઢગલા જોઇ તેણે પોતાની હીમન છોડી દીધી, અને ઝરીરની સામે તે થઇ શક્યો નહી. પણ ઝરીરને મારવા માટે તેણે એક બીજી તદ્દમીર કીધી. બીદ્રશ, ઝરીરની નજર આગલથી દુર એક ઝાડને ઓઠિ છુપાઇ રહ્યો, અને તે જંગી સવાર ઉપર હુમલો કરવાની જેવાં તેને તક મળી, તેવાજ તેણે પીઠ પાછલથી એક ઝેરી જંગ્યો ફેંકી ઝરીરને જખમ કીધી. આ જંગ્યોએ કમનસીમે ઝરીરના ખપ્તરને ચીરી, તેના બલવાંત બદનને વિંધી નાંખ્યું, અને તેજ વખતે ઝરીર પોતાના ઘોડા ઉપરથી જમીન પર પડી મરણ પામ્યો.

હિયકારા બીદ્રશે તુરતજ ઘોડાપરથી નીચે ઉતરી ઝરીરના શરીર ઉપરથી તેના હથીઆરો, ખપ્તર, અને તાજ કાઢી લીધાં, અને તેનો ઘોડા પકડી લેઇ તુરત તે અરગસ્પ આગલ દોડ્યો. ઝરીરની કમનસીબી ખપ્તર તુરાંની લશ્કરમાં ફેલાતાં ખુશાલીના પુકારો થઇ રહ્યા.

ઝરીરના મરણથી ગુસ્તાસ્પનો ગભરાટ.

આ ગજબલરી ખપ્તર શાહા ગુસ્તાસ્પને કહેવા એક એકલેકાર દોડ્યો, અને તે ખુરી ખપ્તર સાબલતાજ ગુસ્તાસ્પના ગંમનો પાર રહ્યો નહી. તે કલપાંત કરી કહેવા લાગ્યો કે :—“આ સધલી આગાહી વજીર જામસ્પે મને જણાવી હતી, અને તે અંતે ખરી પડી છે. આ માહેતમ ભરી ખપ્તર હું પાદશાહ લોકારસ્પને કેમ પહોંચાડું ! તેની ખુબ્બરગીમા આ ખુરી ખપ્તર તે કેમ સાંખી શકશે ! સરદારો, સીતાબીથી મારો ઘોડો લાવો, અને રેકામ નાખી તૈયાર કરો. ઝરીરનો કીનો લેવા હું પોતે જંગમાં જવા આહું છું.”

ઝરીરનો કીનો લેવા માટે ગુસ્તાસ્પે ઇનામ જાહેર કર્યું.

પણ વજીર જામસ્પે ગુસ્તાસ્પને જંગ મયદાનમાં જતાં અટકાવી અનેક શીખામણો કહી તેને મનાવ્યો. ગુસ્તાસ્પે જામસ્પના સખુનોમાં દાહપણુ સમાયલુ જોઇ, તેણે પોતાનો વીચાર ફેરવી કહ્યું કે :—“મારા દલેરો, પેહલવાનો, તમારામાં એવો કોણુ નર છે, જે પેહલવાંત ઝરીરનો કીનો તુરખીઓ ઉપર લેઇ, તેનો ઘોડો અને છત ત્યાંથી પાછું લેઇ આવે ? પરવરદેગારના પાક નામથી હું જાહેર કરું છું, કે જે કોઇ એ કીનાતુ કામ બજાવશે, તેને હું શાહી ખનામથી નવાજી, મારી દીકરી હોમાયને નેકામા આપશ.”

પણ આ સવાલ કોઈમી ઇરાંની પેહલવાંને ઉઠાવી લીધા નહી. જ્યારે પાદશાહે એવો મામલો જોયો, ત્યારે તે ધણોજ નીરાસ થઈ ગયો. ફરીથી તે પોતાની આસપાસ સજ થયેલાં લશ્કર તરફ જોઈ બાગે યુવદં અવાજે બાશણ કરવા લાગ્યો કે:—

“અમીરો, પેહલવાંનો અને પાદશાહે, સાંભલો. ઇરાંન સર જમીનને અચાવનાર સ્થંભો, તમે મારા તંન અદનના જીવ સમાન છો. આ સમો ઇરાંનીઓ માટે ધણોજ આરીક થઈ પડ્યો છે. તમે નાહિંમત થાશે ના. યકીન રાખજો કે આપણી સરજતમા નહાસવાનું છેજ નહી. હું જાહેર કરું છું, તે સાંભલો. પાક જરથોશ્તી દીનના, મારા દીકરા અસ્ફન્દીયારના, અને મારા વાહલા બાઈ ઝરીરના પાક રહના કપ્રમ મેઈ હું જાહેર કરું છું, કે જો આપણુ આ જગ ફતેહ કરશું, તો તેજ વખત માફ તાજ અને તખત હું મારા બેટા અસ્ફન્દીયારને આપી દેશ, અને મારું તમામ લશ્કર હું પેશોતનને હવાલે કરશ.”

અસ્ફન્દીયારનું યુસ્તારપ આગલ આવી પુગવું.

આવી રીતનો યુસ્તારપનો બુલંદ અવાજ શાહજાદા અસ્ફન્દીયારને ફરથી કાંને પડ્યો. તુરતજ અસ્ફન્દીયાર હથીઆરઅંધ થઈ પોતાના બાપની તરફ દોડ્યો, અને ઝરીરના કીનામા તે પોતે આહાર પડવા તૈયાર થયો છે, એમ તેણે જાહેર કીતું. પોતાના સત્તારો તરફ નજર ફેરવી, એાતરફ જોઈ અસ્ફન્દીયારે બાગેયુવદં તેમને કહ્યું કે:—

“સૂણો તમ દલીરો, સૂણો નામદાર,
સૂણો પહેલવાંનો, સૂણો શહેરીયાર.

સૂણો તમ સવારો, પીરો—જવાંન,
બદલે છે રંગ આ જૂતું આસ્માંન.

વખત આયો બારીક છે સર ઉપર,
ધરી હાંમ લડવા, કસો સહુ કંમર.

હરી મોતથી ના જતા શુરવીર,
કદી છોડતા ના જગરમાંથી ધીર.

મૂકે નહિ કજા કમબખત એક ઘડી,
ધરે નહિ દયા દિલ સખત એક ઘડી.

નથી કોઈ મરવું કમોતે સદા,
મરવું તો બહેતર કરી ફજ અદા.

બખરદાર રહેજો, જરથોશ્તીયાંન,
બખરદાર રહેજો કુલ મઝબાંન,^૧

બખરદાર રહેજો, તંમ ગશ્તીયાંન.^૨
મરવું તો દેજો લડી જંગે જાંન.

લડો દિન થકી પાક શંશીરઝાંન,^૩
છે તમ આધારે કુલ અનજુમંન.

ન કરતા મૂવેલાં તરફ તમ નજર,
ન ધરતા દયા દિલે જામમી ઉપર.

૧ મઝબાંન યાને બગીરદાર પેહલવાંનો.

૨ ગશ્તીયાંન યાને ચોઢીદાર પેહલવાંનો.

૩ શંશીરઝાંન યાને તલવારના મારનારાઓ,

ખબરદાર જંગથી જતા ના હતી, | અગર મૂજ હુકમ પર કરશે અમલ,
સૂખનં યાદ કરજો કહું છું ખટી. | થશે જંગ ઇરાનીઓનું સફલ.

અસ્ફન્દીયારનું જંગના મેદાનમે જવું.

નશ્તુર અને અસ્ફન્દીયારની દલેરી.

પોતાના તમામ લશ્કરને આવી રીતના હિંમતના સખુનો કહી, પોતે આંનમાંથી શમશીર ખેંચી તુરાંનીઓના લશ્કર અંદર ધસી ગયો, અને જે કોઈ તેને સામે મળતું, તેને તે તલવારથી કતલ કરતો ગયો. તુરાંની લશ્કરના એક ભાગમાં જ્યારે અસ્ફન્દીયાર આવી કતલ ચલાવતો હતો, ત્યારે ઝરીરનો દીકરો નશ્તુર પોતાના આપના કીનામા તુરાંની લશ્કરના બીજા ભાગમાં કાતીલ ખુનરેલ ચલાવી, પોતાના પીતાની લાસની શોધ જંગના મેદાનમાં કરતો હતો. જે કાંઈ તેની રાહમાં વચે આવતું, તેને તે બેજાન કરતો હતો.

ઝરીરની લાસનું મળવું.

અંતે જંગના મેદાનમાં નશ્તુરે પોતાના આપની લાસને ધુલમાં પડેલી જોઈ. તુરતજ તે ઘોડાપરથી ઉતરી પડ્યો, અને પોતાના આપની લાસને પીઝાંતી તે માહેતમ કરવા લાગ્યો. નશ્તુર તે લાસને ઉઠાવી ઇરાંની ધાવણીમાં લઈ ગયો, અને પેહલવાંનાને તે લાસ સ્વાધીન કરી, પાછો જંગના મેદાનમાં તે દોડ્યો.

બીદ્રફશ અને નશ્તુર વચે જંગ.

બીજા હાથ ઉપર બીદ્રફશ, ઝરીરના તનપરનું અખતર અને કોત્રાહ પેહલી, ઝરીરના જ ઘોડા ઉપર સવાર થઈ, ઇરાંની લશ્કરમાં બેધડક ખુશારી ચલાવતો હતો. નજદીક હતું કે જરથોસ્તીઓની હાર થાય. પણ તેમાં નશ્તુરની તે સાંમે થયો. નશ્તુર તેની તલાસમાજ હતો. બંને જંગીઓ વચે ખુખાર જંગ ચાલુ થયું, અને બંને જન એકબીજા ઉપર હુમલો કરવા લાગ્યા.

બીદ્રફશના જંગની અસ્ફન્દીયારને ખબર પડવી.

બીદ્રફશ અને નશ્તુરના ખુખાર જંગની ખબર જંગમાં લડતા અસ્ફન્દીયારને પુગી. તે ખબર મળતાંજ અસ્ફન્દીયાર બીદ્રફશ ઉપર પોતાના કાકા ઝરીરનો કીનો લેવા દોડ્યો.

અસ્ફન્દીયારને આવતો જોતાંજ, બીદ્રફશે તેની ઉપર પોતાનું ઝેરી ખંજર દુરથી ફેંક્યું, પણ સારે નસીમે તેની નેમ અસ્ફન્દીયારે ચુકાવી. તુરતજ અસ્ફન્દીયારે પોતાની તલવાર ધુમાંથી બીદ્રફશને એક એવો તો કારી જખમ કીધો, કે એકજ જરખમાં તે તલવાર

ખીદ્રશની છાતીની આરપાર નીકલી ગઈ, અને તેજ વખતે ખીદ્રશ ઘોડાપરથી પેચ ખાઇ જમીન પર ઉઘી પડી મરણ પામ્યો.

ઝરીરના ઘોડા અને અખતરનું પાછું મળવું.

તુરતજ અસ્ફંદીયારે પોતાના ઘોડા પરથી નીચે ઉતરી ખીદ્રશના શરીર ઉપરથી ઝરીરના અખતર સાથે તેની કાલાહ કાહડી લીધી, અને તે સઘળાંને તેના ઘોડાની સાથે ધરાંની છાવણીમા પોતાના પેહલવાંના સાથ રવાના કીધા બાદ, ખીદ્રશના તંન ઉપરથી તેનું સર કાપી પોતાની સાથે લેઈ, તે શાહ ગુસ્તાસ્પની દરબાર તરફ નીકલી ગયો. ધરાંની લશકરે શાહજાદા અસ્ફંદીયારને ફતેહમંદ આવતો જોઇ તેને ખુશાલીના પુકારે વધાવી લીધા.

અસ્ફંદીયારે ઝરીરની સઘલી મતા, તેમજ ઘોડો પાદશાહ ગુસ્તાસ્પ આગલ રજુ કીધો, અને ઝરીરના હરીફનું ડોકું તેની આગલ મુક્યું.

તુરાંનીઓની ધરપકડ અને તેમની હાર.

અસ્ફંદીયારે હવે પોતાનું લશકર ત્રણ ભાગમા વહેંચી નાખી, તુરાંનીઓ ઉપર હુમલો કરવાની ગોઠવણ કીધી. લશકરનો એક ભાગ તેણે નસ્તુરને સ્વાધીન કીધો. બીજો ભાગ તેણે પોતાના બાઇને સોંપ્યો, અને ત્રીજો ભાગ તેણે પોતાને હસ્તક રાખી ધરાંનીઓએ તુરાંની લશકર ઉપર બેગો હુમલો કરવાની મસલત ચલાવી. ખીદ્રશના મરણથી તુરાંનીઓનું જોર તુટી ગયું હતું. તેઓની નીરાસીનો પાર હતો નહી. અરગ્ગસ્પ પાદશાહ વીચારમાં પડ્યો હતો, તેવાંમા શાહજાદો અસ્ફંદીયાર જરથોસ્તી દીનનું પાક નામ જ્યાંન પર ધરી, તુરાંની લશકર ઉપર જુખ્યા વાઘ મીસાલ તુટી પડ્યો, અને તેઓ ઉપર ખુનરેજ ચલાવી. તુરકીઓ નાસભાગમાં પડ્યા.

“અરગ્ગસ્પ ક્યાં છે? જરથોસ્તી દીનનો દુશ્મન ક્યાં છે?” એવો પુકાર કરતો અસ્ફંદીયાર અરગ્ગસ્પની શોધમા ચોતરફ ધસ્યો. આ સમો તે તુરકી પાદશાહ માટે ધણોજ આરીક થઈ પડ્યો હતો. તુરાંનીઓ નાહસ ભાગમા પડ્યા. જેઓ નાહસતા હતા, તેઓ ઉપર નસ્તુરનું લશકર તુટી પડી કતલ ચલાવતું હતું. અંતે અરગ્ગસ્પની નજદીક અસ્ફં-

૧ ઝરીરનો ઘોડો ધણોજ નાહર હતો, એમ અવરતા ઉપરથી માલમ પડે છે. આવાં ચત્તના ૧૧૨ મા ફકરામા, ઝરીરને “અરપાયઓથ” યાને ઘોડા ઉપર લડનાર તરીકે ઓલખાવ્યો છે, તેનું કારણ એજ કે તેનો ઘોડો ધણોજ નામીથી તોખમનો હતો. કહે છે, કે તે ઘોડો “અશો શીયાવક્ષ”ના ઘોડાની તોખમથી ઉતરેલો હતો. ઝરીરનો ઘોડો “સમન્દ”ને નામે જણાયેલો હતો, અને તે ખીદ્રશ જેવા એક તુરાંનીના હાથમાં મથલો હોવાથી, તે પાછો મેળવવા માટે ગુસ્તાસ્પ ખાસ ઇન્ટેન્ડર હતો.

ન્દીયાર જમ લાગ્યો. પશુ અરફન્દીયાર તેને પકડે તે આગમજ તે લડાઇના મેયદાંનમાંથી છુપાછુપ નાહસી ગયો. અરજસપને નામની યુમ તુરતજ પડી.^૧ તેનો તંબુ જપ્ત કીધો, અને તપાસ કરી તો માલમ પડ્યું, કે તે તેનો તમામ સાજ અને મતા મુકી નાહસી ગયો હતો.

તુરાનીઓને એ ખબર પડતાંજ તેઓ સઘન પોતાના ઘાડાપરથી તુરતજ ઉતરી પડ્યા, અને પોતાના લડાઇના અખતર તન પરથી કાઢી નાખી. હથીયારોને જમીન ઉપર મુકી દઈ, અરફન્દીયારને શરણ થયા. તેઓ બોલ્યા કે:—“જે તુ હમારા જીવને સલામતી બક્ષે, તો જરથોસ્તી દીન હમારે કબુલ છે.”

અરફન્દીયારની ફતેહ.

કહે છે, કે એ જુહાદના જંગમા ત્રીસ હજાર જરથોસ્તીઓ અને એક લાખ તુરાનીઓ માર્યા ગયા હતા. એ રીતે જમારપે વરતેજાં લવીશ પ્રમાણે, સંવટે જરથોસ્તી દીનવાલાઓની ફતેહ થઈ.

શાહજાદા અરફન્દીયારે પોતાની ફતેહ થતાંજ, પોતાને શરણ આવેલા હજારો તુરાનીઓને જરથોસ્તી દીન કબુલ કરવા બાપુકાર જાહેર કીધું.^{૧૦૪}

તુરાનીઓએ જરથોસ્તી દીન કબુલ કીધી. અરજસપ આ પવીત્ર લડાઇમાં હાર ખાઈ મયદાંનમાંથી નહાસી ગયો. ઇરાંની લશકર ફતેહ મેળવી બલખ શહેરમાં પાછુ ફર્યું, અને એ ફતેહમંદીની યાદગારીમા શાહ ગુસ્તાસપે બલખ શહેર મધે એક બુલંદ

નવું આતશબેહેરાંમ

બંધાવ્યું અને આખાં બલખ શહેરે એ ફતેહની શોકર ગુનગરી માટે એક જાહેર જશન કરી, ખુશી ખુરમીમાં એક આખો માસ ગુનગર્યો.^{૧૦૫}

બાગ બાંજો.

જરથોસ્તી દીનને ફાંચેશ કરવા માટે રયેલી આ પેહલી લડાઈ હતી. એ લડાઈ ફતેહ કરી ઇરાંનીઓ બલખ પાછા ફર્યા. ગુસ્તાસપે પોતાના દીકરા અરફન્દીયારને તાજ આપી પોતાના તખ્તના વારસ તરીકે જાહેર કીધો, અને કહ્યું કે:—

૧ અરજસપ માટે શીરદોસ્તી એ પ્રમાણે શાહનામામાં કહે છે, પણ—અધ્યાદ્યારે જરીરાંનમા લખ્યા પ્રમાણે, અરફન્દીયારે એ લડાઈમા અરજસપને પકડી, તેને સજ કરવા માટે, તેનો એક હાથ, એક પગ અને એક કાંન કાપી તેની એક આંખ ફેાડી નાખી હતી, અને ત્યાર બાદ તેને એક પુછડી કાપેલા ગધેડા ઉપર બેસાડી, તેને તુરાંન જવાની રાહા ઉપર છોડી દીધો હતો.

“હજી તખ્ત મેલવવાનો તારો વખત આયો નથી. માટે તું લશ્કર લઇ જરથોસ્તી દીનનો ફેલાવો કરવા હિન્દુસ્થાન તરફ જા.”

એ ફરમાન મુજબ અસ્ફંદીયાર હિન્દુસ્થાન તરફ લશ્કર લેઇ જરથોસ્તી દીન ફેલાવવા માટે ગયો, અને ત્યાંથી દીનને ફાંચેશ કરી તે પાછો ફર્યો, અને ઝંન્દ અવસ્તાની નકલો તેણે હિન્દુસ્થાન રવાના કરીવી.

ગરજમે કરેલી અસ્ફંદીયારની બહુગોષ.

શાહઝાદો અસ્ફંદીયાર જરથોસ્તી દીનનો ફેલાવો કરી પોતાના બાપ ગુસ્તાસપની સેવામાં જ્યારે પાછો હાજર થયો, ત્યારે ગુસ્તાસપ તેની બહાધુરી અને તાબ્યદારી જોઇ તેની જામજમ વખાણ કરવા લાગ્યો. પણ ગરજમ નામનો એક ગુસ્તાસપનો માનીતો રીક (ખેટી) અસ્ફંદીયાર તરફ કાંઇક અદેખાઇ અને વેરની નજરે જોતો હતો. તેણે ગુસ્તાસપને અસ્ફંદીયાર માટે એવો ફરેખ આપ્યો, કે:— “તારો બેટો પોતાના જોર ઉપર ગુસ્તાસપ થયો છે, અને તે હવે તારું તખ્ત લેવાની તજવીજ કરવા પડ્યો છે. અસ્ફંદીયાર જે વખત જાય છે તેમાં તારી સાંમે એક મોટું લશ્કર લઇ આવનાર છે, અને તે તારું તખ્ત છીનવી લેવાની ઝોડવણ કરી રહ્યો છે. અસ્ફંદીયારનો કોઈ હરીફ દુન્યામાં નથી. જે તે તારું તખ્ત છીનવી લેશે, તો તુને તે બંદીવાન કરશે, અને દુનીયાને તે તાબે કરશે.”

ગુસ્તાસપનો ગુસ્સો.

આ ફરેખથી ગુસ્તાસપ બંભેરાઈ ગયો. ગરજમનું બોલેલું તેણે ખરું માન્યું. ગુસ્તાસપે પોતાની જવાંનીમાં, પોતાના બાપ પાદશાહ લોહોરાસપ પાસે તેનું તખ્ત મેળવવા માટે જે ચાલ ચલાવી હતી, તેવીજ ચાલ હવે તેનો દીકરો તેની સાથ ચલાવશે, એવી શીકરમાં તે પડ્યો. તુરત તેણે વજીર જમાસપ પાસે અસ્ફંદીયારને બોલાવી મંગાવ્યો. અસ્ફંદીયાર જમાસપની સાથે દરબારમાં આવી પેદરની ખીદમતમાં નમન કરી ઉભો, અને પાદશાહ ગુસ્તાસપે પોતાની દરબારમાં બેઠેલા દાનાવો અને પેહલવાંનોને નીચે પ્રમાણે કહ્યું કે:—

“સમજો દૂરંદેશ દસ્તુરે તમ,
સમજો દાનાવ રફીકે બઝમ.
કરી ખ્યાલ દેજો સીધી જવાબ,
સિવા રાસ્ત કરશો ન બીજો હિસાબ.
ધારે કે છે એક બહાધુર પેદર,
વેઢીને સખતી પાલે પેસર.”

રાખી ઇશ્કાજતમાં રાતો દંન,
કરે તેને મોટો કરી ખૂબ જતંન.
કેળવીને તેને કરે પેહલવાંન,
લડાયક વીર સમ કરે કળવાંન.
બની જંગી જ્યારે થયો તે દલીર,
દીએ તેને ઇજ્જત જવાંનો ને પીર.”

જંગે ને રંગે થયો આશ્કાર,
થયો અનંબુમનનો તે સરદાર.
થયો જ્યારે મોઝો તે જંગી દલેર,
પેદર સાંમે રાખે કપટને વેર.
કરી જેર ખલકત થયો સરકરાજ,
થયો બેનછર લાયકે તખ્તોતાજ.
કિધી તેને પુર સાહેબે સલતનત,
જાહેર કિધી પારસે તાજોતખત.
આખર પેદરથી થઈ બેવફા,
ચાહ્યું ગૂજારે પેદર પર જફા.
શરૂ થાયો એક રોજ મસ્તીના દંન,
ખતમ કરતે પેદરની હસ્તીના દંન.

બની મસ્ત ધુરંધર ગૂન્દાગરી,
ચાહી પેદરની ઉપર અફસરી.
ચશ્મમાં ધરી નહિ જશ બી શરંમ,
સર ચાહ્યું કરવા પેદરનું કલંમ.
મલી સંગ લશ્કર કિધી તદબીર,
ચાહ્યું પીદરને કરવા અસીર.
બુલંદ બખ્ત પેદર હતો નામદાર,
એકાએક જાહેર થયો ઇસારાર.
કહો મુબેદા, દાવરે-દસ્તુરાંન,
કદી એવું સૂણીયું હતું દાસ્તાંન.
કહો હોય તમ પેટ એવો પેસર,
કરો શું સજ તેને કહો તમ પેદર.

દસ્તુરોનો જવાબ.

દરબાર માહેલા દાનાવ દસ્તુરો અને અકલમંદ મોબેદોએ જવાબ દીધો કે:—“પાદશાહ, કામખી દીકરો બાપ જીવતો હોવા છતાં તેનું તાજ અને તખ્ત મેલવવા એવું શીતુર કરે, એમ તો હમે કદીખી સાંભળ્યું નથી. એક દીકરો તાજ અને તખ્તને ખાતર પોતાના બાપને જીવ લેવા ચાહે, એના જેવું જીવ કાંમ હમે કદી જાણ્યું નથી.”

ગુસ્તાસ્પનો ચુમદો.

“દરબારીઓ, મોબેદો અને પેહલવાનો, ત્યારે તમે સાંભલો, કે તેવો દીકરો તે મારો અસ્ફંદીયાર છે, કે જે મારૂ તાજ અને તખ્ત લેવા મારી સામે એવું શીતુર અને બંદ મચાવવાની તૈયારી કરી રહ્યો છે. એના આવાં શીતુરને માટે હું એને બંદીખાનાની સજ કરું છું.”

અસ્ફંદીયારનો ખ્યાલ.

આ બોહતાંન માટે અસ્ફંદીયારે ધણી દલીલ પોતાના બાપ આગલ રજુ કરી પોતાનું નીરદોશપણું જાહેર કીધું, પણ શાહા ગુસ્તાસ્પે તેનું જરાખી સાંભળ્યું નહી.

પાદશાહે તુરત દરબારમાં લુહાડોને બોલાવ્યા, અને અસ્ફંદીયારના હાથમાં, પગમાં, અને ગળામાં ભારી જંજીર નાંખાવી. શાહાના હુકમથી સવારો અને પેહલવાનોએ અસ્ફંદીયારની આસપાસ ભારી સાંકલ વિટાળી તેને જકડી લીધા. તેના બાપની નજર

સામેજ અસ્ફંદીયારને તેના હાથ પગ ગાંધીને કેદ કરીધો, અને તેની ગરદનની આસપાસ લોખંડની સાંકડાનો ઝુંમખો વિરાળો લીધો, કે બંદીખાનામાંથી તે નાહસી શકે નહીં. તુરંતજ બંદીવાન અસ્ફંદીયારને બેતાજ અને બેસાજ બનારી, તેના સર ઉપર કુચ નખારી, અને એક બેરાવર હાથીને દરવારમાં મંગાવ્યો, અને તેની ઉપર તેને બેસાડી ઝુમકાંનના કોદકામાં કેદ કરવા માટે મોકલાવી દીધો. અસ્ફંદીયાર પોતાની સરજતને આધીન થયો, અને દુનીયાની ચત્રન માટે તે પાહડી બંદીખાનામાં અફસોસ કરતો પડ્યો.^{૧૦૧}

દીન ખાતર ઉઠાવેલી લડાઇમાં તારાજ થતાં ધરાંને બચાવવાના બદલા તરીકે, આવી રીતની સજા અસ્ફંદીયાર ભોગવવા લાગ્યો, તેથી તે જગતની વફાઇ ઉપર શકમંદ થઇ રાતો દિન બળાપો કરતો હતો.^{૧૦૨}

ગુસ્તાસ્પનું દીન ફેલાવવા' જખુલ જબું.

અસ્ફંદીયારને કેદ કરીયાથી ગુસ્તાસ્પનું ઉકળેલું લોહી શાંત પડ્યું. જંન્દ અવસ્તા નો ફેલાવો કરવાનું કામ હવે શાહા ગુસ્તાસ્પે પોતે માથે ઉઠાવ્યું. ગુસ્તાસ્પે વજૂર જમાસ્પને રાજની લગામ સોંપી, અને પોતે જખુલસ્થાન જાણ અને રસતમને મળવા ગયો. ત્યાં પાદશાહ ગુસ્તાસ્પે જાણ અને રસતમને પરીત્ર જંન્દ અવસ્તાના કલાંમ સંભલાવી, તેઓને જરથોસ્ત્રી દીન કચુગાની હતી. હિયાં પાદશાહ ગુસ્તાસ્પે વરણ સુચી આરાંમમાં રહ્યો હતો.

અસ્ફંદીયાર વીથે તુરાંનમાં ખબર પડવી.

અસ્ફંદીયારને તેના બાપે કેદ કરીધો છે, અને પાદશાહ ગુસ્તાસ્પ જખુલસ્થાન આરાંમમાં દીવસો ગુજરવા ગયો છે, અને રાજવાંની શહેર વજૂર જમાસ્પને હસ્તક છે એવી ખબરો જ્યારે તુરાંનના પાદશાહ અરજસ્પને કાંને ગઇ, ત્યારે તેણે જાસુસો મારફતે ખરી ખબર મંગાવી, તે વીથે પોતાની ખાતરી કરીધી. જાસુસોથી ખબર મળી કે “બલખમાં સખળું શાંત છે, અને અસ્ફંદીયારના બેટા બહમને, પોતાના બાપને કેદ કરીયાથી, બેદીલ બની લશકરનો ઓઘો મુકી દીધો છે. તથા શાહા ગુસ્તાસ્પ જખુલ જબું પડ્યો છે, અને શહેરનો નિગેહખાંન કોઈ નથી.”

૧ એક સવાલ જે સહેલથી ઉઠેા પડી શકે છે, તે એ કે અરજસ્પ સામે ધરાંને આવી બચંકાર લડાઇ ચલાવી, ત્યારે તેવી લડાઇમાં જખુલથી રસતમ અને તેના બાપ બાલે ધરાંનીઓને કાંઈબી મદદ નહીં આપવાનું શું કારણ ? શાહનામા પ્રમાણે એવું માલમ પડે છે, કે પાદશાહ કેજુશસ્પે જ્યારે ધરાંની ગાદી લોકરાસ્પને આપી, ત્યારે રસતમ અને બાલ તે સામે વીર્ય વીચાર ધરાવતા હતા, જતાં જ્યારે લોકરાસ્પ ધરાંની ગાદીએ બેઠો, ત્યારે જખુલથી પેકતવાનો અને ધરાંનના પાદશાહ વચ્ચે મોટો મીનહિસો અને અતરફી બરપા થયાં હતાં. આ સબબને લીધે રસતમે ધરાંન સાથેના પોતાનો તમામ સંબંધ છોડી દીધેલો હોવાથી, અરજસ્પવાળી લડાઇમાં તેણે ધરાંનીઓને કાંઈબી મદદ આપી નહીં હતી.

જાન્યુસો તરફથી આવી ખબર મળતાંજ અરમરપે ધરાંન ઉપર ખીજ વાર ચઢાઈ સેધ જવા માટે એક મોટું લશ્કર પાછું એકઠું કરવાનો હુકમ કીધો.

“ફરી આવે એવો વખત નહિ હાથ, કરે કલ જરથોસ્તીઓને મહાત. હુકમ કીધો લશ્કરને આચો છે લાગ, કીનાની દિલમાંહે સલગાવો આગ. નાબૂદ કરો જગથી જરથોસ્તી દીન, કરો ઝંન્દ અવસ્તા ચિરી ફિનફીન. જરથોસ્તી આતશ કરો તમ સરદ, ઉઠાવો કિનાની ખલકપર ગરદ.

પડો જંગી જંગે, જવાંનો ને પીર, ધરો તંન ખખતર, શંમશીરો તીર. કરો એકદંમ જઈ જરાયુશત કતલ, હુકમ મારો એ છે, સૌથી અવલ. નથી જગમે યજ્ઞદાંપરસ્તીનું કાંમ, મને છે જરાયુશતની દીન હરાંમ. નથી જોઈતો તુરાંનને એ ધરમ, હમારા ધરમને કરે તે ખરહંમ.”
૩૫૮૪

જરથોસ્તી દીન માટે ખીજ લડાઈ. જરથોસ્તીઓની ખુવારી. અવસ્તાને આગમાં બાલી નાખવી. પવીત્ર મકાનોનું તારાજ થયું.
અરો જરથોસ્તનું મરણ.

આવો લાગ જોઈ અરમરપ પોતાનું ગંજવર લશ્કર લઈ ખલખ શહેર ઉપર એકદમ ચઢી ગયો. શહેરનો બચાવ કરવા કોઈખી પેહલવાંન શહેરમાં હતો નહી. તુરંનીઓએ એવો મામલો જોઈ ખલખમાં કતલ ચલાવી. શહેરમાં ચાલતી લડાઈની ખબર પાદશાહ લોહારપ, જે ઈઆદનાકમા એકાંત પડેલો હતો, તેને કાંને પડાંજ તે શહેરના બચાવ ખાતર થોડાંક લશ્કર સાથે યાહાર પડ્યો, પણ કીદલાની દેવાલ આગલ દુશ્મનને હાથે તે માર્યો ગયો. આ હુમલો અચમુચ અને અચાનક હોવાને લીધે, જરથોસ્તીઓ લડાઈ કરવા ખીજકુલ તકયાર ન હોવાથી, લાચાર થઈ પડ્યા. તુરાંનીઓ ખુનપર ચહુકય, અને હજારો જરથોસ્તીઓ આ લડાઈમાં કપાઈ ગયા. નીરદોશોની કતલથી જોહાંન અધારી થઈ. મેહલો અને કિર્તિવંત અયેવાંનોને તુરાંનીઓએ આગ લગાડી પાયમાલ કીધાં. ઝંન્દ અવસ્તાને તેઓએ આગમાં ખાલી નાખ્યા. આતશકંદેક અને આતશ-જેહરાંમાને તેઓએ તારાજ કીધાં, અને પવીત્ર મકાનોમાં અંદગી કરતા હસ્તુરો અને દાવરોને કતલ કરી, તેમના લોહીથી જરથોસ્તી આતશને સરદ કીધા.

૧ કહે છે, કે પેઝખર જરથોસ્ત પાક દીનની સાથે **મેહર પુરજીન** નામનો આતશ લાવ્યા હતા. આ અત્તરફીક આતશ કાંઈ પણ ખલતન વખર હંમેશાં રોશન રહેતો હતો. પાદશાહ શુભતાસ્પે ખલખ શહેરમાં એ મેહરપુરજીન આતશને કેમતો કીરો હતો. આ પવીત્ર લડાઈમાં જે આતશ તુરાંનીઓએ ખુજબા હતા, તે એજ આતશ હોવા જોઈએ, એવું અનુમાન થઈ શકે છે.

ગુસ્તાસ્પની બે બેટીઓનું હરણ.

શેહરમાં જમરી લુટકાટ ચાલી રહી. અરબસ્પ પાદશાહના ખાસ સીપાહો ગુસ્તાસ્પના શમેસ્તાન પાને ખાસ મહેલમાં લુટકાટ કરવા ધસી ગયા, અને ત્યાંથી ગુસ્તાસ્પની બે ખુબસુરત બેટીઓ, હોમાય અને બેહઆકાદને કદ કરી, તુરાન તરફ તેમને મોકલાવી દીધી.

હુજરત જરથોસ્તની કતલ.

એ પછી પેગમ્બર જરથોસ્તને પકડવાની શોધ ચાલી. તુર બરાતુર નામનો તુરકી, જે પેગમ્બર જરથોસ્તનીજ શોધમાં ફરતો હતો, તે પોતાની સાથના સીપાહો સાથ એક આતશ બેહરાંમમાં ધરી ગયો, અને ત્યાં અશો જરથોસ્ત બંધગી કરતા હતા, તેવનને પીઠ પાછલથી તેણે જખમ કીધો. આ જખમ થતાંજ પેગમ્બર સાહેબ પેચ ખામ જમીન પર પડી ગુજર પામ્યા.^{૧૦૦} પણ જરવા આગમજ પોતાના હાથમાં પકડેલી તસખી તેવને તુર બરાતુર ઉપર ફેંકી. કહે છે, કે તે તસખીમાંથી તેજ વખતે એક એજમતી રોશનીનો શરારો નીકળ્યો, અને તે શરારાના તેજથી ધુરી મનશાનીનો તુર બરાતુર તેજ વખતે બેખાન થઇ ત્યાંજ પડ્યો. જરથોસ્તની ધરમ, અને પેગમ્બર જરથોસ્તની, તેમજ ઝંન્દ અવસ્તાની આવી રીતે ખુવારી થઇ.

અસમાપ.

એ રીતે પેગમ્બર જરથોસ્ત ગુજર પામ્યા. એ રીતે દીનની ખુવારી થઇ. એ રીતે પત્રીત્ર અવસ્તા પાયમાલ થયા. જેઓએ દીનને ખાતર જીવ આપ્યો, તેઓ દીનના સાચા પરસ્તાર હતા. તેઓ સાચા જરથોસ્તી હતા, તેઓ સાચા ધારમીક હતા. જરથોસ્તના મરણ પછી જરથોસ્તી દીન પડી ભાગી નથી, પણ તેને સજીવન કરવા માટે દીનના યોધાઓ હજી જીવતા હતા, પણ આ ખુખાર લડાઇમાં તેઓ ગેરહાજર હતા. તે કીસ્સા સાથ આજે આપણને કાંમ નથી. હજરત જરથોસ્તનું મરણ આવી રીતે આવ્યું હતું, અને તેના મરણ પછી યું થયું, તે આ કીસ્સાના ખીમ ભાગનો આગલો ભાગ હોવાથી, તેને હવે પછી આપણ હાથ ધરીયું.

ગુસ્તાસ્પની રાણીની જાબુલ તરફ ખખર આપવા માટે કુચ.

આ માહેતમબરી ખખર ગુસ્તાસ્પને પોહોચાડવા માટે ગુસ્તાસ્પની એક રાણી, મહેલમાંથી તુરકી લેખાસ ધારણ કરી, થોડે સવાર થઇ જાબુલસ્થાન તરફ બનતી ઝડપે નીકળી ગઇ. તેણીએ આ ખુવારીની માહેતમબરી ખખર, તેમજ લોહરાસ્પના મારવા થયાનો સંધેસો, તથા પેગમ્બર જરથોસ્તની કબ્રનો બનાવ શાહ ગુસ્તાસ્પને જાહેર કીધો.

વળી એ ઉપરાંત ગુસ્તાસ્પની બે દીકરીઓને તુરાંનીઓ ઉઠાવી ગયા હતા, તે બીનાથીબી તેને બળીતો કાઢ્યા.

ગુસ્તાસ્પનો ગંગ અને કોક.

આ ખખરથી ગુસ્તાસ્પ પાદશાહ જેટલો દુખી થયો, તેટલોજ તેના ગુસ્સાનો પણ પાર રહ્યો નહી. તેણે તુરતજ નરીસંદાઓને છુલાવી દેશે દેશ અને મુલકે મુલક નામા લખાવી ચોતરફ રવાના કરી, લોકોને લશ્કરમાં ભેડાવા ફરમાસ કરી, તેઓને હાજર થવાની તાકીદ કાઢી. એક ગંગવર મોટું લશ્કર ગુસ્તાસ્પની મદદે, અને જરથોસ્તી દીનની કુમકે તુરતજ ભેગું થયું.

નવી જરથોસ્તી લડાઈની તુરાંનમાં ખખર પડવી.

આ ધરાંની લશ્કરના ભેગાં થવાની ખખર અરખસ્પને પડી, અને તેણે પણ એક મોટું લશ્કર એકઠું કાઢ્યું. અને લશ્કરો વચ્ચે એક મોટું જંગ થયું, અને કમનસીબે

ધરાંનીઓની હાર

એ લડાઈમાં થઈ. ગુસ્તાસ્પ પાદશાહે પોતાના રસાલા સાથ નાહસી એક પાહાડ ઉપર આસરો લીધા. આ પાહાડ ઉપર જવાનો એકજ છુપો મારગ હતો, અને તે ફક્ત ગુસ્તાસ્પનેજ ખખર હોવાથી, તુરાંનીઓ તે મારગને શોધી કાઢી શક્યા નહી. ખારાક વગર ધરાંનીઓ ત્યાં બતંગ હાલતમાં આવી પડ્યા, અને હુખમરો પડવાથી અંતે તેઓ ઘોડાને કાપી તે ઉપર ગુજરાંત ચલાવવા લાગ્યા. એવે સમયે ગુસ્તાસ્પે જમાસ્પની સલાહ લીધી, અને જમાસ્પે કહ્યું કે:—“આ જંગ અસ્ફન્દીયાર સીવાય કાષ્ઠથી છતી શકાય એમ નથી, માટે તું જો તેને બંદીખાનેથી છોડવે, તો તે જંગ ફતેહ કરે”

ગુસ્તાસ્પે જે ગેરબંધનસાથ અસ્ફન્દીયારને કાઢ્યા હતા, તેને માટે તે હવે બહોળ પસ્તાવા લાગ્યા. તેણે કહ્યું કે:—“જો અસ્ફન્દીયાર આ જંગમાં ઉતરે, તો હું તેને માફ તખત આપવા તમ્બયાર છું. વજર જમાસ્પ તું અસ્ફન્દીયારને મારી તરફથી જમને સમજાવી લાવ.”

જમાસ્પે અસ્ફન્દીયાર પાસે જવાનું અને તેને સમજાવવાનું માથે લીધું. તુરતજ જમાસ્પે તુરાંની વેશ ધારણ કાઢ્યા, અને અસ્ફન્દીયાર આગલ જવા તે પાહાડને છુપે મારગે બહાર પડ્યો, કે તુરાંનીઓ જો તેને રસ્તામાં મળે, તો ઓળખે નહી અંતે જમાસ્પ છુપા વેશમાં અસ્ફન્દીયારને જમ મળ્યો, અને ગુસ્તાસ્પનો પેગાંમ કહી, તેને સમજાવવા લાગ્યો.

અસ્ફંદીયારે લડાઈમાં ઉતરવા આગમજ બંદગી કરી લીધેલી માનતા.

વજીર જમારપતી સમગ્રવટ બંને મનાવટથી અસ્ફંદીયાર પોતાના બાપ
અસ્તાસ્પનો ગેરઇનસાફ જીતી ગયો, અને જો તે જંગ ફતેહ કરે તો તેના બાપે તેને પોતાનું
તખ્ત આપવાનો જે કોલ જમારપ પાસે કહેવડાવ્યો હતો, તે ઉપર ધતબાર રાખી તે
જંગે જવા કબુલ થયો. પણ જવા આગમજ તેણે ખુદાતાલા હમુર, કેટલીક માનતા,
પોતાની ફતેહ માટે માંગી.

“સેપાસો સના તારી પરવરદેગાર,
ખલક ને ફલકનો તું સરજનહાર.
તવાના આ દાના, અરે દાદગાર,
કર મહેર તારી હું બંદા ઉપર.
સિહા રોજ રોશન કર મૂજ સૂફદ,
હવે લાવ બર મારા દિલની ઉમેદ.
અગર જંગ જો આ ફતેહ હું કરું,
ફતેહ જંગ કરી જો હું પાછા ફરું.
કરું જો સિહા દીન અરજસ્પનો,
કિનો ગર જો લેવશ લોહરાસ્પનો.
થયા જંગે મારા જખેહ લાઇ જાન,^૧
જવાનીમાં ખીલતા રોશન રવાન.
કિધી લાલ લહુથી મયદાને ખાક,
હકિકત સૂણીને ઘગર થાયું ચાક.
અગરજો કિનો લઇ બનું સરફરાજ,
કરું તૂરકી મુદ્દખ્યાને જો તરાજ.^૨
તો, કબુલ થાઉં છું, હું આયબદાને પાક,
પેદરને કિનામાં કરશ નહિ હલાક.

આજેજ બંદા તહારો ગુલામ,
અંકી તુંજ જનાબે કરે છે કલામ.
અગર જંગ ફતેહ કરશ જો તમામ,
સ્થાપશ હું એક સો આતશબેહરામ.^૩
કરું છું સેપાસો સના દસ્તગીર,
અંકાવે છે સર આએ બંદા હકીર.
અગર જંગે પાંચુ જો મારી મૂરાદ,
તો બંધાઉ એક સો સરા^૪ દિલ ફૂસાદ.
મુસાફર વસી ત્યાં રહે ખુબ શાદ,
બની રહે વસ્તીથી જંગલ આબાદ.
અગર આતું જંગથી જો ફુશમન હણી,
ફૂવા દસ હજાર હું બોદાઉ ગણી.
બુખીયાંને ભોજન, તરસિયાંને પાન,
દૂખીયાને હંમેશ દેવશ હું દાન.
ખલકના આખાવિંદ અફુરમજદ ખુદા
કરું સર અંકાવી ફરજ મૂજ અદા.
નિગાહખાંન થઇ બક્ષ ફીરોજગરી,
કરજો આ જંગે, તું રહેબરા.
૩૬૨૦

૧ અરજસ્પ સાથની પેહલી લડાઈમાં અસ્તાસ્પ પાઠશાહના જે વાહલાંઓ મારીયાં ગયાં હતાં, તેમને
માટે અસ્ફંદીયાર આ ઇશારો કરે છે. ૨ શીકસ્ત આપું.

૩ શાહબક્ષ અસ્ફંદીયારે જો જંગ ફતેહ કરે, તો ફતીયાબે એ પૈસા આતશબેહરામ બંધાવવાની
માનતા લીધી હતી, તે વીશે આ ઇશારો છે. કરતા

૪ સરા ચાને મુસાફરખાના.

રસતમ અને અસ્કન્દીયાર.

રસતમ અને અસ્કન્દીયારના દાસ્તાંનનો કુરાંન સાથનો સંબંધ.

રસતમ અને અસ્કન્દીયારનું દાસ્તાંન કહે છે કે ઇરાંનમાંથી અરબસ્થાનમાં દાખલ થયું હતું. કુરાંનના ૭૧ મા ખાખમા જણાવવામાં આવ્યું છે, કે નઝર-એબને-અલહરથ નામના આરબે ઇરાંનમાંથી રસતમ અને અસ્કન્દીયારનો કાસ્સો ખરીદ્યો, અને તે દાસ્તાંનનું વાંચન ખુરેશની મહેશીલોમા કીધાથી, તે મોડી વખાણને લાયક માલમ પડ્યું. અસલ ઇરાંની પાદશાહ અને પહેલવાંનોના દોર અને દમામની તારીફના બયાંનનાં દાસ્તાંનો સાંભળ્યાથી આરબોમાં તે એટલાં તે વખાણવા લાગ્યાં કે, ડેવીદ અને સોલોમન, તથા ખીજ એવા પ્રખ્યાત દાસ્તાંનોના કાસ્સા જે કુરાંનમાં દરશાવ્યા છે, તેના કરતાંખી તે વધારે વખાણવા લાગ્યા. એ ઉપરથી માલમ પડે છે, કે રસતમ અને અસ્કન્દીયારનું દાસ્તાંન ઘણું પુરાણું છે, અને શીરદોશીએ તે રમ્યું તે આગમજ ઇરાંનમાં તે જાણીતું હતું, અને ઇરાંનમાંથી તે અરબસ્થાન જવા પામ્યું હતું.

અસ્કન્દીયારના ફરોહરની આરાધના.

ફરવરદીન યસ્તમાં, તેમજ રપીયવંનની આફરીનમાં અસ્કન્દીયારના ફરોહરને જરથોસ્તી દીન કાએશ કરવાના બધાં કામ માટે યાદ કરવામાં આવેલું છે.

જરથોસ્તી દીનની પહેલી લડાઇની યાદ.

જરથોસ્તી દીનને કાએશ કરતાં જે ત્રણ લડાઇઓ થઇ હતી, તે માહેલી પહેલી લડાઇમાં ફતેહ મેલબ્યા પછી, શાહા યુસ્તારપ જે વરશ સુધી આસાએસ લેવા સીસ્તાંનમાં જાલ અને રસતમના મહેમાંન તરીકે જઈ રહ્યો હતો.'

યુસ્તારપની ગેરહાજરીનો લાભ લઇ, તુરાંનનો પાદશાહા અરજરપ ઇરાંન ઉપર ખીજ વાર ચઢાઇ લેખ ગયાં. અને બલખમાં શાહા લોહોરાસપને, તેમજ હજરત જરથોસ્તને કતલ કરી, યુસ્તારપ શાહાની જે દીકરીઆને પકડી તે બિઠાવી લેઇ ગયા હતા.

૧ જાલ અને રસતમનું વતન શાહ યુસ્તારપે બધને તેમને જરથોસ્તી દીનનો ખુલંદો નીકે સમજ આપી હતી, અને જાલ તથા રસતમે તે બધી દીન કબુલી હતી. કરતા

આ ખબર ગુસ્તાસ્પને^૧ પડતાજ, તે સીસ્તાનથી તુરત નીકલી પોતાની રાજધાની શેહરમાં આવ્યો, અને એક મોટી લડાઇ અરજસ્પ સાથે કરવાની તેણે તૈયારી કીધી.

રૂસતમે લડાઇમાં જંગલવા ના પાડી.

આ લડાઇમાં સામેલ થવા ગુસ્તાસ્પે જેહાં પેહલવાન રૂસતમને બોલાવ્યો, પણ રૂસતમે બુઢાપાના વખતમાં એકાંત જીંદગી ગુમરવાનો ઠરાવ કીધેલો હોવાથી તેણે એ લડાઇમાં સામેલ થવા ના પાડી. એ ઉપરથી, ગુસ્તાસ્પના મનમાં વેર વસ્યું, અને તેણે પોતાનું અપમાન માની લીધું.

અસ્ફન્દીયારને ગુમદાંનના કેદખાનામાંથી ગુસ્તાસ્પે છુટા કરવો.

રાજધાની શેહર બલખમાં આવતાને વાર ગુસ્તાસ્પે પોતાના દીકરા અસ્ફન્દીયાર (જેને તેણે કેદમાં નખાવ્યો હતો) તેને કેદખાનામાંથી તુરત બોલાવી, પોતાનું તાજ અને તખત આપવાની કબુલાત આપી, અને પોતાની બે દીકરીઓને અરજસ્પના હાથમાંથી છોડવવા, અને તેના મુલક ઉપર ચહાઇ લેઇ જવા ફરમાવ્યું.

તખત મળવવાની આશા અને ઉલટમાં અસ્ફન્દીયારે એ કામ માથે લીધું, અને અરજસ્પનો મુલક જીતી લેઇ તેને મારીયો, અને પોતાની બે બેહનોને અરજસ્પના હાથમાંથી છોડવી.^૨ આ ફતેહ મેલવી અસ્ફન્દીયાર પોતાના વતન ધરાંન તરફ પાછો ફરીયો, અને બલખ શેહરમાં પોતાના બાપ ગુસ્તાસ્પ પાસે તેણે ધરાંનનું તાજ અને તખત માંગ્યું.

રાણી કયતાયુન અને અસ્ફન્દીયાર.

રાણી કયતાયુને (અસ્ફન્દીયારની માદરે) પોતાના દીકરાને બણે સમજાવ્યો, કે તખત અને તાજને ખાતર બાપની સાથ મીનાંકેસો કરવામાં સાર નથી. તેણીએ મીનત કરી કહ્યું, કે રાજપાતનો વારસ તું પોતેજ છે, અને સંવટે તે તુંનેજ મળશે. પણ અસ્ફન્દીયારના ધ્યાનમાં કયતાયુનનું કહ્યું જરાબી ઉતર્યું નહીં, એટલે તે દુખી માદર ફરી આજેજ કરી અસ્ફન્દીયારને સમજાવવા લાગી.^{૧૦૮}

૧ ગુસ્તાસ્પની બે દીકરીઓને અરજસ્પ કેવી રીતે તુરાંન છોડાવી ગયો, અને તે ખબર ગુસ્તાસ્પને કેવી રીતે સીસ્તાનમાં મળી, તેની હકીકત ઉલ્લાં દારતાંનમાં ફરશાનેલી છે. કરતા.

૨ અસ્ફન્દીયારના દારતાંનનો આ એક નવો અને જુદોજ કીસ્સો છે, જેમાં અસ્ફન્દીયાર પોતાના બાપ ગુસ્તાસ્પના ફરમાનને માન આપી, સાત હફતેખાંનને તોડી, અને રૂધન દેજ જીતી અરજસ્પને મારી પાછાની બે બેહનોને છોડે છે. કરતા.

પણ અસ્ફંદીયારના ધ્યાનમાં તેની માદરની મીનતજારી જરાબી ઉતરી નહી,

અને નારાજ થઈ પોતાનો હક રજુ કરતાં તે બોલ્યો કે:—

હકીકત છે સાચી, મગર કર વિચાર,
નથી શું ખતાવાર પેદર શહેરીઆર.

રવાના કિથો આપી મુજને વચન,
કે, જંગમા જો અરજસ્વ થાયે શરણુ.

ને, લોહરાસ્પનો કીનો હું લઉં મારીને,
ને, આબાદ કરું બહેનો બે પ્યારીને.

તો, આલમમે આબાદ થશે માડે કાંમ,
હુનિયામે થાશે બુલંદ માડે નાંમ.

કરે જઈ બદી ને ખુરશીનો જો નાસ,
કરે જઈ નાબુદ તુરાંની ત્રાસ.

તો ઇરાંની લશ્કર, ને ઇરાંની રાજ,
ગંજને બજાનો અને તખ્તો તાજ,

મૂકી તારે સર હું કરું તાજદાર,
જગતમે રહે નામ અસ્ફંદીયાર.

જગતમા છે જસને શું આવું ધનામ?
કસમ પર કહેલા કહાં છે કલાંમ?

છતી જંગ આવ્યો છે અસ્ફંદીયાર,
બને કેમ ન ઇરાંનનો શેહરીયાર?

* * *

બનું જો હું ઇરાંનનો તાજદાર,
સદા મુજ પેદરનો રહુ તાબેદાર.

અગર જો પેદર ખુદ વચનથી કરે,
હક મારો જો ના તે મંજુર કરે,

કસમ છે ખુદાના, કહું રાસ્ત માન,
બનશ મારે હાથે, હું શાહે-ઈરાંન.

છિનવી લેઈ મુજ હાથે તખ્ત,
લહેજામા બુલંદ કરશ મુજ બખ્ત.”

* * *

બોલી થઈ દલગીર કતાયું ન બહુ,
“આ ગુસ્તાખી ભરાયા સખુન નાસહું.”

પીસર તારી કેવી એ નાદાંની છે,
જગતમા જવાંની દીવાની છે.

કીધાં જંગ બેશક તુએ બીશીયાર,
બનીને ફતેહમંદ થયો નામદાર.

કિરતીની તોખત સર તુંજ ખરી,
એથી શું ચાહે, બીજી બહેતરી.

તુને હોય બજાના ને ગંજની જરૂર,
નથી તારીથી તે જરાબી ફર.

ઈજ્જત ને કિરતીમા છે તું બુલંદ,
એથી શું જ્યાદા કરે તું પસંદ.

પેદર તારો રાખે છે શાહી ને તાજ,
પેસર રાખે છે તું લશ્કર ને સાજ.

તે રાખે છે દાલત બજાનો તમામ,
તે તારેજ માટે છે, અએ નેકનામ.

નમે જે પીસર ખુદ પેદરને સદા,
પામે તે રખની મહેરવાંત નિગાહા.

ખરો છે તું હકદાર પીદર તાજનો,
ખરો છે તું વારેસ મુલક રાજનો.

પીદર બાદ એ સંડ તહારે થશે,
થશે સંડ એ તારે, ન મારે થશે.”

અસ્ફંદીયાર પોતાની માતાના આવા સખુનો સાંભલી નીરાસ થયો, અને પોતાના આપ પાસ તે બે દીવસ સુધી ગયો નહી. પોતે મોજ મજલમાં પોતાનો વખત પસાર કરવા લાગ્યો. પણ ગુસ્તાસ્પને અસ્ફંદીયારના વીચારને વીશે એવી ખબર પડી, 'કે તે તેનું તખત જબરીથી લેવા ધારે છે.

ગુસ્તાસ્પે તુરતજ જમાસ્પ હકીમની સલાહ લીધી, અને તેને બોલાવી અસ્ફંદીયારનું ભરીશ જોવા કરમાવ્યું.

હકીમ જમાસ્પે અસ્ફંદીયારનું ભરીશ રમલથી જોયું. જમાસ્પ રમલ જોઇ વીચારમાં પડ્યો, અને પોતે અતી ધણો દગગીર થઇ, પોતાની આંખોમાં આંસુ લાવી બોલ્યો કે:—

“જમાનાની ગરદીશ છુપાવે કરમ,
ભરમ રાખે છુપો, ભવિશ ખેરહમ.
ખુરાં મુજ નસીબની છે સરજત બુંડી.
જખાં કેમ કરી ખોલે વિગતો રૂડી.
દિસે છે ભવિશની સિદ્ધા બહુ સુરત,
છે તાસીર રમલની બહુ બદ મૂરત.
અફસોસ! કાં આવ્યું નહિ મુજ મરન,
છવી નહિ કહેતે રમલ બદ સુખન.
અફસોસ! રમલમા દીસેછ અંધકાર,
છગર માફ ફાટેછ વિંધઈ આરપાર.
દિસે છે ભવિશ અસ્ફંદીયારનું,
મિતમગર બહુ છે, વિના પારનું.
અગર જંગ રૂસતમ સંગ એ કરે,
રૂસતમને હાથ સ્ફંદીયાર મરે.”

* * *

રમલના સુણી સર્વ બેદા ભરમ,
રડે શાહા ગુસ્તાસ્પ ફૂટીને કરમ.
કર કેમ એના ભવિશની દવા,
દેખાડે રખે આસમાં રંગ નવા.

રેહ્યા છે ખિલી કમનસીબીનો રંગ,
રખે મારી હાલત થાયે ખતંગ
અજબ છે નજીમ તારી કેમ લાજવાખ,
થશે કઈ રીતે એની મિટ્ટી ખરાખ.
મરે કેમ કરી મારો અસ્ફંદીયાર,
બદન જેનું બન્યું છે, સંગ સમ ચાર.
નજીમ જો તું જમાસ્પ, કરીને વિચાર,
રૂઠનતાં નથી શું થયો ગુલોજાર?
ન ખંજર, ન તલવાર, જખમ કંઈ કરે,
તો કેમ મારો દિલખંદ દિકરો મરે.
ન ગુરજનો ગોખો બદન પર પરે,
તો કેમ મારો દિલખંદ દિકરો મરે.
ન નેજો, ન ખંજર શકે કઈ કરી,
તો જંગમે જશે કેમ એ દિકરો મરી.
કિધું છે જરાયુરતે કાંસાનું તંન,
તો કેમ થાય દિકરાનું જંગમે મરન.

નજીમ જોતું જમાસ્પ, ના કર કયાસ,
મરે કેમ અસ્ફંદીયાર કર તલાસ.
કજ્જાની ખબરથી દિલે લાગી આગ,
શું કરમઈ જશે મુજ ખીલેલો બાગ.”

કરમને કૂટી શાહ ગુસ્તાસ્પ રહે,
 “રખે ઓ રૂંધન તાંન કવખતે મરે.
 રખે થાય તારી કજા જંગમે,
 રહે જીવ નહિ મારો મુજ અંગમે.
 કરું એવી તદખીર આવે તે કાંમ,
 કે, નહી લે રૂંધનતાંન રસ્તાંમનુ નાંમ.
 અગર જો એ નહિ જાય જાગ્રુસ્થાંન,
 તો મરતો બચે મારો એ દીલજાંન.
 કરું હું ઇનાયત મુજ રાજપાત,
 ને, રાખુ નજર પાસ હું દીનરાત.
 કે જઈને લડે નહિ એ રસ્તાંમ સાથ,
 બચે જીવ એનો, નહી થાય થાત.
 બચાવો રૂંધનતાંનને આ જહાંનમા,
 કરો લાખો તદખીર હોય ધ્યાંનમા.”

*

*

*

સૂણી દર્દમંદના દીલનો અવાજ,
 કહે છે જમાસ્પ, “ઓ માલીકે તાજ.
 ના કર પાદશાહ તારૂ દિલ દર્દનાક,
 ના કર જીગરને તું નાહક હલાક.
 રમલની છે બાજી સરજતને હાથ,
 તલ બાર મિઠે નહિ અલમની રાત.
 બનાવો જે બનવાના ફરશે નહી,
 જે જીવનાર હશે, તે તો મરશે નહી.
 ચમંન કેમ ખીલીને કરમાય છે?
 કળી કેમ ખીલીને મુરઝાય છે?
 અજબ છાંઇ સરજતની કાળી ઘટા,
 રંજો અલમની વધી ગઈ જટા.
 લખેલા કરમના ન લેખો ટળે,
 કરે લાખો તદખીર આદમ ભટ્ટે.”

*

*

*

અસ્ફંદીયારનુ ગુસ્તાસ્પની દરમારમાં જયું.

ખીજે દાહડે અસ્ફંદીયાર પોતાના આપની દરમારમાં ગયો, અને દરખરમાં પોતાના આપ ગુસ્તાસ્પ શાહાની પાસે તાજે તખ્તની માંગણી કરવા લાગ્યો:—

“રહેજો સલામત શાહે ઇરાંન,
 સુંકી તારો બંદો દીએ તુંને માન.
 સદા રહેજો રોશાંન તહારૂં બખત,
 રહો તારૂ કાયમ સદા તાજે તખ્ત.
 હું તારો બેઠો છું તાબેદાર,
 સૂખન પર છે તારા સર મુજ નિસાર.
 ઉઠાવો અરજસ્પે જ્યારે પૂકાર,
 જરથોશ્તી દીનને કરવા ખૂવાર.
 કહ્યાતા મેં જરથોશ્તને એવા કલાંમ,
 કરશ દીન જરથોશ્તી ફાએશ તમાંમ.
 કરશ બુતપરસ્તોને જોરોજબર,
 જરથોશ્તી દીનનો બનશ હું નફર.”

લિધાતા તે વખતે મે એવા કસંમ—
 કરશ દીન દૂશમંનના સર હું કલાંમ.
 ગરજમ ફરેબથી ફરીયો તું આપ,
 ચલાવી તે મુજ સાથ ચલન બહુ ખરાબ.
 જંતરથી જકડી મને કીધો કેદ,
 દિધો મને ગંદાંન કીદલામા ખેદ.
 પણ આખર જમારપે આવીને પાસ,
 બંધ મારા ખોલવાની આપીને આસ—
 પૂગાડયો મને તેજી તારો પેગાંમ,
 કે, તાજે તખ્ત છે મહારાં તમાંમ.
 કહ્યું કે નિકલી બંધમાથી બહાર,
 બહેનો બે નાજુક બંદનને તું તાર.

ગયા છે ઉઠાવી બે ઇરાંની નાર,
પડી છે તૂરાંને બની ગીફતાર.
વળી ભાઈ તારો ફરશીદવરદ,
પડી કેદમાં બહુ સહે છે દરદ.
ઇરાંની આફતનો કંઈ કર વિચાર,
થયા કુલ્હે પહેલવાંનો જંગમે ખૂવાર.
પરેશાંન હાલે રડે શહેરીઆર,
કરે યાદ હરદમ અફંન્દીયાર.
સૂણી તારો પયગામ નિકલ્યો બહાર,
બંધ મારા તોડી ગયો જંગ દવાર.
કિંધા તુજ દૂશમન કતલ ખિશીયાર,
કિંધી મે દર્દી કુલ બલા બેશુમાર.
ફતેહમંદ થયો તોડીને હફતખાંન,
અજબ છે હકીકત કરે શું બયાંન.
અર્જસ્પનુ સર કરી મે કલંમ,
ગુસ્તાસ્પનો દુર કિંધો રંજઅલમ.”
દેજ રૂઇન મે કિંધો ખાક સંગ,
છાડવી બે બહેનો, હાતી ને બતંગ.
થયો તું ફતેહમંદ જગતમા તમામ,
રહ્યો તાજ વન હું વિના કાંઈ ખાંમ.
વચન આપી મુજને કલ્યાતા સુખાંન,
કે કરશે તું રોશાંન મુરાદ મન.
મને આપેલો કોલ હવે કર યાદ,
બની તાબેદાર હું રહ્યો બેમૂરાદ.
આપીને ઇરાંનનુ તાખતો તાજ,
કરશ કુલ ઇરાંન ઉપર સરકરાજ.
કહાં કોલ તે છે, કહાં છે વચન,
કહાં બોલ તે છે, કહાં છે સુખન
અગર રાસ્ત બોલ્યો ને હોય સુખાંન,
તો બક્ષ મૂજને તાજો તખ્ત આજ દન.

બની ખેશરમ હું ગુબ્બર અરજ,
ભુલે મારો પેદર પોતાની ફરજ.”^{૧૧૨}
સૂણી શાહ ગુસ્તાસ્પે દીધો ઉત્તર,
“સૂખાંન રાસ્ત બોલે છે મારા પેસર.
સાંભલ ફિરોઝગર, ગુરેચશમ,
દુર કર ઇગરમાંથી તું તારો ગમ.
નથી તું સિવા મુજ કોઈ દીલખાંન,
તું મારી આશા, ઉમેદ, અરમાન.
સિવા તુ નથી મારી કોઈમા ઉમેદ,
કિંધાં દુર તુંએ સંકટ ને ખેદ.
ના ખુશ ના થા ઇગર પેયવંન્દ,
સૂખન સૂણુ મારા પેસર દીલખંન્દ.”
^{૩૮૦૦}
કિંધા છે તેં દુશમન પામાલ તમામ,
અમર રહેશે તારું જંગ માહે કાંમ.
પયંબર જરાયુરશે થઈ મહેરખાંન,
બદન તારૂ કીધું છે કાંસાં સમાંન.
હરીફ કોઈ જગમા નથી તારો હાલ,
ફકત એક છે રૂસતમ ખીન બાલ.
મુલક તેનો છે કાબૂસ્થાંનમા,
વસે ગીઝની જાબૂસ્થાંનમા.
ગુરમા છે પુરો, બળ ખીશીયાર,
નથી તેનો કોઈબી હરીફ નામદાર.
હતો આજ તક તે કદરદાં સૂરો,
હવે બેતમીજ છે તે બન્યો પૂરો.
મને છાડી દેઈને તે બેહો છે દુર,
હુકમ મારો તોડેછ, બનીને ગરૂર.
ઉઠાવે છે સરકશ પોતાની ઘેજ.
ચખાડે તે મુજને જઈ કોણુ સજ ?
ગુરત તું સીસ્તાંનની રાહા ધર,
કરી જંગ રૂસતમ અવતો પકર.

કરે તું તહેમતાંને જઈને સળ, બને કોઈ કદી એમ નહીં બેઠયા.
કર જઈ જવારેહને એકદમ કેદ, જોઈ બાલ બુદો બહુ પામે બેદ.
પકડી ફરાંમજાંનું સર ચુકાવ, જકડી કમન્દમા, આ દરબારે લાવ.

કસમ લેઈ દાદાર આપુંછ વચન, કિયું જોણે પયદા હવા ને ગગન.
કિયા જોણે પયદા ખુરશીદો-માહ, હું રાખુ છું તેમને મહારા ગવાહ.
કે લાવે મુરાદો જો તું મારી બર-તો, મૂકું તાજ માફૂં તૂજ સર ઉપર.”

ફસતમ સાથ લડવાની વાત સાંભળી અસ્ફન્દીયાર બોલ્યો કે:—“અગર જો લડાઈ તુંને કરવી હોય, તો ચીનના ખાકાંની સાથ લડાઈ કર, તેની સાથે લડવા હું તૈયાર થવશ, પણ બુજરાગ ફસતમે ધરાંનની કીમતી સેવા બળવી છે, તેની સાથ લડવાની તુંને શું જરૂર છે?” ચુસ્તારપે જવાબ દીધો, કે:—

“ફસતમ નાફરમાંન થયો, તેને મારો હુકમ તોડ્યો, માટે તેને સળ થવીજ જોઈએ.”

અસ્ફન્દીયાર બોલ્યો:—“તું કોઈની રીતે મને તારા રસ્તામાંથી દુર કરવા આહે છે. હું તારો દીકરો ફરમાબરદાર છું, અને તું ફરમાવે તે કરવા તૈયાર છું.”

ચુસ્તારપે અસ્ફન્દીયારને મનાવી લીધો, અને કહ્યું કે:—“તું જા, અને ફતેહ કર. ફસતમે નાફરમાની કરી છે, વાસતે તું સીસ્તાંન જા, અને તું તેના હાથ બાંધી તેને મારી દરબારમાં લાવ. હું કસમ યજ્ઞાંનના લેઈ કેહુંછ, કે તેજ વખત હું ધરાંનનું તાજ તારા સર ઉપર મુકશ.”

રાણી કતાયુનનું અસ્ફન્દીયારને મનાવવું.

આ વાતની ખબર અસ્ફન્દીયારની માદર રાણી કતાયુનને પડી. તેણીએ તુરતજ અસ્ફન્દીયારને ફસતમ સાંમે જતાં અટકાવ્યો, અને મનાવીને કહ્યું કે:—

“કરે કાં કફીડી જાગર એવી હાંમ, રખે લે તો બેઠા તું ફસતમનું નાંમ.
નથી તુંને ફસતમની કંઈબી ખબર, નથી કોઈએ ઇતિયો તે નામવર.
નથી તુંએ ફસતમની સૂણી બરાડ, ધુજે છે સૂણી અલબરજનો પહાડ.
ફસતમે કીધી છે એવી લગાઈ, તવારીએ કિયાંનીમા રહેશે લખાઈ.

નથી કોઈ જંગમા થઈ તેની હાર, અજબ તેના હથીઆરો છે ખુનખાર.
અજબ તેનું બખતર બપ્રેબયાંન, અજબ તે પર આશક છે આસમાંન.
ગયાં છે લાખોના સર તન કપઈ, નથી ફતેહ તે પર કોઈનીબી થઈ.
ખુદા વાસતે છાડ બુરૂં છે એ કાંમ, અરે જંગી જાહેલ થશે ગુમનાંમ.
ના જા તું સીસ્તાંન, ના છોડ ધરાંન, થશે કેદ કદી નહીં ફસતમ મહાંન.”

અરુન્દીયાર બોલ્યો કે:—“માર તાર કહેવું ખરું છે, પણ મને તાજ અને તાજાં મેળવવા માટે લડવું જોઈએ.” કતાયુને અરુન્દીયારને ધણી સમજાયું, પણ અરુન્દીયાર કાંઈ સમજ્યો નહીં.

અરુન્દીયાર જાણી તરફ જાય છે.

જાણી તરફ જવા હવે અરુન્દીયાર કુચની તૈયારી કરે છે. તેણે એક માટું લઈને તૈયાર કરીધું, અને પોતાના દીકરા બહુમન અને બાઈ પેશાતનને તેણે પોતાની સાથે લીધા.

કુચ કરતાં તેઓ જાણીની સરહદ ઉપર જઈ પુઝા, અને અરુન્દીયારે ત્યાં પડાવ નાખવાનો હુકમ કરીધો. તેણે પોતાની મીજલસ બરી, અને તે મીજલસમાં જણાવ્યું કે:—“રસતમ સાથે લડાઈ કરવા આગમજ માટે તેની ઉપર પેગાંમ મોકલવો જોઈએ, કે જે તે પોતાને હાથે બેડી નાખી પોતાની રાજે શરણુ થાય, તો લડાઈ કરવાનું કાંમ પડે નહીં.”

બહુમન રસતમ પાસે પેગાંમથી તરીકે જાય છે.

આ પેગાંમ મોકલવા અરુન્દીયારે પોતાના દીકરા બહુમનને તૈયાર કરીધો, અને તેને નીચે પ્રમાણે એક પેગાંમ લઈ જવા ફરમાવ્યું:—

“કરીમ તું ખલકના ખરા દરતગીર,
નજર કર રહેમની આ આલમગીર.
ખુશી રહેજો રસતમ, તું બરકરાર,
ખુદાની તું પર હોજો રહેમત હજાર
કરે તે કરીમ આસ તહારી સફલ,
ખિલે તુંજ ચમનમે ઉમેદના ફલ.
જેહાંમે નથી કોઈ તહારી સમાન,
તુંજ સાથ લકવાનું રાખે ગુમાન.
છે ફિરતીની નોખત તહારી અપાર—
ને ગંજને ખજાનો બહુ બીશીયાર.
ખુલ્લેગીંમા સૌથી તું છે બેમિસાલ,
કરે શાહી સીસ્તાંન પર તું વિશાલ.
મગર કર રસતમ દિલથી વિચાર,
બનાવો છે કોણે તુંને શહેરીઆર.

કોણથી તું ને સરવે ન્યામત મલી,
કોણથી તુંને એ હકુમત ફલી.
કોણથી તું પાચો ગંજ બીશીયાર,
કોણથી તે મેળવી ફિરતી અપાર.
એ સરવે તું પાચો મુજ વડવાને હાથ—
ને, તેથી તૂં ભોગવે છે આ ઠાઠ-માઠ.
મગર કેમ થયો તું અરે બેશહુર,
ગુસ્તાસ્પ આગલથી રહે છે તું ફુર.
નહી તેની કુરનેશની કીધી કદર,
લખી એક રૂકકો ન પુછી ખબર.
ગરૂરી ગુમાનીથી થઈ બેખતાર,
થયો છે તું મુશ્તાક તુંજ બળ ઉપર.
ચહુડી છે ગંડેરની મગજમે ખુખાર,
કબુલતો નથી તું શાહી શેરીઆર.

શાહજાદો અહમન.

અહમન.

અહમનના સુપુત્ર:—“રાસ્ત ઇનસાફ એક પાદશાહને જેળ
આપે છે, અને હટીલાઇ તુકસાનકારક છે. [૨] સંસારી
મુઝા પતીવર્તને ઘોડો પોલ્યાડે છે. [૩] ખરો
નેકઅખત તેને કેહવો, કે જે ખુસામતભરી
તારીફ કરતા નેકનામી વધારે
પસંદ કરે.”

કિધી છે તેં જબરી કસુર બેહયા,
તુને એ કસુરની ઘટે છે સજા.

ખુલંદી છે ગુસ્તાસ્પની એવી મસ્ત,
છે રૂબાએ હોસંગ ને જમશેદ નબ્ત.
ફરીફતે કીધો તો બોહાક બંદ,
છે ગુસ્તાસ્પની શાહી તેથી બલંદ.

જગતમા મશહુર છે શહા કૈકોબાદ,
તેથીબી ગુસ્તાસ્પ છે બહુ આબાદ.
કિધી તેણે જરથોશ્તી દિન આશકાર,
કિધી દેવયશની વીનતે ખુવાર.

લડી જંગ જરથોશ્તી દીન કાજ,
મે પશ્ચીમ પુર્વમે સ્થાપ્યાં છે રાજ.

તુરાની મુલકો કિધાં મે રૂના,
સિન્ધ અને રૂમને છે આપી પનાહ.

આપે છે ઇરાંનને ચોઠમ તમામ,
ગુસ્તાસ્પને ઝુંકી કરેછ સૌ સલામ.

લખવા હું રૂસતાંમ છું દિલગીર,
કે નાખુશ થયોછ તુધી આલમગીર.

દિલગીર થયુંછ તુંથી તેતું રવાંન,
બની બેશહુર તુંએ આપ્યું ન માંન.

રૂસતાંમ તું વિશે મલી છે બબર,
કે દૈલત બખ્તને તું બનીયો છે તર

ચહહયો છે રૂસતાંમ તુને ગરૂર,
ગુસ્તાસ્પની જોતો નથી તું જરૂર.

૩૯૦૦

તણ દઈ મુરવ્વત, છોડી પનાહ,
તરછોડી શાહાને કિધો છે ગુનાહ.

કદા થઈ તુજપર લિધા છે કસાંમ,
કીધો છે ગુસ્તાસ્પે મુજને હુકામ.

કે, રૂસતામને જકડી બાંધી બે હાથ,
લાવ્યો તું દરબારે તારી સંગાથ.

આવ્યો છુ લેઈમે હુકમ તારી પાસ,
કરે છું તૂને આજ એ એલેતેમાસ.

બાંધવા મને દ તારા બે હાથ,
લેઈ જાઉં શાહા પાસ તૂને મારી સાથ

કરે તુંને હાજર શાહાની હજૂર,
કરશ તુંજ કસુરનો બચાવ હું જરૂર.

પછી હું બનું તારો બસ તાબેદાર,
કરે મારા સરને હું તું પર નેસાર.

તુંજ સાથ લડવું મને નહી ગમે,
પીદરના હુકમ પાસ સર મુજ નમે.

મે સમજાવ્યો શાહાને કંઈ કંઈ કહી,
પણ તારા બેશક કસુર છે થઈ.

માટે તું સમજ સૂખન મારો માન,
બાંધી તૂને લેઈ જાઉં ઇરાંન.

રખે ચમકે તુજ ઘર ગજબનો બહાર,
રખે આવે તુંજ ઘર સિતમ અહેલેકાર.

રખે તારી કિરતીની કલગી ખરે,
રખે મારે હાથે તું જંગમા મરે.

બની તું દુરંદેશ કરજે વિચાર,
કરી ખ્યાલ જોજે તું અંજોમે કાર.

ફરાંમર્જ, જવારેહને દેજે બબર-
ને, કરજે તું મસલત સંગ બાલેજર.

માદર રોદાબે તુજ નેકનાંમ-
ને કહેજે તું રૂસતાંમ મહારા કલાંમ.

કરી સરકશી ના કરતો તું જંગ,
બેશક કરશ તારી હાલત બતાંગ.

રખે તારૂં વેરાંન કરે તું ચમંન.
કહે અસ્ફંદીયાર કર તું અમંન,

હુઆ હું ગુજારે ધરી તુજ ચરન,
ખુશીમાં ગુજારે બેગર્બના દન.

બહુમન સાથે રૂસતમનો મીલાપ.

આ પેગામ લેઈ શાહજાદા બહુમન શેહરમાં ગયો. ઝાલેજરને ખમર પડતાંજ તે બહુમનને એસ્તકબાલ લેવા ગયો. બહુમને રૂસતમને માટે ઝાલને પુછ્યું, અને ઝાલે કહ્યું કે તે શેકારગાહે ગયો છે. બહુમને પોતાની ઓળખ આપી, અને ઝાલે તેને લાયકતું તેને માન આપ્યું.

બહુમન એક રાહાબર લેઈ રૂસતમને મળવા તેના શેકારગાહ તરફ ગયો. બહુમન એક પાહડ ઉપરથી નીચે ઉતરતો હતો, તેટલાં તેની નજર પાહડની તલેલીએ એઠેલા રૂસતમ ઉપર પડી. રૂસતમનું કદાવર કદ અને પેશાંતી જોઈ બહુમન હેબતી ગયો, અને પોતાના પીદર અસ્ફન્દીયારની સલામતી માટે તે વીચારમાં પડ્યો.

બહુમને નજી માની લીધું કે, આ જે પહેલવાંના જે લડશે, તે અસ્ફન્દીયાર જરૂર રૂસતમને હાથે હાર ખાશે. એવો ખ્યાલ કરી રૂસતમનું ખુન કરવાના વીચાર, બહુમને એક અતી મોટો પથ્થર રૂસતમ ઉપર પાહડની ઉપરથી નીચે ગબડાવ્યો, કે રૂસતમ તેના વજન હેઠલ કચડાઈ ગય. પથ્થુ ગબડતા પથરનો અવાજ સાંભલી રૂસતમે અમકા પાહડ ઉપર નજર ફાધી, તો એક મોટા પથ્થરને પોતાના ઉપર ગબડી પડતો તેણે જોયો. રૂસતમ ખબરદાર બની બેસી રહ્યો, અને જોયો તે પથ્થર રૂસતમ ઉપર ગબડતો આવી લાગ્યો, તેવોજ તેણે પોતાના હાથ વડે તેને બાળુ કરી નાંખ્યો.

આ બનાવ પાહડ ઉપરથી બહુમન જોઈ ઘણોજ ખશીઆનો પડી ગયો. એ પછી બહુમન રૂસતમને આવી મળ્યો. રૂસતમે તેનું ખર્ નામ જાણી પ્યારથી તેને પોતાની ગોદમાં દાખ્યો, અને તેને શાહી માન આપ્યું. તેઓ બંને જાવણીમા ગયા, અને બંને જને સાથે ખાણું લીધું.

બહુમન જોટલું ખાતો હતો તેનાં કરતાં એક સો ગણું વધારે રૂસતમને ખાતો જોઈ, બહુમન હચરત રહ્યો. એ પછી રૂસતમે શરાબની જામ ભરી શાહા ચુસ્તાસ્પ અને અસ્ફન્દીયાર વીજેરેની સલામતી આહી રૂસતમ બહુમનની સીક્ત ગાવા લાગ્યો. એ બાદ બહુમને પોતાના પીદર અસ્ફન્દીયારનો પેગામ રૂસતમને કહી સંભલાવ્યો. રૂસતમે તે સાંભલી લઈ ગીરદેશની ચાલ ઉપર અફસોસ કરી અસ્ફન્દીયારના પેગામનો જવાબ દીધો.

“ લિધો છે મે બહુમન રૂકફો સૂણી.
મતલબ મે સવલી લિધી છે ચૂની.
સૂણી તારે। પયગામે અસ્ફન્દીયાર,
ખુશી દીલ મહારૂં થયું ગંમખાર.

એ ગમ છે ગજબનાક રોયા કરૂં,
એ ગમના જખમ કેમ ધોયા કરૂં.
કહેજે તું જઈને પેદરને સલામ,
ખુદા રાખે કાયમ રૂઈનતાંન દમામ.

બહુમન અને જોહાં પેહલવાંન રસતમ.

રસતમને ગાંન સેવા બહુમન પાલડ ઉપરથી એક મોટા પથરને રસતમ ઉપર ગળાવ્યો.
રસતમ તે પથરને ગળાડતા ભેંસ બપરદાર બની બેસી રહ્યો, અને પોતાના પગ વડે તેણે ગાળુ કરી નાખ્યો.

તું કહેજે, કે જેને છે રેશાન રવાન,
તે બોલે છે સુખન સદા આપી ધ્યાન.

તું માત્રેક મૂલક ને તખત તાજનો,
તું સાહેબે વારેસ કુલ રાજનો.

બની તુ રૂઝનાતન કરે બદ ખીયાલ,
રૂસતાંમને સમજે તું એવો કંગાલ.

તેં યજ્ઞદાંપરસ્તી કિંધી છે પસંન,
કરે કેમ બહી તું બનીને મગાંન.

તે નરને જગતમા તું હંમક ગણુ,
લીએ વાસ ગુલનો ન જેમા સુગાંન.

શું કાંમ બોલે તું એવા કલાંમ,
નથી જેમા અકલ કે દાનઈનું નાંમ.

તું છે અકલમંદ, દાનેશ જવાંન,
પિછાંને તુંને સાડ હિન્દુસ્થાંન.

ખુશી હું થઈશ જોઈ તારાં દિદાર,
લગાડી ગજે તુને પાંચુ કરાર.

મળી સાથ તારી કરેં ખુશ કલાંમ,
કરી યાદ શાહને પીંઈશું એ જાંમ.

ખુલાસો હયાદા તુંને શું કરેં,
કદમ ખીદમતમાં શાહાની ધરેં.

કિંધી છે મેં શાહ સંગ એવી લલઈ,
નથી તેની કીમત કોઈથી ગણુઈ.

સદા હું શહેનશાહનો હું તાબેદાર,
તજ એશ ઉઠાવી છે રંજ ખીશીયાર.

શું આ તેનો બદલો, આ તેનો જસ,
અજબ છે જગરમા કજસનો હવસ.

કમજોર નથી બહુ રૂસતાંમ થયો,
મગર છે જગરમા બહું ગાંમ રહ્યો.

કે ખાંધી મુજ હાથોને મજબુત તંગ,
લેઈ જાય ઇરાંન મને તારી સંગ ?

ફર કર ખુદા વાસતે એ ખીયાલ,
થવા દે ન રૂસતાંમ કદી એવો હાલ.

કસંમ છે ખુદાના બનું કેદ નહી,
કરે ગર જમાનો નવો બેલ કંઈ.

ગરમ કર ના તું કિનાતુ બજાર,
જરા અસ્ફંદીયાર કર તું વિચાર.

હજી કોઈ જગતમા જનમીચો નથી,
કે નાખે તે રૂસતાંમને હાથે કડી.

તો કરવા તુંને કેમ દેઉં એવું કાર,
બનું કેમ જઈશીની અંદર ખુવાર,

દિલથી તું કર ફર કીનાતે કહેર,
મને તારી સાથે નથી કાંઈ વેર.

ભલે મારે મહેલે તું મુજ સંગ સિધાર,
ઈશાજત કરેં હું બની તાબેદાર.

કરશ મારી હરએક ફરજ હું અદા,
હુકમ પર તહારા થવશ હું ફિદા.

સિધાર તારાં લશકર ને સીપાહો સંગ,
રહી મારો મહેમાન કર રાગરંગ.

પછી જઈશું ઇરાંન આપણુ સિતાબ,
ચાલશ તુંજ ધોડાની પકડી રિકાબ.

કહે તો હું ચાલીને આવું ઇરાંન,
કરેં હું ખુલાસો શહા દરમીયાન.

સમજવી શાહને માગુ હું માફ,
ચુમી સર તેનું કરેં પાંચ સાફ.

પછી હું પુછું, કે અએ શાહ બલ્કન્દ,
કિંધો શું ગુનાહ કે કરે છે તું બન્દ."

બહુમન રૂસતંમના પેગામચી તરીકે.

આ પેગામ આપી રૂસતંમે બહુમનને અરફંદીયાર પાસ રવાના કીધો. રૂસતંમે તુરતજ પોતાના દીકરા શ્રાંમજી અને માદર રાદામે તથા પેદર ઝાલને જણાવ્યું, કે:-
“હું અરફંદી રને મળવા ગઈ છું. હું તેને સમજાવશ, પણ તેને તે લડવાજ માંગશે, તો હું લાચારીએ બ્રહ્મ.”

અરફંદીયાર અને રૂસતંમનો મીલાપ.

ખીજા હાથ ઉપર બહુમને અરફંદીયાર આગલ રૂસતંમનો પેગામ કહી, તેની દીલાવરી, કવિવત, એખલાસ અને નરમાસની તારીફ કીધી, અને રૂસતંમ તેને મળવા આવે છે, એવી ખબર આપી

અરફંદીયાર તુરતજ ઘોડેસવાર થઈ રૂસતંમને સામે લેવા ગયો. અને જાને જન એક ખીજાને બગલગીરી કરી ભેગી પડ્યા.

જાને જન એક ખીજાની સીકનતા ગુણુ ગાવા લાગ્યા. જાને જન અરસપરસ ગુણુ ગાઇ રહ્યા પછી, અરફંદીયારને રૂસતંમે પોતાને ઘર આવવા ઇજન કીધું. આ ઉપરથી અરફંદીયાર બોલ્યો કે:—૧૧૫

<p>“કહું શું અજામ હાલ સૂણુ રૂસતંમ, દૂખી છું હું કંગાલ સૂણુ રૂસતંમ. કિધા ગૂણુ ઘણા છે તૂંએ શાહ સંગ, કિધા કલ્તે ફશમંત તુંએ ખતંગ. સૂમંત સૂણુ મારા અએ રૂસતંમ, મને છે અખયમ શાહનો હુકમ.”</p>	<p>અરજ એ ગુજરું હું અએ પહેલવાંત, કે ખાંધી તુંને લઈ જાઉં ઇરાંત. ફકત એ હાથોને ખાંધું હું તંગ, પૂગાડું ન એલજાંમ કંઈ તારે અંગ. કરશ હું પેદર પાસ તારી વખાંણુ, બનશ દોસ્ત તારો હું દીલજાંન.”</p>
---	---

અરફંદીયારે રૂસતંમના ખાંદાંતને વગોવ્યું.

એ પછી જાને પેહલવાનોએ શરાબખાજ ગાલુ કીધી. શરાબની ઘેનમા જાને દીલાવરો પડ્યા, અને વાત રસ ઉપર ચઢી. અરફંદીયાર રૂસતંમના ખાંદાંત વીશે કેટલાક હલકા સખુનો કેહવા લાગ્યો:—

“ સામે ઝાલને જંગલમાં અલગરજની ખીતમાં રખડતો મુકી દીધો, અને સીમુરગે પણ તેને ખાધો નહી. એવાં તારાં નાકદર વડીલોને મારા વડવાઓએ પાળા મોટા કીધા, એ વાત રૂસતંમ તુ બુલી જાય છે ? ”

રૂસતંમને અસ્ફંદીયારનો જવાબ.

“મારો અપાવો સાંમ મોટો પેલ્લવાન હતો. મારી માદર રોદાએ કાબુલના બાદશાહની દીકરી હતી. મારો આપ ઝાલ હોસંગની પુનીઆદનો હતો. અને શાહ ક્યાઉસ તથા કયખશરએ હમેને મુલકોની સનદ આપી હતી.”

અસ્ફંદીયારે તાજુાજની ભરેલો જવાબ દીધો.

“તારો આપ અને તારો અપાવો મારા આપ અને મારા અપાવાના નોકર હતા. તું તે લોકની સતા આજે કબુલ રાખે નથી, તેથી શું થયું. મેં જરૂરથી દીનને ફાએશ કીધી છે. ગરઝમે મારી નિન્દા કરી મારા અપને ભાવી મને કેદમાં નખાવ્યો, તે અંદ મેં મારે હાથે નોડ્યા છે.” ૧૧૬

રૂસતંમનો ગુસ્સો.

આ સખુન સાંભળી રૂસતંમ પોતાનો ગુસ્સો તામેસ કરી શક્યો નહી, અને પોતાના કુટુંબના અચાવમાં બોલ્યો કે:—

“અરે શાહજાદા બૂલંદ તાજદાર,
નાહક કરે કાં તું ખાલી બિગાડ.
ખુદા વાસતે બસ બંધ કર જળાં,
સૂખન બહુ બૂરા બોલે છે એ જવાં.
કદી બોલે ખુરા ન અસરાઈ બોલ,
કદી નહિ કમજાત કરે રાસ્ત તોલ.
પેદર મુજ પેદરનો દસ્તાંને સાંમ,
બુજોર્ગીમા પુરે, અકલમંદ તમાંમ.
વડવાએ મારા, નરીમાન સાંમ,
છતી જેર કીધી ફનીયા તમાંમ.
નરીમાનનો પેદર કરીમાંન નેક,
હતો નહિ હરીફ જેનો જગ માહે એક.
પેદર મારો બુજોર્ગ બળવંત બાલ,
ગુસ્તાસ્પ જંબોજ છે નેક શાલ.
ઉતરી છે જમશેદથી મૂજ બુનિયાદ,
માદર રોદાએની શાહી આલાદ.
છતી જેર કિધા મેં કંઈક બાદશાહ,
અખશીયાં છે કંઈકોને તાજે ઘણા.”

ભટકીને લાગ્યો છું હું કંઈકોબાદ,
બક્ષી તખત મેં લિધી તેની દાદ.
જગમે કિધાં છે મેં જંગ બીશીઆર,
મેં તોડી કિધાં હકતખાંનો ખૂવાર.
કતલ કીધો મુજ હાથે મારો પુતર,
ઘરાંન ખાતર ચિરીયું મેં તેનું છગર.
કિધી શાહા કાજે ભંગ મુજ ઉમેદ,
સિહાકીધો મુજ હાથે દીન મુજ સર્ફદ.
તું જાણે રૂઘનતંન શું મારો વાત,
હજી તારાં મોહોડાંમે કુધીઆ છે દાંન.
તું જાણે શું મારી હકીકત ને હાલ,
હજી તો નથી તારા મૂખપર બાલ.
ગુસ્તાસ્પ શાહાનો દલેર તું સપુત,
હજી હોરો પર તો છે ધાવેલું કુધ.
મરે મારી છંદગીતું શું હું બયાંન,
હજી તો છે ફુનિયામાં તારું મંડાંણ.

સમજ ના તું કુનિયામે છે ફક્ત એક, | આવ્યો છે રૂસતંમને કરવા તું તંગ,
નથી જોતો તુજમા જરાળી વિવેક. | છે ખ્યાલ તારા એ ખ્યાલી બેઠંગ. ૧૧૭

અસ્ફંદીઆરનો રૂસતંમ પર ગુસ્સો.

રૂસતંમના આ સખુનો સાંભરી અસ્ફંદીયાર ઘણોજ ગુસ્સે થયો, અને ચાહ્યું કે રૂસતંમ પર ગલ્લો કરે, અને હાથ હથીઆર ઉપર નાખે. મગર ત્રીયાર ઠીધો, કે રૂસતંમ તેના મકાનમાં છે, તેથી એમ કરવું તેને ઘટે નહી. એમ સમજી તે ખામોશ રહ્યો. અસ્ફંદીયાર બોલ્યો કે:—

“રૂસતંમ તું શું કાંમ એટલી લાંબી વાતો કરે છે? અગર તું જોહાંનનો જીતનાર બી હોય, તોબી તું મારા કિયાંતીઓનો નોકર હતો, અને હજી તું નોકર છે. તેં જે માજીન-દરાંનનો કીદ્દો જીત્યો, તે મારા ફતેહ કરેલા રૂઘન દેજ જેવો સખત નહી હતો. મેં જરથોક્તી દીનને જગનમાં ફેલાવી. મેં તમામ લોકોને યઝ્દાંપરસ્તી શીખવી. હજારત જરથોક્ત જે આતશને બેહસ્તમાંથી લાવ્યા હતા, તે મેં સઘળી જગ્યાએ રોશન કરાવ્યો. તેં ફક્ત ધરાંનને બચાવવામાં તારી જીંદગી અરબી છે, પણ મેં તો દીનને રોશન કરી છે, અને દુશ્મનોનાં જેર અને જાંબે કીધા છે. મેં તુરાંનના શાહાને બનથી મારીયો છે.

રૂસતંમનો અસ્ફંદીયારને જવાબ.

“અસ્ફંદીયાર તું બેહુદી તકરાર કરે છે. હક્તખાંન ફતેહ કરવાની તું વાતો કરે છે, તો તે વખતે તારી સાથ બાર હજાર સીપાહો હતા. હું તો એકલો અને મારો રક્ષ મારી સથે હતો. તુ તારી બે બેહનોને અરગ્ગરપના હાથમાંથી છોડવી લાવ્યો, પણ મેં તો તારા વડવા કયકાઉસને દેવોના હાથમાંથી છોડવ્યો છે. તેં તુરાંનના પાદશાહ અરગ્ગરપને માર્યો છે, પણ મેં તો અરગ્ગરપ જેવા ઘણાક પાદશાહોને માર્યા છે, અને જેર કીધા છે. મેં અફારયાબને માર્યો છે, કે જેના જેવો તુરાની પાદશાહ થયોળી નથી અને થશેળી નહી. ખ્શીજે હમાવરાંનના પાદશાહને, તથા ત્રીજે ખાકાંનના ચીનને માર્યો છે. મેં સુદેદ દેવ અને અકચાંન દેવને એકલે હાથે માર્યા છે, અને તારા વડવા કયકાઉસને માજીદાંનના બંદીખાંનામાંથી છોડવ્યો છે.

અસ્ફંદીયારે રૂસતંમને મનાવી લીધો.

“દીઘાવર રૂસતંમ એવી રીતે જીંદગીની તવારીખ ચલાવીશું, તો તે કદીળી પુરી થનાર નથી. વખત મધ્યાંન બપોરનો થયો છે, માટે ચાલ આપણ ખાંણું ખાઈ લઈએ.”

એ પછી જાને જાણું ખાણું દસ્તરખાન ઉપર આન્યું. રસતમે ખાવાનું કાંમ શરૂ કર્યું. રસતમની આગળ જે ખાણાની રકાખી આવતી, તેનો તે એકજ નવાલો કરી, તે ખાલી કરી આપતો, અને શરાબની જાંમ ભરે ભરે તેટલાંજ તે પીધ જતો હતો. એ રીતે રસતમને ખાતો જેવો અસ્ફંદીયાર અને તેના આદમીઓ અજબ થઇ ગયાં. ખાણું પછી રસતમે અસ્ફંદીયારને કહ્યું કે:-

કહ્યું રસતમે “અએ અસ્ફંદીયાર, હવે છોડ ખટપટ અને તકરાર. સિધારી ઘરે મારો થા મહેમાન, ખિદમતમા તારી નેસાડું આ જાન. ખુશી જોઇ થાશે તુંને આલેજર, કુંકાવશે તારી હજુરીમે સર. ફરામર્જ બેટો છે રોશાન દિદાર, મહેમાની કરશે કરી જાન નિસાર. જોઇ તુંને રોદાબે થાશે ખૂશાલ, ઘરું તુંજ કદમ પર ખજાતો ને માલ. બનું જો હું દુનિયાનો ગર બાદશાહ, કદીબી ન છોડશ હું તારી પનાહ. ૪૦૫૦ જખાંથી જે બોલે, તું અસ્ફંદીયાર, બજાવું દરેક જે તું ફરમાવે કાર.

* * *

બુઝોરગી પુગી છે મને આજ કાલ, આથો તું કરવા મને પાયમાલ. બની તું અકલમંદ નથી જાણતો, ફરેખ કેમ પેદરનો ન પીછાંનતો. પેદરની હકમત તું માગી રહ્યા, દૂશમન તું તેનો સદાનો થયો. દખાડી છે તુંને કજ્જની રાહા-કે, કર બંધ રસતમ, કરીને તબાહા. જગત જાણે છે એ બનનાર નથી, રસતમને કોઇ કેદ કરનાર નથી. અગર હાથ રસતમ જો તું મરે, પેદર રાજ કાયમ તહારો કરે. દિસે છે ગજબથી ભરી તદખીર, સમજતો નથી તું, છું હું દલગીર.

રસતમને અસ્ફંદીયારની દરખાસ્ત.

અસ્ફંદીયાર બોલ્યો:-“રસતમ તું પોતે તારી કીરતી વધારવા ચાહે છે, અને મને તું બદનામી આપે છે. પણ હું તારો એ ફરેખ કદીબી માનનાર નથી. મને મારા બાપનો હુકમ બજાવવો જોઇએ. હવે તું રખસત લે, અને તું તારા બાપ, ભાઈ, અને બેટાને મરી તેમની સલાહ લે, અને આવતી કાલે મારી સાથે લડવા તૈયાર થઇ આવજો, યા નો મને તારા હાથ બાંધવા દેજો, કે હું તુને ચુસ્તારપ પાસે બેઇ જઈ તેની દરબારમે હાજર કરું.” રસતમે આ બનાવની હકીકત પોતાના બાપ ઝાલેજર આગલ કહી. રસતમને અસ્ફંદીયાર સાથે સુલેહ કરવા ઝાલે કહ્યું, પણ અસ્ફંદીયારની મતલબ જાણી ઝાલબી દલગીર થયો, અને રસતમનો લડવા સીવાય કાંઇ ચારો રહ્યો નથી, એવો તેને ઠરાવ કીધો.

અસ્ફન્દીયાર સાથ રૂસતમ જંગ કરવા જાય છે.

ખીજે દાહડે સહવારના રૂસતમ અસ્ફન્દીયાર સાથ લડવા તૈયાર થયો. માથે રૂસતમના અખતરના બંધ પોતાને હાથે બાંધી, પોતાની આંખોમાં પાણી લાવી રડતે આવ્યો તેને આશીશ દીધા. ૧૧૮ રૂસતમ દલગીર દીલે પોતાના બાપને સમજાવવા લાગ્યો:-

“રૂઠે જો ખુદા તો શું માનવ કરે, જુબાંપર ઘરી પાક ચઢ્યાંતું નાંમ,
મહેર હોય ખુદાની ન કોઈથી મરે. લિધું પહેડી ફાલાદી અખતર તમામ.
મેં સમજાવ્યો વિનવીને અસ્ફન્દીયાર, ગુરજ ગાવેયાંની લિધો હાથમા,
થયોછ મને બાંધવા ઇન્તેજાર. શમશીર કમન્દ સંગ તીર બાથમા.
ભવિશના ગરબમા છુપી છે એ વાત, મરજી સરવે શસ્ત્રો નિકલવા બહાર,
યશ કોણની આજને રોજ વાત. દિલાવર રખશ પર થયો તે સવાર.
જીતી એનું સર હું કરશ નહી કલંમ, લઈ સંગ લશ્કર અને પહેલવાંન,
હું પકડીને બાંધશ એના કદંમ. દિલાવર ફરામજી, જુવારેહ જવાંન.
લાવશ પકડીને હું તારી પાસ, ઉભો જંગી સા સંગ મયદાંને જઈ,
બનાવશ મહેમાન હું મારો ખાસ.” બખર રૂસતમની રૂઠનતાંને થઈ.

આ જંગની દોડધામ પેશોતને જોઈ, તેણે અસ્ફન્દીયારને કહ્યું કે:-“બાઈ અસ્ફન્દી-યાર, તું ખુદા ખાતર રૂસતમને પકડવાનું શુમાન છોડી દે. તેની સાથ દોરતી કર, તેનો મહેમાન થા, અને ત્યાર બાદ તેને સમજાવી છુટે હાથે તું તેને ધરાંન લેઈ જા”. પણ અસ્ફન્દીયારે તેની વાત માની નહી, અને ગરજ કરી તે બોલ્યો, કે:-

‘શખરંગ’ કરો મારો તૈયાર હવે, નસીબમાં હતું તો હકુમત હતી,
સજ્જું મારાં બેમુલ હથીયાર હવે.” નસીબ જો ફૂટું તો મુસીબત હતી.
લડઈના શસ્ત્રો બંદન બાંધીયાં, નસીબમાં હતું તો ચલાવ્યો હકુમ,
કંમરબંધ કરીને ખુબ તાંનીયાં. નસીબ જો ફૂટું તો ન ચાલ્યું કદંમ.
જુબાંપર લિધું નામ પરવરદિગાર, ૪૧૦૦
થયો શખરંગ પર કૂદીને સવાર. નસીબમાં હતું તો હતું તખ્ત તાજ,
બનીને ઉલટમંદ ગયો ભર ઉમેદ, નસીબ જો ફૂટું તો લુટઈ જાય લાજ.
બખર હોય કહાંથી કજ્જનો ભેદ ૧૧૯ નસીબ જો હતું તો બની જગ ગુલાંમ,
નસીબ જો ફૂટું તો ન કોઈ આવે કાંમ. નસીબ જો હતું તો હતો માલ ગંજ,
નસીબની કહું હમદોનો કેવી વાત, નસીબ જો ફૂટું તો હજારો રંજ.

નસીબ જો હતું તો હતી ખૂબ મજાહ,
નસીબ જો ફૂડું તો આવી કજા.

નસીબ જો હતું તો હતી રેલછેલ,
નસીબ જો ફૂડું તો તુટે મહાન મહેલ.

નસીબ હોય તો, તો કડપની હશે,
નસીબ જો ફૂટે તો રૂપાળી રશે.

* * *

નસીબ લઈ ગયો સાથ અસ્ફન્દીયાર,
મલી સંગ રસતાંમ કરે ગુફતાર.

“હવે સૂણુ રસતાંમ તું મારી વાત,
મને બાંધવા દે તું તારા હાથ.

પછી ચાલ તું મારી સાથે ઇરાંન,
વધારશ હું દરબારમે તારા માંન.”^{૧૨૭}

કહે રસતાંમ “સૂણુ અસ્ફન્દીયાર,
મને બાંધવાનો દે છોડી વિચાર.

તૂને છે જવાંની ને જોખાંન જોશ,
નથી રહેતી તેથી તુને કાંઈ હોશ.

મને બાંધતાં કંઈ ગયા છે મરી,
રહ્યો છે સિતામ કેમ સરપર ધરી.

જવાંનીની તુને કહાં ખોટ છે,
મગર તેની ભરતી અને ખોટ છે.

જરા ખ્યાલ કર મુજના પ્યારનો,
કરંછ ખ્યાલ હું તુજના બહારનો.

રૂંઠે આસમાંન ને સિતારા રૂંઠે,
અવતો તું રસતાંમ નહિ કેદ કરે.”

* * *

પૂકારીને અસ્ફન્દીયારે કહ્યું,
“સૂખાં તારા રસતાંમ નહિ હું સહું.

થયો તું જગતનો જોહાં પેહલવાંન,
કરે મારો આજે તું બંદીવાંન.

કસાંમ છે મને પાક યઝદાંનના,
કસાંમ છે મને બાપ મહેરબાંનના.

કસાંમ છે મને પાક આફતાબના,
કસાંમ છે મને ધરતી ને આબના.

કસાંમ છે મને પાક જરથોશ્તના,
કસાંમ છે મને પાક અહુમઝદના—

કે, મરું હાથ તારે હું, યા કેદ કરે,
સૂખનથી હું મારા કદી નહિ રૂંઠે.

કરે કેદ અવતો જો રસતાંમ નહી,
તો અવતર છે ફાકટ મહારૂં અંહી^{૧૨૮}”

* * *

કિનાને સિનામા ધરી બાંને જાંન,
કિધું જાંગ જરી ધરી હાંમ માંન.

ધરી નેજો ધસીયો અસ્ફન્દીયાર,
કિધો જાં રસતાંમને મારી પૂકાર.

“હવે ચાખ મારા જરબની મજ,
કરંછ તું કેવી તું જો કે સજ.”^{૪૨૫૦}

નેજને ગુરજની ચાલી લડાઈ,
બાંનેના બખ્તર ગયાં બહુ વિધાઈ.

બાંનેના ભાલાના ભાગાં પેકાંન,
બાંને પહેલવાંનો બનીયા હેરાંન.

તલવાર, ને ગુરજ ગયા સંઠ તુટી,
ફાલાદી તોપીઓ ગઈ દૂર ઉડી.

થયો રસતાંમ જાંગથી બેકાર,
થયાતો જખાંમ તનપર બીશિયાર.

થાકીને બિલકુલ થયો તે નસોસ,
પડી અંદેસામા કરે અફસોસ.

“હવે મારી યઝદાંન તું રાખ લાજ,
મને કર આ જાંગમે સર્ફરાજ.

नथी मारवो मूजने अस्कुन्दीयार,
रणे थाढं भारी हुं गूनेहगार.

एवतो जे पकडुं हुं अस्कुन्दीयार,
अनी जेनो रहवश हुं ताभेदार.”

* * *

उरे इसत'म भंन कंठ कंठ विचार,
इधनत'ने तेढलां किधो अंक पूकार.

धरी हाथमा तेछे जे'यी कमान,
छाडया इसत'म पर पांछु-पांछु.

गगन थायुं गम्भार, जेध आये छाल,
पूकारे इसत'म, अनी लहुथी लाल.

त'न तेनुं तीरे विंधाध गयुं,
अधनमाथी लहु वहेतुं जरि थयुं.

दिलावर इसत'म जेध आवो छाल,
समएयो इधनत'नने छे भारो काज.

किंधी मुज तीरे न जे पर असर,
थयो छु तीरथी हुं अरेज'पर.

रअस थायो ज'पमी, ने ज'पमायो साज,
गुरअ थायो पुरशेद, सिंहा थार्छ सांज.

* * *

जेध इसत'म कहे अस्कुन्दीयार,
“आ शुं छाल तारा अरे नामदार.

गठ तारी शम्शीर कहां आबदार,
कहां छे गुरज ताहरे। लारदार.

जयो भारी तलवारें केम तुं दयाध,
जयो भारा तीरथी तुं केवो विंधाध.

अनी जेहाननो तुं जेहानपहेलवानं,
थयो केम आज्ञेज अनी नातवानं.

नथी लडवुं आज्ञे हुये थयंछ रात,
इरी आव कावे नवी करशुं वात.”

इसत'मनी ज'पमी छालत.

अने दीलावरो परेशानं हाले ज'गनां मेदानमांथी छुटा पडी, पोताने भकाने गया.

अस्कुन्दीयारे ते रातना पोतानी दरबार बरी पोताना बाध पेशात'नने इसत'मनी
हिंमत अने जेरे वीशे जलान्युं के:-“ते काष्ठ आदमी नथी पछु अजयय घनसानं छे.
जेनी हिंमत अने जेरे अजयय छे. शम्शीर, नेज अने गुरजथी हुं जेने जरा'गी
आज्ञेज करी शक्यो नही. भगर तीरना भारथी हुं जेने हंशवी शक्यो छुं. जे आवती
कावे जे एवतो आवे, तो हुं जेने जर आज्ञेज करश.”

जीज हाथ उपर इसत'म पोताने भकाने गयो, तयारे ज़ाल, इरामज्ज तथा
रोहायेज इसत'मनु त'न धाळुंज ज'पमी थयलुं जेयुं. इसत'मनी आवी ज'पमी छालत
जेध ज़ाल धाळुंज रडभस अने रंछा थयो, केमके इसत'मना अधन उपर तीरना ६० ज'पम
तेछे जेयो. इसत'मना ज'पमो उपर ज़ाल दवा लगाडी, तेनी सारवार करवा लाग्यो. १२४

इसत'मनो अस्कुन्दीयार वीशे वीचार.

इसत'मे जालने कछुं के:-“अस्कुन्दीयारना अधन उपर भारो अकपी तीर

કારગત લાગ્યો નથી, અને એને મારી ઉપર છોડેલા ફો) તીરોમાંથી એના એકબી તીર ફેકટ ગયો નથી. તેના દરેક તીરે હું અને મારો રખસ જખમી થઇ ગયા હોય. શોકર ચઝદાનના કે રાત પડી જેથી હું ખલાસી પામ્યો. આવતી કાલે મારામાં અસ્ફન્દીયાર સાથે લડવાની તાકત રહી નથી. હવે મારે કોઇ જગે નીકલી જવું જોઇએ.

ઝાલ સીમુરગને મદદ માટે યાદ કરે છે.

ઇસતમને ઝાલે હિંમત આપી કહ્યું કે:—“અમર જે તું બેમાલુમ થઇ જશે, તે સીસ્તાંને અસ્ફન્દીયાર તારાજ કરશે, અને હમો સધળાંને કેદ કરશે. તું હિંમત પકડ. મને સીમુરગે કહ્યું છે, કે હર મુશ્કીલમાં મારાં પરને આતશ ઉપર જલાવજે, કે હું તારી મદદે આવીને હાજર થવશ. આજના જેરી મુશ્કેલી ખીલ થું હશે, માટે સીમુરગને મારે યાદ કરવો જોઇએ.”

ઝાલે તુરતજ આતશ રોશન કરી તે ઉપર સીમુરગનું પર જલાવ્યું, અને તેજ વખતે સીમુરગ ઝાલ પાસે આવી હાજર થયો. ઝાલે તે મુરગ આગલ પોતાની મુશ્કેલીની તમામ હકીકત જાહેર કરી, તથા ઇસતમનો હાલ અને અસ્ફન્દીયારની ખજાના વીશે જણાવી આ આફતમાં સીમુરગની મદદ અને સલાહ માગી.

ઝાલ અને ઇસતમને સીમુરગે આપેલી સલાહ

ઝાલે પોતાના દીકરા ઇસતમ અને તેના રખસને સીમુરગ આગલ લાવી હાજર કર્યા. તે બંનેની હાલત સીમુરગે જોઇ તેમને દીલ સો દીધા, અને કહ્યું કે:—“ખુર્જોગ ઝાલ, મારાં પરતી રખ અનારી ઇસતમના જખમો, તેમજ રખસના જખમો ઉપર મસજ, જેથી તે જખમો રૂબરૂ જશે.”

તેમ કરતાંજ ઇસતમના તેમજ તેના રખસના સધલા જખમ ખીલકુલ રૂબરૂને સાજ થઇ ગયા. સીમુરગે જણાવ્યું, કે “હવે ઇસતમ તુ ખીલકુલ બેપરવા થા.”

ઇસતમ એ પછી સીમુરગને અરજ કરી કે:—“હું અસ્ફન્દીયારથી ખીલકુલ આજેજ થયો છું, વાસ્તે એની ઉપર ફતેહ મેલવવાનો મને ઇલાજ બતાવ.”

સીમુરગે ઇસતમને દેખાડેલું અસ્ફન્દીયારનું મોત.

સીમુરગે જવાબ દીધો કે:—“ઇસતમ તું અસ્ફન્દીયારને છતી શકનાર નથી, અને તેને જેર કરવાનું કાંમ મારું પશુ નથી. આવમમાં એના જેવો જોરાવર અને દાનાવ મરદ કોઇ પેદા થયો નથી, અને હવે પછી પેદા થશેખી નહી. મગર એક તદખીર હું તુંને દેખાડું છું, તે એ કે, હેરમન્દ નદીને કીનારે છીશીના ઝાડ આવેલાં છે, તેની એક દાંખલી કાખી, તેને આતશનો તાપ આપી સિધ્ધી કરજે, અને

જ્યારે તે સિધ્ધી થાય, ત્યારે તેમાથી એક ‘દોશાકી’ તીર બનાવજે. એ તીરમા અસ્ફંદીયારની કમળ સમાયલી છે. મગર રૂસતાંમ મારી તુને ભલાંમણુ છે, કે હજીખી તું અસ્ફંદીયારને નમી જા, તેમા તાર તોમજ તારા કુટુંબ કખીલાતુ ભલું છે. કેમકે જે કોઈ અસ્ફંદીયારનુ ખુંન કરશે તેની, તેમજ તેના કુટુંબની મોટી ખુવારી થશે.”

સાંભલ તું જેહાં જોય રૂસતાંમ,

કહુ છું જે હું, કાંન ધરી,

રહેશે સુખી જગમાં કદી નહી.

અસ્ફંદીયારને કોઈ બેગાંન કરી

દુઃખ બલાથી પિડાઇ મરશે,

થઇ જશે ખાતુખરાખ,

વિપત સંકટ સહીને મરશે,

કુળ તહેતું બેહિસાખ.

સીમુરગની આ શીખામણુ પ્રમાણે રૂસતાંમે તેજ રાતે હેરમંદ નદીને કીનારેથી છીણીના ઝાડની દાખત્રીમાંથી એક તીર બનાવ્યો, અને સહવાર પડતાંજ તે જંગના મયદાને જવા રક્ષ ઉપર સવાર થયો.

બીજે રોજ ખુરશેદ નિકલ્યો બહાર,
થઇ રૂસતાંમ રક્ષ ઉપર સવાર.

ઉભો જઇ મયદાંને કંમર કસી,
પૂકારીયો મયદાંનમે જઈ ઘસી.

“કહ્યાં છે રૂઘનતાંન, કરે છે શું ખાખ,
પિધો તો શું રાતે, વણો તે શરાખ.

પડી છે મૂબારક બડી બામદાદ,
દિસે છે તુંને શું હજી છે રાત.

હું આવ્યો છું લડવા ફરી તારી સંગ,
નવો કંઈ દેખાડું તુંને આજ રંગ.”

૪૨૦૦

સૂણી રૂસતાંમને ડઘાઈ ગયો,
રૂઘનતાંન જોઈ ફાલ ખાઈ ગયો.

જોઈ રૂસતાંમને થયો તે અજબ,
એ રૂસતાંમ છે, કે છે કોઈ ગજબ.

શખરંગ પર થઈ તુરત તે સવાર,
ગયો રૂસતાંમ પાસ અસ્ફંદીયાર.

કજ્જાએ ઈલાહી હતી નહી ખબર,
ઉચું મોત સરપર ચુકાવી નજર.

કિધી રૂસતાંમે એક અરજ થઈ નરમ,
“સુખન સુણુ મારા કરીને રહમ.

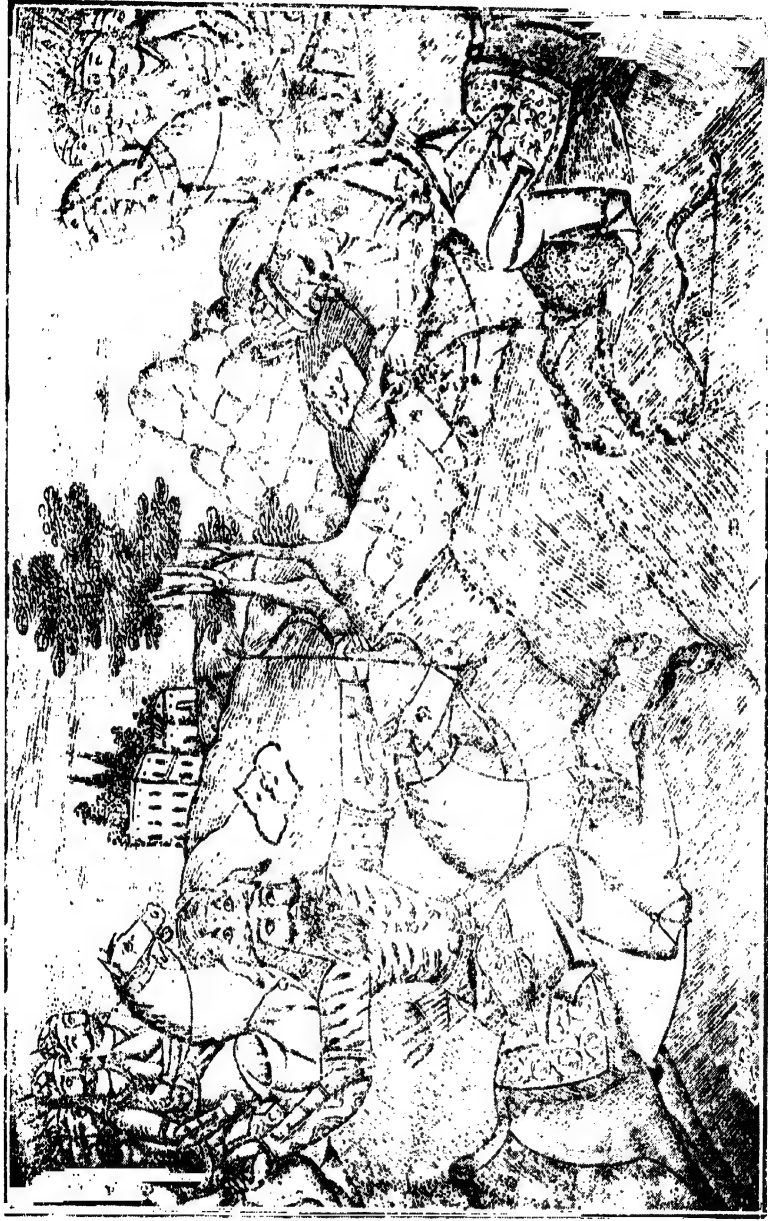
અગર મારે મુજને હજારો તું તીર,
થવશ હું કદી નહી તેથી અસીર.

ફરીને અરજ હું કદંછ મેહરબાંન,
ખતા બક્ષ મહારી ને થા મહેમાન.

કસંમ છે મને પાક અહુરમઝદના,
કસંમ છે મને પાક જરથોશ્તના.

કસંમ છે જરથોશ્તી ધર્મના.

કસંમ છે અવસ્તાના મર્મના.

“કુશળના કહેરથી ખસક અધિકાર, મલકે ભેદી આદત, અજબ ગંભીર,
 ફલક પર પુગો રહેતો ન પૂરાર. અકલંકથી આંખી, ગજબ બીશિયાર.”

સિંધારે તું મુજ ઘર બની મહેમાન,
પછી આકું ચાલી હું તૂંજ સંગ ધરાંન.
પછી આઠે કરજે સર મુજ કલમ,
ગમે તો તું લેજે પછી મારો દંભ. ૧૨૪

* * *

બૂજી નહિ આ બેમુલ સૂખનની કદર,
અજલની ઘડીથી હતો બેખખર.
કહ્યું રસતંમને, “ના કર ફરેબ,
સૂખન આપે એવા નામદીને જોબ.
ફરે ‘ગર આસમાન, હવા ‘ગર ફરે,
પેદરના હુકમથી ન મુજ સર ફરે.
ઘડી ભર હુકમ તોડું ચઢદાંનનો,
તુટે ના હુકમ બાપ ફરમાનનો.”

* * *

કહે રસતંમ “હું લાચાર થયો,
મનાવતાં તૂંને બહુ બેખર થયો.
મનાવતાં તૂંને હું હવે હારિયો,
ઘણો તૂંને લડવાથી મેં વારિયો.
જવાંની સદા કોઈની ના રહી,
આ ગરદિશ કોઈની થશે ના થઈ.
બદલઈ છે સરજતની તૂંજ ઘડી,
તું પર કરશે માહેતમ કુલ ફેશ્વરી.
નથી માનતો મારું અસ્ફંદીયાર,
મને માફ કરજે, આ પરવરદગાર.
હું આફતરસીદાની કર માફ કસુર,
ઝુંકાડું છું સરને હું તારી હજુર,
વિંધજે આ તીરથી તું એની ચરંમ,
ગૂનાહ માફ કરજે કરીને રહંમ.”

૧૨૫

અસ્ફંદીયારની કળ.

આ દુવા રસતંમ ગુજરતો હતો, તેટલાં અસ્ફંદીયારે એક તીર રસતંમ ઉપર
નીશાંણુ ટાંકી માર્યો, અને તે તીર રસતંમની કોલાહમા આંખાદ જઈ લાગ્યો. આવો મામલો
બેઈ રસતંમે સીમુરગના ફરમાવ્યા પ્રમાણે બનાવેલો તીર, તુરતજ અસ્ફંદીયાર
ઉપર નીશાંણુ કરી માર્યો, અને તેજ વખતે અસ્ફંદીયારની આંખોમા તે તીર આંખાદ
જઈ લાગ્યો, અને તેની બંને આંખો તેજ વખતે પુટી ગઈ. અસ્ફંદીયારની ચરમોમા જખમ
થતાંજ, તે દીવાવરે પેચ ખાઇ ઘોડાની પીઠ ઉપર વાંકો વળી જઈ તેની ગરદન
પકડી લીધી, અને પોતાની આવી પુગેલી કળને માટે સંતાપ કરવા લાગ્યો.

અરેરે રસતંમ, તેં આ શું કિધું,
રૂઠનતાંનતુ તુરે ચરમ તેં લિધું.
શખરંગ પીઠપર પડ્યો પેચ ખાઇ,
રૂઠનતાંનની ચરમો ગઈ બે વિંધાઇ.
કજ્જના કહેરથી ખલક અંધકાર,
ફલક પર પુઝો રૂઠનતાંન પુકાર.

મલક જોઈ આફત, અજબ ગમખાર,
ઝલક થાઈ ઝાંખી, ગજબ બીશિયાર.
જખમ લાગો ભારી, દરદ ખુન્ખાર,
ચરમમાંથી છુટી લહુની બે ધાર.
પડ્યો પેચ ખાઇને શખરંગ પર,
સિદ્ધ થાઈ ફુનીયા, ખતંમ થઈ નજર.

જેઠ હાલ જંગનો દાહીચો બહમન,
પૂઠે તેની આવી ઉભો પેશોતન.

કુટી સર બહમન, ભરે સર ખાક,
ગીરેખાંન ચીરી કરે ચાક-ચાક.

“પેદર તારો કેવી અબજબ કજ્જ,
કરાવી તુંને એવી કોણે સજ્જ.

જગતમાં નથી તુંજ દરદની દવા,
તબીબ કોઈ નથી કે કરે તે સફા.

કિધું રૂસતમે આએ કારે જબુન,
થયું તેને હાથે રૂઘંતનનું ખુન.

પેદર મારો મરશે જો અસ્ફંદીયાર,
કિનામા કરશ કુલ જબુલ ખુવાર.”

૧૨૬

* * *
કહે એમ રૂઘંતન, “ધીર ઘર પેસર,
રાખો ભરોસો તે યઝદાંન પર.

સખર કર આ બેઠા, બહમન દલેર,
જખાં કર તું ખાંભોસ, ના કર કહેર.

નથી વાંક રૂસતમનો કંઈ લગાર,
હતો એજ હુકમ પરવરદેગાર.

કહે જે તૂં ગુસ્તાસ્પને મારી સલાંમ,
તેણેજ કિધો મારો કિસ્સો તમામ.

કરાવ્યો છે તેણે ખુરો મારો હાલ,
હવે રાજ કરજે બનીને ખૂશાલ.

હવે દુર થયાં તારાં દેહશત-દુઃખ,
મૂવો તારો વારેસ, થયું તુંને સુઃખ.

થશે તારો મારો ઇન્સાફ તહાં,
હું જાઉં ઉમેદ ભંગ મિતોઈ જહાં.

રડો ના તમે પેશોતન મુજ થકી,
મને મોતની નહીં હતી કંઈ વકી.

કિધો તો મયાવંત માતે મના,
કે રૂસતમના જંગમા થશે તું ફના.

અફ્સોસ ન માન્યા મેં તેના સુખન,
રૂસતમની પાસે હતું મુજ કર્શન.

બદન ખાલી લહુ વન, તૂટી ચશમે-રગ,
દિસે નહીં દુનિયાનું માથું કે પગ.

ઉમેદ મારા દીલનો થઈ કુલ ભંગ,
નજરથી મેં જોયો કજ્જનો રંગ.”

* * *
બીરાદર ને બેઠો રડે જ્જર જ્જર,
રડે સર કૂટી રૂસતમ નામદાર.

ઘરાંની લશ્કર રડે બેશૂમાર,
ગુજર પામીયો નેક અસ્ફંદીયાર.”

* * *
ગજબ છે અજબ! હાય પરવરદેગાર!
કૂટી સર બહમન રડે જ્જર જ્જર.

“રૂઘંતન બદનના દલેર મારા બાપ,
જરા બોલીને તો મને દે જબાપ.

ઘટી કેમ તૂં પરથી જરાથોશત મહેર,
પડ્યો કેમ આસ્માંની તૂજ પર કહેર.

કિધી ફાએશ જરાથોશતી દીન તમામ,
આલમમે કાયમ કિધું તુંએ નામ.

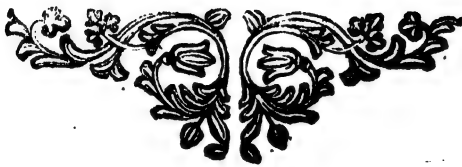
શું આ તેનો બદલો, ને આણું ઇનામ,
પેદર તારો કેવો આ ખુરો અંજામ.”

* * *
ખુરાંમા ખુરો તે હતો દીન એક,
ગુજર પામીયો તે શહેરીયાર નેક.

કરીને સફા તાંન બદનને તમામ,
રવાંના કિધું તેને મુલકે ઇરાંન.

જોઈ લાસ ગુસ્તાસ્પ કુટે કપાલ,
 પૂકારી રડે જોઈ સરજત 'ને હાલ.
 જોઈ તેની ચશ્મોને થયલી અપંગ,
 પૂકારીને રડ્યો, “ પિસર દીલરંગ.
 મૂવો હું પીદર, મેં કિયું કાંમ અઘોર,
 ગુમાવ્યો મેં તું જેવો બેમુલ મોર.
 કિયું માફ તારાજ ખુદ મેં ચમન,
 ખરીદીયું મેં મુજ હાથે તારું કશન.
 કશન તારૂં જોઈને કુટે મુજ નજર.
 કબર તારી જોઈને આ કાટે જગર.
 ગયો તું તો રસતમને કરવાને બંદ,
 થયું મોત તારું તું ઉપર પ્રસન્ન.

નહી કેદ કરી રસતમ લાવીચો,
 કશનમાં તું સચકાઈને આવીચો.
 તલબગાર દીકરા તખતનો હતો,
 મગર તુંજ પિદર બદબખતનો હતો.
 કજા જોઈ તારી જમીન થાય ચાક,
 રૂઈનતન વિના હંમ થશું સૌં હલાક.
 મજા મોતની તુને પ્યારી થઈ.
 ખુદાની તુને દીલદારી થઈ.
 મને માફ કરજે પિસર મુજ ખતા,
 ગમે તો ઉડી લે તું મારી સત્તા.
 પિસરના ખુનનો ગુનાહ છે અજમ,
 મને માફ કરજે આ યજદાં-કરીમ.

દારા અને સીકંન્દર.^૧

(હખાંમની શહેનશાહતનો એક સફે.)

દારા અને સીકંન્દરનું દાસતાન શાહાનામા મધે લંબાણથી લખાયું નથી, પણ યુનાની લેખકો એ હેવાલ લંબાણથી લખી ગયા છે.

સીકંન્દરે ધરાંનને જીતી લીધું, અને જેમ ધરાંનીઓને તેણે ખુવાર કીધા, તેમજ તેણે ધરાંની સાહિત્યને પણ ખરાબ કીધું. ધરાંની સાહિત્યને સીકંન્દરે ખરાબ કીધું, તે ઉપરથી પેહલવી લખનારાઓએ પોતાને હાથે લખેલી જુદી જુદી કિતાબોમા સીકંન્દર ઉપર મોટો શીટકાર નાખ્યો છે. કેટલેક ટુકાણે તેની ઉપર ફ્યાંનન નાખી

ગજરતે અલેક જમ્માદર.

કરી જણાવ્યું છે. ગજરતે અલેકજમ્માદર એટલે ‘સીકંન્દર ઉપર શીટકાર હોજો.’

ગંજે શપીગાંન.

પ્લીની નામનો ફિલ્સુફ લખે છે, કે પેગમ્બર સાહેબ જરથોસ્તના લખાણોની વીસ લાખ બેત હતી, તે સીકંન્દરે જ્યારે ગંજે શપીગાંન નામનું પુસ્તકખાંનું તારાજ કીધું, ત્યારે તેમા તે વીસ લાખ બેત બળી ગયા. ૬૦ જીવનજી મોદી કહે છે, કે ‘જે ખજના સાથ એ પુસ્તકખાંનું જોડાયલું હતું, તે શપીગાંનનો ખજનો હતો, અને તે સમર-કંન્દના આતશ બહેરામના ખજનાની તીબેરી (ત્રેઝરી) હતી.’

બે મહાભારત જરથોસ્તી કિતાબખાંનાનું નાશ પામ્યું.

ધરાંનમા આપણા બે મહાભારત પુસ્તકખાંના હતાં, તે માહેલું એક ગંજે શપીગાંન હતું, અને બીજું દેજે નપીસ્તને નામે જણાયલું ગંજવર પુસ્તકખાંનું યાને કીલ્લો હતો. તે પણ સીકંન્દરે ધરાંનને ફતેહ કીધા પછી બાળી નાખ્યું હતું. એ કીલ્લા માહેલાં પુસ્તકખાંનાંમાથી કેટલાંક કિમતી પુસ્તકો યુનાનીઓએ લુટી લીધાં, અને તેનો તરજુમો યુનાનીઓએ પોતાની ભાશામઃ કીધો. હાલમા જે યુનાની હકીમું પંકાતું કહેવાય છે, તે અસલ ધરાંની હકીમું હતું.

૧ દારા અને સીકંન્દરના દાસતાનનું સંગીત કીર્તન પ્રથમ ખુબઇની જશન કમીટીની ફરમાસથી તા. ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૧૫ ને દીવસે, જમશેદી નૌરોજને દાહડે, બેરાંમજી જીજલાઇ ઇન્સ્ટીટ્યુશનવાલા હાલમા સાંજે સાડા પાંચ વાગે રજુ કીધું હતું.

ઇરાની હકીમું.

ઇરાનીઓના દાયમાથી જ્યારે તેમની શહેનશાહત ગઇ, તેની સાથે તેમના હકીમાના પુસ્તકો પણ જતાં રહ્યાં, અને પાછલથી તે યુનાની હકીમા તરીકે ઓળખાવા લાગ્યાં.

સીકંન્દર આવ્યો અને સીકંન્દર ગયો.

તવારીખ પ્રમાણે સીકંન્દર જેવો શ્રીજ્ઞે કાઈ થયો નથી. વીસ વરસની જ્યાંન ઉમરે તે તખત ઉપર બેઠો હતો, અને ફક્ત દસ વરસ જ તેણે પાદશાહી કીધી. એટલા ટુંક વખતમા દુનીયાનો મોટો ભાગ તેણે જીતી લીધો હતો. ત્રીસ વરસની બર જવાંનીમા દુનીયાની તવારીખમા તે પોતાના નામ અને પોતાનાં કાંમોની નોંધ કરાવી ગુજર પામ્યો.

સીકંન્દરની હિન્દમા સલતનત.

દુનીયાના ફતેહ કરેલા ખીજા ભાગે વીશે કાંઇખી ન બોલતાં, ફક્ત હિન્દુસ્થાનમા સીકંન્દરની સલતનત તરફ નજર કરશુ તો માલમ પડશે કે, હિન્દુસ્થાનમા તે આઉલ અને ખીહાર સુધી લ'ખાઇ હતી, અને પંજાબમાં તે હિમાલય સુધી પોંહચી હતી.

સીકંન્દરે હિન્દુસ્થાનમાં સ્થાપેલું શહેર.

સીકંન્દર જ્યાં જતો અને જ્યાં ફતેહ કરતો, ત્યાં યુનાની શહેરો સ્થાપી તે પોતાને પસંદ નામો આપતો હતો. હિન્દુસ્થાનમા તેણે પોતાના એક માનીતા ઘોડાના નામ ઉપરથી

બલુસીફીલીયા (જેલમ.)

નામનું શહેર સ્થાપ્યું હતું. એ શહેર હાલમાં જેલમને નામે હિન્દુસ્થાનમા જાણાયલું છે. વળી મરવ અને હેરાત શહેરો પણ સીકંન્દરે સ્થાપ્યાં હતાં. એલેક્ઝાંદ્રિયા પણ સીકંન્દરે સ્થાપ્યું હતું.

દારા અને સીકંન્દર.

આ સવળા બનાવોની યાદી સીકંન્દરના દારતાંનના દીખાયા સમાન છે. સીકંન્દરના મહાંન પરાક્રમોની નોંધ એટલેથી જ પુરી થતી નથી. તેણે દુન્યાનો ખળનો મેળવ્યો, તેણે મોટી મહાંન ફતેહ મેળવી પોતે ખીનહરીષ અને અજીત બન્યો, મગર આદમીના લોખની હદ હતી નહીં, રહેશે નહીં, અને છે પણ નહીં. એક દારસી શાએર કહી ગયો છે કે:—

“સે હર્ફે જેનૂકત ગરાતન્દ તરકીએ ‘તમએ’ અજવે—નકુતરા નંજ મીયાયેદ કે બર ગેરદે ‘તમએ’ ગરદદ.”

યાને નુકતા વગરના ત્રણ હરફો 'તોય', 'મીમ', અને 'અયેન' એકઠા કાઢા, ત્યારે ફારસી ભાષામાં 'તમચે' યાને "લોભ" એવો એક શબ્દ પેદા થયો. એ 'તમચે' શબ્દની આસપાસ નુકતાનેખી ફરતાં લાજ આવી, પણ આદમીને લોભ કરતાં લાજ કે શરમ કેમ આવતી નથી? કેમકે લોભના ત્રણ હરફો જેમ નુકતાથી ખાલી છે, તેજ રીતે એક લોભી આદમીખી ઇજ્જત અને આયરથી ખાલી છે.

કરે ઇનસાંન ગજબ કંઈ કંઈ—ઘડીની છાંદગાની પર,
હવામે બાંધે છે કીલ્લા—ઉમેદના કોટ પાણી પર.
હવસ છે લોભનો જગમે—મુવાં છે હાલહવાલી થઈ,
ગયો જગથી સીકંદર શહા—બંને હાથ ખાલી લઈ.

શાહનામાના દારતાંનોમા સઘળી લડાઈઓ ઇરાંનીઓને તુરાંનીઓ સાથે થઈ હતી, અને તે પછીના જમાનામાં ઇરાંનીઓને ઇસ્લામીઓ યાને અરબો સાથે થઈ હતી. પણ ગીરદેશની ચલણે સેવટે એ લડાઈ ઇરાંનીઓને ખ્રીસ્તીઓ યાને યુનાનીઓ સાથે પણ થઈ હતી. એ વીશે આપણને સહેજ તવારીખ તરફ નજર કરવાની જરૂર છે.

દુનીયામાં થાયેલી પંદર મહાભારત લડાઈ માહેલી ચાર લડાઈઓ પારસીઓ લડ્યા હતા.

તવારીખમાં નજર કરતાં માલમ પડે છે કે દુનીયામાં જે જે મહાભારત લડાઈઓ થઈ હતી, તેમાં સરવેથી મોટી લડાઈઓ ફક્ત પંદર થઈ હતી. એ પંદર મહાભારત લડાઈઓ માહેલી ચાર મહાભારત લડાઈઓ જરથોસ્તી ઇરાંનીઓ લડેલા છે. પારસી શહેનશાહત અને જરથોસ્તી ધર્મની સાથે એ ચારે લડાઈઓ નીકટ સંબંધ ધરાવે છે, ૧, કાદુશીયાની લડાઈ, અને ૨, નિહાવંદની લડાઈ, એ બે લડાઈથી જરથોસ્તી રાજની અને જરથોસ્તી ઝુંદાની સરજતનું સેવટ આવ્યું હતું. એ બંને લડાઈઓ યઝ્દઝર્દ શેહેરીયારના વખતમાં અરબ લોકો સાથે જરથોસ્તીઓને થઈ હતી. બીજી બે લડાઈઓ જે જરથોસ્તીઓને લડવી પડી હતી, તે યુનાનીઓ સાથે હતી. તે ૩, મેરેથો-નની લડાઈ, અને ૪, અરબલાની લડાઈને નામે જણાયેલી છે.

અરબલાની લડાઈ.

એ અરબલાની લડાઈ સીકંદર અને દારા વચ્ચે થાયેલી ત્રણ લડાઈઓ માહેલી છેલ્લી લડાઈ હતી. અરબલા શહેરથી થોડેક દુર આવેલાં મેદાનમાં એ લડાઈ થયેલી

હોવાથી, તે એ નામે ઓળખાય છે. એ અરબલાની લડાઈ ૪૦ સં પુર્વે ૩૩૧ માં થઈ હતી.

અરબલાની લડાઈની સરજત.

આ અરબલાની લડાઈથી એક સેવટ જે આવ્યું તે એકે યુનાની અને જરથોસ્તીઓ વચ્ચે જે લડાઈઓ અવર નવાર ચાલ્યા કરતી હતી, તે લડાઈનું સેવટ આવી ગયું. એ લડાઈના પરીણામ ઉપર આખા એશીયા ખંડની સરજતનો આધાર રહેયો હતો. એ લડાઈમાં ધર્મનો ઘોર હારી ગયા, અને યુરપ અને એશીયા વચ્ચે જે લડાઈઓ થયા કરતી હતી, તે લડાઈ સદાની બંધ પડી.

તવારીખ સીકંન્દરને અનેક રીતે ચીતારે છે. દારાની હાર અરબલાની લડાઈમાં થયા પછી તેનું ખુન થયું. એવો એક મહાન શેહનશાહ દારા, જેનાં વંશજોએ ઉત્તરમાં કાસ્પીયન સમુદ્રથી તે દક્ષીને આફ્રીકા ખંડ સુધી, અને પુર્વમાં ટીબેટથી ચીન સુધી, પશ્ચિમમાં ગ્રીસ અને રોમ સુધી, તેમજ યુરપ અને અશીયાનો મોટો ભાગ જીતીને મેલગ્યા પછી, તે સીકંન્દરને હાથે હાર ખાઈ મરણ પામ્યો. તેવો એક જરથોસ્તી શાહ દુનીયાની શાહી ભોગવવા પછી, આ જેતીને તજ ખાલી હાથે ગયો, અને તેવા એક પાદશાહને જીતીને ફતેહ કરનાર સીકંન્દર પણ આ દુનીયાની માયા અને દોલત જ્યાંની ત્યાં મુકી એ હાથે ખાલી ગયો. મગર તેના અંતરમાં ફેલાયલા અજંપ માટે તે હમેશા બેકસાર હતો.^{૧૨૭} તોપણ આજે એક સવાલ જે ઉભો રહે છે, તે એ છે, કે

શું સીકંન્દર જરથોસ્તી હતો ?

આ સવાલનો નિર્ણય કરવાનું કામ તવારીખનવેશોને માટે રાખી શીરહોસી પ્રમાણે સીકંન્દર અને દારાના દારતાંન તરફ નજર કરશું.

શાહ દારાએ ફિલકુસની દીકરી
સાથ શાહી કરવાનો પેગાંમ
મોકલ્યો.

ભર ભર તું સાફી ગૂલાબી દે બાંમ,
કરૂં યાદ સીકંન્દર ને દારાનું નાંમ.
ખતાવું હું રંગ રૂપ અફલાકના,
કંઈ એક સીકંન્દર થયા ખાકના.

અમર છે તવારીખમા આએ વાત,
મુવો છે દારા સિકંન્દરને હાથ.
હતો રૂમનો શાહ ફિલકુસ^૧ નાંમ,
યૂનાની ધરમને યુનાની કાંમ.
હતી શાહી ધરાંનની દારાબ^૨ હાથ,
પડોસી રૂમીઓ હતા બહસિફાત.

૧ તવારીખમાં ફીલીપને નામે અને શાહનામામાં ફિલકુસને નામે જણાવેલો રૂમનો (મેક્ષીકનનો) શાહ.

૨ તવારીખમાં દારાબક્ષ (ઓકશ) અને શાહનામામાં દારાબને નામે જણાવેલો ધરાંનનો શાહ.

કિધું જંગ દારાએ ફિલ્કુસ સાથ,
કરી એ લડાઈ, 'ને કિધો મહાત.

લશ્કર થયું રૂમનું બહુ ખૂવાર,
ગયો નહાસી ફિલ્કુસ થઈ તેની હાર.

હખી થઈ ફિલ્કુસ હેરાંન થયો,
લડીને લડાઈ પરેશાંન થયો.

લખી તેણે સુલેહની સરતો તમાંમ,
સ્વાંના કિધો દારાએ ઉપર પેગાંમ.

કિધી શાહા દારાએ સરતો કબુલ-
અને ચાહી ઉમેદ નવી ખીલકુલ.

“અગર હોય રૂમને કબુલ મારી વાત,
તો લડશે ન ધરાંન કદી તારી સાથ.

‘નાહીદ’ છે દીકરી તહારી એમુલ,
રૂમના અમંનમા ખિલેલું છે ગુલ.

અજબ તેણીના મુખનું નુર છે,
અજબ તેણીના કંઠનું સુર છે.

અજબ તેણીના ગાલો પર ગુલ છે,
અજબ તારા ઘરમા એ ખૂલખૂલ છે.

જીગર માફ છે તેની ઉપર નિસાર,
હું શાહી કરીને કડું મારી નાર.

કદી નહિ તું ઇન્કાર કરી ફાવશે,
કસંમ પર કહું છું સીતમ આવશે.”

* * *

ખૂશી થાયો ફિલ્કુસ સૂણીને સરત,
દારાએને હામાદ કીધો તૂરત.

બની રાણી નાહીદ ધરાંનની,
હતી ન્યારી સરજત તે દિલબંનની.

નાહીદના મોહડાંમાથી નીકલેલી
બદખુથી શાહ દારાએ
તેણીની તરફ દેખાડેલો
ધીકાર.

કહુ છે સૂણો ફિરદોસી એવી વાત,
પડી એક દિન બદનસીબ ખુરી રાત.

હતી રંગ મહેલે સૂંદર તાબમા,
રંગીલી નાહીદ રૂબાબમા.

અત્તરને સૂગંધી પમરતી હબાર,
ખુશબોની લંપટ હતી ખીશીયાર.

સૂંદર સેજ કુલથી સજેલી હતી,
ગુલ સાથ ચંમ્પા ચંમ્પેલી હતી.

પલંગ પર ચર્ફર સજેલી હતી,
ધુમ રોશનીની મચેલી હતી.

સૂતી જઈ પલંગે નાહીદ હુરી,
હતી વાત દીલમા નહી કંઈ ખુરી.

મલી સંગ દારાએ કરતી ‘તી નાજ,
હતા બંને જનના દિલખૂશ મિબજ.

બન્યો તેટલાં એક અબાયબ બનાવ,
થયું દરદો ગમથી જીગર ગરઝાવ.

પડી બંને રંગ મહેલે કરતાં‘તાં વાત,
અધુરી રહીતી ખૂરી અરધી રાત.

એકાએક દારાએ મારી છલંગ,
કુદીને ઉઠ્યો તે છોડી પલંગ.

પડી ગાલરી તે સૂંદર દીલદાર,
સુજે કંઈ નહી કે કરે તકરાર.

પુકારીને બોલીયો તે ધરાંન શાહ,
“થયો છું હું નાહીદ તુજથી તબાહ.

મુખ તારૂં એવું તો મારે છે વાસ,
બહોળી ભરીયો છે તારો સાસ.

આવી તું સુંદર, ને આવી નજીસ,
નિકલ મારી આગળથી એકદમ ખીસ.

બહોળી ખુશી ગઈ મારી ઉઘ,
મને તારા મુખવાસે લાગી છે સુંઘ.
૪૪૦૦

મને તારા દમથી થયો છે ત્રાસ,
હવે આવતી ના કદી મારી પાસ.

ગજબ તારો દમ છે, અજબ જાતનો,
સીતમ થાયો મુજપર સિદ્ધા રાતનો.”

૧૨૮

મહ્યા સા તખીઓ હુકમ શાહા સૂણી,
અકલમંદ દાનેશ, ઇલમમા ગુણી.

હકિકત કહી શહેનશાહે પુરી,
કે “બહો છે રાણીના દમમા ખુરી.

ગજબ છે એ બહો સિતમથી ભરી,
રાણી એ મારી બને કેમ કરી.

કરો કોઈ ઇલાજ તદખીરથી પુર,
સફા મર્જ કરીને કરો એને દુર.

સિક્કારસ ન કરતા એ નેકનામની,
નથી રહિ એ મુજને કંઈ કામની.”

* * *

હુકમ આ સૂણી કમકમી તાર નેક,
બોલી, કે “મંજુર છે ફરમાન દરેક.

ભમી ગુલ ઉપર તેં પિધો ગુલ રસ,
હવે મુજને કહે છે, તું આગલથી ખસ?

જવાની ને જોખન લીધાં લૂટી,
હવે કહે છે મૂજ પાસ તું ના સૂટી?

બનાવી તેં રાણી કરાવ્યું ચમન,
હવે કહે છે જા તું તહારે વતન?

અજબ છે ગયો ખ્યાર તહારો મરી,
સિનામા સિતમની તું મારે છરી.

મને છે કપુલ તારા સરવે હુકમ,
મને છે કપુલ તારા સરવે સિતમ.”

ખૂરા તે હુકમને રડીને નમી,
રડીને નાહીદ અતી કમકમી.

૧૨૯

દારાની રાણી નાહીદના મોહડાંની બહોળો થયલો ઇલાજ.

તખીઓએ નાહીદ રાણીના મોહડાંના વાસનો ઇલાજ, ‘ઇસકંદર’ નામના
એક પાલાની બનાવટવાલી દવાથી કીધો, અને રાણી નાહીદના મોહડાંનો વાસ તેથી દુર
થયો. પણ શાહા દારાખનું દીક નાહીદ ઉપરથી ઉડી ગયલું હોવાથી, નાહીદને તેના આપ
શીદકુસને ત્યાં તેણે રૂમ મોકલાવી દીધી.

પણ રાણી નાહીદ તે વખતે હમેલદાર હતી, તે વાન તેણીએ શાહા દારાખને કહી નહી
હતી. એ બનાવ ઉપર આપણુ પાછલથી આવ્યે છીએ. પણ એ બનાવ બને, તે
આગમજ દારાખના હુકમ સાંભળી તખીઓ બોલ્યા કે:—

કહે સૌં તખીઓ સૂણુ નામવર,
“કદમ પર છે તારા હમારૂં સર.

રાણીના દુખની કરશું દવા,
જશે તેથી સુધરી મુખની હવા.

‘સકન્દર’ પાલો છે એનો ઇલાજ,
થશે તેથી મૂળની બદલો તારાજ.
લાવી તે પાલો ‘ને કરશું’ દવા,
તુને ગમ કરવો છે નારવા.”

* * *

કહુ શું સૂણો અનબુમન મહેરબાન,
લરમથી લયું છે અજબ આસમાન.

છે ઇન્સાનની સરજત અજબ ફાંનીમાં,
કરે લાખો તદબીર જશે પાણીમાં.

અગર સર પટકી જો આદમ મરે,
લખેલી સરજત કદી નહીં ફરે.

નાહિદની પીડા તે પાલાથી ગઈ,
મગર તેની સરજત સુધરી ન કંઈ.

કિધો શાહે હુકમ કહી બે હરફ,
“નિકલ જા તું હ્યાંથી રમની તરફ.”
૧૩૦

દુખી થઈ તે બાંનુ રડી જાર જાર,
ગઈ બાપને ઘર બની બેકાર.

મગર નહીં ખોલી લરમની વાત,
હતી તે હમેલદાર દારાબ હાથ.

બની નાહિદ તે ગઈ રૂમ વતન,
પેદર પાસ જઈને રડી ખોલી મન.

હકિકત સૂણી થાયો ફિદ્કૂસ નિરાસ,
દૂખ જોઈ દિકરીનું બન્યો ઉદાસ.

કરે શું ફિદ્કૂસ લાચાર હતો,
ચોઈ ઇરાંનને તે દેનાર હતો.

* * *

પૂરો થાયો નાહીદ હમેલનો વખત,
જન્યો નાહીદે પુત બુલન્દ બખત.

રૂપે રૂપાલો, બહુ તુરમંદ,
દિપે જેમ ગગન પર પુતનમંતો ચંદ.

ખૂશી થાયો ફિદ્કૂસ જોઈ ફરજંદ,
પમરતું ‘તું’ બુશબોથી તેનું બદન.

પમરતો તો મીસલે, ‘સકન્દર’ મુદાંમ,
તેથીજ રાખ્યું ‘સિકન્દર’ નાંમ.

એ ફરજંદ છે માફ, એ વારસે રૂમ,
રૂમીઓના દુશમન, કરશે એ શુભ.

જગતને જાહેર ન કીધો લરંમ.
કે નાહીદે દિકરાને દીધોજ જનંમ.

* * *

દારાનો જનમ.

નાહીદને રૂમ મોકલ્યા પછી શાહ દારાએ બીજી રાણી કાખી, અને તે રાણીને પેટે એક દીકરો અવતર્યો. એ દીકરાનું નામ શાહ દારાએ દારા રાખ્યું. શાહ દારાખાના મરણ પછી એ દારા ઇરાંનની ગાદી ઉપર આવ્યો. બીજા હાથ ઉપર રૂમમા શીલકૂસના મરણ પછી, તેની ગાદીએ સીકન્દર આવ્યો. હવે હિંયાથી શીરાઝસી પ્રમાણે આપણુ દારા અને સીકન્દરના કાંમ ઉપર આવ્યે છીએ.

મને આપ સાકી લરી એક જાંમ,
કથું હું સિકન્દરને દારાના કાંમ.

થયો જ્યારે ફિદ્કૂસ જગથી ગુજર,
સિકન્દર થયો રૂમનો તાજવર.

હતો તેની દરબારનો બહુ રૂબાબ,
હતી તેની હિંમત બહુ બેહિસાબ.

કરી જંગ જગમે તે ફાવીયો,
મૂલકો અસાંખ્ય જીતી લાવીયો.

મગર એક કપાલે ટિલી કાળી રહી-
સિકંન્દર ગયો હાથ બે ખાલી લઇ.

* * *

પડી ન્યારે દારાને એવી ખબર,
કે સિકંન્દર થયો શાહિ રૂમ નામવર.

સિકંન્દરની કરવા અકળની તપાસ,
લિધી એક તદખીર દારાએ ખાસ.
લિધી દાખડી એક તલથી ભરી,
‘ને સાથે લિધી એક સુંદર દરી.
દરી સાથે લીધું ચોગાંન એક,
તે મોકલ્યાં સર્વ સિકંન્દરને ભેટ.

આ ભેટ શાહ દારાએ સીકંન્દર ઉપર મોકલી તેની અકળની તપાસ કરવા આહુતું હતું. આ ભેટ મોકલવાની અંદર એવો ભેદ સમાયલો હતો, કે:—“સીકંન્દર હજી તું નાદાંન છે, તેથી આ દરી અને ચોગાંન લઇ ખેલ કરવાને તું લાયક છે. મારી પાસે તલની દાખડીમા જેમ અસંખ્ય દાણા છે, તેમ અસંખ્ય લશ્કર છે.”

આ ઉપરથી સીકંન્દરના સલાહકારોએ સીકંન્દરને રાજી કરવા સમજાવ્યો કે:—

દારાએ સીકંન્દરની અકળની
કરેલી પરીક્ષા.

“આ દડી છે દુનીયા, દુનીયા છે ગોળ,
દુનીયા મિસાલે દડીનું છે ડોળ.
આ ચોગાંનથી જેમ તું દડી ખેલશે,
તેમ તું દુનીયા જીતી મેલશે.”
લઇ દાખડી તલ નાખી દિધા,
ચુટીને પંખીઓએ તે લિધાં.

“થયા હાલ તલના, થશે તેમ હાલ,
દારાનું લશ્કર થશે પાયમાલ.”

જેઠ ભેટનો ભેદ આવો અજખ,
સિકંન્દરે આખ્યો હુકમ એક તુરત.

“તુરત રાઇથી એક ભરો દાખડી,
ભરીને તૈયાર કરો દાખડી.
સ્વાંના કરો તે દારા ઉપર,
કહો તેને છે એજ મારો ઉત્તર.”

દારાને સીકંન્દરે મોકલેલો જવાબ.

આ રાઇના દાણાની ભેટ મોકલવામા સીકંન્દરે એવી મતલબ રાખી હતી કે:—

“અએ દારા, તારી પાસ અગણીત લશ્કર છે, પણ મારે લશ્કર તારા લશ્કર કરતાં વધારે તેજ અને જોરાવર છે. જેમ તલ કરતાં રાઇ તેજ છે, તેમ ધરાનીચો કરતાં રૂમીચો વધારે જોરાવર છે.” આ ભેટ સીકંન્દરે દારાના માનસોને આપી રવાના કીધા.

સીકંન્દર પાસ દારાએ ખંડણી મંગાવી.

એ પછી થોડીક મુદત બાદ શાહ દારાએ સીકંન્દર પાસથી ખંડણી માગવા કાસદો મોકલ્યા. સીકંન્દરે ધરિંતને ખંડણી આપવા ના પાડી કેહવડાવ્યું કે:—“ખંડણી આપવાના અને ખંડણી લેવાના દાહડા વડી ગયા છે. સીકંન્દર હવે રૂમનો માલીક થયો છે. તે ખંડણી આપવા નાપાડે છે. તે વાઘ મીસાલ તારી સામે થશે.”

એ પછી સીકંદરે ધરાંન સામે લડાઈ જાહેર કીધી.

દારાને આ વાતની ખબર પડી. દારાએ આ લડાઈમાં ઉતરવા ' ઇસ્તખર ' ખાતે એક ગંજવર લશ્કર ભેગું કીધું. એ સવળું ધરાંની લશ્કર ' ફરાત ' યાને ' યુફ્રેટીસ ' નદી આગળ આવી ભેગું થયું.

સીકંદર કાસદના વેશમાં દારાની દરબારમાં ગયો.

આવું ગંજવર લશ્કર આવી પુગવાની ખબર જ્યારે સીકંદરને પડી, ત્યારે પોતાના લશ્કરને લઈ ધરાંનીઓ સાથે લડવા તે બહાર પડ્યો. જાને લશ્કરો એક એક સાંમે પડાવ નાખી પડ્યાં. સીકંદરે દારાના લશ્કરની ગંજવર સંખ્યા જોઈ, પોતે કાસદનો વેશ ધારણ કરી દારાની દરબારમાં જવાનો, અને દારાને નજરે જોવાનો ઠરાવ કીધો. તે ઠરાવ પ્રમાણે સીકંદર દારાની દરબારમાં એક કાસદના વેશમાં ગયો, અને દારાની રૂબરૂ કુરનેશ બગીચી, સીકંદરના એક કાસદ તરીકે તેની સીકત ગાંધ નીચેલા પેગામ જાહેર કીધો. ૧૩૧

“ગૂજાર હુવા તુજ હકમાં અવલ,
રહે શાહી તારી જગતમાં અચલ.
હુજૂરીમે હાજર છું અએ નેકનાંમ,
સિકંદરનો હું લાવીયો છું પેગામ.
૪૫૦૦
સદા રહેજો દારા ખુલ્લંદ તારું બખત,
રહેજો ફિરોજમંદ સદા તારું તખત.
સિકંદરનો એવો પયગામ છે,
કે જંગમાંહે લડવું નાકાંમ છે.

મૂબારક દારાને શુલશાંન ધરાંન,
સિકંદર નથી આહતો કરવા વેરાંન.
નથી દુશમની મુજને દારાની સાથ,
નથી આહતો જંગમે હું મેલવવા હાથ.

નિકલીયો છું દુનીયાંની કરવા સફર,
નથી મારી ધરાંન પર કંઈ નજર.
મને તારો મુલક છે કરવો પસાર,
જાવું છે ધરાંન ની પેલી પાર.
સિકંદરસે લડવા બની તૈયાર,
લશ્કર તું લેઈને ઉભો બેશિયાર.
કરે જો તું લડવાની દારા જીકર,
નથી કંઈ સિકંદરને લડવાનો ડર.

ગરમ જો તું કરશે કિનાતું બબાર,
સિકંદરબી કરશે તેવોજ વિચાર.
અગર જો કરે તું મુકરર લડાઈ,
સિકંદરની જોજે ધરાંનપર ચઢાઈ.

દારાને સીકંદર વીશે પડેલો શક.

આ પેગામચીની ધપછપ જોઈ દારાને એવો શક ગયો કે તે સીકંદર પોતે છે, કેમકે તેના ચહેરાની અંદર તે શાહા દારાબની સીકલ જેવું કાંઈ જોવા લાગ્યો.

અજબ જોઈ સજબજ સાથે રૂબાબ, | અજબ જોઈ કદને સિકલ આબહાર,
અજબ જોઈ હુસ્ન અજબ જોઈ તાબ. | મિસલ શાહ દારાબ દિઠો તેનો બહાર.

શકમંદ દારા થયો બહુ બતંગ, રખે હોય નવો કંઈ સીકંન્દરનો રંગ, વિચારીને દારાએ ખોલી જખાંન, “સિકંન્દરના કાસદ, મને છે ગુંમાન.

બુલંન્દ બખ્ત દિસે છે, તું કંમતર નથી, સિવા તું બીજા કોઈ સિકંન્દર નથી.

તુને જોઈ વમલમા પડીછ મુજ ચાકળ, મને લાગે છે તારી શાહી નસલ.

અકલ હાંમનો કોઈ સમંન્દર તું છે, મને લાગે છે કે, સિકંન્દર તું છે.”

નમાવીને સર એમ કાસદ કહે, “સલામત દારા તખ્ત તુજ રહે.

કહાં હું અને કહાં તે નામદાર, મુજ જેવા છે તેની પાસે હજાર.

સિકંન્દર નથી અક્કળે એવો કંમ, કે દારાની દરબારે લાવે કદમ.”

દારાની મહેશીલમાંથી સીકંન્દરે ચાર જાંમ મેલવવી.

એ પછી શાહા દારાએ તે કાસદને માન આપી દરબારે બેસાડી તેની તારીફ કરી, અને ખાણાની મેજબાની સાથે શરાબની મેહમાનદારી આણુ કાઢી. ૧૩૨

સીકંન્દરે શરાબ પીવા માંડ્યો. જ્યારે શરાબની જાંમ ખાલી થતી, ત્યારે તે ખાલી જાંમ સાકાને આપવાને બદલે, સીકંન્દરે તે જાંમને પોતાની પાસે જ રાખવાનો પોતાનો હક જાહેર કાઢ્યો. એવી રીતે સીકંન્દરે ચાર શરાબની જાંમ પોતાની પાસે રાખી. આ ખીના સાકાએ દારાને જમ કહી. દારા તે સાંભલી હસ્યો, અને પોતાની કીમતી શાહી જાંમો તે કાસદને લેવા દીધી.

**દારાની દરબારમા કાસદનું સીકંન્દર તરીકે પકડાઇ આવવું,
અને તેનું દારાની દરબારમાંથી નાહસવું.**

એવામાં દારાના એલચીઆ જે ચોતરફના રાજ પાસથી ખંડણી વસુલ કરવા ગયા હતા, તેઓનું દરબારમાં આવવું થયું, અને તેઓએ આ રમી કાસદને જોતાંજ તેને સીકંન્દર તરીકે પીછાન્યો. સીકંન્દર તે તુરતજ સમજી ગયો, અને એ વાતની ખબર દારાને કાંને પડે તે આગમજ તે દારાની દરબારમાંથી નીકલી પોતાની છાંવણીમા સલામત જમ પુગ્યો.

દારાની ચાર જાંમની સીકંન્દરને મળેલી તાસીર.

જે ચાર જાંમ સીકંન્દર દારાની દરબારમાંથી પોતાની સાથે લાવ્યો હતો, તેની તાસીર રમી દાનાવોએ તેને એવી કહી કે:—“દારાનો મુશ્ક સીકંન્દર ચારે બાજુથી જીતી બેશે.”

દારા અને સીકંન્દર વચ્ચે પહેલી લડાઇ. દારાની હાર.

એ પછી દારા અને સીકંન્દર વચ્ચે મોટું જંગ થયું, અને તેમા દારાની હાર થઇ. દારાનું લશ્કર રમીઓના હાથ ઉપર કતલ થયું, અને જેઓ અચ્ચા તેઓ મુદ્દેલીશ નદી પસાર કરી નાહસી ગયા.

દારા અને સીકંદર વચ્ચે બીજી લડાઈ. દારાતુ નાહસલું.

કમનસીએ આ બીજી લડાઈમાં પણ દારાએ હાર ખાધી. પડેલી લડાઈમાં નાસી-પાસ થયા પછી, તેણે તુરતજ મુલકે મુલક સવારોને રવાના કરી નવું લશ્કર એકઠું કરી, અને ફરીથી તે 'યુફ્રેટીસ' નદી આસપાસ સીકંદર સાથે લડવા ગયો. ત્રણ દિવસ સુધી લડી, અંતે હાર ખાઈ દારા મેદાનમાંથી નાઠો.

દારાના લશ્કરને સીકંદરે દીલાસો દીધો.

દારાના લશ્કરની આવી હાલત જોઈ સીકંદરે મેદાનમાં આવી ધરાંની લશ્કરને પોકાર મારી જાહેર કરી કહ્યું કે:—“ ધરાંનાઓ તમે બેરીકર રહે જો. મારાં લશ્કરને તમારી સાથે જરાબી કાંમ નથી. તમારા જાનને રખાઓ કદી બી એકજામ પોહચાડશે નહીં. જો કે ધરાંનીઓએ રખાઓના લોહીથી હાથ ધોયલા છે, તોપણ રખાઓ તેના જરાબી પાદલો લેનાર નથી.

દારા સાથે સીકંદરની ત્રીજી લડાઈ. દારાએ ધરાંનીઓને તેમની બહાદુરી માટે કહુલા સંખુનો.

પણ દારા ધરાંનનો પાદશાહી સેહલથી સીકંદરને હાથ જવા દીધે એવા પાદશાહ નહીં હતો. બન્ને વાર લડાઈમાં હાર ખાધા છતાં તે હારી છુટો નહીં. ધરાંનીઓ સીકંદરના દીલાસાના સંખુનો સાંભલી તેને શરણ થયા. ધરાંનીઓની માલ મતા લુટાઈ ગયાં છતાં, પાદશાહ દારાએ ફરી લડવાની તજવીજ કરી. તે ચહેરમના મુલકમાં ગયો, કેમકે ત્યાં

શાહી બળનો

હતો. પાદશાહ દારાને રખતે પાછો ફરેલો જોઈ, તેની હાજરીમાં સરવે સર નમાવી હાજર થયાં. આખું ધરાં લડાઈનાં અજામને લીધે માહેતમમાં પડેલું હતું. દારાએ હાજર રહેલા અમીરો અને પહેલવાનોની આગળ બાગે ખુલ્લું અવાજે નીચલા સંખુનો કહ્યા.

જવાં મહં જંગી, ખુજોંગી દલેર,
મિસલ શીર બનીને ધરો દીલ કહેર.
વતનના થયા છે કંગાલ હાલ,
થઈ સલતનત કિયાની છે પાયમાલ.
જૂવો હાલ જંગનો થયો છે ખરાબ,
ગઈ શાહી ખ્યારી, અજબ છે અજબ.

બની તમ એકદિલ કરો જો મહં,
તો લડવાને રૂમ સંગ કરૂ હું કસદ.
લડો જંગી જંગે, ધરી દીલ કહેર,
કરો રૂમી દુશમન ઉપર ના મહેર.
રૂમને જીતી તમ કરો જો વેરાંન,
મહં તમને દેશે જરૂર યમદાંન.

હાખામની પાદશાહ દ્વારા.

(દરાયસ)

“સુરા તમ ધરાંતી કરો કંઈ ખિયાલ,
કરો કમનસીબીનો એકદમ નિકાલ.
સુરા તમ ધરાંતી ધરો દીલ ઉમંગ,
કરો જદી રેશાનં કંઠીઓનો રંગ.
સુરા તમ ધરાંતી ધરો દીલ ઉમેદ,
જીતી જંગ કરો તમ સિકંદરને કેદ.
બની તમ બેદીલ અગર નહિ લડો,
તો જરથેસ્તી દીનનો થશે બહુ મરો.”

જીતી બચ રૂમી સિકંન્દર તમામ,
તો દારાની કિરતીનો કેવો અન્નમ.
લડો કીરતી ખાતર, મારો-મરો,
ન દુશ્મનથી પાછલ કદમ એક ધરો.
બની તમ બેઠીલ અગર નહિ લડો,
તો જરથોશ્તી દીનનો થશે બહુ મરો.
વતનને ધરમનો કરો કંઈ વિચાર,
ગજબને અવમનો કરો કંઈ સુમાર.
થશે ખ્યારી આલાદ તમારી ખુવાર,
સિકંન્દર છે બલમ, ખુરો, બદકાર.
અગર ક્રિયાનીઓ તમ બનો હમઝેર,
તો ટાલું હું જુદદીન સિકંન્દરનો દોર.

અગર તમ એકદીલ બનો મુજ ચાર,
સિકંન્દરને કહાડું ઇરાંની બહાર.
સુરા તમ ઇરાંની, કરો કંઈ ખિયાલ,
કરો કમનસીબીનો એકદમ નિકાલ.
સુરા તમ ઇરાંની, ધરો દીલ ઉમંગ,
કરો ઝર્દ રોશન રૂમીઓનો રંગ.
સુરા તમ ઇરાંની, ધરો દીલ ઉમેદ,
જીતી જંગ કરો તમ સિકંન્દરને કેદ.
સિદ્ધા રંગ રૂમને રૂમીનો કરો,
રૂમીઓને મારો, યા તમ મરો.
દલેરી વડીલોની તાજી કરો,
રવાંનોને તેમના રાજી કરો.
૧૩૩

દારાએ સીકંન્દર ઉપર મોકલેલો સુલેહનો પેગામ.

દારાના સખુનો સાંમની ઇરાંની જરથોશ્તીઓ પોતાના વનનની દાજ અને ધરમની કીરતીને ખાતર રૂમીઓ સાથે ફરી લડવા માટે પાછા બાહાર પડ્યા. અને લશ્કરની આ લકાઇમા મોટી દાર બધ. ઇરાંનીઓની મોટી સંખ્યા કતલ થઇ.

દારા હાર ખાઇ કેરમાન તરફ નાઠો, અને ઇસ્તખર શહેર જે પાયાતખત મળ્યાવું હતું, ત્યાં સીકંન્દરે દાખલ થઇ પોતાનો અમલ બહાર કીધો.

દારા પરેશાન અને હેરાંન થયો. તેની સાથવાલા મસલતદારોએ તેને સીકંન્દર સાથે સુલેહ કરવાની સલાહ આપી. એ ઉપરથી દારાએ સીકંન્દર ઉપર સુલેહનો પેગામ રવાના કીધો.

દારાની હાલત. સીકંન્દર ઉપર તેણે મોકલેલો પયગામ.

હારીને દારા પશેમાન થયો,
સિકંન્દરથી નહાસી કેરમાન ગયો.
પરાગદે લશ્કર થયું ખીશિયાર,
રહ્યાં જેઓ જીવતાં તે કરતાં પૂકાર.

જમાનો કોણને થયો છે વફા,
ઘડીમા ખુશી, ને ઘડીમાં કફા.
ગરદીશની કેવી અબચબ વલણ,
દારાનું લુટી લીધું અમન.
૧૩૪
જોઇ હાલે સરજત, બની નાસિપાસ,
દારાએ છોડી ફતેહની આસ.

લખ્યો એક રૂકો સિકંદર ઉપર,
સુલેહની તે માહે આપી બખર.
કે “અએ શાહ સિકંદર ખુલ્લંદ ચકબાલ,
દારાની સરજતની બદલર્ છે ચાલ.
નઝીબ માઈ ઉલ્લુ, ખુરો મારો કાળ,
ગર્ શાહી મારી, થયો હાલહવાલ.
હવે જંગ કરી ના વધુ કર બગાડ,
સુલેહનું રંણસીંગડું તું વગાડ.
લખ્યો છે પેગાંમ થર્ લાઈલાજ,
રાજ છે દારા સુલેહને કાજ.
ખતમ કિયાનીઓની સખી થાઈ રાત,
દારાના હુખની પડી છે પ્રભાત.
ગજબને અલમના લખું શું કલાંમ,
ગઈ કિરતી કિયાની, થયાં શુભ નાંમ.
રડે મારી રૈયત, ફટી સર કપાલ,
કું એક માળાપે ખોયાં છે ખાળ.
રડે નારો સુંદર, વિધવાઓ થઈ,
કું એક ખાવિંદ ગયા છે કપઈ.
૪૬૦૦

મુવા છે ખુલ્લેગીના બેટા દલેર,
પડયો જંગે ભારી સિકંદરનો કહેર.
રડે બેહિનો નવધાર ખોઈ ભાઈને,
જૂવે હાલ આસમાન ગંમ ખાઈને.
સૂણી હાલ બંધ કર જંગને તુરત,
દારા કરે એક તુજ સંગ સરત.
કે ગંજે શુસ્તાસ્પ છે મારી પાસ,
તે સઘળો આપી બનું તારો દાસ.
કરું તુજ સાથે હું ખીજે કરાર,
કે આપું તુને ગંજે અસ્ફન્દીઆર.
કરે તુંજ કદમ પર એ સરવે નેસાર,
કરે ધ્યાન તું તારી જો તલવાર.
કિયાં મુજ વાહલાંઓને તુંએ બંદ,
કરે તું ફખી, મુજ જન ફરજંદ.
સ્વાંતા તું કર તેમને મારી પાસ,
ના થા તું બદનામ દઈ એમ તરાસ.

ધ્યાન ધર બંદા ખુદાના-આએ મુજ ફરમાન પર,
ખેંચના કહેરે ખુદા-નાહક તારા જાન પર.
ચાલ ફૂનીયામા ચલન-ચક્કર સિકંદર જોઈને
હર જગે તું ધર કદમ-આદમ ચદર જોઈને.
શું ફરીફત લઈ ગયો-રાખી ગયો જમશેદ શું.
શું ગયો સ્યાવક્ષ કરી-પામી મૂવો તે ખેદ શું.
કાંમ થયાં રસ્તંમથી અંમર-તેખી આખર ખાક થયો,
ચર્ખના ચક્કરમા-જોહાક બલંમ રાખ થયો.
તખ્તે જમી પર આવીને-બલ બલા ચાલી જશે,
એક રોજ તૂંખી સિકંદર-એ હાથ લઈ ખાલી જશે. ૧૩૫

દારાના ખેશીઓ બાએ સીકંદરનો હુકમ.

આ પેગાંમ તુરતજ દારાએ સીકંદર ઉપર રવાના કરીધા. સીકંદરે તે વાંચતાંજ

હુકમ કીધો, કે દારાના અન ફરજાંને કાપીએથી ખુરી નજરે જોવું નહી, અને જેઓ તેમ કરશે તેઓ મોતની સજાને લાયક થશે. સીકંદરે દારાને કહેવાડ્યું કે:—

“મને ખજાનાની જરૂર નથી. જે તું ધરાંનમા પાછો ફરે તો તુને તારી શાહી હું પાછી આપવા રાજી છું.”

દારાએ નામોસીમાં જવા ના પાડ્યું.

સીકંદરનો એવો જવાબ સાંભળી દારા અજબ થયો. પણ આવી નામોસી સાથે ધરાંનમા જવા કરતાં તેણે મરણ વધારે પસંદ કીધું.

દારાએ હિંદુસ્થાનની મદદ માગી.

ન્યારે પોતાની હાલત આવી નામોસીભરી જોઈ, ત્યારે દારાએ હિંદુસ્થાનના પાદશાહ પાસ મદદ માગી. સીકંદરને કાંને એ વાત તુરતજ ગમ, અને તેજ વખત તે એક મોટું લશ્કર લઈ દારાની સાંમે ગયો. દારાનું લશ્કર રૂમીઓને જોઈ નાહાસી ગયું, અને દારા પણ હાય-વ-હુમ (હાય વાય) કરતો નાઠો.

દારાનું ખુન.

એ વખત દારાની સાથે તેના બે દરબારીઓ હતા. તેમનું નામ માહીયાર અને જાનુસીયાર હતું. તેઓએ દારાની આવી હાલત જોઈ તેને મારી નાખી, સીકંદરની પાસ ધનાંમ મેળવવાની લાલચ ઉપર તેનું ખુન કીધું. આ ખુનની ખબર તેઓએ તુરતજ સીકંદરને આપી કે તેઓ ધનામ મેળવે.

દારા પાસ સીકંદરનું જખું.

દારાના ખુનીઓને મોહડે આ ખબર સાંભળી સીકંદરે દારાને નજરે જોવા માગ્યો. પેલા ખુનીઓ સીકંદરને દારા પાસ તુરતજ લખ ગયા, જે હજી જીવતો પડ્યો હતો. દારા હજી મરણ પામ્યો નહી હતો, પણ તે મરણ તોલ જખમી થયો હતો. સીકંદરે દારાની હાલત જોઈ અફસોસ કીધો, અને તેની આગળ બેસી આંખમા આંસુ લાવી તેને દીલાસો દેવા લાગ્યો. ૧૩૧

દારાની હાલત ઉપર સીકંદરનો અફસોસ.

“પડ્યો ખાકમા થઈ અજલથી અસીર,
અચ્છે શાહે સુલતાંન, ઓ બેનજીર.

જખમ તુને કારી કીધો છે જખુન,
કઠી કોઈ ન જીવશે કરી તાઝ ખુન.

કિધું ખૂન ખૂનીએ અજબ બતલુ,
કિધું કાંમ બિલકુલ સિદ્ધ રાતલુ.

ભૂવીને તું કર શાહી ઈરાંન ઉપર,
ભઈ લે તું 'ચહેરંમ' અને 'ઈસ્તખર'.

હઠી થા દારા તું તખ્તનશીન,
જૂવે તારી રહા તારો ઘોડો 'ને જન.

હઠી થા તું દારા, ઓ કિયાંની સવાર,
સિકંદરના આંસુની જોઈ લે ધાર.

ખૂલાવું તખીબ હિન્દના હુશિયાર,
જરૂર તારા જખમોને કરશે કરાર.

બચે નહિ ખુની તારા મુજ હાયથી,
જીગર માફ ફાટે છે તુજ ઘાટથી.

સાંભલ ઓ દારા, તું મારા સખુંન,
કે સિકંદરને દારાનું એક જ છે ખુંન.

તું મારો ભઈ, મુજ પદરનો પીસર,
માઠર બે બુદી, પણ એક જ પીઠર.

ઓ જરથોશ્તી પેદરના રોશન ચેરાગ,
સિકંદરના તનમા લગાડી 'તે' આગ."

દારાના સીકંદરને છેલ્લા સખુંન.

"ફરે નહિ સિતારાની ગરદિશ કદી,
ભલે બચ જમાનાની લાખો સદી.

ખૂશી છું સિકંદર તેં જોલી જખાં,
નજર મુજ પડે છે, મોસમ ખિખાં.

પિસર મુજ પેદરના જરા દંમ ભર,
કળા જોઈ મારી તું ના ગમ કર."

૧૩૭

હવે શું મને કાંમનું છે ઈરાંન,
હવે શું મને કાંમની છે જેહાંન.

અજલનો ફરેસ્તો ઉભો રૂખરૂ,
તખત તાજ લેધને હવે શું કરું."

હવે તુંજ રખથી હું રાજ થવસ,
મળી મોત સંગ હું ખુદા ધર જવસ.

સિકંદર તું દારાને દે એક વચન-
કે દારાના ખેશીની કરશે જતન.

થશે મારી હુખતર ખિચારી ફખી,
કરી લાખો અશરત રહીતી સૂખી.

અરજ હું કરું સૂણુ ઓ નેક જાત,
શાહીમા લેજે મૂજ ફિકરીનો હાથ.

ઓ બેરીથી અવતરશે એવી ઓલાહ,
કરશે તે જરથે.શતી દિન આખાહ.

કરશે તે આખાહ ઈરાંની રસંમ,
ફાએશ તે કરશે અવસ્તા ધરંમ.

કરશે તે રોશન ફૂલ આતશકદેહ,
ચાલુ તે કરશે જશને સદેહ.

અમલ તું કરે મુજ સુખનની ઉપર,
રવાંન માફ ખુશી થશે રખ ધર."

૧૩૮

દારા II કળા ઉપર સીકંદરનો વિલાપ.

સિકંદર રડે હાય મારી પૂકાર,
દારાને જોઈ રડે જાર જાર

"અરે ભાઈ! મહોખત તું છોડી ગયો,
સાંકલ સગધની તું તોડી ગયો.

સદાની સૂરત તુજ વહાલી ગઈ,
હસ્તી તહારી ખ્યાલી થઈ.

થયો તુંજ મરણથી મને ખેદ છે,
થયો અસ્ત મહારો તું ખૂરશેદ છે.

અરે ભાઈ જો તુને મરણું હતું,
મિનોઈમા પગલું જો ભરણું હતું."

શીકંદર.

“નથી તખ્તની મુજને કંઈ કમી,
તથા જાવું એક દિન છે પરદે જમી.
જમશેદ જેવો રહ્યો નહીં શાહ,
રહી નહીં કયખુશરની પનાહ.
કેરસારપ જેવો રહ્યો નહીં નર,
રહ્યો નહીં ‘રૂઝનદીયાર દિનનો પદર.
કળ તારી લખને તુને ચાલી ગઈ,
સિકંદર જશે હાથ બે ખાલી લઈ”

સંગાથનું નાતું જો ધરતું હતું,
 'તુને 'અરબલામે' ન લેલું હતું.
 હવે મૂજ પેદરના એ રોશન ચેરાગ,
 ગળે લાગી બુજવ સિકંદરની આગ.
 અરમાન છે મુજ જીગર જાનમા,
 રહું તુંજ સંગ હું ગુલતાનમા.
 અફસોસ ! કજ તારી થઈ છે જખુંન,
 દલેરના દલેરતુ થયું એવું ખુંન.
 અજબ તુંજ દલેરી, ગજબ તુંજ કફન,
 રડે તુંજ વતન 'ને રડે અન્જૂમન.
 રડે હિન્દ તુંજ પર, જોઈ તારો હાલ,
 રડે છે સિકંદર કુટી સર કપાલ.
 જમાનો ઝૂંકવનાર ઝુંકી ગયો,
 કજ સંગ મળી જઈ સુખી થયો.
 દારા મને નહિ હતી એ ખબર,
 કે જોવત મૂજ આંખે હું તારી કબર.
 કરી જગ તૂજ સંગ બદનામ થયો,
 આલમમે રસવા નાકામ થયો.
 જફકાર જમની પડી એવી ધાર,
 થયો તું શરણ મોતને દીલદાર.

ગજબ તારી કિયામત ખની બેકદર,
 મને આફ કરવો શકા નામકદર.
 ગયો દીલમાં લઈ અરમાન હિન્દ,
 કહ્યો નહિ સિકંદરને તે તારો વેદ.
 લડ્યો અરબલામે ધરી જગે હાંમે,
 જમાનો થયો આજ તહારો તમામ.
 ૪૭૦૦
 રડું તુંજ કજ પર ખની લાઈલાજ,
 ફરજ મુજ બબવસ હું તારે કાજ.
 કજ જોઈ તારી થયો નાસિપાસ,
 હવે જગ જીતવાની છોડુ છું આસ.
 નધી તજતની મુજને કંઈ કમી,
 તજી જાવું એક દંન છે પરકે જમી.
 જમશેદ જેવો રહ્યો નહિ શાહ,
 રહી નહિ કેબુશરની પનાહ.
 કેસારપ જેવો રહ્યો નહીં નર,
 રહ્યો નહિ 'રફનલીવાર, દીનનો પદર.
 કજ તારી લઈને તૂને ચાલી ગઈ,
 સિકંદર જશે હાંમે બે ખાલી લઈ.

શાહજહો એરચ.

હરાંન અને તુરાંન વચ્ચેના મીનાકેસાની પહેલ્લી શરૂઆત.

શાહા ફરીદુને જોહાકને કેદ કરી દેખાવેદ પાહડ ઉપર બધ કાધા, અને હરાંન ઉપર પોતે રાજ ચાલાવવા લાગ્યો. ચોતરફ જે જે બંદીઓ જોહાકના અમલમાં ફેલાઈ રહી હતી, તેનો ફરીદુને નાશ કરી દુનીયામાં નેકીનો ફેલાવો કાધા.

ફરીદુનને પેટે ફરજંદની વૃધી.

પચાસ વરશની ઉમરે ચતાં ફરીદુનને ત્યાં ત્રણ ફરજંદોનો જનમ થયો હતો. તે ત્રણે બેટા હતા. વડાનું નામ સેલમ, બીજાનું નામ તુર, અને નાહના બેટાનું નામ એરચ હતું.

ફરવરદીન યસ્તના ફકરા ૧૩૧ માં એરચને “અધર્થવ” ને નામે ઓળખાવ્યો છે.

ત્રણે શાહજહાઓ તાજને લાચેક હતા. એ ત્રણમાં બે શહેરનવાજ અને એક અરનવાજને પેટે જનમેલા હતા. ફરીદુને ત્રણે બેટાઓને મોટા લાડમાં ઉધારયા હતા.

એરચની ઓલાદ.

એરચને પેટે બે બેટા અને એક બેટીનું ફરજંદ હતું. દીકરાઓ ‘વાનીતાર’ અને ‘અનાસ્તોખ’ ને નામે જણાયલા હતા. દીકરી, ‘ગંજ’ ને નામે ઓળખાતી હતી.

એરચને તેના બાઈ સેલમ અને તુરે અદેખાઈ અને વેરના સબબે મારી નાખ્યો હતો. એરચની ઓલાદ તેઓ ઉપર કીનો લીચ્યે, તેથી તેઓએ પાછલથી એરચના બંને દીકરાઓને પણ મારી નાખ્યા હતા. એરચની દીકરીને પેટે અવતરેલી ઓલાદમાંથી

મીનાચેહરનો જનમ

થયો હતો. તેણે પોતાના વડવા એરચનું વેર તુર અને સેલમને મારી નાખી લીધું હતું.

શીરહોસીના શાહનામાં પ્રમાણે એરચનું કારતાંન નીચે પ્રમાણે છે.

ફેરેદુન.

ફરીદુનના મુખ્યુન:— 'જે શખ્સ પોતાના મા આપ સાથે
બદી ફેરે, તે પોતાના ફરજંદોથી નેકી કદી નહીં જોય.

[૨] જે શખ્સ પોતાના મા આપને માન નહીં આપે,
તે શખ્સ પોતાના ફરજંદોથી માન નહીં પામે.

[૩] જે શખ્સ પોતાના ભાઈઓ સાથે દુશ્મની કરે,
તે શખ્સ ભાઈના દરજ્જાને લાચક નથી.

[૪] દુનીયાના લોકો યાદ રાખજે, કે
આ જમાનો તમારી કરણીનું દફતર છે,
માટે તેમા નેક કામોના લેખ કરી
રાખવા કે મીનોષમાં તે કામ
આવે. ”

ફરીદુને પોતાના દીકરાઓ માટે બાઈડીઓ શોધી લાવવા
પોતાના વિસ્વાસુ જન્દલને ફરમાવ્યું.

એક દીવસે ફરીદુને જન્દલ નામના પોતાના વીસ્વાસુ દરબારીને બોલાવી, પોતાના
દીકરાઓ માટે ત્રણ ઉંચા ખાન્દાનની દીકરીઓ શાદી માટે શોધી કાઢવા ફરમાવ્યું.
આ કાંમ બજાવવા માટે ફરીદુનને જન્દલ ધણોજ લાએક માલમ પડ્યો.

કિંધી શાહ ફરીદુને ચોગમ નજર;
દિઠો તેણે જન્દલ ખુબ પુર હૂનર.
કહ્યું એમ ફરીદુને મલકાવી મન,
સાંભલ ઓ જન્દલ મારા સૂખન.
દુનિયાની કરવા નિકળ તું સફર,
ચુંટી લાવ મહાખુબ મિસલે કમર.
ખુખીમાં ખાલેસ, ગુણવંત અપાર,
નહિ હોય ખામી કંઈખી લગાર.
રૂપે રૂપાલી ત્રણે એક સંગ,
સરસ કે નરસ નહિ જરા હોય રંગ.
ત્રણે નારનો હોય એક જ પેદર,
'ને એક જ માતાની ત્રણ દુખતર.
પરીચહેર, તન પાક, મન પાક જન,^૧
અવલાદે આલા ત્રણ ગુલ બદન.
અગર એવી લાવે તું શોધી જો નાર,
કરૂ મુજ પેસર સંગ પયવંદ કરાર.

* * *
કિંધી બુસ્તબુ જન્દલે ખુબ ફરી,
હૂંડે દુખતર તણ, ધૂંમે કેશ્વરી.
મળી કોઈ મૂલકમા નહી એવી નાર,
કરે જે ફરીદુન પેસર દિલ ફીગાર.
ગયો આખીરશ તે શહેરે યમન,^૨
હતો શાહા નામે "સર્વ" નેક મન.

હતી તેને ત્યાં દુખતર નેક તણ,
હતી જે ફરીદુન પીસર મનપસંન
ગયો શાહની દરબારે જન્દલ સિતાબ,
ફરીદુનનો બહેર કિંધો કુલ હિસાબ.
પિસર તણ તેના મિસલ માહેતાબ,
અજબ જેની સજ્જજ, ન્યારો રૂખાબ.
ગરજ છે મહાખુબ તણ બેનજર,
ઐલાદે શાહી 'ને બદરેમૂનીર.
ફરીદુનને એવી પડી છે બખર,
કે, શાહે યમનને છે ત્રણ દુખતર.
ખુખી શું વખાને જખાં કમતરીન,
નથી નારી તે સમ પરદે-જમીન.
૧૩૯

ફરીદુને મોકલાવી છે એ વધધ,
રાજ છે કરવા તે તુંસે સગધ.
તણ તારી દુખતર છે રોશાંન રવાંન,
ચમકાવે છે જે સિહા આસમાંન.
ફરીદુન આહે છે એવી લલધ.
કરે તેના ફરજન્દોને તું જમધ."
દિલગીરી થયો બહુ શાહિ યમન,
પદમુરહા થાયો મિસલ ગુલ સમન.^૩
જૂખી થઈ દીલમે યમન શાહા કહે,
"એ દુખતર વગર કેમ જીવ આ રહે.

૧ જન ચાને ધ્યાત. ૨, યમન શહેર, હાલના વખતમા "અરેબીઆ ફલિસ" ને નામે
બધાયલું છે. ધરાંન અને હિન્દુસ્તાન સાથે તે મોટા વેપાર માટે બંધીતું હતું.

૩ અ'પેલીના જેવું એક ધરાંનમા પદું કુલ, જે સમનને નામે બંધાયલું છે, જેને સેફજખી ખરાબ પાંજી
લાગ્યાથી તુરંતજ કરમાઈ જાય છે.

થશે રાજ રાશન સિદ્ધા મેસ્લે શખ' | વછરે અમીરોને કહું રાજે મન,^૧
નથી હાંમ હુંડે કે ખોલું હું લખ. એકાએક મુજ પર આ રંજે મહન."^૨

૧૪૦

યમનના શાહાએ ફરીદુનની માંગણી સ્વીકારી, અને શાહજાદાઓને
નજરે જોવાની તેણે ખાએશ દેખાડી.

યમનનો પાદશાહ આ પેગામ સાંભલી ધણોજ વીચારમા પડ્યો, કેમકે તેને પોતાની
દીકરીઓથી છુટું પડવા જરાબી ગમતું નહીં હતું. તેણે જન્દલને પોતાના મહેમાન તરીકે
રાખ્યો, અને પોતે પોતાના દાનેશમંદ રશીકા અને દરબારીઓ સાથે મસલત ચલાવી. યમનના
શાહે પોતાના દરબારીઓને કહ્યું કે:—“ જેમ મને મારી બેટીઓથી છુટું પડવા ગમતું નથી,
તેમ ફરીદુન જેવા પાદશાહની માંગણી ના પાડવાની મારી હિંમત પણ થતી નથી. જ્યારે
ફરીદુનની એ વીજ મરજી છે, તો હું ના કહી શકતો નથી ” શાહે યમને જન્દલને
બીજો દાહડે જવાખ આપતાં, કહ્યું કે:—“ હું શાહ ફરીદુનની ખાએશને મારે સર અહગાઉ
છું. મારી દીકરીઓને હું ફરીદુનના દીકરાઓ સાથે લગનના માંઠથી જોડવા રાજી છું,
પણ તે આગમય હું એ ત્રણે શાહજાદાઓને મારી નજરે જોવા આહુ છું. ”

આ પેગામ લેઈ જન્દલ તુરતજ શાહા ફરીદુન પાસ ગયો, અને શાહે યમનનો
જવાબ ખુલાસા વાર જાહેર કરી, તે શાહી બાંતુઓની તારીફ ગાવા લાગ્યો. ૧૪૧

જન્દલે સર્વ શાહનો પેગામ
ફરીદુનને કહ્યો અને ફરીદુને
પોતાના દીકરાઓને
શીખામણ દીધી.

“ કડું શું સિક્ત શહીરીયારે યમન,
દાનાવ, દાનેશ, સરે અન્નમન.^૩
દુખ્તર છે તણ, મિસલ માહેતાળ,
જવાંની ‘ને જોખંનમા ખિલતા ગૂલાળ.
સિકલમા છે ત્રણે મિસલ મૂશ્તરી,
અદખ ‘ને અદામા અજબ સુંદરી.
અગર જો જૂવે નાર એવી સરોશ,^૪
ચુંબન કરે ખાકને ખોઈ હોશ.

કિધી માંગણી તેમની તમ થકી,
પડી પાર છે મુજ દીલની વકી.”
કહે એમ ફરીદુન “ સિધારો યમન,
જઈને કરો તમ મહાબુખ પસંન.
અઠળ હોશથી તમ કરજો કલાંમ,
સદા રાખજો તમ ખિશીયાર હાંમ.
પૂછે તેનો દેજો વિચારી જવાબ,
ભુલતા કહીબી ન શાહી રૂખાબ.
પીસર તમ ઓલાદે છો પાદશા,
છે લાજમ હરદમ રહો પારસા.”
સદા રહેજો રોશન દિલે પાક દીન,
સદા રાખજો તમ સાબુત યકીલ.

૧ શખ યાને શત. ૨ રાજે મન યાને મનનો લેહ. ૩, સરે અન્નમન યાને અનનુમનનો સરદાર.
૪, સરોશ યમદ.

૫ પારસા યાને પરહેજગાર.

કદમ ધરજે હરદમ તપાસી જમીન,
 કદીથી ન ભુલતા ફર્જે અર્ધન^૧
 દુરદેશ અકળમંદ છે શાહુ યમન,
 નથી તેની સમ કોઈ બિજી અન્નમન.
 કહું છું તમને સૂણો મુજ વચન,
 અમલ કરશે તે પર તો થાશે લગન.
 ભરશે તે મહેદીલ એક રોજ ખાસ,
 કરશે તમારી અકળની તપાસ.
 મચી રહેશે મહેદીલમા જ્યારે રંગ,
 થશે શાહા હાજર દુખતર સંગ.
 હર એક સુંદર, હર એક સમાન,
 નાહની કે મોટી દિસે એકસાન.
 કદમા કદાવર એક એક સંમ,
 એક જ સરખી ત્રણની ચરમ.
 કંમર એક સરખી, નજર એકસાન,
 પીછાની શકે નહીં કોઈ ઇનસાન.
 કહું જે તમને, સૂણો ધીર ધરી,
 જે આવે પેહલ્લી, તે નાંહની ખરી.
 કદમ તેની પાછલ જે હુરી^૨ ભરે,
 તે બેહન સરવેમા વચલી ખરે.
 સરવેમા મોટી જે છે ગુલ બદન,
 સરવેની પાછલ તે કરશે ગમન.^૩

હવે સાંભલો મુજ દિલખંદ પેસર,
 તમોમા જે મોટો છે તાજવર.
 તે પાસ બેસી જશે નાંહની હુર,
 બેસીને અમકાવશે નુર પુર.
 તમોમા જે નાહનો છે તાજદાર,
 તે પાસ બેસી જશે નાંહની નાર.
 બેસે જે વચલા બિરાદર પાસ,
 વચલી બેહન બાણજો તેને ખાસ.
 કસોટી થકી કરશે તે ઇમ્તેહાન,^૪
 કરશે તમારી અકળની પિછાન.
 પુછે જો તમને તે એવો સવાલ,
 બતાવો કિયું માઈ છે મોટું લાલ ?
 કિયું છે કહો માઈ નાંહનુ ગોહર ?
 વચલી કઈ મારી છે દુખતર ?
 ગાફેલ બનીને ન કરતા હિસાબ,
 દેજો બરાબર અકળથી જવાબ.
 અગર રહેશે હંમેશ તમો એકસંગ
 ફતેહમંદ થાશે તમારો ઉમંગ.”

* * *

સૂણી લઈ દાનાઈના આ વચન,
 પેદરના વચનનું કિયું ખુબ મનન.
 બની ખૂબ દાના બની હુશિયાર,
 પેદરને છોડી નિકલીયા બહાર.

૧૪૨

**ફરીદુનના બેટાઓનું યમન શહેરમા પોતાની
 મોહોરદારોને જોવા માટે જવું.**

પાદશાહ ફરીદુનના બેટાઓ યમન શહેરમા આવે છે, એવી ખબર જ્યારે યમનના
 સર્વ શાહાને થઈ, ત્યારે તેણે તેમને માનપાન આપવા માટે મોટી હીલચાલ ચાલુ કરી.
 એક જગી લશ્કરની ફાજને એસ્તકબાલ જવા માટે તૈયાર કરાવી, અને મોટી ધામધુમ

૧ ફર્જે આઈન યાને પુઠની ખરી કરજ.

૨ હુરી યાને પરીના જેવી સુંદર.

૩, ગમન યાને ચાલવું, આ ગવેશ કરવું.

૪, ઇમ્તેહાન, યાને પરીક્ષા.

સાથ ફરીદુનના ત્રણે બેટાઓને યમન શહેરમા લશ્કરી અને શાહી માન સાથે દાખલ કીધા. યમનવાસીઓએ તેમને હરખે વધાવી લીધા. ગુલામ અને સુગંધી પુલોનો લોકોએ તેમની ઉપર વરસાદ વરસાવ્યો.

યમન શાહે ફરીદુનના બેટાઓને બાદશાહી મેહલમાં ખાસ ઉતારો આપ્યો. યમનના પાદશાહે એક ખાસ મીજલસ ભરી રંગરાગ અને શરાબનો દોર ચાલુ કીધો. મહેશીલમાં રાંમશગરો ફરીદુનના શાહાબદાઓની તારીફ ગાવા લાગી, અને દરબારીઓ પણ તેઓની કીરતીના રાગ ગાવા પડ્યા. ૧૪૩

પોતાના ભત્રીશના જમાઇઓની પરીક્ષા લેવાનો યમનના પાદશાહે ઠરાવ કીધો. તેણે એક મહેશીલ બનાવી ત્રણે શાહાબદાઓને ત્યાં ખીરાજવાનુ ઈજન કીધું, અને તે મહેશીલમા પોતાની ચંદ્રમુખી બેટીઓને હાજર થવા ફરમાવ્યું. હુકમ મુજબ ત્રણે બેહનો એક એક પછી આવી મહેશીલમા બેઠી, અને યમનના શાહે ત્રણે શાહાબદાઓને સવાલ કીધો કે: —“ આ ત્રણેમાંથી નાહની બેહન કઈ છે, વચલી બેહન કઈ છે, અને મોટી બેહન કઈ છે, તે જણાવો. ”

ફરીદુનના બેટાઓને જે સખક પોતાના આપ પાસથી મર્યો હતો, તે પ્રમાણે તેઓએ ત્રણે શાહાબદાઓને જાળખાવી. શાહાબદાઓની આવી ચંચળાઈ જોઈ મહેશીલ ખુશી થઈ, અને શાખાસીના પુકારોથી દરબારે તેમને વધાવી લીધા.

યમનના શાહે પોતાની ત્રણે બેટીઓને તેમની ઉમરના પ્રમાણ મુજબ ત્રણે શાહાબદાઓને સવાધીન કરી, અને પોતાના જમાઇની પરોણાગત કરવામા તેણે કાંઈખી ક્યાસ રાખી નહી.

**ફરીદુનના બેટાઓ ઉપર શાહે
યમને બહુ ચલાવી તેમને
બેજાર કરવું.**

ગઈ રાત અરધી થયો વખતે ખાખ,
થયો બજમ ઉપર ગાલેખ શરાખ.

કિધો એવો હુકમ શાહે યમન,
બનાવો બગીચાને મુલકે ચમન.

સજ સેજ ખુબ આબગીરે ગુલાબ,
દલીરોએ કીધો બગીચે ખૂવાબ.
કિધો સર્વ શાહે ખૂરો બહુ વિચાર,
દલેરોને બહુથી કરવા બેજાર.
કિધો તેણે બરપા ઠંડો પવન,
ગયાં તેથી સુકઈ ગુલ ગુલશન.
વનચર, જળચર ને પંખી તમામ,
અકડીને છોડી ન શક્યાં મૂકામ.

જોઈ આ બલારો ગજળ ને ગજાંદ,
પિછાંની લિધો જાદુગરનો છે કંદ.
ફદી સેજ પરથી મારી છલંગ,
જામાં પર લીધી ફરીફાન નીરંગ.
અફસુ પહોડી કીધી મરદાંગી,
તૂટી કુલ જાદુની હયરાંગી.
પડી જ્યારે પાછી રૂડી ખાંમદાદ,
નાખુદ થયો જાદુગરનો ફસાદ.
ઉભો આવી હસ્તો શાહે ચમન,
હયરત રહ્યા જોઈ કરતા ચમન.
ખૂશીમા દિકા ત્રણ નૂરમદ મદ,
નહી ગમ ચહેરે નહિ દીલે દદ.
આજેજ બની શાહ મનમે બજે,
પસ્તાઈ હાથોને તે મલમલે.^૧
તૂરત કીધી મજલીસ કરી ધૂંમધાંમ,
શરૂ કીધું શાદીની નોખતનુ કાંમ.

હાજર કીધી ત્રણ દુપ્તર હુરી,
સિકલને અકલમા હતી જે પુરી.
હરચંદ કરતી ઉમંગ સંગ રંગ-
સદા ચંગ, મુરડંગ, મોરચંગ તરંગ.
નહી ગમ દિલમે, નહિ કાંઈ રંજ,
મગર બુદ્ધ શુંકવાનો રંજે શેકંજ.^૩
અદના 'ને આલા મલી અન્જમન,
સપૂરદ કીધા ત્રણ સિતારે ચમન.
૧૪૪
મહેલે મચી શાદીની ધાંમધુંમ,
નાચી ફદી રહી સખી ધુંમધુંમ.
સિતારે 'ને ઝાંઝર, દદ, મુરડંગ,
ધમકતાં ઢોલક, સુર, તાલ, ચંગ.
છમકતાં છમકલાં, અજબ રાગરંગ,
ચમકી રહ્યાં સહિ સૂણી મોરચંગ.
મલી સાથ સરવે કરે ગાંન તાંન,
રીજવી રિજવે દીએ માંનપાંન.
૧૪૫

ફરીદુને પોતાના બેઠાઓને કસી જોયા.

શાદીની ધૂંમધાંમ પુરી થયા પછી ફરીદુનના શાહજાદાઓએ પોતાની મહાબુઓ સાથે વતન ધરાંન તરફ પાછું ફરવાની તૈયારી કરી. ચમનના પાદશાહ સર્વ તરફથી બેઠા મોગાન લેઈ ત્રણે શાહજાદાઓ પોતાના વતન ધરાંન તરફ આવવા ચમનથી નીકળ્યા. ફરીદુને જ્યારે જાણ્યું કે તેના બેઠાઓ પાછા ફરે છે, ત્યારે તેણે તેમની હિંમતની કસોટી કરવાનો ઠરાવ કરીધો.

શાએર લખે છે કે ફરીદુન પાદશાહ એક ખુખાર અબદાહતું રૂપ ધારણ કરી, પુકારતો અને કુંકારા મારતો પોતાના દીકરાઓ જે રસ્તે આવતા હતા તે તરફ તે ગયો, અને તેમની રાહ ઘેરી મારગમા તે આડો પડ્યો.

સૂણી શાહ ફરીદુન થાયો ખૂશાલ,
ચમનમા થઈ છે પીસરથી કમાલ.

ઉભા આવી સરહદ ઉપર સંગ સવાર,
લશ્કર રસાલા અને અહેલેકાર.

૧. સેજ થાને પલંગ. ૨. હાથોને મલમલે, થાને હાથોને ઘસે.

૩. રંજે શેકંજ થાને (બુદ્ધી બાલવાની) ગ્રહનત.

વલી સાથ મહાપુત્ર મનહર પરી,
પેસર સંગ સરહદ ઉપર છે ખડી.^૧
ફરીદુને દિલ માહે કીધો વિચાર,
પેસરની પરીક્ષા કરું હું લગાર.
કસોટી ઉપર હું કરી જોઉં હાંમ,
કરે છે ખરું કોણ મરદાની કાંમ.
તૂરત રૂપ ધારણ કિધું અઝદાહ,
પડ્યો આવી સરહદ ઘેરી રહા.
દિલ જ્યારે ત્રણે પેસર દીલખન્દ,
કિધો શોર ભારી કુંકારી પવન.
હડી ધૂલ હવામા જોહાં અંધકાર,
ગયું વન લરણ આતશ વરા.^૨
જોઈ આવ્યે આકૃત નિકલીયો બહાર,
ફરીદુનનો બેટો સેલમ નામદાર.
ગયો લઈને ગુરજ અને તલવાર,
દિલો અઝદાહ એક અતી ખુન્ખાર.
દૂરદેશ બની બોલીયો ખુદ કલાંમ,
'અઝદાહને લડવું છે જાહેલ કાંમ.'
ગયો ત્યાંથી નહાતી, ફૂલ હાંમ જોઈ,
લિધી બાપે હિંમત બેટાની જોઈ.
ગયો ત્યાંથી કરતો પેદર શોરેશાર,
કુંડ કુંડ કૂંકારા, ધૂલાડું અપાર.

જિજ્ઞાસુત સાંભે ગયો તે ધત્તી,
પલકમાં લિધી તેની હિંમત કસી.
ધરી હાંમ તુરે લિધી તીર કમાન-
ને ચાહ્યું તે અઝદાહને કરવા બેબાન.
જોતાંજ અઝદાહ જોઈ તુરે હાંમ,
દૂરદેશ બની બોલીયો ખુદ કલાંમ.
'એક અઝદાહને લડવાની શું છે જરૂર,
મારી હું એને શું થાવત મશહૂર?'
ડરી તુર દિલમા થયો લાજવર્દ,^૩
ગયો ત્યાંથી નહાતી બની નામદાર.
૪૬૦૦
ગયો જંગી નાહનો પેસર પીલતન,
થયો રૂબરૂ જોઈ અઝદાહનું તન.
તૂરત બેચી શમ્શીર કીધો પૂકાર,
'નિકલ રાહથી દુર થા એ નાખકાર?'
નથી જાણતો શું ફરીદુનનું નાંમ,
કે લડવાની હમ સંગ લીડી છે હાંમ?
હમો ત્રણ છેએ ફરીદુન પેસર,
ગૂરજ મારનારા શમ્શીરગર.
અગર જો થશે તું નહીં હ્યાંથી દુર,
બેબાન તું કરસ હું જરૂર.'
૧૪૬

એચે તુરતજ પોતાની કમાનનો ચીલ્યો ચહાવી તીર વડે તે અઝદાહને વિધી
નાખવાનો હાવ કીધો. પેલા અઝદાહે (એટલે ફરીદુને પોતાના બેટાની) એવી હિંમત
જોઈ તે તુરતજ એચની નજર આગલથી બેમાલુમ થઈ ગયો, અને થોડી વારમા તે
ફરીદુન તરીકે પોતાના ત્રણે દીકરાઓ આગલ આવી ઉભો. એવી રીતે પોતાના દીકરાઓની
દલેરી અને હિંમતની ફરીદુને પરીક્ષા કરી લીધી. ત્યાર પછી રેવાજ અને રસમ મુજબ
મોટી ધાંમધુમ સાથે પોતાના ત્રણે બેટાઓને ફરીદુને ખુશી ભર્યો આવકાર આપ્યો.

ફરીદુને પોતાના બેઠાઓની ખાંતુઓને નામથી નવાજી.

એ પછી ફરીદુને પોતાના ત્રણે બેઠાઓને નામથી નવાજ્યા. વડાનું નામ તેણે સેલમ આપ્યું, વચ્ચાનું નામ તુર આપ્યું, અને નાંહનાનું નામ એરચ^૧ આપ્યું.

એ પછી ફરીદુને સેલમની ખાંતુને “આર્જુ,” તુરની ખાંતુને “આઝદેખુષ,” અને એરચની મહાણુબને “સહી” એવાં નામે આપ્યાં.

ફરીદુન પોતાના બેઠાઓનું નસીબ જીવે છે.

ફરીદુન પોતે સેતારેશનાસીના હુન્નર અંદર પુરવીણ હતો. પોતે મોટી ઉંમરે પુગ્યાથી પોતાની બોહોલી સલતનતના ભાગો કરી, તેણે પોતાના દીકરાઓને તે વેંહચી આપવાનો ફરાવ કીધો. નાંહનો દીકરો એરચ તેનો સર્વથી વધારે વાહલો હતો. સલતનતની વેહચણી કરતા આગમજ ફરીદુને પોતાના દીકરાઓના ગ્રહની ચલન જોઈ, તો એરચના ગ્રહની ચાલ તેને ઘણીજ ખરાબ માલમ પડી, કેમકે આસમાંન તેની ઉપર રહેલું માલમ પડ્યું.

ફરીદુનનો અફસોસ.

ફખી થાયો જોઈ સિતારાની ચાલ,
લવિશ જોયું એરચનું હાલહવાલ.

થયો લેહ જાહેર આસમાંનનો,
તૂટો દોર ફરીદુન અરમાંનનો.

બૂલાવી બૂબેગોને પોતાની પાસ,
કીધી ફરીદુને મસ્લત ખાસ.

કરી સલતનત તૂટત ભાગ ત્રણ,
ફરીદુને વેંહચવાનું કીધું પસંન.

રૂમ^૨ સંગ આવર, બિજે તૂરકો ચીન,
ત્રીજે દસ્તે ગોદાનો^૩ ધરાંન જમીન.

રૂમ અને આવર મુલકે જરરીન,
બક્ષી સેલમને તે સુન્દર જમીન.

ઇનાયત કીધું તુરને કુલ તૂરાંન,
વલી આપીયો દેશ ચીનનો મહાંન.

૧ એરચને અવસ્તામાં “અઈયીવ” કહ્યો છે, અને બુનદેદેશમાં “અઈરજ” ને નામે વર્ણવ્યો છે. મીર-ખુદ પ્રમાણે વતન ધરાંનનું નામ અસલ “ઈરજ” ઉપરથી પડ્યું હતું. અવસ્તામાં “અઈયીવ” (અટલે એરચ) ઉપરથી “અઈરજ” (અટલે ધરાંન) શબ્દ નીકલ્યો છે. વિદવાંન જોન માલકમના વિચાર પ્રમાણે પારસીના પુરાતન વતન ધરાંનનું નામ “એરચ” ઉપરથીજ પડ્યું છે. શાહાનામું. નાયબ દસ્તુર મીનોચહેર.

૨. રૂમ તે ખાલદીયા અને એસીયાનાં પ્રાંતો હોવા જોઈએ. ધરાંનીઓ યુરપના મુલકોને રૂમને નામે ઓળખતા હતા, અને તેથીજ ગ્રીસને રૂમને નામે ઓળખવામાં આવતું હતું. કેટલાકો રૂમ અને આવરને હાલમાં જણાવતા “રશીઆ” સાથે સરખાવે છે. શાહાનામું. નાયબ દસ્તુર મીનોચહેર.

૩. ધરાંનની પશ્ચીમ તરફના મુલકોને આવર કહેવામાં આવે છે. શાહાનામું. કુતાર બીરાદરા.

૪. દસ્તે ગોદાન યાને પહેલવાંનનો મથદાંન. પ ચીનાઈ તારતરીના મુલકને ધરાંનીઓ ચીનને નામે ઓળખતા હતા. અવસ્તામાં એ ચીનના મુલકને “સાઇનિનામ દખ્ખુનામ” કહ્યો છે. શાહાનામું. નાયબ દસ્તુર મીનોચહેર.

બાહ્ય ફરીદુને કીધું પસંન,
એરચ થકી કુલ ધરાંન વતંન.

વલી સાથ દશ્તે નીઝાવરાંન,^૧
કિધી તપ્તે શાહી ફૂલ કુરખાંન.

ખૂશી કુલ રૈયત થઇ શાહમાંન,
ખૂશી પહેલવાંનો, ખૂશી મર્ઝખાંન.

ખૂશી કુલ અમીરો, ખૂશી કુલ દલીર,
થયો શાહા એરચ આલંમગીર.

થયાં સાલ કંઈ એક સરાસર પસાર,
ફરીદુને ખોયો જવાંની બહાર.

ધૂંમતી ઉલી રહી પિરી^૩ સર ઉપર,
ફરી ફરજંદોની લોલી નજર.
૧૪૭

ધન્સાંનનો દુનાઇ લોલ.

જમાનાની ગીરદેશ, સિતારાની ચાલ,
ધન્સાંનની સરજત પાંમે જવાલ.

કરે જ્યારે બેહુધી ધન્સાંન વાત,
ગણુજે તું તેને ખરો બદલીકાત.

ખિજાની કિસ્ત જોઈ ના કરતો ગંમ,
થતો ના નિરાસી અગનમા ભસંમ.

ખની ખેમૂરવત અરે બદલગાંમ,
ખંકે વેશ ધારી ચલકતા કલાંમ.

અગર હોય જાણ અકલ નહિ પાસ,
તો ખાંમોશીનો પહેરી લેજે લેખાસ.

જગતમા તવંગર છે ફક્ત એક,
નથી લોલ જેને, ખરો તેજ નેક.

સેલમે પોતાના ભાઇ તુર ઉપર લખેલો રૂકો.

હવે સાંભલો હમદિનો દીલખાંન,
કિધું શું સલમે કરૂ છું ખયાંન.

ફરીદુન થયો જ્યારે ખૂત્તેગવાર,
થયો લોલ સેલમે દિલમાં બિદાર.

પસંદ નહિ પડી તેને બક્ષીસ પેદર,
ધરી દવેશ દીલે થયો બેસબર.

“મને રૂમ સંગ આપી ખાવર જમીન,
લિધો હક છીનવી, ખની બેચકીન.

હતો તપ્તે ધરાંન ઉપર મારો હક,
ફરીદુને દુખાડીયો બેધકક.

થયો છે ધન્સાફ પેદરથી ગલત,
એરચને આપી ખુલંદ સલતનત.”

ધરી કીનો દિલમે થયો બેસદાર,
રવાના કિધો તુર તરફ અહેલેકાર.^૪

લખાવટ કિધી ખૂબ ફિતુરી તમામ,
ફરેખથી ભરેલા હતા તે કલાંમ.

“અવલ જખાં પર ધરી રખ નાંમ,
દુઆ તુંજ હકમા ગૂજરૂં તમામ.

કહું શું હકિકત અએ શાહિ ચીન,
અકલમંદ, દાંનેશ, દિલે દુરખીન.

કિધો છે ફરીદુને ધન્સાફ ગલત,
એરચને આપી ખુલંદ સલતનત.

દૂરદેશ બિરાદર જરા કર ખીયાલ,
થયા હક પામાલ હતા જે હલાલ.

૧. નીઝાવરાંન યાને નેઝ મારનારાઓનું મયદાન.

૨ એરચે ફક્ત ખાર વરસા ધરાંન ઉપર

રાજ કીધું હતું.

૩ પીરી યાને ખુદાપો.

૪ અહેલેકાર યાને પેત્રામ લઇ જનાર.

હતો જ કે ઉંમરમા હું વડીલ,
અને જોર તનમા મિસલ એક પીલ.
છતાં હક મારો લૂટાઈ ગયો,
એરચ ખાતર જૂંટાઈ ગયો.
ભલે આપીયું મુજને નહિ ધરિંન,
તો બેશક હતો તારો હક બેશુમાન.
કરે કેમ તાંમોશ જીગર એવો ગમ,
ફાટે છે છાતી જોઈ એ સિતમ.
યમન સંગ 'ધરાંનો દશ્તે યલાંન,'
એરચને આપી દિધું મોટું માન.
મને આપી ખાવરની ખાલી જમીન,
તુંને આપી દીધું બિયાબાંન ચીન.
મને એવી બક્ષેસ છે નાકબુલ,
પડે એવી શાહી ઉપર ખાંકા-ધુલ."

સેલમને મક્કવા તુરતુ ખાવર
તરફ જવું.

પહડી ફક્કા થાયો પરંશાંન તુર,
ચહડયું તેને અંગે શયતાની સુર.
મહારેયી કીધો સ્વાના જવાબ,
કહે કે "હું આવું છું ખાવર સેતાબ.
મલી સંગ મસલત છે કરવી સ્વા,
નિકલું છું એકદમ ખાવર જવા.
હતા જ્યારે હમ ભાઈ નાદાં પેસર,
બનીયો ફરીદુન બેદાદગર.
જે ઝાડ રોખ્યું તુંએ તારે હાત,
મોસમ બહારે થશે ફલ-પાત.
જોહર પાત તેના, થશે ફલ લહુ,
થશે ત્યારે આબાદ, બરબાદ સહુ."

૧૪૮

તુર અને સેલમની મસલત. ફરીદુન ઉપર તુર
અને સેલમે પેગાંમ મોકલવો.

સેલમની સાથ મસલત કરવા તુર એકદમ ખાવર તરફ નીકળી ગયો, અને ત્યાં પુગતાંજ
સેલમ સાથ આ અગત્યના સવાજ ઉપર તુરે મસલત ચલાવી. તુરના મગજમા શયતાન
બરાયો, અને તુરતજ તેઓએ પોતાના આપ ફરીદુન ઉપર એક કાસદને પેગાંમ આપી
સ્વાના કીધો. અને ભાઈઓએ તે કાસદને તાકીદે નીકળી જવા જણાવ્યું.

"હડતો તું જા જલ્દ એ નેક મરદ,
પકડે નહીં તુંને બાહો-ગરદ"

૫૦૦૦

ફરીદુનને કહેજે કરીને સલામ,
બાહજ તું કહેજે હમારા કલામ.
કે અએ શાહુ આલમ, ગેતી પનાહ,
હમોએ કીધો છે શું એવો શુનાહ.
તૂને શાહ લાજમ તસે ખૂદા-
ગેતી મિનોઈમે હરદમ સદા.

જવાનીની પાછલ જઈશી સૂફેદ-
સદા રાખવી બસ તેની ઉમેદ.
સૂફેદ કેસ કાળા ન બનશે કદી,
કજાની કદીળી ન ફરશે ગતી.
કિધી તુંએ ચંબ્રદાં તરફ નહિ નજર,
કિધી કાસ્તી વંન કરવે ફકર.
હતા હમ ત્રણે તારા પેસર,
ખૂજ નહિ લાયકની લાયક કદર.

કીધો શું એવો સલમે કસુર,
કીધો તુંએ તેને દુનિયાથી દુર.
ખતા તુરથી શું એવી થઇ,
સ્વાના કિધો તેને આકૃત મહી.
એરચને આખ્યું તુંએ તારું તાજ,
નજર પાસ રાખી કરાવે તું નાજ.
નથી હમ કમ્તર પેદર ખુનથી,
અવલાદે છેએ ફરીદુનથી.
અગર રાસ્તી નહિ કરે અખીયાર,
જગતમાં ન પાંમે કદી તું કરાર.
નજરથી તું એરચને દુર કર,
કર તાજથી તેનું બેતાજ સર.

કર દુર કોઇ તેને પેરાંનમા,
રહે હમ સમ તે જગ જહાંનમા.
અગર કાંમ એ જત તું કરશે નહીં,
કદિબી તૂં જખીને કરશે નહીં.
જેહાં તંગ કરવા લડશું હમો,
મારીને એરચ, મરશું હમો.
હજારો રૂમીઓનું લશ્કર દલીર,
જગમા ઉતરશે લઈ શમ્શીર.
તૂરકી સિપાહી પડશે મેદાંન,
કાહડીશું ધરાંન ને એરચનો ધાંન”

ફરીદુને પોતાના બેટાઓનો પેગાંમ સાંભલી, તેમને

શ્રાપ દઈને જવાખ મોકલવો.

આ પેગાંમ લઈને ફરમાવ્યા મુજબ તુર અને સેલમને કાસદ ધરાંન તરફ નીકલી ગયો. ફરીદુનને એ કાસદના આવવા વીશેની નકાઓએ ખબર આપી. ફરીદુને તે કાસદને માન આપી દરબારમે બોલાવી પોતાના દોકરાઓની ખબર અંતર પુછી^{૧૪૯} કાસદે પોતાના શાહાની તરફથી લાવેલો પેગામ ફરીદુન આગલ કદી સંભલાઓ, અને પોતાના જીવને માટે તેણે મારી ચાહી. ફરીદુન સેલમ અને તુરનો પેગાંમ સાંભલી ધણેજ ગુરસે થઈ બાંધ્યો:—

“ના ડર તું દિલમા એ મર્દ હુશીયાર,
ખતાવાર એમાં નથી તું લગાર.
હતો મારો એવો જ હરદમ વિચાર,
થશે આખીરશ એજ અંજામે કાર.
કહેજે તે નાપાકોને આ સૂખન,
પુરા છે તમ ખસ્લતે હેરેમન.
રાખી ન આંખોમે કંઈબી શરંમ,
પેદરની પીરીનો નહિ કીધો ગંમ.
જગરમાં જરાખી ન રાખી વફા,
થઈ હોશ નાખુદ અકલ દક્ષ.
જમાનો જવાંનીનો થાયો ખતમ,
થયા બાલ સુફેદ, નથી તેનો ગમ.

કિધી મારી આસ્માને વાંકી કંમર,
મગર છું જવાંનીથી બિલકુલ તર.
થશે સંઉની વાંકી કંમર એક વાર,
નથી જેહાંનમે કોઈબી પાયદાર.
કસંમ લેઈ કહું છું ખુદા પાકના,
કસંમ છે ખૂરશીદ, સિહા પાકના.
કસંમ તખ્તો-કોલાહ, સિતારાને માહ,
નથી બને પર મારી ખુરી નેગાહ.
બૂલાવી કિધી મે જમા અન્જમન,
દુરદેશ, દાના, અકલમંદ સજન.
મલી સંગ મસ્લત કિધી વાર વાર,
પછી મે કિધો વાંટણીનો વિચાર.

ગયું દિલ તમારું છે મુજથી ફરી,
 નથી રહિ અશ્મમાં^૧ શરમળી જરી.
 ચહડીયો દેમાગે ગરૂરનો પવન,
 રહાખર તમારો થયો અહેરેમન.
 પેદર સંગ ચલન તમ ગુનાહે અજમ,
 નહી માફ હરગેજ કરશે કરીમ.
 ધુમે સર તમારે કળ્લ ધાંમકાર,
 નોખત ગજળની, અજળ ચાંમકાર.
 લરજતી પેદરની ગરજતી ગતી,
 ફફડતી ફિતુરથી ઘટી ગઇ મતી.
 પુકારી ગુજારૂં અરજ જગ પતી,
 રખે પુત તમ સાંમ જગત જનતી.
 થયો લોભ સર પર તમ છે સવાર,
 થશે તેથી જીંદગી તમારી ખૂવાર.
 કહું રાસ્ત આખર એ જાણો વચન,
 “કરો તેવું પામો” એ કરજો મનન.

એરચ આગલ તેના ભાઇઓના પેગાંમની હકીકત કહી ફરીદુન
 ગમગીન થયો, અને લડાઇની તૈયારી કરવા તેને સમજાવ્યો.

ફરીદુને આ નાપુશ ખજર એરચને બુલાવી જાહેર કીધી. તેણે એરચને કહ્યું કે:—

“તારા ભાઇઓ તારી તરફ અદેખા થયા છે, અને જે વખત નય છે તેમા તેઓ તારી સામે લગાઇ લડાવવા બહાર પડશે, વાસને તુંને હવે લડાઇની તૈયારી કરવી જોઈએ. અગરજો તુંને તારા જીવની દરકાર હોય, તો એકદમ ખજનનાનો દરવાજો ખોલ અને લડાઇની તમામ સામગ્રી તૈયાર કર. ફતીયામાં તુંને દોસ્ત શોધવાની અગત નથી, નીરદોશપણ અને સચાઇ એ બેજ તારા દોસ્ત છે.”

એરચે ફરીદુનને જવાબ દીધો.

“સાંભલ અએ પાક ફરરોખ પેદર,
 જમાનાની ગીરદેશ પર કર નજર.
 એ ગરદીશનો ગાંમ છે ના રવા,
 એ ગમની નથી આએ જગમે દવા.”

કરમાવે છે તે ગૂલે અર્ધવાંન,
 કરે છે સિહા તે રોશન રવાંન.
 નાકાંમ દુનિયા, નાકાંમ ગંજ,
 જવું છોડી આખર છે દિન પંજ.^૩

૧. શાઝિર ફિરદોસ્તી દોલત અને ખજનનાને પાક સાથ સરખાવે છે.

૨ રોજે શુમાર ચાને કિઆમતને કહ્યું.

૩ દિન પંજ ચાને પાંચ કહ્યું.

“એક રોજ બિછાંતુ જમીન ખાક છે,
થશે ઇંટ તકિયો, જીવ પાક છે.
૫૧૦૦
કંઈ કંઈ શહેરીયાર ચાલી ગયા,
મુકી તાજ ને તખ્ત ખાલી ગયા.
થયું તે થયું, ના થયું તે થશે,
ગયું તે ગયું, ‘ને રહ્યું’ તે જશે.
રજા આપ રાજી થવસ શહેરીયાર,
કરૂં જઈ બઢીને કુલ ખાર જાર.
નથી ચાહતો લેવા હું તખ્તો તાજ,
નથી ચાહતો કરવા ઇરાંન રાજ.
જઈ ભાઈ પાસે કરૂં હું નમન,
ચુંબી દસ્તો પાંકિ, પડીને ચરન.

બાદજી નમીને કરસ હું કલાંમ,
કે છે ભાઈ નાંહનો તમારો ગૂલાંમ.
કરો કાંચ નાખૂશ ફરીદુન પાક,
કિનાને કપટથી કરો ના હલાક.
કાં બાંધો ગેતી ઉપર તમ ઉમેદ,
જૂવો કેવી રીતે મૂવો જમશેદ.
ચલાંન ચર્ખે કોહન, ખૂરી તેની સંગ,
ગયો છોડી શાહી બનીને બતંગ.
એક રોજ છે મારો કિસ્સો તમામ,
ફૂનિયામે કાચમ નથી કોઈ નામ.”
વિનવીને એરચ પેદરને કહે,
“જવા દે મને બાપ કાં ગમ સહે.
સખૂન કહી જબાંથી મીઠું મધુર,
મનાવી હું લેવસ સેલમ સંગ તુર.”

ફરીદુને એરચને ભાઈઓ પાસે જવાની રજા આપી.

એરચના સખુનો સાંભલી ફરીદુને તેમા કાંઈક દુરદેશી જોઈ. ફરીદુને સેલમ અને તુરની પાસે જવાની એરચને રજા આપી. ફરીદુને એરચને કહ્યું કે:—“અચ્ચે અકલમંદ અને દયાલુ દીવના મારા સપુત, તારૂં દીવ દયાલુ છે. તારા ભાઈઓ જ્યારે તારી સાથે લડાઈ શોધે છે, ત્યારે તું તેમને મલીને સુદનેહ કરવા ચાહે છે. અગરજો તારો એવોજ વીચાર છે, તો તું ભલે જા. તારી સાથે તારા રસાનેદારોને આવવાનો હુકમ ફરમાવ, કે તેઓ સફરની તૈયારી કરે. હું એક નામું લખી તેઓ ઉપર મોકલું છે, અને તુંને તંદરોસત જલ્દી પાછો ફરેલો જોવાની ઉમેદ રાખુ છું.”^{૧૫૦}

ફરીદુને એક રૂફો નીચે
મમાણે પોતાના બેટાઓ
ઉપર લખ્યો.

“જબાં પર ધરી રખતુ નેકનામ-
જે જાહેર ‘ને બાતેન રહે છે મુદામ.

બાદજી લખું અચ્ચે પેસર દિલબંદ,
જે ખૂરશેદ તમ છે, કિયાંની ખૂલંદ.
જે સંજી, જે જંજી, શાહે જમીન,
રહો તમ આલમમે એચુઝીન.^૧
લખું હાલે દીલ શું, છે ભારી રંજ,
નથી જોઈતી કોલાહ, લશ્કર કે ગંજ.

શાહજહાં એરચ, તુર, અને સેલમ.

એરચ:—

ના કામ દનિયાં, ના કાંમ ગંજ,
જવું છોડી આખર, છે દીન પંન્જ.
એક રોજ બિઝાંનુ જમીન ખાક છે,
થશે ઇંદ તકિયો, જીવ પાક છે.
કંઈ કંઈ શેહેરીયાર ચાલી ગયા,
મૂકી તાજ ને તખ્ત, ખાલી ગયા,
થયું તે થયું, ના થયું તે થશે,
ગયું તે ગયું, ને રહ્યું તે જશે.

ગૂંજરૂ દ્રવા એવી જમ્મીમે હાલ,
 રહો તથુ કરજન્દ સદા ખૂશખૂશાલ.
 બિરાદર એરચ તમ ભાઇજાન,
 આવ્યો છે ચાલી તમારે મકાન.
 નથી એણે કોઇને દિધો રંજ ખાસ,
 નથી એને કીધા કોઇને નિરાસ.
 સૂણી દ્રખ તમારાં થયો બેકાર,
 એ આવ્યો છે જોવા તમારાં દિહાર.
 તણ તાજ 'ને તખ્ત, તણ અફસરી,
 તણ શહેનશાહી, તણ સરવરી.
 તણને મહોબત તણ રાજ પાત,
 એ આવ્યો છે કરવા સૂઝેની વાત.

તખત પરથી ઉતરી થયો છે સવાર.
 એ આવ્યો છે તમ પાસ થઈ તાબેદાર.
 શાહીથી ભાઈ ગણેછ એ અણજ,
 નથી ભાઈ કરતાં વધુ કોઈ ચીજ.”
 'નવીસ્તો લખીને કિધી 'મોહારે શાહ,
 લિધી શાહ એરચે ખાવરની રાહ.
 લિધા સંગ રફીકો, જવાનો, પીર,
 લિધા સંગ થોડા સિપાહો દલીર.
 નિકલીયો તે છોડી વતન ઘર ને ખાર,
 જુદ્દથી ફરીદુન થયો બેકાર.
 ૧૫૧

એરચનું ખાવરના મુલકમા જઈ પુગવું. તુર અને સેલમનું ફીતુર.

એરચ પોતાના રસાલા સાથ સેલમના મુલકમા જઈ પુગ્યો. તુર અને સેલમ પોતાના કાળાં કરમો કરવા તલપી રેલા હતા. એરચના આવી પુગવાની ખબર તેમને મલતાંજ તેઓ તેને એસ્તકખાલ લેવા પોતાના લશ્કર સાથ સામે ગયા, અને એરચને શાહી આવકાર આપી તેને શહેરમા દાખલ કીધા. તમામ લશ્કર એરચનો રખામ અને દખલખા જોઈ તેની ઉપર આફરીન કરવા લાગ્યું. પોતાના લશ્કરની આવી વધાણી જોઈ, તુર અને સેલમ એરચ તરફ વધારે અદેખા બની બગવા લાગ્યા.

મલી સંગ બિરાદર કરે ગૂંજતણ,
 કરે બે ફિતુરી વધું જૂસ્તણ.
 હતા બે કિનાબોર ફિતુરી ખરે,
 હતો એક ભલો લાખોમા નહી જડે.
 હતા બે વહેશી કપટના ગૂલાંમ.
 હતો એક દાના દયાલુ તમાંમ.

હતા બે લોભી હવસના નફર,
 હતો એક સંતોશી દિલમા સખર.
 હતા બે ખુની ખૂરા બહગૂમાન,
 હતો એક નિરદોશ રોશાન રવાં.
 હતા બે જલ્લાહ, કિનાથી ગરમ,
 હતો એક આદિલ, ચરમમે શરમ.
 ૧૫૨

બીજે દીને તુરે એરચની મુલાકાત લીધી.

બીજે દાહડે એરચની મુલાકાતે બંને ભાષ્યો ગયા. તેમને આવતા જોઈ એરચ તેઓને માન આપવા તેમની સામે ગયો, અને અમલગીરી કરી બંને ભાષ્યોને નમન કીધું. અને જન વચે વાતચીત ચાલી રહી. તુર કે જેને એરચ સાથે કેવી રીતે કામ લેવું, તે યોજ

રાખેલું હતું, તેણે છેડતી શોધવાની મતલબથી વ્રાત છેડી. તુરે કહ્યું કે:—“આ શું પેદર ફરીદુનનો ગેરઈનસાફ નથી, કે તું નાહનો ભાષ ધરાંન જેવી બુલંદ સલતનતનો માલિક ગણાય, અને હમો ખાવર અને તુરકસ્તાંન જેવાં બુલકમાં ફુનીયાથી દુર, વતનથી દુર, અને પેદરથી દુર પડી રહીએ ?”

કહ્યું તુરે એરચ તરફ જોઈને,
“તું આવ્યો છે તારી અકલ જોઈને.
વાતો કરે છે અકલથી ભરી.
કરે છે હમો પર તું અફસરી.
હમારાથી નાહનો થઈ ભાઈ તું,
કરે કેમ જ્યાદા શરીકાઈ તું.
બુજ્જીની કોલાહ સર પર ધરી,
ડોળે ડહાપણુ વાતો કરી ?

ચહડી બેઠો ધરાંનના તખ્ત પર,
શું હું તારી બિદમતમે બાંધુ કંમર ?
વડો ભઈ વતનની રહે હદ બહાર,
બને કેમ નહાંનો બુજ્જીવાર ?
ગજબ છે ફરીદુને જોયું ચકીન,
ભૂલીયો જીવરથી તે ફર્જે અઈન.

દિધુ એને ખાવર, મને દીધું ચીન,
તૂને આપી ધરાંનની સર જમીન.
શું આ તેનો ઈન્સાફ, આ તેનું કાંમ ?
આલમમે થાજે બૂઝું તેનું નાંમ.”

* * *
નમી એરચે એમ જોલી જબાંન,
“રહો શાહે તુરાંન તું શાદમાંન.
અગર દીલની તુંજ છે એ મૂરાદ,
કસંમ છે ખુદાના, કઈં તુંને શાદ.
નથી તાજ જોઈતું મને રાજ સાથ,
નથી શાહી ચાહતો, નહી કાંઈ કાઠ.

નથી ચાહતો ધરાંનની સર જમીન,
નથી ચાહતો તુરાંન, ખાવર કે ચીન.
ઈન્સાંન અગર જો ચહડે આસમાંન,
છે ખાકમા તેનું આખર મકાંન.
અગર કિર્તી પાંખી ચહડે જો ગગાંન.
પલકમા કજ્જ આવી કરશે દફાંન.
બની શાહે ધરાંન બેજાર છું,
દેવા તમુને હું તૈયાર છું.
છે તખ્તો કોલાહ જંગલ સર,
તમુને હું સોંપુ, ખૂશી છે જીવર.”

૫૨૦૦
નથી તમ સાથે મને કાંઈ વેર,
બની ભાઈ મારા કરો કાંચ કહેર ?
કઈં તાબેદારી, ગણી મુજ ધરમ,
કરો કાં કીનાતુ બાજાર ગરમ.

૧૫૩

તુરને! કોફ એરચ ઉપર.

પૂકારીને તુરે કિધો એક અવાજ,
‘બંધ કર જબાં તારી યો રબલસાજ.’
પીલંગ સમ તુરે મારી છલંગ,
કપટ આગ અંગે, અજબ મન તરંગ.
ફલંગ મારી કુરસીને ઉંચકી તરત,
ધૂંભાવી ગજબથી સરપર સખત.
બદન બળ કપે કપટ વેરથી,
મારી તે એરચને કહેરથી.
કહ્યું એરચે “અચ્ચે બિરાદર તુર,
બને કેમ એટલો તું બેશહુર.

અરે ભાઈ મારા કરે શું ગજબ,
ભરે કાં દેમાગે કિનો તું અજબ.

ખુદાના ડરનો જરા કર ગમ,
પેદરની જરાબી તો કર તું શરમ.

મને મારી શું તું કરે માફ? ખુંન?
કિધો શું ગુનાહ કે ચહડીયું ઝુંન?

કરે કાં કબજ મૂજ જવાંની 'અબસ,
જરા કર જમાનાનો દિલમા તરસ.

અરે ભાઈ તુર તું જરા કર વિચાર,
તૂને છોડશે નહિ જમાનો જીન્દાર.

આ દુનિયાને એકદમ કરી હું તરક,
પડું એક ખુણે જઈ બેઘડક.

કરે ભાઈનું ખુંન બાંધી કમર,
રહેશે કહાં તક તું હાં અમર."

* * *

ધણુંબી કહું એરચે તુરને,
દિલે નહિ દયા તે હતી કૂરને.

અગન લડકી અંગે, જલન રૂમરૂમ
બદન ખટકે ખંગે ચહડી ખુંન ઝુમ.

ધરી ઝુમ ઉઠીયો લઈ નેમ બૂરી
તૂરત ખેચી કહાડી છુંપી એક છૂરી.

જરબ કીધો કાતીલ, ચીરીયું જીગર,
પડ્યો ખાઈ ઘુમરી, જમીનની ઉપર.

થયું લોહી જરી, જખમ આરપાર,
સિનામાથી વહેતી થઈ લોહી ધાર.

વહી લોહી ખાલી થયું જ્યારે તન,
થયું જ્યારે ઠંડું બરફ સંમ બદન.

લિધી તુરે કાતીલ છૂરી ધારદાર,
ખતમ કીધું ખુંનીચે બરગશ્તે કાર.

કિધું તનથી જીદુ કાપીને સર,
ભરી મુશ્ક અંબર, કિધું ખુબ તર.

સજીને સુગંધી કિધો દુર વાસ,
રવાના કિધું તે ફરીદુન પાસ.

મોકલાવી પયગાંમ સાથે પિછાંન,
'જો તારો દિકરો શાહિ જેહાંન.

ભલે આપ એને હવે તખ્તો તાજ
ભલે કર એને હવે સરફરાજ.

અરે! આ જેહાં! કેમ સંગદીલ થઈ!
અશો પર તું કેમ તંગદીલ થઈ!

હતું જે ખિલેલુ શુલ બાગમા,
પડ્યું તે કરમાઈ જઈ ખાકમા.

થયુ મુખ સુખાંબ, હતું જે લાલ,
ગયો લહુથી રંગાઈ રંગે ગૂલાલ.

લહુની નહેર ખાક નાળું થયું,
આ ખુંનથી તુર તાફ કાળું થયું.

અલમ હોજો ભારી તું પર ભારોભાર,
સિતમની સવારી તું પર હારોહાર.

કહેરે ધલાહી પડો તુંજ પર,
બની ભાઈ ચિરીયું ભાઈનું જીગર.

તુર અને સેલમે ફરીદુન પાસ એરચના કફનને મોકલવું.

એરચના પાછા ફરવાની ફરીદુન ધણોજ ઈતેભરીથી રાહ ભેતો હતો. તેના પાછા ફરવાનો સમો થતાં ફરીદુન પોતાના રસાલા સાથે એરચને એસ્તડબાલ લેવા જવા

૧ અબસ ચાને નાહક-ફાકટ.

૨. રૂમરૂમ ચાને આંગ ઉપરના રૂબે રૂબાં.

૩ ખટકે ચાને ભેંકાય.

૪ ખંગે ચાને કપટથી.

૫ કરતુરી અને અંબર.

તેવાર થયો. સામે જતાંજ દુરથી એક ગીરદ ફરીદુનની નજરે પડી. નજદીક આવતાં ફરીદુનને એક સવાર ઉઠે ઉપર રડતો દેખાયો. તેના હાથમા એક કફન હતું. તે સવારે ફરીદુન આગલ એરથનુ કફન મુક્યું. તે કફન ખોલતાં એક રેશમના કપડાંમા વીટાલેલું એરથનું માથું ફરીદુને ભેટ્યું, અને તે જોતાંજ તે નેક પાદશાહ બેહોશ થઇ પડ્યો. તમામ લશકર હા-વ-જારીમા પડ્યું, અને સરવે માહેતમ કરતા એરથનુ કફન લેઈ શહેરમા પાછા ફરયા.

ન ધારી બિના થઈ આફત નમુદ, ઉઠયો હા-વ-જારીનો સઘળો સરદ. બેહોશ ફરીદુન પડ્યો ખાકમા. પડી કુલ રઈયત અગન આગમા. ફૂટી સર રડે કુલ પીરો-જવાં, રડે હર અમન, ગુલ, કળી, અર્ગવાં. થયા રૂખ ગમથી અબનુસ રંગ, પડી બંધ મહેક્કિલ, રંગ રાગ લંગ. ભરી ધુલ સરમા હર કોઈ સિપાહ, લિધી સંગ ફરીદુન શહેરની રાહ.

એરથના રવાન ઉપર ફરીદુનનો વિલાપ.

પિસરનુ બગલમા ધરી સર પેદર, ચુમી દાબે છાતી રડી સર-બ-સર. જોઈ તખ્તે એરથ ફરીદુન રડે, “અરે આ સપુત, કાં કવખ્તે મરે.” ફૂટી છાતી સર ને ભરી સર ખાક, લગાડી મહેલને ફરીદુને આગ. તખ્ત જોઈ ખાલી ભરી માહે ધુલ, અમન છોડી ઉડી ગયું બુલબુલ.

સીનામે દિકરાનું દાખીને સર, બોલ્યો ફરીદુન, “અરે દાદગર. કતલ થાયો છે બેગૂનાહ મૂજ પેસર, જરા કર એ નિર્દોશ પર તું નજર. સર તેનુ તનથી કપાઇ ગયું, તન તેનુ દુર દેશ ખવાઈ ગયું. કર તારી બેદાદગર પર નિગાહ, દુનિયામે દેતો ના તેમને પનાહ. ખુને પીસર કેમ જૂવે આ અશમ, આ જઈશિમે સુલતાની મૂજ પર સિતમ. અરજ એ ગુજર છું આ કેરદેગર, કે જીવે ને જીવે મહારી નજર. એક તૂખમે એરથ બને નામવર, જે કીનામા બાંધે પોતાની કંમર. કંમર બાંધી જંગમે નિકલે દલેર, લડીને લીએ મૂજ બેટાનું વેર. કતલ બેગુનાહ જેમ થયો મૂજ પેસર, થજો તેમ કતલ બંને બેદાદગર. જોઉ મારી અશ્મોથી બંનેના સર, ત્યારેજ થશે ખૂશ મહાડું જગર. ૫૩૦૦ ત્યાં તક જગર માહે તું રાખ દમ, પછી મારા દમને તું કરજે ખતમ.

૧ યજ્ઞદ્વર્દ શહેરીયાર.

પારસીઓનો છેલ્લો પાદશાહ

પારસી શહેનશાહ કેવી રીતે ધરાંનમાં પડી ભાગી, અને છેલ્લો
પારસી પાદશાહ પોતાનું રાજ અને ઝુંડો ખોદ કેવી
રીતે મરણ પામ્યો, તેના હેવાલ.

જમાનાએ શું કીધું ખરાબ કાંમ,
પારસીઓએ ખોયું ધરાંનનું નાંમ.
ખોઈ શેહનશાહી, ખોયું રાજપાત,
ખોઈ સલતનત થઈ ગજબની વાત.
ખોઈ દીન ધરમ, ખોઈ કિરતી તમામ,
ખોઈ એશો અશરત, થયુ ગુમ-નાંમ.
થયો જ્યાં તમારો પયદા ધરમ,
બુવા તેની હાલત કેવી બરહુમ.
લખઈ જે જમીનપર અવસ્તા ને ઝંન્દ,
પરેશાંન થઈ તેની હાલત બુલંન્દ.
પૂંબયો પ્રથમ જ્યાં આતશ અમર,
થઈ આજ કેવી દશા બદતર.

પૂંબયો ભૂમીએ જે ખૂરશેદ પાઠ,
ભૂવો તે જમીન કેવી થાએછ હલાક.
ધરાંન ! ધરાંન ! હુમારાં વતંન,
કહાં છે તહારાં એશો અમંન.
કરીને ગયા જ્યાં ક્યાંનીઓ રાજ,
ભટકે ત્યાં જંગલના કોલાહો આજ.
કિધી છે કદીળી તમોએ યાદ,
હતી જ્યાં તમારી જન્મી ઓલાદ.
થઈ કેમ જરથોશતી દીન ખૂવાર,
થયો કેમ ખતમ યજ્ઞદ્વર્દ શહેરીયાર.
નથી કોઈનો થાયો, થશે દિલદાર,
જમીનને જમાનો સૂણો અએ યાર.

જમાનાના તે કાળમાં પારસી કોમના વતન ઈરાંન ઉપર જ્યારે પારસીઓના
વડવાઓ રાજ કરતા હતા, તે વખતે ઈરાંન દુનીયાના મુલકા ઉપર અબ્બાસ દરજ્જે
ધરાવતું હતું. પેશદાદી ટોલાનો પેલો જગ પ્રસીધ પાદશાહ જમશેદ અને ફરીદુન,
કિયાની ટોલાનો પેલો બાણીતો મહાતમા પાદશાહ કયેખુશરો અને કયેખુસ્તારપ
તથા લોહારારપ, હખાંમની વંશનો પાયો નાખનાર મહાતમા કુરસ અને દરાયસ,
તથા સાસાની વંશના પાદશાહ અરદેશર બાબકાંન અને નોશીરવાંન આદીલ

૧ આ દારતાનવું સંગીત કિરતન બુખઈની જરથોસ્તી ધરમ ઉપર એતેકાદ વધરાવનારી મંડળીની
તરફથી પેહલવેહદલું તારીખ ૧૫ મી અકટોબર (મંગલવાર) ૧૯૦૭ ની રાત્રે ધોબીતલાવ ઉપર
૩૦ કાં ૦ હોલમા કર્યું હતું, અને ત્યાર પછી અનેક વાર એ વાંચણ બાહાર ગાંમમા પણ રજુ થયું હતું.

જેવા અમર નામ રાખી ગયલા પાદશાહો જે સરજમીન ઉપર રાજ કરી ગયાં, તે સરજમીન આજે ક્યાં છે ! તેની હાલત આજે કેવી છે ! તેની શાહી સલતનત આજે કાણ ભાગવે છે ?

જે મહાન પારસી સલતનતને બચાવનાર યોધ્ધાઓ ધરાંનની તવારીખમા પોતાનું નામ અમર ગયા, તે મહાન સલતનત, સાસાની વંશના છેલ્લા પાદશાહ યઝ્ઞઝઞ શહેરીયારે ગુમાવી, અને દુનીયાની સપાટી ઉપરથી પારસી શહેશાતનું નામ તેણે જીવેદાંનનું નાણુદ કીધું. પારસી પાદશાહતની પડતીની શરૂઆત યઝ્ઞઝઞના જ રાજમા થઇ હતી, અને તે જીવેદાંનની નાણુદ પણ તેના જ અમલમાં થઇ હતી. અરબોના હુમલા અને જંગ સાંમે યઝ્ઞઝઞ ટકી શક્યો નહી, અને અંતે તે પોતાનું રાજપાત ખોઇ, જમાનાની ગીરદેશને શરણુ થયો. કેવી રીતે પાદશાહ યઝ્ઞઝઞ ગરદીશને શરણુ થયો, તે આપણુ આગલ ચાલતા જોઈશું, પણ ધરલાંખી લખનારાઓ પોતાના મહજબની સચાઇ દેખડાવવા સારું લખે છે, કે:—“પરવરદેગારે એવો મોજેજો કરી દેખાડ્યો, કે ધરાંન જેવી મહાન સલતનત અરબોને હાથ ગઈ.”

સાંસાની શહેનશાત પડી ભાગવાના અનેક કારણોમા મુખ્ય કારણુ એ હતું, કે યઝ્ઞઝઞ એક ધણોજ નબળો અને યેપરવા પાદશાહ હતો. કિયાની વંશના પાદશાહો તુરાનીઓ સાથ જંગ કરવા માટે મશહુર થઈ ગયા છે. હખાંમની વંશના પાદશાહો યુનાનીઓ સાથ લડવા માટે આસ્કાર થઇ ગયા છે. તેમજ સાસાની વંશના પાદશાહો રમાઓ સાથ જંગ કરવા માટે જણાઈ ગયા છે. એ સબબને લીધે ધરાંનની નબળા પડતા ગયા હતા. યઝ્ઞઝઞ જ્યારે ધરાંનના તખ્ત ઉપર આવ્યો, ત્યારે તેની સલતનત જે લગભગ નબળી પડેલી હતી, તે નબળાઇમાં બેહદ વધારો થઇ ગયો હતો.

યઝ્ઞઝઞ શહેરીયાર. તેના જનમની કાંહાંણી.

યઝ્ઞઝઞ શહેરીયાર સાસાની વંશનો છેલ્લો પાદશાહ હતો. પાદશાહ નોશીરવાંન આદીલના નખીરા ખુશરો પરવીઝને નજુમીઓએ ધરાંનની શહેનશાત માટે એક બહુ ખુરી આગાહી કરી હતી.

યઝ્ઞઝઞના જનમની કાંહાંણી.

નજુમીઓએ ખુશરો પરવીઝને એવી આગાહી કરી હતી, કે તેની એલાદથી જનમ પામિલા એક શખસના હાથમાંથી ઈરાનનું રાજ જતુ રહેશે. એ ઉપરથી ખુશરો

૧ મીરખુન્દ નામનો ધુરલમીન લખનાર લખે છે, કે એ આગાહી કરનાર નોશીરવાંન પાદશાહનો બહીર ખુલ્લેચેમહેર હતો.

પરવીઝે પોતાના દીકરા શહેરીયારને એક મેકલમાં કેદ રાખી એવો હુકમ કીધો, કે તેની પાસે કાષ્ઠખી ઓરતે જવું નહીં.

આ હુકમને માન આપી કંઈક મુદત સુધી શાહજાદો શહેરીયાર મેહલમાં નજર કેદ પડી રેલો. પણ અંતે ખુશરોની રાણી શીરીનથી તેણે પોતાની મતલબનો ઇલાજ કીધો. શીરીને એક નાચીયા ખાંદાંનની ખાંતુને મરદના વેશમાં શહેરીયારના મેહલમાં તેને મળવાને ખાંદાંણે પાદશાહ ખુશરોની જાળ વગર મોકલાવી, અને એ જોડાંથી યજ્ઞઝર્જનો જનમ થયો.

જ્યારે યજ્ઞઝર્જ પાંચ વરસની ઉંમરે પુગ્યો, ત્યારે પાદશાહ ખુશરોની નજર તે આળક ઉપર કાંઈક અચભુત સંજ્ઞે વચ્ચે પડી. ખચર કાહડતાં માલમ પડ્યું, કે તે આળક શાહજાદા શહેરીયારનું ફરજી-દં છે. ખુશરોના ચુસ્સાનો પાર રેલો નહીં. નજુમીઆએ આગાહી કરેલી હોવાને લીધે ખુશરોએ તે આળકની જાંગ ખુલ્લી કરાવી જોયું, તો તે આળકની જાંગ ઉપર નજુમીઆની આગાહી પ્રમાણે એક નહેસ્ત નીશાણી તેણે દીડી. તુરતજ ખુશરોએ તે આળકને મારી નાખવાનો હુકમ કીધો, પણ રાણી શીરીન, જેને ખુશરો એહદ ચાહતો હતો, તેણે વચમા પડી તે આળકનો જીવ બચાવ્યો. ખુશરોએ તે આળકને પોતાની નજર આગળથી તેમજ પોતાના દેશમાંથી દૂર કરવાનો હુકમ કીધો.

**પંદર વરસ વેર યજ્ઞઝર્જને જનાંખાનામાં
છુપાવી લાડ લડાવ્યો.**

યજ્ઞઝર્જને મદાયન શહેરમાં મોકલાવી દઈ ત્યાં તેને જનાની લાડ અને એશ અશરતમાં રાખ્યો. હિયાં તે પંદર વરસની ઉંમરે પુગ્યો ત્યાં સુધી રેલો.

ખુશરો પરવીઝ ઉપર મહમદ પેગંબરનો પેગાંમ.

ખુશરો પરવીઝ એક બહાદુર અને હિંમતવાન પાદશાહ હતો. ઇરાંનની ગાદી ઉપર તેણે પાતરીસ વરસ અમલ કીધો હતો. (૪૦ સં ૫૬૧ થી ૬૨૬ સુધી.) ખુશરો જો કે લડાયક અને બળવંત હતો, પણ મોજ શોખને તે ધણોજ વશ થઈ ગયલો પાદશાહ હતો. તેની માનીતી રાણી શીરીનની ખુબસુરતીનો તે ધણોજ પરસ્તાર હતો. કહે છે કે એક વખત ખુશરો પરવીઝ પોતાની રાણી શીરીન સાથે શેકારગાહે ગયો હતો, અને શેકારથી ફારેગ થઈ એક નદીને કાનારે તે જાંવણી નાખી પડ્યો હતો, ત્યાં મુસ્લમાનના પેગંબર હજરત મહમદે ખુશરો પરવીઝ ઉપર એક પેગાંમ લખી મોકલ્યો કે:—“ તું તારી જરથોસ્તી દીન તજી દે, અને મારી ઇસ્લામી દીન કબુલ કર.” ખુશરો આ પેગાંમ

વાંચી ધણોજ ગુસ્સે થયો, અને તે પેમાંના ટુકડા કરી તેણે નદીના પાણીમાં ફેંકી દીધા. જ્યારે એ ખપર હજારત મહમદને પડી, ત્યારે તે બોલ્યો કે;—“ અદલાહ એજ પ્રમાણે તારી સલતનતના ટુકડા કરશે.” મહમદની એ આગાહી કમનસીબે ખરી પડી.

પુશરો પરવીઝનુ મરણ. યઝ્ઞઝર્દનું ધરાંનની ગાદીએ આવવું.

ઇ. સ. ૬૨૮ ના સાલમાં પુશરો પરવીઝ મરણ પામ્યો. પુશરોના મરણ પછી ચાર વરસ સુધી ધરાંનમાં ધણોજ અધિર ચાલવા લાગ્યું. યઝ્ઞઝર્દ એ વખતે ૧૫ વરસની ઉંમરે પુગેસો હતો. ધરાંનની અન્જુમને યઝ્ઞઝર્દને ૧૫ વરસની કાચી ઉંમરે મદાયનથી લાવી ધરાંનની ગાદીએ બેસાડ્યો.

આગલા વખતમાં પાદશાહી વરસ કેમ ગણતાં હતાં.

શીરહોસી પ્રમાણે ઇ. સ. ૬૩૨ અને જુન માસની ૧૬ મી તારીખે યઝ્ઞઝર્દ તખ્તનશીન થયો હતો. તે દીવસે અરપદાદ મહીનો અને અરદીએસ્ત રોજ હતો. આજે એ બનાવને લગભગ ૧૩૦૦ (યઝ્ઞઝર્દ ૧૨૮૪) વરસ થયા છે.

ધરાંનમાં અસલ એવો રેવાજ હતો, કે એક નવો પાદશાહ જ્યારે તખ્ત ઉપર આવતો, ત્યારે તે નવા પાદશાહનો સને તે દીવસથી આખા રાજમાં શરૂ થતો હતો. એ રીતે યઝ્ઞઝર્દ જે સાસાની વંશનો છેલ્લો પાદશાહ થઇ ગયો, તેથી હજુર સુધી તેનો સને ચાલુ રહી ગયો છે, અને તેથીજ આપણુ યઝ્ઞઝર્દ સને ગણ્યે છીએ.

યઝ્ઞઝર્દે તખ્તનશીન થતાં પોતાની રમ્યત આગલ કરેલું ભાશણ.

યઝ્ઞઝર્દ ધરાંનની ગાદી ઉપર આવી ગેઠો, અને ધરાંનની સલતનતની લગાંમ તેણે પોતાને હાથ લીધી. તખ્ત ઉપર બીરાજતાં જ તેણે પોતાના વજીરો, અમીરો અને પેહલવાંનોની એક ખાસ દરબાર ભરી, અને પોતાની રાજનીતી નીચલા સખુનોમાં જાહેર કીધી.

સિપાસો—સના હું ગૂજારૂ હજાર,
બંદો હું તારો, આ પરવરદેગાર.
નમુ તુને યઝ્ઞઝર્દ અશો નેકનાંમ,
ઝુંકાવે સર તારો બંદો ગૂલાંમ.
તું એક તું છે, તુંજ છે અશો,
નથી તું સિવા મારો મારગ કર્સો.

હું અવલાદે છું પાક નોશીરવાંન,
તુંજમે છું શાહી, શાહે ધરાંન.
મહેરબાંન મુજપર છે પુરશીદો—માહ,
સદા મુજ રૈયતને આપસ પનાહ.
બૂજેર્ગીને આપસ સદા માન પાન,
ગરીબોને આપસ હંમેશ દાંન.

તવંગર ગાદાને ગણુસ એકસાંન,
બનસ મારી રેયતનો પાસખાંન.
નથી રાખતો કિરતીની કાંઈ આસ,
ફના છે ફાંની, છે કુલ્લે નાસ.
નથી ગંજો દોલત કાયમ સદા,
નથી કોઈ જગમે દાયમ રહ્યા.
નથી બખ્ત કાયમ કે કોઈ તખ્ત,
નથી રહે તો દાયમ કોઈનોથી વખત.

નથી જગમે કાયમ રહી સરવરી,
નથી કોઈની કાયમ રહી બહેતરી.
ફના અંતે ફાંની, બદલ અંતે ખાક,
મળી ખાકસે તે થશે અંતે પાક.
સદા રહેશે કાયમ અમર નેક નામ,
કજ્જ બાદ છે ખાક તન ફૂલ તમામ.

યઝઞઙર્હને માથે શાહી ખોવાનો કલંક.

કુદરતે યઝઞઙર્હને પાદશાહીને લાઘ્યક સરજેલો જ નહીં હતો. તે મોજમાં ઉધરેલો અને જનનાખાંનાના લાડમાં રહેલો હતો. તેના અપાવા ખુશરો પરીએ તેને ખોતાના નખીરા તરીકે ગણવા ના પાડી હતી, તોપણ તેની સરજતે તેને શાહા બનાવ્યો હતો. ધરાંનની આદશાહી ખોવાનો, સાસાંની ટોળાની જીંદગીનો અંત લાવવાનો, અને છેલ્લે પેલો માનવંત કાવેઆની ઝુંડો ખોઈ દેવાનો કલંક તે કમનસીબ પાદશાહના નામને લાગવાનો, તે લાગ્યા વગર રેલો નહીં.

ધરાંનીઓની ફરીઆદ.

ઓ અદ્યખત ધરાંન ! કહે ઓ પારસીના પુરાતન વતન, તુંને ખોઈ દેવાનો દોશ તારી પરસ્તેશ કરનાર રહ્યતની કેવી કોસમની ગફલતી અને ગાફેલીથી થયો ?

ઓ પવીત્ર દીન અને ધરમના યુવનંદ વતન, કેહ, કેહ કે કાદુસીઆ અને નીલાદાંની ખુખાર લડાઇ પછી પારસીની માનવંત ધમ્મ કાવેઆનીનું શું થયું ?

બોલો ઓ યઝઞઙર્હ પરસ્તી દીનના પવીત્ર દરેમેહરો અને આતશકહેલો, તમારા પવીત્ર આતશની બરખાદી કેવી રીતે થઈ, અને કાણે કાધી ?

કુરાંન અને તલવારનો ચાલી રહેલો જમાનો.

એજ વરસમાં ચોતરફ અરબો મહમદી ધરમનો ફેલાવો કરી રેલા હતા. તેઓ જ્યાં ત્યાં એક હાથમાં નાગી તલવાર અને બીજા હાથમાં કુરાંન પકડી, ‘અલ્લાહ-હુ-અકબર’ એવા પુકારો કરી મહમદી ધરમ કબુલ્લાવતા હતા, અને ‘રેલા ઇસ્લા ઇલ અલ્લાહ, મહમદ યા રસુલ અલ્લાહ’ એવા પુકારો તેઓ ચોતરફ ફેલાવી રેલા હતા.

૧ તહા યાને મરીખ. ૨ ‘લાઇલ્લા ઇલ અલ્લાહ, મહમદ યા રસુલ અલ્લાહ’ અટલે, પરવરદેગાર એક છે, અને તેનો પેગમ્બર મહમદ છે.

પારસી ધળ ખાખે શીરદોસીનો ગંમ.

નીહાવંદની લડાઇમાં જ્યારે કાવેખાંની ઝુંડો અરખોએ લુટી લીધો, અને પારસી શહેનશાહનો અંત આવ્યો, ત્યારે શાએર શીરદોસી તે બનાવ ઉપર ગમ કરતાં બોલે છે કે:-
, જે શીરે શુતર ખુરદનો સુસમાર, | કે તખ્ત કેયારાં કુનંદ આરબુ,
અરખરો બળએ રચી દસ્તકાર. | તુકુ બાદ બર અરખે ગરદોન તુકુ.'

(અર્થ) ' ઉઠતુ દુધ પીનાર અને સુસમાર નામની (એક હલકી ખતની) મચ્છી ખાનાર નજસ આરખોનો શું દાહડો ફરી ગયો છે, કે કિયાંની લોકોનું તખ્ત લેવાની તેઓ ખાએશ કરે છે. અરે એ ફરતાં આસ્માંન, લીઆંનત હોજે તારી ઉપર; કિયાંનીઓનું બાહોજલાલી બરેલું તખ્ત તું કાણુને હાથે બરબાદ કરાવે છે.'

પેગમ્બર મહમદનુ ગુજર પામવું.

એજ વરશમાં હજરત મહમદ મરણ પામ્યો હતો. તેના મરણ બાદ તેની જગ્યા ઉપર ખલીફ આમર નેમાયો. તેણે ઇરાંન જીતવાનો વીચાર કીધો. ખલીફ આમરે પોતાના સરદાર સાદ વકાસને હુકમ કીધો, કે થોડાક ખુજરાગ આરખોના એક એલચીખાતાંએ યઝ્ઞઝર્દ પાસ મદાયન તરફ એકદમ જવું, અને મહમદી દીન કબુલ કરવા માટે ખલીફ આમરની મરજી યઝ્ઞઝર્દ આગલ જાહેર કરવી

અરખ એલચીખાતાંની યઝ્ઞઝર્દ પાસ દરબારમાં માંગણી.

એ મુજબ આરખોનુ એક એલચીખાંતુ યઝ્ઞઝર્દને મળવા મદાયન તરફ જવા નીકળ્યું. તેઓએ યઝ્ઞઝર્દની દરબારમાં જઈને પેહલાં પોતાના પેગમ્બરની સીકત શરૂ કીધી, અને ત્યાર પછી એલચીખાતાંના વડા અરખ શેખ મયુરાએ પોતાના પેગામ યઝ્ઞઝર્દ આગલ રણુ કીધો.
' સૂણુ શાહે ઇરાંન અએ નાંમવર, | શું અદના કે આલા ને હુરો પરી,
હમારો છે આમર ખલીફ રહેબર. | સિતારાઓ ઝારા અને મૂશતરી.
લાવ્યો છું પયગાંમ ખૂબ માંનથી, | ખુશી નળી પર હતું આસ્માંન,
જરા સાંભલી લે તું ધ્યાંનથી. | સદકે જમાનો હુરો ગીલ્માંન.
છે હજરત મહમદ પામ્યા ગૂજર, | ખૂશીથી ઝુંકીને કરતાં સલાંમ,
દરૂદ હોજે તે પર શાંમો-સહર. | મહમદ નળીના હતાં સૌ ગૂલાંમ.
મહમદ નળીના હતા એ કલાંમ, | છે આમર ખલીફનો હુકમ મહમદી,
કે દિન તેની પાલે દુનિયા તમાંમ. | ઇરાંનીઓ પાલે ધરમ મહમદી.

૧૫૫

આ સખુનો સાંભલી યઝ્ઞઝર્દે પોતાની મુજબાં દસી શેખ મયુરા અને તેના સાથીઓ તરફ બોધને કહ્યું:-

“શેખ મયુરા, હમે ધ્રાનીઓ આરખાને પોતાથી ધણાજ ઉતરતી પંકતીના ગણ્યે છીએ. તમે આરખો હમારા મુલકમાં વેપારી તેમજ બીખારી તરીકે જણાયેલા છો. તમારા લોકનો ખોરાક સુસમાર મચ્છીનો, અને તમાર પીણું ખારાં પાણીનું છે. તમારાં વસ્ત્રો જનવરના ચામડાંના બનેલાં છે. હમારા મુલકમાં આવી તમે સારો ખોરાક, મીઠું પાણી, અને પૌશાક ભોગવવા લાગ્યા છો, અને તેથી નહીં ધરાતાં હવે તમે આવી બેઅદબ માંગણી કરો છો, તે મંજુર થાયે એમ નથી. તમારી એ શેખીને માટે તમુને કાંઈખી સજા કીધા વીના હું તમુને જતાં મુકું છું.”

ખલીફ ઓમરની સરતોનો પેગાંમ.

શેખ મયુરા યજ્ઞઝઠના ગુરસાબરયા સખુનોથી રાજ થયો નહીં, અને અનેક તાણાજની ભરેલા સખુનો બોલી, ૧૫૬ યજ્ઞઝઠ આગલ ખલીફ ઓમરની સરતો તેણે જાહેર કીધી કે:—

(૧) મહમદી દીન કમુલ કરો, (૨) યા તો જજીઓ આપો, (૩) યા તો લગાઇ કરો.

યજ્ઞઝઠનો ગુરસો.

આવી બેઅદબ માંગણી સાંભલતાજ શાહા યજ્ઞઝઠ ધણોજ ગુરસે થયો, અને શેખ મયુરાની માંગણી ધિકારી કાઢડી, લગાઇ કરવાની પોતાની મરજી દેખાડી. શેખ મયુરા ઉપર યજ્ઞઝઠ પુકાર કરી બોલ્યો કે:—૧૫૭

“ખામોસ રહેા, બંધ કરો બસ જ્યાંન, કરો બંધ બકવા, છોડો ગૂમાંન. શું છે હમ આગલ તમારી ખિસાત, ભટકતા બિખારીની કંગાલ જાત. રહેજાંન, લૂટારા, ચૂગલખોર તમાંમ, હવે તમ બનો છો શું નીમકહરાંમ? હતું જ્યારે તમને ન ખાવાને અંન, હતાં જ્યારે તનપર ન વસ્તર કફાંન. ન પીવાને નિરમલ પાણી હતાં, ખરલતે સંઉ તમ હેવાંની હતાં. વસી જંગલે નગ્ન ફરતાં હતાં, સુસ્વાટ મચ્છી ચગરતાં હતાં.

સમજતા હતા નહિ હક ને હરાંમ, ભટકીને કરતા ‘તા રહેજાનનું’ કાંમ. કરો શેખી હમ સંગ બની બેઅકલ, નાખુદ કરશ જેહાંનથી તમ નસલ. જોઈ હમ મૂલક ‘ને જોઈ કરોખાર, હમુને જોઈ તમ થયા હુશિયાર. રાખો છો શું મન માંહે મૂરાદ, કરી જંગ હમસે થશો નહિ શાદ. અગર જાંન લાખોનો કરશો હલાક, મલશે ન ઇરાંનની ચમ્દીખી ખાક. બની બદહવસી ખૂરાઇ કરો, ઇરાંનીસે દાવો ખૂદાઇ કરો.

ગળ્ળ છે હેમાકત દેમાગે વસી,
કરે એવી ધરાંનસે સરકસી.
નોખત કળ્ળની ચમકી છે આજ,
પયગાંમ લાવ્યા છે મરવાને કાજ

સૂણી હાલ રંબુર, હર તાર તાર,
પડો તમ રખલક પર ખૂદાનો માર.
નવા કોઇ ધરમની નથી કંઈ જરૂર,
જગતમાં છે જરથોશતી દિન મશહુર.

૫૪૦૦

શેખ મયુરાએ યઝઢઝઢને જવાખ દેવો.

ન્યારે પાદશાહ યઝઢઝઢ આવી રીતના ગુસ્સાથી બરેલા સખુનો બાધ્યો, ત્યારે શેખ મયુરાએ યઝઢઝઢને જવાખ દીધો કે:-

“સૂખૂન રાસ્ત છે, અએ શાહા શહેરીયાર,
નથી કરતો હું તેનો કંઈ ઇનકાર.
હતી એવી હાલત અરબની તબાહ,
પડતી ‘તી સૂસ્વાટ ખાતાં મજાહ.
હતાં ન્યારે મૂકલીસ, વીના કફન,
દિકરીને કરતાંતાં જીવતી દફન.
લૂટફાટ ચોરીનું કરતાંતા કાંમ,
મામા ‘ને કાકાને ગણતા હરાંમ.
ગરજ પડવે તેઓને કરતા કતલ,
હમારો હતો એજ ઇન્સાફ અદલ.
ડિંઠ અને મેંઢાંના કાહડીને કેસ,
ખનાવી પહેરતા હતા પહેરવેસ.
હતા હમ ફકિર પણ હવે હમ નથી,
ફેરવી હમારી રસુલે ગતી.

હતા હમ રહેઝન બરગશતે હાલ,
ખની ઇસલાંમી થયા હમ નેહાલ.
ખોટાં ખરાંનો હતો નહિ ખિયાલ,
નહિ જાણતા ‘તા હરાંમો-હલાલ.
કહી એમ ગયા છે મહમદ રસુલ,^૧
જે કોઇ કરે દિન નહીં જો કયુલ.
લડવું તે સંગ સબ્બાર છે,
હરએક અરબનો એ એકરાર છે.
હમારા રસુલે કહ્યા છે કલાંમ,
‘લડી દીન થકી સંડ મરજો તમામ.
અગર દીન થકી જો થશે તમ કતલ,
મુવા બાદ મલશે જન્નત અચલ.’
દરૂદ છે હજરો રસૂલ પાક પર,
સદકે છે સર હર અરબ આક પર.”

યઝઢઝઢને. હુકમ.

આ સખુનો સાંભલી પાદશાહ યઝઢઝઢ ઘણેજ ગુસ્સે થયો, અને મયુરાને તથા તેની સાથે આવેલા તેના રશીકાને એકદમ દરબારમાંથી ચાલી જવાનો હુકમ કરીધો. તેણે કહ્યું કે:-
“શેખ મયુરા, તારા ખલીફને કહેજે, કે નવા ધરમની હમુને હવે જરાખી જરૂર રહી નથી. તું હમારી પાસ જજીઆ માંગે છે, તો જજીઆને બદલે હું મારાં લશકરને તારી સાંભે લડવા મોકલું છું. એજ તમારા ખલીફના પેગાંમનો જવાખ છે.”

૧ ખદન ઉપરના રવે રૂવાં

૨ વરતી ઉપર.

૩ રસુલ યાને પેગમ્બર.

૪ જન્નત અચલ યાને કાયમતું બહેસ્ત.

ખલીક ઓમરની ઇરાંન ઉપર ચહડાઈ.

અરબ એકચીખાંતુ યજ્ઞઝર્જનો આ પેમાં મેષ મદીના તરફ નીકળી ગયું, અને યજ્ઞઝર્જે લડાઈની તૈયારી કરવાનો એકદમ હુકમ કીધો. ખલીક ઓમરે પણ ઇરાંન ઉપર ચહડાઈ લેઈ જવાની તકવારી કીધી. યજ્ઞઝર્જે એક મોટું લશકર એકઠું કીધું, અને તે લશકરની સરદારી રસ્તેમાં ખીન હોરમઝદ નામના એક ઇરાંની પેહલવાંનને આપી, અરબોની સામે લડવા તેને જંગના મેદાંનમાં રવાના કીધો.

જંગે કાદુસીયા.

(ઇરાંનીઓએ ત્રીસ મહીના સુધી ચલાવેલી જંગી લડાઈ.)

આ જંગી લડાઈ ઇરાંનની તવારીખમાં જંગે કાદુસીયા યાને કાદુસીયાની લડાઈને નામે જણાઈ છે. કેહછે કે પેહલવાંન રસ્તેમાં ખીન હોરમઝદ, ત્રીસ મહીના સુધી એ લડાઈમાં રોકાઈ રહ્યા હતા.

ઇરાંની સીપાહસાલાર રસ્તેમાં ખીન હોરમઝદે જંગના મેદાંનમાંથી પોતાના ભાઈ ઉપર લખેલા પેમાં.

અતે રસ્તેમાં ખીન હોરમઝદને જંગનું રૂપ કાંઈ જુદુજ દેખાવા લાગ્યું. તેણે પોતાની નજીમ જોઈ, પોતાના પાદશાહની છાંદગી માટે અફસોસ કીધો, અને નાહિમેદીને એક ઉંડો દમ ભરી જંગના મેદાંનમાંથી પોતાના ભાઈ ઉપર એક નામું લખી તેમાં તેણે સમગ્રી ખીના જણાવી. તે નામા અંદર તેણે છેવટે લખ્યું કે:—

જંગના મેદાંનમાંથી પેગામ લખ્યો સીપાહસાલાર રસ્તેમાં
ખીન હોરમઝદે, પોતાના ભાઈ ઉપર.

(શીરોસીના સખુનોમાં)

દેવે મન પોરઅઝ ખુન શોદો રૂઈ ઝર્જ,

દહાન ખુશ્ક વ લખાહા, પોરઅઝ ઓદે સર્દ.

કે તો મન શુદમ પહેલવાંન અઝ મીઆન,

ચૂનીન તીરે શુદ અખ્તે સાસાનીઆન.

x x x x x

ચૂનીન ખીવફા ગસ્ત ગરહાંન સંપેહેર,

દેઝમ ગસ્તો ઝમા યંઓરીદ મેહેર,

ઝે રોઝે સંપેહરી કસ ઓગાહા નીસ્ત,

ન દાંનંદ કે ઇન રંજે કુત્હા નીસ્ત.

x x x x x

તુરો અએ ખીરોદર તન ઑખોદ ઑદ,
દેલે શાહે દરોન બેતો શોદ ઑદ.
કે ધન કોદસી દખ્ખ ગાહે મનઅરત,
કદન જહિશનો ખુન કોલાહે મનઅરત.

(અર્થ.)

આ આદતથી મારે લોહી ઉકળે છે, અને અહોરો ઝર્ થયો છે. મારે મોહુ સુકાઈ જાય છે, અને મારા હોઠ ઠંડા થયા છે.

આ ફરતું આસમાન આપણી તરફ બેવફા થયું છે. તે આપણી ઉપર રહ્યું છે, અને બેમરવત બન્યું છે. આ આસમાનના છુપા ભેદથી કોઈ વાકેફ નથી. ધરિનીઓ જાણતા નથી કે આ આદત કેવી મોટી છે.

આ ભાઈ, તું સુખ ચેનમાં રહેજે, અને ધરિનના શાહાને ખુશી રાખજે. આ કાદુસીઆનું મેદાન મારે દોખાયું છે, અને લડાઈનું બખ્તર મારે કદન છે. અને મારું માથું ટોપીને બદલે લોહીયા ઢંકારો.

લખું શું બિરાદર તું પર હેવાલ,
દિસે છે ખૂરી બહુ સિતારાની ચાલ.
દિસે છે. ભયંકાર અંબામે જંગ,
થશે શાહી ધરાંન બિલકુલ બતંગ.
ખૂરજ શાહીનો છે અતી અંધકાર,
હોલો જે રવી જંગે કરવા બિગાર.
સિતારો અરબનો દિસેછ આબહાર,
સાસાંની શાહીને કરશે ખૂવાર.
સાસાંની તોખમ ન જીતશે કદી-
ધરાંનને ચાર ખીજ સદી.

દિસે છે મને મામલો બહુ ખરાબ,
ખૂદલો થયો છે લવિશનો નકાબ.
આજેજ થયું છે જીગર બેહિસાબ,
વતનને થકી હું કરું છું વિલાપ.
અફસોસ! વતનનું હવે શું થશે,
સાસાંની શાહી હવે કહાં જશે.
અફસોસ જશે મારી કહાં અન્જુમન,
અફસોસ કહાં જઈ કરશે વતન.
અફસોસ વતન થાશે મારું ખૂવાર,
જૂલમ તારો ગરદીશ છે હલ બહાર.

અરબ સરહાર સાદ વકાસ ઉપર રસ્તાંમનો પેગાંમ.

એ પછી રસ્તે એક ખીજું નામું અરબ પેહલવાંન સાદ વકાસ ઉપર નીચે પ્રમાણે લખ્યું.

“ મહેરબાંન વકાસ અરબ પેહલવાંન,
ધરાંની રસ્તાંમની તૂજને સલાંમ.
લખું શું હકીકત જીગરની તમાંમ,
મને કમપસંદ છે લડાઈનું કાંમ.

હું નિયાંમે નાહક છે રંજે અલમ,
ઘડીમાં ખુશી ‘ને ઘડી માહે ગમ.
ઘડીમા કરે છે બંદાને શાદ,
ઘડીમાં કરે છે ખૂશી બરબાદ.

એવો છે ગરદીશનો રંગ ઢંગ,
કરે છે ઇન્સાનની ઉમેદો ભંગ.
કહે કોણુ છે તારો શાહા નામવર,
કોણુ તેનો અક્સર કોણુ છે નકર.
તમે મહમદી છો ધરમ પાલનાર,
તન પર ન વસ્તર, નહીં ધર ખાર.
ખૂરો છે જમાનો ધુમ્યો તમ સર,
તમે ખાંધી ઇરાંન સામે કંમર.

ચાહો છો કિયાનીનું લેવા ચંમન,
લ્યાંત છે તુંજ પર ઓ ચર્ખે કહન!
અગર દીલમે હોય કંઈ આરબુ,
જણાવો મને તે મળી રૂબરૂ.
કરસ દિલથી હરએક તમને મદદ,
જંગ દુર કરવા કરસ હું કસદ.
હમારો શાહા યજ્ઞઋદ્ શહેરીયાર,
નિગાહખાંન છે તેનો પરવરદિગાર."

જંગે કાદુસીયા.

આવી કીસમના કંઈએક સવાલ જવાબો અરસપરસ થયા પછી, અંતે એક રોજ મધ્યાંન બપોરે ૧,૨૦,૦૦૦ લશકર સાથે કાદુસીયાના મેદાંનમાં ઇરાંની સીપાહસાહાર રસૂતમ, અરબો સાથે લડવા મેદાંન પડ્યો. તે વખતે તેની સાથે બે બાહોસ ઇરાંની પેહલવાંન, જલીનુસ અને બંદવાંન નાંમના હતા.

જંગના મેદાંનમાં ઇરાંની હાથીઓ છુટી ગયા.

એક મોટી લડાઇ મધ્યાંન બપોરે શરૂ થઇ. એ લડાઇમાં ઇરાંનીઓના હાથીઓ એકદમ મેદાંનમાં છુટવાથી આરબોમાં મોટો ગભરાટ ફેલાયો. આરબો ચોતરફ નાહસવા લાગ્યા, પણ પાછલથી આરબોએ એ છુટેલા હાથીની સુંઠ ઉપર જખમ કીધા, જેથી તે છુટેલા હાથીઓએ ઉલટી રાહ પકડી, અને ઇરાંની લશકર તરફ ધસ્યા. આ ફેરવાએલો માંમલો જોઇ ઇરાંનીઓએ તે જખમી થયેલા હાથીઓને મદાયન તરફ નહસાડ્યા, અને પોતે આરબો ઉપર ધસી ગયા.

જંગ રોજે અરમાસ.

આ ખુંખાર જંગની થોડાક દીવસ આગમય, અણુ મોહજન નામના એક જવાન અરબ પેહલવાંનને, સાદ વકાસે શરાબ પીવાના વાંકને માટે કેદ કીધેલો હતો. તેણે જ્યારે પારસીઓના હાથ ઉપર જંગના મેદાંનમાં મુસલમાનોની ખુવારી થતી જોઇ, ત્યારે તેણે વકાસની આરતને અરબ કીધી, કે મારી જંજીરને જો તું ખોલી નાખે, અને સાદનો અબલક ઘોડો અને બખતર જે તુ મને તેની જણુ વગર આપે, તો પારસીઓને હું મારી મરદાંનગી દેખાડી, તે લોકને જાનથી માર. એટલુંજ નહીં, પણ ખુદના કસમ ખાઇ કેહું છું, કે જો હું જીવતો રેલો, તો ફતેહ કરી પાછો મારી જંજીર પહેરી વકાસનો કેદી થઇશ. "

સાદ વકાસની ચારતને મોહજન ઉપર ભરસો આવ્યો. તેણીએ તેની જંજીર ખોલી નાંખી, અને વકાસનું બખ્તર, તેના હથિયાર અને તેનો અખતક ઘોડો વકાસની બાજુ વગર મોહજનને આપી, તેને લડાઇના મેદાનમાં રવાના કરીધો. મોહજન પોતાના બંદમાથી જેવો છુટો, તેવોજ વકાસના અખતક ઘોડા ઉપર સવાર થયો, અને પોતાનો ચેહરો છુપાવતા તેણે એક શુરખો પોતાના મોહાં ઉપર બાંધી લીધો. મુસલમાનોની જગમગ કરતી ચાલી રહી હતી. પારસીઓના જંગનું આવું બચકાર સેવટ જોઇ મુસલમાનો હાર ખાઇ જતા હતા. પણ તેવાંમા ગાલેબ-ખીન-અખદલ્લા નામનો અરખ પહેલવાન મેદાનમાં દોડી ગયો, અને પારસીઓ ઉપર પુકાર કરી પોતાનો હમનખર્દ માંગવા લાગ્યો. મુસલમાનોને તેથી જીવ આવ્યો, અને ગાલેબ-ખીન-અખદલ્લાની ફતેહ માટે સર્વ કાર્ત મયદાનમા દુવા યુગ્મરવા લાગ્યા.

યા અલ્લાહ ! યા અલ્લાહ ! દે ફતે પહેલવાન તું, ગાલેબ-ખીન-અખદલ્લા.
યા અલ્લાહ ! યા અલ્લાહ ! તાર તું મુસ્કીલ હમારી, દુર કરીને આ બલા.
કંઈ મુવા ! કંઈ મુવા ! પારસીને હાથ ધરવાંખી, હમારા બલ બલા.
નર બલા ! નર બલા ! તમ મુવા છો દીન થઈ, જંજીરમે મળશે મુલા.
યા ખુદા ! યા ખુદા ! દીન હમારી મહમદી, ફાયમ રહો રસુલ-અલ્લા.

જંગ થયું દરખાન્દના પાદશાહ હોરમઝદ અને ગાલેબ-
ખીન-અખદલ્લા વચે.

અખદલ્લાની સાંમે તેના હમનખર્દ તરીકે તુરતજ મયદાનમાં દરખાન્દના પાદશાહ હોરમઝદ નીકળ્યો. અને પહેલવાનો વચે જખડે જંગ ચાલી રહ્યું હતું, તેટલાંમા એક શુરખાવાલો અરખ, એક અખલક ઘોડા ઉપર સવાર થઇ મયદાનમા બખતરખ બેઠકક ધસી આવ્યો. આ શુરખાવાલા સવારને એકાએક મેદાનમા આવેલો જોઈ અખદલ્લા ભારી ઉમંગ અને જોરથી હોરમઝદ ઉપર પોતાનું જોર અજમાવવા લાગ્યો, અને કમનસીબે હોરમઝદ તેના હાથ ઉપર કેદ પકડાયો.

તે શુરખાવાલો પેહલવાન, કોઇજ નહી પણ વકાસનો કેદી અથુ મોહજન હતો. તેણે છુટે હાથે ધરાંની લશ્કર અંદર કતલ ચલાવી. ધરાંનીઓ ગબરાટમા પડી વિખરાઇ જવા લાગ્યા. મેદાનમાં ગબરાટ ફેલાઈ ગયો. મુસલમાનોએ તેમજ પારસીઓએ આ શુરખાવાલા પેહલવાનને બીલકુલ ઓલખ્યો નહી. જંગનો આવો હાલ જોઇ, સાદ-ખીન-વકાસે પોતાની જગ્યા ઉપરથી ઉઠે ચહડી મેદાનમા જોઇ પોતાના નફરને પુછ્યું કે:—“ આ સવાર કાણ છે, કે જે આવી રીતે પારસીઓની કતલ ચલાવી રહ્યો છે ? ”

નફરે જવાબ દીધો કે:—“ ખુદા માલુમ એ કાણ છે ? ”

વકાસ વીયારમા પડી બોલ્યો કે:—“ એના ઘોડો મારા ઘોડા જેવા જ રંગનો છે, અને એના આંગ ઉપર પેહરેલુ અખતર પણ મારા જેવું જ છે.”

સાંજ પડતાંજ અથુ મોહજન પોતાના વચન પ્રમાણે વકાસનો કેદી બનવા તુરતજ તેના મકાનમા ગયો. અને પોતાના પગમા અને હાથમાં પાછી જંજીર ધાલી વકાસનો તે પાછો બંદીવાન થયો. જ્યારે રાત પડી ત્યારે સાદ વકાસની ચારતે પોતાના ખાવિંદને સવાલ કીધો કે:—“આજની લડાઇની શું બખર?”

વકાસે જવાબ દીધો કે:—“પારસીઓની ફતેહનો આજનો દીવસ હતો, પણ તેમાં પરવરદેગારે એક નેકાળદાર સવારને એક અમલક ઘોડા ઉપર મોકલી આપ્યો, અને તેણે પારસીઓમાં જખરી કતલ ચલાવી. હું જાણતો નથી કે તે સવાર કાણ હતો.” વકાસની ચારત બોલી કે:—“તે સવાર કામજ નહી, પણ તારો કેદી અથુ મોહજન હતો. તે છુપી રીતે જંગમાં ગયો હતો, અને તારું અખતર અને અમલક ઘોડો મેં તેને જંગ છતવા માટે તારી જાણુ વગર આપ્યાં હતાં.”

આ બખર સાંભલી સાદ-ખીન-વકાસ ધણોજ ખુશી થઇ ગયો, અને તેજ વખત તેણે અથુ મોહજનને કેદમાંથી છુટો કરી કહ્યું કે:—“હવેથી તુને જેટલો શરાબ પીવા ગમતો હોય, તેટલો પીવાની હું તુને રજા આપું છું.”

* * * *

લડાઈ ચાલુ દીવસ ચાલી.

ત્રણ દીવસ અને રાત સુધી ઇરાનીઓએ આરબોમા મોટી ખુનરેલ મલાલી. પણ ચોઠે દીવસે આ ફરતાં આરમાંને ઇરાનીઓને દગો દીધો. આરબોથી ઇરાનીઓ હારી ગયા નહી, આરબોની હિકમત કે જરથી તેઓ હારી ગયા નહી, પણ કુદરત તેમની સાંમે હતી, અને તેથીજ ઇરાનીઓએ હાર ખાધી.

રેતીના વટોળીઓએ ઇરાનીઓને દીધેલો દગો.

ચોઠે દીવસે લડાઇના મેદાનમા એક જખરો તુરાની રેતીના વટોળીઓ થઇ આવ્યો. રેતીના દાણા પવનના જરથી ઇરાનીઓની આંખોમાં તીર મીસાલ ઉડીને પાગવા લાગ્યા. આ વટોળીઓથી ઇરાનીઓનેજ ખમવું પડ્યું, કેમકે અરબ લશકરની પવન તરફ પીક હતી. આ સળખને લીધે લડાઇ બંધ પડી.

ઇરાની સીપાહસાહાર પેહલવાન રસ્તમાં ખીન હોરમઝદનું મરણ.

ત્રણ દીવસની થાકથી કંટાળેલો રસ્તમાં પોતાના તંજુમાં આસાચેશ લેવા ગયો,

પણ ત્યાં તેની સરજતે તેને ઘેરી લીધા. પોતાની આંખો ધોવા તેણે પાણી માગ્યું, પણ તેવામાં એક પવનનો જખરો સપાટો નીકળ્યો, અને રસ્તેમાંનો તંબુ તેની મેખમાથી ઉખડીને નદીમાં જઈ પડ્યો. એથી રસ્તેમાં ખખનાથી લાધેલાં એક ઉંડના જાયા હેઠળ આસરે લીધા. લડાઈ બે કે બે પડી હતી, પણ તુફાનની તક લેઈ આરબોએ પોતાનો લુટનો પેશો ચાલુ કરીધો. અને તેઓ ઇરાનીઓનો કિમતી અસખાખ લુટવા પડ્યા.

પેહલવાન રસ્તેમાંની કંમરનું ભાંગી જવું.

જે ઉંડને એથે રસ્તેમાં સુનો હતો, તે ઉંડ ઉપર લાધેલો અસખાખ લુટવાની નેમથી એક આરબે તે ઉંડને આંધેલાં દોરડાં કાપી નાખ્યાં, અને તેથી તે ઉંડની પીઠ ઉપર લાધેલા ખખનાની એક ભારી મોટી ઠેળી રસ્તેમાંની કંમર ઉપર પડી, જેના ભારથી રસ્તેમાંની કંમરનું હાડકું ભાંગી ગયું.

રસ્તેમાં પોતાની સાંમે દુશ્મનોને બેઠાં તેઓ સાથે લડવું સલામતી ભર્યું નથી એમ જાણી, પાસેની નદીમા તેણે નખાવી દીધું. પણ તેવામાં તેની ઉપર એક બીજા આરબની નજર પડી. તેણે રસ્તેમાંને તુરતજ ચાલખ્યો, અને તેજ વખતે તે તેની પાછલ નદીમા કુદી પડી, તેનો પગ પકડી તેને પાણીમાંથી બાહાર ધસડી કાઢ્યો, અને તેજ વખતે તેનું માથું કાપી બદનથી છુટું કરી, પોતાના બાલાની ટોચ ઉપર ઉઠાવી રસ્તેમાંના તખત ઉપર ચઢી ઉભો, અને પુકારી બોલ્યો કે:- “મે રસ્તેમાંને કતલ કરીધો છે.”

ઇરાનીઓની નાહસ ભાગ.

રસ્તેમાંના કતલ થવાની ખબર ઇરાનીઓને જાને પડતાં જ તેઓ દહેશત ખાત્ર કાઢુસીયાના મેદાંમાંથી જીવ લેઈ નાહસવા લાગ્યા. તોપણ ૧૦,૦૦૦ ઇરાનીઓએ હિંમતથી લડીને ૬૦૦૦ અરબોને કાપી નાખ્યા બાદ, તેઓ સઘળા કપાઈ મુવા. આ લડાઈમાં આસરે ૩૦,૦૦૦, ઇરાનીઓ કપાઈ મુવા. એ લડાઈ ૪૦ સં ૬૬૬ માં થઈ હતી. આજે તે લડાઈને લગભગ ૧૨૮૩ (યઝ્ઞર્હ ૧૨૮૩) વરસ થવા આવ્યાં છે.

દરફસે કાવેઆંની. પારસી ઝુંડાની પાયમાલી-તેનું લુટાવું.

પારસી શહેનશાહતની લડાઈઓમાં આ લડાઈ જે ઘણી અગત્યની ગણવામાં આવી છે, તેનું કારણ એ, કે ‘દરફસે કાવેઆંની’ યાને પારસી શહેનશાહતનો ઝુંડો એ જગે કાઢુસીયામાં લુટાઈ ગયો હતો. આ ઝુંડો એવાં તો કિમતી હતો, અને તેને એવાં તો ઉમદા સંજુગારથી સંજુગારેલો હતો, કે જ્યારે તેના હિસ્સા કરવામાં આવ્યા અને જોવાને તેમાંથી ભાગ મહ્યા, તેઓ ધણજ તવંગર થઈ ગયા હતા.

કાવેઆની ઝુંડાનું કદ.

લંબાઇમાં એ ઝુંડાનું કદ ૨૨ શીટ, અને પૌહાળાઇમાં ૧૫ શીટ જેટલું હતું. એ ઝુંડો ધરાનીઓના હાથમાથી જવા પછી પારસી શહેનશાહતની સરજત નક્કી થઇ ગઇ. આ લગાઇના સેવટની યજ્ઞઝર્જને ખચર પડતાંજ જેટલું દ્રવ્ય પોતા સથિ લેવાય તેટલું લઇ, તે 'હલવાંન' તરફ નાઠો, અને ધરાનીઓ દરફસે કાવેઆની ખોવા માટે હા-વ-ઝારી કરવા લાગ્યા. ૧૫૮

યજ્ઞઝર્જની નહાસ-ભાગ.

યજ્ઞઝર્જના નાહસવાની જેવી ખચર અરખોને મલી, તેવાજ તેઓ મદાયન ઉપર હુમલો લઇ ગયા. યજ્ઞઝર્જ ત્યાંથી પણ નાઠો, અને અરખોએ તેની પુઠ પકડી. પોતાનો જાન બચાવવા તે કમખખન પાદશાહ શહેરે શહેરે ભટકવા લાગ્યો, અને તેનું શાહી કુટુંબ નિરાધાર થઇ નાહસ ભાગમાં પડ્યું. યજ્ઞઝર્જના કરમના લેખ દળવા નહીં. ૧૫૯

યજ્ઞઝર્જની દીકરીઓ અને
ખાંનુઓની હકિકત.^૧

કહું શું હકિકત જમાનાની ચાર, નથી તે થયો કાંઈનો દીલદાર.

ગજબ 'ને અલમ 'ને સિતમના પહાડ, પડે છે ધરાંન શાહા પર હજાર.

તણ મેહરો-મોહબત, તણ દેશખેશ, તણ રાજધાણી, તણ દર્ધ વેશ.

તણ બે દિકરીઓ નરગીસ સમાન, તણને મદાયન, મહેલો-અઝેવાંન.

તણ એશો અશરત, અમન ને ચમન, વતનથી થયો યજ્ઞઝર્જ બેવતન.

રડે કુલ મદાયન, રડે મહેલ બાર, રડે ખ્યારી દીકરીઓ બે નવધાર.

કુટી સર પીખી બાલ કરતી પૂકાર, જરા નહી કરે રેહમ પરવરદેગાર.

બનવાની વાંતો, બનીને રહે, ઓ બંદા ભવિશ તુજનું કોણ કહે.

હવે જો જમાનો કરે છે કેમ, નિરદોશો નાહક મરે છે કેમ.

થયા જ્યારે જંગમાં ધરાંની ખૂવાર, ગયો જ્યારે ન્હાસી શાહા શહેરિયાર.

હતી રંગ મહેલે બે ધરાંની નાર, અજબ દુખતરે યજ્ઞઝર્જ શહેરિયાર.

હતાં નુર જેનાં ખુરશેદ સાંમ, દિઠો તો કદીથી ન નેનોએ ગાંમ.

જોઇ ગુલબદન બે નિરાધાર નાર, ઉઠાવી ગયા લઈ અરબ નાખકાર.

કરે કોણ મદદ ત્યાં હતાં સાં તબાહ, ગૂબારી પલીદોએ કંઈ કંઈ જફા. ૧૬૦

૧ યજ્ઞઝર્જ શહેરીયાર જ્યારે તખત અને તાજ ખોઇ નાહસતો ભાગતો થયો, ત્યારે તેના કુટુંબની ખાંનુઓ અને દીકરીઓના ખાખમાં એક બાણવા ભેગ દંતકયા ધરાંનમાં વરતાં લોકોમાં આજ સુધી જાણાયલી છે, અને આજ સુધી ત્યાંના લોકો તે દંતકથાને માને છે. "સાસાંની પાદશાહ યજ્ઞઝર્જ શહેરીયાર

તવારીખ એ વીશ ચુપ છે.

એ બાદશાહી ખાંતદાનની બે બાંતુઓના બાળમાં એવું કહે છે, કે “ અધુ-અકર, અને અધીના છોકરા મહમદ તથા હસન, તે બંને નારો સાથ પાછલથી પરણી ગયા હતા. પણ તવારીખ એ બાળત ઉપર કાંઈ કહેતી નથી, એટલે એવું માનવાને કારણ છે, કે અરબ ગ્રંથકારો પોતાની વગાઇ માટે એવું લખી ગયા છે.

જંગે નીહાવંદ. અરબોમાં ફાટકુટ.

(૪૦ સં ૧૪૧)

કાદુસીયાની લડાઈમાં અરબ પેહલવાંન સાદ વકાસે ફતેહ મેલવા પછી, તે આપખુદી ચલાવવા લાગ્યો, અને તેની તેવી ચાલથી નારાજ થઇ તેના આદમીઓએ

જ્યારે નાહસ ભાગમાં પડ્યો, અને તેનું કુટુંબ જ્યારે બીલકુલ નિરાધાર થઇ પડ્યું, ત્યારે તેમના દુશ્મનો તરફ ઉપર ભારે જીલમ ગુન્દરવા લાગ્યા. જ્યારે દુશ્મનથી તેઓ બીલકુલ બેભાન થઇ ગયાં, ત્યારે તેઓ વતન છોડી નાહસી ગયાં, અને પરવરદેગાર પાસે બંદગી કરી પોતાનો બચાવ કરવા અરબ ગુન્દરી. આ બંદગી પરવરદેગારની દરબારમાં મંજૂર રહી, અને જે પાહાડ આગલ યજ્ઞઘર્ષરત્ન કુટુંબ પડેલું હતું, તે પાહાડ તેજ વખત વચોવચમાંથી શરી ગયો, અને યજ્ઞઘર્ષરત્ન કુટુંબીઓ તેમાં ભરાઇ ગયાં. જેવાં તેઓ તે પાહાડની ફાટમાં ભરાઇ ગયાં, તેવીજ તે પાહાડમાં પડેલી ફાટ-પાછી ભેડાઇ ગઈ. યજ્ઞઘર્ષરત્ન કુટુંબીઓ હજી સુધી તે પાહાડમાં જીવતાં હોય, એમ ઇસ્તંના લોકો આજેબી માને છે, અને આજેબી ઇસ્તંના લોકો તેમને પીરને નામથી ઓળખાવે છે.

આ પાહાડી જગ્યા યજ્ઞ શહેરની નજીક થોડા થોડા માઇલને છેડે આવેલી કહેવાય છે. તે જગ્યાને પવિત્ર ગણવામાં આવે છે, અને તે જગ્યા “ જયારત ગાહ ” ને નામે જણાયલી છે.

૧ પહેલી જયારત ગાહ “ સતી પીર ” ને નામે જણાયલી છે. પાદશાહ યજ્ઞઘર્ષની મહોરદાર એ જગ્યાએ હોવાનું કહેવાય છે, અને એ જગ્યા તરફ પાક ઢીવસો ઉપર ધણાક ઇસ્તંની જરથોસ્તીઓ આવે પણ ભય છે.

૨ બીજી જયારત ગાહને “ નારેસ્તાન ” કહે છે. હિયાં યજ્ઞઘર્ષરત્ન દીકરી અરદશીર હોવાનું કહેવાય છે. એ પવિત્ર જગ્યાએ સપંદારમંદ મહીનામાં ઇસ્તંની લોકો આવેબી જયારત કરવા ભય છે.

૩ ત્રીજી જયારત ગાહને “ પીર-એ-સખ્જ ” કહે છે. પીર-એ-સખ્જ નામ એ જગ્યાને એટલાં માટેજ આપવામાં આવ્યું છે, કેમકે ત્યાં ખારે માસ ઝાડ પાંચ હંમેશાં સજીવન અને લીલોતરીથી ભરપુર રહે છે. યજ્ઞઘર્ષરત્ન બેટી “ હયાત બાંતુ ” એ જગ્યામાં હોવાનું કહેવાય છે.

૪ ચોથી જયારત ગાહને “ પીર-એ-હરીશત ” કહે છે. હિયાં યજ્ઞઘર્ષરત્ન બીજી બેટી સુરવાદીદે રક્ષણ લીધું હતું, એમ કહે છે. કદમી આઠ માસના ગર્ભાવસ્થામાં, એ જગ્યાની મુલાકાત લોકો લીધે છે.

૫ પાંચમી જયારત ગાહ “ બાવ-પારસા ” ની કહેવાય છે. કદમી માસ સપંદારમંદના દરમિયાન રોજ ઇસ્તંનીઓ એ જગ્યાએ જયારત કરવા ભય છે.

૬ છઠી જયારત ગાહને “ પીર-એ-નારકી ” કહે છે, જ્યાં નાજ બાંતુ એ રક્ષણ લીધું હતું. હિયાં ફરવરદીન માસના દરમિયાન રોજ યજ્ઞઘર્ષરત્ન લોકો ભય છે.

૭ સાતમી જયારત ગાહ “ શેર બાંતુ ” ની કહેવાય છે.

ઠર વરશે ધણાક જરથોસ્તીઓ ઉપલી પવિત્ર જગ્યાની મુલાકાતે ભય છે, અને ત્યાં જઇ બંદગી કરી પોતાની અનેક લકી મુરાદો પાર પાડવા કુવા ગુન્દરે છે, અને કેટલાંકો ખાણી પીણી માટે ત્યાં ઉતરી પડે છે.

ખલીફ આમર ઉપર લખાણ કાઢાંથી, આમરે વકાસને મદીનામા પોતાની પાસે બોલાવી લેખ તેના ઉપર મેલાએલા આરોપોની જાહેરમા તપાસ ચલાવવા માંડી.

જંગ નીહાવંદની તૈયારી. નાહસતો ભાગતો યઝ્ઞર્ક.

કાદુસીયાની લડાઇ પછી યઝ્ઞર્ક જે પોતાનું શહેર મદાયન છોડી નાહસતો ફરતો હતો, તે સાદ વકાસના નામથી ધરુજા ડરતો હતો. વકાસને પાછો આમરે બોલાવી લીધો છં એવી ખબર યઝ્ઞર્કને પડતાંજ તેણે પોતાની પાદશાહી પાછી મેંઘવવાની કાંઇક આશા માંધી. તેજ વખતે તેણે રચે શેહરથી ઇસ્કાંન, કુંમ, કાંસાન અને તખરીસ્તાનના મુલકોના હાકેમો ઉપર નાંમોએ લખી પોતાની પાદશાહી મેલવવા માટે, અને લુદાઈ જતી જરથોસ્તી દીનને બચાવવા માટે મદદ માગી અરજ કાઢી, કે તેઓએ પોતાની ફાળેને નીહાવંદના મેદાંનમાં મોકલી આપવી, કે જેથી આગલ વધતા અરખ દુશમનોને તે હરાવીને જેર કરે.

૧,૫૦૦૦૦ જરથોસ્તી લશકરનું ભેગું થવું. પારસી સીપાહસાહાર શીરજાંનનું નીહાવંદના મેદાંનમાં જવું.

યઝ્ઞર્કના એ ફરમાનને માન આપી, દેશે દેશે અને મુલકે મુલકના પારસી હાકેમોએ પોતાની શહેનશાહત અને ધરમને બચાવવા નીહાવંદના મેદાંનમાં પોતાપોતાના લશકરને એકઠું રવાના કાઢ્યાં. એવી રીતે એકઠી થયેલી કુલે ફાજ એક લાખ અને પચાસ હજાર પારસીઓની બની હતી. એ તમામ લશકરની સરદારી શીરજાંન નામના પારસી પેહલવાનને આપવામાં આવી. આરખો આ જગમાં લડવા પાછા તૈયાર થયા, અને તેમની સરદારી નોઅમાન નામના અરખ સરદારે લીધી.

આતશપરસ્તી ઇરાંનમાંથી નાબુદ કરવાનો ઇસ્લામી હુકમ.

નોઅમાને પોતાના લશકરને ઉરકેરવા એક દીલ ઉરકેરનાર ભાણાંજી કરી, ખાસ હુકમ કાઢ્યા કે:—“કાંઈની રીતે આતશપરસ્તી દીનને ઇરાંનમાંથી હંમેશ સુધી નાબુદ કરવી.”

ઇરાંની કિલ્લેખંધી- ચર ખોદવી. ઇરાંનીઓના બચાવના બાંધકાંમ.

શીરજાંન એક કુનેહખાજ સરદાર હતો. તેણે ઇરાંની લશકરનો બચાવ ધણીજ બાહોશીથી કરવાની યોજના ઘડી. આરખોને જુદીજ રીતે જેર કરીને હુકાવવાની તેણે તદખીર રચી. તેણે લડાઇમાં ઉતરવાને ગદલે અરખોને ઠાકવીને તાબે કરવાની તજવિજ કાઢી. શીરજાંન પોતાના લશકરને એક સલામતી ભરી જગ્યા ઉપર રાખી, તેમના બચાવ

માટે લશ્કરની ચારે બાજુએ એક ઉંડી ફરતી ચર ખોદીને તે પાણીથી ભરી નાખી, અને ત્યાં પોતાના તમામ લશ્કર સાથે પોતે પડાવ નાખી પડ્યો.

નોઅમાને નીહાવંદના મેદાંનમા પોતાના લશ્કર સાથે આવી પડાવ નાંખ્યો.

અરબ સરદાર નોઅમાને નીહાવંદના મેદાંનમાં પોતાના લશ્કર સાથે આવી પડાવ નાંખ્યો, અને ઇરાનીઓને લડાઇમાં ઉતારવાની અનેક તદ્દખીરો તે કરવા લાગ્યો, પણ શીરૂજનને તેને જરાખી મયક આપી નહી.

નીહાવંદના મેદાંનમાં બે માસ પડી રહેવું.

બે માસ સુધી અને બાજુના લશ્કર નીહાવંદના મેદાંનમાં પડી રેલાં. આરબોની ખોરાકીનો અસબાબ ઘટી જવા લાગ્યો. તેઓમાં અસંતોશ ફેલાયો, અને તેમના લશ્કરમાં બેદીલી ચાલુ થઇ. સીપાહો નોઅમાનની વિરૂધ્ધ બકબકારો કરવા લાગ્યા, અને તેથી તે સરદાર ચીંતામાં પડ્યો.

અરબ પેગાંમચીનું ઇરાની સીપાહસાલાર ફીરૂજન પાસે જવું.

એવે સમે નોઅમાને પોતાના એક જસુસને ઇરાની સીપાહસાલાર ફીરૂજન પાસે સુલેહની દરખાસ્ત આપી મોકલ્યો, અને એ બાંહાણે ઇરાનીઓના બચાવનાં બાંધ કાઢે કેવી કિસમના છે તે જ્ઞેષ્ઠ લેવાની તેણે એક તદ્દખીર રચી, કે જેથી અરબોને ઇરાનીઓ ઉપર હુમલો કરવાને બની આવે.

સીપાહસાલાર ફીરૂજનને જસુસની મુલાકાત લેવી.

પણુ છાવણીમાં દાખલ થતાં જ તે જસુસને અટકાવવામાં આવ્યો, અને ફીરૂજનને છાવણીની બાહાર આવ્યાને તેની મુલાકાત લીધી. તેની સુલેહની દરખાસ્તને ફીરૂજનને હસી કાઢી, અરબો સાથે લડવા માટે પોતાની મરજી દેખાડી, અને તે પેગાંમચીને નામોસી બરવા સખુનો કહી બાહરોબાહરથીજ તેને પાછો રવાના કાઢ્યો.^{૧૧૨}

અરબોએ દગો કરવાના ઠરાવ ઉપર આવવું.

કોઇખી રીતે આ જગે નીહાવંદનું સેવક લાવવાના વીચારથી એક અરબે પોતાના સરદારને એક ઠગાઇ કરવાની સુચના કીધી, અને તે સુચના તુરતજ અમલમાં મુકાઇ. તે સુચના પ્રમાણે નોઅમાને પોતાના તમામ લશ્કરને પોતાના વીસ્વાસમાં લીધું, અને એક ખોટું જાહેર નામુ લશ્કરમાં બાગે બુલંદ એવું વંચાવ્યું, કે વડો ખલીફા ગુજરી ગયો છે, વાસ્તે લડાઇને પડતી મુકી તમામ લશ્કરે મદીના તરફ એકદમ વગર દીલે પાછું ફરવું.

નીહાવંદના મેદાંનમાંથી અરબ લશકરની મદીના તરફ કુચ.

આ ફરેખી હુકમને અનુસરી અરબ લશકરે નીહાવંદના મેદાંનમાંથી લડાઇને તમામ અસબાબ ઉઠાવી મદીના તરફ કુચ કરવા માંડી. તેઓને નીહાવંદના મેદાંનમાંથી એવી રીતે ચાલી જતા જોઇ, ધરાંની સરદાર શીરૂનને ફરેખ ખાધા. તેણે દુશમનોને આવી રીતે મેદાંનમાંથી છટકી જતા જોઇ પોતાના લશકરને અગરૂત કરવા, અને દુશમનોની પુઠ પકડવા પુકાર મારી જાહેર કીધું.

ધરાંનીઓની ગફલત. પોતાના અચાવવાલાં આંધકાંમમાંથી
ધરાંનીઓનું આહાર નીકલવું.

નોઅમાન નીહાવંદનું મેદાંન છોડી ચાલી ગયો. તે નાહસતા દુશમનોને મારવા, અને તેમને છેદવી શીકસ્ત આપના ધરાંનીઓ જોસમાં આવ્યા. તેઓ પોતાના હથીઆર સજ તર્ખયાર થયા, અને શીરૂનન પોતાના તમામ લશકરને લઇ પોતાના અચાવ માટે આંધલાં ચરની આહાર નીકલી, તેણે અરબોનો હુંઆલો પકડ્યો.

એ દીવસ સુધી આરબોએ પાછું ફરી જોયું નહી, પણ ત્રીજે દીવસે જ્યારે અરબોએ જોયું કે ધરાંનીઓ પોતાના અચાવના આંધ કાંમમાંથી આહાર નીકલી તેમની પાછલ આવી લાગ્યા છે, અને હવે તેઓ આસાંનીથી તે તરફ પાછા ફરી શકશે નહી, ત્યારે તેઓ એકદમ પાછા ફરી ધરાંનીઓની સાંમે થયા.

જંગે નીહાવંદ. એક ખુંઆર લડાઇ. ૮૦૦૦૦ અરબો અરમા હુઆ.

નીહાવંદના મેદાંનમાં એક જળારી ખુંઆર લડાઇ ચાલી. અરબ સરદાર નોઅમાન એક ધરાંનીના તીરથી વિંધાઇ મરણ પામ્યો. નોઅમાનનું લશકર તેના મરણથી બેદીવ થાયે, માટે અરબો સમય સૂચકતા વાપરી લડાઇના મેદાંનમાંથી તેજ વખતે તેની લાસ ઉઠાવી લઇ ગયા, અને તેના પોશાક તેના બાઇને પેહરાવી તેને લશકરમાં ઉભો કીધા, એવી મતલબથી કે નોઅમાન માર્યો ગયો નથી એમ અરબો સમજે.

એ નીહાવંદની લડાઇમાં અરબો તેમજ ધરાંનીઓની મોટી ખુવારી થઇ. હજારો કપાઇ મુવો, સેંહકડો તીરથી વિંધાઇ ગયા, અને જેઓ પાછા ફર્યા તેઓમાંથી ૮૦,૦૦૦, અરમા પડી દબાઇ મુવા.

અંતે ધરાંનીઓ હારયા.

અંતે ધરાંનીઓની હાર થઇ. તેઓનું ગંજવર લશકર પરાગંદે થયું, અને તેઓએ મેદાંનમાંથી નાહસવા માંડ્યું. આરબોએ નીહાવંદનું શહેર કબજે લીધું. શીરૂનન

તીરથી વિધાર્થ મરણુ પામ્યો. એ લગાઇ ૬૦ સં ૧૪૧ મા થઇ હતી. આજે તે લગાઇને ૧૭૮૪ (યઝદઝદી ૧૨૮૪ મા) વરસ થયાં છે.

વતન અને શાહી માટે પારસીઓનો વિલાપ

ગરદીશ આખર થઇ એવકા,
પંડી પારસીઓની ઉપર જકા.
પરાગંદે એક લાખ પચાસ હજાર,
રડે સર કૂટીને શાહા શહેરિયાર.
જંગે નિહાવંદે કીધો અજાબ,
થયું પારસીઓનું ખાનુખરાબ.
બલા મહમદી ધુમતી ફૂલ ઇરાંન,
ખતમ થઇ ગઈ શાહી સાસાનીયાં.
ડરતા હતા જેથી શીરો-પીલંગ,
કિધી તેની હાલત જમાનાએ તંગ.

થયો ખવાર યઝદાંપરસ્તી ધરમ,
પડ્યો દીને જરથોશતી પર જૂલમ.
ખતંગ દીન રોશાન થયો હસ્તીનો,
ખતમ થાયો અમલ જરથોશતીનો.
કિધાં કુલ વેરાંન આતશબહેરાંમ,
ગરજ રહી નોખતે ઇસલાંમ.
રડે કુલ ઇરાંની મારી પૂકાર,
ગયો તું કહાં યઝદઝદ શહેરિયાર.
દુનિયા દગલબાજ અરે નાખકાર,
કિધું કાં તે ઇરાંનને ખાર-જાર.
મકરખાંજ છે તું અરે આસમાંન,
કિધી શાહી તારાજ તે કિયાંનીઆં.
લૂટાવી તૂએ પારસીની ધબ,
પામાલ કીધી પૂરાતન પ્રબ.

નીહાવંદની લગાઇથી આવેલાં પરીણામ.

- ૧ એ લગાઇથી સાસાંની શહેનશાહતની સરજત નકી થઈ ગઈ
- ૨ એ લગાઇથી યઝદઝદ નાહસી ગયાં, અને અરખોએ તેની પૃઠ પડી.
- ૩ એ લગાઇથી યઝદાંપરસ્તી દીનની ખુવારી થઈ
- ૪ એ લગાઇથી આતશબહેરાંમે અને આતશકંદેહો તારાજ થઈ ગયાં, અને જરથોશતી દીનની દુર દશા બેઠી.

યઝદઝદની નાહાસ ભાગનું પાછું શરૂ થયું.

કમનસીબ યઝદઝદ હવે પાછો નાહાસ ભાગમાં પડ્યો. નીહાવંદથી હમદાંન, હમદાંનથી રએ, અને રએથી ઇરાંન, સેજસ્તાંન, અને મરવમાં તે બટકવા લાગ્યો.

મરવમાં યઝદઝદનું જન્મ પુગવું.

દેશે દેશ બટકતો, રાતના યુસાફરી કરી દીવસના પાહાડો અને ઝાડો ઉપર છુપાતો, તે પારસી પાદશાહ પોતાની શહેનશાહી સરજતનો વીચાર કરી દુનીયાની એવકાઇ માટે સંતાપ કરવા લાગ્યો. ૧૮૯

પાદશાહ યઝદજીર શાહરીયા .

છબો પારંગી પાદશાહ

અંગ્રેજી ૧૮૬૬.

૧૮૬૬ નાં વાળ પાયામ લગત,
૨૬ મેર ફીન ગાદા રાહડીયાર
જગ નિલાવડ પ્રીલા અગત્ય,
યકુ પારંગીયાનુ ખનખરામ.

દુનિયાની બેવફાઈ ઉપર યજ્ઞઙ્ઞ
ઙ્ઞને સંતાપ.

“અજબ છે નસીબાનો દોરે ગજબ,
ગઈ મારી શાહી, ગયો ફૂલ મહુજબ.

ફરી કીસમતની હતી જે ગતી,
રહી નહી શાહી, રહી નહી મતી.”

થયો મારો અમલ મિસલ એક ખાખ,
થયો અસ્ત સાસાનીયન આફતાખ.

અએ માદરેમન, અજબ મહેરબાન,
જન્મ કાં મને આપીયો આ જેહાન.

અગર આપ તે જો જન્મ તું નહી,
તો જોતે આ રંજો-મહન હું નહી.

ઓ બંદા છે દુનિયા ફોખોથી ભરી,
ફૂલ જોઈ દુખી થતો ના જરી.

અગર તું બને જો ખલકનો શહા,
ગગન તક ઉડે જો તહારી ધન.

તોખી તું એક દંન ફના ખાક છે,
અમર નામ યજ્ઞઙ્ઞનું પાક છે.

જરા કર જમાનાનો બંદા હિસાબ,
જમાનાથી જમશેદ થયો લાજવાબ.

ફરીદુન થાયો જગત આશકાર,
જમાનાથી તેખી થયો બેકસાર.

જરા નહિ હતો કમ કાઉસ રૂબાબ,
ખતમ થાયો એક રોજ તેનોખી તાબ.

રહ્યો નહી અદીલ નાશીરવાન,
રહ્યો નહી રપરવીઝ રોશન રવાન.

એક દીન જમાનાની છે મસ્તીનો,
એક દીન છે દુખની વૃશ્ટીનો.

સિતારો ઉભો સર ખરોખસ્તીનો,
થયો રોજ રોશન બરગસ્તીનો.

યજ્ઞઙ્ઞ તરફ મરવના હાકેમનુ બેવફા થવું.

અતે બટકતો યજ્ઞઙ્ઞ મરવ મધ જમ પુગ્યો તે શેહરનો હાકેમ માહુધ
સુરી, જે તેનો દોસત હતો, તેને યજ્ઞઙ્ઞ પોતાની આફતની તમામ હકીકતથી
વાકેફ કીધો. યજ્ઞઙ્ઞને તારજ હાલતે પોતાની પનાહામાં આવેલો જોઈ, માહુધ સુરી
પોતાનો લોભ અટકાવી શક્યો નહી. માહુધએ તેનો દોસ્ત થઈ રહેવાનું ખોટું ડોળ
ખાધું, અને તેની પરોણાગત અને મદરત કરવાની કબુલાત આપી, યજ્ઞઙ્ઞનો વીરવાસ
તેણે મેલવી લીધો.

માહુધએ યજ્ઞઙ્ઞને મેજબાની આપવા એક બપોરનાર મીજલસ બોલાવી.
તે મીજલસમાં ધરાં વતન અને ધરાંનીઓની અરગોએ કેવી રીતે પાયામાલી
કીધી, તેનું જ્યાં કરવાની માહુધએ યજ્ઞઙ્ઞને ફરમાસ કીધી. તે ફરમાસને અનુસરી
તે કમનસીબ પાદશાહે પોતાના કમનસીબ વતન અને કમનસીબ રખત બાબે મીજલસ
હજુર વીલાપ કીધો.^{૧૧}

માહુધનો કંગા-યઝ્ઞર્જનું નાહસબુ.

આ રંગભરી મીઝલસની તકલીદી, અને શીતુરી માહુધની મેહમાનદારી કેટલી દગાભરી હતી, તેની કમનસીબ યઝ્ઞર્જને જરાખી ખચર હતી નહી. તેણે એક હાથ ઉપર યઝ્ઞર્જની પરોણાગત કરી તેને રાજી રાખ્યો, અને ત્રીજા હાથ ઉપર તેણે તારતારના ખાકાંને લખી જણાવ્યું કે યઝ્ઞર્જ મારે હાથ આવ્યો છે, માટે તેને પકડવા લશ્કરને મોકલવું. આ ખચર મલતાંજ ખાકાંને પોતાના લશ્કરની એક ટુકડીને યઝ્ઞર્જને પકડવા મરવ તરફ મોકલી. તે ટુકડીએ મરવ મધ્ય જે મકાનમાં યઝ્ઞર્જ વસતો હતો, તે મકાનને ઘેરી લીધું.

આ નવી આફત જોઈ યઝ્ઞર્જ તે મકાનમાંથી એક છુપા લેખાસમા જીવ લઈ નાહસવા લાગ્યો, અને તેમ કરવામાં તે ફતેહ પામ્યો.

યઝ્ઞર્જનું મરવના મેદાંનમાં રાતને સમે પવન ચઢી પાસ જઈ પુગવું.

મરવથી તે જીવ લઈ નાહડો. તે ક્યાં જતો હતો, તેની તેને ખચરખી નહી હતી. જ્યાંખી તેને એકાંત રસ્તો દેખાયો, ત્યાં તેણે નાહસવા માંડ્યું. એવી રીતે નાહસતાં પુનમની એક ચાંદ્રણી રાતે, મરવ શેહરની સરહદની બહાર, ખુશરો નામના એક પવન ચઢીવાલાના ઝુપડાંમાં બેસતા ચેરાગની સરતે, પાણીની તરસથી તરસ્યા યઝ્ઞર્જ જઈ લાગ્યો, જ્યાં રાતની ચાંદ્રણીમાં તે ઘંટીવાલાના બાળકોને નાયતાં ગાતાં જોઈ, પોતાની સરજત ઉપર વિચાર કરતો, તે ઝુપડાંની બહાર જમીન ઉપર ફસડાઈ બેઠો.

બટકીને વંનમા તે બનીયો ખરાબ,	સિકલ થાઈ સુંદર, અલમથી ઝઈ,
ના રહી તાકત ના રહી તાબ.	કરતો તે અફસોસ કંમબખત મઈ.
ખોઈ અમીરી તે બનીયો ફકીર,	જંગે નિહાવંદથી થઈ ખતમ,
માલેક શાહીનો રોશનબીર.	સાસાંની શાહી બંધ એકકમ.

ખુશરોના ઝુપડાંમાં યઝ્ઞર્જનું રાતને સમે માલ ઉપર ઝુકાંમ કરવું.

એવામાં પેલાં ઝુપડાંનો માલેક ખુશરો બહાર આવી લાગ્યો, અને યઝ્ઞર્જને જોતાંજ પોતાના મકાનમાં તેને વીસામે આપવાની ખુશરોએ ખાએસ જણાવી. યઝ્ઞર્જ તે ખાએસ ઉપકાર લાઈ કબૂલી. યઝ્ઞર્જ ખુશરોની લાઈ નેના ઝુપડાંમાં ગયો, અને ત્યાં તે ઝુપડાંની બાજુ

અધારાં ખુંણામા, જમીન ઉપર ખીંછાવેલાં મુકાં ધાસ ઉપર, રાતને વખત, તે ધરાંનના પાદશાહે પોતાનું મુકામ કીધું.

આ ફરતાં આસમાનની બેઠુંદી ચાલથી શાએર શીરદોસી યજ્ઞઝર્જની હાલત માટે નીચે પ્રમાણે વીલાપ કરે છે.

ફીરદોસીનો યજ્ઞઝર્જની હાલત ઉપર વીલાપ.

* * *
ચૂનીન અસ્ત રરમે સેરોએ ફરીય,
ફરોઝશ ખુશ્નંદઅસ્ત પરતશ નસીય.
બેદાનનો કે ખીંદાર બદખખતે ઉઠ,
બેગરદુન કશીદી ફલક તખતે ઉઠ.

* * *
અગર બેખુરદી દર જેહાં દેલમખંદ,
કે નાયદ બેફરજોમ અઝુ બેઝ ગેઝંદ.
એ બંદી દેલ અંદર સેરોએ ફસુસ,
કે હઝમ્માન બેગુશ આએઢ આવાએ કુસ.

* * *

(અર્થ)

આ દગલખાજ આસમાનની એવી ચાલ છે, કે ઈનસાનને ધડીમાં તે ઉંચે ચઢાવે છે, અને ધડીમાં તેને નીચે પાડી ખુવાર કરે છે.

યજ્ઞઝર્જનો સીતારો જ્યારે ખુશ્નંદ હતો, ત્યારે તેના નસીયને ફલકે તખતે ચઢાવ્યું હતું. હવે જ્યારે તેનું બદખખત થયું, ત્યારે ચઢી પીસનારના છાપરામાં તેણે આસરો ભીધા છે.

જો બંદા તું અકલમંદ હોય, તો આ દુનીયા સાથે દીવદારી કરતો ના, કારણ આખર તું એનાથી દુખ જોશે.

આ ડગારી ધરતી સાથ તું તારું હીલ બાંધતો ના, કારણ એમા તું હર વખતે અજબની નોખતનો અવાજ સાબલશે.

ખુશરોનું યજ્ઞઝર્જને પીઝાંનું.

પ્રભાત પડતાંજ પેમા ચઢીવાલાએ પોતાના રાતના પરાણાનો ખુબસુરત ચેહરો, તેનો પોશાક અને તેનું જરીઆન જેતાંજ યજ્ઞઝર્જ તરીકે તેને પીઝાની ભીધો.

એ ખખર માહુધને પડી.

કમનસાગ યઝ્ઞઙ્ઙની ખખર વસુસાથી માહુધને પડતાંજ, તેણે ગુપચુપ ખુશરોને ખાલાવી મંગાવ્યો, અને યઝ્ઞઙ્ઙનું માથું કાપી લાવવાનો તેને હુકમ કાઢ્યો, અને નહીં તો તેનો તેમજ તેના કુટુંબનો જાન લેવાની માહુધએ તેને ધમકા આપી.

યઝ્ઞઙ્ઙની કતલ.

ખુશરોનું પેલા જુલમગાર માહુધ આગત કાંઈ આચ્યું નહીં. યઝ્ઞઙ્ઙનું ખુન કરવા ખુશરોની હિમત ચાલી નહીં. પણ રાતને વખત ખખરે ખુશરોના મકાનમાં યઝ્ઞઙ્ઙ એક જવનું નાન ખાતો બેઠો હતો, તેવામાં ખુશરોએ તેના છગરમાં ખખર ભેંકી તેને બેગન કાઢ્યો. એ પછી તેની લાસ માહુધને સ્વાધીન કાઢી.

આ ખનાવ તારીખ ૨૩ મી આગસ્ટ ઇ. સ. ૧૫૧૧, ને દીને બન્યો હતો. મરણ વખતે યઝ્ઞઙ્ઙની ઉંમર ૩૫ વરસની હતી. ૧૫ વરસના ઉંમરે ઇરાનની જરથોસ્તી અંનજીમને તેને તખતે લાવી બેસાડ્યો હતો. સુરજ જેમ ઉગે છે અને અસ્ત પામે છે, તેવીજ હાલત રાજપાતની થાય છે. તેજ હાલત જરથોસ્તી રાજપાતની થઈ, અને તેજ રીતે પારસી સલતનત સદાની અસ્ત પામી.

આખરી ટીકા.

મહાન પ્રગ્નઆનું ચહડવું અને પડવું, તેમની રીતી અને નીતી ઉપર મોટો આધાર રાખે છે. જે પ્રગ્ન મોજ અને શોખમાં લીન થઈ પડે છે, તે અતિ પરાજય થવાને સરખાએલીજ છે. યઝ્ઞઙ્ઙે એજ સખખથી પારસી શહેનશાહતને સદાની યુમ કાઢી છે.

જો ઇરાની-એરીઅનોએ કાહુસીયાની લડાઇમાં પોતાનો ઝુંડો ગુમાવ્યો નહીં હોતે, અને એ કામ મોજા શોખમાં પડી નહીં હોતે, તો આજે તમામ યુરપ ખંડના એરીઅન દેશોમાં 'હુડવાને' બદલે 'અહુરામઝ્ઙ' ના નામની પરસ્તેશ થઈ હોતે, અને દેવલોને બદલે આતશકંદેહમાં રોશન આતશનો કાબજો ખીરાજ રહેતે.

થયો એ મુજબ પારસી શાહા કતલ, રહી નહીં તેની અસલ કે નસલ.

અજબ છે જફા તારી અર્થે ખૂલંદ, પિછાને નહિ તુંજ ફંદ હોશમંદ.

અરે ગોળ ગૂંમજ ફિતુરી કહંન, કિધો પારસી શાહ કહાં તેં દફંન.

ગજબ છે ચલન તારી આ આસમાન, કિધાં તુએ તારાજ જરથોસ્તીયાંન.

બલક થઈ તાજૂબ હયરત રહે, મલકળી પલક ના એ હુખો સહે.

જગત જોઈ આફત સિહા-અંધકાર, કજળી રહે જોઈને શેહરિયાર.

એક રોજ છે જીંદગી આ તમામ,
તજી ફાંની જઇશું મિનોઇ મુકાંમ.
એક રોજ છે જીંદગી આ ખતમ,
નહી સંગ કોઇ સિવાયે કરમ.
સિતારા થયો યઝ્ઞર્જર્જાનો અસ્ત,
થઈ તેની અવલાદ નાબૂદ નપ્ત.
કિંધી પારસી શાહી તેણે ખતમ,
પડ્યો પારસીઓની ઉપર જૂલમ.
ચિંતલા અરબ જે હતા બહુ ખતંગ,
થયા રાજ કતાં, બનિયા મલંગ.
કીધાં આસમાને છે સઉને ફના,
આ ફાંનીમાં નહી કોઈને મલતી પનાહ.
થયા પારસીઓ પરાગન્દ તમામ,
ધરાંન છાડી ગયા ગાંભેગાંમ.
હતા બળ કળમા ગિરકુલ પુર,
રંગે રૂપાલા, વિપતીથી ચુર.
ઠઠમા ઠઠાવર, ખુલ્લું વાંનના,
તકદિરના કુટા, વતન વાંનના.
અકળે પુરા, દિલથી દલેર,
દિલમાં સખાવત, માયા ને મહેર.
હબરોએ છોડી દિધાં રહેઠાંલુ,
નિકલિયા આવવાને હિન્દુસથાંન.

તજી શહેર આખાદ કીધી સફર,
ઉતરિયા પ્રથમ 'દીવ' બંદર ઉપર.
વગ્રી દીવમાં વીસ વરશ, એક કંમ,
ગયા ત્યાંથી પાછા સંજાન ગમ.
વગ્રી ત્યાં વતન તે કિધું ગાંમને,
સ્થાપ્યું ત્યાં આતશ-ખેહરાંમને.
૫૬૦૦
રહી રીત નહિ કંઈ, રહી નહી ભાત,
રહ્યા નહી પોશાક, રહિ નહી વાત.
રહિ નહિ જીંદગીની રાહાને રસમ,
ફક્ત રાખીયો એક કાર્યમ ધરમ.
હતા નહી ત્યારે 'કાલર' ને 'ટાઇ',
હતી પારસી જાંગલાની નવાઈ.
હતી પારસી નારા હિંમતે પુર,
નીતી અશોધથી હતી ભરપુર.
હતો નહી પાલકાને સહેતા પર માર,
હતો નહી ચસ્માની ઉપર સુમાર.
હતાં નહી 'ધન્સર્જાન' 'રીખાંન' ને 'લેસ',
હતા નહી ત્યારે વસણાએલા કેસ.
હતા નહી બાળકને 'સેલરના સુટ',
પપ્પા નહી કુંકતા તા લાંબી 'ચીરટ'.
પારસીની શાહીનો એ છે ચીતાર,
કશ્યું મે કથાંન યઝ્ઞર્જ શહેરિયાર.

૫૬૧૬

પારસીઓની શહેનશાહત પડી બાગ્યા પછી, તેમની નાહાસબાગની વીગતવાર નોંધ,
તવારીખની શાહાદત સિકકે આજે નીચે પ્રમાણે રજુ થઇ શકે છે.

ઈ. સ. ૬૪૧, માં નીહાવંદની લડાઇ થઇ હતી.

ઈ. સ. ૬૫૧, માં એટલે નીહાવંદની લડાઇ પછી દસ વરશ વિત્યા બાદ યઝ્ઞર્જ
કતલ થયો હતો.

ઇ. સ. ૧૫૧ } એટલે ૧૦૦, વરસ સુધી પારસીઓએ નાહસીને કાહિસ્તાનના
થી
ઇ. સ. ૭૫૧ } પાહાડી મુલકોમાં આસરે લીધા.

ઇ. સ. ૭૫૧ માં પારસીઓ મકરાનની દક્ષિણે ઓરમઝ નામના ટાપુ તરફ ગયા હતા.

ઇ. સ. ૭૬૬ એટલે ૧૫ વરસ સુધી પારસીઓ ઓરમઝના ટાપુમાં રહેતા હતા.

ઇ. સ. ૭૬૬ } પારસીઓ ઓરમઝના ટાપુમાંથી નીકળી પ્રથમ દીવ ખંદેરે ગયા,
ઇ. સ. ૭૮૫ } અને દીવમાં તેઓ ૧૯ વરસ સુધી રહેતા હતા.

ઇ. સ. ૭૮૫. પારસીઓ દીવમાં ૧૯ વરસ રહ્યા પછી, તેઓ ત્યાંથી ઇ. સ. ૭૮૫ માં નીકળીને સંજ્ઞાન મધ્યે આવી રહેતા હતા.

ઇ. સ. ૭૯૦ ના સલમા પારસીઓએ સંજ્ઞાન મધ્યે પેહલવેહલુ આતશ
જેહરાંમ આંધ્યું હતું. (હિન્દુસ્થાનમાં પેહલુ આતશજેહરાંમ એજ
અંધાયું હતું.)

ઇ. સ. ૭૯૦ } એ પછી લગભગ ૩૦૦ વરસથી વધુ પારસીઓ સંજ્ઞાનમાં વસી,
થી
ઇ. સ. ૧૦૬૦ } ત્યાંથી ગુજરાતમાં ચોતરફ તેઓ વસવાટ કરતા થયા હતા.

} એ પછી મહમદ બેગડાએ સંજ્ઞાન ફતેહ કરવા સંજ્ઞાનના હિન્દુ રાજા
સાંમે ચઢાણ કરી હતી, જે પ્રસંગે અરદશીર નામના પારસીની
ઇ. સ. ૧૪૯૦ } સરદારી હેઠળ, પારસીઓ સંજ્ઞાનના રાજા તરફથી મુસલમાનોની
સાંમે લડી. તેઓએ પોતાની બહાદુરી દેખાડી આપી હતી, અને
ત્યાર પછી તેઓ આરોહના પાહાડ ઉપર જઈ વસ્યા હતા.

એ પછીના પારસીઓને લગતા બનાવો ધણા જાણીતા છે, અને તે અતરે દરશા-
વવાની કાંઈ જરૂર રહી નથી.

(ભાગ ૧ જો.)

અસમાપ્ત.

એજ લખનારની કલમથી લખાયેલાં બીજાં પુસ્તકો.

By The Same Author.

નવલ કથા.

- ૧ લેલા યાને તીલેસમાતી બાગ.
- ૨ કેનેથ, યાને દુખના પાહડ ઉપર ચહડતો મુસાફર.
- ૩ કલીયોપેત્રાં. મીસરની રાણી.
- ૪ વેલાતનાં કાળાં મેંઢાં. ચાર ભાગમાં સંપૂર્ણ.

પારસી સંસારી વારતાઓ.

- ૫ ગંગાબાંધુ યાને ત્રીયા તેજ.
- ૬ ઝારતના ગુલામ.
- ૭ ચશમના ખસમ.
- ૮ અનારકલી.

સંગીત શાસ્ત્ર સંબંધી પુસ્તકો.

- ૯ હિન્દુસ્થાની રાગ વિદ્યા.
- ૧૦ ઠળાવંત યાને આર્ય સંગીત ઠળા. (જ્ઞાન પ્રસારક બાસણો અને સંગીત ઇતકથા.)

છપન પૂતાંત.

- ૧૧ વીકટર ઓલબ્રમ. પ્રીન્સ વીકટર (પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ) ની છાંદગીનો મીત્રચુકત હેવાલ. મુંબઇના ગવરનર લાર્ડ સેન્ડરસ્ટને અર્પણ કરેલું પુસ્તક. (ખીજી આવૃત્તી.)

પારસી સાહિત્ય. (તમામ એત અને સંગીતમાં)

- ૧૨ રૂસ્તમ અને સોહરાબ.
- ૧૩ જમશેદ અને ઝોહાક.
- ૧૪ ઝોહાક અને એબ્લીસ.
- ૧૫ શાહગઢો શિવાવક્ષ.
- ૧૬ યઝ્દઝ્દે શહેરીઆર. પારસીઓનો છેલ્લો પાદશાહ. પારસી સહેનશાહતલ પદી ભાગ્યું.
- ૧૭ આતશ પરસ્ત યાને કુહે-મખ. બાબાઇખના દારતાંનનો એક સહો. (યઝ્દઝ્દે દારતાંનનો ઉત્તર ભાગ.)

- ૧૮ જાલ અને રોદાળે.
 ૧૯ દારા અને સીકન્દર. (હખાંમની વંશનો એક સફો.)
 ૨૦ બેબન અને મનીજેહ. (ફિયાંતી મોહબતનો એક સફો.)
 ૨૧ રસતમ અને અસ્ફન્દીયાર.
 ૨૨ જરથુષ્ટ્રા. પારસી પેગમ્બરની છ'દ્દગી અને જમાનો.
 ૨૩ પવીત્ર જરથોસ્તી લગાઈગ્યા. (ગુરતારપ અને અસ્ફન્દીયાર.)
 ૨૪ શાહબંદો એન્ડચ. (દરાંન અને તુરાંન વચ્ચેના મીનાકેસાની શરૂઆત.)
 ૨૫ ફરીદુન અને ઝોહાક.

સંસાર ઉપયોગી વૈદક પુસ્તકો.

- ૨૬ સીનો સાચો સલાહકાર. (ચોડી આવૃત્તી.)
 ૨૭ સી બવસાગર. (બીજી આવૃત્તી.) Ladies' Vadmeecum.
 ૨૮ સ્ત્રી-દર્પણ. Ladies' Mirror.
 ૨૯ જીવન શાસ્ત્રના ગ્રુમ બેદ. The Great Art Of Living.
 ૩૦ સ્ત્રી શાસ્ત્ર. Feminology.

નાટકો અને ઓપેરા.

- ૩૧ ખરલતે રાયતાંન.
 ૩૨ રસતમ અને સોહરાય. (ઓપેરા)
 ૩૩ લેલા યાને તીલેસમાની બાગ.
 ૩૪ ફેરાઈન.
 ૩૫ તુશાંન. (ઓપેરા)
 ૩૬ હાબીલ.
 ૩૭ કલીયોપેટ્રા.

અપાય છે.

- ૩૮ પારસી શાહનામું. (તમામ ચીત્રોથી ભરેલું.) (બેતબાજીમાં.)
 ૩૯ મરદનો મદદગાર. (પુરુષાચ્ર) The Mysteries Of Man.
 ૪૦ સંગીત શાસ્ત્ર. Science Of Aryan Music.

